

הטעם הפשוט נבלע ונעלם בין כותלי סוגייתנו, שכולה משא ומתן אליבא דר"מ. וכן בסוגיא דלהלן (סוגיא י"א) כל דברי בעל הגמרא הם שלא כשיטת דתפס ליה אאגריה, שהרי מקשה מאומן לשואל, ואינו מתחשב בטעם מיוחד של אומן "דתפס" וכו',<sup>23</sup> וכפי שהקשו שם הרבה ראשונים.<sup>24</sup> ומכל מקום, שמא מאותה סוגיא דייקו ופיתחו בעלי סוגייתנו ענין "דתפס ליה", במה שאמרו שם "הבא מעות וטול את שלך שומר שכר", שאפשר להרמז משם שיש אומן שמעכב הכלי על שכרו,<sup>25</sup> ועשו מזאת שיטה כללית, רחבה יותר ממה שהיא בסוגיא י"א.<sup>26</sup>

ומתוך שמאריכה הסוגיא להעמיד אוקימתא לר' מאיר, ומעלה כמה טעמים בלשון "בההיא הנאה",<sup>27</sup> נשאר הטעם העיקרי, כלומר, עצם שכרו של אומן, בחינת עומק הפשט הסמוי מן העין. ואף שהראשונים העירו על הטעם העיקרי, קיימת בין החכמים נטיה גוברת והולכת לשים דברי הסוגיא עיקר, גם כשנאמרו אלה לרווח ולתרץ, כבכאן.<sup>28</sup>

עלינו לעיין גם ב"איבעית אימא", במה שמחליף רבה בר אבא דברי ר' מאיר ור' יהודה. רש"י פירש: "ומהדר לאוקמא כר' מאיר משום דסתם משנה ר"מ". ומתוך פירוש זה אתה שומע קושיא שמתכוין רש"י להקשות: מה הו' על נוכח שהחלפנו את הברייתא, הרי כעת קשה — מתניתין דלא כר' יהודה. ותירץ ע"פ העקרון: סתם משנה ר"מ.<sup>29</sup>

ואמנם כבר היקשו בכמה קושיות בתלמוד "לימא מתניתין דלא כר"מ",<sup>30</sup> וכן "לימא מתניתין

והשוה תוספות רע"ק למשנתנו, אות נח (וציין לו בתוספתא כפשוטה שם). וערוך השלחן סי' שו סעיף א. ועי' שו"ע סי' דש סעיף ו, וסי' שמג סעיף ב, ובקצות החשן, סי' עב ס"ק ד. וכן בענין זה ראה מחנה אפרים, הל' שומרים סי' מא, ובס' בית אהרן ד"ה ברש"י, ואילך, ויד דוד, עמ' קנד. ועי' אומה"ת, עמ' תשנ"ט ואילך.

<sup>23</sup> לאותה שיטה שאמרו "טול את שלך והבא מעות שומר חנם והוא הדין לגמרי וכו'". ולעיל שם "אבל גמרתיו מאי, שומר חנם". ובא רש"י ליישב: "דכל כמה דלא גלי דעתיה, ולית לן למימר דתפס ליה אאגריה, כלתה שמירת שכר פעולה מדגמריה ואודיעה".

<sup>24</sup> ותירצו באמת שאותה סוגיא היא כשיטת הוה אמינא שבכאן, או כשיטת "כדמחליף", שאין הטעם משום דתפס. עי' לשם תוס' ד"ה הא גמרתיו (והלשון ומיהו וכו') נראה כתוספת גליון; ולפי הטעם שם דתרת' בעינין, שלשיטתם אין טעם זה אלא בשעת עבודתו ולא כשגמר, ולפי זה בטל עיקרו של "דתפס אאגריה"; ראב"ד בשטמ"ק ובמיוחס לריטב"א (ובתירוצו ראשון הוציאו מפשוטו: "ואולי נאמר דהאי תפס ליה אאגריה דקאמר שהוא רשאי להתכבד בו קאמר כדן שוכר (!) כל ימי אומנותו, טפי לא" וכו'; פי' פרובנסלי כ"י, שיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' שעז; רמב"ן, ד"ה הא דאקשי; תוס' ר"פ, ד"ה הא גמרתיו; תוס' רא"ש, ד"ה הא; ריטב"א ור"ן.

<sup>25</sup> עי' רש"י שם ד"ה הא הבא מעות, ואילך.

<sup>26</sup> ראה להלן לסוגיא י"א, עמ' 254-255. אלא שאין קשר של לשונות משותפים בין שתי הסוגיות, ואפשר גם שסוגיות עצמאיות הן.

<sup>27</sup> כדרכו של סתם התלמוד להעלות סברה של הנאות קלות, לבסס עליהן דינים שונים, בעיקר קניינים, ראה מאמרי, "הנאה וקניינים בתלמוד", דיני ישראל ג (תשל"ב), נספח א, עמ' 130 ואילך, ולסוגיין שם, עמ' 132-133. (הנרשם על שם אמוראים שם [עמ' 130-132], קרוב לומר עכשיו שהכל לשון התלמוד, עיין הסגנון שם).

<sup>28</sup> עיין מחנה אפרים, הל' שומרים, סי' מא, שרצה להוכיח ע"פ כמה ראשונים "דטעמו של אומן אינו אלא משום דתפס ליה אאגריה ... אבל כל היכא דלא שייך האי טעמא ה"ז פטור מדין ש"ש". ובחידושי רבינו מאיר שמחה לכאן ציין לו, וכתב "שהביא חבל נביאים דצריך לטעמא דתפוס ליה אאגריהו אף אם שוכר חייב. והנה הסוגיא מתנגדת לזה כמוכח". ומ"מ ראה מה שרצה לתרץ שם.

<sup>29</sup> ויש בבבלי נטיה לייחס סתם משנה לר' מאיר, ראה רי"ן אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 96 ואילך. אבל אין בכך בכדי ליישב סוגיות לימא מתניתין דלא כר"מ, ראה להלן בסמוך.

<sup>30</sup> כגון יבמות קיא ע"ב, ב"ב סה ע"א, וערכין יג ע"ב. וכן: "לימא תנן סתמא דלא כרבי מאיר" (עירובין צה ע"ב).

דלא כרבי.<sup>31</sup> אלא ברור הוא שכוונת הקושיות האלה לומר לימא מתניתין דלא ככולי עלמא.<sup>32</sup> והקשו כן על דעת כל התנאים שמצאו מקום להקשות כן, וגם על מי שאין דעתו כהלכה ואין אנו שונים סתמא כמותו.<sup>33</sup> ויש שהקשו כן אף בשני הכיוונים, לגבי מחלוקת אחת.<sup>34</sup> ומכיון שכך, אנו מוצאים שהקשו גם בסגנון הפוך: "לימא תנן סתמא כרבי מאיר" (בכורות כח ע"ב, פעמיים), ומתוך דברי הכל. וכן אמרו "לימא ר"מ היא" על משנת יבמות רפ"ז (שם קט ע"א). וגם על רבי אמרו "לימא מתניתין רבי היא ולא רבנן" (ביצה י ע"ב, סוכה נה ע"ב, ב"ב פד ע"א), אע"פ שרבי הוא שסידר משנתו. ומכאן היו רגילים אף להקשות "לימא מתניתין דלא כרבי יהודה", ואף בדבר שחלקו בו ר' יהודה ור' מאיר.<sup>35</sup> ובפסקי הרי"ד נראה שלא קיבל פירושו של רש"י, שהחלפנו מתוך שסתם משנה ר' מאיר, ואדרבה, גם לפי "כדמחליף", עדיין יש להקשות לכיוון השני מתני' דלא כר' יהודה (שהרי לא מצאנו שהיה ר' יהודה חלוק על משנתו, כפי שמצאנו שהיה חלוק על דין משכון שבסיפא), ולפי שיטתו עוד צריכים אנו גם ב"איבעית אימא" לתירוץ "דתפיס ליה אאגריה".<sup>36</sup>

<sup>31</sup> כגון עירובין לה ע"א, יומא פז ע"א, יבמות כז ע"א, מנחות לח ע"א, ערכין יג ע"ב, יח ע"א. וכן: "לימא תנן דלא כרבי" (ב"ק נט ע"ב).

<sup>32</sup> ובכרי שלא יצטרכו להעמידה ש"במחלוקת שנויה", כפי שאכן נאלצו האמוראים עצמם בכמה מקומות, ראה אוצר לשון התלמוד, יד, עמ' 523, ערך במחלוקת.

<sup>33</sup> לימא תנן סתמא כרבי יוסי; לימא מתניתין ר' נתן הוא ולא רבנן; לימא מתניתין דלא כרשב"ג; לימא מתניתין דלא כהלל; לימא תנן סתמא כר"א; לימא מתניתין דלא כחנניא; דלא כר"ע; דלא כר' יהודה בן בבא; לימא תנן סתמא כרשב"ג; לימא מתניתין דלא כרבי יהושע; לימא מתניתין ר' יהודה היא ולא רבנן; לימא מתניתין דלא כר' נחמיה; לימא תנן סתמא דלא כרבי שמעון; לימא תנן סתמא דלא כר"ג; לימא מתניתין דלא כב"ש; לימא מתניתין ר' יהודה היא; לימא מתניתין דלא כבן ננס; דלא כסומכוס; דלא כרבי יוסי; לימא מתניתין רבי דוסא היא ולא רבנן; לימא מתניתין דלא כר' יוסי הגלילי; דלא כר' נתן; דלא כאבא שאול — מתוך הערכים הארוכים לימא, נימא, אוצר לשון התלמוד, ג, עמ' 1530-1525, 1560-1558. ועל אחדים מן התנאים שרשמנו הובאו כיו"ב שם כמה פעמים מסוגיות שונות. והיקשו באותו סגנון גם על ברייתות. וכן עוד כמה ציונים שם שאין בהם תיבת מתניתין או תנן, והם מוסבים על משנתו, כגון "לימא רבנן היא ולא ר' חידקא" (שבת קיח ע"א).

<sup>34</sup> "נימא רבי נתן היא ולא רבנן ... נימא רבנן היא ולא רבי נתן" (פסחים עח ע"ב, לגבי מקורות שונים); "לימא מתניתין דלא כר"א בר ר' צדוק ... איכא דאמרי מתניתין כרבי אלעזר בר רבי צדוק" וכו' (מעילה יא ע"ב). פסחים כא ע"א (ועיי' ש"ת תוס' ד"ה לימא, ופירושו כוונת הגמרא: "ה"ק לימא מתני' דלא כר' יהודה אלא כר' מאיר"), צט ע"א, ב"ק ל ע"א, ב"מ קיח ע"ב, ב"ב קכו ע"ב (וברשב"ש שם: "לימא מתני' ... דלא כרבי יהודה, ואנן קיימא לן רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כר' יהודה"). והשוה ר"א אפרתי, בר אילן ו, עמ' 89, שהיקשה כן, בטוב טעם, והביא מב"ב הנ"ל, עם דברי הרשב"ם (ומ"ש "אלא כר"מ", אין כתוב כך בגמרא, אלא שכך הכוונה). ועיי' מה שתירץ שם. בספר יד מלאכי, ערך לימא תנן (ברלין תרי"ב, סב ע"א), הביא מספר הליכות עולם בקשר ל"לימא תנן סתם כר"פ", שרצה לומר שאמרו סגנון זה על ר"א מכך שאין הלכה כמותו, והיקשה: "ולי המך בעניי לא ידעתי מה יענה ומה יאמר בלימא תנן סתמא כר"מ דקאמר בבכורות כ"ח ב', דהא כולוהו סתמי ר"מ דינהו" וכו', עיי"ש, ולא הביא סוגיין ודברי רש"י הנ"ל, ובצדק, שכל הלשונות האלה שבגמרא לפי פשט הסוגיא אינם קשורים לענין סתם מתני' ר"מ. ועיי' כללי שמואל לר"ש נ' סיד (מהדו' רשב"ד סופר, ירושלים תשל"ב), פרק הלמד, עמ' סדסח, סי' קפת, קצא. ותחילה רצה לפרש הכל שמקשה אליבא דהלכתא, וכתב, "ולפעמים אומר לימא תנן סתמא כפלוגי. ועל כה"ג אקשינן, ומאי דחיקא ליה אם סתמא דמתני' כההוא תנא עד שהקשה, לימא תנן סתמא כההוא תנא". ושוב יישב לפי שאין הלכה כמותו. ובסוף כתב: "ורקאמר לימא תנן סתמא דלא כפלוגי, דחיקא ליה מלתא על רבינו הקדוש, שאמאי סתם מתני' דלא ככ"ע". ולהלן בסוגיא י"ד (פא ע"ב פ"ב ע"א): "לימא מתני' דלא כר' אליעזר ... אפילו תימא ר' אליעזר ... אי הכי קמא לה מתני' דלא כר' עקיבה, אלא מחוורתא מתני' דלא כר' אליעזר". ונראה שפירושו, אי הכי לא הועלת להעמיד משנתו ככולי עלמא. ראה להלן סוגיא יד עמ' 298 (וראה דברי פני יהושע שהבאתי שם בהע' 25).

<sup>36</sup> בפסקי הרי"ד: "יש לומר דר' יהודה תרתי בעי ... אבל אומן דמיתהני ותפיס ליה נמי אאגריה הוי שומר שכר, ומשום הכי לא פליג ר' יהודה אאומן כי היכי דפליג אשוכר ואמלוה מעות על המשכון" (עמ' רעו, עיי"ש, ועי' תוס' פא ע"א ד"ה הא גמרתיה, אלא ששם אינו לשיטת כדמחליף, ועי' לעיל הע' 14, ועי' תוס' ד"ה דקא תפיס).

ענין החלפתו של רבה בר אבוא בשיטות ר"מ ור' יהודה בדין שוכר, מובא אף בב"ק מה ע"ב, נז ע"ב, ב"מ צג ע"א (= שבועות מט ע"ב, וב"מ צה ע"ב. נוסח הברייתא (הבלתי-מוחלפת) מובא רק כאן ובדף צג ע"א (= שבועות הנ"ל). וכבר היקשו הראשונים ברוב הסוגיות שהדיבור "כדמחליף" וכו' אינו מיושב. בב"מ צה ע"ב כתב רש"י: "איבעית אימא, אי נ"ח א ל לך לאוקמא סתם ברייתא כרבי יהודה טפי מרבי מאיר, אוקמא אש"ח כרבי יהודה". ובתוס' שם: "איבעית אימא כדמחליף רבה בר אבוא. תימא, דאמאי דחק לאוקמי כר' יהודה דלית הילכתא כוותיה, דקי"ל דשוכר כש"ש" וכו'. ובב"ק נז ע"ב כתבו בתוספות: "ואי בעית אימא כדמחליף כו', לא נ"מ מיד, אלא לפי דבריו דבעי לאוקמא בר"י רוצה להשיב לו, ובהאומנין איכא כה"ג ואי בעית אימא כדמחליף רבה בר אבוא, והתם יתיישב טפי שאומר כן כדי להעמיד התם מתני' כר"מ, ושמא אגב שהביאו שם הביא וכו'". ש' רובינשטיין הביא של ב"ק מה ע"א, נז ע"ב, ושל ב"מ פ ע"ב, צה ע"ב, ובעקבות התוספות הנ"ל כתב: "לשון איבעית אימא כדמחליף רבה בר אבוא ותני שוכר כיצד משלם ר"מ אומר כש"ש ר"י אומר כש"ח, אינו מתאים בב"ק (נ"ו) וב"מ (צ"ה) כמוכן וכמו שהעירו בתוס' (ב"ק שם ד"ה ואיבעית) ומקורו בב"מ (פ), והמסדרים קבעו לשון זה בכל המקומות".<sup>37</sup>

ברם ראינו, שאף בסוגייתנו לשון זה נראה מיותר ואינו מיושב. ואף שאינו קשה כבשאר מקומות, מכל מקום, אין דרך התלמוד לתרץ קושיית "לימא מתני' דלא כר"פ" ב"איפכא", שהרי כוונת הקושיא שמתניתין דלא כדברי הכל.

והנה, אין ספק שתחילת ענין החלפתו של רבה בר אבוא אינה בסוגייתנו אלא היא להלן פ"ז סוגיא כ"ב, צג ע"א (= שבועות מט ע"ב). ולא נמסר הדבר שם כמסורת ידועה שרבה בר אבוא היה שונה ברייתא זו בהיפוך,<sup>38</sup> אלא לאחר שהקשו עליו מברייתא זו "והא ר' מאיר אפכא שמעינן ליה" וכו', תירץ בעל הסוגיא, "רבה בר אבוא איפכא תני".<sup>39</sup> בעלי הגמרא, כפי שהעבירו סוגיא זו בשלימותה בין משניות

ולפי זה אין "איבעית אימא" תירוץ אחר, ושלא כסגנון הרגיל. ואילו לשיטת רש"י בכדמחליף, הרי מתני' דלא כר' יהודה, וכפי שכתבו שאר הראשונים כאן, כגון באו"ז: "הרי ללישנא קמא דמתניתין (צ"ל: מתניתין) כ"ע היא, ללישנא בתרא ר' מאיר". ועי' ח' הרמב"ן, ד"ה הא דאקשי' ריטב"א: "אב"א ... ולעולם אימא לך דטעמא דאומן אינו משום דתפיס ליה אאגריה, אלא משום דנהנה ומהנה, ומהדר' לאוקמא כר"מ משום דסתם מתני' על הרוב ר"מ". וראה נמוקי יוסף לקידושין מח ע"א, ד"ה נופך משלו (שיטת הקדמונים לשם, עמ' כט). ועי' לעיל הע' 24, ועי' פני יהושע, ד"ה גמרא; אומה"ת עמ' תשסב, לדעת כנסת הגדולה, ועמ' תשסה.

ועי' מה שהיקשה ר"א ורטהיימר על דברי הרי"ד בהע' 62 שם, שפירש ר' יהודה ור' מאיר בסברות הפוכות, והשאיר בצ"ע. וכוונת הדברים כך היא: לר' מאיר אין הנאה השקולה כנגד דבר אחר חשובה להעשות עליה ש"ש (כפי שכתבנו לעיל), ולכן שוכר ש"ח הוא, ואומן אינו נעשה ש"ש אלא בהנאה נוספת, חיצונית, של תפיס ליה אאגריה. ואילו ר"י מחשיב אף הנאה נוספת השקולה כנגד דבר אחר. אבל אשר להנאה חיצונית, כגון תפיס ליה, לר"י אין הנאה זו מועילה, והוא שכתב הרי"ד: "ומסיק אפי' תימ' ר' מאיר בההיא הנאה דתפיש ליה ... ומשום האי טעמ' נמי סבר הלווה על המשכון ... ור' יהודה לית ליה האי טעמ' דר' מאיר" וכו'. ולכן שוכר, שהנאתו אין בעצם שכירותו, אף שהיא קטנה ושקולה נגד שכרו, לר"ש ש"ש. ברם במלוה מעות על המשכון, הרי בעצם הלוואתו אין לו הנאה, ובמה שתופס למעותיו, אף שזו נחשבת הנאת ש"ש לר"מ, הרי לר"י "לית ליה", שהיא הנאה חיצונית. והבחנה זו היא שקובעת, ולא כמות ההנאה, ומכאן כותב הרי"ד לשיטתו: "אבל הלווה על המשכון מעות כיון דאינו נהנה כלום הוי שומר חנם, ואע"ג דקא תפיש ליה אמועותיו!" ועי' היטב פני יהושע לתוספות ד"ה דקא תפיס.

<sup>37</sup> בספרו לחקר סדור התלמוד, כולל: א. חלוקי המקורים בתלמוד. ב. המלאכותיות בתלמוד, קובנה תרצ"ב (ובתוך: מחקרים ומבואות לתלמוד, ירושלים תשל"א), עמ' 42-43.

<sup>38</sup> כפי שנמצא באמת כמסורת מקובלת במונחים משורש זה במקומות אחרים, עי' ב"ז בכר, ערכי מדרש, תל-אביב תרפ"ג, עמ' 191.

<sup>39</sup> עיין בפרוטרוט מה שאכתוב לשם בסע"ד.

ב"מ ושבועות הנ"ל, עליהן קבועות כיום הסוגיות הנ"ל, כן העבירו אותה ברייתא למקומות אחרים, ועל סמך התירוץ הנזכר, ניסחו בשאר מקומות כדבר ידוע: "כדמחליף רבה בר חנה". והם קבעו דיבור זה בסוגיות הנוגעות לענין שוכר ושיטות ר' מאיר ור' יהודה, ועשו כן אף אם אין ההחלפה נוגעת במישרין לשקלא וטריא שבסוגיא.<sup>40</sup> וכן עשו בסוגייתנו לאחר שקבעו אותה ברייתא כאן והיקשו ותייצו, ועל ידי כך נעשה "כדמחליף" תירוץ שחורג מן הדרך הרגילה, שהיא לתרוץ קושיות "לימא מתני' דלא כר"פ" ולהעמידה כדברי הכל.<sup>41</sup> ויש להוסיף, שלפי דברינו, שדיבור "כדמחליף רבה בר אבוא" וכו' כאן (ובשאר מקומות) אינו מסורת עצמאית, אלא סומך הוא על תירוץ הגמרא בדף צג ע"א, הרי אין בדיבור הזה עדות ישירה על גירסת הברייתא שבפי רבה בר אבוא.<sup>42</sup> וסיום הדיבור "שוכר כיצד משלם" וכו' אינו הבאת ברייתא, אלא פירושו ל"כדמחליף". ועיין בחילוף-גירסא 6, שבאמת בכ"י ג. אפילו תיבת "ותני" ליתא, ורק בנסחים המאוחרים נוספו לשונות כאלה, עד שבכ"י וא וז: "ותני איפכא דתני רבה בר אבוא" וכו', כאילו היא הבאת ברייתא. ור"מ היגער סמך דוקא על גירסא זו, ונסתייע ממנה להביא דיבור זה כלשון ברייתא, באוצר הברייתות שלו.<sup>43</sup>

<sup>40</sup> בב"ק מה ע"ב: "אביי אמר לעולם כר' מאיר וכדמחליף רבה בר אבוא ותני" וכו', כאילו "כדמחליף" בפי אביי. אבל נראה שהוא הוספת בעל התלמוד, עיי"ש היטב. ומה שחלקו שם "מתני' מני", נראה שמעיקר הדברים הכוונה לשיטות התנאים שבמשנה להלן שם ספ"ד "קשרו בעליו במוסרה", וכפי שנאמר באותה סוגיא "אמר רב הונא בר חנינא הא מני ר' א"ה יא דאמר אין לו שמירה אלא סכין" וכו'. וכן בירושלמי ב"ק ספ"ד: "אמר רבי לעזר דברי רבי מאיר שמירת נזקין כשמירת שומר חנם, דברי רבי יודן שמירת נזקין כשומר שכר", שקשרו שיטות התנאים לשמירת השומרים באופן ישר. ובעל הגמרא בבבלי פיתח השיטות של תירוץ שני האמוראים בקשר לענין אחר, והיינו שוכר (ולפי גירסת הבבלי במשנה, עיין רי"ן אפשטיין, מבוא לנו"ה, עמ' 716-717, ר"ל לוי בפירושו לירושלמי ב"ק, עמ' קכט, ושערי תורת א"י, עמ' 471). וכן בכ"ה בב"ק שם: "אביי אמ' לעולם ר' מאיר ה"א", כסגנון הרגיל שבפי האמוראים לזהו שיטת המשנה, וכסגנון של דבר בפני עצמו שאינו זקוק להמשך.

<sup>41</sup> ואם ה"חילוף" נקבע תחילה בסוגיא ע"י הברייתא, שמא מכאן ראה בעל הגמרא להקדים ולהקשות "לימא מתני' דלא כר"מ"!

<sup>42</sup> יש לציין למקום נוסף שמעיד לכאורה על החלפת שיטת התנאים בברייתא שבפי רבה בר אבוא. בב"ק ע"ב: "הא לא קשיא, כדמחליף רבה בר אבוא ותני רבי מאיר אומר משלם כשעת הגזילה, וחכ"א אומר לו בעבדים הרי שלך לפניך". והנה, בב"ק צו ע"ב ברור שלא לדעת רבה בר אבוא אמרו שמשנה זו מהופכת אלא לדעת רב! וכן ברור משם שרב עצמו לא שנה משנה מהופכת, ולא אמר "איפוך", אלא שכך תירצו לדעתו. ולא אמרו כך אלא מתוך הקושיא "ורב שביק רבנן ועביד כרבי מאיר". ברם אין קושיא זו מחייבתנו להפוך המשנה לדעת רב, שהרי אף בירושלמי ב"ק פ"ט ה"ב, ו ע"ד: "אמ' אבוי דשמואל בר אמי בשם רב יהודה הלכה כר' מאיר", לומר שאין שום דופי לפסוק כר"מ. בב"ק צה ע"א: "מדאפיך רב ותני גזל פרה והזקינה" וכו', ופשוט שאינה מסורת, אלא שסומך בעל הגמרא על התירוץ בדף צו ע"ב שם. (ומכאן שלא היה לקבעה בברייתא באוצר הברייתות, ג, עמ' 295, סי' טז, עם ברייתות של רב. ושם הביא מדף צו ע"ב בתוספת: "איפכא תניא ור"מ אומר כשעת הגזילה וחכ"א הרי שלך לפניך", ע"פ גירסת ד"ס, עי' דק"ס לשם עמ' 233 אות ק, ועי' להלן הע' 43. וציין שם לתוספתא ב"ק פ"ה הל' גיד, ועי' מ"ש הגר"ש ליברמן ז"ל בתוספתא כפשוטה לשם, עמ' 113-114 שו" 7, ד"ה גזל וד"ה פירות). ומה שהביאו ענין זה בב"מ ק ע"ב בשם רבה בר אבוא, הנה בכ"ה שם כהלכה: "כדמחליף רב דברי ר' מאיר וחכ"א אומ' או' לו בעבדים הרי שלך לפניך". וכן בכ"י קרימונה: "כדמחליף רב ותני דברי ר' מאיר" וכו', ככ"ה. וככ"א: "כדמחליף רב ותני דמחליף רב ותני". בכ"פ כל הדיבור חסר בהשמטת הדומות, ובודאי בשאר הנסחים כתבו רבה בר אבוא בהשפעת הסמוך לפניו בדף צה ע"ב. וכמו שכתב בדק"ס לשם, עמ' 293 אות ח (ושם הביא גירסת "רב" בשם הרשב"א בשט"מ ק). והשווה אוצר הברייתות, ג, עמ' 296 סי' יז, 343 סי' ו'.

<sup>43</sup> כך ג, עמ' 342, סי' ז. ועיי"ש עמ' 341, סי' ה, עמ' 342, סי' ז, כך ו עמ' 519 מס' 225. והוא הדין למקבילות, כגון סי' ט שם, שהוסיף "דתני רבה בר אבוא" ע"פ כ"י בדק"ס. וכן, לגבי ב"ק נו ע"ב (סי' ו שם) ליתא "שוכר ... חנם" בכ"ה, ונוסף בגליון (ועי' דק"ס ב"ק, עמ' 125-126, אות ק).



נמצאנו אומרים, שלאחר שראו לזהות דין אומן לדין שכיר, ולהקשות מן הברייתא "מתני' דלא כר' מאיר", אין תירוץ לקושיא זו אלא בענין "תפוס ליה אגריה", שאינו פשוטם של דברים. "כדמחליף", בא אגב הברייתא,<sup>44</sup> ואינו מתקן עצם הדבר שהמשנה שלא כדברי הכל.

וכתב בעל ספר הלכות פסוקות, בקשר לדיני השומרים, כדלהלן: "שוכר מנא לן דתניא שוכר כיצד משלם, רבי מאיר אומר כשומר חנם, רבי יהודה אומר כשומר שכר, והילכתא כר' יהודה. וסתם לן תנא כר' יהודה דתנן כל האומנין שומרי שכר".<sup>45</sup> ולהלן שם: "ומאן דיהיב מאנא לחבריה באגרא וגמרה לעיבדיתה, ותפיס ליה עילויה, אגריה, הוה ליה כשומר שכר, ואי מיגניב או אויד מיחייב לשלומי. ואי אמ' ליה שקול מאניך והדר איתי לי אגראי לא מיחייב לשלומי",<sup>46</sup> כסוגייתנו ומשנתנו. והנה, הפיסקא הראשונה נראית כסותרת סוגייתנו ממש ("וסתם לן תנא כר' יהודה"), ואפשר לטוען לטעון שהיא באה ממקור שלא גרס סוגיא זו.<sup>47</sup> ברם, מכל מקום, למרות סתירה זו, פיסקא זו כאילו מגלה סממנים מסוגייתנו, והם עצם הקישור בין דין שוכר לדין אומן, וכן החתירה לברר כמאן סתם לן תנא דמתניתין. ואילו הפיסקא השניה מתאימה לסוגייתנו אף בלשונה ("ותפיס" וכו'). ושמה גרס בעל הלכות פסוקות את לשונות סוגייתנו בצורה אחרת. אבל אפשר שגרס כלפנינו, אלא שסבר ששני התירוצים שינויי דחיקי הם, ועם כי הוא עצמו סובר לדינא טעם של "תפיס ליה", פשטות משנתנו, לכשנשוו אותה לדין שוכר שבברייתא, באה כר' יהודה. מכל מקום, פיסקאות אלה בספר הלכות פסוקות פוסקות נפרדות הן, והשניה תואמת בלשונה פיסקא שבשאלות,<sup>48</sup> ואין הכרח איפוא לישבן יחד לשיטה אחת או לגירסא אחת.

שוכר בתורה. כתוב בפירוש רש"י, בראש סוגייתנו: "שוכר בהמה כיצד משלם, דשומר חנם ושומר שכר ושואל כתיבי, שוכר לא כתיב ומהו דין חיובו לענין גניבה ואבידה, פטור או חייב". אולם, לפי הרבה מקורות, הרי שוכר כתוב, רק דינו לא נתפרש. ובפירוש רש"י לפסוק "אם שכיר הוא" (שמות כב, יד), כתב: "אם השור אינו שואל אלא שכור, בא בשכרו ליד השוכר הזה ... ולא פירש מה דינו אם כשומר חנם או כשומר שכר, לפיכך נחלקו בו חכמי ישראל, שוכר כיצד משלם, ר"מ אומר כשומר חנם רי"א כשומר שכר".<sup>49</sup> וכן כתבו שאר הראשונים כפירוש רש"י על התורה. וכתב המאירי למשנת ארבעה שומרי (ב"מ פ"ז מ"ח): "השוכר, והוא הרמזו בפרשת שואל באמרו אם שכיר הוא בא בשכרו, ולא פירש במקרא מה דינו, ועכשו פירש במשנה זו דין כלם".<sup>50</sup> ובודאי זהו עיקר כוונתו של רש"י כאן, שדינו של שוכר אינו כתוב.<sup>51</sup> ובכ"ז מפירוש רש"י כאן (במקום "ומהו") כתוב: "מהו".<sup>52</sup> ולפי סגנון זה, שוכר כתוב, רק אין כתוב מהו דינו.

<sup>44</sup> ועי' פני יהושע, ד"ה גמרא.

<sup>45</sup> עמ' 114 במהדורה הפקסימילית = עמ' עה במהדר' ששון.

<sup>46</sup> עמ' 126 = עמ' פג.

<sup>47</sup> בהע' טו שם: "כתירוץ האחרון בגמ' שם פ' ע"ב". ולא הבנתי.

<sup>48</sup> עיין להלן הע' 68.

<sup>49</sup> וכן הרמב"ם: "ארבעה שומרים נאמרו בתורה ושלשה דינים יש להם" וכו' (פ"א מהל' שכירות ה"א). ועי' ירושלמי שבועות הנ"ל (בעמ' 239). ועי' מה שציינתי להלן הע' 58.

<sup>50</sup> עמ' 340. והשוה פסקי רי"ד כאן, עמ' רעה, וטור סי' רצא, וכתב בב"י שם מקורו בפירש"י לתורה.

<sup>51</sup> ורש"י כאן רמז לפסוק, שכפי שכתב בפירוש התורה "אם שכיר הוא, אם השוכר ... שכור", כתב כאן שוכר בהמה. ומתורצת קושיית הרש"ש: "שוכר בהמה ל"י כוונתו" וכו'.

<sup>52</sup> ובשאר כתביהדי: ומהו. וכ"ה באו"ז, בפירוש (כ"ז) על הרא"ש, ובנמוקי יוסף.

במכילתא (על "אם שכיר הוא", מסכתא דנזיקין [משפטים] פט"ז, עמ' 307), הסיקו שדינו של הנידון להיות כשומר שוכר. אולם גירסאות המכילתא חלוקות על מי נאמר דין זה — יש שגרסו "שוכר", ויש שגרסו "שכיר", כלשון הפסוק.<sup>53</sup> והנה, א' גייגר פירש פסוק זה: "לגבי פועל שכיר, העושה מלאכה בבחמתו של אדם ומקבל ממנו שכר, הלז מפסיד את שכרו במקרה אסון ... שכיר כאן הרי הוא אדם נשכר כמו בכל מקום במקרא".<sup>54</sup> ופירש הוא שם אף את הדין שבמכילתא כן,<sup>55</sup> וכן פירש ר"מ אישי שלום בהערותיו למכילתא במהדורתו.<sup>56</sup> אולם במדרש הגדול, אף שגם בהבאת המכילתא פתח בשוכר וסיים בשכיר,<sup>57</sup> מכל מקום הקדים הקדמה ברורה כפירוש המקובל אצל הראשונים שהכוונה בפסוק זה לדינו של שוכר: "נושא שכר ו שוכר חד, דתרויהו חד דינא אית להו. והיכן הזכירו הכתוב, אם שכיר הוא בא בשכרו, אל תקרא שכיר הוא אלא שכור הוא".<sup>58</sup> בפסיקתא דרב כהנא, פיס' עשר תעשר: "ר' אמי פתר קרייא בשואל שהיתה עינו צרה לשכור שתי פרות, והוא שואל אחת ושוכר אחת, ולא ידע כי חסר יבואנו, דכתיב בעליו אין עמו שלם ישלם".<sup>59</sup> והובא בשמות רבה, פל"א, יז, והוסיפו ופירשו: "ועל ידי שלא שכר אלא אחת, אם מתה או נשברה הוא משלם, אם שכר ומתה אמרה תורה אם שכיר הוא בא בשכרו".<sup>60</sup> מאידך, במכילתא דרשב"י: "אם שכיר הוא בא בשכרו, הרי הוא כנושא שכר, מה נושא שכר נשבע על האונסין משלם אברה וגניבה, [אף זה נשבע על האונסין משלם אברה וגניבה] ... מיכן אמרו שלשה עשר הן אבות נזיקין, השור והבור והמבעה וההבער שואל ושומר חנם שכיר ונושא שכר וכו'".<sup>61</sup> ומסתמיות הסגנון נשאר מקום לטעון שהוא פועל שכיר, כמשמעות המלה בכל מקום.<sup>62</sup> החוקרים שפירשו פועל שכיר רצו להסתייע מתרגום יונתן: "אין אגירא הוא עאל פסידה באגריה".<sup>63</sup> ויש להוסיף שבתרגום המקוטע: "אם שכיר, יזיל אגרא בפסידא", "אין אגיר הוא יזיל אגריה בפסידה",<sup>64</sup> וזה כמו: הלך שכרו בהפסדו. ואפשר לומר כן על פועל שכיר (כדברי גייגר), ויותר מגומגם להסיבו על שוכר.<sup>65</sup>

<sup>53</sup> וכן בכמה נסחים מופיעים שני הסגנונות בתוך ההלכה, שפתח בשוכר ואח"כ כתוב שכיר, עי' במהד' האראוויטצ'רבינ' שם, ובמהד' לויטערבאך, ג, עמ' 128-129.

<sup>54</sup> המקרא ותרגומיו, ירושלים תש"ט, עמ' 122.

<sup>55</sup> רצ"מ פינליש קיבל פירושו לגבי "שכיר", אלא שפירש את הפסוק בענין בעליו עמו: "וכן אם בעליו שכיר הוא אל השואל" וכו', דרכה של תורה, ס' קנו, עמ' 187-188. וראה שיטת הראשונים להלן, הע' 67.

<sup>56</sup> צג ע"ב וצד ע"א.

<sup>57</sup> עמ' תקיח.

<sup>58</sup> עמ' תקיח. בהערות למכילתא במהד' האראוויטצ'רבינ', העיר על זה: "נר' רצ"ל שוכר הוא". אבל אין צורך להגיה, והוא כפירוש רש"י הנ"ל. ושם פסקא זו במה"ג נאמר ע"י מלקטי המדרשים, ומתוך מה שהקשו שם "הרי שלש פרשיות לשלשה דינים ... והתניא ארבעה שומרינ' הן". ועי' לעיל הע' 49 ושיטת הירושלמי (לעיל עמ' 239). וכן במה"ג לעיל: "פרשה שנייה בנושא שכר ושוכר" (עמ' תקיח). ועי' תורה שלמה, יח, עמ' 66, לסי' רכב. ושני הסגנונות בהבאת המכילתא (שכיר ושוכר) גם בילקוט שמעוני, משפטים, רמז שמו, עמ' 201 (ובמהד' הימן-שילוני, ירושלים תש"מ, עמ' 591-592), ועי' וית רענן לשם, הע' יז. ובילקוט לעיל שם לומר שומר שכר משכיר (מהד' הימן-שילוני עמ' 590, ועי' עמ' 591 לשו' 23).

<sup>59</sup> עמ' 161.

<sup>60</sup> כלומר, אם שכיר הוא — אם שכורה היא הפרה, וכפירוש מתנות כהונה, ושלא כמהר"ו שם.

<sup>61</sup> עמ' 207.

<sup>62</sup> ברייתא די"ג אבות נזיקין בתוספתא ב"ק רפ"ט; ירושלמי ב"ק רפ"א, ב ע"א; בבלי ב"ק ד ע"ב — ובמקורות האלה הסגנון: שוכר (ביר' ד"ו): "והשוכר", אבל בכ"ל: "והשוכר". בבלי ב"ק ד ע"ב בכ"פ: "והשוכר".

<sup>63</sup> עיין בדברי גייגר ורמא"ש.

<sup>64</sup> M. I. Klein, *The Fragment-Targums of the Pentateuch*, I, Rome 1980, pp. 86, 177.

<sup>65</sup> בגלל הפסד הבהמה, הלך לו שכרו של משכיר, או: פטור השוכר לשלם שכר הבהמה, מתוך שלא נהנה במלאכתו.

ובעת, שאלתי את ידידי ד"ר דניאל בויארין מהי הגירסא בכתב־יד של המכילתא, בהם עסוק הוא, והשיבני בטובו, שכ"י Cambr. Univ. Libr. OR 1080, C611 הינו נוסח משובח של המכילתא, ושם בכל הפרשה כולה "שכיר" בלבד, ואין "שוכר". וכן בכ"י אוכספורד של המכילתא "שכיר" בלבד. ולפי זה, עד שתהא הכרעה לגבי פירוש הדברים, הרי המשמעות הפשוטה והמפורשת היא פועל שכיר יום.<sup>66</sup> ולפי אותו פירוש שבשכיר יום מדובר, אמרו שתהיה משנתנו "כל האומנין שומרי שכר" מקרא מלא.<sup>67</sup> ויש להוסיף: "כמעט", שאם כי מדברת משנתנו במי שמקבל שכר על מלאכתו, פירשו רוב המפרשים שהוא קבלן דוקא, ולא שכיר יום.<sup>68</sup> וכך מסתבר, שהרי עושים אומנים אלה את מלאכתם בביתם, שהרי מודיע האומן לבעלים: טול את שלך,<sup>69</sup> ומטבע הדברים העושה בביתו קבלן הוא.<sup>70</sup> ולא שמענו מכאן ששכיר יום, העושה בבית בעל הבית וברשותו, יהיה חייב כשומר שכר, ואף שנהנה משכר

<sup>66</sup> ועי' בלשון הראב"ד, המובא לעיל הע' 24.

<sup>67</sup> וכן כתב רמא"ש שם: "וזוהי דינא דמתניתין ב"מ פ' ע"ב כל האומנין שומרי שכר הן", עיי"ש. ועי' ההערות במהד' האראוויטצ'רין. וכתב שם שרמא"ש חידש לפרש כן אף במכילתא, לעומת דברי גייגר. וזה צריך תיקון, כי גם גייגר פירש את המכילתא כן. וכן מ"ש שם: "ומה שכתב הח' גייגר ... דלפי הדעה דהכתוב בשוכר מדרב, המלות בא בשכרו הן תוספות באור למלה שכיר, כלומר מי שבא בשכרו ... ולא פי' לנו הכתוב לפ"ז מה דינו של שוכר זה לענין נזק, לא ידעתי מנין לו זה", יש להעיר, שהוא מפירוש רש"י. ולדברי רמא"ש, הוזהר ר"ח אלבק, תורה שבוע־לפיה ד (תשכ"ב), עמ' כד, וכתב על משנתנו: "נראה שיש תנאים שפירשו את הכתוב שמדבר בשכיר ממש ... כל האומנין שומרי שכר הן, והרי האומן, ואף שכיריו, כשוכר וכשומר שכר". ועיין השלמותיו לפירוש המשנה, עמ' 518, וראה להלן.

בענין הבאת הפסוק הנידון בירושלמי ב"ב פ"ה ה"ד, טו ע"א, עי' שערי תורת ארץ ישראל לשם, עמ' 502. ועיין במפרשי התורה לפסוק הנ"ל. ומ"ש רמא"ש שם על פירוש ראב"ע, אינו מפורש בפירושו, אבל בפירוש ר"י בכור שור מפורש: "לפי הפשט אם הבעל שכיר לשואל ועי' שכרו הוא עמו במלאכתו" וכו'. והשוה חזקוני. ובפירוש ר"א בן הרמב"ם: "פירש אבי אבא מרי ז"ל אם היה השואל שכיר לבעל הבהמה" וכו'. ועיין הבאת הפסוק ברמב"ם, פ"א מהל' שכירות ה"ג.

בספר מאור האפלה לרבינו נתנאל בן ישעיה (מהד' ר"י קאפה, ירושלים תשי"ז), עמ' רמו: "פרשה זו בשואל ושוכר ... אם שכיר הוא בא בשכרו, בתנאי שלא ישנה ממה שהתנו ואם שנה או הוסיף או גרע חייב, והכוונה כנראה למשנתנו לעיל (מ"ב) השוכר את החמור, והשוה סוגיא ג. והאברבנאל כתב: "ואפילו היה שכיר עמו היה כאלו הכל בא בשכרו, ודינו כשוכר ממנו הדבר הנשאל ... הרי לך בזה ד' שומרים ... הד' השכיר, ויותר נכון לפרש אם שכיר הוא על הבהמה" וכו'. ועיין בתרגום השבעים: S. R. Driver, *Exodus – Cambridge Bible*, 1911, p. 228; D. Daube, *Studies in Biblical Law*, pp. 16-17. in *Biblical Law*, pp. 435-441. I, pp. 435-441.

<sup>68</sup> רש"י: "כל האומנין, קבלנין המקבלין עליהן לעשות מלאכה בבתיהם", ובהתאם ל"תפס ליה" שבסוגיא (וראה לעיל, הסוגיא השניה, עמ' 128). ועי' רש"י עה ע"ב, ד"ה השוכר את האומנין (השני). הסגנון בדברי הגאונים: "ואילו מאן דיהבו ליה מנא למיעבד עובדא" וכו', שאילתות ויצא סי' כ (מהד' מירסקי, עמ' קלא). בספר הלכות פסוקות: "ומאן דיהיב מאנא לחבריה באגרא" וכו' (הובא לעיל, עמ' 247). תשובות גאוני מזרח ומערב: "אומן שנתנו לו כלי לתקן" וכו' (מהד' מילר, סי' קס). ובתשובת רב סעדיה גאון דוגמאות אומנים: הצבע, הכובס, והחייט (לעיל, הע' 22), והשוה מאירי, עמ' 311.

ובקיצור פסקי הרא"ש מסר דין משנתנו: "קבלן שקבל עליו לעשות מלאכה בביתו" וכו'. והשוה טור ריש סי' שו. ודייק הסמ"ע דדוקא קבלן הוא הוא ש"ש, עי' פרישה אות א, ועי' היטב דרישה אות א, ובסמ"ע ס"ק א, וערוך השלחן, סי' שו סעיף ב. רק שחלק עליו הש"ד, ס"ק א, ועיי"ש בפתחי תשובה ושאר נז"כ לשו"ע. והשוה שם בב"ח, ומשנה למלך לפי מהל' שכירות ה"ג. הראב"ן כתב: "ראובן שטען לשמעון השכרתו לכתביבה ונתתי לך ספר להעתיק בו, ותחזירנו לי, ושמעון משיבו נגנב ממני, דין זה פסוק מיהא ממתני' כל האומנין שומרי שכר" וכו' (רה ע"א, והובא בשו"ת מהר"ם ב"ב, פראג, סי' תרסג, מרדכי סי' שס, ועוד). ועיין תוספות ריש פירקין.

<sup>69</sup> והשוה עין יהוסף, ד"ה בההיא הנאה דקא תפיס (ובאומה"ת, עמ' תשכט). ועל מקומות עבודתו של אומן, ראה תוספתא ב"מ, פ"ז הט"ז.  
<sup>70</sup> והשוה סמ"ע הנ"ל.

פעולתו.<sup>71</sup> ולאותה גירסא במכילתא ופירושה, יתכן שהכוונה לשכיר יום שנשכר לשמור שור זה. ומכל מקום, לפי הפירושים האלה נתקרב תחומה של משנתנו לפסוק ההוא, ומה שדרשו בו.

על עצם מחלוקת ר' יהודה ור' מאיר בשוכר, והברייתא כאן, דנתי בהם להלן פ"ז סוגיא כב, צג ע"א.<sup>72</sup>

משוי. רש"י פירש: "אוזיל גביה"<sup>73</sup> משאר משכירי בהמה ... לישנא דמוזיל ומשכיר בשוה,<sup>74</sup> ומסתייע מדיבורים שבפסחים ל"ע"א = סוכה לר"ע"ב וב"מ נב ע"א. ושם לא פירש רש"י מענין "זול", אלא מענין "שוה" ממש.<sup>75</sup> וכאן בפרקנו דייק שמן ההקשר צריך לפרש לישנא דמוזיל.<sup>76</sup> וכן כתב רש"י בעבודה זרה לר"ע"ב: "דשוי חמרא, כלומר שהיין בזול, שוי לשון זול, כדאמרינן בעלמא עשיק לגבך ושוי לכריסך".<sup>77</sup> ובאמת אף בסורית, בשם העצם "שויתא", שרדה המשמעות reduction, low price.<sup>78</sup>

ומכאן לחילופי-הגירסא 2, 4. על פי רוב אפשר לנו לקבוע מה היו הגירסאות הקדומות בפרקנו, מתוך הסכמתם של כתבי-היד ג ה פ מ. ספק אם ניתן לעשות כך כאן. בשינויים האלה אנו עדים לפעולה מרוכזת של הגהות, וסימנים לה אותיות "ה"ג" בגוף כ"י ו, ו. ועוד. אם נבוא לשער על גירסא מתוקנת מבחינת הסגנון, נראה לגרוס "דקא י ה י ב ליה (ט פ פ) פורתא" בחילוף-גירסא 2, ובחילוף-גירסא 3: "דקא מ ש ו י ליה פורתא". דמיון שתי הפיסקאות גרם להעברת הגירסאות מזו לזו, גם במקום שאינן שייכות ("משוי" בחילוף-גירסא 2, בידי המגיה של כ"פ<sup>79</sup>). לפי סגנון "משוי" בחילוף-גירסא 3 נוח יותר לא לגרוס "טפ"י" (ראה חילוף-גירסא 4). "מנכי" בכ"א כעין גלוסה היא לתיבת "משוי" הקשה (ובחילוף-גירסא 2, "דקא" ליה בכ"א יתפרש "דקאמר ליה"). גירסת "מטי" בענף פ מ מובנת היטב בחילוף-גירסא 2. ברם בחילוף-גירסא 3, שהיא הגירסא בגוף כ"י ג ה פ, היא גירסא סתומה, והוגהה בהם: משוי. וצריך לברר אם היתה מסורת פרשנות לאותה גירסת "מטי", או שמעיקרה אינה אלא טעות במקום "משוי". ואולי פירושה, הבהמה השכורה "מגיעה" אליו קצת יותר, זמן השכירות מתארך קצת יותר מן המוסכם. כלומר, שבדבר שנמצאת הנאתו, זוכה להנאה נוספת.

<sup>71</sup> וראה הב"ח הנ"ל. <sup>72</sup> אתי בכתובים. וראה להלן, לסוגיא י"ב.

<sup>73</sup> כ"ה "גביה" ככל כתבי-היד, ובגליון בשם יעב"ץ (ובגליון כ"ה הועתק דיבור זה, ושם: ליה).

<sup>74</sup> הכוונה, שמוזיל, פירושו שמשכיר בשוה (וראה הע' 76).

<sup>75</sup> בפסחים: "אשוו זבינייכו, אל תעלו דמיהן יותר משוויה"; בסוכה: "מכרו בשוה" וכו'. בב"מ, דאמרי אינשי עשיק לגביך ושוי לכריסך, פירש: "עשיק לגביך, הצריך לכסות גופך וגביך קנה ביוקר, ושוי לכריסך, למאכלך לא תקנה אלא בשווי ין". וכן במילוננו של לוי (עמ' 519): Preiswürdiges (kaufe) für deinem Leib.

<sup>76</sup> והוסיף "משכיר בשוה" לציין למוצא הלשוני בלבד (ובכ"י ביהמ"ד ליתא), לומר שמי שמשכיר בשוה מוזיל מן האחרים, שהם משכירים ביוקר, כעין אונאה. וראה דבריו של מורג, שצוינו להלן, הע' 78.

<sup>77</sup> ואותו פתגם בב"מ יתפרש כעת: למאכלך תקנה בזול. והשוה אוצר לשון התלמוד, לז, עמ' 261-262. ובתרגום שני לאסתר ג, ח: "כל דמוכנן מוכנן בעושקא ולא זכנן בשווא". במילוננו של לוי לתרגומים, עמ' 461:

Preiswürdigkeit, אבל בדקדוקו של דלמן עמ' 211, לנכון: billig, והשוה מילוננו, עמ' 417.

<sup>78</sup> עיין פיין-סמית הגדול, עמ' 4083-4084. למובנים אחרים של "שוה" = "מהר" (בארמית מערבית), עי' הגר"ש ליברמן, ייונית ויוונית בארץ-ישראל, עמ' 135-136; הנ"ל, הערות לפיוטי שמעון בר מגס, מהד' יוסף יהלום, ירושלים תשמ"ד, עמ' 284 (לעמ' 153 שם); י' קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית, עמ' 143-145, עיין דבריו, וראה לעיל הע' 76; N. M. 235-238; ש' מורג, ארץ-ישראל יד (תשל"ח), עמ' 143-145, עיין דבריו, וראה לעיל הע' 76; Broznick, Hebrew Annual Review I (1977), pp. 122-125. "מספיק" (בעברית), ליברמן, תרביץ ה (תרצ"ד), עמ' 397 הע' 4; הערת מנדלבוים לפסיקתא דרב כהנא, עמ' 267. <sup>79</sup> האם ביקש לפרש משוי = "שם", "משים", "נותן", לשון שווא לנפשה וכו'?

## הסוגיא האחת-עשרה — טול את שלך (פ ע"ב פא ע"א)

סוגיא של "תנן התם" לפנינו.<sup>1</sup> כאן אנו רואים באופן ברור למדי שמובאת בסוגיא זו לא רק משנת ב"מ פ"ח מ"ד (וכאן הובאה הסיפא בלבד, וסיפא זו קשורה לרישא שם והיא המשך לשונה ממש<sup>2</sup>), אלא גם מימרא שעליה<sup>3</sup> וסוגיא שלמה שעליה<sup>4</sup>. נקודת המוצא של הסוגיא, אליה חוזרים שאר חלקיה<sup>5</sup>, היא מימרא זו של רפרם בר פפא בשם רב חסדא, שעל משנת פ"ח, עליה מוסבים פרקי הסוגיא: א — דברי רב נחמן בר פפא (בשתי צורות: "מתיב", "איכא דאמרי אמר"); ב — הונא מר; ג — איבעיא להו (שאלה הוצמד "תניא כותיה" וכו' עד הסוף). ולפי פשוטות הדברים המימרא והסוגיא נשנו מעיקרן על אותה משנה בפ"ח. וכן מורה הסגנון בחלק א', שאומר "תויבתא" או "אף אנן נמי תנינא" ממשנתנו בפ"ו, לומר שלא על משנה זו מוסבים הדברים. חלק ב' כשלעצמו יכול להיות מסודר בין על משנתנו בפ"ו בין על משנת פ"ח. הסדר הנוכחי של שתי המשניות מתאים לכאן: תנן הכא, ורמינהי מהתם.

<sup>1</sup> בספר כללי התלמוד לר' בצלאל אשכנזי, הובא כלל ארוך בענין "תנן התם" משמו של ר' סעדיה גאון (לדוד צבי, לכבוד ... דוד צבי האפפמאנן ביום מלאת לו שבעים שנה ... ברלין תרע"ד, החלק העברי, עמ' 196, סי' 228). שם נאמר ש"תנן התם" מוסב תמיד על משנה ממסכת אחרת, "ולשון התלמוד יאמת זה, אם נצולו הנוסחאות מהטעיות". והובאו הדברים במבוא לנו"ה, עמ' 816-814. שם קבע רי"ן אפשטיין שאין הכלל הזה מתאים לסגנון נוסח התלמוד שלפנינו, וכתב: "תנן התם" מציין משנה שהיא שנויה במקום אחר ... בין בסדר אחר, ובין באותו סדר, בין במסכת אחרת ובין באותה מסכת, בין בפרק אחר ובין באותו פרק". והביא לשון רש"י מפסחים ד ע"ב: "תנן התם גרסינן ואף ע"ג דבפירקין היא", ופירט את המקומות שאינם מתאימים לכלל של הגאון (והזכיר אף את סוגייתנו שם). ועיין עוד מבואות לספרות האמוראים, עמ' 152-153. וכן הצביעו קצת בעלי הכללים, ש"יש תנן התם מן הפרק עצמו" (הליכות עולם, שער ב פרק א, ז ע"ב, עיי"ש, ובכללי הגמרא למהר"י קארו שם). ועיין חיד"א, יעיר און, עין זוהר, מערכת ת, סי' יח (למברג 1865, עמ' רסב). והוסיף: "אמנם אין ראיה מנוסחאות שבידינו ... שהורקו מכלי אל כלי בכה העתקות ודפוסים". דברי הגאון הנ"ל הובאו אצל ר' בצלאל אשכנזי בשם: "כתב ה"ר סעדיה גאון ז"ל בדרכי התלמוד שלו שחיבר בלשון ערבי, וז"ל מועתק". אבל לאמיתו של דבר כלל זה בא במבוא התלמוד לרב שמואל בן חפני, ואינו לרס"ג (ר"ש אברמסון, עניינות בספרות הגאונים, עמ' 164-165). ובתשובות הגאונים, אסף, תש"ב, עמ' 30, בתשובה לשאלה: "... והא מתניתין תנוה במסכתא דפיאה, ומשום הכין אמ' תנן התם, דכל מתניין ראיתה במסכתא אחרית, וכל שכן בסידרה אחרינא, כד מדכר לה אמ' תנן התם, ואו איתה במתניתין דההוא פירקא אמ' תנן ולא אמ' התם" (וצוין לו במבוא לנו"ה שם, בהערת ר"ש אברמסון). על סוגיות תנן התם, עי' ר"א ווייס, התהוות התלמוד בשלמותו, עמ' 191-200; י' זוסמן, סוגיות בבליות לסדרים זרעים וטהרות, עמ' 84 ואילך, 122 ואילך.

<sup>2</sup> ובכדי לפרשה כאן אתה חייב לקשרה שוב לרישא שלה, עי' רש"י כאן ד"ה חייב, וד"ה וכן, וכרפא צח סע"ב. והנה, דברי רפרם בר פפא מוסבים על הדין שאפשר להוציא מלשון "וכן בשעה" וכו', דהיינו שאם לא אמר המש"א "שלח", חייב (כפי שאמרנו ברישא לגבי שואל שמטעם זה פטור. נמצא היקף הציטוט בסוגיין ממשנת פ"ח מטעם קצת, ש"וכן" וכו' מוסב על הרישא שאינה מובאת בסוגיין, ואילו לצרכי סוגיין, "אמר לו השואל שלח ושלחה ומתה, חייב" מיותרת). ואילו האחרונים רצו לקצר ולהסב דבריו על פיסקת המשנה שהובאה לפנינו, כגון "דתנן ושלחה ומתה חייב" (כוס ישועות), ואינו מדויק לפי הנ"ל.

<sup>3</sup> בכ"י וא: 'וא' רפרם" וכו'.

<sup>4</sup> עי' זוסמן שם, עמ' 123, 125.

<sup>5</sup> עי' "על דרך חקר הסוגיא", עמ' 316-317.

האיבעיא בחלק ג' קשורה ישירות למימרת רפרם בר פפא, כלומר, עוסקת היא בפירוש המימרא שנאמרה על משנת פ"ח. ואפשר שכל הסוגיא היתה שנויה בפרק ח'. ואולי לאחר שהועברה ונקבעה כאן, ע"י משנתנו "כולן שאמרו", המוזכרת בתוך הסוגיא, נמנעו מלחזור ולשנותה שם.<sup>6</sup> אשר לדיבורים שהוצמדו לחלק השלישי ("תניא כותיה", "ההוא גברא") אפשר שלפני שהועברה הסוגיא כבר נקבעו בה הוספות אלה, ואפשר שנקבעו אחר-כך.<sup>7</sup>

האמוראים שהובאו דבריהם בסוגיא זו (חלקים א-ג), כולם מאוחרים הם, מסביב לזמן רב אשי או אחריו. הונא מר בר מרימר אינו מוזכר במקום אחר,<sup>8</sup> ויש עוד להכריע אם רבינא, שבפניו עשה רומיא זו, הוא רבינא שבזמן רב אשי או רבינא המאוחר.<sup>9</sup> בשתי הלישנאות של רב נחמן בר פפא,<sup>10</sup> וכן ברומיא של הונא מר בר מרימר, משמשים אותם יסודות עצמם — שתי המשניות ומאמר רפרם בר פפא, שאפשר לתפסם כסותרים (מתיב), או כמיושבים זה לזה, ב"אף אנן תנינא" של רב נחמן בר פפא, או כרומיא ושינויא של הונא מר בר מרימר, ודבריו הם כעין "איכא דרמי לה מירמא" ביחס לקודם.<sup>11</sup> ומענין לראות כיצד הונא מר בר מרימר, שהוא מדור אחרון של אמוראים או תלמידם,<sup>12</sup> מיסב מימרא קדומה, שנאמרה מתחילתה בדרך של אוקימתא פרשנית ("לא שנו"), כתירוץ על קושיא שמקשה הוא עצמו!<sup>13</sup> ודומה הדבר לדרכם של בעלי סתם התלמוד בכל מקום, שהקשו את הקושיות שעליהן ניתן להסב את המימרות הקדומות כתירוצים.<sup>14</sup>

ויש לדייק בסוגיא זו, מה סתירה ראו כאן, וכיצד אמרו לתרצה. לפי הסוגיא, הכל תלוי בכך אם אנו אומרים על "טול את שלך והבא מעות שומר חנם", שהוא הדין ל"גמרתיו", או טול את שלך וכו'.

<sup>6</sup> השוה מה שכתב כבר זוסמן על משניות שבאותה מסכת (שם, עמ' 86, הע' 40). ועי' לעיל סוגיא א ח"ו. ואף לגבי סוגייתנו, הרי"ף הביאה במקומה, פ"ח סי' תקיז ואילך (ובד"ו וא' הוסיפו אף כאן בפ"ו את העובדא שבסוגיא, ועי' בהערה ברש"י שבר"ף בפירקין, ד"ה עד דשא). גם אפשר שהועברה הסוגיא מתלמוד אחר בפ"ח, ולא תלמודנו. ועיין ירושלמי פ"ח ה"ב, יא ע"ד, במראה הפנים, וראה הגר"ש ליכרמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 168.

<sup>7</sup> אשר ליחסם של חלקים אלו למקבילה שבגדרים, ראה להלן בנספח, עמ' 263.

<sup>8</sup> ועי' א' היימאן, תולדות תנאים ואמוראים, עמ' 358, שרשם אף א ר ב ע ה חכמים אחרים מתקופה זו בשם הונא מר או רב הונא מר (ויש שינויי גירסא לגבי תיבת מר, עי' אוצר השמות, עמ' 402).

<sup>9</sup> ואם מרימר אביו הוא האמורא הידוע, הרי ברבינא האחרון מדובר, שהיה תלמיד מרימר (ראה ר"ח אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 448). וכן מצינו לאותו דור: "י ה ו ד ה ב ר מ ר י מ ר ו מ ר ב ר ר א ש ו ר ב א ח א מ ד פ ת י כ ר כ י ר י פ ת א ב ה ד י ה ד ר י" (ברכות מד ע"ב, ועי' אלבק שם, עמ' 410). י"א אפרתי, בראילן ו, עמ' 80, רצה לסווג סוגיא זו לדור הרביעי, וזה נראה מוקדם מדי, גם כשנאמר שרבינא טובא איכא.

<sup>10</sup> ראה להלן, עמ' 256.

<sup>11</sup> השוה א' ווייס, לחקר התלמוד, עמ' 229-230, ועי' ח' קליין, JQR 50 (1959), pp. 133-134; י"א אפרתי, בראילן ו, עמ' 80, כינה לה "הסוגיא שנמסרה בשלשה אופנים". סוגיא זו דומה איפוא לסוגיות "איכא דמתני להא שמעתא באפי נפשה" (ב"ב כב ע"ב ואוצר לשון התלמוד, ו, עמ' 2776) ו"איכא דרמי לה מירמא" (לו, עמ' 466).

<sup>12</sup> עי' הע' 9.

<sup>13</sup> השוה ווייס שם, עמ' 229-230 ("הוא מ ש ת מ ש בדברי רב חסדא" וכו'), ולא דוקא כקליין, שכתב שם: "... Huna Mar b. M'remar considered that R. Hisda's dictum arose from his desire to reconcile the two, at first sight conflicting, sections of the mishna" ודרך זו של שימוש מימרא לשינויא היא שלא כרוב (כל?) "ר"פ ר מ י ד א אה ו מ ש נ י" (אוצר לשון התלמוד, לט, עמ' 1021-1022), ששם עפ"ר מתרץ בלשון עצמו, ואינו מביא מימרא קיימת לתירוץ.

<sup>14</sup> עיין "על דרך חקר הסוגיא", עמ' 296-299.

ד ו ק א, <sup>15</sup> ואילו אמר גמרתיו, לא סיים שמירתו, ונשאר שומר שכר (= "הא גמרתיו שומר שכר").<sup>16</sup> ולכן מה שאמר רב נחמן בר פפא תיובתא הוא לפי "הא גמרתיו שומר שכר",<sup>17</sup> ואילו "אף אנן נמי תנינא" שלו, ורומיא של הונא מר בר מרימר, הולכים לפי "הוא הדין גמרתיו". וראה רש"י ד"ה הא גמרתיו שומר שכר, בדף פא רע"א.

ברם אין אנו שומעים בדברי התנאים והאמוראים על הבחנה ודינים שונים בין "גמרתיו" לבין "טול את שלך והבא מעות". ואדרבה, מעצם לשון התנאים והאמוראים נראה שהכל אחד, וכולם לשונות סיום השמירה הם.<sup>18</sup> ובדאי קשה לומר שהתכוונו האמוראים כאן לדיוק "גמרתיו שומר שכר",<sup>19</sup> לשון שאינו מופיע כמעניק מעמד אחר כאף אחד מן המקורות כאן, ולומר שלשון זה דוקא יהא מקביל לסיום זמן השאילה. גם יצירת שני הלשונות ("מתיב" ו"איכא דאמרי"), או דחיית הקושיות, על ידי הפעלת דיוק זה או הסרתו בלבד, דבר רחוק ודחוק הוא לדברי האמוראים — וכי כל התיובתא של רב נחמן בר פפא אינה אלא מדיוק זה, ונרחית רק ע"י "לא תימא הא גמרתיו שומר שכר".<sup>20</sup>

ולא זו אף זו, שאפילו מה שניתן בסוגיא כדיוק של ודאי: "אלא אימא הבא מעות וטול את שלך שומר שכר",<sup>21</sup> לפי פשוטו של לשון אין הכרח לומר שכוונת המשנה לכך, וכל זמן שלא שמענו כזה במפורש, אפשר לטעון שאין שינוי הסדר לא מעלה ולא מוריד, והכל לשון סיום האומנות וסילוק השמירה. ואי בעית אימא סברא, אי בעית אימא גירסא. שהרי המסורת הקדומה במשנתנו גורסת בהיפוך הסדר: "הבא מעות וטול את שלך שומר חנם" (בירושלמי וכתב-היד הדווקניים של המשנה).<sup>22</sup> ומגירסא זו תיובתא של ממש למה שרצו לדייק בסוגייתנו "הבא מעות וטול את שלך שומר שכר".<sup>23</sup> ומכל שכן מסירה גירסא זו את הדיוק "הא גמרתיו שומר שכר".

<sup>15</sup> בכ"י ו, בסוף איכא דאמרי: "לא, טול את שלך ד ו ק א".

<sup>16</sup> "רב נחמן בר פפא מדריך מדין משנתנו 'הא גמרתיו ש"ש' ומקשה על דברי רב חסדא, אפרתי, בראילן ו, עמ' 91 (לדידן, כמוכן, בעל הסוגיא הוא שהוסיף דיוק זה). וראה לקמן הע' 20, בשם ספר מלא רצון.

<sup>17</sup> ונשאר בחיובו הראשון, מה שאין כן בשואל, ועי' להלן הע' 35.

<sup>18</sup> ראה להלן. וכן הסיקו "מסקנת" הסוגיא להלכה: "והוא הדין לגמרתיו" (רי"ף). הרא"ש כתב: "... ה"ה נמי גמרתיו ... מרי בר מר (הכוונה להונא מר בר מרימר שבגירסתנו) ורפרם בר פפא ורב חסדא כולו סברי הכי" (בר"י ליתא תיבת כולו, והוא הוא).

<sup>19</sup> עי' רש"י סע"ב, ד"ה וכולן שאמרו.

<sup>20</sup> וכשדחית את "אף אנן נמי תנינא", ואמרת "טול את שלך שאני", חזרת אל "מתיב", כלומר, "דאזיל הכא ומדחי דאזיל הכא ומדחי" (ראה לעיל כה ע"א וריטב"א לשם, עמ' 58 ד"ה ואמרי, ועי' עין יהוסף כאן, ד"ה אף אנן. לשון זה ע"פ בכורות מח ע"א). ועיין ספר מלא רצון לכאן, שהסיק שקצת תלמידים הם שהוסיפו את הדיוק "הא גמרתיו ש"ש" (וע"פ מגמתו בכל מקום, שבא להסיר את הסתירה הקיימת בין שני לשונות רב נחמן בר פפא).

<sup>21</sup> דרך אגב יש להעיר על מה שכתב הב"ח (סי' שו, ד"ה ואם אמר): "ומסקנא דתלמודא שם לאפוקי ממאי דקס"ד ד ג מ ר ת י ו אפי' ש"ח לא הוי". והנה, בגמרא לא אמרו "קס"ד" זה על "גמרתיו", כי אם על "טול את שלך". ועי' תוי"ט.

<sup>22</sup> כ"ה הסדר בכ"י קויפמן, כ"י פרמה, כ"י קמברידג' מהדו' לו, ד"נ; ירושלמי כ"י ליידין ואילך; בה"ג ד"ב; רי"ף כ"י פרנקפורט וכ"י אוכספורד (וגירסא זו במשנה מנוגדת לפיסקא להלן ודברי הרי"ף עצמו שם; ובכ"י אוכספורד סומן ב - א, לשם היפוך). וראה להלן, הע' 24. עי' דק"ס, עמ' 226-227 (ו"רי"ף כ"י הכוונה לכ"י פרנקפורט הנ"ל), וכתב בעל דק"ס ע"פ סוגיין "מוכח דנוסחא מוטעת היא". ואף בהלכות גדולות ד"ב עמ' 390, הגיה המהדיר על סמך הבבלי והפוסקים "צ"ל טול את שלך והבא מעות", ובהע' מו ציין ע"פ דק"ס "דטעות זו נפלה גם בירושלמי"! ובהלכות גדולות דפוס ירושלים, עמ' 413: "טול את שלך והבא מעות". אבל לפי זה יהיה הכתוב בהע' 7 שם מהופך, שהערה זו מתאימה לנוסח ד"ב. וכעת ביררת, שבכ"י מילאנו, שהוא יסוד ד"י, כתוב "הבא מעות וטול את שלך", ככד"ב, שהם מטיפוס אחד כרגיל. ויש לתקן ולהפוך בד"י.

הפני משה פירש "הבא מעות שכבר גמרתיו, ולכשתביא טול את שלך, שומר חנם", במפורש שלא כסוגיית הבבלי (ועי' מה שדייק מזה בפ"י הגמרא שם, ועי' נועם ירושלמי שדחה דבריו). מהר"א פולדא העתיק נוסח המשנה

אשר לעצם החילוף בין המשנה שבירושלמי לבין משנת הבבלי<sup>24</sup> (וכאן היא "משנת הבבלי" ממש, שהרי הסוגיא קובעת גירסא זו, ישנן כמה אפשרויות. אפשר שמתחילה אין כאן אלא חילוף הסדר בלבד, ללא הברל במשמעות. ואכן, בדרך כלל יש להכיר בתופעה של שינויי סדרן של מלים כסוג מיוחד של שינויי גירסא המתהווה באופן חפשי, כלומר, גם כשהמלים עצמן נקבעו בגירסא, לא הקפידו הגרסנים בסדרן. אולם אפשר שאף הגהה מכוונת לפנינו. והנה, שנינו לעיל במשנתנו פ"ה מ"ג: "מכר לו את השדה, ונתן לו מקצת דמים, ואמר לו אימתי שתצא הבא מעות וטול את שלך אסור". וכאן הסדר הכרחי, וגם כוונה מיוחדת לדברים: רק לאחר שתביא מעות המכירה כולן,<sup>25</sup> תוכל לטול את שלך, ומתכוין להערים על איסור רבית, ואסור. ושנה אותו תנא "הבא מעות" איפוא, לעצם הדין, ובדוקא. ואילו אצל אומנין, עצם ההודעה באה בודאי לשם סיום האומנות, ולא כדרישה להבאת מעות שכרו. וכן בתוספתא פ"ו, הל' טו והל' יח, הן לפי לשון ההודעה שמודיע אומן לבעל הבית והן לפי דינה, אין הודעה זו כוללת הבאת מעות, אלא רק: "בוא וטול את שלך".<sup>26</sup>

וכפי שראינו בכמה מקומות,<sup>27</sup> דומה שאף כאן מוסרת המשנה בסגנון שלה הלכה הבאה לפנינו בתוספתא בסגנון קדום יותר, ראה בתוספתא הנ"ל. וקרוב לומר שלא תפס תנא דמתניתין אלא מטבע לשון המשנה דלעיל מינה כנ"ל, אבל כוונת ההלכה אינה אחרת מזו שבתוספתא, ו"טול את שלך" עיקר, ואילו "הבא מעות" אגב גררא.<sup>28</sup>

ושמא מקצת החכמים, כששנו משנתנו (וכסגנון המשנה שבירושלמי), דייקו במשמעות "הבא מעות וטול את שלך", שאם לפי סדר זה, כבפ"ה — משמעותה כאומר דוקא הבא מעות תחילה, ואח"כ טול את שלך, שומר חנם. אבל מכיון שקשה לפרש פירוש להלכה בסגנון זה (מדוע אינו נעשה שומר חנם אלא כשאמר "הבא מעות תחלה, אח"כ טול את שלך", הפכו ושנו "טול את שלך והבא מעות". כלומר, עיקר ההודעה הוא "טול את שלך", ואין כוונת ההלכה להקפיד "הבא מעות וטול את שלך". מכל מקום, עצם היפוך הבבות גורר איתו כעת משמעות חדשה: "טול את שלך מעכשיו, ותביא מעות כשתביא, ואפילו אחר-כך". וכאילו הוא ויתור מפורש, או גילוי דעת. ומכאן, דוקא כשגילה

שבבבלי עם פירש"י. ועי' צמח צדק על משנתנו. ועי' בנתיבות ירושלים, שלגירסת הירושלמי "טול את שלך והבא מעות אף ש"ח לא הוי", אבל ברור שאין לדייק כן, ואין הדיוקים הללו אלא לשיטת בעל סוגייתנו, ולא במקורות הקדומים. ומתוך שראה כאן שינויים גדולים של הלכה, רצה לתלות הדברים במשנת ילדותו וזקנותו של רש"י. והשוה א' שכטר, המשנה בבבלי ובירושלמי, עמ' רמא.

<sup>23</sup> והשוה ר"ח אלבק בהשלמות לפירוש המשנה, עמ' 426.

<sup>24</sup> כ"ה סדר זה בבבלי בכל הנסחים הידועים לי: ג. משנה לפני ס"ה, ה. משנה לפני הפרק, פ. לפני הפרק ופיסקא, מ. משנה כל הפרק, וא. משנה לפני ס"ה, ו. לפני הפרק, א. לפני הפרק, ש. משנה ופיסקא. וכ"ה הסדר במשנת הרמב"ם (וראה פירושו, והע' 18 במהדורת קאפח, עמ' עז, ואינו פירוש לשון המשנה, אלא הדיוק ממנה ע"פ הגמרא, רי"ף כ"י ביהמ"ד וד"ק משנה וגמרא (וכ"ה ברוב כתביהדי; בכ"י סן פרנציסקו, במשנה: "טול את שלך" בלבד). וכ"ה בדברי הגאונים (חוץ מן הנרשם לעיל בהע' 22) והראשונים, שהרי נוסדו דבריהם ע"פ הבבלי.

<sup>25</sup> וראה לעיל, הסוגיא הראשונה, חלק ששי.

<sup>26</sup> ראה הע' 28.

<sup>27</sup> ראה לעיל, עמ' 71 הע' 1, ועמ' 98 הע' 5. ועי' ב' דהפריס, מחקרים בספרות התלמוד, עמ' 53. ועי' מ"ש בדיני ישראל ו (תשל"ה), עמ' 172-173. ואי"ה אאריך בזה יותר במקום אחר.

<sup>28</sup> לפי התוספתא שם (הל' יח), נעשה האומן שומר חנם, אם קיבל שכרו, ואמר בוא וטול את שלך. ושמא ענין שכר שבאותה ברייתא סייע לתנא דמתניתין לנקוט בלשון פ"ה מ"ג, שאף שם: "הבא מעות". מכל מקום, לפי התוספתא אין ההודעה עצמה כוללת תביעה להביא מעות. בהל' ט"ו אין השכר מוזכר בכל הדין הזה, אלא הודעה על סיום האומנות בלבד.



רעתו, ובסדר הזה, הוא שיהיה שומר חנם. ומכאן באו לדייק שוב שאם סדר זה יתהפך, אף הדין ישתנה "הבא מעות וטול את שלך, שומר ש כ ר".

ומעתה, מניסוח זה, אם תרצה, תוכל לדייק אף דיוק נוסף: שכל היותו שומר שכר הוא בכך "דתפס ליה אאגריה" (סוגיא עשירית). וזו הלכה חדשה היא. ואף דיוק זה שהופך להיות דין בסוגיא ההיא, מחייב אותך לחזור ולפרש עצם לשון משנת הבבלי וסדרה, "טול את שלך והבא מעות", פירוש חדש, לומר שיש כאן יותר מסיום וסילוק. ועל ידי כך נעשית פרשנות המשנה דחוקה — אין ההורעה שבה עוסקת במצב הטבעי והרגיל (שהוא לפי סברה זו שמעכב את הכלי למעותיו), אלא ויתור על מצב זה: "שאיני מעכבו לתופסו על שכרי" (רש"י ד"ה וכולן שאמרו, במשנה). ועצם ויתור זה הוא חידוש לא מבוטל, המלמדנו שאמנם יכול לתופסו על שכרו לכשירצה, והיא לכאורה הנאה של ממש ושוה פרוטה, אבל כל שויתר אין לו שכר זה, ויהיה שומר חנם. ולפי דברינו אלה, "דתפס ליה אאגריה" שבסוגיא י' שלב נוסף הוא על הנאמר בסוגיא י"א.<sup>29</sup> ובאמת, מבחינה זו, פרשנות משנתנו יכולה להיות יותר פשוטה ע"פ סוגיא י"א מאשר ע"פ סוגיא י'. שהרי "טול את שלך" וכו' לפי סוגיא י"א יכול להיות גילוי דעת "שאינו חפץ להיות עוד שומר עליה" (רש"י ד"ה וכולן שאמרו, בגמרא), כפשטות הדבר גם בתוספתא, ואין לה ענין עדיין עם "שאיני מעכבו לתופסו". גם הדיוק "הבא מעות וטול את שלך שומר ש כ ר", מתפרש קצת יותר בפשטות טרם שנינו סוגיא י'. ואפילו לשונו של רש"י על אתר, "הא הבא מעות, דגלי אדעתא דתפס ליה אאגריה", יותר תמים הוא ללא סוגיא י', ואף הוא מתפרש שזהו תנאו ורצונו של אומן זה, ולכן לא סילק עצמו מאומנותו ושמירתו. הרי אין כאן עדיין עצם דינו של אומן, כאילו כל מה שנחשב שומר שכר לא היה אלא מתוך הנאת תפיסה על שכרו.

לאחר שראינו מה הם הקשיים אם נישנה סוגיא זו כולה על בסיס הדיוק "הא גמרתיו שומר שכר", או הסרתו "ה"ה גמרתיו", יש לברר אם ניתן למצוא את התיובתא בעצם לשון המקורות. ונראה לומר שרב נחמן בר פפא (בתיובתא) פירש במימרת רב חסדא שלאחר ימי שאילתה השואל "פטור", כ פ ש ו ט ו, שרוצה לומר, פטור לגמרי, ואפילו שומר שכר נמי לא הוי (כשיטת "או דילמא" באיבעיא להלן).<sup>30</sup> וקשה מאומן, שבסיום שמירתו שהיתה מוטלת עליו (שומר שכר) יורד דרגה, ונעשה שומר חנם,<sup>31</sup> ומדוע לא ירד השואל רק דרגה אחת, ויהיה שומר שכר, הרי נהנה מכך ששאל. ובודאי יכול היה בעל הסוגיא לפרש כן.<sup>32</sup> אלא הרי באיבעיא להלן פשט אמימר שאין "פטור", פטור לגמרי, כפשוטו, אלא פטור משואל וחייב בשומר שכר, והיה עדיף לבעל הגמרא שלא לעשות מחלוקת בפרשנות בין רב נחמן בר פפא לבין אמימר, ופירש את התיובתא בענין אחר, דהיינו ע"י הדיוק "הא גמרתיו" וכו'. ותהא

<sup>29</sup> והשוה לעיל עמ' 243. גם הדיחוי, שנשאר למסקנה, "גמרתיו שומר חנם", נעשה קצת דחוק, שהורעה פשוטה זו אינה שוה למה שנראה המצב הרגיל (מעכבו) אלא למצב שנראה יוצא דופן (איני מעכבו). ועיין שו"ת רשב"ש, סי' תקעה (קיד ע"א), במה שסידר הדינים ע"פ התוכן (קודם "הבא וטול" ואח"כ "טול והבא") לעומת הרמב"ם, פ"י מהל' שכירות ה"ג, שסידרם לפי המקורות (קודם "טול והבא", ואח"כ "הבא וטול").

<sup>30</sup> עיין חילוף-גירסא 4, וראה להלן, עמ' 257, אפשרויות שהעלינו בפירושים של המונחים האלה.

<sup>31</sup> כפי שקובעת המשנה מפורש: "וכלן שאמרו טול וכו', שומר חנם". ופירש רש"י (בר"ה קמ"ל): "אבל מדין פקדון לא סליק נפשיה". וכ"ה בתוספתא הי"ח: "משנתקבל שכרו הרי הוא כשומר חנם". בהל' ט"ו שם: "משנגמרה מלאכתו, אם הודיע לבעליו, או פטור לגמרי?". ועיין להלן הע' 42, משם חסדי דוד.

<sup>32</sup> ונגע בשיטה זו במה שאמר למשנתנו: "סל' דע' אמי' שומר חנם נמי לא הוי, קמ"ל". והשוה הלשון לעיל מט ע"א וע"ב (וראה להלן, הע' 42). וראה ריטב"א לשם, עמ' קטו, ד"ה כיון דאמר.

הקושיא כעת מסיום השאילה ("לאחר ימי שאלתה") שפטור מחיובי שואל<sup>33</sup> שהיו מוטלים עליו מקודם, על גמירת האומנות ("גמרתיו"<sup>34</sup>), שנשאר חייב באותו חיוב שהיה חייב בו מקודם לכן, וברור שבעל הגמרא המציא מצב חדש — "גמרתיו" — האמור להיות הפך דינו של "טול את שלך", בכדי לפרש פיסקת "מתיב", שהרי בפסקאות "אף אנן תנינא" ו"רמינהו" אתי שפיר ללא מעמד ביניים זה.

שאר הלשונות שבסוגיית האמוראים נעשו כך: באיכא דאמרי וברומיא דהונא מר בר מרימר, אין ההתייחסות לירידת דרגה, אלא רק לעצם סיום החיוב הראשון. רב חסדא אמר שאם נסתיימה השאילה, כלו חיוביה, וכן במשנתנו, בכלות מעשה האומנות כלו חיובי שומר שכר, אף אם טרם הוחזר החפץ לידי הבעלים או לרשותו. וכן ברומיא של הונא מר, מתוך המשניות בלבד יש סתירה, שבמשנתנו כלו חיובי שומר שכר, ואילו במשנת פ"ה, אף בשעה שמחזירה, כשלא אמר לו המשאיל "שלח", נשאר בדין שואל וחיובי. ומתוך ע"י הבאת מימרת רב חסדא, לומר זה אינו אלא כשלא כלו ימי השאילה שנבקעו מראש, אבל לאחר ימי שאילתה, אף שם, כבמשנתנו, אינו נשאר בחיובו הראשון. ואף לסוגיית בעל הגמרא, מוכרחים אנו לפרש במעשה דהונא מר שמקשה מעצם דין משנתנו, הרי "הוא הדין לגמרתיו", וכאומר, סמי הבחנה בין המשנה לבין "גמרתיו" מן החלק הזה. וכאן אין דבר זה משתנה במהלך המשא ומתן (ועיין רש"י ד"ה וכן בשעה שמחזירה, שברך פא ע"א).<sup>36</sup> ואם תפרש כשיטת בעל

<sup>33</sup> וברש"י ד"ה אבל, דייק לכתוב: "אינו שואל עליה", ולא כפי שהעתיק בכוס ישועות (ועל זה סייע קושייתו): "שומר".

<sup>34</sup> וכאילו הוא שלב של סיום פשוט וידוע, עלייד "טול את שלך והבא מעות", שהוא כעת מצב יוצא דופן, הכולל גילוי דעת מיוחד מעבר לסיום פשוט. בתוספתא שם הט"ו, אין לשון "גמ"ר" מופיע בהודעה, אבל מופיע הוא בתיאור: "משנגמרה מלאכתו, אם הודיע לבעליו, פטור". והשוה תוספתא ב"מ פ"י ה"ז, בבלי ב"ק צ"ט ע"א, ב"מ קיב ע"א. <sup>35</sup> ועם כל זאת, נשארים הדברים דחוקים, שבתיובתא "הא גמרתיו שומר שכר", אפשר לרדות, שאין כאן תיובתא, שאם "גמרתיו" דומה לחזרה בשואל, הרי גם שואל בסיום שאילתו נעשה שומר שכר לדעת אמימר. וכן היקשו הראשונים, כגון בתוס' רבינו פרץ: "קשה, דאמרי' לקמן דפטור משואל וחייב כשומר שכר, וא"כ מאי פריך הא גמרתיו ש"ש, הכי נמי. וי"ל דהכי פריך, כי הכי דאמרינן הכא דהא גמרתיו שומר שכר, אלמא דרדין הוא עומד בדין ראשונה, ה"נ הוה ליה למימר בשואל דלאחר ימי שאלתה אע"ג דידעי הבעלים רכלו ימי שאלתה מ"מ שואל הוה כראשונה" (עמ' קנז, ד"ה הא גמרתיו). כלומר, אף שאפשר לרדות, מכל מקום לפחות לפי סברה זו אפשר להקשות את התיובתא. ואף רש"י מתכוין לפרש קושיית הגמרא ממה שלא נשאר שואל בדין ראשון. ומ"ש (ד"ה הא גמרתיו) "שואל הוא", פירושו, לפי זה ראוי היה לו להישאר בדין שואל, ומדוע פטור משואל? (ברש"י כ"ק: "גבי שואל נמי אמרי' אע"ג שידעו הבעלים" וכו', ובודאי רצו להבהיר הלשון, אבל לפי הנ"ל נוח יותר לומר "נימא" במקום "אמרי"). וכן היקשה הריטב"א ד"ה הא גמרתיו, כשיטת רבינו פרץ (וכפי שפירשנו ברש"י).

ויש להעיר הערות אחדות על לשון הריטב"א בדיבור זה, וליישב סגנונו בכמה דברים (וראה הע' 45). הכתוב שם: "וי"ל דקושיין הכא אליבא דלישנא בתרא דפרש"י, צ"ל כבכתביהיד: "דפרש"י", והכוונה, שקושיית הגמרא כאן היא ע"פ שיטת אמימר להלן שנשאר חייב כשומר שכר (ורבינו לא התכוין לרש"י הנ"ל, וגם לא מצאנו לישנא בתרא לרש"י בזה). סוף הדיבור בודאי לוקה בחסר, ואי אפשר להשלים כהשלמת המהדיר שם. וצ"ל בערך: "והיינו דאמרי' דכי היכי דגבי שוכר (הוא האומן במשנתנו, ורש"י בדיבור הנ"ל קורא לו "השומר") עומד בדין הראשון לאחר שעבר זמן האומנות וגמר הכל, הכי נמי לגבי שואל היה לנו לומר יעמוד בדין הראשון לאחר שעבר זמן השאלה". והושמט לפנינו ע"י הדומות. ומצאתי כעין הלשון הנ"ל בכ"י מוסקבה, ברם לא העתקתיו אות באות, בגלל שיש כמה קשיים בקריאתו שם (וכן, במקום להשמיט, הרי שם, מתוך הדומות, הו"כ פל חלק מן הדיבור. ומה שניסחתי "האומנות", קשה לפענח תיבה זו בכ"י. ואני מקוה שלשון זה עוד יימצא באחד מכתביהיד).

וכקושיית הראשונים כתב בהגהות דינער (מד ע"א בד"ה מסתברא), ופירש שהאמוראים שבראש הסוגיא סברו שפירוש "פטור", פטור לגמרי. אלא שלא הפריד הוא בין סוגיית האמוראים לדיוק "גמרתיו", ופירש שפטור לגמרי, ר"ל וחייב כשומר חנם דוקא. ועיין לחם אבירים, ד"ה אבעיא להו.

<sup>36</sup> וכל ענין "גמרתיו" לא נכנס כאן אלא כהמשך לדברי בעל הסוגיא לעיל. ומ"ש א' ווייס "הרמיה יסודה בהנחה: וה"ה לגמרתיו" (לחקר התלמוד, עמ' 230, הע' 171), הרי אף זה אינו אלא לסכרת המו"מ לעיל, ועי' מה שהיקשה שם.

הסוגיא ש"פטור" בדברי רב חסדא ר"ל "פטור משואל וחייב בשומר שכר", אתה יכול לפרש שמדובר אף בענין ירידת דרגה, שבזה באמת "אף אנן נמי תנינא".<sup>37</sup> הרי שבעצם דין משנתנו יש שני פנים: סיום שמירתו מחד, וכניסה לשמירה המועטת ממנה מאידך, ולפי הצד שתסתכל בו, תוכל להשוותה לדין שואל שלפי רב חסדא, או להבחינה ממנו, שהרי פשטות דבריו לומר פטור לגמרי.

בפיסקת "איבעיא להו", נחלקו הענפים בגירסת "או דילמא". בענף גה: "שומר שכר נמי לא הוי", ובענף פמ: "פטור לגמרי" (חילוף-גירסא 4). אפשר לפרש שהכוונה אחת בשתייהן, דהיינו שנעשה שומר חנם, כבמשנתנו, והוא נקרא "פטור לגמרי", שהרי "שומר חנם נשבע על הכל" (פ"ו מ"ח),<sup>38</sup> "נשבע ויוצא" (פ"ג מ"א), וכפי הסברה שכתב הריטב"א (לגירסת גה): "או דילמא ש"ש נמי לא הוי, פירוש אבל ש"ח פשיטא דהוי, דהא לא סגי בלא הכי, כיון שחייב להחזירה לרשות הבעלים מדעתם".<sup>39</sup> ואפשר לפרש "פטור לגמרי" כפשוטו, שהרי במשנת פ"ח עסיקין, ו"פטור" שם פירושו שאין החפץ ברשותו של השואל.<sup>40</sup> אמור מעתה שהוא פטור אף על פשיעת בנו ושלוחו. ובאותה משנה, ברישא, כששלחה משאיל ביד שלוחו של השואל, אין השואל אלא כאומר "איניש מהימנא הוא אי סמכת סמוך, אי בעית לשדוריה בידה שדר בידה",<sup>41</sup> ו"פטור" פירושו שהשואל פטור לגמרי, ואינו אפילו שומר חנם, ומימרת רפרם בר פפא סמוכה לאותה משנה, וכך אפוא משמעות "פטור" במימרתו. ולפי זה, "לאחר ימי שאילתה" דומה להוה אמינא של סוגייתנו לגבי "טול את שלך", דהיינו "סד"א שומר חנם נמי לא הוי", וכאילו אמר בפירוש כלו ימי השאילה ואינו רוצה לשמרו, וכפי שפירש הריטב"א לגבי אומן: "דאלו אמר לו בפי' טול את שלך איני רוצה לשמרו והניחו ולא נטלו, שוב אינו עליו אפילו ש"ח, ואף ע"פ שהיה עליו ש"ש מתחלה".<sup>42</sup>

<sup>37</sup> ואילו ב"מתיב", כאמור, יורד ליתר פירוט לגבי ההשואה — ניחא שכאן וכאן נסתיימה שמירה ראשונה, אלא שקשה, למה כאן יורד דרגה וכו', כנ"ל. וכן קיימות אפשרויות נוספות בפירוש הלשונית האלה, לפי שינוי פירושי המרכיבים השונים, ראה להלן, ולא העלינו כאן אלא אחת. אשר לדיבור "איכא דאמרי" וכו', אפשר שכן נקבע לפני תוספת דיוק בעל הסוגיא, אבל אפשר גם שבעל הסוגיא הוא שיסדו, לאחר שדייק לעיל "הא גמרתיו" וכו', עי' לעיל הסוגיא הראשונה, חלק ג.

<sup>38</sup> "ופטור" (רש"י לשם, צג ע"א, ורמב"ם פ"א מהל' שכירות ה"ב).

<sup>39</sup> ד"ה או דילמא. ובהמשך לשון דיבור זה, במה שכתוב "והגיע זמנו ש"ש הוי", יותר פשוט לגרוס: ש"ח. ובאמת, כתב"היד חלוקים בזה, ובמקצתם: ש"ח. וראה ריטב"א הנ"ל בהע' 32.

<sup>40</sup> וראה רש"י כאן ד"ה וכן בשעה שמחזירה, ואילך, ושאר הראשונים, שהרגישו ענין יד ורשות בפירוש אותה משנה.

<sup>41</sup> ב"ק קד ע"א. עי' רש"י ב"מ צח ע"ב, ד"ה או ביד בנו.

<sup>42</sup> השוה רש"י ד"ה שומר חנם. וכלשון הריטב"א הנ"ל, שמענו, ויותר מפורש, מפי ריב"א: "וודאי פקדון פשיטא כיון דא"ל אין רצוני יותר לשמרו קחהו, אינו חייב עוד עליו אפילו לא שמרו שהניח הבית פתוח ופשיטא ע"ה נגב, פטור, דהכי אמרינן גבי אומן כיון שהודיעו לבעל הבית שגמרו פטור ואין חייב עוד באחריותו" (ספר ראב"ה, תשובות, מהדו' ר"ד דבליצקי, בני-ברק תשמ"ט, ס' תתקכז, עמ' סא, ועיי' עמ' סב שם). ועיי' ב"מ מט ע"א וע"ב, בשתי שמועות, "אפילו שומר חנם נמי לא הוי", ופירש רש"י שם, "ואפילו פשעו בשמירתן פטורין". ועי' בריטב"א עמ' 178-179, ד"ה סד"א וד"ה או דילמא, ובב"י ס' שו"מ תלמידי הרשב"א, ופסקה הרמ"ה. ובשטמ"ק: "כתוב בתוס' ... וכולן שאמרו טול שלך והבא מעות שומר חנם, תימה, דאפילו ש"ח לא להוי, כדאמרן בהזהב (ב"מ מט ע"א) גבי אמרו ליה לית לן שומשמי תא ושקול זוזך" וכו' (וסיים: מ"ר). והשוה פסקי ריא"ז, וקונטרס הראיות, עמ' קעד-קעה. ועי' תוס' מט ע"א ד"ה אלא, ושאר ראשונים שם; ש"ך ס' שו"מ סק"ב וביאור הגר"א ס"ק א; מלאכת שלמה ותוס' רע"ק אות נט, ועי' אומה"ת, עמ' תשפב, הע' 29. וכתב בחסדי דוד השלם לתוספתא פ"ו הי"ח (לד ע"א ד"ה הנותן), בקשר להט"ו: "דלעיל לא תנא אלא דאחר שגמרו והודיעו פטור, וסד"א דפטור לגמרי משמע דאפי' ש"ח לא הוי" וכו'. ולגבי

בחילוף־הגירסא הנ"ל, נראה שגירסת ענף גה היא המקורית. אולם, ע"פ החלק הראשון של הסוגיא, יתכן שנכנס ספק לפרשנות לשון זה: "שומר שכר נמי לא הוי, ופטור לגמרי, או דילמא שומר שכר לא הוי, שומר חנם הוי". ובאו גרסני ענף פמ איפוא, והחליפו לשון זה בסגנון מבורר יותר: "פטור לגמרי".

אמימר קבע ש"פטור" שבמימרת רב חיסדא, אינו אלא מחיובי שואל, אבל נשאר הוא חייב כשומר שכר. ובאמת האפשרות שב"או דילמא" אפילו שומר שכר לא הוי, אינה הגונה, ואיך אפשר שייפטר משמירת שומר שכר, הרי "הואיל ונהנה מהנה הוי".

ללשון הזה פירש רש"י: "הואיל ונהנה, ב"שאל ה". ורוצה לומר, הואיל ונהנה הרבה כשואל<sup>43</sup> מקודם לכן, אף שאין לו הנאה זו עכשיו ואינו חייב בחיובי שואל, עדיין ראוי עכשיו שתהיה קרן אותה הנאה קיימת קצת, ויהיה מהנה כשומר שכר. וצריך להעיר, ששימוש זה של לשון "הואיל ונהנה", דהיינו מקודם לכן, הוא שימוש חדש, ואילו במקורות אחרים, מוסב ביטוי זה על הנאת שומר שכר עכשיו בשמירה זו, כגון: "נושא שכר נהנה ומהנה".<sup>45</sup> ועוד צריך הכרע אם אמימר אמר גם הטעם "הואיל" וכו', או שמספיק לו לאמורא לומר "מסתברא" בלי נתינת טעם.<sup>46</sup>

וכן, ב"תניא כותיה דאמימר" שהובא כאן מברייתא (תוספתא ב"ב, פ"ה הט"ז), פירש רש"י שהוא כנושא שכר הודות להנאה שהיתה לו מקודם לכן, "שנתפאר בהן" (ד"ה בחזירה). מכל מקום, לפי פירושו אין ההקבלה שלמה, שפירש ברישא של הברייתא מדין מקח,<sup>47</sup> וחייב באונסין באחריות שמירת

שואל, עי' רש"י ד"ה אבל לאחר, ובפירושו פרובנסלי כ"י, "דלאחר ימי שאלתה גמר חיובא דשואל, כיון דמשאל ידע הזמן הנתון לו". וכתב בספרו של ר"ז אגמאתי לרף צט ע"א: "כי אותה שעה שהשלימו ימי שאלה היה לו למשאל לבוא ולקח את שלו, ומדלא בא ולקח את שלו נפטר השואל מדין שואל ונתחייב בדין שומר שכר" (למסקנת אמימר). ונשאל מהר"ם ב"ב בענין המלוה על המשכון, שהוא שומר שכר, שבשעת קבלת המשכון אמר איני מקבל אחריותו עלי, וכתב: "אפילו היכא דמיחייב אפילו (התיבה מיותרת) באונסין כי אמר שלא באחריות פטור מכלום דמשמע שלא באחריות מכל וכל דאפילו ב"שאלה נמי לא" (תשובות מיימוניות סוף שופטים, סי' יא [ומשם העתקתי], דפו' פראג סי' רכט, מרדכי סי' שסא [ועיי"ש בסופה, שהוסיפו: פטור לגמרי], ואגודה). והשוה בס' מישרים לרבינו ירוחם, נתיב לח"א, פג ע"א, משם תשובת הרמ"ה. והראשונים כמוכן פירשו בעיקר את הכרעת אמימר יותר מן הצד השני של האיבעיא; אלא הנה, בקשר לדברי המפרש בנדרים לא ע"ב (עי' הע' 54) כתב הב"י סי' קפו על ברייתא דבית האומן: "ואילו לדברי המפרש דמפני שהוא כנושא שכר לא קאי אחזרה אלא אהליכה א"כ בחזרה פטור לגמרי, והוי תיובתא לאמימר ולא סייעתא".

<sup>43</sup> שכל ההנאה שלו.  
<sup>44</sup> וכן כתבו בתוס' ב"ב פז ע"ב ד"ה הלוקח, לשיטת רש"י כאן: "כיון שנהנה בשאילה עד עכשיו". וכן בפסקי רי"ד: "בשכר שנהנה ממנה בתוך ימי שאילתה בחנם". ועי' שו"ת רשב"א, ח"א סי' אלף יט.

<sup>45</sup> מכילתא, עמ' 307; ובירושלמי שבועות פ"ח: "נושא שכר והשוכר לפי שנהנה מקצת ומהנה מקצת" וכו' (כמובא לעיל, סי' עמ' 239); מכילתא דרשב"י עמ' 307: "מפני שנהנה ומהנה הוי". והשוה לעיל דף מג ע"א. בריטב"א: "דפרש"י טעמא הואיל ונהנה קצת מהנה להיות ש"ש" (ד"ה הא גמרתיו). וכבר הערתי בהע' 35 שצ"ל: "דפריש", ואינו מכוון לפירוש רש"י. ואילו ברש"י: "הואיל ונהנה בשאלה", ואין זה קצת. ובאמת הריטב"א לא רצה לפרש "הואיל ונהנה" שבכאן על הנאה שבעבר, שהוא בניגוד לשימוש המקובל, ומפרש שעוד עכשיו נהנה קצת, שתופשו על שכר, ראה לשונו בסמוך לפניו. וראה מ"ש בהערה הנ"ל על דיבור זה שבריטב"א והקשיים שבו.

<sup>46</sup> עי' ב"ק יט ע"א: "אמר ליה מסתברא תולדה דרגל הוא". ועי' מ"ש במבוא "על דרך חקר הסוגיא", עמ' 295 בהערה, מספר 4, לשבת עא ע"ב. ועי' מ"ש בדיני ישראל ג (תשל"ב), עמ' 136 (וכדי שלא תשמע הכרעה מן פסיקה, ראוי היה לשלם המרכאות הפותחות שם לפני אמר אמימר).

<sup>47</sup> כלשון הלוקח ממש (כגירסת ענף גה כאן, ותוס' ב"ב הנ"ל, ובנדרים שם. בענף פמ כאן: הנוטל).

מ ק ח.<sup>48</sup> ואף נתארך לשון רש"י בזה (ד"ה ונאנסו בהליכה חייב).<sup>49</sup> וב"פירוש ר"ח" כ"י לכאן פירש מטעם שואל,<sup>50</sup> וכן בתוס' ב"ב פז ע"ב ד"ה הלוקח, פירשו מטעם שואל, עיין שם, ועוד.<sup>51</sup> ולפי שיטה זו אפשר לפרש, שכל זמן שלא החליט אם יקחם ויתן דמיהם, או יחזירם ויתן דמי טובת הנאה, הרי הוא שואל. ואף שנתן א"ח כדמי טובת הנאה "שיחזיקו לו טובה" וכו', מכל מקום בהליכה אינו נחשב לא לוקח ולא שוכר אלא שואל, ונהנה שיוכל להחליט אם לקנותו ואם להחזירו ולשלם דמי טובת הנאה. ואפילו לא הגיע לבית חמיו, שאין כאן הנאת התפארות,<sup>52</sup> נחשב שהיה שואל, ובחזרה הרי הוא שומר שכר, שעדיין קיימת קרן הנאת השאילה קצת.<sup>53</sup> ו"תניא כותיה דאמימר" ממש, שבהליכה הוא שואל, ובחזרה, שנסתיים חיוב שאילה, נעשה שומר שכר.<sup>54</sup> וכן מעוברא ד"ההוא גברא" נראה לסייע

<sup>48</sup> וכן בספר המקח והממכר לרב האי גאון הובא הענין בדיני מקח (שער מט, פז ע"א, ובליקוטים שבסוף משפטי שבועות, מה ע"א). וכמה ראשונים כתבו ע"פ שיטת רש"י, עי' בהערה שלאחר זו. ועי' טור סי' ר, וב"י שם. ועיין להלן, לסוגיא י"ד, עמ' 307, ד"ה נפתח.

<sup>49</sup> ורש"י (ד"ה ונאנסו בהליכה) הביא ראיה לשיטתו מדשמואל ("הלוקח כלי מן האומן", ב"ב פז ע"ב, נדרים לא ע"א, ועיי"ש ובע"ב. לפנינו בב"ב: "הנוטל", ובראשונים שתי הגירסאות). ברם אף שבנדרים שם בלשון המקשה דובר בהנאת לוקח, פירשו המפרשים שם שאינו לוקח ממש אלא שואל, עי' ר"ן ד"ה אמר שמואל (וכגליון הש"ס והתיקון שבגליון, וכ"ה בד"ו: "וזהו ליה כשואל"), ופי' הרא"ש ד"ה אלמא. ולהלן שם כתב הר"ן: "נאנס בהליכה חייב, לפי שכל הנאה שלו, והיינו סייעתיה דשמואל" (ד"ה נאנס בהליכה). והוא שלא כרש"י כאן שפירש "הרי הם לקוחין בידו עד שידע" וכו'. וכתב שם בד"ה ובחזרה: "דהא אסיקנא בפרק האומנין שכל שואל לאחר שכלו ימי שאילתו נעשה שומר שכר והואיל ונהנה מהנה, ומוכח לה התם מהך ברייתא דכיון דבהליכה הוה שואל בחזרה מיהא נהי דלא הוי שואל שומר שכר הוי". ועי' פי' הרא"ש שם ד"ה פטור. ורש"י אף הביא "וזהו דקצי דמיה" שבב"ב שם. ועיין מבואות לספרות האמוראים, עמ' 64-65, ועי' ריטב"א ד"ה תניא כותיה דאמימר, ח' רמב"ן לב"ב פח ע"א, ותלמיד הרשב"א כאן עמ' רכו. וראה מרכבת המשנה, הל' שלוחין פ"ב ה"ח.

<sup>50</sup> "... נאנסו בהליכתן חייב ובחזירה פטור, פיר' פטור מן האונס שאינו כשואל אלא יצא מתורת שואל ונכנס בתורת שומר שכר" (ועי' חילוף-גירסא 7, ושמא לא סיים לשון הברייתא "מפני" וכו' היות והפסיק בפירוש, או שמא כך היה בגירסתו). בדברי רש"י (ד"ה בחזירה פטור), "מפני שהוא כנושא שכר בחזירה ולא כשואל" וכו', אין הכוונה לומר שבהליכה היה שואל, אלא לומר שבחזירה "כלתה שמירת המקח", ואינו נחשב עוד כלוקח; אמנם אין לחשוב כעת כשואל, שכל ההנאה שלו, אבל מכל מקום נעשה כשומר שכר.

ובשמט"ק כאן בשם תוס' שאנץ: "שהוא שוכר גמור שנותן לו טובת הנאה", והיסב סברה זו לדין הליכה, והיא סברה שלישית, עיי"ש. ועי' הע' 54 וקושיות הראשונים שהבאנו שם. ועי' עין יהוסף ד"ה ונאנסו.

<sup>51</sup> ועיי"ש פח ע"א, רשב"ם ד"ה והני מילי דקצי דמיה, שהביא שתי השיטות בפירוש מימרת שמואל: "הרי הוא בנטילה זו כמו לוקח גמור אי נמי כמו שואל שכל הנאה שלו בו", עיי"ש והגהת הב"ח אות ו. וכן בפירוש רבינו יהונתן לרי"ף ב"מ פ"ח (שם מובאת סוגייתנו, כנ"ל), צירף את שתי השיטות: "בהליכה חייב, דכלקוחין הן נחשבינן, או לכל הפחות כשואל גמור, אבל בחזירה כבר יצאו מתורת לוקח ומתורת שואל" (ד"ה לא שנו); "איתביה ... בהליכה חייב דלוקח גמור הוא או שואל" (ד"ה ההוא גברא). ועי' שטמ"ק לנדרים לא ע"ב ד"ה לשגרן, ר"ז אגמאתי לב"מ צט ע"א, ובספר הישר סי' פא (עמ' 62). וכל הסימן ההוא בא על ענין זה, וז"ל: "ושמואל בזבינא חריפתא. הא דשמואל מוקמינן בהמוכר (כצ"ל) את הספינה בדקצי דמיה, ובפ' השוכר (כצ"ל) את האומנין בהליכה (ו)שואל בחזירה נושא שכר".

<sup>52</sup> וכן לא נזכר ענין ההתפארות בברייתא.

<sup>53</sup> בחסדי דוד לתוספתא ב"ב פ"ו (מט ע"ב) כתב: "... הך מתניתא דהכא לאו בתורת לוקח מחייב" ליה אלא בתורת שואל, דעכ"פ ההנאה שלו היה עד ההיא שעתא, ואה"נ דמעידנא דנפיק מבי חמוהי ולא קבילו מניה מההיא שעתא ואילך תו לית ליה דין שואל אלא כש"ש הוא דינו, ודייק לו' כש"ש ולא ש"ש ממש, אלא שוכר הוא שדינו כש"ש". ובוראי כתב כן כדי לשלב ענין שנותן לו לפי טובת הנאה. אבל פשט לשון "כשומר שכר" מוסב על הנאה שמקבל, שבגלל אותה הנאה דינו להחשב שומר שכר.

<sup>54</sup> ומפליא הדבר שהיתה שיטה בין הראשונים לפרש ברייתא זו במס' נדרים שלא כסוגיין, ופירשו שהלשון "מפני שהוא כנושא שכר" מוסב על "ונאנסו בהליכה חייב"! במיחוס לרש"י לנדרים שם, לא ע"ב: "נאנסו בהליכה חייב מפני שהוא כנושא שכר, בההיא הנאה דאית ליה שמניחו להוליכו לבית חמיו גמר ומקני נפשיה, בחזרה פטור, דלית ליה הנאה, שלא נתקבלו. ספסירא ... מי לא מוזינן ליה ובחזירה נמי כנושא שכר הוי". ברפוסים

פירוש זה, שהוא חייב באונסין בגלל שבירו האפשרות למכור ("אילו אשכח" וכו'). ובמיוחד לגירסת ענף פמ בפתחת המעשה: "ראמ' לחבריה הב לי חמרך אזיל איזבניה איפשר ומשכחנא מידי עליה" במקום "דובין ליה חמרא", מודגש יותר שטרם מכר, רק שיש בידו אפשרות למכור את החמור, ורק אז יהיה המכר מכר, ואילו עד אז הריהו שואל. ואפשר שלשם הדגשה זו, שלא תאמר מכר הוא, ניסחו כן באותו ענף (ראה להלן).

"תניא כותיה דאמימר" שבכאן, עם העובדא שאיתה, באים אף בנדרים לא ע"ב, "תניא כותיה דשמואל".<sup>55</sup> וצריך לברר יחס המקורות, אם נקבעו תחילה שם והועברו לכאן, או להפך, ובעיקר לגבי העובדא, מכיון שיש שינויים מעניינים בין שני המקומות, ואף בב"מ, בין הנסחים השונים.

שלפנינו הוקף הריבור "מפני" וכו', ובגליון: "רש"א מ"ז", וליד "הוי" בסוף דבריו בגליון: "לפי הגהת רש"א צ"ל לא הוי". אבל במהרש"א שלפנינו לא נאמר למחוק אותו דיבור, ובכלל לא הגיה "לא" (ולכן כתב "לפי", כלומר, לפי ה"הגהה" הראשונה). ועיין להלן. ובשטמ"ק לשם פירוש בשם רא"ם שבהליכה הוא כשואל ובחזרה כשומר שכו, והוסיף: "וכן משמע פ' השוכר את האומנין דמפני שהוא כנושא שכר אחר זה קא י". ומיד: "והרי"ץ ז"ל כתב כשטת רש"י ז"ל וז"ל בהליכה חייב ... והנאת לוקח הוא ולפי' חייב אבל בחזרה פטור מלשלם אלא כדי טובת הנאה ... מפני שהוא כנושא שכר אחריו בריש קא י. חייבה רב נחמן לשלומי לפי שהסוסור הוא נושא שכר, שאם ימכרו יתנו לו שכרו. ומאד קשה בעיני האי מסקנא, דהכא משמ' דנושא שכר חייב באונס מיתה והתם בבבא מציעא (צג ע"א) קי"ל הילכת' פסיקת' ולית מאן דפליג דנושא שכר פטור מאונסין" וכו' עיי"ש, וסיים: "צ"ע גדול". ואף הרשב"ם, ב"ב פח ע"א ד"ה והני מילי, כתב כן, שכתב בקשר למימרת שמואל במס' נדרים: "ותניא התם בבבא מציעא כוותיה דקתני נאנסו בהליכה חייב בחזרה פטור מפני שהוא כנושא שכר, ונראה בעיני דלאו דוקא נושא שכר דא"כ לא ליחייב באונס אלא בגניבה ואבידה" וכו'! והשוה בפירוש שנדרס בדפוס פיורו (ובדפוס וילנא בשם "פירוש הרשב"ם העקרי" [= פירוש הרשב"ם הקצר לפרק חזקת הבתים, מהד' מ"ל קצנלבוך, ירושלים תשמ"ה, עמ' קכה]). וכתב המהרש"ל על זה: "שרי ליה מריה בכאן לא דק, דמפני שהוא כנושא שכר אסיפא קאי ולכך פטור כשנאנסו כדמוכח הסוגיא להדיא התם ונ"ב נ"ל" (אולי שתי התיבות האחרונות מהגהה שנקטעה). וכבר כתב הרמב"ן לשם על דברי הרשב"ם: "ומ"ש ... מפני שהוא כנושא שכר דלאו דוקא ... לא עיין בה דכי קתני מפני שהוא כנושא שכר אחר קאי". ועי' במהרש"א שם, וכתב: "מהך סוגיא דפ' האומנין ודאי מוכח דמפני שהוא כנושא שכר אסיפא קאי ... אבל בדברי רש"י בפרק ה' (צ"ל ג') דנדרים משמע שהוא מפרש לה כפרשב"ם דהכא קאי ארישא, וצריך לומר לפירושם דמשמע להו דקאי נמי ארישא מדקאמר מפני שהוא כנושא שכר ואי לא הוה קאי רק אסיפא לחוד הל"ל פטור מפני שהוא אינו אלא כנושא שכר" וכו'. אלא שממה שהבאנו לעיל קשה לומר כן, אלא שהם פירשו ארישא דוקא. ועי' בב"י סי' קפו שהביא מדברי הראשונים, וכתב על המפרש בנדרים: "לא חיישינן לדברי אותו מפרש", עיי"ש ובב"ח. ועי' אומה"ת עמ' תשפר, הע' 38. [במהרש"א ד"ר "חייב בההיא", ללא "כו", והיא המחיקה].

<sup>55</sup> על יחס שתי העובדות, כתב רב האי גאון בספר המקח והממכר, שער מט, לאחר שהביא עובדא דנדרים: "וגרסינן נמי כי האי עובדא במי שנוטל חפץ כדי למכור אותו ... ההוא גבר' דובין" וכו', עפ"י ב"מ (ד"ו פה ע"ב; דפוס ווין, פז ע"א וע"ב); בכ"י אוכספורד 544: "וכן אמ' עוד בלוקח מקח" וכו'; בליקוטים שנדרסו עם משפטי שבועות: "ועוד הביאו דבר (יש להוסיף: זה) במקום אחר" וכו' (מה ע"א); תוס' נדרים שם: "היא היא המעשה שמביא בפ' השוכר את האומנין"; בר"ן שם: "בפרק האומנין בהאי עובדא גופיה, דמייתי לה התם בלישנא אחרינא".

בסמ"ג עיי"ן סי' פב (קנח ע"א): "ועוד בפרק האומנין ובפרק ארבע נדרים, מעשה באחד שאמר לחברו תן לי" וכו'. והנה באו"ז כאן (סי' ער): "פר"ח זצ"ל וקיימא לן כרב נחמן דגרסי פ"ד נדרים (צ"ל: פ' ארבעה נדרים, והוא פ"ג) ההוא" וכו', כל העובדא. מסגנון זה ("דגרסי") נראה כאילו גרס הר"ח עובדא זו בנדרים בלבד, אבל בודאי קשה לומר כן. וב"פירוש ר"ח" כ"י מביא עובדא זו מכאן ולא מנדרים, וכגירסתה כאן ולא כגירסת נדרים (ראה בחילופיה הגירסא 59). ובסיום: "והיל' כותיה", ואינו מביא ראייה מנדרים. ואפשר שזה הושמט מן הכ"י. ולעיל באו"ז (סי' רסט): "פר"ח זצ"ל וקיי"ל כאמימר דגר' בנדרים משמיה דשמואל כי האי גוונא, אמר שמואל" וכו', וכזה משם ר"ח בשטמ"ק מתוס' שאנץ. וב"פירוש ר"ח" כ"י: "והיל' כאמימר וגרסינן בנדרים משמא דשמואל" וכו'. ואפשר שעיקר הכוונה אינו אלא להסמיק את שני המקורות זה לזה (וכסגנון: וגרסינן). ואם מתכוין אף לתמוך את הפסק בב"מ במה שהביא מנדרים (כסגנון: דגרסינן), הרי תופס עובדא דספסירא בנדרים כמעשה אחר, ותרי עובדי נינהו לדעתו. ועיין מאירי, עמ' 312.

מן העיון בשינויים האלה אנו נוטים לא רק להסיק שהועברו הדברים מב"מ לנדרים,<sup>56</sup> אלא אף לקבוע שגירסת ב"מ שלפני מסדר מסכת נדרים (שהעביר את השמועה מב"מ לנדרים) היתה כגירסת ענף פמ דוקא! אם כי כברייאתא כמעט ואין הברלים בין שני הענפים בב"מ, בעובדא יש חילופים מובהקים בין ענף גה לבין ענף פמ. מקצת הברלים אלה נראים כמעשי עריכה ועיבוד, והוא הדין לנוסח נדרים לגבי ענף פמ. כלומר, מוצעת כאן האפשרות, ששלשה שלבים של עיבוד השמועה מונחים לפנינו, לפי הסדר גה ← פמ ← נדרים.<sup>57</sup>

הסגנון שבענף גה הוא הארוך שבשלושת הסגנונות כאן. סגנון זה נוטה יותר לסיפור מעשה, ואין מינוחו מינוח משפטי מדויק. וכך בדיבור הפתיחה (חילוף-גירסא 5), בא דיון ארוך ותיאורי בין הספסר והמוכר, ואף נאמר שם מיד "דזבין ליה חמרא", ורק בהמשך הדיבור אתה שומע שאין זו מכירה שלמה, אלא עיסקת ספסרות ע"פ תנאים מסוימים. בענף פמ הלשון עדיין תיאורי, אבל קצר ומסוגנן יותר, במטבעות של לשון מיקוח: "ה ב ל י ח מ ר ך " וכו'. במס' נדרים קצר הסגנון אף יותר, וכל העיסקה הזאת, ויחסם ותנאם של הצדדים סוכם במונח מסחרי-משפטי קולע: "ההוא ספסירא"<sup>58</sup> את המשכו

<sup>56</sup> אשר ליחסן של המקבילות שבמסכת נדרים לשאר מסכתות, ראה ר"א ווייס, התהוות התלמוד בשלמותו, עמ' 74 ואילך. ווייס הציע מקבילות אחדות שבהן, לדעתו, מצטט תלמוד נדרים את הנאמר בשאר המסכתות, וכן ("כנראה", "כפי שהטקסטים [בצ"ל] מונחים לפנינו"), מקומות שתלמוד שאר המסכתות שואב מנדרים. כן מציין הוא סוג שלישי, שלדבריו אין בו אחיות יד בכדי לשער איזו מקבילה מקורית יותר (וכלל שם מקבילה דידן, עמ' 77). ובעמ' 112 הסיק שהמקבילות הועברו בשני הכיוונים, ומבחינה זו רצה לומר, שיחס נדרים למסכתות אחרות דומה ליחס הרגיל בין שתי מסכתות שבתלמוד. בעמ' 125-128 (ובסגנון שקבע הוא) בא ווייס להסביר הברלי מינוח והברלים אחרים הקיימים בין נדרים לשאר מסכתות, ותלה את הדבר בכך, שבשאר המסכתות חל תהליך הוספות המשא ומתן של סתם התלמוד שנוספו על דברי התנאים והאמוראים (המסודרים כבר בתלמוד הקדום), מיד בסמוך לאחר תקופת האמוראים ואילו בנדרים (ועוד), "בין פרוצס ההתהוות שלו ובין פרוצס שכלולו הספרותי היתה כנראה הפסקה ארוכה ומומושכה". רי"ן אפשטיין עסק ביחס תלמוד נדרים לשאר מסכתות במבואות לספרות האמוראים, עמ' 57 ואילך. בסיכומו שבעמ' 69 לא קבע אלא שנדרים שונה מתלמודן של שאר מסכתות שעסק בהן שם (ולא כלל ב"מ באותו סיכום). וכן בדיונו העיר על שוני זה כמה פעמים ועל החילוף שבין המקבילות, והביא דברי ראשונים ממקומות שונים, הקובעים שסוגיית שאר המסכתות עיקר, ותלמוד נדרים שאב משם. וכן בולט סגנון זה בלשונו של אפשטיין עצמו, לגבי סוגיות מסוימות, לא רק בתדירות הערותיו בענין זה, אלא אף בהדגש ובהחלטיות. לגבי סוגיות נדרים וניזר: "הרי הן מוחלות פות בכמה וכמה דברים גם בלשון גם בתוכן, והרבה סוגיות שבנדרים מאוחרות"; "כאן השתמשו נדרים בניזיר" לגבי נדרים ושבועות, מלשון הר"ן: "אלא סמיך ליה אסוגין דריש פרק שבועות שתיים בתרא"; ובלשון עצמו על סוגיא אחרת: "וזה ראה ניצחת על איחורה של מסכת נדרים". ועל סוגיא אחרת: "לקוח משבועות שם, בהרחבת דברים" וכו'; "לקוחה משבועות". נדרים וכתובות: "ונראה שעיקרה בכתובות". נדרים וע"ז: "הענין לקוח בוודאי מע"ז". נדרים וב"ק: "עיקרה בב"ק". נדרים וברכות: "שנדרים השתמשו בברכות". נדרים ותענית: "ואמרין עלה ... ואמרין עלה ... = תענית ...". נדרים ושבת: "לקוח משבת". (להלן שם, עמ' 69-70, תלה אפשטיין את יחודה של נדרים במינוח, לא באיחורה, אלא במקום עריכתה).

אשר לסוגיין (וזה המקבילה היחידה בין שתי המסכתות שהובאה שם), העיר אפשטיין רק על "שינויים בלשון" (עמ' 65). לפי הניתוח שלנו כאן, שעיקרה של סוגיא זו בב"מ ולקוחה משם לנדרים, נוסף יחס שתי המסכתות בזה כאפיון נוסף לאיחורה של מסכת נדרים.

<sup>57</sup> נוסחי נדרים שלפני: כ"י מוסקבה (גינצבורג 1134), כ"י 110, כ"מ, וד"ו. אין בין נסחים אלה לעובדא שבכאן שום שינויי גירסא מובהקים, אלא כולם מסורת נוסח אחת ואחידה. ברם בגירסת הראשונים יש מסורת אחרת לנוסח עובדא זו! והיא נראית משנית למסורת הנסחים. ועיין להלן בנספח, בפרוטרוט.

<sup>58</sup> וכן להלן שם: "חזרה דספסירא", במקום: "חזרה דהא"י" שבב"מ. והוא בספסירא דזבן מהכא ומזבין להכא (ב"מ מב ע"ב), ולא כאותו סרסור בשו"ת מהר"ם ב"ב (דפו' פראג סי' תקמז'תקמח, מרדכי סי' שנט) שמוכר עבדו בה"ב.

בנדרים: "דשקל חמרא לזבונא בשוקא",<sup>59</sup> או בדומה לו, ניתן לנסח בקלות מלשון ענף פמ: "הב לי חמר, איזיל איזבניה".<sup>60</sup> מנוסח גה הארוך, אין קשר ישיר כל שהוא לנוסח שבמס' נדרים. אמנם "ולא איזרבן"<sup>61</sup> שבנדרים דומה יותר לענף גה מאשר פמ: "לא אשכח לזבונא".<sup>62</sup> "חייביה רב נחמן" שבנדרים, קיצור הוא לעומת "אתא לקמיה דרב נחמן חייביה" שבב"מ, בשני הענפים. סיפא של הברייתא המובאת בדברי רבא "מפני שהוא כנושא שכר" איתא בענף גה וליתא בענף פמ,<sup>63</sup> כפי שהיא ליתא בנדרים, וכן לשון הצעת הטעם שנוסף בזה, ליתא בפמ<sup>64</sup> ונדרים. ובמיוחד, תוספת הלשון "אבבא דביתיה" שנוספה בב"מ בענף פמ בלבד, ובענף גה ליתא,<sup>65</sup> מופיעה בנדרים בכל הנסחים.<sup>66</sup>

- <sup>59</sup> בשוקא. כ"ה סגנון כ"י מוסקבה וכי"מ. ובכ"ו: ביומא דשוקא. בנדרפס ל"י. וראה להלן הע' 60.
- <sup>60</sup> איזיל וכו'. כ"י וא, וזעור (השייכים בדיבור זה לענף פמ) גורסים בסגנון: "ואסקיה ל ש ו ק א ואיזבניה" (וראה חילוף-גירסא 6, ועיין להלן).
- <sup>61</sup> כ"ה בכתביהיד. בנדרפס: "ולא איזרבן".
- <sup>62</sup> עיין חילוף-גירסא 6. גירסת כתביהיד וא ז דומה לפמ בחילוף-גירסא 5 ולגה בחילוף-גירסא 6. וכפי שיסוד אחד מגירסתם ("שוקא") ישנו בנדרים, אף יסוד זה "איזרבן" שם. ושם כתביהיד אלו מייצגים תת-ענף מסוים של פמ בזה (עם "פי' ר"ח" והוספה ברי"ף). מכל מקום, הנה במסורת הגירסא שבחיבורי הראשונים בנדרים ליתא "ולא איזרבן" ושם נוספה בנסחים ע"פ ב"מ גה. וראה להלן נספח והע' 23.
- <sup>63</sup> חילוף-גירסא 7. ואכן, יש טעם למחקו, שעד "פטור" יפה לומר בתיובתא.
- <sup>64</sup> חילוף-גירסא 8.
- <sup>65</sup> חילוף-גירסא 9.
- <sup>66</sup> "א פ י ' אבבא דביתיה". תיבת "אפי'" בנדרים, בנדרפס בלבד, וליתא בכתביהיד.



## נספח:

## שתי מסורות נוסח לעובדא דהווא ספסירא בנדרים לא ע"ב

בדיקת גירסת נוסחי התלמוד וגירסאות הראשונים מראה לנו ששני טיפוסים גירסא מובהקים לפנינו. כל ספרי התלמוד גורסים נוסח אחד, ואילו מדברי הראשונים משתקפת מסורת אחרת, והיא נמצאת בעיקרה כבר בספר המקח והממכר לרב האי גאון. יוצאים מכלל שאר הראשונים שני חכמי אשכנז, תוספות ישנים על נדרים<sup>1</sup> וספר האגודה, שגורסים גירסא קרובה לגירסת הנסחים.<sup>2</sup> ובאמת, המסורת האחרת שבחיבורי הראשונים מתועדת לנו בעיקר בחיבורי חכמים מארצות אחרות ולא מאשכנז.

נוסחי התלמוד<sup>3</sup> (עם תוס' ישנים, וספר האגודה והמודפס על שם רי"ף):

- 1 כ"י גינצ': הווא ספסירה דשקל חמרא לזבוני בשוקא, לא איזדבן, בהדי הדרי איתניס חמרא,
- 2 כי"מ: הו' ספסיר' דשקל חמר' לזבוני בשוק', ולא אודבן, בהדי דהדר אתניס חמר',
- 3 כי"ו: הווא ספסירא דשקל חמרא לזבוני ביומא דשוקא, ולא איזדבן, בהדי דאתי איתניס חמרא,
- 4 ד"ו: הווא ספסירא דשקל חמרא לזבוני, ולא איזדבן, בהדי דהדר איתניס חמרא,
- 5 תוס' ישנים: הווא ספסירא ]
- 6 אגודה: הווא ספסירא דשקל חמרא לזבוני בשוקא, ולא איזדבן, בהדי דאתי לאהדורי איתניס,
- 7 רי"ף: הווא ספסירא דשקל חמרא לזבוני, ולא איזדבן, בהדי דהדר איתניס [! חמרא,

- 1 כ"י גינצ': חייביה רב נחמן לש', איתיביה רבא לרב נחמן נאנסו בהליכה חייב ובחזרה פטור,
- 2 כי"מ: חייביה רב נחמן לשלומי, איתיבי' רבא לרב נחמן נאנסו בהליכ' חייב בחזר' פטור,
- 3 כי"ו: חייביה רב נחמן לשלומי, איתיביה רבא לרב נחמן נאנסו בהליכ' חייב בחזרה פטור,
- 4 ד"ו: חייביה רב נחמן לשלומי, איתיביה רבא לרב נחמן נאנסו בהליכה חייב בחזרה פטור,
- 5
- 6 אגודה: חייביה רב נחמן<sup>4</sup> והתנן בהליכה חייב ובחזרה פטור,
- 7 רי"ף: וחייביה רב נחמן לשלומי, איתיבי בחזרה פטור,

- 1 כ"י גינצ': א"ל חזרה הליכ' דספסירא 'חזרה' היא אילו משכח לזבוני אבבא דביתיה מי לא מזבין ליה.
- 2 כי"מ: א"ל חזר' דספסיר' הולכ' היא אילו משכח לזבוני אבבא דבית' מי לא מזבין ליה.
- 3 כי"ו: א"ל חזרה דספסירא הולכה היא אילו משכח לזבוני אבבא דביתיה מי לא מזבין לה.
- 4 ד"ו: אמר ליה חזרה דספסירא הולכה היא דאלו משכח לזבוני אפי' אבבא דביתיה מי לא מזבין ליה.
- 5 תוס' ישנים: [ חזרה דספסירא הולכה היא דאילו משכח לזבוני אבבא דביתיה הוה מזבין.
- 6 אגודה: אמר ליה חזרה דספסירא הליכה היא דאי משכח לזבוני אבבא דביתא מזבין.
- 7 רי"ף: אלא חזרה דספסירא הליכה היא דאי משכח לזבוני אבבא דביתיה מזבין ליה.

<sup>1</sup> תוספות ישנים כ"י למסכת נדרים, מהר"ר ר"א האלפערן, לונדון תשכ"ו; והוא חיבור קדום של בעלי התוספות.  
<sup>2</sup> ואפשר שגם הפירוש המיוחס לרש"י גרס כן, ראה להלן הע' 21: מי.  
<sup>3</sup> ראה לעיל, הע' 57. לגירסת הראשונים קבענו סוגריים מרובעים ע"י ריבורים שאינם מובאים בחיבוריהם.  
<sup>4</sup> כידוע, הרי"ף לא חיבר הלכותיו למס' נדרים. וראה מ"ש במבוא לספר הלכות רבתי לרבינו יצחק אלפסי, צילום כ"י ביהמ"ד 692, עמ' 37, הע' 18. להלן הבאנו מכ"י ליוורנו COD. 2 TT (כעת ירושלים, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי 4<sup>0</sup> 621), עיין בהערה הנ"ל, והשווה נוסח הנרפס (הדומה לו מאד, והשווה "וחייביה", ועוד, אלא שיש בו שינויים מעין תיקונים קלים). ברי"ף עצמו כתב עובדא זו (ע"פ נוסח ב"מ) להלן פ"ח, סי' תקכ. כן נוסף ברי"ף בסוגיין מד"ו ואילך, ומחקו בספר ד"ת.  
<sup>5</sup> הלשון שחסר כאן בהמשך, הושמט בודאי ע"י הדומות.

## מסורת אחרת ע"פ הבאות בחיבורי הראשונים

- 1 ספר המקח והממכר:<sup>6</sup> הוא ספסארא דשקל<sup>7</sup> חמארא לזבוני בשוקא בהדי דאתי מית חמארא, אתא לקמיה דרב נחמן חייביה
- 2 או"ז:<sup>8</sup> הוא ספסירא<sup>9</sup> דשקל חמרא לזבוני בשוקא בהדי דאתי מית חמרא, חייביה רב נחמן לשלומי
- 3 פסקי רי"ד:<sup>10</sup> הוא ספסירא דשקל חמרא לזבוני ומית, חייביה רב נחמן לשלומיה
- 4 מאירי ב"מ:<sup>11</sup> הוא ספסירא דשקל חמרא לזבוני בשוקא, ולא איזובן, בהדי דאתי מית חמרא, חייביה רב נחמן ]

- 1 ספר המקח והממכר: איתיביה רבא לרב נחמן<sup>12</sup> נאנסו כהליכה חייב בחזירה פטור,
- 2 או"ז: איתיביה רבא לרב נחמן והתניא<sup>13</sup> נאנסו<sup>14</sup> כהליכה חייב בחזירה פטור,
- 3 פסקי רי"ד: איתיביה רבא לרב נחמן נאנסו כהליכה חייב ובחזירה פטור,
- 4 מאירי ב"מ: [ נאנסו כהליכה חייב בחזירה פטור,
- 1 ספר המקח והממכר: א' ליה,<sup>15</sup> חזירה דהאי כהליכה דמיא.<sup>16</sup>
- 2 או"ז: א"ל חזירה ספסרא<sup>17</sup> כהליכה דהא אפי' אבא דמריה<sup>18</sup> אי משכח לזבוני מזבין ליה.
- 3 פסקי רי"ד: אמ' ליה חזירה דספסר כהליכה דמי<sup>19</sup> דהא<sup>20</sup> אפי' על כבא דמריה אי משכח מזבין ליה.
- 4 מאירי ב"מ: ] חזירה דספסר כהליכה דמי דאפי' אבא דמריה אי משכח מזבין לה.<sup>21</sup>

<sup>6</sup> שער מט. הובא כאן ע"פ כ"י אוכספורד, בודלי 544. על נוסחי ספר המקח והממכר, וקביעת היחס ביניהם, וטיב נוסחם, ראה לעיל סוגיא ה, עמ' 208 והע' 62. כמובא בכ"י אוכספורד כן הוא גם בכ"י ברלין, מלה במלה (חוץ משני מקומות שבכ"י ברלין "ליתא", ראה להלן הע' 12, 15, ובחיסור זה הסגנון הקצר שבכ"י ברלין נראה יותר מקורי מבחינת סגנון התלמוד). בד"ו, פה ע"ב, לשון הבאת העובדא כולל אף סיום שחסר בכ"י אוכספורד וכ"י ברלין (וראה להלן, הע' 16).

<sup>7</sup> וכ"ה בכ"י ברלין, בד"ו: דזבן.

<sup>8</sup> ב"מ, ס' ער, בשם: "פר"ח צ"ל וקיימא לן כרב נחמן, דגרסי' פ"ד דנדרים" (=פ"ג, ראה לעיל הע' 55). ואפשר שההבאה מנדרים לשון ר' חננאל הוא, וראה לעיל בהע' 55 שם. כאן העתקנו מכ"י הספריה הבריטית (שהוא המקור לנדרפס).

<sup>9</sup> כ"ה בכ"י באופן ברור. בנדרפס: "טפסירא", ובהע' כד שם: "ספסירא". והשוה להלן הע' 17.

<sup>10</sup> לנדרים, מהדר' ר"א ליס, ירושלים תשל"ו, עמ' תסגיתסד.

<sup>11</sup> עמ' 312.

<sup>12</sup> לרב נחמן, בכ"י ברלין ליתא.

<sup>13</sup> בנדר: בטעות: נאנסה.

<sup>14</sup> א' ליה. בכ"י ברלין ליתא. ועיין "פרק האשה רבה", עמ' 346, הע' 3.

<sup>15</sup> ואף בכ"י ברלין מסתיימים הדברים בכאן. בד"ו ממשיך: "בחזירתו אלו משכח לזבוני, מי לא מזבין ליה". ואילו לא היו כתיב־היד של ספר המקח והממכר לפנינו, והיינו מיחסים גירסא זו לרב האי גאון בנדרים, היה מקשה הדבר על הניתוח ולעיל, שנראה הדבר כגירסא קדומה בנדרים ללא "אבבא דביתיה". אלא לאור כתיב־היד, ברור שהבאתו של רב האי גאון מסתיימת בזה, וכאן הוסיפו והשלימו ע"פ נוסח בב"מ (המובא להלן בסמוך בדברי רה"ג).

<sup>16</sup> בנדר: טפסרא, וראה הע' 9.

<sup>17</sup> בנדר, הע' כו: "דביתיה"! אבל לאור ההקבלה בגירסת הראשונים, ברור שאין כאן טעות. וראה להלן.

<sup>18</sup> ראה הע' 20. כעת הביא גירסא כזאת ("חזירה דספסירא כהליכה דמיא") בדק"ס השלם לנדרים מהגהות ישנות שנעתקו מגליון ד"ו.

<sup>19</sup> אמ' ליה וכו'. ע"פ כ"א וכי"ב שציין המהדיר בהע' 290. בפנים שם (ע"פ כ"י פריס): "הכא נמי כהליכה דמיא, דהאי ספסירא". בכי"ב מ: "שאני ספסירא, דחזרה דידיה נמי כהליכה דמיא, דהא".

<sup>20</sup> בשאר הראשונים בנדרים מצאתי רק קטעים קצרים מנוסח העובדא. במיוחד לרש"י: "ספסירא", "בחזירה פטור",<sup>21</sup>

עיקרי ההבדלים בין שתי המסורות האלה כך הם: הנסחים גורסים "ולא איזרבן", וליתא אצל רוב הראשונים.<sup>22</sup> בנסחים: "בהדי דהדר", בראשונים: "בהדי דאיתני";<sup>23</sup> בנסחים "איתניס", בראשונים: "מית"; בנסחים: "אבבא ד ב י ת י ה"; אצל הראשונים: "אבבא ד מ ר י ה"; וכן, משפט אחרון זה בא בסדר אחר ובתחביר שונה בחילוף שבין שתי מסורות אלה.

אין גירסת הראשונים קשורה לנוסח ב"מ יותר מאשר גירסת הנסחים השלמים קשורים אליו. אדרבה, כמה מן השינויים האלה נראים כתוספת פיתוח וניסוח, המבוססת בעיקרה על גירסת נוסחי התלמוד של מס' נדרים. בחלק מן השינויים יש לנו איפוא מעין נדבך נוסף על פיתוח הגירסא מסגנון ב"מ ענף גה לענף פמ שם, ומשם לטיפוס שבנוסחי התלמוד נדרים, וע"פ אותה מסורת פותח סגנון הגירסא שעקבותיו באים בחיבורי הראשונים שלפנינו.

ובכן, "אבבא דביתיה" אינו מפורש כל צורכו — ביתו של מי? במסורת המשתקפת בדברי הראשונים הבהירו הגרסנים: ביתו של מוכר, וגרסו "אבבא ד מ ר י ה". וכך המפרש שבא לפרש דברי הרי"ף (שהביא עובדא זו בב"מ פ"ח סי' תקיז, והביאה ע"פ סוגיין בב"מ, וכענף גה) "אילו משכח לזבונה", פירש: "בחזרתו, ואפילו אבבא דמרה".<sup>24</sup> אבל אפשר לפרש גם פירוש אחר, ש"אבבא ד ב י ת י ה" מוסב על ביתו של הספסר. ובאמת בפסקי רי"ד לב"מ כתב: "אילו אשכח לזבניה א ב ב א ד ס פ ס י ר א מ י לא מזבן ליה".<sup>25</sup> אשר לסדר המלים, מסורת הנסחים שומרת על הסדר שבב"מ גה, ואף שנוספה "אבבא דביתיה" בפמ, נשאר הסדר הקודם. אולם, מי שגורס כבר "אבבא דביתיה", לשון המחזק את הסגנון המקורי, עשוי לחזק סגנון זה אף יותר ע"י הקדמת ביטוי זה, שהוא כעת הביטוי שבו באים ההדגשה והעוקץ הסגנוני.

"איתניס" שבגה, ונשאר כך אף בעיקר ענף פמ (ראה חילוף-גירסא 6), אף הוא סתום במקצת — מה אירע? בכי"פ: "אנסוה מיניה", כמפרש שאונס זה אירע לחמור, וכגון שבאו גזלנים וגזלו את החמור באונס. בנדרים בנסחים: "איתניס ח מ ר א", אף הוא כפירוש, שאונס זה מוסב על החמור.<sup>26</sup> במסורת הגירסא העומדת מאחורי דברי הראשונים, החליפו מילת "איתניס" לגמרי: "מית חמרא"! ובכן, אונס זו שאירע לחמור אינה גזלה אלא מיתה.<sup>27</sup> וכמובן לדינא היינו הך, אלא שזה פירש בכה וזה פירש בכה.

"מי לא מזבין" (i), ראה להלן. פירוש רבינו אברהם מן ההר: "ספסירא", "חייביה", "לא מזבין ליה". ר"ן: "ההוא ספסירא רשקל חמרא לזבני בשוקא, חזרה דספסר כהליכה היא".

<sup>22</sup> ואיתא רק בגירסת המאירי. וראה לעיל הע' 62.

<sup>23</sup> וכן בכי"ז.

<sup>24</sup> בספר הנר לר"ז אגמאתי, ע"א. ואינו ברור שם למי לשון זה (ובא עם פירושים בערבית). בפירוש רבינו יהונתן לרי"ף שם (עמ' לט מן הספר): "שאם ימצא בחזירתו א פ י ' על פתח בעלים הראשונים" וכו'.

<sup>25</sup> אף שבפסקי נדרים כתב: "אבבא דמריה", כלעיל.

<sup>26</sup> באגודה רק "איתניס", ולא נוסף "חמרא".

<sup>27</sup> בפסקי רי"ד: ומית, בלי "חמרא", וראה בהע' 26.



## הסוגיא השתיים-עשרה — שמור לי ואשמור לך (פא ע"א-ע"ב)

הברייתא "שמור לי" שבכאן שנויה אף בתוספתא ספ"ז: "האומר לחבירו השאילני ואשאילך, שמור לי ואשמור לך, הרי הוא כשומר חנם, ואינן אלא כנושא שכר".<sup>1</sup> ולהלן בתוספתא שם, פ"ח הכ"ב: "הרי היא מושאלת לך היום שתשמרנה לי למחר,<sup>2</sup> הרי היא מושאלת לך היום, שתשמור לי חברתה למחר, הרי חברתה מושאלת לך היום שתשמרנה לי למחר, הרי היא מושאלת לך עד חצות, שתשמרנה לי מחצות ולמעלה, הרי היא מושאלת לך עד חצות, שתשמר לי חברתה מחצות ולמעלה, הרי חברתה מושאלת לך עד חצות, שתשמרנה לי מחצות ולמעלה, הרי היא מושאלת לך מחצות ולמעלה, שתשמר לי חברתה עד חצות, הרי הן כשומרי חנם, ואינן אלא כנושא שכר".

והנה, בברייתא השניה, אף שיש בה שבע דוגמאות, כולן נכנסות תחת גדר "שמור לי ואשאילך", דהיינו שהמציע הוא המשאיל, והשואל שומר עבורו בחינם בזמן אחר.<sup>3</sup> יש כאן איפוא שתי עיסקאות, שאילה ושמירה. ויש לברר את לשון הסיום "הרי הן כשומרי חנם ואינן אלא כנושא שכר", על מה הוא מוסב, ומה פירושו. ונראה לומר שהוא עולה על פעולת השמירה בלבד,<sup>4</sup> וכפשוטו של לשון: כשומר י חנם. ופירושם של דברים, הרי לכאורה שתי פעולות נפרדות הן, שאילה ושמירה, וכל אחת ודינה שלה, ובכל אחד מן הצירופים השומר כשומר חנם. על זה באה התוספתא לחדש, "אינן אלא כנושא שכר", שהרי בעצם קיבל השומר שכר על שמירה זו, והיא עיסקת השאילה, שהסכים להשאיל לו בשכר זה ששמר פרתו, ותהיה בשאילה זו כל ההנאה שלו, וכאומר שמור לי ובשכר זה אשאילך. לפי פירוש זה לא חל דין שומר שכר אלא על השמירה, שיהא דין השומר בכל אחד מן המקרים כשומר שכר, ואילו השאילה לא הוזכרה בהלכה שבסיפא, כפשוטו של לשון, והשואלים נשארים עליה בדין שואל. אולם, מבחינת הסברה אפשר גם לפתח עוד, ולטעון שלשני המצבים דין שומר שכר, שכשם שהשמירה אינה בחינם, שקיבל עליה הנאה שהיא נחשבת שכר, גם בשאילה אין כל ההנאה שלו, שקנה זכות שאילה זו במה שהסכים לשמור בחינם, ועל הפרה המושאלת נעשה שוכר, ודינו כשומר שכר. ולפי זה, "ואינן אלא כנושא שכר" יהא מוסב על שני המצבים, הן לפרת השמירה והן לפרת השאילה. והלשון של הסלקא דעתך, "הרי הן כשומר חנם", לפי פירוש זה, יש לפרש כל שון מקוצר, וכאילו הוא אומר הרי כשהם שומרים הם כשומר חנם, וכשהם שואלים הרי הן כשואל, ועל זה אומר תנא דתוספתא שאין הדין כן, אלא כולן נושאי שכר.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> כ"ה בכ"י וינה ובגוף כ"י ערפורט, עי' תוספתא כפשוטה לשם, עמ' 258 שו' 76-77. והמודפס במהדו' צוקרמנדל: "... ואינן כנושא שכר" אינו נוסח גוף כה", אלא ע"פ סימני המחק שם לתיבת "אלא" (וגם גירסת כ"י וינה צוינה שם בשיבוש). ובדפוס התוספתא: "ואינן על יו כנושא שכר", וצ"ל "אלא", עיי"ש בתוספתא כפשוטה (מ"מ גירסת "ואינן" שבדפוס מתאימה יותר להקשר). ומכאן שאין קיום לדעות שנכתבו שלא לפי הגירסא הנכונה, עיי"ש על חידושי או"ש. כמו כן, מה שכתב בהגהות דיננער לסוגייתנו על מחלוקת תנאי הברייתות, אינו אפשרי לפי זה. שתשמרנה וכו'. כ"ה במהדו' צוקרמנדל, ע"פ כתב-יד ערפורט. ועיין שינויי גירסאות במהדו' ליברמן.

<sup>2</sup> ראה תוספתא כפשוטה לשם, עמ' 269 שו' 69.

<sup>3</sup> וכן פירש במגן אברהם לשם, אות ת. ועיין להלן הע' 10.

<sup>4</sup> בעל חסדי דוד אכן פירש דין זה על שתי הפעולות. ואף את הסלקא דעתך של סברתו פירש הן לענין שומר חנם והן לענין שואל: "דלכאורה ביום קמא יש לו דין שואל, ובשני יש לו דין ש"ח, לפי האמ' בן זבין בזה אינו

הברייטא הראשונה, ספ"ז, דומה לזו שבפ"ח בסגנון ובתוכן.<sup>6</sup> לשונה תמציתית יותר, אבל מאידך יש בה מצבים וצירופים חדשים: "השאלני ואשאלך, שמור לי ואשמור לך".<sup>7</sup> וכאן ברור שתנא זה יישם את הסברה גם לשואל בצירופים השונים. ושיטתו היא שלכאורה כל שאלה עיסקה בפני עצמה היא וחייב בה כדין שואל שבכל מקום, קא משמע לן שכאן אין כל ההנאה שלו, שמחזיר לו השואל למשאל טובה עבור השאלה, ודינו כשוכר, שחייב כשומר שכר.<sup>8</sup> יוצא שהן השומר חנם, והן השואל, דינם שומר שכר, וכפי שיוצא מפורש מן העובדה ששונה ברייתא זו דין השאלני ואשאלך. ובסיום תפס התנא כלשון הברייטא בפ"ח בקצרה: "הרי הן כשומר חנם" וכו'. אבל בודאי הכוונה גם על השואל, וכאילו אומר הרי הן כשומר חנם כשאמר שמור לי ואשמור לך, וכשואל כשאמר השאלני ואשאלך, וכשואל ושומר חנם כשאמר השאלני ואשמור לך וכו' ואינן אלא כנושא שכר. וברור שהוא לשון קצר.<sup>9</sup> וכן ברור מלשון הברייטא בסוגייתנו שהיא היא הברייטא בתוספתא ספ"ז, שהכוונה ללמד על שניהם: כולן נעשין שומר שכר זה לזה.<sup>10</sup>

נחזור לברייטא שבפ"ח. לשונה וסגנונה באים באריכות מופלגת, והיא שונה שבעה פנים לשני דינים, שהם כעצם דין אחד בשני צדדים. והכוונה, נתן לו בשאלה ולשמירה, בין בפרה אחת, בין בשתי פרות, בין בסדר זה בין להפך, בין ביום אחד — עד חצות, מחצות ולמעלה — בין בשני ימים, כגון:

אלא כש"ש". אבל הוא לא הציע לפי זה כיצד יש לפרש לשון התוספתא "הרי הן כשומר חנם". ועיין בחזון יחזקאל לשם. ועיין שם בחסדי דוד, סד"ה הרי היא, שרצה לומר לדברי אמימר לעיל (סוגיא יא) שלמד הוא את הסברה "הואיל ונהנה, מהנה הוי" מכאן.

בתוספתא כפשוטה תפס הגר"ש ליברמן ז"ל שיטה אחרת בזה. הוא העיר שבשבע הדוגמאות המוצעות בברייטא זו, שש הראשונות קובעות שהשאלה קודמת בזמן לשמירה (כגון: "הרי היא מושאלת לך היום שתשמרנה לי למחר"), ואילו בבבא השביעית, זמן השמירה קודם לזמן השאלה ("הרי היא מושאלת לך מחצות ולמעלה, שתשמר לי חברתה עד חצות"). וסבר לומר שהוא אמינא של התוספתא ("הרי הן כשומר חנם") עולה תמיד על הפעולה הקודמת בזמן. ומכאן בא לפרש לשון זה בשני הכיוונים, ובעיקר על השואל, ופירש שיש לשואל דין שוכר (כנ"ל). ובדיבור "הרי הן כשומר חנם" לדעתו, מתכוונת התוספתא לרמוז לשיטה, כזו שבאה בבבלי בכמה מקומות, שלדעת ר' מאיר שוכר כשומר חנם, ומחדשת התוספתא "ואינן אלא כנושא שכר", כלומר, שדין שוכר כשומר שכר. והדברים נראים קשים, שלפי זה כל הבבות האלה אינן באות אלא ללמד ששוכר כשומר שכר, ואינן מלמדות דבר מעניינו. ועוד יותר קשה, ששיטת ר' מאיר הנ"ל הוזכרה רק בבבלי, ולפי מקורות התנאים והירושלמי, שוכר כשומר שכר בכל מקום. (בתוספתא כפשוטה לב"מ פ"ג עמ' 170, לשו' 5, כתב: "מסורת זו שיש מ"ד ששוכר כש"ח היא כנראה בבבלי", עיי"ש. ובפ"ח עמ' 268, לשו' 55-56: "כבר הסקנו לעיל שבמקורות א"י לא נזכרה כלל השיטה שר"מ סובר שוכר כשומר חנם", רק שהוסיף שם: "אלא כסברא בדרך הוה אמינא", כפי שרצה לפרש בשתי הברייטות שלפנינו. ועיין מ"ש להלן פ"ז, לסוגיא כב, צג ע"א.) ודוחק איפוא לומר שמתכוונת התוספתא לדעה זו, ושהיא באה במפורש להוציא ממנה. ובבבא האחרונה, בקדימת השמירה, שאין מקום לומר הסברה הנ"ל, השאיר בתוספתא כפשוטה שם בקושיא למה אמרו הרי הן כשומר חנם. ולמבנה הברייטא בתוספתא כאן, ראה להלן.

<sup>6</sup> תוספתא כפשוטה לפ"ז, עמ' 258 שו' 77-76, ולפ"ח, עמ' 269-270 שו' 64-70. בחסדי דוד כתב לברייטא בפ"ח: "דבראשון אינו שואל שהרי שואל כל ההנאה שלו ואין שום הנא' למשאל, אבל הכא יש לו הנא' וכו'.

<sup>7</sup> ובכ"י ערפורט נוסף: השאלני ואשמור לך.

<sup>8</sup> ראה הע' 5. ועי' להלן הסברות שכתבנו לדברי רב פפא.

<sup>9</sup> אף כאן פירש הגר"ש ליברמן את לשון התוספתא "הרי הן כשומר חנם", על שואל, וכאומר סלקא דעתך כר' מאיר ששוכר כשומר חנם (ספ"ז, לשו' 77-76).

<sup>10</sup> אלא שיש מן האחרונים שרצו לומר אף כאן שמדובר רק בשמירה או רק בענין הראשון, עי' אומה"ת, עמ' תשפ"ט-שצ, והע' 73-71.

"הרי היא מושאלת לך היום שתשמרנה לי למחר",<sup>11</sup> וכו'. והנה, בשתי פרות הוא הדין אם ימסור לו שתיהן בבת אחת, שכאן בודאי העיסקאות קשורות זו לזו, ומה ששונה התנא "היום ולמחר" וכו' הוא לאו דוקא, אלא שלפי טבע הדברים, אינו שואל ושומר בבת אחת.<sup>12</sup> ובשני ימים יש גם רבותא, שהן נראות כשתי עיסקאות נפרדות ממש, ולפי הדין הן קשורות זו לזו.<sup>13</sup> ואילו בבהמה אחת הרי חייב לשנות "היום ולמחר" וכו', שאינה יכולה להיות בשאילה ובשמירה בבת אחת, אלא: "הרי היא מושאלת לך היום שתשמרנה לי למחר". והמשיך סגנון זה בברייתא כולה אף בשתי פרות. ובמשנתנו פ"ח מ"ב (אליה נסמכה ברייתא זו בתוספתא) שנינו: "השואל את הפרה, שאלה חצי היום ושכרה חצי היום, שאלה היום ושכרה למחר, שכר אחת ושאל אחת" וכו'. וברור מכאן שעיקר השימוש בביטוי "היום ומחר" הוא כששתי הפעולות בפרה אחת, שהרי אי אפשר לקיימן בבת אחת, ואילו בברייתא הראשונה לא נאמר היום ולמחר, אלא "שמור לי ואשמור לך", והכוונה, בין בבת אחת, ואפילו בזה אחר זה.

בסוגייתנו ענין "היום ולמחר" בא במימרת רב פפא. לפנינו באה מימרא זו פעמיים, בראשונה על המשנה, ואחר-כך על הברייתא, בלי שינוי.<sup>14</sup> ואפשר שאמרה על שתיהן, או שאמרה על האחת מהן, ובסוגיא שנו אותה אף על המקור האחר.<sup>15</sup> ובודאי סגנון זה, "היום ולמחר", על הלכות אלה, אינו לשון חרש שחידש רב פפא עצמו, אלא הוא המשיך אותו סגנון והצעה שכבריתא בתוספתא פ"ה, שעניינה כענין ברייתא זו ממש, וענין "שמור לי ואשאלך" נמצא בשתיהן. והוא מעין דבר תלמוד עתיק, מאריך ישראל, שנמסר כאן ע"י רב פפא,<sup>16</sup> שהוא שומר על המסורת שבהלכה זו היו אומרים "היום ומחר". וצריך לברר, מה פירושם של דברים כפי רב פפא, וכלפי מה הם מכוונים, אם אינם רק חזרה פשוטה על מה שנאמר בשעתו לצרכי סגנון הברייתא. ויש בדבר כמה אפשרויות. בעל הסוגיא פירש מימרת רב פפא פירוש מסוים, בכך שהקדים לה, בשני המקומות, את הקושיא "אמאי, שמירה בבעלים היא". ויש כאן מקום להקשות, שכן המקורות העיקריים לדין שמירה בבעלים, לא שמענו לדין "אם בעליו עמו לא ישלם" (שמות כב, יד) אלא כשבעליו גופו עמו במלאכתו, בין בשכר בין בחינם, ובין

<sup>11</sup> ותמה אני אם אין כפילות בכל הבבות הללו. שהרי הוא שונה: "הרי היא מושאלת לך היום, שתשמור לי חברתה למחר, הרי חברתה מושאלת לך היום שתשמרנה לי למחר" — הלא פירוש שתי הבבות אחד הוא, שהשאל לך פרה אחת היום, שישמור לו פרה אחרת מחר? ומה איכפת לי אם פרה זו חברה לפרה זו, חברותא גבי פרות מי איכא? אתמהא (ועיין אבן עזרא לשמות כא, לה, העירני ד"ר חיים מיליקובסקי). ואל תאמר שמלת "שתשמרנה" בהלכה השניה שהבאנו כאן חוזרת ל"חברתה", שאם כן, כפלת את ההלכה הראשונה שבקובץ.

ובכדי לפרשה פירוש כל שהוא, אתה צריך לומר ששנה כל זה כדי לומר, בין שפרת השאילה היא העומדת לפנייהם, בין פרת השמירה. ואף תנא זה קיצר בסוף, שהרי כששונה בסוף "הרי היא מושאלת לך מחצית" וכו', כוונתו להפוך סדר הזמנים, שתהיה השאילה אחרי השמירה, ובודאי הוא הדין לשאר הצירופים דלעיל, אלא בזה לא האריך יותר. והוא שכתב בחסדי דוד כאן: "ואה"נ דהו"מ למינקט נמי כה"ג בתרי יומי, דהיינו ה"ו מושאלת לך למחר שתשמור לי חברתה היום, אלא דלא חש להאריך, דהיא היא".

<sup>12</sup> מכל מקום, אם יעשה זאת, אין בכך שאילה בבעלים לשיטת רש"י ורעמיה (ראה להלן), ויהיה הדין בבת אחת כדין היום ומחר. וראה הע' <sup>13</sup>.

<sup>13</sup> וכן היום ולמחר הוא "אורחא דמלתא", עי' כסף משנה לפ"י מהל' שכירות ה"ב, כמה שכתב על לשון הרמב"ם. במשנתנו פ"ה מ": "אומר אדם לחבירו נכש עמי ואנכש עמך", ופירש"י לשם (ע"א): "נכש עמי היום ואני אנכש עמך למחר". והוא סגנון התוספתא לשם (פ"ו ה"ד): "אומ' אדם לחבירו ילך חמורי עמך היום, ושלך עמי למחר" וכו'.

<sup>14</sup> וצריך לברר תופעה זו בתלמוד, ומה היקפה. ועיין ספר כוס ישועות לכאן.

<sup>15</sup> ועיין להלן, עמ' 272.

<sup>16</sup> רבות כיו"ב, והשוה לעיל הסוגיא השניה.

במלאכה זו בין במלאכה אחרת.<sup>17</sup> ולדעה אחת אף יש צמצום בדבר: "אמר רב המנונא לעולם הוא חייב עד שתהא פרה וחורש בה, חמור ומחמר אחריה, ועד שיהו בעלים משעת שאילה עד שעת שבורה ומתה" (דף זה ע"ב).<sup>18</sup> ועם שהשיבו עליו בגמרא שם, לענין מלאכה אחרת ושעת שאילה השיבו, ולא בעצם עשיית המלאכה. ולא שמענו מן הברייתות והמימרות שבעלים שואל או שומר ברשות עצמו נקרא "בעליו עמו".<sup>19</sup>

ואף לשיטת הסוגיא שמפקיד או משאיל השומר אף הוא חפצו של נפקד או שואל, נקרא בעלים עמו, הרי היקשה רש"י ושאר ראשונים דעמיה, שאי אפשר להסב קושיית הגמרא ומימרת רב פפא אלא על בבת שמור לי ואשמור לך שכבר יתא, ואלו בשאר הבבות שהבעלים עצמו אינו אלא שואל של כלי אחר או משאיל כלי אחר, ודאי אין כאן ענין לדין בעליו עמו, שאין כאן בעלים של חפץ במלאכתו של שומר.<sup>21</sup> ולדעתם אין הקושיא והתירוץ מוסבים אלא על שמור לי ואשמור לך בלבד, שלא כסגנון הפשוט.<sup>22</sup> ויש מן הראשונים שרצו להסב את הדברים על כל הבבות, כמשמעות הלשון; וכך היא שיטת

<sup>17</sup> וכעין עומדין וחורשין, עי' פ"ח מ"א, תוספתא פ"ח ה"כ"הכ"א, מכילתא דרשב"י עמ' 206-207, ירושלמי רפ"ח, בבלי זה ע"ב, ועיי"ש צד ע"ב "את גופך", ובדנינים שפורטו בדף צז ע"א. ועי' רש"י עה"ת שמות כב, יג"ד. ועי' מכילתא פט"ו, עמ' 306. ועיין להלן שהבאנו מן המקורות האלה. ורק בכדי לתרץ שיטת הראשונים בסוגיא זו קבע הב"ח: "דלא בעינן גוף הבעלים עמו במלאכה", כלומר, בפשטות בעינן. לירושלמי שם ה"ג, ראה להלן.

<sup>18</sup> ועי' העמק שאלה לשאלות, ויצא סי' כ, אות ט.

<sup>19</sup> בשאלות (ויצא, סי' כ, מהדר' מירסקי עמ' קלא) הוצעה סוגייתנו בתוספת לשון, כדי ליישב דבר זה: "אמאי, שמירה בבעלים היא, דאי לא תימא הכי, אם בעליו עמו דפטר רחמנא בשומר שכר ובשומר חנם היכי משכחת לה, לאו כגון דראובן קא נטר ליה לשמעון ושמעון גופיה קני ליה לראובן". קני-קני, קנוי; בפירוש ר"ש לשם (מהדר' מירסקי): "זה קנוי לזה וזה קנוי לזה". וכמובן סגנון זה עדיין אינו קובע על מה "קנוי" בעלים.

ב"פירוש רבינו גרשום", ב"ב מג רע"ב: "אמאי שמירה בבעלים הוא, דכל זמן שבעליו עמו לא ישלם, ודרשי' ליה עמו בעבודתו, עמו בשרתו". ברש"י כאן ד"ה שמור לי: "ודרשינן לקמן עמו במלאכתו". לקמן ריש פרק השואל אין לשון זה נמצא, אלא שכך כוונת ההלכות שם, ובפירוש ר"ג הנ"ל הוסיפו, כדי לפרש לשון הגמרא. והשוה מה שהיקשה בענין זה בהגהות דינער, מדר ע"ב"ע"ג (והוא ייחס דעת בעל הסוגיא אף לדברי רב פפא). ועי' הע' 24.

<sup>20</sup> הנצי"ב דייק מלשון השאלות (כנ"ל הע' 18) שסבר כשיטת רש"י (העמק שאלה לשם, אות ט). ועי' דברי מהר"ם ב"ב במדרכי פ"ג סי' רפג, ובשו"ת מהר"ם ב"ב, בודפסט, סי' תתקסג, עמ' קלח"קלט. דברי השואל שם: "... ולפי דברי ראובן הו"ל השאילני ואשאלך דנעשו ש"ש, ולא שייך למימר שאילה בבעלי' היא, מדלא פריך גבי השאילני ואשאלך אמאי שאילה בבעלים היא, כמו גבי שמור לי ואשמור לך", והשיבו המהר"ם: "והא דפריך תלמודא [הא] שמירה בבעלי' היא, אשמור לי ואשמור לך דוקא פריך, ואצטריך לשנוי' דא"ל שמור לי היום ואני אשמור לך למחר, אבל [מהשאילני] ואשאלך לא שייך [למפרך]. וכן פירש"י שם". ומן הלשון אפשר לטעון שלא גרס השואל קושיית שמירה בבעלים על הברייתא כלל, אלא על המשנה בלבד; אלא שאפשר שגרס כן, וכתב אף הוא ע"פ פירש"י.

<sup>21</sup> רבינו יהונתן: "ארישא פריך ... אבל אהשאילני ואשאלך, שמשאיל לו כליו זה לזה, אין זה נקרא שמירה בבעלים, שהרי אין גוף הבעלים נשאלין זה לזה אלא חפציהם". בעובדא דגוצא ואריכא להלן, רבא עצמו לא ראה ברבר שאילה בבעלים, עד שהקשו כן התלמידים (= רבנן, עי' הע' 39). ואף לאחר שקיבלה, הרי אין כאן שני שואלי כלים, שלא שאל אריכא דבר, אלא במלאכתו של גוצא היה, שנשא סרבל שלו (על חמורו), והוא כמו השאילני ושמור לי. עיין רש"י ד"ה שאלה בבעלים, ועי' מיוחס לריטב"א ד"ה שטפו מים, ב"י סי' שה ד"ה ואיכא למידק, ובדרישה ס"ק י. וכתב הריב"ש: "הוא דרכיב לאו משאל שאיל ליה לאשתמושי ליה אלא לנטוריה, ומשום הכי ס"ד דלהוי שאלה בבעלים" (שו"ת הריב"ש החדשות, מהדר' ד' פרענקיל, מונקאטש תרס"א, סי' ב). ושלא כדעת הרא"ש בתשובתו (כלל צג, סעיף א, ומובאת בטור סי' שה), שרוצה לומר שכגון זה נקרא השאילני ואשאלך. ועי' ביאור הגר"א סי' שה ס"ק ב. ועי' חילוף-גירסא 15.

<sup>22</sup> כתב בדרישה "דהא ודאי אחר דשני ר"פ ואוקמא בהיום ומחר כולה ברייתא בהכי מיירי דדוחק לחלק" (סי' שה ס"ק ו, עיי"ש שיטתו). ובש"ך: "דאל"כ ל"ל לתלמודא למימר הכי אבריית' הא כבר קאמר הכי אמת נני' ותרתי זימני ל"ל" (סי' שה ס"ק ו, כראיה לשיטת רמב"ם ורמ"ה, ראה בהערה שלאחר זו). ועי' באר היטב ס"ק ו.



הרמ"ה,<sup>23</sup> אלא שהקשו על שיטה זו.<sup>24</sup> ואף מצינו בדברי הראשונים הסברה ש"שמור לי ה' ו' ואשמור לך מחר" היא היא שמירה בבעלים!<sup>25</sup>

בירושלמי פ"ח ה"ג, יא ע"ד: "השאיילי פרתך ואני נשאל לך ... כמי שהבעלים עמו!" לפי פשוטו נראה שלא כשיטת רש"י, אלא כשיטת רמ"ה, שאף שאין בעלים במלאכת שואל, כל שהוא אתו בכל עיסקה שהיא, נקרא בעלים עמו, והוא כעין "השאיילי ואשאיילך" שלפנינו.<sup>26</sup> ואם קבלה היא נקבל. ולפי זה אין שום קושי לפרש מימרת רב פפא לענין שמירה בבעלים, ועל כל הבבות שבכרייתא. אבל עצם ירושלמי זה קשה, שיפתח לשון ההלכה בדין שכלל אין בו פשטות הענין של בעליו עמו. וכל שאר הדינים שם הבאים אחריו פשוטים, כגון: "השאיילי פרתך ובוא ועשה עמי, השאיילי קרדומך ובוא ונכש עמי" וכו'.<sup>27</sup> וכן היקשו על דין זה כל מפרשי הירושלמי, ותיצו, זה בכה וזה בכה.<sup>28</sup> ושמא פירוש, "ואני

<sup>23</sup> טור סי' שז, והשוה רמב"ם פ"י מהל' שכירות ה"ב. וכתב המאירי (עמ' 313): "גדולי המחברים פירשו בכלן כן", וכזה בבית הבחירה לב"ב, עמ' 250. והשוה במגיד משנה לרמב"ם שם, ד"ה אמר לו. בב"י סי' שה פירש דברי הרמב"ם כפירוש מגיד משנה. אבל בכסף משנה כתב שאפשר שרמב"ם סבר כשיטת רש"י, וכתב על דברי הרמב"ם: "דגבי שמירה בבעלים לא כתב אלא שמור לי ואשמור לך". ואמנם דברי הרמב"ם קצרים מעט. ועיין כל דברי הכסף משנה. ועיין פ"ב מהל' שאלה ופקדון ה"ז, וכסף משנה שם. ובדרישה רצה לומר שלא פירש הטור את דברי הרמב"ם כשיטת הרמ"ה, שאם כן "היה מזכיר גם להרמב"ם, ובאמת שאין בדברי הרמב"ם הכרע כלל", עיי"ש. ועי' מה שראה הרמ"א לנכון להגיה על לשון שלחן ערוך (סי' שה סעיף ו). ועי' באר הגולה, ס"ק ו, והעמק שאלה לשאלות ויצא סי' כ, אות ט. וכן כתב הראב"ן בענין שתי נשים שהשאלו זו לזו שהוא כדין עובדא דידן (ראב"ן, מהדו' עהרענרייך רה ע"ב; תשובות מהר"ם ב"ב, בודפסט סי' תרס"ה). ובשו"ת מהרי"ק (סוף שורש עז) דייק השואל שלפי דברים אלה סבור שגם בהשאיילי ואשאיילך דין שמירה בבעלים. והוא ייחס תשובה זו שבמרכי פ"ח סי' שעד למהר"ם, והיקשה שרעה זו סותרת דברי המהר"ם במרכי פ"ג סי' רפב, ששם נקט בשיטת רש"י. והמהרי"ק שם שיער שהתשובה בפ"ח לראב"ן היא (וכפי שמוכח כעת מספר הראב"ן, וכן ראה הנוסח בהוצ' בודפסט הנ"ל והע' בלאך לשם. ועי' דרכי משה השלם, עמ' קפג). והרא"ש בתשובותיו (כבהע' 21, ובטור הנ"ל) כתב כשיטת הרמ"ה בהשאיילי ואשאיילך, וכן דייק הטור מלשונו בסוף הסימן הנ"ל.

<sup>24</sup> המאירי כתב בקשר לשיטת הרמב"ם: "ויש מתמיהים בדבריהם מה הוצרכו לפרש כך" (ולא ידעתי למי מתכוין המאירי, שלא הגיעו הדברים אלינו בשם אומרים). והמאירי עצמו רצה לתרץ את שיטת הרמב"ם: "ומכל מקום לדעתי הדברים נראים כן שהרי מכל מקום כל אחד נעשה שומר לחברו במה שהשאלו". ובטור שם היקשה על הרמ"ה: "אפשר שדעת הרמ"ה כשמשאל וגם שאל ממנו כליו הרי הוא עמו במלאכתו לשמור לו כליו השאול בידו, וזה נוח בהשאיילי ואשאיילך, אבל שמור לי ואשאיילך אין המפקיד שהוא המשאל עם הנפקד שהוא השואל, אלא כליו שאול לו, ואין זה נקרא בעליו עמו. והשאיילי ואשמור לך אין המשאל עם השואל כלל, לא הוא ולא כליו". (בכדי לפרש דברי הרמ"ה, נראה לומר שמדובר תדיר על בעלים של הפעולה שהזכרה ראשונה, וכן כלי שאול אצל אדם דומה לעשיית מלאכה לו, מה שאין כן בכלי שמור אצלו. ועיין ב"ח לשם, ולחם משנה על הרמב"ם שם, ועיין כוס ישועות, ד"ה ועיין בטור: "ויש לתמוה על הטור" וכו'). ובמשנה למלך כתב על הרמב"ם "דברי רבינו תמוהים עד מאד", ועיין היטב בלחם משנה, וכתב בסוף: "וזו היא הקושיא החזקה אשר לטור ז"ל על דברי רבינו והרמ"ה ז"ל". והט"ז בסימן הנ"ל היקשה על שיטת הטור: "דבכ"מ עמו במלאכתו קאמר". ובפרישה לטור שם נאלץ לפרש לשיטת הרמ"ה בהגדרת בעליו עמו: "לא דוקא עמו בלא כה ... אלא י"ל בעל המשאל אינו עם ענין השאלה, שלא תלה עסקו וענין אחר בשאלה זו" וכו', עיי"ש, ובמרכבת המשנה לרמב"ם שם, בסוף דבריו.

<sup>25</sup> זוהי שיטת התוספות בקושייתם. והנה, בתשובת הרמב"ם לכאורה נאמרה כן אף לדינא, ושלא כפסקו בחיבורו. ראה להלן בנספח בענין הערה זו, בירור השיטות.

<sup>26</sup> השוה מראה הפנים ד"ה השאיילי (אלא שאף הוא היקשה על ירושלמי זה, וכמותו בנתיבות ירושלים); וראה שדה יהושע.

<sup>27</sup> להמשכו "שאלה מן הבייר" וכו', עי' פירוש הגר"ש ליברמן בירושלמי נזיקין, במקומו.

<sup>28</sup> במראה הפנים שם: "אם לא דנאמר דהאי ואני נשאל לך תשובת המשאל לשואל הוא", עיי"ש. וכן כזה בריירב"ז שם. בשערי תורת א"י עשאו דין בפני עצמו, וכסוגיין: "פי' בשכר שאילת הפרה, ודינו כשוכר ופטור מאונסין" (עמ' 494).

נשאל לך עם הפרה", דהיינו, ראובן השאיל פרתו לשמעון, ונשאל שמעון עם הפרה למלאכתו של ראובן, ומתה הפרה. ראובן פטור מלשלם לשמעון, שהרי שמעון המשאיל עמו במלאכה, ושמעון חייב לשלם לראובן, בתום התקופה, על הפסד הפרה.<sup>29</sup> והשוה ב"מ פ"ג מ"ב, ובבבלי שם לה ע"ב. וכמוכן, לפי פירוש זה (או פירוש אחר שיפרש את הלשון על פשטות ענין בעליו עמו במלאכתו), חוזר הצורך לפרש וליישב פשוטה של מימרת רב פפא, ללא השיטה התמוהה של בעל הסוגיא, כאילו (לשיטה ההיא) שאילה בבעלים אמורה אף כשאין בעלים גופו במלאכת השואל.

ואפשר לטעון שכוונת רב פפא היתה קרובה יותר למשמעות התוספתא בפ"ח בדין שתי פרות. כלומר, היום ולמחר לרבנותא, והוא הדין בבית אחת, שאז פשיטא שהעיסקאות קשורות.<sup>30</sup> רק שלפירוש זה היה ראוי לנסח: א פ י ל ו אמר ליה שמור לי היום וכו'.

ואולי התכוין רב פפא לומר שכששומרים שניהם בבית אחת, אין כל כך הנאה לכל אחד, שעסוק הוא בשמירת בהמתו של חברו במקום שהיה שומר את שלו, ולמה יחשב שומר שכר, הרי לא נשכר.<sup>31</sup> אבל בשמור לי היום ואשמור לך מחר, כל אחד יכול לשמור שתי הבהמות יום אחד, ולהיות פנוי יום אחד, וזהו שכרו, וכאומר, אם ישמרו בבית אחת הרי הן כשומר חנם, ובמשנתנו אינם כשומר שכר אלא בשאמר לו שמור לי היום ואשמור לך למחר. וגם בהשאילני ואשאילך, אילו בבית אחת היא, שמא אין דינם אלא כשומר חנם, שאף אחד מהם אינו נהנה, שגם כששואל ממנו, אין בידו אלא פרה אחת, אבל ב"היום ולמחר" נהנה, שיכול לעבוד בשתי פרות, וכל אחד נהנה ומהנה. ופירוש זה יפה כוחו לשתי הבבות הראשונות, אבל לשאר הבבות צריך לומר, כמו שיטת הראשונים, שלא דיבר רב פפא בהן. ונראה שאמר רב פפא את דבריו על המשנה, וכפי שמורה סגנונו, שמור לי היום ואני אשמור וכו', והועברה המימרא כמות שהיא על הברייתא.<sup>32</sup>

בב"ב מב ע"ב: "דאמר שמואל השותפין מחזיקין זה על זה, ומעדיין זה על זה, ונעשים שומרי שכר זה על זה וכו'. ועל כך נאמר (ברך מג ע"ב): "אמאי, שמירה בבעלים היא. אמר רב פפא דאמר ליה שמור לי היום ואני אשמור לך למחר". ואין יותר סוגיא על זה. ונראה שהועברה מסוגייתנו, ומתוך דמיון לשונו של שמואל למשנתנו בב"מ. ובשלשה כתבייד שם (כ"ה, כ"א, וכ"י פריז), אף גרסו שם את הברייתא שלפנינו<sup>33</sup> וזו בורא המשך העברה מסוגייתנו, שהרי אינה שייכת שם.<sup>34</sup> בכ"י פריז וכ"א מוצעת הברייתא שם בלשון: "תנו רבנן", ואילו בכ"ה: "וכן דניא". בכ"ה

<sup>29</sup> לאחר שכתבתי כן, שאלתי את ידידי פרופ' יעקב זוסמן כיצד יפרש ירושלמי זה ואף הוא הציע כן כאפשרות, שפירושו, ואני נשאל לך עם הפרה.

<sup>30</sup> וכן כתב בדרישה לשיטת הרמב"ם: "ומ"ש בכולהו בבות היום ולמחר לאו למידק מיניה דדוקא למחר, אבל אם א"ל השאילני ואשאילך עתה מיד הוה שמירה בבעלים, אלא רבותא קאמר, אעפ"י שא"ל שמור לי ואשאילך למחר, ונאבדה מהשומר באונס היום קודם שהשאיל לו, אפ"ה מיקרי ש"ש וחייב בשביל שכר השאלה שהיה זה [מבטיחו] להשאילו למחר" (סי' שה ס"ק ו, ועיין שם במ"ש כזה אף לשיטת רש"י).

<sup>31</sup> ואף בהיום ומחר אמרו הראשונים לגבי שותפים בהוה אמינא: "דס"ד אמינא דשומר חנם והא דכלאו חלק חבירו היה צריך לשמור את שלו" (רשב"ם ב"ב מג ע"ב ד"ה אמר רב פפא, ועי' תוס' שם ד"ה דאמר, ושאר ראשונים שם).

<sup>32</sup> בכ"י וא, במימרא שלאחר הברייתא: "וא' רב פפא", ונמחקה ה'. ואולי אף מי שניסח כך רוצה לפרש שעיקר המימרא על המשנה, וזו כ"ה ההבאה". וראה חילוף-גירסא 1. וראה אפרתי, בראילן ו, עמ' 81-82, הע' 50, והסברו לכפילות מימרת רב פפא. ועיין לעיל, סוגיא ט, עמ' 231 הע' 49.

<sup>33</sup> בשינוי סדר הבבות בין שלשת כתביהיד. גם המאירי גרס את הברייתא בב"ב (בית הבחירה לשם, מהדו' ר"א סופר, עמ' 250, ויש להוסיף כן בהע' ט שם). וכן בריטב"א שם (מהדו' בלוי, עמ' 160, ד"ה כולם וכו'). והוא מלשון הגמרא, ויש לתקן בהע' 659 שם, וכהערת דק"ס לשם עמ' 149, אות ח. והשוה נמוקי יוסף על הרי"ף.

<sup>34</sup> וצריך לברר אם הוסיפו כן רק בחלק מן הנסחים, או שגרסו כן אף בשאר הנסחים, ומחקו את הברייתא, שאין לה שייכות בב"ב.

הוחרדו "היום" ו"למחר" לתוך לשון הברייטא, וכך כתוב שם: "וכד ניא שמור לי היום ואשמור לך למחר", ובודאי שני הדברים האלה מיועדים לתרץ ולתקן מה שייכת ברייתא זו לכאן.<sup>35</sup> ולא הביאו שוב את מימרת רב פפא אחרי הברייטא.

בעל סוגייטנו, שקבע שדברי רב פפא נאמרו בהקשר לשמירה בבעלים, שאב מושג זה כנראה מן העובדות שכבר הוסמכו להלן, בסידור הסוגיא: "פשיעה בבעלים היא ... אלא גניבה"<sup>36</sup> בבעלים היא, "שאלה בבעלים היא", וכסגנון זה בעובדא להלן דף צו ע"א. באותם הקשרים שבמעשים האלה קדם לקושיא פסק דין לחיוב בעובדא מסוימת שהיו עוסקים בה, כגון "חייבינהו". על זה, כשבעלים עמו, יש להקשות שבמקרה זה פטור, מדין בעלים עמו, אף שאותו שומר, אין הכי נמי, דינו להיות שומר חנים או שומר שכר או שואל. מזה טבע בעל הסוגיא "שמירה בבעלים" (ואין מונח זה בשום מקום אחר, אלא במקבילה הנ"ל שבב"ב בלבד). אולם כאן, ברישא דסוגיא, מופנית קושיא זו לא על פסק מסוים בו נאמר שיהא חייב, אלא על עצם מעמד השומר להקרא שומר שכר, ולומר ששמירה זו בבעלים היא ואין לכנותו שומר שכר כאילו חלים בו חיובי שומר שכר, אלא אינו חייב בהם כלל, שכל שמירתו בבעלים. ומימרת רב פפא משמשת תשובה לקושיא זו, כלומר, בשמור לי היום ואשמור לך למחר, יש לקבוע דינו כשומר שכר, שאין זה נחשב בעליו עמו.

העובדא של "הנהו אהלויי"<sup>37</sup> דומה למשנתנו בכמה צדדים. היא כוללת הסכם של עבודה הדדית: "הוה אפי להו חד מיניהו/אזיל חד מיניהו אפי ליה לחבריה" (ראה חילוף-גירסא 2), וכן הלשון "נטרו לי" שהוא כלשון המשנה "שמור לי". ועבודה הדדית זו שבעובדא, עובדת סירוגים של יום יום היא — דכל יומא וכו'. ופרט זה דומה למימרת רב פפא שעל המשנה, "היום ולמחר". בודאי שימשו נקודות דמיון אלה למסדר הראשון לקבוע עובדא זו כאן בסוגייטנו, ויחד עמה באה העובדא השניה, שהיתה כנראה שנויה עם הראשונה בקובץ אחד.

עובדא דהנהו אהלויי דומה לגמרי לעובדא דמרימר בר חנינא קמי רבא, להלן דף צו ע"א, ובחלקן שוות השמועות הללו מלה במלה, ובודאי ניסחו עובדא דרב פפא על פי הניסוח שבעובדא הדומה אצל רבא רבו. וכן הלשון "איכסיף, לסוף איגלאי מילתא" וכו' נאמר תמיד, חוץ מזה שבכאן, בעובדות של רבא.<sup>38</sup> גם הדיבור של סתם התלמוד "הניחא למאן דאמר פשיעה בבעלים פטור" וכו', תאום הוא ממש למה שאמרו על עובדא דרבא בדף צו ע"א שם.

מן העובדות הללו יוצא שלרבא ולרב פפא, ולתלמידיהם,<sup>39</sup> פשוט הדבר שפשיעה בבעלים פטור.

<sup>35</sup> ואין לתעד מזה ש"היום" ו"מחר" כאן מלשון הברייטא הן (כפי שרצה לומר ר"מ היגער, אוצר הבריות, ו, עמ' 573). בעליות דרבינו יונה לשם (עמ' ר): "כד ניא שמור לי ואשמור לך. ולא משכחת לה אלא כגון דאמר שמור לי היום ואשמור לך למחר, אלמא בכה"ג לא הוה שמירה בבעלים. א"נ, הא דאיצטריך לי למימר כרתניא, לא מפני שאין הדבר פשוט שאין זו שמירה בבעלים, אלא ה"ק כמו שאתה צריך לתרץ הברייטא, דשמור לי היום ואשמור לך למחר קאמר כך אתה מתרץ בדברי שמואל". ועיין שם.

<sup>36</sup> כך בכתביהיד, ובין הנסחים רק הנדפס גורס: שמירה.  
<sup>37</sup> אהלויי. עיין נדרים צא רע"ב (עברו ממקום למקום ולכן היו צריכים לאפות לעצמם אגב נדירות אלה?). על "אהלא", ראה קרויס, קדמוניות התלמוד, ב"ב, עמ' 150-151.

<sup>38</sup> גיטין כט ע"ב, שם עז ע"ב, ב"מ צו ע"א הנ"ל, וע"ז כב ע"א. מכל מקום, תחושה זו פקדה אף את רב פפא, כנמסר בתענית ט ע"ב: "רב שימי בר אשי הוה שכיח קמיה דרב פפא, הוה מקשי ליה טובא, יומא חד חזייה דנפל על אפיה, שמעיה דאמר רחמנא ליציל מכיסופא דשימי" (צ"ל לו ר"מ לייטר בספרו בשולי גליוני, לכאן. ועי' ר"ח ארנטוריו, עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, ירושלים תשל"ה, עמ' פא). ועיין אוצר לשון התלמוד, יט, עמ' 556, ערך איכסיף. ואין נראה לומר שהיא הוספה מאוחרת, ראה קפלן, Redaction, p. 160.

<sup>39</sup> מצאנו רב נן במובן "תלמידים". בב"מ צו ע"א (לפני העובדא הנ"ל): "אמר רבא, מקרי דרדקי ... אמרו ליה רב נן לרבא, שאיל לן מר" וכו', ופירש"י: בני בית מדרשו. בכתובות קג ע"ב: "וסליקנא למתא דלית בה מקרי

בתוספות כתבו: "הניחא למ"ד פשיעה בבעלים פטור, וקשיא למ"ד חייב מעובדא דרב פפא, דרב אחא ורבינא איפליגו בה לקמן (צה ע"א), שהיו אחר רב פפא".<sup>40</sup> ובוראי זוהי הדרך הפשוטה ביותר, לומר שבעל הגמרא מתכוין למחלוקת רב אחא ורבינא. ברם עצם המחלוקת על פשיעה בבעלים מחלוקת עתיקה היא, ולא רב אחא ורבינא הם שהעלו דין זה לראשונה. והוא שאנו גורסים בירושלמי שבועות פ"ח ה"א, לח ע"ג: "את מראם בעליו עמו לא ישלם, מהו שישבע, ר' זירא אמ' נשבע, ר' חנינא ור' לא תריהון אמרינן אינו נשבע".<sup>41</sup> וזוהי שבועת "לא פשעתי", ובפשיעה בבעלים חלקו כאן, לפי המשך הסוגיא ופירוש המפרשים. וסברו רבא ורב פפא ובית מדרשם איפוא, כדעת ר' חנינא ור' אילא, שפשיעה בבעלים פטור.

בסוף נתגלה הדבר<sup>42</sup> "דההיא שעתא שיכרא הוה שתי".<sup>43</sup> לפי פשוטו של לשון, הוא מוסב על שעת גנבה, וכן פירשו כמה ראשונים.<sup>44</sup> ופירש רש"י: "איגלאי מילתא דההיא שעתא שכרא הוה שתי, ולא היה במלאכתו, שער יין לא התחיל לאפות, ונמצא שבעה שנעשו הן שומרינן לא מסר עצמו להיות מלאכתו עליו. אבל אם נתעסק מיד ואפה, ולאחר שאפה שתי שכרא, ובאותה שעה אברה טליתו, פשיעה בבעלים נמי היא, הואיל וכשנעשו שומרינן היה במלאכתו, דאמרינן לקמן (צה ע"ב) היה עמו בשעת שאלה אינו צריך להיות עמו בשעת שכורה ומתה". ואף לפי פירוש זה של רש"י "ההיא שעתא" שעת גנבה היא. ובכדי לתרץ את הקושיא שהיקשה, הוסיף רש"י על הנאמר בגמרא, וקבע שמן השעה שקבלו את טליתו, ועד שעה שנגנבה, ישב הוא ושתה שכר ("שער יין" וכו'), ולא היה במלאכתו בשעת "שאלה". ובוראי הכוונה, שסברו אהלויי, שמיד עם מסירת הבגד הלך לאפות,<sup>45</sup> ואח"כ התברר שלא הלך. שתי "שעות" הן איפוא, ע"פ הברייתא הנ"ל. ולשון הגמרא "דההיא שעתא", מפרש רש"י כאילו כתוב: עד דההיא שעתא.

ד ר ד ק י, בכ"י לפ: "וסליקנא למתא דלית בה מקרי רבנן" (דק"ס השלם, עמ' תמח). ועיין י"ב לעווניזאהן, ימין צדקי, וארשא תרמ"א, עמ' IV; D. Goodblatt, *Rabbinic Instruction in Sassanian Babylonia*, Leiden 1975, pp. 278-279, 286-288, 205; י' גפני, "מעשי ביתדין בתלמוד הבבלי", *PAAJR* XLIX (1982), עמ' 34-39. וראה אומה"ת, עמ' תשצו, והע' 108. לגבי הלשון "ההוא מרבנן ור' יעקב שמיה", רצה ר"ח אלבק לומר, ש"יש להסיק שהיתה בארץ ישראל חבורה של 'רבנן' ובתוכם ר' יעקב" (מבוא לתלמודים, עמ' 249 והע' 194). לאור הנ"ל, שמא עדיף לומר, בכטוי השגור "ההוא מרבנן ור"פ שמיה", שמדובר בתלמיד לפני רבו.

<sup>40</sup> ועיין אפרתי, בראילן ו, עמ' 92-94. והיקשה, אם כוונת המקשן להקשות על מ"ד פשיעה בבעלים חייב, מה צורך להפוך את כל הסיפור.

<sup>41</sup> וכל הסוגיא שם, כסוגיית הבבלי בב"מ צה ע"א הנ"ל.

<sup>42</sup> לפי הביטוי "לסוף איגלאי מילתא" בעובדות הללו, וכן מעניינים דומים, כגון התירוץ "לא סיימוה קמיה" (עי' לעיל לסוגיא הראשונה, חלק ג עמ' 60), יש לברר סדרי סיפור המעשים שלפני הדיינים ואופי מתן פסקם, המתואר כניתן לפני שידעו בעלי הדין מה עליהם למסור מפרטי המעשה.

<sup>43</sup> לכל הפירושים, ההוא שהלך לאפות הוא ששתה שכר. ואילו בכ"י ג: "שיכרא הוה קא שאתו ... שיכרא הוה קא שאתי" (ועי' מ"ש ב"שיירי כתבייד", עמ' 28 והע' 124). כלומר, שאר אהלויי הם שהיו שותים; וקשה לפרש את העובדא כך.

<sup>44</sup> בפירוש רבינו ברוך ספרדי: "דההיא שעתא דאיגנא ב הוי מארי גלימא שתי שיכרא, ופשעה בלא בעלים היא" (ספר הנר). ובתשובותיו של ר"י אבן מיגאש: "דההיא שעתא הוי שתי שיכרא, והיא שעת שכורה ומתה"; וע"פ שאלת השואל: "ההיא שעתא דאיגנא ב גלימא דהוה שתי שיכרא" (שטמק; ראה להלן). ראב"ד: "דבההוא שעתא דאיגנא ב גלימא" (במיוחס לריטב"א).

<sup>45</sup> שכן משתמע מברכי רש"י, שדי בכך להחשב "עמו" כש"מסר עצמו להיות מלאכתו עליו", שעומד הוא לעסוק מיד במלאכתו. וראה תוס' צד ע"א, ד"ה פרה; תוס' ב"ב מג ע"ב, ד"ה דאמר. ועיין להלן בנספח, עמ' 287, והע' 3 שם.

ויש מן הראשונים שרצו לפרש ביתר פשטות מבחינת הענין, ולכן קבעו, שלא כפשט הלשון, ש"ההיא שעתא" אינה שעת גנבה, אלא שעת התחלת השמירה. וכך כתב רבינו יוסף אבן מיגאש, בראשונה משתי תשובותיו בענין זה שהובאו בשטמ"ק לכאן: "ההיא שעתא אין הכונה בו ההיא שעתא ראגניב ביה ... אבל הכונה בההיא שעתא דמשכחה לגלימא למנטרה". ובדין בעליו עמו של שעת התחלת שמירה, דורש ר"י אבן מיגאש שיהא הבעלים מתעסק במלאכה ממש, ולא די בכך, כדברי רש"י, שמוסר את עצמו להיות מלאכתו עליו, כלומר, שהלך לאפות. ובכדי לפרש איפוא כיצד סברו שהיא שמירה בבעלים, יוצר רבינו אף זמן של ישי: "וזה שאין אנחנו יכולין לומר שכשאמר להם נטורו לי גלימאי, שמסר אותה להם באותה העת, שאם היה הענין כן לא היתה שמירה בבעלים, לפי שאותה העת שמסר אותה להם עדיין לא היה מתעסק באפייה, כדי שתהא שמירה בבעלים. אבל ההכרח מחייב אותנו לומר שכשאמר להם נטורו לי גלימאי, לא מסר אותה להם באותה העת, אבל היתה מופקדת באיזה מקום, ואמר להם קחו אותה ושמרו אותה לי, והלך הוא לאפייה ... ואח"כ איגלאי מילתא למפרע דבעידנא דמשכחה לגלימא למנטרה, שהוא עת חיובם בשמירתה, לא התחיל בעל הגלימא באפייה, אבל שכרא הוה שתי".<sup>46</sup> הרי שעת אמירה, שעת משיכה, ושעת גנבה. בתשובתו השניה שם פירש ר"י אבן מיגאש עובדא זו לא בשלשה זמנים, אלא בשנים, ובדומה לשיטת רש"י, וכתב: "הואיל ובעת שנתן להם הגלימא עדיין לא התחיל באפייה, אלא שנתן להם הגלימא והלך להתעסק באפייה ... הנה לא היתה שם שמירה בבעלים כלל, לא בעת שלקחו הגלימא לשמירה, ולא בעת שנאבדה, לפי שבעת שקבלו הגלימא לשמירה, עדיין לא התחיל באפייה, וגם בעת שנאבדה לא היה מתעסק באפייה, אבל שכרא הוה שתי". הרי שני זמנים בלבד. ואפשר שתשובה זו כתב בראשונה, ואחריכך הוקשה לו, כיצד סברו שיש כאן שמירה בבעלים, והוסיף לפרש בשלשה זמנים שונים.

ואפשר שחלה התפתחות כל שהיא בהלכה זו של בעליו עמו. במכילתא דר"י (פט"ו, עמ' 306): "בעליו אין עמו שלם ישלם, אם בעליו עמו לא ישלם. מגיד שכיון שיצאת מרשות הנשאל לרשות השואל אפילו שעה אחת בבעלים פטור, שלא בבעלים חייב". ואילו בתוספתא ב"מ, פ"ח ה"כ: "השואל את הפרה ושאל בעלה עמה ... ומתה או נשברה, אע"פ שהבעלים עומדין וחורשין במקום אחר, נפלה ומתה פטור, שנ' אם בעליו עמו לא ישלם". ושם הל' כ"א למדו מפסוק בעליו אין עמו הלכה נוספת, בשאלה ואח"כ שאל בעלה "אע"פ שהבעלים עומדין וחורשין על גבה, נפלה ומתה, חייב". וכתוספתא, כן במכילתא דרשב"י (עמ' 206-207): "בעליו אין עמו שלם ישלם, יכול ואם בעליו עמו לא ישלם, וכי אין אנו יודעין שבעליו אין עמו שלם ישלם, ואם בעליו עמו לא ישלם, אלא פעמים שבעליו עמו, חייב, ואין בעליו עמו פטור. כיצד, השואל את הפרה ושאל בעלה עמה ... אף על פי שהבעלים עומדין וחורשין במקום אחר נפלה ומתה פטור ... אבל שאלה ואחר כך שאל

ועיין פירוש הראב"ד במיוחס לריטב"א כאן, ד"ה לסוף איגלאי, וד"ה אלא ההוא יומא (ופיסקא ממנו בשטמ"ק, ושם במקום: "שהתחילה שמירתו ... שומרי הגנבה", צ"ל: מלאכתו, הגלימא, כבמיוחס לריטב"א); מיוחס לריטב"א לרף צו ע"א ד"ה כולהו, משם הראב"ד, ועיין רא"ש פ"ח סי' ו, והגהת אשרי שם סי' א. ושים לב לגירסא "אדתא" (ראה חילוף-גירסא 3). ועיין לריטב"א, ד"ה איגלאי. ודומה שמפרש הוא לפירוש רש"י, שאף לשון "ההיא שעתא" אינו מוסב כלל על שעת גנבה, אלא מיד לאחר שעת אמירה בלבד, ומ"ש "שהיה במלאכתו בשעת גנבה" מכיוון ממש לעובדא שלפניו.

<sup>46</sup> ובפסקי ריא"ז (עמ' קעז): "ובעת שמשכו כסותו היה שותה זה שכר". בקונטרס הראיות שלו (עמ' קפז-קפח): "על כרחך אי' לפ' (= אין לפרש) ההיא שעתא אלא בעת שקבלו הגלימ' לשמו' ... גם אין לפ' ההיא שעתא בשעת גניבה ... אלא ע"כ ההיא שעתא הוי בשעה שקבלו עליהם הגלימ', שאמ' להם תקחו הגלימא שלי ותצניעו אותה, ובשעה שמשכו אותה היה שותה שכר". עיין שם.

בעלה ... אף על פי שהבעלין עומדין וחורשין על גבה נפלה ומתה, חייב" וכו'. וכסגנון הזה גם בירושלמי על משנתנו רפ"ח, משם ר' אילא. לפי הסגנון שבמכילתא, שעה אחת שיצאה מרשות משאיל לרשות שואל בבעלים פוטרת, ושומע אני, אף אם בשעת שבורה ומתה אין בעלים במלאכת שואל כלל. ואילו מן הסגנון השני, לא נאמר אלא שהבעלים עומדין וחורשין במקום אחר, כלומר, עדיין במלאכתו הוא, אלא שאינו עמו כאן, אלא במקום אחר.

וכולן באו בתוך הסוגיא בבבלי ב"מ צה ע"ב: "שאלה ושאל בעליה עמה ... אע"פ שהבעלים עושין מלאכה במקום אחר ומתה פטור ... קתני סיפא שאלה ואח"כ שאל בעלה ... אע"פ שהבעלים חורשין ע"ג ומתה, חייב", כתוספתא; "ועוד תניא, ממשמע שנאמר אם בעליו עמו לא ישלם, איני יודע שאם בעליו אין עמו שלם ישלם ... לומר לך, היה עמו בשעת שאלה אין צריך להיות עמו בשעת שבורה ומתה, היה עמו בשעת שבורה ומתה, צריך להיות עמו בשעת שאלה", כירושלמי, ומעין המכילתא דרשב"י. אלא שכאן נכנס המינוח של שעות, כבמכילתא דר"י, במקום מינוח של מקום. ואם אתה בא לפרש ברייתא זו ע"פ מקבילותיה, "אין צריך להיות עמו בשעת שבורה ומתה" פירושו, אין צריך להיות עמו באותו מקום, אלא אפילו עומדין וחורשין במקום אחר, ומיד: "ותניא אידך, ממשמע שנאמר ... אלא מה ת"ל אם בעליו עמו, לומר לך כיון שיצאה מרשות משאיל שעה אחת בבעלים ומתה, פטור", וזו כמכילתא דר"י. וכתב רש"י שם: "תניא אידך. היא היא, אלא מר דריש בהאי משמעותא ומר דריש בהאי משמעותא, ולא גבי הדרי תניא". וכבר ראינו ד"ל גבי הדרי, אלא זו במכילתא דרשב"י ובירושלמי, וזו במכילתא דר"י. ובבבלי נתקברו זו לזו, הן מפאת הסגנון והן מפאת הפירוש, ואפשר שמעיקרה היו ביניהן יותר ממשמעות דורשין (כדלעיל).

ושם בבבלי: "אמר רב המנונא, לעולם הוא חייב עד שתהא פרה וחורש בה, חמור ומחמר אחריה, ועד שיהיו בעלים משעת שאילה עד שעת שבורה ומתה". ודומה שרב המנונא חולק על הברייתות שבשני הסגנונות, ולדעתו בעליו עמו, עמו במקום ועמו בזמן, משעה ראשונה עד שעה אחרונה. בעובדא דאהלווי שלפנינו, בודאי סבר רב פפא — לאחר שהעמידוהו "רבנן" על כך — שאינו צריך להיות עמו באותו מקום, אלא אפילו עומד ואופה במקום אחר. ברם אשר לשעות, אם אינו עמו במלאכתו בהיא שעתא, שעת גנבה (= "שעת שבורה ומתה" בברייתות), אינו נקרא בעליו עמו. וזה מתאים לפשט לשון של כל ההלכות בסגנון השני ("עומדין וחורשין"), ולסיפא המפורשת שבדברי רב המנונא, ושלא כמכילתא דר"י ומקבילתה בבבלי. והיות ובסוגיא שם אמרו מברייתות אלה "תויבתא דרב המנונא תויבתא", באו הראשונים ליישב עובדא זו עם מה שנפסק להלכה שם, וכפי שהבאנו שיטותיהם לעיל, ולא דוקא איפוא כפשט הלשון.

בדיבור "הניחא" הציע בעל הסוגיא שינויים במעשה, כדי להתאימו אף לדין "פשיעה בבעלים חייב" (וכן עשו ובסגנון דומה ממש, לעובדא דמרימר בר חנינא קמיה דרבא, בדף צו ע"א). והיו בין חוקרי הבבלי שהיו רגילים לומר על כגון זה, שחכמי התלמוד קבלו רק מסורת יסודית ופשוטה של העובדא, והציעוה בשני לשונות. וכן כתב בהגהות דיננער כאן: "בעלי סוגיין לא שמעו רק ראשי פרקים של מעשה דרב פפא", וכזה כתב גם לגבי העובדא בדף צו ע"א,<sup>47</sup> וכאילו לפנינו שתי הצעות שוות ערך, בחינת "איכא דאמרי".<sup>48</sup> ברם, אין כל יסוד של ממש לומר כן, ואדרבה, מפאת הסגנון אין

<sup>47</sup> עמ' 88. ועי' א' סגל, *JQR* LXX (1979), p. 20.

<sup>48</sup> הרי"ף השמיט המו"מ כאן, ולפ"ח קיצר וכתב: "ואיכא דאמרי לאו מיפשע פשעי" וכו'. ובודאי לא התכוין רבינו לומר שהן "איכא דאמרי" ממש, אלא כדרכו של הרי"ף, הצעת הסוגיא בדרך זו אינה אלא קיצורה, במה שהקשו ותירצו כן בגמרא. ועיין ספר המתכות (עמ' 74).

לומר שהם לשונות שווי ערך המסירה, אלא הראשון נמסר ונתקבל, והשני שוחזר כדי להמנע מן הקושיא שהקשו, וכמו סוגיות "אלא אי אתמר הכי אתמר" (או שאר סוגיות "אלא").<sup>49</sup> ואף בסוגיות "איכא דאמרי", לפעמים אין הלשון השני אלא שחזורו של בעל הגמרא.<sup>50</sup> וכאן לשון העובדא עצמה בא בסגנון האופייני של עובדות, בלי ו' החיבור בין המשפטים,<sup>51</sup> ובלי תוספת סברות, ואילו בריבור "הניחא" נמסר סיום העובדא המשווה כהמשך למשא ומתן, בו' החיבור (ואמרי, ואמ'), בהרחבת פרטי המעשה, וברמיזת פרטי הסברה ההלכתית. ודיבורים אלה שב"הניחא" באים בחילופים גדולים בין הענפים (עיין חילופי-גירסא 11-5). ובעיקר, לאחר שהורגלנו לשיטת ההפרדה בין עצם המקורות, כגון המימרות והעובדות של האמוראים, לבין משאו ומתנו של בעל התלמוד, נתרחקנו הרבה מאותה הסברה שרוצה לראות בכיו"ב שתי דעות שהתפתחו ממסירה יסודית בלתי-מבוררת. ונראה שהדיבור של משא ומתן שברף צו ע"א נאמר תחילה,<sup>52</sup> שהוא סמוך לאחר מחלוקת רב אחא ורבינא (רף צה ע"א), והרמיזה "למאן דאמר פשיעה בבעלים פטור/חייב" טבעית, ואח"כ הועבר והותאם אף לכאן.<sup>53</sup>

הדמיון בין העובדא הראשונה לבין השניה ("הנהו בי תרי")<sup>54</sup> ברור לגמרי, ומכאן ברור כיצד סודרו ביחד. אשר לעובדא השלישית, היקשה דיננער בהגותיו: "לא היה מקום למסדרי הש"ס

בריונו של א' סגל (ראה הע' 47), לאחר שעסק בסוגיא לפי הגירסא שלפנינו, העיר שיש גירסא אחרת בגנוי שכטר, ב, עמ' 393 ואילך, ובקטע גניז 17(I) TS F I, בה שונה עצם מבנה הסוגיא, שללא קושיות ותירושים הביאו את הדעה השניה במישרין כ"איכא דאמרי". ועיין שם מה ששיער עוד על פי זה. אולם, לאמיתו של דבר, אין אותו קטע מן התלמוד, אלא קטע הלכות הרי"ף הוא. וכן הפירוש הנ"ל, פירוש רי"ף הוא (עי' רב"ז בנדיקט, "שרידים מפירושים וספרי תשלום על הלכות הרי"ף", תרביץ כא (תש"ט), עמ' 171-180] = מרכז התורה בפרובאנס, ירושלים תשמ"ה, עמ' 296-307, ועיי"ש עמ' 174). בהע' 43 שם, הציע סגל שפירוש זה שייך לספר הנר לר"ז אגמאתי, ואינו. על פירוש זה, עיין רי"ן אפשטיין, תרביץ אד (תר"ץ), עמ' 31 (=מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, ב, עמ' 706, ובנדיקט שם. (ובעמ' 180 שם חשב בנדיקט להשוות את הפירוש הנ"ל לקטע על ברכות שהביא שם, עמ' 165-171. ובאמת אותו קטע על ברכות מתאים לספר הנר של ר"ז אגמאתי, עי' מ"ד בן-שם, ספר הנר על מס' ברכות, ירושלים תשי"ח, מבוא, עמ' י' הע' 2).

<sup>49</sup> שבסוגיות האלה לשון ראשון עיקר, ו"אי אתמר הכי אתמר" שחזור הוא בגלל הקושיא, עי' ר"ח קליין, תרביץ לא (תשכ"ב), עמ' 42-23; ר"א ווייס, לחקר התלמוד, עמ' 179-193, ועי' בהערה שלאחר זו. ועי' ספר כריתות, לשון לימודים, שער ג סי' צד (עמ' שכז). הראשונים העירו שסוגיות אלה כשיחזור ההיסטוריה הן, ודברים שנאמרו על לשון ראשון נעשו בחינת להד"ם, ראה תוס' בכורות ד ע"ב ד"ה אלא, וכללי התלמוד לרב"א, בספר לרוד צבי, עמ' 185, סי' 77. ואילו ר"ח אלבק, מבוא לתלמודים, פרק שמיני, רצה לפרש סוגיות אלה של "אלא אי אתמר הכי אתמר" (שמהן ייחס לאמוראים עצמם) כ"איכא דאמרי" ממקורות מקבילים ממש (עיי"ש עמ' 531-532, עמ' 535 למעלה, ועמ' 544).

<sup>50</sup> עי' לעיל הסוגיא הראשונה, ח"ג, עמ' 60 והע' 26 שם.

<sup>51</sup> עי' "על דרך חקר הסוגיא", עמ' 310 (לגבי מה שכתבתי שם על תיבת "לסוף", הנה יש "לסוף" "לבסוף" בארמית שאין סיבה לראותן הוספות, ככאן, והוא סגנון רגיל בעובדות).

<sup>52</sup> וכן הסיק אפרתי, בראילון ו, עמ' 92-94, מטעמים אחרים.

<sup>53</sup> בחילוף-גירסא 11 נראה שבענף פמ הגיהו עוד מדרף צו ע"א, שמלשון "לא מפשע פשעו בה" שם הגיהו כאן: "ולא פשיעה הוא" (וענין פשיעה מופיע פעם בכי"פ ופעמיים בכי"מ: לא פשעו, ולא פשיעה היא. בכי"פ "ואי גניבה" צ"ל תיבה אחת); וכזה בכי"ק: "בלא פשיעה". ברם יש מן האחרונים שהקשו למה לא אמרו בסוגייתנו כפי שאמרו ברף צו ע"א (עי' אומה"ת, עמ' תשצג והע' 95).

<sup>54</sup> על "סרבלא", ראה ש' קרויס, קדמוניות התלמוד, ב"ב, עמ' 216-217, ועי' מ' גושן-גוטשטיין, שקיעים מתרגומי המקרא הארמיים, א, רמת גן תשמ"ג, עמ' 66-67. ומן עובדא רידן נראה להוסיף סיוע שסרבלא בגד עליון היא, ולא מנעלים או מכנסים, ממה שסופר שההולך ברגליו במעבר הנהר גוצא היה, ולכן חשש מקלקול המים לסרבלא (וכבר בספר כוס ישועות שאל על "הא דסיפרה לן הש"ס כל זה דחד הוה אריך וחד גוצא"). ועל עובדא זו, ראה לעיל הע' 21.

להעתיק מעשה זה כאן, ראין לענינו שום שייכות להמעשים של רב פפא ורבא לעיל, ולא העתיקו אותו כאן אלא משום דגם כאן נדחה רבא כמו שנדחה הוא ורב פפא לעיל". נכון הוא שמבחינת התוכן אין טעם מספיק לקבוע עובדא זו כאן, והיא שייכת יותר למשנה ג', "השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה" וכו', כלומר, לסוגיא השלישית או הששית, וכפי שכבר קישר המאירי עובדא זו לסוגיא הששית (בית הבחירה, עמ' 314). אלא שכבר ראינו<sup>55</sup> שיש והקשר האסוציאטיבי מכריע את הסיווג על-פי התוכן, לגבי מקום הסידור. וכאן ישנם קשרים כאלה (בנוסף על עצם דחיית דברי רבא כנ"ל, ובאמת לא נדחו דבריו כמות שנדחו הראשונים בדרך "איכסיף ולסוף", אלא שאביי חולק עליו). ובין קשרי הסגנון: צורת עובדא, שם החכם (רבא או רבה), ההליכה בחמור ובתוך מים. ובאמת אפשר שסודרו עובדות אלה ביחד בדרך זו בקובץ אחד לפני שנקבעו בסוגיא, ונקבע הקובץ כולו בגלל תחילתו, כנ"ל.

עובדא שלישית זו באה גם בכתובות כז ע"ב ובבכורות לו ע"א, ונראה שהיא עיקרית כאן בב"מ והובאה שם מכאן. בשני המקומות הנזכרים אינה מעצם הענין של המשניות הנידונות, ואינה קשורה לקובץ או מבנה אחר שם, אלא שהקשו ממנה על הלכה שנאמרה בסוגיא; בבכורות, על הלכה של ר' אילעא:<sup>56</sup> "מתקיף לה מר בר רב אשי מאי שנא מההוא גברא דאוגר ליה" וכו', ובכתובות — על בעיא דרב אשי מקשה בעל הסוגיא: "ומאי שנא מההוא מעשה"<sup>57</sup> דההוא גברא דאגר ליה" וכו'. ואף באה העובדא בכתובות ובבכורות בו' ההבאה בכמה משפטים.<sup>58</sup>

מחילוף-גירסא 19 נראה שהלשון "לקמיה דרבא" הוספה היא, שהרי לא רק שליתא בשני נסחים (ג' ודפוס!), אלא שהגירסא "כי אתא לקמיה דרבא" נראית כצירוף של "כי אתא" עם "אתא לקמיה דרבא", שהרי באחרון אין מקום לומר "כי".<sup>59</sup> ובמיוחד לגירסת ג', ששם חסרים המשפטים "אזל באורחא דנהר פקוד, מית חמארא" (ובאמת קשה קצת לשאר הגירסאות שהתלמוד עצמו אומר אזל וכו', כטענתו של אחר מבעלי הדין<sup>60</sup>). וכתוב בכ"י ג' שם: "... זיל באורחא דנרש דליכא מיא, אתא אמל<sup>61</sup> אין באורחא

<sup>55</sup> ראה לעיל, סוג' שלישית הע' 33, סוג' ח בראש הסוגיא, סוג' ט עמ' 224.

<sup>56</sup> ועיי"ש על יחוס ההלכה בפי רבינא.

<sup>57</sup> עיין במסכת כתובות עם שינויי נוסחאות וכו' בעריכת ר"מ הרשלה, ירושלים תשל"ב (להלן = דק"ס), עמ' קצ ע"י הע' 5.

<sup>58</sup> בכתובות בנדרפס: ואזל, ומית, ואמר ליה אביי. ועי' שינויים לאלו בדק"ס. ושם ע"פ כתביהיד: וא"ל (לא תיזיל), הע' 8 שם; ואתא; וא"ל (אין באורחא); וא"ל/ואמ' (רבא). בבכורות בנדרפס: וא"ל (לא תזיל), ומית, ואתא, וא"ל (באורחא), ואמר (רבא), ואמר (אביי). ובכתביהיד לשם שינויים ומקרים נוספים.

<sup>59</sup> "כי אתא לקמיה דר"פ" בעובדא שבא לפניו לדין, אינו מופיע בש"ס המורפס בשום מקום (עי' אוצר לשון התלמוד, ו, עמ' 3047-3049), ואין סגנון זה אלא בחכם שבא לפני רבו ושאלו, וכיו"ב. גם בלשון רבים "כי אתא לקמיה דר"פ" (עיי"ש עמ' 3073-3074) אין המכוון לבעלי דין שבאו לפני דיין לדין מסוים. הלשון הזו מופיע אף הוא לתלמידים שבאו לפני רבם, במקרה מסוים שאינו דין לפני הדיין, ושיש בפרשה כמה עניינים (סנה' כו ע"א). במיוחד הוא מופיע לומר שברך כלל, כאשר באו (בעלמא) אלה שיש להם דין כזה, לפני חכם זה, כך היה פוסק, ואינו מקרה מסוים, אלא בחינת "כי אתא לקמן לדינא אמרינן להו" (כתובות יט ע"א), כגון ע"ז לו ע"א "כי אתא לקמיה דרבי ינאי", ופירש רש"י: "מי שאירע בו ספק טומאה ברה"ר", כלומר, בדרך כלל, וכן הוא בכולם. סגנון זה מופיע בשמונה סוגיות, והוא בעיקר סגנון שבא בקשר לרב או חכם מארץ ישראל: רבי חייא (נדה מז ע"ב = יבמות צז ע"א, ועי' מ"ש ב"פרק האשה רבה", עמ' 440, הע' 8), רב (יבמות לט ע"ב, גיטין לו ע"ב), ר' ינאי (ע"ז הנ"ל, ר' אמי (גיטין פב ע"א, ועי' שם בדק"ס של רמ"ש פלדבלום, ב"ב קסח ע"א, חולין צט ע"ב). בב"ב ק ע"א "רב יצחק בר אמי", אלא שבכ"ה "רב יצחק", ועי' דק"ס לשם, אות צ, וברשב"ם שם: רבי יצחק (ועי' ר"ח אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 366, 252).

<sup>60</sup> ועי' להלן על ענין עדים.

<sup>61</sup> = אמליה (אמר ליה); וקיצור זה גם משמש ל"אמלהו". עי' "שיירי כתבייד", עמ' 22-23.



דנהר פקוד אזל ומיהו לא הוה איכא מיא ומית חמארא אמ' ראבה" וכו'. ובודאי הוסיפו התוספת "לקמיה דרבא" על פי העובדא של "הנהו בי תרי", שלפניה.<sup>62</sup> בכתובות נמצא לשון זה בכל הנסחים,<sup>63</sup> ואילו בכורות "ואתא וא"ל" וכו', וליתא "אתא לקמיה דרבא",<sup>64</sup> שבודאי טרם נוסף בגירסת בבא מציעא של מר בר רב אשי.

לעובדא זו של "ההוא גברא", הבאנו בחילוף-גירסא 21 שינויי גירסאות לגבי שמו של האמורא שדן בענין, אם רבא או רבה.<sup>65</sup> ואם כי שינויי רבה/רבא מרובים ביותר בכל מקום, כבר עסקו הראשונים בדבר זה בעובדא זו במיוחד, כאן ובמקבילות, ובקשר לב"ב לא ע"א. ונוגעת שאלה זו לכמה ענייני פרשנות וחקר, כפי שנראה להלן.

בבבא בתרא לא ע"א: "זה אומר של אבותי וזה אומר של אבותי ... אמר רב מה לו לשקר ... אל אביי מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן". ובדף לג ע"ב: "זה אומר של אבותי ... אמר רב חסדא מה לו לשקר ... אביי ורבא לא סבירא להו הא דרב חסדא מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן". ובתוספות לדף לא הנ"ל: "אמר רבה מה לו לשקר. רבה גרסינן, ראביי ורבא אמרי לקמן דלא סבירא להו הא דרב חסדא, דמה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן".<sup>66</sup> והעירו הראשונים על אותו ענין לגבי

<sup>62</sup> על שינויים בהכללת "אתא לקמיה דר"פ" בעובדות, ע' 3 n. 207-209 and E. Segal, *JSJ* IX (1978), pp. 207-209 and n. 3; גפני, "מעשי בית-דין בתלמוד הבבלי", *PAAJR* XLIX (1982), pp. 28, 30. ונראה שבעלי לשונות הפירוש נהגו להוסיף כן כשפירשו שהיא "עובדא", שהרי בהרבה מקרים ברור שהיא עובדא אף בלי לשון זה של "אתא לקמיה". (ודומה הרבה לתוספת "אמר ליה", כשפירשו הגרסנים שהדברים דיבור ישיר, ואף בזה עפ"ר נראה מן ההקשר כי קביעתם סבירה, והם פירושים קדומים דסמכי, ע' "פרק האשה רבה", עמ' 346, הע' 3, והוסף: ר"ח אלבק, מבוא לבראשית רבא, עמ' 106, סוף ד"ה לפני).

<sup>63</sup> לפי דק"ס, אלא שבכ"י גא (= כ"י אוכספורד, d. 62): "כי אתא אמ' ליה אין בארחה דנהר פקוד אזלי ולא הוה מיא אתא לקמיה דרבא". כאן מופיעה הגירסא הקדומה מעין גא בב"מ, ובא הלשון "אתא לקמיה דרבא" אחר י"ה. מבחינת הסגנון זוהי גירסא נוחה, ש"אתא לקמיה" וכו' מופיע לפני דיבורו של הדיין, שלא כרוב נוסחי כתובות וב"מ, שהוא לפני טענת בעל הדין. וכן מצאנו בהרבה עובדות, שאחרי הנוסחה "אתא לקמיה דר"פ" באים דברי הדיין ופסקו (וטענות בעלי הדין, אם ישנן, מוזכרות לפני כן או אחרי כן). כגון: ההוא דאמר ליה לחבריה מאי בעית בהאי ביתא אמר ליה מינך זבינתיה וכו' אל אנא בשכונא גוואי הואי אתא לקמיה דרב נחמן אמר ליה זיל ברור אכילתך (ב"ב כט ע"ב); ההוא דאמר ליה לחבריה נכסי דבר סיסין מזבינא לך וכו' אמר ליה וכו' אתא לקמיה דרב נחמן אוקמא בידא דלוקח וכו' (ב"ב קנט ע"ב); ההוא רעיא וכו' אתא לקמיה דרבה ופטריה וכו' (ב"מ צג ע"א); בר אדא סבולאה וכו' אתא לקמיה דרב פפא חייביה (שם ע"ב); ההיא איתתא דנפלו לה ארבע מאה זוזי וכו' אתא לקמיה דר' אמי אל מה שהוציא הוציא וכו' (כתובות פ ע"א); ההוא בקרא דיתמי וכו' בע"ח אמר וכו' ובקרא אמר וכו' אתו לקמיה דרב נחמן אמר ליה אית לך סהדי וכו' (שם פד ע"ב); מר בר חשו וכו' מר אמר אנא קנינא לה לכולה ומר אמר אנא קנינא לה לכולה וכו' אתו לקמיה דרבא אמר להו קאקי חיורי וכו' (שם פד ע"ב-פה ע"א). וסימן לדבר סגנון הירושלמי "אתא עובדא קומי ר"פ והורי/ואמר/וחייבה/וקנסוה/ואכשר" וכיו"ב, ע' אוצר לשון תלמוד ירושלמי, ב, עמ' 247-249. (וצריך בירור באיזו מידה מופיעה התבנית שבשאר נוסחי כתובות ובב"מ, דהיינו טענתו של בעל הדין מיד אחרי "אתא לקמיה דרבא"). מכל מקום גם בקטע גניזה זה ברור ש"אתא לקמיה דרבא" תוספת לשון הוא, שהרי בהמשכו 'מ' רבא מה לי לשקר", ולפי הסגנון המקובל ראוי להיות: א' מ' מה לי וכו', בלי לחזור על השם "רבא".

<sup>64</sup> וכן ליתא בכ"פ, כ"מ, כ"י הספריה הבריטית (Add. 25, 717, Marg. 402), כ"י 119, וכ"י 120 (ושם: "ואמ' רבא) כי הר' אל באורחה דנהר פקוד אזלי" וכו', והמוסגר נמחק בנקודות, שהוכפל בטעות מלהלן בדילוג "ומית חמארא", ותוקן).

<sup>65</sup> ועיין חילוף-גירסא 19.

<sup>66</sup> הוא לשון הדיבור כולו.

העובדא שלנו בב"מ, שאף בו אומר אביי לרב' מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן.<sup>67</sup> ודברי הראשונים אמורים לא רק לגבי הגירסא רבה/רבא, אלא גם על עצם החזרה בב"ב בשתי עובדות, שהן כעובדות כפולות: "אמר רב חסדא מה לי לשקר, קשיא לי, מאי ילפינן מהא עובדא, והא כבר אייתנין לה לעיל בפלוגת' דרבה ואביי" וכו' (תוס' רי"ד).<sup>68</sup>

ר"ח אלבק התייחס לנידון (בשנת תש"ד), בקשר לכפילות העשויה ללמד על מקורות שונים.<sup>69</sup> דיונו זה נוגע לענין הכפילות בלבד, ועל פי גירסת הרפוסים בב"ב, שכבר אין בה סתירה לגבי דעתו של רבא.<sup>70</sup>

ר"ן אפשטיין עסק בנידון בשלשה מקומות, ונביא אותם לפי סדר פיתוח הרעיונות, ואפשר שכתבם תחילה בסדר זה. במבואות לספרות האמוראים, עמ' 258 (לב"ב לא ע"א), תיאר חלוקת המקורות במידה רחבה יותר מאשר עובדא כפולה בלבד. וכתב שמדף כט ע"ב עד לה ע"ב ישנן שלש קבוצות מובהקות ונפרדות (ראה להלן), ועל השלישית<sup>71</sup> אמר: "היא מי שיהא אחרת". וגורס בעובדא שברף לא ע"א, ע"פ נוסח כתביידי, הלכות גדולות ורי"ף: "רבא", שלא כ"גרסינן" של התוספות. ומתוך הגירסא "רבא" הסביר סמיכת הקבוצה השניה לראשונה: "אבל נראה שקבוצה שלפני זו (כט ב"לא א) כולה לרבא היא...<sup>72</sup> ובה נחרזה קבוצה שלנו (לא א"ל א) שבשני מעשים הראשונים רבא נוטל בהם חלק". אשר לסתירה לפי גירסא זו בין שתי הדעות של רבא בשתי העובדות, כתב: "ואפשר דרבא הדר ביה כאביי שהרי לא השיב על דבריו, וכן נראה מהרמ"ה".<sup>73</sup>

<sup>67</sup> בחידושי הריטב"א: "והכא רבה גרסינן בה"א כי התם, דאי גרסי רבא קשיא, דהתם אמרינן אביי ורבא אמרי תרווייהו מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן. וי"ג הכא רבא, ומפרשי דההיא דהתם בתר דאהדריה אביי הכא, וכן כתבו בתוס', ואין צורך". ומה שהביא בשם תוספות, כזה בתוס' ר"פ כאן, כרגיל (עמ' קנו ד"ה רבא, ובתחילת הדיבור יש להקיף המלים "במקום ... אמרי").

<sup>68</sup> ב"ב, מהדר' ר"נ וק"ש, עמ' עב. ציין לו ר"ח אלבק, מבוא לתלמודים עמ' 575, הע' 52, ור"א ווייס, על היצירה הספרותית של האמוראים, עמ' 329 הע' 61, עי' דבריהם, וראה להלן.

<sup>69</sup> תרביץ טו (תש"ד), עמ' 26.

<sup>70</sup> "ולא הובאו דעות רב חסדא ורבא ברף ל"א" (הדגשה ממני). בין הדוגמאות כתב שם לפני זאת: "ב"ב ל' א' וקנ"ט ב' (ובתוס' שם ד"ה ההוא)". והשוה מבוא לתלמודים שם. וכן כזה כתב אפשטיין במבוא לנ"ה, עמ' 917, ובמבואות לספרות האמוראים, עמ' 103. בתוס' שם: "מיהו תימה היא שמביאו התלמוד (כ"ה בר"ש) שני פעמים במסכת אחת, כאן ובחזקת הבתים". ברם יש להעיר שאין כאן כפילות כדוגמאות האחרות, שהרי שם ברף כט ע"ב ה"ב א"ה היא: "ורמי דרבא אדרבא, ורמי דרב נחמן אדרב נחמן, דהו"א דא"ל לחבריה" וכו', וכפי שהביא ברף קנט אף המעשה האחר: "ורמי דרבא אדרבא, ודרב נחמן אדרב נחמן, דהו"א דא"ל" וכו'. ואין כאן אלא כפילות במ"ש אומתן, שכפל כאן אותה רומיא/קושיא כדלעיל, אבל בסידור ראשון מקור אחד סודר בכל סוגיא ללא מו"מ וללא כפילות. והשוה ר"א ווייס, התלמוד הבבלי בהתהוותו הספרותית, ב, הסוגיא, ורשה תרצ"ט, עמ' 63-64; הנ"ל, על היצירה הספרותית של האמוראים, עמ' 315, 323. וראה עתה, א"ש רוזנטל ז"ל, "תולדות הנוסח ובעיות עריכה בחקר התלמוד הבבלי", תרביץ נז (תשמ"ח), עמ' 35.

<sup>71</sup> מ"ש שם: "וזה של לג ב והלאה", צריך להיות (לפי מה שנביא להלן): לג א, וכפי שמתאר כאן קבוצה שניה: "לא א"ל א". וכן בעמ' 103: "וזה של לג ב ואילך", צ"ל: לג א (ונראה ששם העתיק מכאן, עי' להלן).

<sup>72</sup> במקום הנקודות כתוב: "ובשביל כך הובאה כאן", ואינו ברור על מה מוסב. ונראה לי שהמחבר התכוין למחוק תיבות אלה, ובמקומו נכתב ההמשך: ובה וכו'. וכן בעמ' 103: "... היא כולה לרבא (כט ב"לא א) ובה נחרזה" וכו'.

<sup>73</sup> אם הכוונה לירמיה' לשם (ס' לו, סג ע"ב), אינו נראה כן מדבריו, שכתב: "אמר רבה מה לו לשקר ... א"ל אביי ... והלכתא כאביי דסוגיא דגמרא כוותיה ... ועוד דרבא נמי קאי לקמן כוותיה" וכו'. סגנון זה מתאים לגירסא: "רבא", וכפי שכתוב ביד רמה לפנינו: "אמר רבה". ואומר, שאף רבא להלן סובר כאביי ולא כרבה, ולכן הלכה כאביי (שאם לא כן היה לו לכתוב: ועוד דרב' גופיה קאי כוותיה). מכל מקום, אותה שיטה שרב' הדר ביה כאביי, נמצאת בדברי כמה ראשונים, ואף בפירוש הרשב"ם שעל אתר: "והלכה כאביי, שהרי רבה הורה לו, כדמוכח ואויל"

הדברים חוזרים ונשנים בעמ' 103 שם, בדברי ההקדמה למס' בכורות. וכאן חידש על הנ"ל, ויישב את הסתירה בדעתו של "רבא", לא מתוך שחזר בו, אלא אדרבה, שלמקורות השונים שבקבוצת האלה, יש דין של מסורות עצמאיות מנוגדות, ומסורות הקבוצות האלה חלוקות לגבי דעתו של רבא. לפי האחת מהן סבר רבא מה לי לשקר אף במקום עדים, ולפי האחרת סבר, מה לי לשקר במקום עדים לא אמרין. ודבר זה בא בדבריו של אפשטיין שם כדי להדגים שיש עריכות שונות אף במסכת אחת, ויש בעריכות הללו לא רק כפילות אלא גם ניגודים. חוץ מגירסת כתבי-היד, סמך אפשטיין כאן את קביעתו לגרוס "רבא" ברף לא ע"א הנ"ל בשני דברים: א — לפי גירסא זו שני המעשים הראשונים שבקבוצה השנייה יהיו על שם רבא, ועל ידי כך יוסבר צירוף הקבוצה השנייה וחריותה עם הראשונה, שהיא על שם רבא כולה; ב — דברי רבא בב"ב לא ע"א בעובדא של זה אומר של אבותי מתאימים לדבריו בכתובות כז ע"ב, ב"מ פא ע"ב ובכורות לו ע"א, במעשה דנהר פקוד ונרש, שבכולם "אמר רבא", ואי אפשר להגיה בכל אלה.<sup>74</sup> ושוב הביא את הדברים הללו, עם הוספות,<sup>75</sup> במבוא לנוסח המשנה, עמ' 917.<sup>76</sup>

עלינו לעיין בדברים האלה לפי המצוי בידנו כיום, ובמיוחד בשאלה אם הגירסא "רבה" הגהה היא שהגיהו התוספות מסברה,<sup>77</sup> או שמא יש לה אף סימוכין במסורת הנוסח. במלנו"ה הביא אפשטיין את הגירסא "רבא" שבספרי הגמרא בשם "נו" כי",<sup>78</sup> בסתם, וכן במבואות הנ"ל, עמ' 103, ובודאי הכוונה למה שפירט בעמ' 258 שם: "כ"י מ', ה', פ' ור'", ובאמת זו גירסת כל כתבי-היד שהובאו בדק"ס לב"ב.<sup>79</sup> ואלו הם השינויים שרשמנו לשם כעת:<sup>79</sup>

(ב"ב לא ע"א, ד"ה אמר ליה). והשוה פירוש דפוס פיזורו במקום הרשב"ם, מובא בסוף דק"ס ב"ב (= פירוש הרשב"ם הקצר לפרק חזקת הבתים, מהדר' מ"ל קצנלבוגן, עמ' כח). ורבינו יהונתן (שפירושיו יצאו לאור כעת) כתב בלשון זה ממש: "ואף רבא הדר ביה" וכו' (לסוגייתנו, ד"ה לא תיזיל). והשוה לעיל הע' 67, ולהלן הע' 79.

<sup>74</sup> וציין גם לרשימות סימני התלמוד לעובדות הללו שבכ"י כדי לסייע חלוקתו לקבוצות. ועי' במלנו"ה שיצוין בסמוך, ובהע' 5 שם. ועיין במבואות לספרות האמוראים, עמ' 12, ובהערה שם.

<sup>75</sup> כגון דיונו בפסקאות המשנה, הבאות בגמרא באותו פרק שלא כסדרן. אפשטיין הסביר תופעה זו בקשר לכניסת הגוש השלם של שלש הקבוצות, באמצע ענין של הסוגיא המקורית. אשר להכפלת מימרת רב זכיד (רבא) ברף לג ע"ב וברף לה ע"ב שציין שם, מענין שאותה הקבלה לא צוינה במסורת הש"ס. והוא בגלל ההבדל: לפירות ירדתי/ לפירות הורדתי, שמבחינת התוכן שינוי זה גורם לכך שנחשבו אלו שתי מימרות שונות, ולא ציין כיו"ב במסורת הש"ס בדרך כלל (ועי' דק"ס לשם, עמ' 133, בין אותיות ה"ו). ויש להעיר שהמימרא הראשונה היא בתוך גוש שלש הקבוצות (המימרא השלישית שבקבוצה השלישית), והשניה מחוץ לו. הדמיון שבין שתי המימרות הללו יכול להיות אחד הגורמים לקביעת הגוש כולו כאן. ועוד יש לציין, שבעל הגמרא שדבריו באים מחוץ לגבולות הגוש הזה, כבר הביא דברים מתוכו, כגון דף כט ע"א "אלמה אמר רב נחמן" וכו'.

<sup>76</sup> ושם: "הראשונה כט ביל רע"א", במקום ל צ"ל: לא. ובמקום (לח ב) צ"ל: (לה ב). על הגירסא "רבא" כתוב: "וכיו"ב בכתובות כז ב ובכורות לו א", ובודאי התכוין אף למקבילה השלישית ב"מ פא ע"ב, וכפי שכתבה ביניהן במבואות עמ' 103 הנ"ל (והושמט בהעברה משם ע"י דומות?). גם אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 575, הע' 52, כשחזר על דבריו שהבאנו לעיל (עמ' 280), ציין כעת, ע"פ דק"ס, שהעובדא ברף לא ע"א משם רבא היא (עי' לעיל הע' 70), ושהתוספות הם שהגיהו, ורמז ברמז שחילוף המקורות גורם אף סתירה לגבי דעתו של רבא (בזה שפיזור האותיות: "ברף לג ... בשם אביי ורבא" וכו').

<sup>77</sup> במבואות, עמ' 103: "וא"א להגיה כאן"; בהמשך להע' 4: "והתוס' הגיה הו", והשוה הע' 8 שם. וכן כתב אלבק (כנ"ל בהע' 76): "בתוספות שם הוגה 'רבה'", ועי' דק"ס לב"ב שם, עמ' 127 אות ק (ועי' להלן הע' 86).

<sup>78</sup> הנזכר בהערה הקודמת. וכן כתב ר"א ווייס: "ומדברי בעל ד"ס שם אות ו' שהג'": רבא, היא עיקר" (על היצירה, עמ' 317, הע' 14).

<sup>79</sup> בכ"י אוכספורד Opp. 249 הושמט הדיבור כולו.

ב"ב לא ע"א: שני חזקה אמר רב מה לו לשקר

רבא. ה פ מ א<sup>80</sup> וא<sup>81</sup> — ה"ג (ד"ב ד"ו וכ"ו), רי"ף כ"י פרנק' לפני תיקון, ר"ג, ראב"ן,<sup>82</sup> חי' ר"ן,<sup>83</sup> פירוש קדמון, מיוחס לריטב"א בב"מ, ר"י קרקושא, עליות דר' יונה.

ראבא. ה"פ.<sup>84</sup>

רבה. כ"י פריז, א<sup>85</sup> וא<sup>86</sup> ד"ו — ה"ג ד"י, רי"ף ד"ק וכ"י ביהמ"ד, רי"ף כ"י פרנק' בתיקון המגיה,<sup>87</sup> ר"ח,<sup>88</sup> (ראב"ן), רב"ס,<sup>90</sup> רשב"ם,<sup>91</sup> תוס',<sup>92</sup> תוס' רי"ד,<sup>93</sup> רמ"ה,<sup>94</sup> רמב"ן,<sup>95</sup> רשב"א,<sup>96</sup> רא"ש, ריטב"א.<sup>97</sup>

חשובה לענייננו הגירסא "רבה" בכ"י פריז 1337 הדווקני, שגירסאותיו לא הובאו בדק"ס,<sup>98</sup> והוא הדין לכ"י אסקוריאל. גם הגירסא "רבה" הנבחת עתה בכ"י וא<sup>99</sup> ראויה לתשומת לב. בציון לגאונים במבואות, עמ' 103 הע' 4 ("ר ב א"), בודאי התכוין אפשטיין לה"ג, כפי שציין בעמ' 258 שם ובמלנו"ה (וכפי שהוא בדק"ס). כעת יש לציין שאף בין נוסחי ספר ה"ג אין תמימות דעים לגבי גירסא זו, ובאמת בדפוס ירושלים של ספר הלכות גדולות: "רבה". אשר לגירסא שבחיבורי הגאונים, אין ספק ש"ראבא" שבהלכות פסוקות מימצא חשוב הוא, ונעסוק בו להלן.

80 ראה להלן, הע' 85.

81 עי' הע' 86.

82 ראה להלן הע' 89.

83 מהדר' ר"א סופר, עיי"ש עמ' 118 הע' ב.

84 עמ' 136 בכ"י = עמ' פט במהדורה. בה"ג ד"י עמ' 450 שו' 23, רשם גירסת ה"פ כאן בטעות: ראבא.

85 כך בכתובה הראשונה. אח"כ נוסף משהו על גבי האות ה', בודאי בכדי להגיה: רבא, אם כי רק החלק העליון של האות נראה.

86 בדק"ס כתב: "רבא ... וכ"ה בכ"י ר' (ושם הוגה ע"פ התוס' רבה)". בתצלום: רבה. אין הא' נראית, אם כי ניתן לראות סימנים קטנים וחלשים כל שהם, שיכולים להיות חלקי א', ואין לנו אלא לקבל עדותו של בעל דק"ס. ברם העיקר הוא, שאם הגהה היא, אינה כדרך רוב המחיקות וההגהות בכ"י זה, שהכתיבה הראשונה עוד נראית, אלא כנראה מחיקה וזיהור ויסודית, וכתיבה מחדש ע"י הסופר עצמו, ונראית התיבה כשאר כתיבתו שם. ומכאן יתכן שכן היה בכ"י שממנו העתיק, או בכתב-יד אחר שלפניו, אם כי אינו יוצא מגדר האפשרות שהגיהה ע"פ תוספות, או ע"פ הגהה אחרת. כתוב רבא, והוגה ה' מעל א'.

87 בספרו של ר"ז אגמאתי, 193 ע"ב = שיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' לח.

88 "אמר רבא ... אל אביי ... והכי הילכתא דאביי כרבא קאי דאמר לקמן ... ואביי ורבא לא ס"ל הא דרב חסדא".

89 ומן הסגנון נראה שגורס רבא בראשון. ועיין הערה ל"א שם (ולא מטעמו).

90 "אמ' רבה", בספר הנר, שם (בשיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' רצ, העתיקו: "אמר רבא").

91 עי' להלן ע"י הע' 100.

92 "אמר רבה ... רבה גרסינן".

93 לב"ב לג ע"ב (מהדורת ר"ז זק"ש, עמ' עב) כמה פעמים, ועיי"ש.

94 ומשמע שכוונתו רבה דוקא, עי' עמ' 280 והע' 73.

95 "אמר רבה". [ולהלן אף הכתיב "רבא" מופיע לאמורא זה, וכך כתוב בהמשך דיבור זה בחידושי הרמב"ן: "ועוד דקשיא עליה דרבא ... והשתא דברי רב' ורב חסדא ... ורבא ואביי סברי ... ואפילו הכי סבר רבא להמוני" ].

96 "אמר רבה מה לי לשקר. רבה גרסי' ולא גרסי' רבא, דאמר' לקמן אביי ורבא לא סבירא להו הא דרב חסדא ... וא"ת וכי רבה לית ליה מתני' דתנן ... י"ל דרבה נמי אית ליה כאביי, אלא אלים מגו" וכו' (חידושי ושמ"ק).

97 "הכי גרסינן אמר רבה ... ולא גרסינן רבא, דלקמן אמרינן דאביי ורבא" וכו', ועי' עמ' 279-280 הע' 67.

98 והוא מכתב-יד הקדומים והמדויקים. ועיין ד' רוזנטל, משנה עבודה זרה — מהדורה ביקורתית בצירוף מבוא, ירושלים תשמ"א, עמ' 138-140.

99 עי' הע' 86.

לגירסאות שאצל הראשונים, נוספה כעת הגירסא בדברי ר"ח "רבה", בספרו של ר"ז אגמתי, ואפשר שהיא גירסת ר"ח עצמו, דהיינו עוד לפני הכרעתם של בעלי התוספות. כאן תצטרף גירסת הרשב"ם: "רבה". גירסא זו מבוררת אף מלשון פירושו: "אמר ליה תלמידי אביי".<sup>100</sup> אין כאן רמז בדבריו של הרשב"ם שזו אינה גירסת הספרים, או שהיא הגהה. וכן הרבה ראשונים שהביאו גירסא זו (כפי שצוין לעיל) לא העירו, ואף ברמז, שאינה גירסת הספרים. לאור זאת נעיין שוב בלשון התוספות. שם כתוב: "אמר רב מה לו לשקר. רבה גרסינן" וכו'. אם נקבל את הדברים כפי שהם כתובים, ונדייק בהם, הרי גרסו כאן רבה, שכן דרכם להביא בתחילת הדיבור כמו שכתוב בספרי התלמוד לפנייהם (שאינו אחרת, ראוי לבוא הסגנון כפי שהוא בתוס' בכורות: "ואמר רבא ... רבה גרסינן"). שהרי גם שכתוב "רבה" בב"ב בספרי התלמוד שלפני התוספות, הרי עוד מקום יש להבהרה ולהכרעה, לאור כלבול הכתיבים בשמות אלה בהרבה סוגיות וחוסר בהירותם,<sup>101</sup> ויש מקום איפא להכריע בדוקא: אכן רבה גרסינן. לגבי סוגייתנו בב"מ, גירסת כ"י ג. הרוקני, "ראבה", ראוייה אף היא למשקל חשוב (ועיין חילוף-גירסא 21).<sup>102</sup>

ונראה שהלשון הזה, "מה לי לשקר",<sup>103</sup> היה מטבע רגיל בפיו של רבה בפסקיו. בסמוך, לאחר העובדא הנידונה בב"ב (בהפסקה של עובדא אחת: זה אומר של אבותי וכו' אמר רב נחמן וכו' א"ל רבא וכו', שהוסמכה היא לנידון מתוך זהות לשונות הפתיחה) באות שתי עובדות: "ההוא דאמר לחבריה מאי בעית בהאי ארעא א"ל ... גחין לחיש ליה לרבה ... אמר רבה מה לו לשקר ... אמר ליה רב יוסף אמאי סמכת אהאי שטרא" וכו'; "ההוא דאמר לחבריה ... גחין לחיש ליה לרבה ... אמר רבה מה לו לשקר ... אמר רב אידי בר אבין הלכתא כוותיה דרבה בארעא ... הלכתא כרבה" וכו' (ב"ב לב ע"א וע"ב). ובדאי כאן הגירסא "רבה" שבספרים, נתמכת מהסגנון, כגון דרך השתתפותו של רב יוסף<sup>104</sup> ופסקו של רב אידי, ולא מצינו טעם לערער על גירסת רבה שבכאן. ואין הלשון הזה מופיע בבבלי בפי אמורא חוץ מן המקומות שנידונו.

סביר לומר איפוא שהכוונה בעובדא של ההוא גברא שבסוגייתנו היא ל"רבה", כמסורת כ"י ג.<sup>105</sup> המרת השם רבה בשם רבא רגילה מאד בכמה נסיבות (ועיין להלן). קרוב שכאן השפיעה הגירסא

<sup>100</sup> ד"ה אמר ליה.

<sup>101</sup> ומה גם אם גרסו רבא בעובדא שלפנינו בב"מ, בכתובות ובכורות.

<sup>102</sup> במקומות הנראים מן ההקשר כמכוונים לרבא, רגיל בכ"י זה הכתיב "רבא" או "ראבא". בדקתי את המקומות

הרשומים להלן (כאן נעתיק את הלשון לפי דפוס וילנא, והכוונה שבג. רבא או ראבא):

כי הא דאמר רבא (עו ע"ב); ואמר רבא, ואמר רבא, ואמר רבא, כי קאמר רבא (עו ע"א); דאמר רבא האי מאן דובין, ואמר רבא, רב מרדכי ... משמיה דרבא (עו ע"ב); רבא לרב נחמן (עו ע"א); "רבא אמר קשה, רבא אמר קשה" (פ ע"א); "רבא אמר אפילו" (פ ע"ב). ואילו הכתיב בה' נמצא שם כשאין הכוונה לאמורא רבא, כגון: "רבה אמר כגון שהכיש נחש" (עו ע"א). בכה"י: ראבה (עי' הסוגיא השלישית וחילוף-גירסא 6 שם). להלן לרף פג ע"א: "אמר רבא שבועה שלא בכוונה שברתייה", כתוב ככה"י: רבה, ועיין להלן סוגיא טז.

<sup>103</sup> "לי" (ולא: לו) סגנון מקורי וכשר הוא, ואין צורך להגיה "לו" (יעב"ץ בסוגיין), או לראות בה קיצור של "ליה" (עי' מ"צ קררי, ערכי המילון החדש לספרות חז"ל, ב, עמ' 92 הע' 53). והוא הדין "למה לי" (כגון ב"מ ב ע"א) במקום "למה ליה" (כגון ב"מ לג ע"ב), והשוה בכ"י והתופעה נפוצה מאד. וראה אוצר לשון התלמוד, כו, עמ' 1281. בב"מ "אגר נטר ליה" ובב"ב "אגר נטר ליה" (ואי"ה אאריך במקום אחר בכ"י"ב על דרך אפיון כתיב-היד שעמדו לפני המדפיסים).

<sup>104</sup> עיין אוצר השמות, ד, עמ' 1437 לעומת עמ' 1389.

<sup>105</sup> ועי' בכללים שהבאתי במאמר (להלן הע' 106) מדברי הראשונים. ועי' פלפולא חריפתא כאן, אות ג, וכתב: "מ"מ יותר נראה לגרוס רבה, דאביי מלך קודם רבא ... ומסתמא אי אתא לדינא הוה קמיה דאביי, והיה אביי אומר דבריו קודם רבא, אלא רבה גרסינן". ובספר תורת חיים כתב: "רבה גרסינן" וכן הוא בספר רב אלפס ז"ל וכן משמע דאורחא דש"ס בכולי דוכתי להקדים אביי לרבא, והכא נקט מילתא דרבא קודם" וכו'. ועי"ש בשניהם בענין פסק ההלכה. ועי' רא"ש פ"ד סי' יט (ציין לו באומה"ת, עמ' תת, הע' 36).

שבעובדא דהנהו בי תרי, בסמוך לפניה, וכפי שהוחרר משם הלשון "אתא לקמיה דרב", ובמיוחד לאחר שהוחרר. ומכאן הסיבה שבמקבילות (כתובות ובכורות כנ"ל), שהן תנייניות לב"מ (ובכתובות כבר: אתא לקמיה דרבא, כפי שהזכרנו), טרם מצאנו נוסחא הגורסת: רבה. כפי שראינו, הפסק "מה לי לשקר", היה מרגלא בפומיה, והגירסא "רבה" מתועדת וסבירה ביותר אף בב"ב לא ע"א.

אשר לגירסא ראבא בהלכות פסוקות, היא הנותנת, ובה"פ כתב"ד ששון רגיל מאד שבא הכתיב "ראבא" גם לאמורא רבה, כשטרם הונהגה הפרדה מוחלטת בכתיבם של שני השמות הללו. ומסתבר שהערבוביא הגדולה בכתיבם של שמות אלה אינה תמיד בגלל גירסא משובשת. בהרבה ספרים קדומים שנמצאו עוד לפני הראשונים, ובמקצת הספרים שלפנינו, טרם נכנסו בשלמות הנוהג להבחין תמיד בכתיב השמות הללו, והיה על הראשונים לעסוק הרבה בהערכות אם רבה או רבא לפנינו. הם לא הניחו שהבחנה זו ניתנת תמיד בכתיב שבספרים, שלפעמים אין הכתיב מסייע (בספרים שטרם הוכנסה בהם הבחנה זו בשלמות), והיה עליהם להכריע בין שני החכמים על פי הסברה וההקשר. הכתיב "רבא" (או "ראבא") שימש איפוא בתחילה לשמות שני האמוראים, וכרגיל, שתיבה בארמית נכתבת בא' סופית ולא ה'. השימוש בצורה "רבה" (או "ראבה") גבר בעיקר כדי להבחין, ולציין שהמכוון לאמורא רבה. ומכאן שאף מיעוט תיעוד לכתיב "רבה" (מה גם כשיהיה בכתב"ד דווקניים ובראשונים) מכריע לשם זיהוי האמורא, שהרי הכתיב "רבא" גם היה בשימוש לאמורא זה, מה שאין כן במידה ניכרת להפך, עד כמה שראינו. ועל נושא זה בכללותו הרחבתי את הדיבור במקום אחר.<sup>106</sup>

ובנוגע לתיאור הנ"ל על שלושת הקבצים הנפרדים בב"ב שם, אי אפשר לומר כעת שנחרזה הקבוצה השניה לאחר הראשונה בגלל זהות האמורא "רבא" דוקא, שהרי ראינו שבראש הקבוצה השניה ("מה לי לשקר"), עיקר הגירסא "רבה". ואפשר להסביר סמיכת הפיסקאות האלה מתוך דמיון, בין אם נסמכו בקבוצות, בין אם נסמכו זו אחר זו בשורה ארוכה אחת של פיסקות בענין חזקה.<sup>107</sup> אשר לקביעה שהקבוצה השלישית משיבה אחרת היא מתוך הכפלות בעובדות דומות של "זה אומר של אבותי", וסתירה לגבי דעתו של רבא,<sup>108</sup> הרי ראינו שאין סתירה זו קיימת (בהיות הראשונה על שם רבה). אבל הכפילות בעצם העובדות אמנם קיימת, וכפי שאמרו הראשונים, ואפשר שנגרמה מצירוף מקורות שונים.<sup>109</sup>

הראיה העיקרית הנשארת לקיומן של שלש קבוצות מוגדרות ועצמאיות בב"ב שם, היא סימני הש"ס, המוליכים לחלוקה הזאת. אולם, בנוסף לכך שצריך הוכחה של ממש בכדי לטעון שהסימנים שרדו מן הקבצים המקוריים,<sup>110</sup> או שנקבעו בשעת צירוף קבצים אלה, הרי לכל התיאור הזה יש להעיר

<sup>106</sup> בהרצאתי בכנס לחקר התלמוד באוניברסיטת ברא"ל, בכ"ח אדר ב' תשמ"ד (1.1.84), ואי"ה יצא מחקר זה לאור בקרוב.

<sup>107</sup> ועי' ר"א ווייס, על היצירה הספרותית של האמוראים, עמ' 326-327 (והסתמך שם אף על השם "רבא"), ועמ' 331-332. וכן הלשון "ראבאלית/ראבלה שני חזקה".

<sup>108</sup> בנוגע ללשון שם: "אביי ורבא לא סבירא להו הא דרב חסדא מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן", ראוי לברר אם חלק מעיקר מסורת העובדא הוא, וקבלה היא בידי המנסח מה סברו אביי ורבא, או לשון פירוש של בעל הגמרא הוא (עי' על דרך חקר הסוגיא, עמ' 312, ד"ה קיבוצם). ואם מבעל הסוגיא הוא, אפשר ששאב ידיעות אלה מן העובדא המקבילה בדף לא ע"א, שאביי אמר מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן, ורב' כאילו קיבל דבריו! וכשיטת הראשונים כנ"ל. אבל מן הסגנון נראה אמנם שזוהו ניסוח עצמאי המשקף ידיעה מסורה ומקובלת בידי המנסח, וכן כיו"ב בעובדא שלפניה "אביי ורבא לא סבירא להו הא דרב חסדא כיון דאורי אורי". והשוה אוצר לשון התלמוד, כז, עמ' 65, ערך "לא סבירא להו", באותם דיבורים הדומים לכאן.

<sup>109</sup> ועי' ר"א ווייס, על היצירה הספרותית של האמוראים, עמ' 329 (ושם "בנקודה א'", נראה שצ"ל: בנקודה י"ז).

<sup>110</sup> עיין ווייס שם, עמ' 313, הע' 2, ור"ח אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 666.

שאותן שלש קבוצות, כפי שמסתמנות מסימני הש"ס, הינן שש פיסקאות שש פיסקאות לקבוצה אחת. אפשר לטעון שכל "ישיבה" סידרה קובץ של שש פיסקאות בענין חזקה, אבל קשה לתמוך בטיעון כזה, שהרי מה טעם וכיצד יקבעו ויתאמו ביניהן מספר הפיסקאות. ויותר נראה שהיא חלוקה יעילה של בעלי הסימנים בהצעת שורה של י"ח פיסקאות. ואם כך הדבר, אין הסימנים מלמדים על קבצים מקוריים. גם נאלץ אפשריין למחוק "מה לי לשקר" שבסימן הראשון,<sup>111</sup> ובודאי קשה לעשות כך, שכן נמצאת בבא זו בסוף הסימן לא רק בכ"י אוכספורד שם אלא גם במקורות אחרים.<sup>112</sup> ועוד, נראה שהתקיימו כמה צורות של הסימנים בשמועה זו בספרי התלמוד. אחת השיטות חילקה י"ח הפיסקאות לשלש קבוצות של שש, ולכן בא סימן שני בדף לא ע"א לפני "זה אומר של אבות" = פיסקא ז (בכ"י אוכספורד, ה"ג ד"ב עמ' 408, וד"י עמ' 450<sup>113</sup>), ובדף לג ע"א לפני "קריביה" = פיסקא יד (בכ"י וטיקן 115, כי"מ, ה"ג ד"ב עמ' 410 וד"י עמ' 454<sup>114</sup>). ברם, היתה כנראה שיטה שניה, בה סודרו בתחילת הקובץ כולו יותר סימנים מאשר לשש בבות (ושמא כל הי"ח), אלא שנתבלבלו הסימנים. והם נתבלבלו בשלש דרכים: א — צירוף של סימנים נפרדים שאינם שייכים זה לזה;<sup>115</sup> ב — הסימנים הארוכים נקטעו, מפני שלהלן, לפני הפיסקא השביעית, קיים סימן אחר (מן השיטה הראשונה), אלא שהסופרים קטעו את הסימן שלא במקום הנכון, והשאירו שרידים מהמשך הסימן, לאחר הכבא הששית;<sup>116</sup> ג — שיבושי העתקה ובלבול הסדר.<sup>117</sup> ולפי שתי השיטות של הסימנים כאן, אין בהם ראייה לחלוקה מקורית של שלש תת-קבוצות עצמאיות.

אשר ללשון שבעובדא דידן, "מה לי לשקר במקום עדיים", אפשר לפרש על שתי דרכים: שהעדים מכחישים מה ש ט ע ן<sup>118</sup> ואמר שבנהר פקוד "לא הווי מיא", או שהם מכחישים מה שהיה

<sup>111</sup> מבואות לספרות האמוראים, עמ' 103 הע' 7; מבוא לנוסח המשנה, עמ' 917 הע' 6.

<sup>112</sup> כי"מ (ציון לזאת ווייס בהערה הנ"ל), וכן בה"ג ד"י עמ' 448, והשוה ה"ג ד"ב, עמ' 407 (ווייס שם), והלכות פסוקות, עמ' 134 בכתביהיד (וראה להלן).

<sup>113</sup> הוא גליון (?) בכ"י מילאנו, ולכן בא במהדורה הנ"ל בסימני זוית.

<sup>114</sup> יש ראייה נוספת בסימנים לחלוקה של שש, אף בסימן שבראש הקובץ כולו. שאם נקבל הצעתו של בעל דק"ס (לב"ב שם, עמ' 124, בהגהות אחרי אות ש) שמסוף הרצף המתחיל "מינך ומינך" (בכ"י וטיקן וכי"מ) הושמט ע"י הדומות "ומפלניא ומפלניא" (ודבריו נראים בהחלט), אזי כלל אותו סימן שש בבות בלבד, שאחרי "ומפלניא" לא העתיק "מה לי לשקר". עיין שם.

<sup>115</sup> עי' דק"ס הנ"ל. ובדרך זו אולי יש לפתוח חלק מן הסימנים המוקשים בה"פ עמ' 134 בכ"י, ובה"ג ד"ב עמ' 407, שנשארו ללא שום פירוש, או בפירושים דחוקים, עי' ה"פ עמ' פח הע' ד, ה"ג ד"ב עמ' 407, הע' קד; פ"י הכהן, ספר הסימנים השלם, לונדון תשי"ג, עמ' 68-69 (ויש להוסיף מספר אחד על כל מספרי המעשים שציון שם). במקום "סדר, כתי" שבה"ג ד"ב איתא "שתי שדות, ושני בתים" בה"פ, ונראה שכצ"ל ("שרד" נעשה "סדר" ו"בתי" נעשה "כתי"). ואפשר ש"שתי שדות" מכוון לפיסקאות ח, ט: "זה אומר של אבותי ... ואוקי ארע א" (לא ע"א), "ההוא דאמר ... בהאי ארע א" (לב סע"א). ואילו "שני בתים" היא חזרה לראש הקובץ לפי סימן אחר, בדומה למה שקרה בכי"ו וכי"מ, והכוונה לפיסקאות א, ב: "ההוא ... בהאי בית א" (כט ע"ב). וכנ"ל (ל ע"א), ואח"כ באו הציונים "מינך ומינך", שאף הם מכוונים לאותן שתי פיסקאות, לפי דרך שלישית (כבכ"י וכי"מ). וגם ציונים נוספים בהמשך שייכים אולי להמשך הפיסקאות הראשונות, אלא שנתבלבלו הדברים.

<sup>116</sup> לפי מה ששיערנו בהערה הקודמת, הציון "שתי שדות" שבה"פ, ומקבילו בה"ג, הבאים לאחר "מה לי לשקר", הינם המשך נוסף, שראוי אף הוא להשמיט, לפי שיטת החלוקה לשש (כבה"ג שם).

<sup>117</sup> ראה סוף הע' 115.

<sup>118</sup> בריטב"א: "מה לי לשקר במקום עדים ולא אמרינן, כלומר, שאין אדם נאמן במיגו במקום שיש עדים כנגד טענתו שהוא טוען" וכו' (עמ' קעט).

י כ ו ל ל ט ע ו נ, "באורחא דנרש אזלי", שמה שהודה מעצמו "אין באורחא דנהר פקוד אזלי", לא מפיו אנו חיים, אלא שיש עדים בדבר. רוב המפרשים פירשו על הדרך הראשונה, כגון רבינו חננאל: "פר"ח זצ"ל א"ל אביי באתרא דאיכא סהדי דאמרי איכא מיא באורחא דנהר פקוד, לא מבטלינן סהדותא במה לו לשקר" וכו';<sup>119</sup> רש"י: "במקום עדים, דאנן סהדי שאין אותו הדרך בלא מים". ואילו בדרך השניה פירש ר' ברוך ספרדי: "אמ' ליה אביי מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן, פיר' כי אמרינן מה לי לשקר היכא דליכא סהדי, אבל היכא דאיכא סהדי דבאורחא דנהר פקוד אזל לא יוכל לפטור עצמו אלא בתרי סהדי".<sup>120</sup> והביא בחידושים המיוחסים לריטב"א בהבלעה: "וגם למאן דמפרש דסהדי איכא דאזל באורחא דנהר פקוד ותו ליכא מגו" וכו';<sup>121</sup> ועוד.

והנה, שיטה שניה זו מנוגדת למה שנאמר מפורשות במקבילות: "התם דאיכא עדים דודאי איכ' מיא מה לי לשקר במקום עדי' לא אמרינ'." (כתובות כז ע"ב);<sup>122</sup> "התם ודאי איכא מיא" (בכורות לו ע"א).<sup>123</sup> ואף לסגנון השני "ודאי איכא מיא",<sup>124</sup> פירושו לפי הסוגיא שענין "עדים" אינו מכוון לעדים ממש אלא לידיעה ודאית (והוא "אנן סהדי" שפירש רש"י כאן<sup>125</sup>), אבל מכל מקום עדים אלה, או ידיעה זו, נאמרים על כך דאיכא מיא.<sup>126</sup> וכן בדברי ר"ח הנ"ל, בשיטה הראשונה סמך פירושו על זאת: "הוא מפורש בבכורות פ' כל פסולי המוקדשין". וכן לגבי ב"ב לא ע"א, "א"ל אביי מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן", הפירוש הפשוט הוא שהעדים מכחישים מה ש ט ע נ — "וזה אמר של אבותי" — והם העדים שהביא מי שכנגדו — "האי אייתי סהדי דאבהתיה"<sup>127</sup> — וכן פירשו הראשונים שם<sup>128</sup> (ושם "במקום עדים" ממש). וכן בבכורות לו ע"א, אי אפשר לומר שה"עדים" מכחישים מה שיכול היה לטעון שאינו בכור — הרי "לא היו מוחזקין בו שהוא בכור".  
ושמא רצו רבותינו לפרש פירוש זה שבשיטה השניה כאן על פי הרצף, שדברי אביי סמוכים ל"אי

<sup>119</sup> או"ז סי' רעב; שטמ"ק ד"ה וז"ל ר"ח; ס' הנר לר"ז אגמאתי, 127 ע"ב = שיטת הקדמונים, עמ' שכה. ופירש בדבריו באו"ז: "משמע דוקא דאמרי עדים" וכו' (סי' רעג, עיי"ש ועי' להלן). ועיין בשטמ"ק בשם רבינו יהונתן והרמ"ד.

<sup>120</sup> ס' הנר שם = שיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' רל.

<sup>121</sup> עיין שם.

<sup>122</sup> ע"פ דפוס שונצינו. בד"ו חסר, והושלם לפנינו ע"פ הגהת המהרש"ל בחכמת שלמה. ושני הסגנונות, וכן רוב גירסאות כתבייהיד (עי' דק"ס עמ' קצא), נראים כפילות, שהוכפלו בהם "התם איכא עדים דאיכא מיא/התם ודאי איכא מיא", שכן אין צורך בלשון "ודאי" עם עדים.

<sup>123</sup> וראה או"ז (להלן הע' 125).

<sup>124</sup> עי' בהערה הקודמת וברק"ס שם.

<sup>125</sup> עיין או"ז סי' רעג, ומיוחס לריטב"א ד"ה אמר אביי. וכן תוספי הרא"ש לב"ב (בשטמ"ק לב"ב לא ע"א) לגבי סוגיין: "התם נמי אין עדים גמורים שהיו שם מים אלא קלא בעלמא משום דברוב פעמים יש שם מים", ועיין שו"ת אבקת רוכל, סי' קעט (ירושלים תש"ך, קנא ע"ב). ובאו"ז כתב על נוסח הגמרא בבכורות: "מיהו התם לא הוזכרו בגמ' עדים, אלא ה"ג שם הכי השתא התם ודאי איכא מים" (לב"מ כאן, סי' רעב"רעג, עיי"ש). ושמא לא גרס שם "מה לי לשקר במקום עדים" וכו', אלא: "ואמר אביי הכי השתא" וכו'.

<sup>126</sup> וכתב הרא"ש בכתובות שם (פ"ב סי' ל): "הכי השתא התם דוודאי איכא מיא מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן" וכו'. השוה שו"ת רשב"א, ח"א, סוף סי' אלף קעט.

<sup>127</sup> ואין עדותם מכחישה מה שהיה יכול לטעון: מינך זבנתה.

<sup>128</sup> עי' פירוש הרשב"ם שם, ותוס' ד"ה מה לי לשקר ("שלקחה מאבותיו" צ"ל "שלקחה מאבותיו", ע"פ ההמשך ושאר ראשונים. ובאמת בד"ו שובש הדיבור, והגיה המהרש"ל כהלכה "שלקחה", אלא שלא בוצעה הגהתו כדבעי); בעליות דרבינו יונה (עמ' קל): "כיון דאיתכחש לי' בסהדי במאי דטען של אבותי, דמשמע של אבותי ולא של אבותיך, לא מהימנינן לי' במגו", וכזה בפירוש קדמון לב"ב עמ' ל; והשוה בשאר ראשונים.



בעי אמ' "ונמצא דוחה עצם סברת מה לי לשקר, שאין לומר אי בעי וכו' אם יש עדים על כך.<sup>129</sup> וכן על פי הענין, שאם מדובר ב"עדות" ממש, הרי היא שייכת יותר למעשיו של האיש,<sup>130</sup> ולא למצב הדרך אם יש בה מים אם לאו. ברם בהיותו ביטוי מושאל מב"ב לא ע"א, כאמור, אין צורך לפרשו "ממש", וכדרך כל ביטוי מושאל, משנה משמעותו במקום האחר, וכפי שפירשו לנכון בשיטה הראשונה.

<sup>129</sup> ורבה רצה להאמינו במה לי לשקר, אף שיש עדות נגד אותו שקר. ואילו לפי השיטה המקובלת, "שיש עדים כנגד טענתו שהוא טוען", יותר קשה: "ותמיהא מילתא היכי אמר רבא שיהא נאמן להכחיש עדים בטענת מיגו" (ריטב"א, עמ' קעט). ועי' בשאר ראשונים, ור"א ווייס, על היצירה הספרותית של האמוראים, עמ' 326. ועי' ספר משפטי שבועות לרב האי גאון, ח"ב שער טז, עמ' פח. ומלשוננו שם נראה קצת שר"ל שהעדים מכחישים מה שיכול היה לטעון ("הואיל ויכול לומר לא היו דברים מעולם").

<sup>130</sup> הרמב"ם, שפירש כדרך הראשונה, הוסיף: "ולא היו שם עדים שמעידים באי זה דרך הלך" (פ"ד מהל' שכירות ה"ג). וכזה כתב ר"ח (לעיל הע' 119): "אלו רצה לשקר היה אומר באורחא דנרש אזלי שאין מי שמעיד עליו דבאורחא דנהר פקוד אזל", והשוה רבינו יהונתן, ותלמיד הרשב"א, עמ' רכט.

## נספח להערה 25:

## "שומר לי היום ואשמור לך למחר" כשמירה בבעלים

בחידושי הריטב"א לסוגיין: "דא"ל שומר לי היום ואשמור לך מחר. הקשו בתוס' דאכתי שמירה בבעלים היא, דכיון שאומר לו עכשיו שישמור לו למחר, באמירה זו נעשה לו שואל מעכשיו, וכדאמרינן בר"פ השואל (צד ע"ב) בעלים באמירה ופרה במשיכה. ותירצו דה"מ שנעשין בעלים שומרים באמירה, כשאמרו לעשות מלאכתו לאלתר, בלא הפסקת מלאכה אחרת, אבל אם אמרו לעשות מלאכתו לאחר שעה, או שהפסיקו במלאכה אחרת בין אמירה למעשה, אינן נעשין שואלין אלא משעה שיתחילו במלאכה".<sup>1</sup> ואין קושיא זו נמצאת, לא בתוספות שלפנינו כאן, ולא בתוספות רבינו פרץ, המתאימות על-פירוב למוכא בריטב"א בשם תוספות לב"מ. אבל מצינו שיטה זו בתוספות לב"ב מג ע"ב, ד"ה דאמר (ומשמם לכמה ראשונים בב"ב).

והנה, בריש פרק השואל, על משנתנו, "השואל את הפרה ושאל בעליה ע"מ ה" וכו', גרסינן: "מדקתני סיפא ואחר כך שאל את הפרה, מכלל דרישא דקתני ע"מ ה, עמה ממש, עמה ממש מי משכחת לה, פרה במשיכה ובעלים באמירה, איבעית אימא כגון דקיימא פרה בחצרו דשואל, דלא מחסרא משיכה, איבעית אימא דאמר ליה את גופך לא תשאל עד שעת משיכת פרתך". ואף שהדיבור "בעלים באמירה" הוא בקושיא שם,<sup>2</sup> כן הכוונה גם בתירוץ, שנחשב בעליו עמו ע"י האמירה. ודייקו בתוספות, שנעשה "עמו" באמירה זו אף שלא בעת עבודתם (כבתוס' ב"מ צד ע"א, ד"ה פרה, בשם ריב"ם, עיין שם).<sup>3</sup> ומכאן ב"שומר לי היום ואשמור לך למחר", אע"פ שאינו שומר לו עד למחר, כבר באמירה זו נעשה שומר לו, ואם אבר הפקדון נחשב המפקיד "בעליו עמו" היום, אף שאינו זמן עבודתו (עד למחר). ותירצו כפשטות הדברים, שבפרק הפרה שם הכוונה שמיר עם אמירה זו נשאל הוא לו, בלי הפסקה.<sup>4</sup>

במקבילה שבב"ב מג ע"ב, גרסינן בכ"י פריז: "אמאי, שמירה בבעלים היא, אמ' רב פפא נעשה כאו מ' לו שומר לי היום ואני אשמור לך למחר". פירוש גירסא זו, ש"אמר ליה" לאו דוקא,<sup>5</sup> אלא בין שאמר לו מפורש, בין שלא אמר לו, כך הדין.<sup>6</sup> וכגירסא זו הביא ביד רמה לשם, ופירשה כפשוטה: "אמר רב פפא האומר לו שומר לי היום ואשמור לך למחר. כלומר, שאין שניהם מתעסקין היום בכל הממון ... ואיכא נוסח דאית בהו נעשה כאו מ' לו שומר לי היום ואשמור לך למחר. ותרוייהו חד טעמא נינהו" וכו'. ברם היו מרבתינו שרצו להעזר בגירסא זו כדי לתרץ קושיית התוספות ש באמר לה נעשה כבר שומר לו, ונחשב בעליו עמו, ואמרו שאין כאן אמירה. והוא שכתב בחידושי הריטב"א לב"ב שם: "באו מ' שומר לי וכו'. פי,

<sup>1</sup> עמ' קעט.

<sup>2</sup> השוה רש"י שם ד"ה ובעלים באמירה. וכן רב"ס: "ואקשינן היאך איפשר לצמצם זה הדבר, והלא הפרה עילא לרשותיה במשיכה, ובעלים באמירה, ופרקינן אי בעית אימא כגון" וכו'. וכן בכ"מ: "הא פר' וכו', לשון קושיא. ואילו בכ"פ בהמשכו: "ואיב' אימ'", במקום איבעית אימא, כאילו הדיבור שלפניו תירוץ הוא.

<sup>3</sup> והתוספות מפרשים ע"פ הסוגיא בדף צה ע"ב (ועיין להלן), ועל פיה רצו לפרש כאן שדי באמירה זו להיות פטור בדין בעליו עמו! (ולגבי עובדא דאהלווי, היו צריכים לומר שהאמירה בעובדא זו היא "אמירה של קודם פסק מלאכה", שהרי קשה לשיטתם, למה לא נפטרו כבר באמירה זו). וזה אינו פשט המשנה והסוגיא רפ"ח, שלא באו אלא לפרש מהו "שאל בעליה עמו", ולא לומר שדי בכך להפטור. וכן נמשכו שאר הראשונים אחרי התוספות בזה. ועיין לעיל, הע' 45. ברם לפי מה שכתבנו לעיל עמ' 275, אין דין זה מפורש אלא בברייתא של "כיון שיצאה מרשות משאיל שעה אחת". הוי אומר, שצריך לכל הפחות מלאכה של שעה אחת, ואין די באמירה. ובאמת, רש"י ד"ה איגלאי (עיין לעיל עמ' 274 והע' 45), לא היקשה כלל מן ה"אמירה", אלא ממה שנתעסק במלאכתן בשעת שאילה. ולפירוש התוספות, לשון "ההיא שעתא" מגומגם, ראה קונטרס הראיות (הנ"ל בהע' 46).

<sup>5</sup> ושלא כפי שפירשו ע"פ גירסתנו: "משמע דוקא אמר" (מרדכי לב"ב שם, סי' תקלח).

<sup>6</sup> ואין אמירתו לא מעלה ולא מורידה, וכפי שרגיל לפרש ב"נעשה כאומר לו" (אוצר לשון התלמוד, ה, עמ' 2133, ערך כאומר לו). ועל ב"מ לד ע"א כתב באור זרוע: "אע"ג דלא שמעינן דהקנה לו הכפל, והכי שיערו חכמים דעתו שהקנה לו, ואפי' עמד וצווח לא הקניתי לו, לא משגיחין ביה. וטובא כי הא בתלמודא".

ל א ו ק א, דאם כן משעת אמירה נעשה שומר, כדאיתא בפרק השואל בעלים באמירה ופרה במשיכה, א ל א ר צ ה ל ו מ ר נ ע ש ה כ א ו מ ר שאין נתעסקו<sup>7</sup> ביחד בנכסי השיתוף, אלא זה היום וחבירו מחר. כן פירש ר"י ז"ל<sup>8</sup>.

הרי שלדעת ר"י אם אמר לו "שמור לי היום ואשמור לך למחר", שמירה בבעלים היא! וברור שלשיטה זו, לא תירץ ר"י שאמירה צריכה להיות סמוכה למלאכה<sup>9</sup>, אלא כל שנעשו שומרים זה לזה באמירה אחת, שמירה בבעלים היא, ואין צריך להיות עמו במלאכה בשעת אונס. ובתוס' בב"ב שם, ד"ה אמאי, הביאו ראייה לזה: "כדתניא היה עושה עמו בשעת שאלה אין צריך להיות עמו בשעת שכורה ומתה", עיין ב"מ צה ע"ב. ובודאי שאפשר להסיק כן מלשון אותה ברייתא "אין צריך להיות עמו בשעת שכורה ומתה"<sup>10</sup>. ועיקר הראיה מן הברייתא השניה שם: "כיון שיצאה מרשות משאיל שעה אחת בבעלים". ועיין לעיל, עמ' 270, שיטות התנאים והאמוראים. והרמב"ם כתב: "... אע"פ שאין הבעלים שם עמו בעת הגניבה והאבירה או בעת שנאנס" (פ"א מהל' שכירות ה"ג). ואמנם יש לשון "שם" אצל הרמב"ם שחל על מציאות בלבד, על דרך הערכית, אבל נראה שהסגנון הפשוט כאן משמעו: שאינו עמו שם באותו מקום, אבל נמצא הוא במלאכתו באותה שעה במקום אחר.<sup>11</sup>

והנה, הדעה ש"שמור לי היום ואשמור לך למחר" היא היא שמירה בבעלים, כתובה באחת מתשובותיו של הרמב"ם<sup>12</sup>, וז"ל: "על עניין ראובן הפקיד אצל שמעון, ושמעון אצל ראובן, אחר זמן פשע אחד מהם וכו'. אין דנין בהן דין שמור לי ואשמור לך, ואין זה שמירה בבעלים עד שיאמר לו בשעה שהפקיד שמור לי היום ואשמור לך למחר, שנמצא כמי ששאלו לשמור לו בשעה שהפקיד<sup>13</sup> אצלו, וכמו ששאל את הפרה ובעליה עמה בשעה אחת. משה ב"ר מימון זצ"ל". וכתב מהר"ם אלאשקרי בתשובותיו (ס' ד) על תשובה זו של הרמב"ם: "ונראה מדבריו ז"ל דמפרש ההיא דחוקת הבתים דלעיל, דמתרץ רב פפא דאמר ליה שמור לי היום ואשמור לך למחר בגוונא אחרינא, דקאי אשמירה בבעלים. כלומר, דשמירה בבעלים לא הוי אלא בשאמר לו שמור לי היום ואני אשמור לך למחר, אבל סתם שותפי לא הוי הכי. וזה הפך ממה שפירשנו לדעת המפרשי' ז"ל והרמנ"ע ז"ל, והפך מה שכתב הוא ז"ל עצמו בהלכות שכירות פ"י וכו'. בפירוש המשניות לכאן (פ"ו מ"ז) כשיטה המקובלת: "ואם אמר לו שמור לי ואשמור לך בזמן אחר, הרי זו שמירה בבעלים ואינו חייב לשלם, ויתבאר לך זה. אבל יהיה שומר שכר אם אמר לו שמור לי היום ואשמור לך למחר".

באחד משני כתיביו של תשובה זו, וכן בנדרסים מכבר, חסר "שמור לי ... שהפקיד"<sup>14</sup>, הוא הקטע שבו מופיע "היום", "למחר". אבל ברור שזוהי השמטת הדומות, והסגנון מגומגם בהשמטה זו.<sup>15</sup> הנוסח שהעתקנו נמצא בכ"י אחד, ובמהר"ם אלאשקרי. ודרך אולי ושמא אפשר לשער שגם באבי נוסח זה הושמטה השמטה זו, וכשהשלימו הוסיפו "היום", "למחר", בשגרת לשון הגמרא (ואם לא דרך אותה השמטה, שמא אותן שתי התיבות נאמרו כאן באשגרה). וצ"ל: ואין זה שמירה בבעלים עד שיאמר לו בשעה שהפקיד שמור לי ואשמור לך, שנמצא כמי ששאלו לשמור לו בשעה שהפקיד אצלו. וסגנון זה מתאים לכל לשון התשובה, סגנונה וקיצורה, וכן לדברי רבינו בפיה"מ הנ"ל.

<sup>7</sup> צ"ל: נתעסקו.

<sup>8</sup> ב"פירוש ר"י קרקושא" לב"ב שם (שיטת הקדמונים, עמ' קנה): "וא"ת הא נמי שמירה בבעלים היא ... ויש לומר כיון שלא אמר לו אלא לשמור למחר, ולא לצורך היום, אינו חשוב כאילו הוי עמו במלאכתו. ול הרב בעל התוספות נראה לפרש נעשה כאומר שמור לי היום וכו'. כלומר, אע"ג שלא אמר לו בפירוש שמור לי היום ואני אשמור לך למחר, הוי שומר שכר" וכו'.

<sup>9</sup> ועיין בהערה הקודמת.

<sup>10</sup> ועיין פירש"י לשמות כב, יד.

<sup>11</sup> והשוה פ"ב מהל' שאלה ופקדון ה"א.

<sup>12</sup> בשו"ת הרמב"ם פאר הדור, מהדו' ר"ד יוסף, ירושלים תשמ"ד, עמ' כו הע' 28, רצה לאמץ נוסח הרפוסים. אבל

ברור שהוא השמטת הדומות, ואף הוא השאיר בצ"ע.

<sup>13</sup> מהדו' בלאו, סימן תד, עמ' 682.

<sup>14</sup> שמור לי וכו'. ראה להלן.

<sup>15</sup> הע' 13.



## הסוגיא השלש-עשרה — הנח (פא ע"ב)

בדיבור "הנח לפני" שבמשנתנו, רוב נוסחי המשנה הנאמנים, הם הספרים שנקראו "נוסח ארץ ישראל", גורסים "לפניך" במקום "לפני" (ראה חילוף-גירסא 1). ואם כי אפשר לתלות שינוי זה בשיבוש שבכתיבה ("לפני" בשתי יודי"ן נעשה "לפניך"),<sup>1</sup> לאור מציאות הגירסא ברובם של נסחים אלה (חוץ מכ"י קויפמן), יש יסוד של ממש שהיא מסורת עתיקה. לדעת הרי"ן אפשטיין,<sup>2</sup> אפשר שגירסת "לפניך" היתה הגירסא במשנה לפני רב הונא בסוגיין, ולפני שמואל במקבילה שבירושלמי:<sup>3</sup> "שמואל" אמר כשאמר לו הנח לפניי, אבל אמר לו הנח לפניך אינו לא שומ' חנם ולא שומ' שכר" (פ"ו ה"ה, יא ע"א). והעיר אפשטיין: "אפשר שאין כאן אלא פירוש המשנה והגבלתה. אבל אפשר ששמואל חולק, שנו' המשנה שלפניהם היה 'הנח לפניך', וע"פ שמואל ורב הונא הו' הגהה המשנה הבבליית".<sup>5</sup>

"אינו לא שומר חנם ולא שומר שכר" בודאי פירושו אינו שומר כלל, וכסגנון זה במקומות רבים, שפירושו אינו (עושה דבר מסוים) כלל.<sup>6</sup> וכן להלן בפיסקת תא שמע'<sup>7</sup> — "ולא כלום" (ענף גה) פירושו, "לא שומר חנם ולא שומר שכר" כבמימרת רב הונא.<sup>8</sup> והאחרונים תמהו קצת על סגנון "ולא שומר שכר",<sup>9</sup> ואף דייקו ממנו פרטי דינים נוספים.

בחילוף-גירסא 5, במקום "ואימא דרב הונא", גורס כ"א: "אימא סופא", וכן בכ"י ג' "ואו מסופה", נראה שצריך להיות: "ואימ' סופה".<sup>10</sup> ולכאורה מכאן היה אפשר לומר שגרסו סיפא של "אמר

<sup>1</sup> ראה גירסא זו, "לפניי" בשתי יודי"ן, בחילוף הנ"ל במשניות שבראש פרק דוקא, שהן נכתבו מקובצי משנה ונשתמר בהם יותר הכתיב העתיק. ישנם כתבים שבהם דומה כ' סופית ל', שהיו שנהגו לכתוב י' גדולה.

<sup>2</sup> מבוא לנו"ה, עמ' 723-724.

<sup>3</sup> על הקבלה זו עי' "פרק האשה רבה", עמ' 341. ועי' תולדות תנאים ואמוראים, עמ' 337; אוצר השמות, א, עמ' 387; ר"ש אברמסון, "מן הפרק החמישי של 'מבוא התלמוד' לרב שמואל בן חפני", סיני פח (תשמ"א), עמ' קצו.

<sup>4</sup> כ"ה ברפוס קראטאשין וברפוסים עם פירושים (ובפירוש מהר"א פולדא: ה"ג שמואל אמר), וכן העתיק אפשטיין שם. אבל בכ"י ליידין וד': "ששאל". ובודאי הגהת המרפסים נכונה. וכ"ה בכ"א: "שמו" (ירושלמי נזיקין, עמ' 69). (וכן באו הדברים בירושלמי שלא על הסדר, שהאמור לפני מימרא זו ואחריה מוסב על הלוחו על המשכון, וכן כתב נועם ירושלמי, שכנראה נתבלבלו השורות ומימרת שמואל צריכה לבא אחר המשנה. וכתב ר"י ענגיל בגליוני הש"ס לירושלמי כאן, "דתחלה צ"ל בירושלמי שמואל אמר" וכו'. ברם אין צורך בזה, ראה עכשיו מה שכתב ליברמן בירושלמי נזיקין לכאן: "כבר הראיתי בכמה מקומות שהירושלמי לפעמים מפרש את הסיפה תחילה, אם הפירוש הוא קצר ופשוט", עמ' 165 הע' 3.)

<sup>5</sup> והבבלי (ת"ש ... הנח לפני) כבר גורס "לפני" (שם, עמ' 723). או שהגירסא לפני שמואל היתה: "הנח", בלי לפני/לפניך (אפשרות זו הועלתה ע"י ברכיהו ליפשיץ בשעת שיעוריו).

<sup>6</sup> עיין אוצר לשון התלמוד, ב, עמ' 924.

<sup>7</sup> גירסת וא"ו, "ת"ש דתניא", בודאי הגהה מאבי שני כתבייד האלה (שבחרבה מקומות גירסא משותפת להם בלבד), ועיין אוצר הבריות, ה, עמ' 142-143; ר"ש אברמסון, סיני עט (תשל"ו), עמ' ריב, ריז.

<sup>8</sup> וכך גרסו בענף פמ (חילוף-גירסא 4). בכ"ה: "ואימא דרב הונא ... הא סתמא ולא כלום הוי". והוא שיבוש באשגרת הקודם, וצ"ל כבשאר הנסחים: "שומר חנם" (וכן הגיהו בגליון כ"ה). ועיין ב"מ מט רע"ב.

<sup>9</sup> כגון בספר עין יהוסף: "וקש' דאם ש"ח לא הוי כ"ש דלא הוי ש"ש. ותו מהיכא תיתי דהוי ש"ש דצריך לו' דלא הוי ש"ש מה שכר נתן לו' וכו', ותירץ. והשוה אומה"ת, עמ' תתא והע' 42.

<sup>10</sup> הסגנון "ואימא סיפא", בוא"ו, אינו בא ברפוס וילנא, אבל הוא נמצא בכתבייהיד (ובחים פט ע"ב, כ"י קולומביה); "ואימ' סופא" (מגילה כז ע"א בכ"י גטינגן וכ"מ 140, חולין קכג ע"ב בכ"י 121).

לפניך" במשנה! כלומר, שני סגנונות, כמשנת הבבלי וקבצי המשנה. ואמנם לפי זה ניתן תירוץ לקושיית הראשונים, שלפי הסוגיא כאילו כוחו של רב הונא כמשנה, כפי שהיקשה הרמב"ן: "קשה לי, וכיון דמתני' דיקא הכי איכא למשמע מינה, דעל כרחיך ועל כרחיה דרב הונא מתני' דיקא". והרשב"א היקשה: "ואיכא למידק, כיון דממתניתין שמעינן לה, מאי איכפת לן דרב הונא, הא ע"כ ממתני' שמעינן לה".<sup>11</sup> וכן מיושב הלשון "אלא מיהא ליכא למשמע מינה", לומר שממקור אחד דייקנו, ולא משני מקורות. ובאמת, בכל המקומות בש"ס שמוכא "אלא מיהא ליכא למשמע מינה", והם עשרים ושנים חוץ מסוגיין,<sup>12</sup> המכוון למקור אחד.

ברם קשה מאד לומר שהיתה גירסא כזאת במשנה ונשמטה מכל מקורותינו; ומימרות שמואל ורב הונא מה תהא עליהן? ונראה שבעל הגמרא בנה סוגייתנו ע"פ אותו מטבע לשון הנ"ל, ואמר לשון זה (מהא) אף לגבי הנידון, שהם שני מקורות, המשנה ומימרת רב הונא. ובעקבות אותו סגנון קרא למימרת רב הונא סיפא,<sup>13</sup> וכפי שהיו קוראים גם לברייתא שעל המשנה: סיפא,<sup>14</sup> אלא שאחר-כך רצו הגרסנים לדייק בזאת וגרסו רב הונא. משמע איפוא שעיקר גירסת ענף גה היה: "ואימא סיפא", ואח"כ הגיהו במקצת הספרים: "ואימא מדרב הונא".

בדיבור "לימא כתנאי",<sup>15</sup> ועל פי חילופי-הגירסאות, אפשר לראות פיתוח של לשונות הפירוש והרחבת הסוגיא בידי הגרסנים, אם נניח שהגירסאות הקצרות הן המקוריות. ויהיה אפשר לפי השינויים לשחזר סוגיא מקורית מעין זו (ע"פ כ"י ג), וכן ע"פ גירסאות "ליתא" בדיבורים מסוימים שבשאר הנסחים): "נימא כתנאי, אם הכנים ברשות בעל חצר חייב, רבי אומר עד שיקבל עליו בעל הבית לשמור. ממאי, דילמא עד כן לא קאמרי רבנן התם אלא דחצר בת נטורי היא, וכי קאמ'ל עייל עייל דאינטר לך, אבל הכא הנח ותיב (נטר) קאמליה. ועד כן לא קאמ' רבי התם לעיולי רשותא בעי, הכא או לאותבי רשותא בעי". ואחר-כך הרחיבו הגרסנים.

לשונות הדומים לאלה שבדיבור "לימא כתנאי" שבכאן נמצאים במקומות אחרים, ושמה ממקצתם בנה בעל הגמרא את סוגייתנו, וממקצתם הרחיבו הגרסנים, כנ"ל. השוה לב"ק מז ע"ב-י"ח ע"ב (סוגיא על משנת ב"ק המובאת בסוגייתנו);<sup>16</sup> שם נט ע"ב; ביצה מ ע"א. ומה שאמרנו כאן ב"מאי לאו",

<sup>11</sup> שטמ"ק, ועי' תוס' הרא"ש. ותירץ הרשב"א, "דרב הונא אמתני' קאי, ואי ממתני' שמעינן דסתמא אפי' ש"ח נמי לא הוי, רב הונא בהכין הוה נקיט ולא נקיט הנח לפניך". ומכל מקום, לפי זה יהיה קצת טעם לפשוט כרב הונא, ועיי' ש. ועי' בתוס' רא"ש, ותוס' שאנץ בשטמ"ק. ועיי' יד מלאכי, סי' תסח (עמ' 79). שלמד מסוגיין "כלל מחודש".  
<sup>12</sup> אוצר לשון התלמוד, י, עמ' 80, והשוה מסורת הש"ס ברכות כה ע"א. ופירש רש"י את הענין בשבת קכא ע"א.

ר"ה אלא מהכא.

<sup>13</sup> מתוך אותם עשרים ושנים מקומות ששנויה בהם סוגיית "אלא מהא" וכו', בששה עשר מהם בא הסגנון "אימא סיפא", בשנים "אימא רישא", ובשנים "אדרבה מסיפה" (וראה בחילוף-גירסא הנ"ל).

<sup>14</sup> עי' מבוא לנ"ה, עמ' 801-803. והביא שם מתוס' ר' אלחנן לע"ז כד ע"א: "דאע"ג דבמשנה לא קתני ליה אלא בסיפא דברייתא דתוספתא, קאמר תלמודא דקתני סיפא"; רמב"ן לב"מ ל ע"א: "וה"ג הכא בשמעתין הא לא דמיא אלא לסיפא, ורבותא גרסי הא לא דמיא אלא להא" וכו', עיי' ש במבוא לנ"ה, ובעמ' 958. ונראה מחילוף-הגירסא שלפנינו שהוא הדין לדברי אמורא שעל המשנה! אפשר אמנם גם לטעון ש"ואימא רב הונא" היה הסגנון המקורי, וגירסת "אימא סיפא" נאמרה מאשגרת אותן סוגיות.

<sup>15</sup> ברש"י ר"ה לימא, ברוב כתבי-היד: לימא סתמא תנאי היא. בכי"ו הגיהו בגליון: "לי הנח" סתמא וכו'. ובודאי תיבת "הני" ברפוס צ"ל: "הנח", וכפי שהגיהו כמה מן האחרונים. וה"ה תיבת "הכא" שבכ"ס, צ"ל: "הנח". "לימא כתנאי" מוסב על "אבעיא להו סתמא מאי", ובודאי שאי-אפשר לומר שדיבור זה ("לימא כתנאי") מוסב על דברי רב הונא כפי שרצה לומר י"א אפרתי, בראילון, עמ' 79. ועיי' להלן, הע' 17.

<sup>16</sup> ועי' ירו' ב"ק פ"ה ה"ד, ד ע"ד. ומה שאמרו בסוגייתנו: "עד כאן לא קאמרי רבנן אלא כחצר אבל הכא שוקא" וכו', אמרו בירושלמי שם: "מה פליגין בחצר, רבי אמר חצר כשדה, וחכמים אומרים חצר כבית".

דלרבנן בסתמא מקבל עליה נטירותא ולרבי אינו מקבל (כ"ה במקצת הנסחים, ראה חילוף-גירסא 7), כן נאמר במקבילות הנ"ל, אלא שכאן דחינו שאינו כן אלא בחצר. הלשון "עייל ואנטר לך" נאמר בב"ק כט ע"ב הנ"ל, וכביטוי "תיב ונטר" נמצא בזבחים צא ע"ב, בהקשר אחר.<sup>17</sup>

במשא ומתן כאן, הדעה הנראית קרובה יותר לסברה הפשוטה היא שכשאמר הנח, הנח ואנא מנטרנא לך קאמר, שהרי אמר לו ש מ ו ר ל י,<sup>18</sup> ואילו הנח ונטר לך, שאינו רוצה לקבל שמירה, היה לו לפרש יותר, מה עוד שלהניח אינו צריך רשותו.<sup>19</sup> וכן רב הונא, שבא להוסיף על דין המשנה, ועליו מוטל לפרש דבריו, אמר "הנח ל פ נ יך" ולא כלום.<sup>20</sup> אולם משאמרו לימא כתנאי, וניסו לפשוט ולא פשוט, פסקו הפוסקים "ולא איפשיט, ולקולא עבדינן ופטור".<sup>21</sup>

ברין "הנח לפני", שנעשה שומר חנם, היקשו הראשונים ממה שנאמר בגמרא (ב"ק עט ע"א, ב"מ צט ע"א) שתקנו משיכה בשומרים, וכיצד נעשה שומר כאן ללא משיכה? ותיצור.<sup>22</sup> אבל יש שכתבו כפשוטם של דברים, שכאן לא הוזכרה משיכה, וסתמו שאף באמירה ללא משיכה נעשה שומר.<sup>23</sup>

<sup>17</sup> בשאלות ויצא סי' כ (מהרד' מירסקי, עמ' קלב), לאחר שהביא דין משנתנו, פתח ב"רם צריך" בענין חצר, והביא את הסברות לכאן ולכאן ע"פ פיסקת "לימא" שבסוגיין, ועיין שם. אולם, היות ורוצה רב אחאי לברר דין חצר, הישועה דינה לא לדין "סתמא", שהוא מסופק בסוגיין, אלא לדין הנח ל פ נ י שבמשנתנו. וכתב: "... או דילמא בשוקא הוא, דכיון ולא צריך רשותא, כי אמר ליה הנח לפני קא מקביל עליה נטירותא, אבל בחצר, כיון דלעיילי נמי לחצר בעי רשותא, לא מקביל עליה נטירותא, חצר הוא דארשי ליה, גופיה לא אקני ליה לנטורה ליה", ופסק כרבי, ולפי לשונו איפוא. ולשיטה זו יכול להיות ש"הנח לפני" אינו מועיל בחצר, שלא כפשוט המשנה ושיטת הפוסקים. ועיין בהעמק שאלה לשם, אות יא. ועיין בפירוש רבינו יהונתן למשנתנו (לד ע"ג). ואף שם הישועה מחלוקת התנאים שבב"ק ל"הנח לפני" שבמשנתנו, לומר שבזו כוליה עלמא מודו (ואין זה הריבור "לימא" שבסוגיא, אע"פ שלקח לשונות משם).  
<sup>18</sup> והשוה מכילתא, מסכתא דנוזיקין [משפטים] פט"ו, עמ' 298: "כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור. רבי ישמעאל אומר עד שיפקודו ויאמר לו הילך ש מ ו ר ל י זה, אבל אם אמר לו עיניך בו, הרי זה פטור". ובתוס' בב"ק צג ע"א, ר"ה ורמינהו: "אפילו לא א"ל ע"מ לקרוע אלא שלא אמר ליה בלשון שמירה פטור", ועי' תורה שלמה לשמות כב, ו, עמ' נג, אות קנד בהערות, ואומה"ת עמ' תתא-תתב. ועי' ב"מ מט רע"ב, ובכ"ה שם ליתא תיבת בפקדון. אלא שבעקבות סוגיין שהביאו ממשנת ב"ק כאן, דנו הראשונים בעיקר בדברי הנפקד בלבד, ולא בדברי המפקד.  
<sup>19</sup> בב"מ מט רע"ב, "הא ביתא קמך", הרי צריך רשות להניח בביתו (ועי"ש). ועי' דברי ר"ח בספר הנר, ואף שכתב לאיבעיא: "ולא איפשיט" (והובא בספר העיטור, פקדון, מהרד' רמ"י, עב ע"ב אות רב), לפיסקת לימא כתנאי כתב: "ואסיקנה עד כאן לא אמר ר' ... רשותא בעי מיניה".

<sup>20</sup> ועיין ב"מ שם, "הא ביתא קמך" (ועיין רמב"ם פ"ב מהל' שכירות ה"ה, ומאירי כאן, עמ' 311).  
<sup>21</sup> רי"ף ושאר פוסקים. אלא שרצו לדייק מלשון הרא"ש בתשובתו (כלל צד סי' ב וסי' ד; טור סי' רצא) שבשוק חייב בהנח סתם! (דרישה לטור שם). ועי' דרכי משה שם אות ב, דרכי משה השלם קע ע"ב; בהגהת הרמ"א סי' רצא סעיף ב, ובלבושים במקומו.

<sup>22</sup> עי' תוס' צט ע"א ד"ה כך, ספר ההשלמה, ועוד; וראשונים בב"ק עט ע"א, רבינו יהונתן עמ' 225, מאירי עמ' 229, ועוד. ובמה שתיצור מקצתם (ראב"ד במיוחס לריטב"א ובשטמ"ק לרף פ ע"ב, ס' ההשלמה, מאירי עמ' 311, מגיד משנה לרמב"ם כדלהלן) דקאי בסימטא, הנה בסוגיין ה כ א ב ש ו ק א, יהא צריך לומר לשיטה זו שהיא סימטא בשוק, השוה נ"י. ועיין בחידושי הר"ן. אבל בפ"ר יהונתן על המשנה כתב: "הכא שעומד ברשות הרבים". וכן כתב הר"ח (מובא בספר הנר): "אבל ברשות הרבים הנח ואנא מנטרנא קאמ' ליה, דאי לא תימא הכי ברשות הרבים רשותא בעי מיניה". ועי' פירוש ר"ש בשאלות, מהרד' מירסקי, בראשית, עמ' קלב. ועיין היטב במאירי, שם.

<sup>23</sup> עי' רא"ש סי' טו, ועי' פלפולא חריפתא שם, אות א, וראש פ"ח סי' טו; רבינו ירוחם, נתיב ל ח"א פב ע"ד; ובפירוש פרוכנסלי כ"י (= שיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' שעח). ועי' רמב"ם הנ"ל (בהע' 20) ובנושאי כליו, ובשלטי הגבורים. ברם, כמובן אין לומר שבאמירה זו אין נעשה קנין כבמשיכה, או שהפקדון נכנס פחות לרשות נפקד מאשר בדרך משיכה. ועי' שו"ת הרשב"א ח"ה סי' קסו, ושלא כגולאק, יסודי המשפט העברי, א. עמ' 167 והע' 1. ועי' מ"ש בזה בדיני ישראל ג (תשל"ב), עמ' 120-123.





## הסוגיא הארבע-עשרה — משכון (פא ע"ב-פב ע"ב)

בסוגיא זו יש להבחין בשני חלקים ברורים: חלק ראשון — "לימא מתני' דלא כר' אליעזר" וכו'; חלק שני — "לימא בדלא שוו שיעור זוזיה" וכו' עד הסוף. להלן (לאחר שנעסוק בענייני משנתנו) נדון ביחס שבין שתי הפסקאות האלה.

תחילה עלינו לברר, מה הפרש יש לגבי פירוש משנתנו בין מעות לפירות, ואיזהו השכר שנשכר בו מלוה בהלווהו פירות דוקא, לדברי ר' יהודה. רש"י פירש: "הלווה פירות שומר שכר, דרך פירות להרקיב" (למשנתנו, דף פ ע"ב). וכן כתבו כמה ראשונים כפירוש רש"י.<sup>1</sup> ואם הכוונה לפירות טריים, הנרקבים מאליהם בתוך זמן קצר,<sup>2</sup> קשה, הרי סתם "פירות" בדיני ממונות ובהלכות הלואות מוסב על פירור, לא על פירות טריים שונים (הנרקבים תוך תקופה קצרה), אלא על תבואה. השוה: "ואיזהו תרבות, המרבה בפירות. כיצד, לקח הימנו חטין" וכו' (ב"מ פ"ה מ"א); "המפקיד פירות אצל חבירו הרי זה יוציא לו חסרונות. לחטין ולאורז ... לשעורין ולדוחן ... לכוסמין ולזרע פשתן" (פ"ג מ"ז). וכן בכמה מקומות.<sup>3</sup> ואף אמרו שפירות ישנים משובחים יותר, עי' פ"ד מ"א: "אין מערבין פירות בפירות, אפילו חדשים בחדשים, ואין צריך לומר חדשים בישנים". ואמרו על פירות חדשים בגמרא: "שאדם רוצה לישנן" (דף ס ע"א).<sup>4</sup> הרי פירות סתם בהלכות אלו הם "תבואה",<sup>5</sup> ויש שמיישנים אותם כדי להשביחם, ואינם דומים לפירות הטריים, שנרקבים תוך זמן קצר.<sup>6</sup>

<sup>1</sup> מאירי: "הלווה פירות, מתוך שהם עשויות לירקב, והלה מחזיר לו פירות חדשים" (עמ' 315).  
<sup>2</sup> ועל פי הלשון בשבועות מח ע"א: "משום הפירי עבדי דמר קב, וכיון דמרקבי לא משהו ליה", עיין שם, וכוז' ב"מ מה ע"ב. ועיין להלן הע' 6. ש' צייטלין כתב על פירוש זה שקשה להבינו (JQR 60 [1969], p. 108). ברם פירושו שלו לשיטת רש"י קשה ביותר, שכתב כאילו חייב הלווה להחזיר אותם פירות ממש: "If fruit or produce is borrowed after usage how can it be returned".  
 אחרים. וציטלין עצמו רצה לפרש שם "has the connotation usufruct", ורצה לפרשו כמובן חפץ להשתמש בו, ופירושו הוא הקשה.

<sup>3</sup> ועי' לעיל דף כא ע"א. "פירות מפוזרין", ופירשו: "קב בארבע אמות", ובהמשך הסוגיא גרסו במקצת כה"י: קב ח י ט ין בארבע אמות (עי' דק"ס, עמ' 53 אות כ, ועי' רש"י ד"ה שומשמיין). בפסחים נג ע"א: "ולא מפירות שבעמקים", ופירש, "תבואת דגן שבעמקים".

<sup>4</sup> ועי' רש"י שם, ד"ה ואין צ"ל וד"ה מפני שאדם רוצה. ועי' בהשלמות ר"ח אלבק למשנה, עמ' 423-424, ובתוספתא כפשוטה לב"מ פ"ג, עמ' 186 שו' 90-91.

<sup>5</sup> לא מצאתי במילונים הגדרה משנית זו שפירות סתם = תבואה (ובמילוננו של ב"יהודה, עמ' 5168, כמובן שלא התכוין לזאת ברשמו תהלים קז, לו). ש"ח קוק, בשעה שרצה לפרש "פירות" בענין שאר פירות דוקא ולא תבואה, כתב: "בענין השימוש ב'פירות' גם לתבואה" וכן להפך, זוהי חקירה מיוחדת ואין כאן מקום להאריך בזה" (עיונים ומחקרים, א. ירושלים תשכ"ג, עמ' 74; ועי' להלן על פ"ז, דף פח ע"א-ע"ב). ועיין הע' 8. "אוצרות הפירות" בירושלמי פסחים פ"א ה"א, כו ע"ב, הם "אוצרות של תבואה" בתוספתא פסחים פ"א ה"ג עמ' 140, ותוספתא כפשוטה עמ' 475.

<sup>6</sup> אמנם שנינו במשנתנו: "גזל מטבע ונסדק, פירות והרקיבו, יין והחמיץ" וכו' (ב"ק פ"ט מ"ב ומקבילותיה). ובירושלמי לשם: "רב יודה בן פזי בשם רבי יוסי בר חנינה, והן שהרקיבו מן הכנימה, אבל אם הרקיבו מתולעת

והיו רגילים להלוות חטים, כגון: "מלוה אדם את אריסיו חטין בחטין לזרע אבל לא לאכול" (ב"מ פ"ה מ"ח).<sup>7</sup> וכבר מימים קדומים נהגו האומות לעסוק בדיני ממונות שלהם במפורש לגבי כסף ולגבי תבואה.<sup>8</sup> וכן הכירו את החלוקה בין כסף לתבואה בהלוואות,<sup>9</sup> והיו לוקחים יותר רבית בהלוואות של תבואה.<sup>10</sup> ועוד, מקרא מלא הוא, "את כסף לא תתן לו בנשך, ובמרבית לא תתן אכלך" (ויק' כה, לז); "נשך כסף נשך אכלך" (דב' כג, כ), כלומר, תבואה. וכבר נמצא בתרגומים: עבור, עיבורינן.<sup>11</sup>

ואם אף בפירוש רש"י הכוונה לתבואה, יהא פירושו איפוא: היות ויש שנרקבים לפעמים,<sup>12</sup> עדיף לו להלוותם. ברם דומה שפשט הלשון מצריך פירוש המתאים לכלל ענין "פירות" שהם תבואה.

בירושלמי כאן איתא: "אמר רבי יוחנן רוצה אדם ליתן כמה ולמכור פירותיו על ידי משכון, רבי אבהו בשם רבי יוסי בן חנינה רוצה אדם ליתן כמה ולמכור פירותיו למי שיפייסנו על ידי משכון". הרי שלפי זה אין המדובר בדברי רבי יהודה בהלוואת פירות נרקבים, אלא הלוואה זו מכר היא,<sup>13</sup> רק שבמקום לשלם עכשיו<sup>14</sup> נותן לו משכון על הדמים ולבסוף מחזיר לו מעות ולא פירות, ומתוך הנאה זו שנהנה המלוה — המוכר — במכירת פירותיו, נעשה שומר שכר על המשכון.<sup>15</sup> וכן הביאו מקצת הראשונים ירושלמי זה לפרש משנתנו, וכתב רב"ס (מובא בספר הנר): "ר' יהודה אומ' אם ההלוואה מעות שומר חנם הוא שלא תנעול דלת בפני לווין דהא לא איתנהני מידי, אבל אם מכר לו פירות והניח לו על דמיהן משכון, הואיל ונהנה במה שהרויח בפירות הוי על המשכון שומר שכר. ירושלמי רוצה אדם

כבריאין הן" (ה"ג, ו ע"ד). הרי שלא פירשו הרקבו כרקבון ממש. וכן שנינו בברייתא: "המפקיד פירות אצל חבירו והרקיבו, יין והחמיץ, שמן והבאיש" וכו' (תוספתא ב"מ פ"ג ה"ה, בבלי לח ע"א; ועל פיה פירש רש"י למשנתנו שם: אבודין, ע"י עכברים או רקבון). ואף שם בפשטות בתבואה עסיקין (ראה פ"ג מ"ז). ואין המדובר איפוא ברקבון על דרך פירות טריים. הנרקבים בהכרח תוך זמן קצר, אלא אדרבה, רקבון זה תקלה הוא, כגון ביין והחמיץ וכו' והמפקיד רשאי לקוות שלא תארע תקלה זו. ובסוגיא העמידו רקבון זה בכדי חסרונן. ועיין ב"ב קמז ע"א כיצד באה תקלה זו: "... ובעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין ופירות מרקיבין ... ובעלי בתים שמחים מפני שגשמי שנה מועטין ופירות משתמריין". ופירש רשב"ם: "הפירות הנזרעין ושבאוצרות משתמריין".

<sup>7</sup> "תנו רבנן אומר אדם לחבירו הלוויני כור חטין וקוצץ לו דמים" וכו' (ב"מ ער ע"ב), ועוד.

<sup>8</sup> ראה חוקי חמורבי סעיפים 113-115, ועי' סעיף 51, *The Babylonian Driver and Miles*, Ana Ittišu B#1, *Laws*, II, p. 311, and vid. p. 321; J. N. Postgate, *Fifty Neo-Babylonian Legal Documents*, pp. 41-42: "Silver and corn were in the 7th century much the commonest objects of loans and debt-notes".

<sup>9</sup> חמורבי סעיף 50, דרייבר ומיילס, II, עמ' 39; סעיפים 113-115, עמ' 47.

<sup>10</sup> דרייבר ומיילס, I, עמ' 173; R. Yaron, *The Laws of Eshunna*, Jerusalem 1969, pp. 156-164.

<sup>11</sup> אונקלוס לדברים ויונתן לויקרא (ואילו אונקלוס בויקרא: מיכלך). בתרגום JPS החדש food, ועדיף: grain. מבחינת הלשון, דברי המשנה ב"מ רפ"ה "ואיזהו תרבות, המרבה בפרות", נמצאו כתרגום "ובמרבית לא תתן אכלך". אבל אין זה אלא מבחינת הלשון בלבד, עיי"ש, ועיין תוספתא כפשוטה לב"מ, עמ' 189.

<sup>12</sup> כבהע' 6.

<sup>13</sup> בנתיבות ירושלים כתב: "ליתן כמה ולמכור, זהו לא דוקא, וכוונתו להלוות". ועיי"ש שכתב כך לדברי האחרונים, ובודאי פירשו כן מתוך שיטת רש"י. ועי' להלן הע' 16.

<sup>14</sup> על מכר בצורת הלוואה בבבל העתיקה, עי' ירון שם, עמ' 158-159.

<sup>15</sup> ומימרות אלה מפרשות דברי ר' יהודה, וכשיטת המפרשים. ר"ב כהן רצה לומר שהן מוסבות על דברי אבא שאול (31, nn. 30, 31, *Jewish and Roman Law*, p. 437) ופירש שהפירות ניתנו כמשכון, ורוצה הלווה שהמלוה ימכרם וינכה מחובו; וקשה מאד לפרש כן. ולא פירש "ליתן כמה". ואי אפשר לפרש כן במימרה השניה (עי' הע' 31 הנ"ל), אלא "רוצה אדם ליתן כמה" לשון הנאה היא (ראה להלן הע' 20), והוא נימוק לדין שומר שכר, הכרוך בהנאה. על סדר הדברים בירושלמי, עיין לעיל, סוגיא יג, עמ' 291 הע' 4.

ליתן כמה ולמכור פירותיו על ידי משכון". ואף הרשב"א הביא ירושלמי זה.<sup>16</sup> וכן פירש בספר המקצועות דברי ר' יהודה, שלא כפירוש רש"י.<sup>17</sup>

שתי המימרות האלה שבירושלמי, זו שבפי ר' יוחנן וזו שאמרה ר' אבהו, דומות זו לזו ואינן באות אלא בשינוי קטן. ונראה שהן שתי צורות של מימרא אחת ואינן חלוקות אלא בסגנון.<sup>18</sup> ואפשר שבמסורת הפרשנות היו מדייקים גם איזה הפרש במשמעות, כגון אם ההנאה שעליה נעשה שומר שכר נחשבת כנגד רווח המכר, או פיוס המשכון.<sup>19</sup> (והשוה הסברות שהועלו בסוגיא זו).<sup>20</sup>

הפיסקא הראשונה שבסוגייתנו דומה במבנה לשונותיה לקבוצה ידועה של סוגיות שסגנון: "לימא מתניתין דלא כר"פ ... אפילו תימא ר"פ ... (קושיא) ... אלא מחוורתא מתניתין דלא כר"פ".<sup>21</sup> ובכל הסוגיות הללו אמרו רק קושיא אחת, ואח"כ: אלא מחוורתא וכו', ואילו בסוגיין לאחר הקושיא (והא אידי ואידי), בא תירוץ שני (אלא לא קשיא כאן שהלווה וכו'), וקושיא שניה (והא מדרקתני סיפא), ישוב (כולה ר' יהודה היא), וקושיא שלישית (אי הכי קמא לה מתני'). ואפשר שבסוגיא זו הרחיבו בעלי הסוגיא עצמם את הלשון יתר על הצורה המקובלת,<sup>22</sup> או שבעלי גמרא אחרונים הם שהוסיפו על סוגיית

<sup>16</sup> בשטמ"ק: "ירושלמי, א"ר יוחנן רוצה הוא ליתן כמה ולמכור פירותיו למי שיפייסנו ע"י משכון, הרשב"א". ולא הביא מדבריו אלא לשון הירושלמי בלבד, ובודאי רוצה לומר שמן הירושלמי משמע שלא כפירוש רש"י. ודלא כבעל פני משה, שצירף אף לירושלמי טעם של דרכן להרקיב. וכן בפני יהושע, שכתב: "משום שמקבל הנאה בפירות עבדי דמירקבו כפרש"י וכדאיתא בירוש" (ד"ה פיסקא הלווה), שמפרש "רוצה אדם" שבירושלמי, כטעמו של רש"י. ואילו בעין יהוסף (לדף פ ע"ב) כתב מסברת עצמו: "נ"ל דלא מיירי פירות בפירות אלא הלווה פירות וקצב דמים ועל זה נתן לו משכון על הדמים שקצב" (ועי' אומה"ת, עמ' תשנג). והבאה זו שבשטמ"ק כרישא של ההלכה הראשונה שבירושלמי עם הסיפא של השניה, ושמא הושמט כאן ע"י הדומות. וכן בפירוש ר"י לשאלות (מהדר) מירסקי, בראשית, עמ' קלא): "... אבל אם מ"כ לו פירות והניח לו על דמיהן משכון, הואיל ונהנה במה שהרויח בפירות, הוי על המשכון שומר שכר, ירושלמי אמר ר' יוחנן" וכו' (המשך לשון הירושלמי).

<sup>17</sup> המובא במהדר"א סף: "... ומר רב עמרם גאון פליג עליה ואמ' הלכה כר' יהודה, מאי טעמ' דכי הלווה פירות על מנת להחזיר לו פירות שומר שכר הוא, לפי שאם הו"ק ר"ו נטל דמיהן כשהיו שוות בשעת הלוואה. ויש לו הנאה כשמוכר פירותיו ונטל מעותיו, ואם הלווה מעות שומר חנם לפי שמחזיר לו מעותיו. גם זה מספר המקצועות" (עמ' עב). וצ"ע לפירוש דבריו, ואולי צ"ל: הו"ל וואלי הושמט משפט ע"י הדומות. ועי' להלן עמ' 323 הע' 167.

<sup>18</sup> והשוה לעיל בפרקנו שם, ה"ג: "אמר רבי זירא אם יש בטפילה וכו', אמ' רבי הונא אם יש בנבילה" וכו', ראה לעיל עמ' 174, הע' 27. וכן בירושלמי שם שתי מימרות שונות של רבי אבהו בשם ר' יוסי בן חנינה בענין אנגריא, ראה לעיל עמ' 165. ועי' מ"ש בנתיבות ירושלים לכאן, ד"ה אמר ר' יוחנן, והגהות דיננער לירושלמי כאן, עמ' פג. ועתה בפירוש ירושלמי נזיקין למור"ז ל' כאן: "ואין בין ר' יוחנן לר' יוסי בר' חנינא אלא חילוף לשון בלבד, כרגיל בירושלמי".

<sup>19</sup> וכתב הגר"ש ליברמן ז"ל בירושלמי נזיקין לכאן, ד"ה למי שיפייסנו: "כלומר, למי שיוכיח עלידי משכון שהחוב ישולם" (עמ' 165, ועי' הע' 5 שם).

<sup>20</sup> עמ' 241. המפרשים ניסו להוציא הפרש משמעות כל שהוא. ועי' ברידב"ז (ועי' גם בנועם ירושלמי ובמהר"א פולדא). אבל ברור ש"רוצה אדם ליתן כמה" אין הכוונה שהמוכר ישלם ללוקח, אלא תמיד פירושו כעין שכתב שם בתירוץ שמוכן לשלם לסרסור וכו'. ועי' קידושין ע"ב, רש"י ד"ה לא צריכא. ופשוט ש"רוצה אדם ליתן כמה" בירושלמי דומה ל"בההיא הנאה" וכו' בבבלי, עי' ירושלמי כתובות ראש פ"ה (לשון זה כמה פעמים שם. והאמור שם, "רוצה הוא ליתן כמה וליקרות חתנו של פלוני", השוה כתובות קב ע"ב: "בההיא הנאה דקמתחתי אהרדי") ועי' מכות פ"א מ"א (וכשאינו אומר "ליתן כמה" יכול להיות ענין של רצון בלבד, עי' דמאי פ"ז ה"א, כו ע"א, קידושין פ"ב ה"א, סב ע"ג. ועי' מ"ש בדיני ישראל ג' [תשל"ב], עמ' 139-140, 145).

<sup>21</sup> יבמות קיא ע"ב, כתובות נט ע"ב, ב"מ קיח ע"ב, ב"ב סב ע"ב, מנחות ב ע"ב, יח ע"ב ("לאילן היוחסין", עמ' 123 הע' 151, וכצ"ל שם הציון לכתובות).

<sup>22</sup> עיין לעיל סוגיא א, ח"א, עמ' 2.

הראשונים,<sup>23</sup> בין אם הוסיפו מן: "והא אידי ואידי" (ולפני כן נתקבל התירוצ הראשון),<sup>24</sup> בין אם הוסיפו מן הקושיא השניה, ער "דלא כר' עקיבה".

מגמת סוגיות "לימא מתני' דלא כר' פ" להעמיד את המשנה ככולי עלמא<sup>25</sup> (וכשאינן ניתנות לעשות כן אמרו "אלא מחורתא"). וטעם זה מספיק לקושיא כאן: "אי הכי קמא לה מתני' דלא כר' עקיבא", כלומר, מה הועלתה אם תוקם המשנה שלא ככולי עלמא. רק שרש"י (ר"ה אי הכי) פירש בעקבות שיטתו שבסוגיא י', שבעל הסוגיא רוצה להעמיד סתם משנה כרבי עקיבא; אבל אין אנו מוצאים בכל מקום שהתאמצו להעמיד משנתנו כרבי עקיבא דוקא.<sup>26</sup>

שני תירוצים לפנינו בסגנון "כאן ... וכאן".<sup>27</sup> ופירושם: כאן בברייתא וכאן במשנה,<sup>28</sup> כלומר, שלא כסדרן בקושיא. וכתב הר"ן על סדר התירוצים שבלשון "כאן ... וכאן" בקשר לסדר שני המקורות הנדונים: "ואע"ג דאורחיה לפרוקי קמייתא ברישא, אשכחן דוכתי דלא קפיד בהכי".<sup>29</sup> ומסתבר שדרך התלמוד לסדר את הענין החיובי שבתירוצ לפני המושג השלילי, או לסדרם לפי סדר מספרים המוזכרים בתוך התירוצים, או בהקדמת הענין הפשוט לפני המורכב, או לפי הסדר הרגיל בדרך כלל באותם שני מושגים הבאים לפנינו בתירוצ.<sup>30</sup> והוא הדין כאן, בהקדמת בשעת הלואתו על שלא בשעת הלואתו,<sup>31</sup> ומעות, שהוא הנשוא הרגיל בהלואות, על פירות.

<sup>23</sup> ראה לעיל סוגיא ו, עמ' 180.

<sup>24</sup> ובאמת קושיא זו נראית ממש הפך סברת התירוצ שעליה באה להקשות. ועיין להלן עמ' 328, שנתפרשו דברי רב האי גאון כאילו נתקבל התירוצ הראשון.

<sup>25</sup> עיין לעיל לסוגיא העשירית, עמ' 244. ובפני יהושע כאן (ר"ה פיסקא הלוהו) כתב: "לכאורה יש לתמוה ... דנהי דבעלמא מהדר הש"ס לאוקמי מתניתין ככולהו תנאי היכא דלא אשכחן פלוגתא אחרית, משא"כ במשנתנו דפליג ר' יהודא בהריא וקאמר הלוהו מעות ש"ה, א"כ טפי אית לן למימר דת"ק כר"ע ור"י כר"א". והשוה עין יהוסף ד"ה לימא מתני'.

<sup>26</sup> והשוה לפירוש רש"י מ"ש בתוס' ב"ק קג ע"ב, ד"ה לעולם ר"ע. והנה, בתוס' קידושין ח ע"ב ד"ה מנין, כאילו גרסו כאן מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה: וז"ל: "דהא ר"מ ור' יהודה פליגי במלוה על המשכון, אי הוי שומר שכר אי שומר חנם". בהוספות הגרי"ב למסורת הש"ס שם: "ב"מ פא:", וכן בהגהות ר' שמחה מדעסויא לשם, הראה מקום למשנתנו ולסוגייתנו, מבלי לעורר "ר"מ מאן דכר שמייה". ובדאי כוונתם, ר"מ שסתם משנה כמותו. הר"י מייגאש, בשבועות ספ"ו, סר"ה הא דאמר, פירש את הקושיא שבסוגייתו בענין סתירת ההלכה: "מדאמרינן התם אם כן הויא לה מתני' דלא כר"ע אלא מתני' דלא כרבי אליעזר, שמעינן דהלכתא כר"ע, ומשום הכי מהדרין לאוקמה למתני' כותיה ודלא כרבי אליעזר".

<sup>27</sup> הלשון "ולא קשיא" בא בצירוף התירוצ "כאן ... וכאן" (השוה אוצר לשון התלמוד, יח, עמ' 159), ואינו חלק ממטבע הלשון שבא לפנינו: "אפילו תימא ר"פ" (עיין אוצר לשון התלמוד, ג, עמ' 1536-1540; שם בא התירוצ מיד אחר "ר"פ" ורגיל: ע"כ), ובחלק קטן ביותר מאותם לשונות בא "לא קשיא", וכולם עם "כאן ... וכאן" או "הא ... הא".

<sup>28</sup> כך פירוש המפרשים, עי' רש"י ד"ה כאן ור"ה ומתני' (בכל כתביהיד: מתני', בלא ו'; ואיננה גירסא, אלא פירוש, ויש שרש"י כותב לשון פירוש בראש דיבור). ובפני יהושע פירש בהיפוך! (עי' ד"ה פיסקא ור"ה בגמרא).

<sup>29</sup> לרי"ף קידושין פ"א סי' תקצו, ד"ה אמר רבא; הביאו בפחד יצחק, ד, ונציה תקע"ג מא ע"א, ערך "כאן איירי". כאן בשמש קבוע, כאן בשמש שאינו קבוע; כאן שהחזיק בדרך, כאן שלא החזיק בדרך; כאן בשעת אכילה, כאן

שלא בשעת אכילה; כאן שהביא ב' שערות, וכאן שלא הביא ב' שערות; כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וכו'; כאן בכדי שיפסיק התורגמן וכו'; כאן בקטן שהגיע לחינוך וכו'; כאן שראש של זה מגיע וכו'; כאן בזמן שבית המקדש קיים וכו'; כאן בזב בעל ב' ראיות, כאן בזב בעל ג' ראיות; כאן ברוח אחד כאן בשתי רוחות; כאן בשוגג כאן במזיד; כאן ביחיד כאן בצבור; כאן לכתחלה כאן דיעבד; כאן בבריא כאן בחולה; כאן בעבירות שבין אדם לחבירו וכו'; כאן בגדולה כאן בקטנה; כאן מלמעלה כאן מלמטה; כאן באונס כאן ברצון. ורבות כאלה, עי' אוצר לשון התלמוד, יח (הנ"ל בהע') 27. ובהרבה מהם הוא הפשוט מחבירו הוא הקצר מחברו, כרגיל (לשוננו לה [תשל"ה], עמ' 117-129, 192-206 = קובץ מאמרים בלשון חז"ל, ב, ירושלים תש"ם, עמ' 299-326). ועי' סוכה כ ע"א תוס' ד"ה אחת, כתובות מ ע"א ד"ה אחד, והנ"ש.

לקושיא "והא אידי ואידי הלוחו על המשכון קתני",<sup>32</sup> פירש רש"י "על המשכון בשעת הלואה משמע". פירוש זה יפה לשתי הגירסאות במשנתנו "המלוה – הלוחו",<sup>33</sup> שהרי לא מתיבה זו מדייק. ברם יש שהקשו על הגמרא כאן מן "המלוה את חבירו על המשכון" שבגיטין לו ע"א. שלפי האוקימתא שם רצו לפרשו אף שלא בשעת הלואה.<sup>34</sup> ותירץ רבינו תם, "דהלוחו משמע דוקא בשעת הלואה, אבל המלוה על המשכון משמע הכי ומשמע הכי",<sup>35</sup> ו"א"כ אידי ואידי בשעת הלואה, דבמתניתין קתני הלואה (צ"ל: הלוחו), דמשמע בשעת הלואה",<sup>36</sup> וגרס ר"ת איפוא כרוב נוסחי המשנה שבבבלי, "הלוחו" דוקא.<sup>37</sup>

על הלשונות "כולה ר"פ היא חסורי מחסרא" וכו', המופיעים בסוגיות רבות, כתב אפשטיין ש"אין אף אחד שיש לו יסוד על פי פשטה של משנתנו".<sup>38</sup> בודאי עיקר הראיה לדבר זה יוצא מהעיון בלשון המשנה כפשוטה, ומן המקבילות בספרות התנאית ובירושלמי, כרגיל. אלא שאפשטיין צרף שם טעם נוסף, שהתלמוד עצמו, או המפרשים, אמרו על התירוצים האלה שהם דוחק. אפשטיין פתח דיונו בעירובין פח ע"ב, ש"קראהו התלמוד עצמו 'דוחק' ('מאי דוחקיה')"; אחריו הביא מסוגייתנו: "בכ"מ פכ א נדחה ('אלא מחוורתא'); ומיד להלן: "כ"פ נאמר רק לדיחוי בעולם: ... ב"מ פא ב"פכ א (אפילו תימא, ונרחה)".<sup>39</sup>

ברם מניין לנו שבעלי הגמרא ראו דוחק מיוחד בסוגיות חסורי מחסרא, יותר משאר תירוצים שנאמרו דרך אוקימתא ולא דרך פשט, שאף הם אמורים על דרך "דחקינן"? וכמותם לא נמנעו בעלי התלמוד מלומר כל אותן סוגיות של חסורי מחסרא.<sup>40</sup> הצורה המורחבת של סוגיית "לימא מתני' דלא כר"פ" היא שנותנת את הרושם שכאן מו"מ לרווחא דמילתא, ואף היא אינה יחידאית, וכמה סוגיות הורחבו מעבר לתבנית המקובלת.<sup>41</sup> עצם תפקידו של תירוץ שיבוא אחרי "לימא מתני' דלא כר"פ" הוא לרחות, שהרי קושיית "לימא" עומדת ומזומנת מעיקרה לדיחוי, כרגיל בלשון זה. בנידון שלפנינו,

<sup>31</sup> עיין זליגמן, "הלואה, ערבות וריבית בחוקי המקרא" (מחקרים במקרא ובמזרח הקדמון מוגשים לשמואל א' ליונשטם, עמ' 191, ומה שצוין שם), לגבי שעת הלואה ושלא בשעת הלואה. וראה ש"א ליונשטם, קרית ספר לד (תשי"ט), עמ' 48. וכבר ציין שם לקדמוניות של יוסף בן מתתיהו, ד, ה, כו (מהדר' שליט, עמ' 135).

<sup>32</sup> עיין חילוף-גירסא 1.

<sup>33</sup> ועיין בנסחים.

<sup>34</sup> עיין להלן עמ' 313.

<sup>35</sup> תוס' רשב"א (=ר"ש משאנץ) לפסחים לא ע"ב, עמ' פג; תוס' רא"ש כאן, עמ' ריג; תוס' רא"ש לגיטין לו ע"א, ד"ה שאני (עמ' קמב); מרדכי לקידושין, פ"א סי' תפו.

<sup>36</sup> תוס' רשב"א שם. בתוס' גיטין לו ע"א, ד"ה שאני משכון: "ואין סברא לחלק בין המלוה להלוחו", ומכוונים הדברים לשיטת ר"ת זו.

<sup>37</sup> וראה להלן עמ' 332 והע' 229 סי' טז.

<sup>38</sup> וכבר הובא בהקדמה לספר פאת השלחן לר' ישראל משקלוב על רבו הגר"א: "והיה יודע כל חסורי מחסרא שבתלמוד בשיטותיו, ולא חסרה כלל בסדר שסידר רבינו הקדוש המתני', ולא אורחא שחיסר דבר, רק דרבי ס"ל כחד תנא דאליב' סתמה, ולא חסר כלל אליב', וגמ' ס"ל כאידך תנא, ואליב' קאמרה הגמ' חסורי מחסרי וה"ק". וצוין אצל ר"ד הופמן, המסדרונה א (תרמ"ז), עמ' צד. על "חסורי מחסרא", ראה נ' דנציג, סיני פ (תשל"ז), עמ' רמהרנב, וציוני בהע' 22; פרק האשה רבה", עמ' 355 בהערה, 435 הע' 27.

<sup>39</sup> סיכום זה ע"פ דבריו לעיל שם, עמ' 617: "ח"מ שלנו נאמר איפוא תחילה רק בתורת דיחוי ונדחה".

<sup>40</sup> ועי' מ"מ שם "פרק האשה רבה", עמ' 435 הע' 27, באפשרות יחוס שיטה זו שבפי "רבא" לרבא מאוחר. ועי' מבוא לבנה", עמ' 369, 598, ומבואות לספרות האמוראים, עמ' 57, 92 (ומייחסה לרבא בר פלוגתיה דאביי). וראה נ' דנציג, סיני שם, עמ' רמח הע' 20 שם.

<sup>41</sup> ועי' א' ווייס, היצירה של הסבוראים, עמ' 16; י"א אפרתי, בר"אילן ו, עמ' 92. וראה לעיל, הע' 22, ו"לאילן-היוחסין", כנ"ל בהע' 21.

שהקשינו על משנתנו מברייתא שאף בה נמצאת מחלוקת תנאים (ר' אליעזר ור' עקיבא), אין התירוצ' האמור מועיל להעמיד משנתנו ככולי עלמא, והרי כאמור, זו מגמת הסוגיות השנויות בסגנון זה (וכפי שניסו לעשות בתירוץ הקודמים). מוטב איפוא לבטל את האוקימתא המחסרת את המשנה, ולנקוט, כפי שדרך התלמוד לעשות בכמה מקומות,<sup>42</sup> שאמנם מחזורתא מתני' דלא כר"פ.<sup>43</sup>

החלק השני של סוגייתנו נמצא כולו בשבועות מד ע"א וע"ב בשינויים קלים. וברור ששם עיקר מקומו, והועבר לכאן כמעט בלי שינוי והתאמה כלל.<sup>44</sup> על משנת "המלוה את חבירו על המשכון ואבר המשכון" וכו' שבשבועות ספ"ו, באה מימרתו של שמואל "האי מאן דאזופיה" וכו' (מג ע"ב) עם מימרות רב נחמן ונהרדעי באותו ענין. ושם קובעת הגמרא על מימרת שמואל<sup>45</sup> סוגיא בשלשה חלקים: א — תנן, בו היקשו לשמואל מן המשנה שם; ב — לימא כתנאי,<sup>46</sup> בו הביאו הברייתא של ר' אליעזר ור' עקיבא שבסוגיין; ג — לימא כתנאי<sup>47</sup> המלוה את חבירו על המשכון ונכנסה שמיטה (הברייתא עם הדיון = ב"מ מח ע"ב מט ע"א). בתוך חלק ב' שם, היקשו על שמואל מן הברייתא "המלוה את חבירו על המשכון" (שהיא הברייתא שבסוגיין), רחו קושיא זו, והביאו שלש אוקימתות אחרות למחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא: "ובדרבי יצחק קא מיפלגי וכו' ובשומר אבדה קמיפלגי וכו' במלוה צריך למשכון קא מיפלגי" וכו'.

ניסוח הקושיא מן הברייתא על שמואל שם כך הוא:<sup>48</sup> "היכי דמי, אי דשוי שיעור זוזי מה טעמיה דרבי אליעזר, אלא לאו בדלא שוי שיעור זוזי ובדשמואל קא מיפלגי, לא בדלא שוי כ"ע לית להו דשמואל" וכו'; כן הוא שם בדפוסים ובכ"פ. בכ"מ, במקום כל הלשון (מן "היכי דמי" עד "אלא לאו"), כתוב רק: מאי לאו. בדק"ס לשבועות<sup>49</sup> העיר לגירסא זו: "וכ"ה ברי"ף". אמנם כן הוא ברי"ף בדפוסים שלפנינו, וכ"ה ברי"ף כ"י מרצבכר.<sup>50</sup> ברם בדפוס קושטא חסר כל לשון הסוגיא,<sup>51</sup> וכן חסר הוא בכתב-יד

<sup>42</sup> עיין הע' 21.

<sup>43</sup> ואף בתירוצ' זה, אין המשנה מתורצת לשיטת ר' עקיבא לפי הפשט, שבודאי "אבדה המשכון אבדו מעותיד" היא מידת אחריות גדולה בהרבה מזו של שומר שכר. ראה להלן, ובסוף דיון הסוגיא, עמ' 362.

<sup>44</sup> על העברות שלא הותאמו למקומן החדש עי' "פרק האשה רבה", עמ' 339 והציגונים שם בהע' 9. פסקא זו משולבת בסוגיית שבועות, ובכ"מ היא תלויה ועומדת, עיין להלן. בפני יהושע, לפחות לגבי מימרת שמואל, כתב: "והתם עיקר מימר' דשמואל דקאי אמתני' דהתם" (לתוס' ד"ה נימא). וכן כתבו ששבועות עיקרית (ע"פ דברי הריטב"א שנביא להלן, עמ' 303) ר"ב דה"פריס, מחקרים בספרות התלמוד, עמ' 246 (ובמקום "בקדושי" צ"ל "בחידושי", דהיינו לב"מ), ורב"ז בנדיקט, תורה שבעל פה ח (תשכ"ו) עמ' פז הע' 10. ומי שכתב שב"מ עיקרית לא הוכיח כן.

<sup>45</sup> לדברי גאון, על כל האמוראים כאן: "ואקשינן עליהו כולהו ... ועדיין עמד שמואל וחביריו בטעמו" (תשובות גאוני מזרח ומערב, סי' רלד, סד ע"ב), ראה להלן עמ' 323. ואולי "חביריו" נוספה בסיום להתאים לפתיחה.

<sup>46</sup> רגילות שיאמר "לימא כתנאי" גם על דברי אמורא אחד. ופשיטא שאין לומר ע"פ לשון זה שהועברה הסוגיא מב"מ לשבועות (כנגד דעתו של י' ע"י-חיים, מכתם לדוד, ספר זכרון הרב דוד אוקס ז"ל, רמת גן תשל"ח, עמ' 146 הע' 58).

<sup>47</sup> בתשובות גאוני מזרח ומערב (סי' רלג, סה ע"א): "נימא כי הני תנאי", וכ"ה ברש"י, ועי' דק"ס לשבועות, עמ' 98 ג. ועי' מ"ש בסיני עו (תשל"ה), עמ' עב"עג, ועמ' סב הע' 129.

<sup>48</sup> ראה חילוף-גירסא 6.

<sup>49</sup> עמ' 98 אות ק.

<sup>50</sup> = פרנקפורט, hebr. fol. 10, ועי' הע' 53.

<sup>51</sup> ועיין מהדורת ר"נ זק"ש, עמ' תסה, והע' 78.

בית המדרש לרבנים שהוצאתי לאור, וברפס שם מכתב-יד שני.<sup>52</sup> וברור שאינו מן הרי"ף, אלא שהוסיפו כן בכתב-יד אשכנזיים של הרי"ף,<sup>53</sup> והביאו מנוסח הגמרא ע"פ כ"י אשכנזי,<sup>54</sup> כגירסת כ"מ. והוא סגנון של אוקימתא לשם קושיא: "מאי לאו בדלא שוי" וכו'. וכן גרסו בתוספות ד"ה מאי לאו, בשבועות שם. והגירסא הראשונה, סגנון מלא של אוקימתא לשם קושיא: "היכי דמי אי ... אלא לאו". והביאו התוספות גירסא זו בשם "י"ס" (= יש ספרים).<sup>55</sup> וסגנון זה יותר נוח, שמבורר בו כיצד נתעורר כל הענין של שוה שיעור זווי או לא שוה. וממשיך (בשתי הגירסאות): "לא, בדלא שוי כ"ע לית להו" וכו'. ואפשר שהיתה אף גירסא מורחבת יותר בלשון היכי דמי, כגון: היכי דמי, אי דשוי שיעור זווי מאי טעמא דרבי אליעזר ואי בדלא שוי שיעור זווי מאי טעמא דרבי עקיבא, אלא לאו וכו', השוה פירוש ר' חננאל בשבועות שם. וכולם סגנונות אוקימתא לקראת קושיא.

בעל הגמרא בב"מ העביר כל אותו דיון שעל הברייתא בחלק השני של סוגיית שבועות, אל תוך סוגייתנו, כמעט ללא שינוי והתאמה, ורק שינה בלשון הפתיחה. ואם גרס שם כסגנון "מאי לאו בדלא שוי" וכו', הרי סגנון "לימא" במקום "מאי לאו". ואם גרס כסגנון המורחב, השמיט "היכי דמי" וכו' ואמר במקומו "לימא", וכפי שהפיסקא הראשונה שבסוגייתנו פותחת אף היא ב"לימא".<sup>56</sup> לאחר "ובדשמואל קא מיפלגי", ולפני "לא" וכו', הכניס בעל הגמרא דיון את מימרת שמואל, לפרש מהו "ובדשמואל", ובשבועות מוסבת כל הסוגיא על מימרא זו. וזהו כנראה מעשה עריכה יחיד שביצע בסוגיא. ובראש הסוגיא בשבועות כך הוא הלשון: "אמר שמואל האי מאן דאזופיה אלפא זווי לחבריה ואנח ליה קתא דמגלא עילוי"<sup>57</sup> אבד קתא דמגלא אבד אלפא זווי, אבד ל ת ר ת י ק ת א ת י ל א". הלשון "אבד" וכו' אינו נראה מעצם מימרת שמואל, אלא פירוש בעל הגמרא כדי להציע עליו שאר המימרות, ולא הובא לשון זה בב"מ עם מימרת שמואל.

עם כל זה, אותו סגנון "לימא" וכו' שסגנון בעל הגמרא בראש הפיסקא השניה כאן, אינו מבורר כל צרכו, ובגלל המרחק מדברי התנאים, אין הלומד יודע בודאות על מה מוסב בסוגייתנו, אם על משנתנו ואם לאו.<sup>58</sup> בשבועות לעומת זה, מוסבת הפיסקא במישרין על דברי ר' אליעזר ור' עקיבא, ואינה עוסקת במשנתנו, שלא הובאה בסוגיית שבועות כלל. וכן הרגיש גרסן קדום את הצורך להבהיר את הדברים בסוגייתנו, והוסיף לשון פירוש (לעת עתה מצאתי בכ"י ג. בלבד): "במאי קא מיפלגי ר' אליעזר ור' עקיבא, נימא בידלא שאו שיעור זווי" וכו', ונעשה לשון פירוש זה כמתרץ כיצד מתקשרת פיסקא זו למה שקדם בסוגיא. אף המפרשים התייחסו לשאלה זו, ויש בדבריהם תשובות

<sup>52</sup> עיין במבוא שם, עמ' 30, 35.

<sup>53</sup> עי' מ"ש בקבץ-על-יד ח (יח) (תשל"ו), עמ' 197. ומה שרצה הש"ך (סי' עב ס"ק ט, קפ ע"ב) לדייק בארוכה בדעת הרי"ף, ושלא כשיטת הפוסקים כדעתו, אינו אלא מהוספה זו שברפוסים.

<sup>54</sup> מתוך כמה וכמה גירסאות זהות, ברור שמקור אחד לתוספת זו ברפוסים ובכ"י מרצבכר. ברם ישנם גם שינויים קלים ביניהן, וכאן אציין לאחד מהם. בכ"י מרצבכר: "וקמיפלגי בשומ' אבדה דאיתמ' רב ה' אמ' כש"ח" וכו', כרבעי. ואילו בנרפס: "דאיתמר רבי אבהו" וכו'. ואולי היה כתוב "ראבה", ופתר הסופר שלא כהלכה.

<sup>55</sup> שבועות שם ד"ה מאי לאו, והשוה בסוגיין ד"ה נימא.

<sup>56</sup> וכפי שאותו חלק בסוגיית שבועות, המקשה מן הברייתא על שמואל פותח כן: "לימא כתנאי המלוה ... היכי דמי ... אלא לאו ... ובדשמואל קא מיפלגי". ומ"ש ר"ב דה פריס, מחקרים בספרות התלמוד, עמ' 246, לגבי "לימא כתנאי" בדף מד ע"ב שם, אינו קשור לענייננו. וראה לעיל עמ' 300, לגבי מבנה סוגיית שבועות.

<sup>57</sup> כגירסת כתבי-היד, וראה חילופי-גירסא 4<sup>3</sup>.

<sup>58</sup> עיין פני יהושע, שבא באריכות לקבוע התייחסות פיסקא זו לקודם לה בסוגיא (ד"ה לימא בדלא), וראה צורך להוציא מן האפשרות ש"לימא ... קמיפלגי" מוסב על מחלוקת ת"ק ור' יהודה במשנתנו!

שונות, בין במפורש ובין מכללא, ובכך אף הם משלימים ומשכללים מעשה ההעברה. וכתב המהרש"ל בחכמת שלמה, לסוגיין: "לימא בדלא שוי כו'. נ"ב לפירוש רש"י נראה לפרש דהכי פריך, נימא בדלא שוי שיעור זווי כו', ואמאי קאמרת מחוורתא דלא כר' אליעזר, ומשני דכולי עלמא לית להו דשמואל, וע"כ בשוי פליגי, ואם כן מתני' בעל כרחך דלא כר' אליעזר". כוונת המהרש"ל, לימא בדלא שוי שיעור זווי פליגי, ובזה אמר ר' אליעזר ישבע ויטול, "דאי בדשוי מודה ר' אליעזר דלגובינא שקליה" (רש"י ד"ה בדלא שוי).<sup>59</sup> ומשנתנו רבי אליעזר.<sup>60</sup> הוי אומר, לשון הפירוש שבכ"י ג. מצטמצם בקישור פיסקא זו למחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא בלבד, לומר שאין בה בדוקא התייחסות למשנתנו, ואילו המהרש"ל מוסיף ומפרש שפיסקא זו ממשיכה ענין הפיסקא הראשונה "לימא מתניתין דלא כר' אליעזר".<sup>61</sup> בדברי רש"י עצמו לא ניתן שום ביטוי מפורש לקשר הזה,<sup>62</sup> רק בפירוש המשנה (ד"ה שומר שכר) רומז רש"י איך תתפרש המשנה לאור פיסקא זו שבסוגיא — ר' אליעזר ור' עקיבא חלקו אם יש לו שכר מצוה לענין זה ואם לאו, ומתניתין איפוא שלא כר' אליעזר.

עיקר השיטה, הרואה עניינים במשא ומתן שבפיסקא זו כהמשך אוקימתא דמתניתין מאן היא, נמצא בדברי בעלי התוספות, והם אמרו על משא ומתן זה שבפיסקא השניה: "דהא דרממה מתניתין דקתני שומר שכר לדרכי יצחק" (ד"ה אימור).<sup>63</sup> ומזה באו לחלוק על רש"י, שפירש בדברי רבי יצחק לבעל חוב שקונה משכון: "לכל מילי להתחייב באונסין", ולא כשומר שכר כבמשנתנו.<sup>64</sup> וכן כשיטה זו שבתוספות כתב הרמב"ן מפורש (בר"ה והכא בדשוה ובר' יצחק פליגי):<sup>65</sup> "ואנן השת' לאוקומא כר"ע מה דר' י'". כלומר, המשא ומתן כאן בחיפוש אוקימתות שונות, בדשמואל ובר' יצחק וכו', מכוון בזה לתרץ אוקימתא של משנתנו.<sup>66</sup>

אף הרשב"א דן בענייננו, אלא שהסיק הוא על פי לשון הסוגיא שאין הפיסקא השניה המשכה של הראשונה לאוקימתא דמתניתין, אלא בעיא בפני עצמה היא, במה חולקים ר' אליעזר ור' עקיבא, כשיטת

<sup>59</sup> וכתבו בתוספות (ד"ה נימא): "פי' בקונט' אבל בדשוי הוי לכ"ע ש"ש" וכן בריטב"א, ד"ה נימא, הביא כל לשון של רש"י בשמו, וכתב שם: "... דלגובינא שקליה ו ש"ש הוי כו'. ועיי"ש אף בהבאת הרברים מלשון התוספות. ואפשר שלשון זה נוסף בספרי פירוש רש"י שלפניהם.

<sup>60</sup> ועי' להלן והע' 68. דברי הרשב"א והמיוחס לריטב"א.

<sup>61</sup> והיו שקשרו ביד חזקה בין פיסקא א' ופיסקא ב', ועשאו רצף אחד, עי' לחם משנה לפ"י מהל' שכירות ה"א (לקראת סוף הדבור).

<sup>62</sup> והמובא לעיל מד"ה בדלא, מתאים לסוגיית שבועות: "אי דשוי שיעור זווי מאי טעמא דרבי אליעזר". וראה תוס' ד"ה נימא. ועיי' להלן הע' 220.

<sup>63</sup> השוה תוס' פסחים לא ע"ב, ד"ה שקונה. בתוס' הרא"ש (ד"ה והא אידי, עמ' ריג): "ובענין לאוקומי מתניתין דבדשמואל קא מיפלגי! ועי' פני יהושע כבהע' 58. אבל קשה לומר שזו כוונת הרא"ש כאן. והשיטה המקשרת את שתי הפיסקות הביאה את האחרונים להקשות על סגנון הפיסקא השניה: "למה לא קאמר מילת' אמתני' גופא" (כוס ישועות, ד"ה עוד בגמרא).

<sup>64</sup> ד"ה שקונה משכון.

<sup>65</sup> בחידושי ובשטמ"ק.

<sup>66</sup> והוא מוסב על מה שהיקשה שם: "וא"ת דר' אליעזר היא, ומאי אבד דפטר ר' אליעז' בשאבד באונ'?", ורחא כנ"ל בפנים. ושוב רחא: "ועוד דה"ל לא קשוי בהדי' ולפרוקי בגמ' באבדו שטבעה ספינתו, כדמקשה ומתרץ בשאר דוכתי". כלומר, עוסקת הסוגיא בהדיא בענין אוקימתא דמתניתין, לא רק מכללא, ואי אפשר לנו לחלק ולתרץ מה תהיה אוקימתא זו אם נפרש כפירוש רש"י שחייב באונסין, הרי באוקימתא זו עוסקת הסוגיא, וחייבת לפרש. ובתוס' הרא"ש ד"ה לימא ... ובדשמואל קאמפלגי (ראה הע' 63), היקשה לאידך גיסא: "והא דקתני במתניתין הלוהו על המשכון שומר שכר, לאו דוקא שומר שכר, דשומר שכר לא מחייב לשלם אלא מה שנתנו לו בידו לשמור, וזה מפסיד כל חובו".



הגרסן בכ"י ג (וכפשוטם של דברים). ופתח הרשב"א (שטמ"ק ד"ה לימא) בקושיא בקושיית התוספות<sup>67</sup> על רש"י, שלפי פירוש רש"י בשוה שיעור זוזי הכל מודים דלגוביינא שקליה: "אינו מחזור, דא"כ מתני' אפשר דכ"ע היא וברשוה, ואנן הא אמרינן מחזורתא מתני' דלא כר' אליעזר, ומינה סלקינן". ובא הרשב"א והוסיף על כך: "ואפילו תאמר דעל קמ הדר, כלומר, ולמה דחיתו לר' אליעזר ממתני', לימא בדלא שוה פליגי, אבל בשוה כ"ע מודו, ומתני' בשוה, לא היא, דא"כ הכי הל"ל ודילמא בדלא שוה פליגי וא"נ הל"ל ואימא. ועוד, דכל דדחי ליה מהאי סברא כטעמיה הל"ל לדחוייה, ואנן לאו כטעמיה דחינן אלא מימר אמרינן לא בדלא שוה כולי עלמא לא פליגי. אלא ודאי בעיא בעלמא הוא דקא בעי במאי פליגי וכו', עיין שם. הרי העלה הרשב"א כסברת המהרש"ל ממש, אלא שלדברי הרשב"א היא סברה דחיה מעיקרה, וסגנון הגמרא מראה שאין לומר כן.<sup>68</sup> וכן בדברי הרשב"א להלן (שטמ"ק, ד"ה וז"ל הרשב"א והכא במלוה צריך למשכון קמיפלגי). מעיר, בדומה לתוספות ד"ה במלוה, מעין קושייתו דלעיל, שאף לפי הסברה שבכאן אפשר להעמיד את המשנה ככולי עלמא.<sup>69</sup> ומוסיף הרשב"א: "אלא דקשה קצת דא"כ כיון דלעיל אמרינן דמחזורתא מתני' דלא כר"א וכולה שמעתין בתר ההיא מסקנה גרידא, אם איתא דהשתא אפשר דאתא ככ"ע הל"ל לאסוקי והשתא דאתית להכי אפילו תימא מתני' ר"א ובשאינו צריך למשכון". הרי לדעת הרשב"א אין הסגנון בפסקא השניה מתאים להמשך המשא ומתן שבראשונה, אלא עוסק בענין אחר.

אף הריטב"א עסק בדברים הללו שעסקו בהם הרמב"ן והרשב"א (והמיוחס לריטב"א), אלא שאותה שיטה שכתב עליה הרשב"א על פי סגנון הגמרא "ולא היא", בא הריטב"א<sup>70</sup> ופירש כשיטה זו. ועל פירוש ר"י (והוא לפנינו בתוס' ד"ה נימא), כתב הריטב"א: "והפירוש הזה דחוק בלשון הגמ', והנכון כפרש"י. ואף על גב דאסיקנא לעיל מחזורתא מתני' דלא כר' אליעזר, ולא אשכחן טעמא לומר דמודה רבי אליעזר דמלוה על המשכון ש"ש, הא ל"ק דאע"ג דקמאי אסקוה הכין לשמעתין דלעיל, אתו בתראי למשקל ולמטרי בה ולברורה, ואמרו לימא בדשמואל בלחוד פליגי, אבל בדשוי מודה רבי אליעזר, ותהוי מתני' ד"ה כדשיילינן מעיקרא. ושקלינן וטרינן עלה ולא אשכחן דרכא אחריית, והדרינן למסקנא דלעיל, ואשתכח דקושטא אסיקי קמאי". והוא כפי שפירש המהרש"ל אליבא דשיטת רש"י כנ"ל.

בסמוך ותכוף לנ"ל, ממשיך הריטב"א את הדיון בנידון, בלשון "ותדע". ומכל מקום, אפשר שנכתב החלק הראשון של דברי הריטב"א בשעתם, ואחרי כן נוסף ההמשך. בהמשך זה מזהה הריטב"א

<sup>67</sup> ד"ה נימא.

<sup>68</sup> וכדברי הרשב"א כתב בחידושים המיוחסים לריטב"א (ועי' במבוא לחידושי הריטב"א גיטין, מהדו' ר"א ליכטנשטיין, עמ' 24-26, שמייחס החידושים לרבינו קרשקש, תלמיד הרשב"א, ועיין לעיל, עמ' 4, הע' 10), והביאם ביתר ביאור במקצת. וז"ל: "בדלא שוי שיעור זוזי קא מיפלגי ... אבל בדשוי שיעור זוזי דכולי עלמא שומר שכר הוי דלגוביינא תפיס ליה, וכן פירש ... והקשה על זה הב"ה (= הבעל התוספות, והוא בד"ה נימא) אם כן אמאי צריך לאוקמי מתנית' כרבי אליעזר או כרבי עקיבא, כתרוייהו הוה מצי לאוקמיה, ונימא דאיירי בדשויא משכונא שיעור זוזי". ועל זה הוסיף: "ולכא למימר דהשתא הוא דבעי לאקשויי ולמימר הכי, אמאי מוקמת לה דלא כרבי אליעזר, נימא דאינהו פליגי בדלא שוי שיעור זוזי, ומתניתין בדשוי שיעור זוזי, דא"כ מאי האי דקאמר לא רכ"ע לית להו דשמואל וכו' אמאי לא מוקמינן מתני אליבא דרבי אליעזר ומשום שמואל. וסוגיא דשמעתא ודאי לא מוכחא כהא פירושא וכו', עיי"ש. ואשר לריבז זה שבמיוחס לריטב"א, הנה תחילת הדיבור מובאת בשטמ"ק ד"ה לימא, בשם הראב"ד (והוא כלשון הנ"ל מילה במילה, רק שחסר בשטמ"ק "דכיון דלא שוי ... לזכרון בעלמא", ונראה שהושמט שם בטעות). ודומה איפוא שמביא בעל החידושים את לשון הראב"ד עד "תפיס ליה", ועל זה הוסיף: וכן פירש וכו'.

<sup>69</sup> והשוה רמב"ן, ד"ה במלוה צריך משכון.

<sup>70</sup> בחידושו כאן ד"ה נימא ובשטמ"ק. בסוף הענין כולו כתב הריטב"א: מ"ר. ועיין להלן הע' 80.

את הפיסקא השניה עם סוגיית שבועות. ואף שייחס פסקא זו בדיבור הראשון ל"בתראי", כעת מפרש שבעלי הפיסקא הראשונה הכירו כבר סוגיא זו במסכת שבועות, ועליה ביססו מסקנתם והביאוה כאן לראיה, וכולה חדא היא. וז"ל: "ותרע דכל האי סוגיא דמייתי תלמודא מכאן ואילך כולה היא במס' שבועות על מימרא דשמואל, דאמרינן לימא כתנאי דתניא המלוה את חברו על המשכון ואבד וכו' דכ"ע לית להו דשמואל וכו' עד סופא. ומשמע דסוגיא דלעיל בתר דידעו סוגיא דהתם אתאמרא, דלא אשכחו התם אנפי דקושטא במאי פליגי ר' אליעזר ור' עקיבא,<sup>71</sup> ומש"ה איצטרכינן למימר הכא מחוורתא מתניתין דלא כרבי אליעזר. ותרע שהוא כן, דאי לא, קשיא מסקנא דהתם אמאי דאסיקו לעיל דמתני' דלא כר"א, אלא ודאי כולה חדא היא,<sup>72</sup> ולברורי מילתא אייתי תלמודא סוגיא דהתם בתר מסקנא דלעיל. מ"ר.<sup>73</sup> הרי ראינו, שבדיבור שני זה קובע הריטב"א שהפיסקא השניה העברה היא ממסכת שבועות, והיא עוסקת "במאי פליגי ר' אליעזר ור' עקיבא", ולא נאמרה על סוגיית ב"מ. ואף רומז הריטב"א לקושיא, שמא תאמר שהפיסקא השניה סותרת את הראשונה שהסיקו מתניתין דלא כר"א,<sup>74</sup> וזוהי הקושיא שבא לתרצה ולישבה.

ר"ח אלבק עסק בסוגייתנו במאמרו: "לעריכת התלמוד הבבלי — מקורות שונים", תרביץ טו (תש"ד). בעמ' 22-23,<sup>75</sup> וכתב שם: "מן לימא בדלא שוי משכון שיעור זוזי וברשמואל קא מיפלגי וכו' הוא מקור אחר ונמצא כחטיבה אחת גם בשבועות מ"ג ב'. ועל פי מקור זה המשנה הלוחה על המשכון שומר שכר היא גם כר' אליעזר ומדוברת בשוה המשכון שיעור זוזי, או בשאין המלוה צריך למשכון. והראשונים נתחבטו בזה הרבה, עי' בתוס' ד"ה נימא וד"ה במלוה ובש"מ, ולדברינו הכל מיושב. ועוד שאפשר להניח שהסוגיא הזאת מניחה שהמשנה ככולי עלמא, ומפני זה היא מתאמצת להקים מחלוקת ר"א ור"ע דוקא בדלא שוי משכון שיעור זוזי או במלוה צריך למשכון, ועל כן הוכרחו לחלק לרב יוסף בין שומר אבדה שהוא ש"ש ובין מלוה על המשכון שהוא ש"ח ולומר שאינו ש"ח אלא בצריך למשכון להשתמש בו, אף שכלא זה הברדל גדול ביניהם, שהמלוה על המשכון אף שעשה מצוה בהלואה שהלוה את חברו, אינו עושה מצוה בלקיחת המשכון ושמיירתו לצרכי ביטוח החוב, אבל שומר אבדה עושה מצוה בשמירה. אולם כיון ששנינו במשנה שהמלוה על המשכון ש"ש (לכ"ע) צריכים לומר שהמחלוקת היא דווקא במלוה צריך למשכון, אבל באינו צריך הוא ש"ש כמו בשומר אבדה".

<sup>71</sup> בסוגיא דהתם (= סוגייתנו להלן) הרי לכאורה מצאו והסיקו: "והכא במלוה צריך למשכון קא מיפלגי, מר סבר מצוה קא עביד ומר סבר לאו מצוה קא עביד" (ועיין להלן עמ' 360 והע' 383). ופירשה רבינו בחידושי שבועות: "דאיכא מ"ד דלאו מצוה ממש ... ודינו כשומר חנם ... ומ"ס דאפי' האי מצוה עביד ... והוי שומר שכר". ועי' מ"ש לעיל עמ' 302 בענין פירש"י למשנה. ועי' להלן הע' 72. מכל מקום, לשיטת רבינו כאן אמנם נדחו כל הטעמים בסוגייתנו, והוא שכתב לעיל ד"ה גמ' לימא מתני': "דהשתא בסוגיין לית לן חד מהנהו טעמי אלא טעמא דרש"י ז"ל (עיין להלן עמ' 361), ולבתר דאמרינן מחוורתא מתני' דלא כר' אליעזר אתינן למידק אי פליגי במידי אחרינ' ובטעמא אחרינא". והשוה סד"ה והכא: "דחייא בעלמא היא" וכו'.

<sup>72</sup> דאי לא וכו'. כלומר, שאם תאמר שיש מסקנה בשבועות, תקשה אותה מסקנה לפיסקא הראשונה, למה לא סמכו עליה, כגון מתניתין שאינו צריך למשכון, ודברי הכל היא. ועי' בהע' 71. אלא אין שם מסקנה, ושתי הפיסקאות אינן סותרות זו לזו.

<sup>73</sup> והשוה להלן ד"ה דכולי עלמא: "נקטינן הכא סוגיא דהתם, דהכא סוגיא דהתם הוא דמייתי כדפ"ל".  
<sup>74</sup> וברומה לקושיות שבתוספות, אלא שכאן, לאחר שקבע שהפיסקא השניה משבועות חמורה היא יותר — וכי

קבעו כאן מסוגיא דהתם מה שסותר תחילת הסוגיא שבכאן?  
<sup>75</sup> בפרק תשיעי שבמבוא לתלמודים, המקביל למאמר זה, השמיט אלבק את הציון לסוגייתנו, והיפנה (עמ' 572-

573, הע' 46) לדיון שבמאמרו. והביא את הדברים בקצרה בהשלמות לסדר נויקין, עמ' 426.

כנושא של אותו מאמר כולו, אף כאן מתכוין אלבק לומר ששתי הפיסקאות שני מקורות הם, וחלוקים הם בסתירות וניגודים זה לזה.<sup>76</sup> וכאן רצונו לומר שחלוקות הפיסקאות לגבי אוקימתא דמתניתין, שלפי הפיסקא הראשונה מתניתין דלא כר"א, ולפי השניה מתניתין דברי הכל. ולדבריו אף פיסקא שניה זו עוסקת באוקימתא דמתניתין ככולי עלמא, ומפני זה "היא מתאמת להקים מחלוקת ר"א ור"ע"<sup>77</sup> באוקימתא שתשאיר מקום ליישב משנתנו מי היא. ולא אמר אלבק שפיסקא זו הועברה ממס' שבועות, אלא אמר שהיא נמצאת גם בשבועות. וכוונתו בזה להראות שהיא חטיבה בפני עצמה, אבל עיצוב לשון הפיסקא ותוכנה מיישב אלבק דוקא בבבא מציעא, ולגבי משנתנו.<sup>78</sup> ברם אין הכל מיושב בזה, ואף לדברי הראשונים, שהרי היקשו הם כנ"ל שאין סגנון פיסקא זו מתאים לאוקימתא משנתנו, ואין הענין נזכר בה כלל, וכל סגנונה פונה ליישב מחלוקת ר"א ור"ע בלבד.<sup>79</sup> ומכאן שאינו שייך כל כך לסוג סוגיא זו בין מקורות סותרים, כאילו שני החלקים שני מקורות עצמאיים הם, המדברים לגבי אותו ענין בדעות סותרות, דהיינו אם משנתנו כ"ע אם לאו, בחינת בסורא מתנו הכי בפומבדיתא מתנו הכי. ומוטב היה לסווג אי התאמת הפיסקא השניה לראשונה בתופעת העברות בלתי-מותאמות, והחלק השני מעיקרו אינו עוסק באוקימתא דמשנתנו.<sup>80</sup>

ההבחנה בין משכנו בשעת הלואתו למשכנו שלא בשעת הלואתו מופיעה בסוגייתנו הן בפיסקא א' והן בפיסקא ב'. ונראה שבעל פיס' א' שאב הבחנה זו מן "אימר דא"ר יצחק" שמשכנו וכו', כבפיס' ב' לפנינו, שהוא דיבור הקשור להקשרו בקשרי סגנון וסברה. וכן אמרו הראשונים שהבחנה זו שבפיס' א'

<sup>76</sup> עיין בתרביץ שם, עמ' 14-15.

<sup>77</sup> עמ' 22-23 (הוספת ההדגשה), ובהשלמות שם.

<sup>78</sup> "כיון ששנינו במשנה" וכו'. ולשיטתו נראה שיאמר שהועברה הפיסקא מ"ב" ל"ש"ב, שהרי בשבועות לא הביאו משנתנו ולא דנו בה במפורש. הקביעה שכאן מתאמת הסוגיא להגיע לאוקימתא של משנתנו, דומה לשיטת הראשונים (עי' לעיל עמ' 302, שיטת הרמב"ן). אשר למאמץ זה — גם צייטלין (כנ"ל בהע' 2, עמ' 108 שם) כתב: "... The rabbis in the Talmud had difficulty in explaining ..." — יש להעיר שאין כאן קושי ואין כאן מאמץ, אלא רק דרך התלמוד לדחות אוקימתות כדי להרחבות באחרות, להנאות את הלומד בעיון הלכות חשובות, כגון מימרת ר' יצחק ומחלוקת רבה ורב יוסף (בין אם היו המקורות מסודרים בסוגיא מכבר — והרי הם בסדר כרונולוגי לפנינו — בין אם בעל המשא ומתן הביאם). ורק אם קישרת פיסקא שניה לראשונה, נראה המו"מ יותר מאולץ.

<sup>79</sup> ומה שכתב אלבק להעמיד משנתנו באינו צריך למשכון (עמ' 23), הוא ע"פ מה שהקשו תוס' ד"ה במלוה, ע"פ שיטת רש"י, אבל לר"ח "א"ש דלא מצי לאוקמי מתני' באין צריך" (ועיין להלן הע' 354). וכן לשיטת ר"י מיגאש (עיין להלן עמ' 355) א"א לפרש כן. ועיין היטב ברמב"ן סוף ד"ה במלוה, ולהלן הע' 355.

<sup>80</sup> בה עסק אלבק בתרביץ ג (תרצ"ב), עמ' 51, "סוגיות ... שנתהו על ידי העתקות ממקום למקום"; מבוא לתלמודים עמ' 472-473, 641-659. בדיונו בסוגיין בתרביץ טו הנ"ל (עמ' 23, הע' 19) הביא אלבק אף את דברי הריטב"א הנ"ל משטמ"ק, והעיר שמקצת הדברים קרובים לשיטתו, ומקצתם רחוקים ממנה (עיי"ש). ולאחר הלשון "ושקלינן וטרינן עלה ולא אשכחן דרכא אחרית" העמיד סימן שאלה בסוגריים. וכוונת לשון הריטב"א שלא מצאו אוקימתא להעמיד משנתנו כדברי הכל, ועי' חידושי הריטב"א החדשים סוף עמ' 182-183. ובהביאו דברים אלה משטמ"ק, ציין אלבק: "וראיתי בשיטה מקובצת שמביא בשם מ"ר (הרדב"ן) וכו'. וכעת שיש בידנו חידושי הריטב"א החדשים, עינינו ראות שהוא לשון הריטב"א, ואף מן הסגנון ברור שהכוונה לרבו של הריטב"א, כרגיל בלשונו המובא בשטמ"ק. וגם מתוך שטמ"ק ראוי היה להסיק כן, שברור הוא שמן "והריטב"א כתב וז"ל נימא" עד "ובמסכת שבועות כתבתי יותר מזה, עיי' שם ע"כ", כולו לשון הריטב"א הוא. ומה שכתב "עכ"ל" סמוך לתחילת הדיבור אינו אלא סיום לפירש"י" (וממשיך: "והקשו בתוס'"), שהרי לא היה בעל השטמ"ק מביא מן הריטב"א את הבאת דברי רש"י בלבד, שהם כמעט זהים ממש לפירוש רש"י שלפנינו. וכן אין בעל השטמ"ק רגיל בכגון זה להביא לשון הרדב"ן, ומה גם שלפי זה אין יחוס כלל לשני הדבורים שאחרי מ"ר עד "עיי' שם. ע"כ".

נובעת מדינו של ר' יצחק.<sup>81</sup> וקרוב שגרס בעל פיס' א' אותה סוגיא במס' שבועות בלבד, טרם צורפה כאן פיס' ב', ושאל משם הכיטוי ההוא. וכן אפשר שדיבור זה שבפיס' א' ("כאן שמשכנו בשעת הלואתו" וכו') סייע והשפיע לצרף לכאן סוגיית שבועות בפס' ב'. גם עצם הבריייתא אפשר שהובאה כאן ממס' שבועות, מתוך דמיונה למשנתנו — דמיון ולא זהות — ומסביבה נרקמה הסוגיא.

לאחר שבאות כעת בסוגייתנו שתי הפיסקאות זו אחר זו, ונתחברו יחד לסוגיא אחת, כיצד ראוי להסיק מסקנותיה של סוגיא מאוחדת זו לגבי פרשנות ההלכות השונות ויחסן זו לזו, ע"פ שיטת ההלכה? לאור תולדות התהוות הסוגיא כנ"ל, בוראי שאי אפשר להשיב תשובה חד-משמעית לשאלה זו, ואין לך ענין אחד מענייני הסוגיא שלא נחלקו בו המפרשים מן הקצה עד הקצה. מכל מקום, כפי שמסודרת סוגיא זו לפנינו היום, אפשר לנסח "מסקנות" אחדות: נקבע בסוגיא שאין ניתן לחלק בין המשנה והבריייתא בדרך "כאן שמשכנו בשעת הלואתו" וכו' — הרי "אידי ואידי הלואהו על המשכון קתני" (ופירש רש"י: על המשכון, בשעת הלואה משמע); "מחזורתא מתני' דלא כר' אליעזר", ומתניתין איפוא, לפי לשון הסוגיא, צריכה להיות כר' עקיבא. ובדינו של ר' עקיבא "אבר המשכון אברו מעותיך", הכוונה תהיה כמשנתנו, בחיוב שומר שכר בלבד, ואם אברו באונס, לא אברו מעותיו. והיות והעמדנו אוקימתות למחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא מדברי שמואל ור' יצחק, אף בדבריהם דובר בחיוב שומר שכר.

במהלך הסוגיא נראה מסגנון בעל הגמרא ומדרך עשיית האוקימתות, שדעתו אף לפסוק הלכה. ובכן, "ברלא שוו שיעור וזויה דכוליה עלמא לא פליגי דלית להו דרשמואל", הרי אין הלכה כשמואל;<sup>82</sup>

<sup>81</sup> עי' ר"י אבן מיגאש לשבועות ספ"ו, ד"ה נקטינן, במה שרוצה ללמוד מאוקימתא של פיסקא א' לדר' יצחק (ומביא פיסקא ב' משבועות בלבד). וכן באו להקשות על המפרשים לדברי ר' יצחק קונה ממש, כמשמע הפשוט בפיסקא ב', או להוכיח שלא קנה אלא כשו"ש, מתוך שאותו לשון נמצא בפיסקא א', המוסכת על המשנה. עי' תוס' שבועות מד ע"א ד"ה מכאן ("וכרבי יצחק"); מיוחס לריטב"א כאן ד"ה מניין, וד"ה אבל למה. ובספר ההשלמה סי' ד, עה ע"ג: "וראיה ברורה ... דהא מעיקרא הוה ס"ד" וכו', עיין שם; רמב"ן ד"ה והכא (קמח סע"ב). ובמיוחד במס' שבועות היו מפרשים "לגמרי", לולא קישור הפיסקאות בב"מ, עיין ריטב"א לשבועות, ד"ה מניין. ועיין להלן עמ' 331 ודברי ספר ההשלמה שם. ולצד שני, למפרשים קונה לגמרי צריך להוציא לשון "שומר שכר" שבמשנה מפשוטו! כבמאירי לשיטת רש"י והראב"ד, שאילו היקשו מן המשנה, "אף הוא היה מתרץ מאי שומר שכר דקתני ש ש מ י ר ת ו ש כ ר וריח אצלו הואיל וגבה בו את חובו, ומתחייב באונסין מפני שהיא כשלו". ועי' להלן הע' 220. ולפי שפיסקא א' מאוחרת בזמן אבל קודמת בסוגיא, נעשה סגנון הגמרא תמוה בעיני המפרשים, עי' ריטב"א ד"ה אפילו תימא. ובדרישה ריש סי' עב: "ראיך יסבור בתחילת הסוגיא בפשיטות דר"י שלא בשעת הלואתו איירי, ואח"כ בסוף הסוגיא סבר למימר דפליגי בר"י וא"כ יסבור דר"י אפילו משכנו בשעת הלואה נמי איירי", ומקושיא זו רצו להוציא פיסקא א' מסוגיית ר' יצחק שבפיסקא ב'. ובפני יהושע ד"ה הלוהו, על פיסקא א': "אלא דלפ"ז ... ומשמע לכאורה דהוי מטעמא דר' יצחק", עיין שם ולהן שם לתוס' ד"ה אבר. וראה להלן עמ' 321 והע' 160.

<sup>82</sup> באו"ז סי' רהע: "ולר' נראה האי דפסק ר"ח הכי, זה עשה משום סוגיא דשמעתין דלא אתיא כשמואל, דאמר דכולי עלמא לית להו דרשמואל, ושוב מצא כן בהדיא בספר המנוי שעשה ר"ח". (ועיין אסף, ספר המקצועות, עמ' עג; ועי' באו"ז, והדומה שכאן המשך דברי ר' אלחנן, ור"י איפוא הוא ר"י אביו.) וכן בפירוש ר"י אבן מיגאש לשבועות, מג ע"ב: "הא דאמר שמואל ... ליתא דהא דאמר ברלא שוי שיעור וזו דכולי עלמא לא פליגי דלית להו דרשמואל". ועי' דינו של ראב"ן שבועות ספ"ו (רלד ע"ד), וסיים: "ואע"ג דהילכתא כשמואל בדיני וכרב נחמן, סוגיא דמתניתין ושמעתין לא דייקא כוותיה". ועי' פסקי ר"ד עמ' רפ, ועוד.

וכתב הרמב"ן במלחמות, שבת פ"ג ד"ה ועוד לימא: "וכיון דמהדרין בגמרא בה דכולי עלמא אית להו דרב ש"מ הילכתא כוותיה, וכיוצא בזו ... וזהו שקול הדעת שאמרו במסכת סנהדרין (ו ע"א) דסוגיין כחד מינייהו, וכן מנהג הגאונים ז"ל. וגדולה מזו אמרו בההיא דאמר שמואל האי מאן דאזופיה אלפא זווי לחבריה ואנת ליה קתא דמגלא עלייהו אבר קתא דמגלא אבר אלפא זווי, ור"נ אמר אפי' תרתי קתאתא, ורחאווה לדינא מסוגיא דאיתמר עלה לא רכ"ע

"משכנו שלא בשעת הלואתו דכולי עלמא אית להו דר' יצחק", הרי הלכה כר' יצחק שלא בשעת הלואה;<sup>83</sup> "דכולי עלמא אית להו דרב יוסף", הרי הלכה כרב יוסף.<sup>84</sup>

מכאן נראה לומר פסקה של סוגייתנו, שכל מלוה שומר שכר הוא על המשכון במשכנו שלא בשעת הלואה מר' יצחק, וכן שומר שכר הוא במשכנו בשעת הלואה ממשנתנו, שהלכה כמותה וכו' עקיבא. והטעם לדין זה, כ"מסקנת" הסוגיא, מדרב יוסף, וסוכרים תנאים אלה שאף במלוה צריך למשכון, מצוה קעבד, ובין שוה משכון שיעור זוזים בין אינו שוה, שומר שכר הוא על שווי המשכון, ולא יותר.<sup>85</sup> רק בדבר אחד הענין קשה לשיטת בעל הגמרא, שצריך לנקוט פירוש כל שהוא לגבי "משכנו בשעת הלואה מי אמר", שאפשר לשמוע מכאן שבשעת הלואה הלכה שלא קנה, ואילו לפי המסקנות דלעיל, בין בשעת הלואה ובין שלא בשעת הלואה, הכל אחד, ובשניהם חייב כשומר שכר. ברם כפי שקורה בסוגיות הרבה, אוקימתות אלה שניתנו לדברי התנאים והאמוראים, לפי צורכי המשא ומתן ניתנו, ואינן בדוקא פשוטן של המימרות. ובמיוחד הדבר מורגש במימרות האלה, שיש מהן שבאות בסוגיות שונות, ומקבלות על-יד כך אוקימתות שונות, לפי המשא ומתן שבכל סוגיא. ואופיין של הסוגיות הללו הוא שהדיון מקומי הוא, ואין חוששים לאוקימתות סותרות בסוגיות אחרות. ועוד, שכאן אף הועברה סוגיא ממסכת למסכת, וצורפו שתי פסקאות השונות מעיקרן לסוגיא אחת, ומכאן נמשכת הפרשנות, עתים לפשט המרכיב הבודד ועתים לצורך ישוב הסוגיא בכללותה.<sup>86</sup> עלינו לחקור איפוא פשוטן של המימרות, הן בסוגיית מס' שבועות והן בסוגיית ב"מ ובסוגיות אחרות.

### בעל חוב קונה משכון

נפתח במימרתו של רבי יצחק.<sup>87</sup> הרי לא אמר רבי יצחק במפורש שמלוה שומר שכר הוא על המשכון, או שהמשכון ברשות מלוה הוא, בין לגנבה ואבדה, ובין לאונסין. ולשון "קונה" שאמר נראה

לית להו דשמואל כדאימא בניזקין בשבועות (צ"ל: בשבועות) הדיינים ובהשוכר את האומנין" (והביאו ר"ש אברמסון, כללי התלמוד בדברי הרמב"ן, ירושלים תשל"א, עמ' 89 סי' 80).

ברם מי שרצה לפסוק כשמואל יישב לשון "דכ"ע ... לית להו דשמואל", וכפי שממשיך באו"ז שם: "ואין זו ראייה לדחות דברי שמואל כיון שאין שום אמורא חולק עליו, שכן דרך התלמוד לדחות דכולי עלמא לית להו דשמואל אע"פ שהלכה כמותו, כיון שאין יכול לדחות ולומר דכולי עלמא אית להו דשמואל" וכו', עי' תוס' ד"ה לא, ותוס' בשבועות שם ד"ה מתני'. ואילו הרמב"ן כתב: "דה"ה דמצי למימ' דכ"ע אית להו דשמואל" (ד"ה ונ"ל, עיי"ש). ועי' ריטב"א ד"ה דכולי עלמא לית להו דשמואל, ובחידושיו לשבועות ספ"ו. וראה להלן הע' 244, ועמ' 342 והע' 263.<sup>83</sup> בתשובות גאוני מורח ומערב, סי' רלד (סד ע"ב): "והקשינו על זאת נימא דר' יצחק תנאי היא, וכן היא (?) הקושיא הזו קיימא לן דשמעתא דר' יצחק ולית בה פלוגתא דתנאי, וכל מילתא דקיימ' כתנאי מפוקפקת היא". והשוה תשובות שערי צדק חלק ד, שער ב סי' ח (עמ' פ). וכתב ר"י אבן מיגאש במס' שבועות ספ"ו: "היכא דמשכנו שלא בשעת הלואתו דסביבא לן כותיה כדאמר' במשכנו שלא בשעת הלואתו דכולי עלמא אית להו דרבי יצחק". ועי' ראב"ן בשבועות שם (רלד ע"ד), ד"ה המלוה את חברו, וסיים: "ומדהדרי בתראי לאוקומה כדברי הכל ש"מ כוותיה קיימי להו". ועיין פסקי רי"ד, עמ' רפא.

<sup>84</sup> ועיין רי"ף (להלן עמ' 330), פסקי רי"ד הנ"ל, מאירי ב"ק סוף עמ' 172, ועוד הרבה.

<sup>85</sup> השוה פסק הרי"ף בסוגיין. ובאו"ז סי' רהע: "מסקנא דשמעתין" וכו'.

<sup>86</sup> בתוס' הרא"ש ד"ה והא אירי, ומובא בשטמ"ק; והדיבור כנראה מר"ת, עיין להלן עמ' 337 הע' 243): "הילכך, על כרחך ההיא דגטין אף בשעת הלואתו, ותלמודא דמפרש טעמא בגמרא בגטין משום דקני ליה כר' יצחק, אע"ג דר' יצחק לא איירי אלא שלא בשעת הלואתו, תלמודא קאסמיך אדרשא דספרי" וכו'.

<sup>87</sup> לא ידעתי משום מה רצה רי"א הלוי הרצוג לומר שהוא ר' יצחק הנתנא הבבלי (Main Institutions, I, p. 339). ואם משום שמוכחא מימרא זו במדרש נתנאים לספר דברים של הופמן (עמ' 158), הרי אינה אלא הבאה ממדרש הגדול (דברים, עמ' תקמז), ופשוט ששם הובאה מסוגיין, והוא האמורא ר' יצחק.

כפשוטו כרוב "קונה" שבתלמוד, שקנאו להיות ברשותו ובבעלותו לגמרי, כלומר, ש ל ו.<sup>88</sup> ולכן דרשו "אם אינו קונה משכון צדקה מניין", שהרי מה צדקה יש אם ישיב לחברו חפצו של חברו? אולם כשרכש המשכון להיות שלו ועומד ומשיבו לחבירו, בודאי צדקה היא.<sup>89</sup> (ואף במשפט המזרח הקדום יש בדומה לכך שמלוה קונה משכון להיות שלו.<sup>90</sup>) ורק בזה אינו שלו לגמרי בדניו של ר' יצחק, שעומד הוא ב"השב תשיב לו" (דברים כד, יג) לכשיפרע חובו.<sup>91</sup> וגם אפשר לפרש "קונה משכון", שאינו נעשה שלו, שהרי הוא בהשב, אלא שקנאו להיות ברשותו לגמרי, וכל אחריותו עליו, בדומה לדבר שהוא שלו ובבעלותו, ולא כשאר פקדון, ש"פקדון ברשותיה דמריה קאי".<sup>92</sup> וכך היו אומרים על דבר שכל אחריותו עליו, שקנאו.<sup>93</sup> וכן בספרי ובירושלמי אמרו שאמנם משכון של לוה הוא, אבל הוא ב י ד ו של מלוה, כלומר, ב ר ש ו ת ו.<sup>94</sup> ואף לפירוש זה נוח לפרש "אם אינו קונה משכון צדקה מניין", שאף דבר שהוא

<sup>88</sup> כגון: "אמר רבה שינוי קונה כתיבא ותנינא, כתיבא והשיב את הגולה אשר גזל, מה ת"ל אשר גזל, אם כעין שגזל יחזיר, ואם לאו דמים בעלמא בעי שלומי", ב"ק סו ע"א ובכ"מ (אוצר לשון התלמוד, לט, עמ' 1011). והשוה "אומן קונה בשבח כלי", קידושין מז ע"ב ושאר מקומות. וכתב רש"י שם ד"ה והכא באומן קונה: "... ועשה מן הזהב כלי, קונה לזכות בכלי ... רכל מה שמשביח אינו מלוה על הבעלים אלא בכלי הוא זוכה, וכשמחזירו לו בשכר הקצוב ה היא ש ע ת א ה ר י ה ו א כ מ ו כ ר ו ל ו" (ועיין להלן עמ' 348 והע' 304). ואפשר שבענין זה שאל השואל מאת הרי"ף, ועל זה השיבו: "ליכא דמחייבא למלוה בשמירת משכון טפי מן מאי דאית על שומר שכר ... ולא שייכא דרכי יצחק בהני מילי מכל עיקר". כלומר, בשאלתו פירש שקונה לגמרי. הרמב"ם פירש לשביעית פ"י מ"ב: "בעל חוב קונה משכון, לפיכך אם הלואה על המשכון הרי זה כאלו הקנה לו המשכון בחובו לזמן" (עמ' רסג). ועיין פני יהושע, ברש"י בד"ה שקונה, בענין "פשטא דלישנא".

<sup>89</sup> ר"ח לשבועות מד ע"א: "וכשמחזירו לבעליו, ממונו (כלומר, של המלוה) נותן לו, לפיכך כתיב ולך תהיה צדקה". ועי' תוס' קידושין ח ע"ב ד"ה צדקה, ושבועות מד ע"א ד"ה צדקה. כלומר, כמתן צדקה (וראה ר"ל גינצבורג, שיעורים למס' קידושין, שכפול, עמ' 49).

<sup>90</sup> "... the evidence seems to favour the idea that the object pledged would only become the property of the creditor once the debtor had failed to meet his repayment date. Thereafter, procedure seems to have varied, but in some cases at least an object which became the creditor's property by these means could be redeemed as of right by the debtor or previous owner. The few conveyances we have which release an object from pledge are phrased in most respects like an ordinary sale text, and bear the seal impression of the creditor, so that it is clear that the object had already become his property" (J. N. Postgate, *Fifty Neo-Assyrian Legal Documents*, p. 29); "if the silver is not paid within 10 days the woman is purchased", *ibid.* p. 50, *vid.* pp. 14, 39, 52-53 ועיין דרייבר ומיילס, I, עמ' 210-214, לגבי כמה סוגים של משכון, ולאחר מהם סיכמו: "although the slave was redeemable, it must not be supposed that the transaction was a mere pledge or mortgage ... the slave becomes the property of the creditor ... *ana kiššatim*, then, although it is not a pledge or distress but a sale, is not a pure sale, as there is a right of redemption" B. L. Eichler, *Indenture at Nuzi*, pp. 7-10; 75 n. 34, 79-80. עיין B. Cohen, *Jewish and Roman Law*, pp. 205-198 עמ' 198-205. צייטלין שם, עמ' 104. ועיין M. Kaser, *Roman Private Law*, pp. 155, 170 עמ' 155, 170.

<sup>91</sup> ונראה לומר שאם מכר מלוה את המשכון מכור, ואם הקדישו מוקדש. וראה להלן. ועיין פסחים ל ע"ב.

<sup>92</sup> ב"ק קו ע"א, קידושין נט ע"א, כתובות פד ע"א.

<sup>93</sup> ועיין לעיל, סוגיא יא, עמ' 259 והע' 51, שנקרא ל ו ק ח או ש ו א ל (ועי' ריטב"א כאן ד"ה מתני' הלוה, בשיטה שדחה, ובתוס' קידושין ח ע"ב ד"ה מנין). על לשונות קנין ורשות בגנבה וגזלה, עי' ש' אלבק, דיני הממונות בתלמוד, עמ' 67-68.

<sup>94</sup> "ואשר יהיה לך את אחיך, ולא של אחיך ב י ד , מיכן אתה אומר המלוה על המשכון אין משמט" (ספרי דברים פ' קיג, עמ' 173); "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך, פרט למה שיש לא ח י כ ת ח ת י ד יך" (ירושלמי

ברשותו, ביכולתו לעכבו ולא לתתו לאחר. גם אצל הראשונים מצאנו מיגוון של דעות בזה. יש שכתבו שהוא של המלוה,<sup>95</sup> ויש שאמרו שהוא ברשותו,<sup>96</sup> ויש שהטעימו במיוחד שעם שהוא ברשותו, וכדומה, אינו שלו.<sup>97</sup> כל זה לפי המימרא. ואילו לפי פשט הלשון, הבאים לפרש מימרת ר' יצחק מתוך

שביעית פ"י סה"א, לט ע"ב. יד = רשות, השוה מכילתא, מסכתא דנזיקין [משפטים], פ"ג, עמ' 294: "בירו, אין בירו בכל מקום אלא רשותו" ובמקבילות, כמצוין שם, ובאוצר לשון התנאים, מכילתא, א, עמ' 600. ירושלמי גיטין רפ"ח: "מהו מירו, מרשותו"; מעשר שני פ"א סה"א, נב ע"ד: "מהו בידך, ברשותך"; ב"יהודה, ערך יד, עמ' 1960, ועי' מ"ש בשנתון המשפט העברי ה (תשל"ח), עמ' 213.

<sup>95</sup> בתוס' סד"ה אימור (ואף שלא סברו שחייב באונסין): "דמשום חיוב דשומר שכר לא מיקרי חמצו אי לא משום דאמר הכתוב דקני ליה והוי שלו כד' יצחק", ובשטמ"ק ד"ה כתוב בתוס': "וכתוב בגי' אע"ג דאין חייב באונסין הא קני ליה מכל מקום והוי שלו". ראה להלן, הע' 98. פסקי רי"ד: "קנאו המלוה והרי הוא שלו" (לפסחים לא ע"ב, עמ' רלו); "קנייה והוי ידיה" (לקידושין ח ע"ב, מהדר' חטריק, עמ' 52); ריטב"א: "דקני ליה והוי כדידיה" (לקידושין ח ע"ב, ד"ה והא). וכתב הש"ך (סי' עב ס"ק ט, קפ רע"ב): "והרי הוא שלו לגמרי". ובשו"ת הרא"ש (כלל לה, סי' ב, לה ע"א), משם ה"ר אביגדור כהן צדק, בהרחבה: "משכון אע"ג דלענין אונס לא קאי ברשותיה, מיהו כיון שהלואה עליו ומסרו לו על מלוה זו, זכו לו מעותיו להיות שלו, דדבר תורה מעות קונות, אלא שעומד לחזרה, וכי יהיה ליה זוזיה הדר שקיל ליה מיניה", ועיין שם. ובמאירי כאן, עמ' 317, לשיטת רש"י וראב"ד: "כשלו". וראה לב"מ קד ע"א, עמ' 386, ד"ה המלוה, ור"ה צריך: "לדעתנו".

ועיין במאירי לפסחים שם, עמ' צהצו (ולפי החילוקים השונים שעשה שם). וכתב: "נכרי שהלואה את ישראל על חמצו הרי הוא אחר הפסח מותר בהנאה. שאעפ"י שהישראל יכול לפדותו אינו של ישראל אלא של נכרי, ופירשו בגמרא כשהרינו אצלו ... וסתמו קנו (צ"ל: קנוי) הוי לגוי, ואפי' פדאו לאחר זמן, פנים חדשות הן". ואע"פ שכתב להלן בפירוש הסוגיא "שסתם משכון ביד המלוה הוא, ואעפ"י כן כל שאין שם הרהנה כל היכא דאיתיה ברשותיה דמריה איתיה, הואיל ויכול לפדותה בכל זמן" (עמ' צח, ד"ה וחור והקשה, והביא דבריו ש' אלבק, דיני הממונות בתלמוד, עמ' 481 הע' 81, עיי"ש), לענייננו היא הנותנת, שהרי הסוגיא שם (לא רע"ב) מביאה מימרת רבי יצחק כדין הרהינו דוקא.

<sup>96</sup> רב צמח גאון (שערי צדק, ח"ד שער ב, אות ח; עמ' פ): "דכי דילך הוא וקניתי ... וברשותך הוא"; תשובות גאונים מורח ומערב (להלן עמ' 323 והע' 171); רש"י (ראה להלן עמ' 331). ובשבועות מד ע"א ד"ה וברשמואל, כתב לשיטת ר"א: "ושאינו ברשותו", כלומר, לר"ע, ברשותו. בחידושי הרמב"ן לקידושין ח ע"ב, ד"ה ובמשכון: "משמ' לי מסוגי' דפסחים דמשכון דתפיס ל' המלוה ברשותו אם לא פרעו בזמנו, והוחלט המשכון בב"ד, למפרע הוא גובה, ואי זבין מלוה או הקדיש משעת הרהנה שפיר זבין ושפיר הקדיש, ואי לזה זבין או הקדיש לאו כלום הוא, וכו' לה מדר' יצחק" וכו', עיין שם שיטתו, ואצל חכמי בית מדרשו. ובשיטה קדמונית למס' קידושין, עמ' 22, ד"ה איתיה: "שאיין גופו של משכון קנוי למלוה לגמריה ... קנוי לו למקצת דברים ... ברשותיה דמלוה הוא" וכו'. בפסקי ריא"ז כאן (עמ' קנו): "ברשותו כאלו הוא קנוי לו, וחייב באונסין". ועי' מדרכי סי' שסד. וראה א' גולאק, יסודי המשפט העברי, א, עמ' 165 למטה.

במדרש לקח טוב, סוף פ' ויקרא, ב"טיכוס חטרי השבועות", ספ"ה (מהדר' רא"ם, יז ע"ב): "הרי הוא בחזקת המלוה". שאר הלשון באותו הקשר שם צריך תיקון: "ואם שוה המשכון שיעור זוזי ומשכנו בשעת הלואתו הרי הוא בחזקת המלוה, אבל הלא שוין כי לזכר ולפקדון נתנו לו. אבל אם משכנו אחר הלואתו, הרי הוא בחזקת המלוה, אבד המשכון אבדו מעותיו". ובמובלט, הכוונה בחזקת המלוה, וצ"ל שם: "בחזקת בעליו הראשון" כגירסת כתבי היד (ביהמ"ד לרבנים L823; פירנצה, הספריה הלאומית 1; היברו יוניון קולג' 54), וכן הגיה בהגהות כ"י בפסיקתא זוטרותא (הוא לקח טוב), ויניציאה ש"ו, שבספריה ביהמ"ד לרבנים (על הלקח טוב העיני י' חזני).

<sup>97</sup> ובסמ"ג, עינין מה, קכד ע"ג, כתב: "היה משכון בירו על חוב שיש לו ביד אחרים וקדש בו האשה, אף על פי שאינו שלו הרי זו מקודשת מפני שבעל חוב קונה משכון כרבי יצחק"; תלמיד הרשב"א (עמ' רל): "לא קנאו להיות שלו לגמרי"; מהרש"ל לגיטין לו ע"א, לתוספות: "בד"ה שאני משכון כו' קני לגמרי כו' נ"ב במה קני לגמרי, הרי אינה שלו, אלא שחייב באחריות" וכו'. וראה בהערה שלפני זו.

מהלך הסוגיא וקישור שתי פסקאותיה אמרו שאין הכוונה אלא לשומר שכר בלבד<sup>98</sup> (אלא שאף מאלה יש שקראו לחיוב שומר שכר: "שלו"<sup>99</sup>).

וכן רבו ההתלבטויות מכך שמצד אחד, כאמור, הקישור למשנתנו מעניק למלוה על המשכון מעמד של שומר שכר, ואילו מן המקורות המקבילים, שמחוץ לסוגייתנו, שמצאנו בהם מימרת ר' יצחק, צריך לומר שהוא ברשותו לגמרי, וכגון לענין חמץ בפסח בפסחים לא ע"ב<sup>100</sup> שצריך לפרש שהמשכון ברשות המלוה לגמרי. ורש"י כתב אף בסוגיין (ד"ה שקונה משכון) שקונה משכון "לכל מילי, להתחייב באונסין". וכן בגיטין לו ע"א, המלוה על המשכון אין משמטין, שהרי כבר נכנס משכון לרשות מלוה: "אמר רבא<sup>101</sup> משום דתפס ליה, אמר ליה אביי אלא מעתה ... אמר ליה שאני משכון דקני ליה". וממשיך: "מדרכי יצחק דאמר" וכו'. ובקידושין ח ע"ב: "איתיביה רבא לרב נחמן קידשה במשכון מקודשת, התם במשכון דאחרים וכדרכי יצחק, דאמר רבי יצחק" וכו'. ובודאי צריך לומר מכאן שהמשכון<sup>102</sup> ברשות המלוה, ואינו דומה לפקדון, שפקדון ברשותא דמריה, שהוא המפקיד, והוא יכול

<sup>98</sup> תוס' קידושין ח ע"ב, ד"ה מנין: "לכך נראה לי שקנה את המשכון להתחייב בגניבה ואבידה"; מרדכי בקידושין (סי' תפו): "דקונה שלא בשעת הלוואתו להיות עליו שומר שכר"; בנמוקי יוסף כאן: "שקונה למיהוי עליה שומר שכר", ור"ן ד"ה מניין. ועיין תוס' כאן ד"ה אימור, ובסוף הדבור (כלעיל הע' 95). אולם, פשיטא שלשון "קני" אינו מתאים יפה לחיוב שומר שכר (וכתב הר"ד לשיטתו: "ומשכון דבשעת הלוואה אינו חייב באונסיו, אלא דינו כשומר שכר, והילכך לא קני ליה"). ועיין לעיל הע' 81.

<sup>99</sup> ראה הע' 95.

<sup>100</sup> עי' מבוא לנ"ה, עמ' 714-715; תוספתא כפשוטה, ד (פסחא), עמ' 491-493.

<sup>101</sup> בדק"ס של רמ"ש פלדבלום, מכ"מ וכ"י ארס: רבה. ולפי "א"ל אביי" בהמשך, שיטת הראשונים לומר שהוא רבה, עיין המאמר הנ"ל, עמ' 284 הע' 106.

<sup>102</sup> רש"י פירש "וקדשה בחוב שיש לו עליו" (ד"ה במשכון דאחרים). וכן כתב רבינו חננאל: "אבל אם קדשה במעות שנושה אחרים (צ"ל: באחרים), ומשכנו בידו משכון, ונתן זה המשכון לאשה ואמ' לה התקדשי לי בו, מקודשת" וכו' (בסוף אוה"ג לקידושין, עמ' 11). אבל בודאי פשט הלשון שקידשה במשכון בלבד, ולא בחוב. וכן כתב הרמב"ם, פ"ה מהל' אישות הכ"ג: "היה בידו משכון על חוב שיש לו אצל אחרים וקידש בו אשה". וכתב בס' שער המלך על הרמב"ם: "ודע דלישנ' דקדשה במשכון משמע שבגוף המשכון מקדשה ... וכ"נ מדברי רבי' והטור ז"ל, אמנם רש"י ז"ל כתב" וכו' (כו ע"ג, עיי"ש).

בפירוש ר"י אבן מיגאש במס' שבועות ספ"ו, סד"ה נקטינו (על שיטתו עיין להלן עמ' 330), פירש אף הוא שמקדשה במשכון ולא בחוב. והוא היקשה שם "במאי קא מיקדשא ליה", ולפי שיטתו לעיל שם "לאו מקנה גופיה ממש הוא אלא לאשתעבודי ליה בחוביה הוא דקא קני ליה, דהוה ליה מקנה זכותא בעלמא", בא ותיירץ: "כיון שקנה גוף המשכון לההיא זכותא שהוא השעבוד, כי מקדש ביה איתתא מיקדשה ליה". ולפי המינוח הזה נראה שעדיין רוצה לומר שקידשה במשכון, ולא בחוב. וברמב"ם הנ"ל, שמלשון משמע שקידשה במשכון ולא בחוב, סיים דבריו: "אע"פ שאינו שלו הרי זו מקודשת, לפי שבעל חוב יש לו מקצת קנין בגופו של משכון". וקרוי שאומר כן על פי שיטת ר"י מיגאש זו (וכן כתב ש' אלבק, דיני הממונות בתלמוד, עמ' 481. ועי' רב"ז בנדיקט, תורה שבעל פה ח, עמ' קא, ד"ה והנה). ברם בעל העיטור כתב: "רבי' אבן מגש ... וקשיא ליה אם מתקדשת במשכון של אחרים משום דרבי יצחק דתתקדש במשכון רידיה שהוא קניינו. וניחא ליה כי מקדשה במשכון אחרים אינו עשוי לחזור אצלו, ובעל המשכון פודה אותו מאשה עצמה, שקידשה אותה בזכות שיש לו על אותו המשכון" וכו' (קידושין, עו ע"ב, ועי' הע' לח שם). ונראה שכתב כן על פי פירוש ר"י מיגאש למס' קידושין שם. הרי לשיטה זו, עם זכות השעבוד באה זכות בחוב עצמו.

וכתב רבינו יהונתן: "במשכון דאחרים, שהרי איהי נתקדשה בגוף המשכון שהוא קנוי לו קנין הגוף, שהרי הלוה לחבירו עליו מנה, וזכה לה הבעל כל זכותו שהיה לו בה" (שיטת הקדמונים, קידושין). גם בחי' רשב"א לקידושין יט ע"א, עמ' קלח, פירש: "במקדש בגופו של משכון" וכו', עיין שם.

וכן כתב המאירי לקידושין: "קדשה במשכון של אחרים, ר"ל שהלוה לאחר מנה על המשכון וקדשה באותו משכון" (עמ' 56, עיין שם). וכתב ר"א סופר בהערה לשם: "כן מפרש גם הרמב"ם בהל' אישות פ"ה הכ"ג, ואיני יודע



לקדש בו את האשה גם כשנמצא הפקדון בבית הנפקד,<sup>103</sup> ואילו קידש בו הנפקד אינה מקודשת.<sup>104</sup> וענין קידושין במשכון נתפרש בפשטות לאותם ראשונים שסברו מלוה קונה משכון להיות ברשותו לגמרי, ואילו המפרשים שסברו שאין מלוה קונה משכון ממש נדחקו לפרש כיצד מקדש אשה במלוה של אחרים.<sup>105</sup>

משמע מתוך עצם לשון מימרתו של ר' יצחק שנתפס מעמד המשכון כקנין ממש. ואע"פ שחייב המלוה להחזירו אם יפרע הלווה חובו בתוך הזמן, וכן אמרו שאסור למלוה להשתמש במשכון מפני שהוא כמו רבית,<sup>106</sup> מכל מקום המשכון ברשותו של המלוה הוא. ובכך נאסר משכון של חמץ משום חמץ שעבר עליו הפסח ברשותו של ישראל, וכן יכול לקדש בו אשה, שנותן לה דבר שברשותו.

במימרתו של ר' יצחק דובר במשכון סתם, ומפשט הלשון נראה שבכל משכון מדובר, ומשכנו

מדוע פירש"י שר"ל שקדשה בחוב שיש לו עליו ולא במשכון עצמו כפשטא דלישנא דגמ' וכרמב"ם וצ"ב. ולכאורה אפשר לומר שרצה רש"י לפרש מה הנאה יש לה לאשה ממשכון זה. ועי' ב"תוס' ר"י הזקן קידושין, (שם): "הואיל ואחרים מוציאים אותו המשכון מידה". והשוה רי"א הלוי הרצוג, *The Main Institutions of Jewish Law*, א, עמ' 341-342 (ושם ציין לשיטה שקידשה בחוב בשם הריטב"א בב"מ בלבד, ולא הזכיר שכן פירש רש"י במקומו. ובצינונו לריטב"א, בודאי הכוונה למיחוס לריטב"א בפקדון, פב ע"א, עמ' 197, ויש לתקן הציון (שם). ברם לפי פשוטן של המימרות נראה שאשה מתקדשת גם ללא הגעת הנאה אליה (עיי' מ"ש בדיני ישראל ג' [תשל"ב], עמ' 123-130; סיני עו [תשל"ה], עמ' נו והע' 60). מכל מקום, אין לשונו של רש"י משמע שכך הוקשה לו, שכתב: "במשכון דאחרים שהיה בידו, וקדשה בחוב שיש לו עליו, הלכך מקודשת, שהמשכון עצמו קנוי לה". ומלשונו נראה שהיקשה כיצד יכול מלוה להקנות לה משכון, ותיירץ שיכול להקנות לה את החוב, ועם החוב קנתה משכון. ועי' פירוש ר' חננאל ב"ר שמואל לרי"ף מס' קידושין, עמ' כא, ד"ה אמ' רבא. ועיי' במיחוס לריטב"א הנ"ל (ראה בהע' 105).

<sup>103</sup> תוספתא קידושין רפ"ג (עמ' 285) והמקבילות. וראה סיני עו עמ' סא, סרעב.  
<sup>104</sup> שאין הפקדון ברשותו להוצאה כמלוה, עיי' סיני עו הנ"ל, עמ' נב הע' 30. ואע"פ שחייב באונסין, "דשואל כי אוקמיה רחמנא ברשותיה, לענין אונס, אבל לענין למקניא ברשותיה דמרא קאי" וכו' (תשובת הרא"ש הנ"ל בהע' 95, מלשון ר' אביגדור כהן צדק, עיי"ש).

<sup>105</sup> ראה שיטות הראשונים להלן, כאלה שהוכיחו את השיטה הראשונה מענין קידושין (בעל העיטור ואחרים), וכאלה שהקשו ממנו על השיטה השניה (כגון ר"י אבן מיגאש, ועוד). ועיי' תלמיד הרשב"א, עמ' רל, בהצעת שתי השיטות, ולשיטה שקונה לגמרי להתחייב באונסין (רש"י) כותב בפשטות: "וזהו שמקדשין בו את האשה". ובמיחוס לריטב"א הנ"ל (בהע' 102), לשיטת האומרים "דאינו קונה משכון אלא למיהוי עליה שומר שכר", היקשה המחבר, "וא"כ אמאי הוי מקודשת, הא לא מידי יהיב לה". ומוזה נאלץ לפרש שלא קידשה במשכון בלבד אלא אף בחוב עצמו, עיי' שם (ולא הזכיר פירוש רש"י שלפנינו בקידושין שם). וראה במיוחד תוספות רי"ד (להלן, עמ' 345).  
<sup>106</sup> עי' רש"י ב"מ קיד ע"ב ד"ה מאי קאמר, וטור חו"מ סי' עב. מזה שאין המלוה יכול להשתמש במשכון, תמך הרמב"ן את שיטתו, שמשכון אינו ברשות מלוה (ראה להלן עמ' 346). עיי' ב' כהן (כנ"ל בעמ' 296 הע' 15), עמ' 434 שם; ש' אלבק, דיני הממונות בתלמוד, עמ' 481, סיני סח (תשל"א), עמ' ל. מכל מקום, מי שאמר שמלוה אינו יכול להשתמש במשכון, לא משום שאינו ברשותו הוא. ובתשובה בשם הרי"ף (להלן עמ' 354) אמר שיכול המלוה ללוות כסף על המשכון. ועי' רש"י פב רע"ב (ועיי' להלן עמ' 356 והע' 360). ובשטמ"ק לשם, ד"ה וז"ל הרשב"א: "מדמוקמי פלוגתיהו במלוה צריך למשכון אלמא לכלהו מותר להשתמש בו וכאבא שאול" וכו'. ועיי' מה שהיקשה ותיירץ שם, ועי' תשובותיו, ח"ב סי' שלו, ח"א סי' אלף כט. ולעצם הלכתו של אבא שאול, שמותר לאדם להשכיר משכנו של עני וכו', אילו שומר שכר הוא, הלא אמרו שאין השומר רשאי להשכיר, ואם השכיר אין כאן שכירות, שפקדון ברשותיה דמריה הוא (ועי' ב"מ לו ע"א ורמב"ם פ"א מהל' שכירות ה"ד ופ"ד מהל' שאלה ופקדון ה"ח). והש"ך כתב על ראיותיו של הרמב"ן (חו"מ סי' ט, קפ ע"א-ע"ב): "דמאן לימא לן שאין המלוה יכול להשתמש בו בשעה שהוא בידו ... כיון שהוא שלו לפרעון חובו ... א"נ אפי' תימא דאינו רשאי להשתמש בו ... מ"מ גוף המשכון הוא שלו לגמרי", עיי"ש לשונו.

בשעת הלואה בכלל.<sup>107</sup> בסוגיא דחו: אימר וכו', "דרך רחיה",<sup>108</sup> ויש לברר עוד מעט בענין זה. בתוספתא (ב"מ פ"ה ה"ח) שנינו: "המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו ואם משכנו צריך לחזור בו, ועובר על כל שם ושם שיש בו". מקבילתה של ברייתא זו באה בבבלי, ב"מ קיד ע"ב, בזה"ל: "ת"ר המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו, ואינו חייב להחזיר לו, ועובר בכל השמות הללו". ושם תירץ

<sup>107</sup> לא מצאנו שהבחינו בשם העצם "משכון" בין שעת הלואה ושלא בשעת ההלואה (וסתם "המלוה על המשכון" משמע בשעת הלואה, כסוגיין). אשר לפעל, יש שפירשו בתוספתא מעשר שני פ"א ש"משכון" לשלא בשעת הלואה דוקא, וקרוב שכך הכוונה שם, או ששני הפעלים המוזכרים שם נרדפים הם מעיקרם, וההלכה נותנת לכל אחד "אוקימתא". וז"ל התוספתא: "מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו ואין מרהינין אותו ... כיצד אין ממשכנין אותו לא יכנס לביתו וימשכנו (על) מעשר שני שלו, כיצד אין מרהינין אותו, לא יאמר לו הילך מעשר זה ויהא בידך, ותן לי עלי חולין" (ה"א-ה"ב, עמ' 243). בחסדי דוד (השלם): "... אלא משום דתנא משכן ומהההן קמ"ל מהו ההפך שביניהן, דממשכן היינו אחר ההלואה ע"י שליח ב"ד, דממשכנו בעל כרחו דחשיב כנכנס לביתו, אבל הרהינין הוא מדעתו". בירושלמי ריש מעשר שני: "כיצד אין ממשכנין אותו, הנכנס לתוך ביתו של חבירו למשכנו אל ימשכן מעשר שני שלו, תני ולא מרהינין אותו ולא יתנו לחנווני שיאכל עליו. עבר ומשכן עבר והירהן" וכו' (נב ע"ב וע"ג). בפני משה כתב: "דכל שהוא בשעת הלואתו ... נקרא הרהן, וכל שאינו בשעת הלואתו אלא נוטל ממנו כשביל החוב שהוא חייב לו נקרא משכון". וכתב הרידב"ז בד"ה כיצד: "אין ממשכנין אותו ... פי' דזהו אזהרה על המלוה. תני ולא מרהינין אותו, פי' דזהו אזהרה על הלוה ... דלמה תני שניהן אין ממשכנין ואין מהרהינין" וכו', עיי"ש בשם הגר"א, וב"ביאור הגר"א" לשם שהרפ"ס בסוף סדר זרעים. ובירושלמי שם: "ולא יתנו" וכו', אפשר שהוא כמו "לא יתנו" וכו', כלומר, פירוש הוא על ולא מרהינין, וכברייאת שבתוספתא (עי' מסורת התוספתא במהד' ליברמן שם, לש' 6). ועי' גולאק, החיוב, עמ' 68-69. בסוגיית פסחים הנ"ל (דף לא ע"ב), הסמיכו מימרת ר' יצחק ללשון הרהנה.

הברייאת "המלוה את חבירו לא ימשכנו יותר מחובו" (תוספתא כתובות פ"ד ה"ב, עמ' 69, ומקבילות), מתפרשת לפי פשוטה כנראה בכל ממשכן שהוא (רש"י, ב"מ קד ע"א ד"ה לא ימשכנו, פירש: ע"י שליח בית דין). עי' תוספתא כפשוטה לשם, עמ' 250, וציין שם לא' גולאק, תולדות המשפט בישראל, החיוב ושעבודיו, עמ' 66. לדעת גולאק שם, לשון השטר המוזכר בברייאת "תשלמתא מנכסיה" וכו' נכתב בשטר לממשכן בשעת הלואה, ואילו הלשון שבברייאת "לא ימשכנו" וכו' מוסב על הממשכן שלא בשעת הלואה. אבל אין פירוש זה מיישב ענין המדרש שדרש ר' יהושע בן קרחה בלשון השטר, שלפי זה הדין הנלמד אינו כל כך מאותו ענין של הלשון הכתוב. וכן הנוסח "תשלמתא" וכו' אינו מוכיר משכון. ויותר טוב לפרש לשון השטר בכל שטר חוב (עיין תוספתא כפשוטה הנ"ל, ד"ה וכו'). ובחי' הר"ן לב"מ קד ע"א: "ה"פ שכך כותב לו המלוה ללוה בשטר החוב". והדין "לא ימשכנו" — בכל ממשכן שהוא (ועיקר תוקף הדין בממשכן בשעת הלואה, אם נאמר שלא בשעתה ממשכן ע"פ בית דין בלבד). (וראו להוסיף לשון השטר הנ"ל בקטעי שטר חוב מן התלמוד אצל גולאק, אוצר השטרות, עמ' 203-205). ועיין להלן הע' 388, 410. ועיין ב"מ קיד ע"ב (ולהלן עמ' 313).

עוד יש להעיר שהמונח "תשלמתא" נשתמר לנו בשטרות א"י העתיקים, ועמו כל לשון התנאי שבברייאת הנ"ל. סגנון התנאי שבשטרות: "ותשלמתא מן נכסי ודי אקנה לקובלך", הוא סגנון הדומה יותר ללשון המובא בירושלמי מאשר למקבילות שבתוספתא או בבבלי (צוינו בתוכ"פ שם). כמה דברי לשון וענין שבשטרות ושבהבאות הנ"ל בספרות התלמודית, מתבהרים ומתבררים אלו מאלו, ואכמ"ל. ומן השטרות מתברר שלשון זה אינו שייך לשטר חוב דוקא, ואין לו כל קשר להזכרת משכון בתוך השטר (כפי שסבר גולאק). זהו לשון התחייבות כללית, הבא אף בשטרי מכר, ובו מתחייב כותב השטר להבטיח מילוי חובו במין שיעבוד נכסים, שמשעבד בו שאר נכסיו. אף המונח "תשלמתא" איננו שייך לתשלומי החוב (ראה פירוש קצר בתוספתא שם), אלא פיצוי על אי קיום התחייבות כל שהיא. למונח "תשלמתא" בשטרות, ולשון התנאי הנ"ל, ראה: J.T. Milik, *RB LXI* (1954), p. 183, l. 13; *LXII* (1955), p. 254; *Biblica* 38 (1957), p. 265; *DJD II* (1961), 18, l. 7-8 (p. 101), 26, l. 6 (p. 137); M. Broshi, E. Qimron, *IEJ* 36 (1986), pp. 206, 212 (= הנ"ל וי' ידין, קתדרה 40 [תשמ"ו], עמ' 207, 212. בדברי מיליק צוין כבר לירושלמי).

על מועד מתן המשכון במקרא, עי' י"א זליגמן, בתוך: מחקרים במקרא ובמזרח הקדמון מוגשים לשמואל א' ליונשטם, עמ' 191-192, וראה הע' 28 שם. ועיין דרייבר ומיילס, I, עמ' 210.  
<sup>108</sup> מאירי, פסחים (מהד' ר"א ליס), עמ' קע, ועיין שם המשך דבריו, ועי' להלן.

רב ששת לברייטא זו, ואח"כ תירץ רבא: "הכי קאמר, המלוה את חבירו אינו רשאי למשכנו, ואם משכנו חייב להחזיר לו, במה דברים אמורים, שמשכנו שלא בשעת הלואתו, אבל משכנו בשעת הלואתו אינו חייב להחזיר לו, ועובר בכל השמות הללו, ארישא".<sup>109</sup> כלומר, "עובר בכל השמות הללו" מוסב על הרישא שמשכנו שלא בשעת הלואתו. וקרוב שחילוק זה, הנאמר בסוגיא ההיא דרך תירוץ, הוא המקור לבעלי סוגיין (כבר במסכת שבועות), שהסבו אותו על מימרת ר' יצחק. ולפי שיטה זו, בודאי צריך לומר שמדבר ר' יצחק על משכנו שלא בשעת הלואתו, שמביא ראיה לקנין המשכון מחיוב החזרתו, וע"פ לשון הכתוב "ולך תהיה צדקה", הכתוב עם כל השמות הללו. ולפי אותה אוקימתא מדברים אותם פסוקים במשכנו לאחר הלואה (גמרא ורש"י שם). ואף שכוונת הסוגיא באוקימתא זו נראית פשוטה: "מי אמר?", "לא אמר", מכל מקום ניסו הראשונים להשאיר את הדרך פתוחה חזרה לפשט המימרא, באמרם: "ויש בתלמוד כיוצא בזה שהוא מקשה קושיא על דרך הספק".<sup>110</sup> במקבילות, אף מסוגייתא של הגמרא יוצא כפשוטה של המימרא — הרי בגיטין לז' ע"א היא נאמרת על משנת שביעית פ"י מ"ב: "המלוה על המשכון ... אין משמטין", ואין חילוק בדבר בין שעת הלואה לשלא בשעת הלואה,<sup>111</sup> וכן לגבי סוגיות פסחים וקידושין הנ"ל.<sup>112</sup>

ועל אוקימתא זו של "אימר דא"ר יצחק שמשכנו שלא בשעת הלואה" וכו', כבר היקשו ממס' גיטין הנ"ל בתוספת לשון שהיתה כתובה בגמרא במס' שבועות בספרים העתיקים. והביאו הלשון ר' חננאל,<sup>113</sup> ר"י אבן מיגאש,<sup>114</sup> הרמב"ן<sup>115</sup> והרשב"א<sup>116</sup> כאן, ורמזו אליו חכמים במקומות אחרים,<sup>117</sup> או שהזכירו גרסאותיו.<sup>118</sup> אותו לשון היה כתוב כנראה לפני דברי הגמרא "משכנו שלא בשעת הלואתו כולי עלמא לא פליגי דאית להו" וכו'. הר"י מיגאש הביא לשון זה כהמשך הגמרא ממש: "ואקשינן", והשוה בפירוש ר"ח. ברמב"ן וברשב"א באה תחילתם של דברים בלבד. כאן נביא את הלשון ע"פ ר' חננאל<sup>119</sup> ור"י אבן מיגאש על אוקימתא זו.<sup>120</sup>

<sup>109</sup> ועיין תוספתא כפשוטה לתוספתא הנ"ל.

<sup>110</sup> חידושי הרמב"ן כאן, ד"ה ועוד (עיין להלן עמ' 346). ובמלחמות, שבועות ספ"ו: "לא על דרך הברור נאמר אלא על דרך ספק", ועיין שם. ושם: "וכשהגיעו שם במסכת גטין ... אמרו דאיתא לדר' יצחק אפי' במשכנו בשעת הלואתו". וכתב הראב"ד בספר כתוב שם לגיטין פ"ד (עמ' 59): "דאיפשר דר' יצחק בכל ענין קאמר, מיהו כיון דהלכתא כותיה לא בעינן לאוקומיה מילתיה כתנאי לגמרי, אלא היכא דאפשר לאוקומה בחד גונא מיהת כדברי הכל מוקמינן לה, ואי משכחת פליגתא מוקמינן לה כאידך גונא".

<sup>111</sup> וראה בהע' 110.

<sup>112</sup> ומפני זה כתב הרי"ן אפשטיין במבואות לספרות האמוראים, עמ' 99, שסוגיות קידושין, גיטין ופסחים "מוחלפות הן" לגבי סוגייתנו (צ"ל שם פב במקום מ ב) וסוגיית שבועות, וציין שהתוספות והראשונים נדחקו בסתירה זו. והשוה רב"ז בנדיקט, תורה שבעל-פה ח (תשכ"ו), עמ' פח.

<sup>113</sup> מד ע"א, ועי' הערות המהדיר ברפוס וילנא שם, וכבר שיער הוא (ע"פ הר"ח ור"י מיגאש) שהוא לשון רבנן סבוראי.

<sup>114</sup> בחידושי לשבועות מג ע"ב.

<sup>115</sup> חידושי לשבועות ספ"ו, והשוה חידושי לפרקין כאן, ד"ה והא דאמרי'.

<sup>116</sup> חידושי הרשב"א על מסכת שבועות, מהדר' ר"א סופר, ירושלים תשכ"ה, עמ' 150.

<sup>117</sup> בעל העיטור, מלוה על פה, כב ע"ד, "וקשיא להו לרבוותא" וכו', עיין להלן הע' 267.

<sup>118</sup> רי"ד בספר המכריע, ראה להלן הע' 124.

<sup>119</sup> עיין להלן הע' 124.

<sup>120</sup> במידה שניתן, ניסיתי להבחין בין הנוסח שהיה כתוב בגמרא לבין לשונות הצעה של רבותינו, ושינויים אחרים. הנראה בערך כהנוסח שבגמרא מודפס בפיזור אותיות.

## בפירוש רבינו חננאל

## בחידושי ר"י אבן מיגאש

אלא קשיא להו לרבנן הא דתנן<sup>121</sup> המלוה את חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמ"טין, מאי טעמא דהא משכנו בשעת הלואה היא, וקאמרינן הא מני ר' יצחק היא דאמר בעל חוב קנה משכון.<sup>122</sup>

ואקשינן אם כן קשיא לרבנן דהא התם בפרק השולח גט לאשתו<sup>123</sup> אמרינן תנו רבנן המלוה את חבירו על המשכונ ומוסר שטרותיו אין משמ"טין דהתם בשעת הלואתו משכנו, ואמרינן שאני משכון דקני ליה כרבי יצחק, אלמא מימריה דרבי יצחק בין במשכנו בשעת הלואתו בין במשכנו שלא בשעת הלואתו היא, אלא לעולם רבי יצחק בתרויהו אמר.<sup>124</sup>

משויון הלשון שבין ר"ח ור"י מיגאש, ששניהם כתבו "קשיא (להו) לרבנן", וכן מסגנון ר"י אבן מיגאש "ואקשינן", כלומר, בגמרא, משמע שתיבת לרבנן היתה כתובה לפנייהם, ושכך היה כתוב בתוספת הלשון שבספרי הגמרא שם. וכן כתב הרמב"ם בשבועות שם: "ול"ג ואלא קשיא הא לרבנן דתנן המלוה על המשכון כו', וליתא בגמ', ואע"ג דכתיב מקצת נוסחי, משום דקושיא דרבנן קשיא<sup>125</sup> דבתר הוראה היא, אבל ליתא בגמרא". ורשב"א שם (אף שלא הביא תיבת "רבנן" מן הנוסח שבספרי התלמוד) כתב: "ה"ג ... ול"ג הכא ואלא קשיא דתנן המלוה את חבירו על המשכון אינו משמט כדר' יצחק דא"ר יצחק, ולית בגמ' אלא לי' ש' דרבנן סבוראי היא". וזכינו למונח חדש ("רבנן")

<sup>121</sup> שביעית פ"י מ"ב.

<sup>122</sup> המשכו בפירוש ר' חננאל: "לימא דר' יצחק תנאי היא, ופרקינן לא בשמשכנו שלא בשעת הלואתו כולי עלמא לא פליגי" וכו'. והעירו ברפוס וילנא שסיום הלשון חסר בר"ח ואיתא בר"י אבן מיגאש. ונראה שבקשר לדיבור "לימא דר' יצחק תנאי היא", נפל שיבוש בספר, שהרי לפני כן כתוב בדברי הר"ח: "ודחינן וכי הא דר' יצחק תנאי היא". וצריך להיות מעין הכתוב בחי' ר"י אבן מיגאש: "אלא רבי יצחק בתרויהו אמר", והיה נוסח שלם של לישנא דרבנן בפירוש רבינו חננאל. מ"מ כפי שכתוב כעת נעשה "לימא" וכו' מעין חזרה לענין ראשון.

<sup>123</sup> בפרק וכו'. כ"ה הלשון בחידושי בכתב יד שברשות פרופ' מאיר בניהו (תורת נתונה לו על האפשרות לעיין בו. על קיום כתיבה הודיעני פרופ' ח"ז דימיטרובסקי). בנדפס: במס' גיטין דף ל"ז ע"א.

<sup>124</sup> וממשיך: "ובמשכנו שלא בשעת הלואתו דכולי עלמא אית להו" וכו'. תירוצו זה של רבנן, שבשניהם אומר ר' יצחק מלוה קונה משכון, נשאר כנראה בספרי גמרא מסוימים, שהרי הביא הר"ד בספר המכריע (עי' להלן הע' 173) גירסא שונה בענין זה בין ב"מ לשבועות (= "הכא" בלשוננו), וגירסת שבועות כתירוץ הנ"ל: "ואמרינן בפ' השוכר את האומנין ותיסברא אמור דאמר רבי יצחק במשכנו שלא בשעת הלואתו, משכנו בשעת הלואתו מי אמר, והכא אמרינן אפי' משכנו בשעת הלואתו קאמר" (וכן בשבלי הלקט ח"ב [הסגולה תשכ"ט], עמ' 250, ושם לאחר המלה האחרונה הדפיס נקודות, כאילו יש עוד תיבה שלא פוענחה). ולא העירו על זה לא בזר זהב לס' המכריע דפ' לובלין, ולא בהערות לשבלי הלקט (ובזר זהב שם קלא ע"א אות ז אומר שכל הדיבור כולו אינו מובן, עי' להלן הע' 281, וכתוב בפשטות שם שר' יצחק לא אמר וכו'). וכן להלן שם בספר המכריע: "ואע"ג דאמרינן הכא ובפרק השולח גט לאשתו דרבי יצחק אפי' במשכנו בשעת הלואתו קאמר דקונה משכון". ואף כאן לא העירו בשתי המהדורות הנ"ל על סתירה לספרינו (ועי' בשבלי הלקט שם). והנה, מלשון רבינו כאן נראה לומר שגרס תירוצם של רבנן אף בגיטין! ושמה הועבר אף לשם במקצת הספרים. ועיין להלן הע' 284.

<sup>125</sup> = "קשיא" שבחידושי ב"מ כאן, עי' מ"ש בתרביץ מג (תשל"ד), עמ' 61, הע' 15. וכעת ראה י' קרא, כתיבה תימניים של התלמוד הבבלי, ירושלים תשמ"ד, עמ' 26.

שעשוי להופיע בהוספות המאוחרות שבתלמוד.<sup>126</sup> אותה דעה הנ"ל שבלישנא דרבנן הביאו כמה מחברים בכינוי סתמי, בכוונה לומר שאמרו כן החכמים הקדומים, וקרוב שמקורם תוספת הלשון הנ"ל בספרי התלמוד.<sup>127</sup>

## אבר המשכון אברו מעותיך

בדברי ר' עקיבא בברייתא, לא נאמר שיהיה המלוה שומר שכו. ואדרבה, נראה מפשט הלשון, "כלום הלוייתי אלא על משכוני", שהכוונה, כבר בא משכון לידך, ואם "אבר המשכון", בכל דרך שיאבר, ואף באונס, "אברו מעותיך".<sup>128</sup> ובכך דומה הלכה זו למימרת ר' יצחק, שחיובו של המלוה גדול

<sup>126</sup> במס' תמורה דף יד ע"ב איתא בשיטה מקובצת שברפ"ו וילנא: "לישנא אחרינא אמרי, רבנן אגירסייהו סמיכי, וכיון דאיכא שכחה כתבין ומחתין, וכי משכחנא (התיבה צריכה תיקון קל) מילתא מעיינין בספרא וכי הא דרבי יוחנן כו". והשוה שיטה מקובצת, תמורה, מהר"ר אילן, בני ברק תשל"ח, עמ' מז. ויש מן הראשונים שהביאו "ל"א" זו, עי' רי"ז אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 696, ומבואות לספרות האמוראים, עמ' 143. וכתב אפשטיין במבואות שם: "ואמנם בתשובת גאון (רה"ג), שבס' היוכל לבלוי, עמ' צו: וששאל' הא דאמ' ר' חיא בר אבין אמ' ר' יוחנן כותבי הלכות שורפי תורה וכו' (תמורה שם, שי"פ). וקא אמרי רבנן דהני מילי בדורות הראשונים דהוה גורסייהו על פה כמצותו וכו' אבל השתא דאמריט ליבא וצריך עלמא לעיוני בנוסחי שפיר עבדי כותבי הלכות וכו'. הגאון לא הביא אפוא את הדבר מן התלמוד עצמו, אלא מתוך דברי הגאונים הראשונים (וקא אמרי רבנן) או הסבוראים". דברי הגאון (ספר היוכל למלאות חמשים שנה לבית מדרש הרבנים בבודאפשט, הו"ל י"א בלוי, בודפשט תרפ"ח, והובאו משם אף באוה"ג, שבת, התשובות, עמ' 101-102, סי' שיא) אינם ממש כאותה "ל"א". אפשטיין הבליט "השתא דאמריט ליבא", אבל גם זה אינו דומה ל"ל"א" (רק בעיטור, בהקדמה לח"א: "... הא ידנא כיון דאיכא שר (בד"ו: שר) של שכחה" וכו'). ואמנם אפשטיין רצה לומר שאינו מן התלמוד, אלא מקור אחר. והשוה ספר האשכול, מהר"ר ר"ש אלבעק, א, עמ' 10: "... עת לעשות לה' הפרו תורתך, ועל זה סמכו וכתבו את התלמוד אע"ג דק"ל דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב, כיון שראו שעבוד הגלות ודלדול העולם ואימעות לבא מלעסוק בגירסא אמרו מוטב שתעקר" וכו' (וממשיך כדברי הגמרא בתמורה שם). ואם יש לקשור דברי הגאון ללישנא אחרינא שבגמרא, ולומר שהגאון כתב דבריו על פי תוספת לשון שגרס לפניו בגמרא, הנה אין הסגנון "וקא אמרי רבנן" מונע את זאת, שהרי כסגנון הזה ראינו בתוספת הלשון מרבנן דבתר הוראה במס' שבועות, וכפי שהביא אותה הרמב"ן במס' ב"מ: "קשי' להו לרבנן קשי' י", וברור שהוא מביא את הדבר מן (תוספת הלשון אשר בתוך) התלמוד עצמו (ראה לעיל). ועיין הלכות פסוקות, עמ' קביקג: "ומפרשין רבנן" (ועי' במבוא לשם, עמ' 13).

על הבאותיו של רב האי גאון ואחרים מן הסבוראים והגאונים הקדומים, עי' אפשטיין, תרכ"ו, ספר ג (תרצ"ה), עמ' 460 ואילך (= מחקרים בספרות התלמוד ובלשונוות שמיות, ב, עמ' 378 ואילך); צ' גרונר, רב האי גאון ודרכו בהלכה, דיסרטציה ירושלים תשל"ד, פרק ב. ועל "ובמקצת נוסחי דגמרא קושיא לרבנן סבוראי", עי' אפשטיין שם, עמ' 463 [381] והע' 2, 4. ועיין אוה"ג, ברכות, הפירושים, עמ' 2 והע' ב. ויש שהביאו כמן הגמרא, בלשון "אמור רבנן", פסקאות שיחסו הגאונים לבתראי (תשובות הגאונים, הרכבי, סי' רס, ע, עמ' 133). ועי' ש' מורל, "מקורותיו של ספר הלכות פסוקות", שנתון האקדמיה האמריקאית למדעי היהדות 49 (1982), עמ' 49 והע' 36 (ועל תשובה"ג הנ"ל, בעמ' 75 שם). וראה במאמר "לאגדה ההיסטורית" (צוין לעיל, עמ' 148 הע' 28), הע' 62.

<sup>127</sup> עיין בהערה הקודמת על הרמב"ן בב"מ (רבנן קשישי); בספר המאור, גיטין פ"ד (ויש מי שסובר); בעל העיטור, לעיל הע' 117 (רבוותא).

<sup>128</sup> יש שחיבו באונס אף בלשון "נגנבו או אברו", עי' ב"מ נח ע"א והמקבילות, וכ"ש כאן, אבר סתם. ועיין בסוף ההג"ה ברא"ש, סי' יח. וכך בלשון השאלה שנשאלה מרבינו תם: "כיון דהמשכון לגוביינא קיימא ולא לזכרון דברים בעלמא קיימא כדאמר ר' עקיבא כלום הלוייתי אלא על המשכון אבר משכון אברו מעותיך, וה' אמרינן כיון שלא הלוח על אמונתו אלא על המשכון כדרייק רבי עקיבא, אפילו באונס אברו מעותיך" וכו', תשובות מיימוניות לספר משפטים, סי' כג, עיין שם, ולהלן עמ' 332 והע' 229, ועי' גולאק, החיוב, עמ' 69-70. וראה

מחויב שומר שכר, ומפסיד מעותיו אף כשאבד המשכון באונסין, וכפי שפירש רש"י למימרת ר' יצחק. והיות ובדברי ר' עקיבא לא נאמר שהמלוה נעשה שומר של משכון (כבמשנתנו), אי אתה שומע מדבריו מה דין עורף שווי המשכון על החוב כשאבד המשכון, אם פטור עליו או חייב.<sup>129</sup> ברם מן הסוגיא, ש"מחזורתא מתניתין דלא כר' אליעזר", הלא מכאן קמא לה מתני' כר"ע? ומכורח דבר זה ניסו הראשונים לפרש בדעתו של ר"ע, כחייב שומר שכר ממש.

## אבד קתא דמגלא

לפי מהלך הסוגיא, נתפרשה גם מימרת שמואל בחייב שומר שכר, כהמשך האוקימתא שמתניתין כר' עקיבא, ור' עקיבא כשמואל. ברם סגנונו "אבד קתא דמגלא"<sup>130</sup> אבד אלפא זוזי" כסגנון ר' עקיבא "אבד המשכון אבדו מעותיך".<sup>131</sup> ויש לפרשו כפי שפירשנו לר' עקיבא, שמחייב אף באונסין. וכתב רש"י בשבועות מג ע"ב לדשמואל: "כל מה דלא מהדר ליה משכונא לא גבי",<sup>132</sup> ולא

להלן הע' 135. ועי' ר"י מיגאש, שבועות ספ"ו ד"ה הא דאמר, בסמוך לפני התירוץ כר' יצחק. והטעמים הפני יהושע בכמה מקומות שלשון ר"ע משמע חייב אף באונסין וכשמואל, עי' ד"ה הלוהו, וכתב שם: "נמצא דלפ"ז לא שייך לישנא דמתני' דש"ש לר"ע כלל". ובד"ה לימא, היקשה: "ובהדיא ה"ל למימר דלר"א ש"ח ולר"ע ש"ש". והשוה ד"ה אלא במשכנו. ברם יש מן הראשונים שרצו לתרץ הסגנון ולפרשו בחייב גנבה ואבדה, בכדי לקרב דברי ר"ע למשנתנו וליישב את הסוגיא. בשו"ת מהר"ם ב"ב, בודפסט, ס' תשע"ד: "והא דאמר ר"ע אבד המשכון היינו באבידה שלא באונס", והשוה מדרכי ס' שסב (והשוה הגהות מדרכי סוף מכילתין), וריטב"א ד"ה וקמפלגי, ועוד.

<sup>129</sup> וכתב הפני יהושע (ד"ה פיסקא הלוהו): "דלישנא דר"ע דקאמר אבדו מעותיך משמע שא"צ לשלם מה שהמשכון שוה יותר על חובו, וא"כ ע"כ טעמא דר"ע לאו משום פרוטה דר"י הוא, דא"כ ה"ל ל"ס תמא ר"ע אומר הרי הוא כש"ש", שלא כשיטת התוספות, עיין שבועות מד ע"א ד"ה מאי לאו. בהמשך דברי השואל מאת ר"ת (כבה"ע 128): "והא דאמרינן ש"ש הוי לגבי הא ששוה המשכון יותר על החוב אמר הכי, ואין להם זה על זה כלום" (בחייב אונסין). וראה שו"ת מהר"ם ב"ב (כנ"ל בהע' 128). ואף הפני יהושע בא לפרש המשנה כן (לרש"י ד"ה שקונה משכון, ועי' הע' 220): "ועיקר דינא דמתניתין איירי במאי ששוה המשכון יותר מחובו דלא שייך בי' חיוב אונסין כלל". ועיין הע' 158.

<sup>130</sup> קתא דמגלא. קתא, "ידית", באכדית. כבר רשם כן רי"ן אפשטיין (אם אמנם כוונתו למלה הרשומה להלן), מבוואות לספרות האמוראים, עמ' 214 (אגב ענין אחר). ועיין מה שכתב קאופמן, *The Akkadian Influences on Aramaic*, p. 85. ברם ראה עתה תיעוד ברור למשמעות זו, *CAD*, 13, p. 188, *qātu*, "handle". המילונים גוזרים את התיבה המקראית מגל מן הערבית, ראה: *the Hebrew Language*, Jerusalem – Haifa, 1987, p. 315; *BDB* p. 618; E. Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of* the Hebrew Language, Jerusalem – Haifa, 1987, p. 315. יאסטרוב רצה לגזור אותה מן הארמית (וכדרכו); אכן אף מלה זו אכדית היא (*CAD*, 11, I, p. 120), *naglabu*, "razor", ואף הצירוף שלפנינו נמצא באכדית: (*CAD ibid.*) "razors ... their handles are of silver and gold" (*na-ag-la-bu ... qātišuna kaspu ḥurāšu*). ועל "קתא" בהקשר דידן, יש להעיר על לשון נופל על לשון, במוכר "מ ש כ ו ן" (*qātātu*, "security, pledge").<sup>131</sup> בתוספות (ר"ה נימא) פירשו ר"ע מתוך שיטת שמואל שבפירושים: "... מטעמיה דשמואל דחשיב כאילו פירש אבד המשכון אבדו מעותיך" = טור ס' עב: "ר"י פסק ... כנגד דמי החוב הוי כאילו פירש שמקבלו בתורת פרעון".<sup>132</sup> שבועות ד"ה אבד; כאן ד"ה בדלא שוי. במגיד משנה פ"י מהל' שכירות ה"א: "דל"א קי"ל כשמואל דאמר שאם אין המשכון קיים אין הלוה משלם כלום". ותמה עליו הלחם משנה שם מסווגייתנו "וכדשמואל קמיפלגי": "נקשה דאי ר"ע ומתני' אתיא כוותיה דשמואל ... לדברי ה"ה חייב גם כן באונסין" וכו'. ולא הביא דברי רש"י הנ"ל בשבועות. ואף מדברי הרי"ף בסוגיין אתה שומע שפשט סגנונו של שמואל אינו מתאים לחייב שומר שכר: "הא דאמ' שמואל ... ליתה אלא אם כן נגנב המשכון או אבד, כיון דשומר שכר חייב בגניבה ואבדה איהו נמי מחייב, ומאי רפיש ליה ביתר

כמלוה שהוא שומר שכר על המשכון, שנשבע שאבד באונס, וגובה חובו. ואף בזאת אין דינו של שמואל דומה לחיוב שומר שכר או שומר אחר, שהרי לשמואל אף משכון קטן קנוי ותפוס כנגד החוב כולו. ומכאן, באוקימתא של משנתנו כשמואל, היו התוספות צריכים לדחוק בלשון "שומר שכר", שלא כפשוטו.<sup>133</sup> גם בירושלמי (שביעית פ"ה א, לט ע"ב) לענין המלוה על המשכון אין משמטין, הובא כשיטה זו של שמואל, משמו: "שמואל אמר אפילו על המחט". כלומר, הניח לו מחט משכון על חוב גדול, אין משמטין אותו כלל, ואם אבד המשכון אבד החוב כולו.<sup>134</sup> מאידך, אם לא אבד משכון, פשיטא שרשאי המלוה להחזירו ללווה ולגבות את כל חובו.<sup>135</sup>

## ישבע ויטול מעותיו

בהלכתו של ר' אליעזר, "אבד המשכון ישבע ויטול מעותיו", יד המלוה על העליונה יותר מבהלכותיהם של שאר התנאים, שלדירו אפילו אבד המשכון אינו אחראי עליו, ונוטל מעותיו. ולא נקט

דמי משכנו שקיל ליה מיניה דלווה, ואי באונס אבד דשומר שכר פטור, איהו נמי פטור, ושקיל ליה לכוליה חוב דיליה מיניה דלווה עד גמרא". והרשב"א בשבועות (ד"ה אבד) הביא רק בשם "ויש אומרים עוד, דאפי' לשמואל אינו נעשה עליו אלא כש"ש".

<sup>133</sup> "והא דקתני מתניתין שומר שכר לאו דוקא דהא אי לי ש נ א לא ש י יך א מעות יתירים על המשכון אלא כלומר כדין ש"ש" וכו' (סד"ה נימא); תוס' ר"פ עמ' קנו, סד"ה אי; רא"ש סי' יח "ומכל מקום" וכו', בשם ר"י בשבועות; רא"ש שבועות ספ"ו "ומ"מ" וכו'.

<sup>134</sup> וכדרשב"ג שבועות מד ע"ב לשיטת המקשן, ולא לפי הדחיה: "וליתא להדיא דחיה דס"פ שבועות דריינין", או"ז ע"ז פ"א, סי' קטז, עיין שם. והביא דבריו בתוספתא כפשוטה ח"ב (שביעית) עמ' 587, לשו' 19, עיין שם. ועיין להלן עמ' 361. וראה רא"ש גיטין פ"ד סי' יז, וקרבן נתנאל לשם, אות מ.

<sup>135</sup> ומוקשים הם דבריו של גולאק, שכתב על הלכתו של שמואל: "הלכה זו מתאימה לדיני המשכון שהוא נחלט לבעל חוב בזמן הפרעון, מבלי לגבות מותר החוב משאר נכסים ומבלי להחזיר מותר המשכון לבעל חוב, וכבר נתקשו בבבלי שם בפירושה של הלכתנו" (החיוב ושעבודיו, עמ' 70, ההרגשה נוספה; ועיי"ש כל דבריו). והקושיא בשבועות שם אינה אלא בסתירה שבין שמואל והמשנה שם, ולא שנתקשו בהבנת דבריו (עי' הע' 35 של גולאק שם).

ש' צייטלין, במאמרו הנ"ל (בהע' 2) כתב אף הוא, לדעות כמה חכמים, שהמשכון חלוט: "the mashkan (!) is an exchange for the debt" (עמ' 104 ואילך). לדעתו אומרים בעלי שיטה זו שאם לא שילם הלווה, רשאי המלוה למכור המשכון ולזכות אף בעודף שווי החוב, וכן אם אבד המשכון הפסיד הלווה עודף זה. והנה, אם אבד המשכון הפסיד, ניחא, הרי זוהי מימרת שמואל. אבל שאר דבריהם מניין? ורצה צייטלין להביא ראיה ממשנת שבועות ספ"ו (עמ' 105 והע' 65). אבל היא ראייה לסתור, שמדברת על חיוב שבועה במחלוקת הלווה והמלוה, ואילו כשהם שוים שכך היה המשכון שוה, חייב המלוה להחזיר העודף ללווה. ובדאי נסמך היה צייטלין על דברי גולאק הנ"ל. אבל בדברי המפרשים אין מקום לרעיון זה שיהא המשכון חלוט למלוה לפי שמואל, עיין רש"י שבועות מג ע"ב ד"ה אבד אלפא. ועי' רמב"ן שבועות שם, ד"ה אבד קתא, והביא ראיה ממשנת שבועות הנ"ל שבדאי יש כאן חיוב פרעון: "ואי אמרת אינו יכול לכופו לפורעו מאי הודא איכא" וכו', עיין שם. והשוה רשב"א לשבועות שם: "אבל מודה שמואל שלא קבלו בפרעון כל חובו, שהרי במשכון קיבלו לבד" וכו'. וגולאק שם לא הביא סיוע למושגו "משכון חלוט" ממימרת ר' יצחק "בעל חוב קונה משכון", שהוא רעיון קרוב יותר, אף שבדאי אינו מגיע לאותו מושג שבדברי גולאק. והשוה לשון הראב"ד (להלן, עמ' 344). ועיין להלן הע' 412, ואף באותן שיטות לא נאמר כמפרשנותם של גולאק וצייטלין. ועוד יש לתקן בדברי צייטלין שם (בעמ' 105) "כנגדו הוא קונה", שכתב כאילו פירושו שהחוב קונה במשכון כנגדו, ובאמת פירושו להפך. ועיין ר"ח שבועות מד ע"ב: "שיעור דמי המשכון קנהו בחובו", וראה הע' ב של המהדיר שם, ועי' ריטב"א שם.

ר' אליעזר בשם שומר חנם, אלא שאם כוונת "אבר", אבר ממש, וכפשיעת גנבה ואברה שבכל מקום, ופטור עליה, הרי נעשה מלוה זה כשומר חנם על המשכון,<sup>136</sup> וכפי שאמר ר' יהודה במשנתנו בהלווה מעות, שדין המלוה כשומר חנם.<sup>137</sup> אמור מעתה, לדעה זו לא קנה מלוה את המשכון, ולא נכנס המשכון לרשותו לשמירת אונסין. בסיפא דברייתא, "אבל הלווה" וכו', מורה ר' אליעזר בשטר שאם אבר המשכון אברו מעותיו. ונראה טעמו, ששעבודו של שטר מקנה לו בקנין אף את המשכון שקיבל.<sup>138</sup> לפי האפשרויות האלה של פירוש דברי התנאים יוצא שדינו של ת"ק שבמשנתנו מפשר בין דברי ר' אליעזר ור' עקיבא — אינו חייב באונסין כפי שמחייבו ר"ע, ואינו פטור מן הכל כשומר חנם כפי שפירשו לר' אליעזר, אלא שומר שכר הוא, שחייב במקצת ופטור במקצת.<sup>139</sup> בשבועות פ"ו מ"ז, "המלוה את חבירו על המשכון ואבר המשכון" וכו', וחייב המלוה עליו, אם "אבר" שאמרו שם מתייחס לחיוב של גנבה ואברה כרגיל, הרי אף שם שומר שכר הוא. וכן נאמר שם, "ומי נשבע, מי שהפקדון אצלו". הרי לא רק שכאן נקרא משכון "פקדון",<sup>140</sup> אלא שמלוה נחשב נפקד (ולא "קונה" להיות שלו), שהרי לשון "מי שהפקדון אצלו" שוה ל"נפקד" שבמשנתנו.<sup>141</sup>

שנינו בתוספתא: "המלוה את חבירו על גבי חבלה ואברה חבלה גובה משאר נכסים, אם אמ' לו על מנת שאין לך פרעון אלא מזו אין גובה משאר נכסים. העושה שדהו הפותיקי לכתובת אשתו ושטפה נהר גובה משאר נכסים, אם אמ' לה על מנת שאין לך פרעון אלא מזו, אין גובה משאר נכסים" (כתובות ספ"א, עמ' 94-95). לפירוש ההלכה שברישא יש פנים לכאן ולכאן. בחסדי דוד השלם לשם הישועה ברייתא זו לסוגייתנו, ופירשה על פיה, ובאוקימתא אחת העמידה "כר"א דהתם דסבר אבר המשכון ישבע ויטול מעותיו" (עיי' שם). א' גולאק פירש הלכה זו ("על גבי חבלה"), לא במשכון, שניתן תחת ידיו של המלוה, אלא באפותיקי, שנשאר בידי הלווה.<sup>142</sup> בתוספתא כפשוטה לשם (עמ' 369), ציין לסוגייתנו בענין המלוה על המשכון (ומשנת שבועות ספ"ו), והוסיף: "וכאן מדברים במלוה את חברו על גבי סחורה, והסחורה נשארה אצל הלוה ואברה, והסחורה היתה מעין אפותיקי (על מטלטלין), ודינה כדין שדה ששנינו להלן", והיפנה לדברי גולאק הנ"ל.

<sup>136</sup> עי' גולאק, החיוב (כנ"ל), עמ' 69.

<sup>137</sup> רי"ן אפשטיין כתב: "ופשוט הוא שר' יהודה שנה כמשנת ר"א ופירשה שהלווה מעות" (מבוא לנו"ה, עמ' 617). ועי' ב' דהפריס, מחקרים בספרות התלמוד, עמ' 53, ורצונו לומר ת"ק הוא ר' עקיבא, ור' יהודה כר' אליעזר. ור"ב כהן אמר שר' יהודה בא לתרץ הסתירה שבין ת"ק במשנה לר' אליעזר בברייתא, *Jewish and Roman Law*, p. 435. ועי' להלן הע' 142. וכבר אמרו בתוס' הרא"ש (עמ' ריד ד"ה לימא): "אלא ודאי בדלא שוה איירי, ופליגי ר' יהודה ורבנן בפרעון דר' אליעזר ור' עקיבא". וזה כלול אף בכוונת התוס' ד"ה נימא בדלא שוי. ועי' בפני יהושע ועין יהוסף.

במשפט הרומי היה המלוה מעין שומר על המשכון, ואם נאנס פטור על המשכון ונטל מעותיו. ורק אם לא הוחזר החוב, הכניס את המשכון לתוך בעלותו (ר"ב כהן, עמ' 436-437, ועי' הע' 17 שם). וכן רומה הדבר במשפט הניאראשורי, אלא ששם רוב המשכונות היו בנפש, ואילו משכון של מטלטלין נעשה למעשה קניינו של המלוה בכך שהוכנס לביתו (פוסטגיט, כנ"ל בהע' 90, עמ' 52-53).

<sup>138</sup> עיין להלן עמ' 362.

<sup>139</sup> בפני יהושע ד"ה פיסקא הלווה, כתב אליבא דשיטתו: "דרכי מילתא דפסיקא נקט אליבא דכ"ע והיינו ש"ש בין לר"א ובין לר"ע, דבכלל מאתים מנה", עיין שם שיטתו.

<sup>140</sup> ועי' ר"ח אלבק, השלמות למשנה שם, עמ' 172; ר"ב כהן, *Jewish and Roman Law*, p. 434, n. 12.

<sup>141</sup> עי' מ"ש בשנתון המשפט העברי ה (תשל"ח), עמ' 218. ועיין תוספתא כפשוטה, בבא בתרא, עמ' 382 הע' 5.

<sup>142</sup> החיוב, עמ' 56.



אמנם לשון "לא יהיה לך פרעון אלא מזו" רגיל באפתיקי,<sup>143</sup> ברם דין אפתיקי במטלטלין לא יצא מכלל ספק בדבריו של גולאק שם, ולא הביא לו אלא שלש דוגמאות בלבד — תוספתא כתובות הנ"ל, תוספתא שם פ"א ה"א ומשנה עבודה זרה פ"ד מ"י. במשנת ע"ז: "גוי שנמצא עומד בצד הכור של יין, אם יש לו עליו מלוה אסור" (פ"ד מ"י).<sup>144</sup> והביא גולאק מן הירושלמי לשם: "רב ששת בשם רב, והוא שיהיה לו עליו מלוה על אותו הכור" (ה"א, מד ע"ב), וכתב גולאק "הכור של יין נשאר כאן ברשותו של ישראל". אלא שבור של יין אין לך קרקע מוצקת ממנו, ומקרא מלא הוא: "וגם יקב חצב בו" (ישעיה ה, ב),<sup>145</sup> ואי-אפשר להביא מזה ראייה לאפתיקי של מטלטלין. בראייתו מן התוספתא שם ה"א, כבר הביא גולאק<sup>146</sup> דברי רש"י בכתובות נד ע"א: "עשתה כתובתה אפתיקי, קרקע המיוחדת לכתובתה עשתה אפתיקי", ואין זה איפוא אפתיקי של מטלטלין בפשטות.<sup>147</sup> בתוספתא כתובות הנ"ל, ביקש גולאק להוכיח שהוא אפתיקי, כלומר ביד הלווה, ש"אילו נמסרה החבילה למלוה בתורת משכון ואברה החבילה, פעמים שהיה המלוה אחראי בה מדין השומרים, ולא היה גובה כל חובו משאר נכסים", על פי משנתנו, שהוא שומר שכר.<sup>148</sup> ברם אפשר לפרש "גובה משאר נכסים", על דעת ר' אליעזר "ישבע ויטול מעותיו", גם בגנבה ואברה, ולא דוקא כתנא דמתניתין. ובאמת סגנון שתי הברייתות (בסוגיין ובתוספתא שם) ברישא מקביל ממש.<sup>149</sup> גם דברי ר' עקיבא "כלום הלויתני אלא על משכונ" דומים קצת לסיפא בתוספתא: "אמ' לו על מנת שאין לך פרעון אלא מזו", כפי שקורה לפעמים בשתי מקבילות שהתפתחו באופן עצמאי.

אמנם לא קבעה התוספתא ישב ע. מאידך, לשיטת גולאק, אינו מוסבר לגמרי למה נוקט התנא דוגמא זו שיעשה חבילה של סחורה אפתיקי. וכן קצת קשה שיסכים המלוה לתנאי שאין לך פרעון אלא מזו, לחבילה שאינה תחת ידו, ויכול הלווה להבריחה בקל.<sup>150</sup> אולם, אם נפרש שהוא משכון בידי המלוה, מיושב, ויש לגזור "חבלה" מן "אם חבל תחבל שלמת רעד" (שמות כב, כה), וכאותם מפרשים שפירשו כן לעיל בסוגיא השניה, עז ע"א, בענין "שבאתה חבילה לידו".<sup>151</sup> ואף כאן באתה חבילה לידו של לוה. ואף לפירוש "אפתיקי", כלומר, שהחבילה ברשות לוה, יש לגזור "חבלה" מן הלשון הנ"ל, במובן: דבר המשוועבד לבעל חוב, משכון או אפתיקי.<sup>152</sup>

<sup>143</sup> עיין גולאק שם, עמ' 56 ועמ' 58 והע' 26.

<sup>144</sup> רש"י פירש: "אם יש לו עליו מלוה, על ישראל" (ע"ז ס ע"ב); בפיה"מ לר"מ: "יש לו עליו מלוה, כלומר על ה יין אבל על האדם אינו עושה יין נסך".

<sup>145</sup> עיין התצלומים, מס' 100 ואילך, בסוף ספרו של ג' דלמן, *Arbeit und Sitte in Palästina*, IV, וממצאים רבים להבהרת מיבנה הבורות נמצאו בחפירות. ועיין עתה מ' ברושי, על היין בארץ-ישראל הקדומה, תל-אביב תשמ"ה, עמ' 97 והספרות שם. בזמנו של רש"י עשו כלי "בור", והעמיד הוא ז"ל על ההפרש ממנהגם בזמן חכמי התלמוד, ע"י ע"ז נה ע"א ד"ה מה שבבור, ובתשובתו, מהדר' אלפנביין, סי' נח: "וששאל לפרש גת וגרגותני ובור ... ויורד לבור שהוא עשוי (התיבה ליתא בכ"י וינא) תחתיו שהיין זב בתוכו, ובמקומותינו אין בור, אך כלי נתון תחת הצנור והוא הבור" (הביא תשובה זו ח' סולוביצ'יק, p. 157 [1978], *AJS Review*).

<sup>146</sup> עמ' 56 הע' 15.

<sup>147</sup> וציין שם לדברי רבא בב"ב מד ע"ב, וסיכמם: "שאינו מטלטלין נעשים אפתיקי". ועיי"ש בגמרא מימרת רבא, וירושלמי שביעית פ"י ה"א, לט ע"ב: "שור מצוי הוא להבריחו, שדה אינו מצוי להבריחה" (עיין שם). ועי' פ"ח מהל' מלוה ולוה ה"ה, ואנציקלופדיה תלמודית ב, עמ' קלג, וראה ש' אלבק, דיני הממונות בתלמוד, עמ' 461.

<sup>148</sup> שם והע' 14.

<sup>149</sup> ובקטע גניזה וכ"י ערפורט שם גם ליתא תיבת גבי, והסגנון שם: המלוה את חבירו על החבילה.

<sup>150</sup> עיין הע' 147.

<sup>151</sup> עיין לעיל עמ' 128. ובמנחת ביכורים כאן: "חבילה, משכון", ועיין המשך דבריו.

<sup>152</sup> כפי שאנו מוצאים אף תיבת "אפתיקי", שהכוונה כמשכון, ע"י ע"ז סג ע"א, וש' אלבק (כנ"ל הע' 147), עמ' 483 הע' 94.

בפרשנות ההלכות האלה, ובמיוחד בפירוש מימרת ר' יצחק, חלקו המפרשים, ראשונים ואחרונים, במשך דורות רבים, ויש שנסערה רוחם בדברים האלה, והעמיקו בראיות והוכחות. וזה לשון בעל מגדל עוז, שכתב להשגת הראב"ד על הרמב"ם:<sup>153</sup> "ואני אומר זו מחלוקת ישנה היא, וכבר נתאבקו בה ראשונים ואחרונים נ"ע במציעא פרק השוכר את האומנין ושבועות פרק שבועת הדיינין, ויש להם על מה שיסמוכו, ואלו ואלו דברי אלהים חיים הם" וכו'.<sup>154</sup> ודומה שהגורם העיקרי למחלוקת זו הוא ההפרש הגדול שיש בין המובן הפשוט של לשון המימרות בפני עצמן, לבין האוקימתות של הגמרא. ונמשכו המפרשים חלקם לכאן וחלקם לכאן. לעיל כתבנו מקצת דברי הראשונים ובמיוחד אלה הקרובים לפשט לשון ההלכות, לשם הבהרת הדברים. להלן נביא ראשי פרקים במחלוקת זו, ושאר המחלוקות בענין סוגייתנו. דיוננו בפיסקא האחרונה, ומסקנתה של סוגיא, יבואו להלן, עמ' 351 וא".

בעל ספר הלכות גדולות, בהלכות שבועות,<sup>155</sup> העלה שיטה אחידה להלכות הללו, ופירשן כל אחת בהתאם לשיטתו. הוא הביא רק מקצת האוקימתות של הסוגיא, ולא כולן. ולמשל, לא הביא ה"מסקנה" במלוה צריך למשכון, וגם לא הביא ענין שומר אבדה כלל. מאידך כתב ישובים ואוקימתות משלו. ופסק שם כמשנתנו ככ"מ: "דקיימא לן הלכתא הלוהו על המשכון שומר שכר, בין הלוהו מעות ובין הלוהו פירות, ולא קיימא לן הלכתא כרבי יהודה".<sup>156</sup> וכן פסק כהסכמת ר' אליעזר ור' עקיבא "אבל הלוהו אלף זוז בשטר ... אבד המשכון אבדו מעותיו". ושמא תאמר ששתי ההלכות סותרות, ש"אבדו מעותיו" משמע מעותיו ולא יותר, ואינו חייב להחזיר לו דמי משכונו יתר על החוב, הנה העמיד בעל הלכות גדולות את הסיפא של הברייתא "אבל הלוהו אלף זוז": "והוא דשויה משכון שיעור זוזיה",<sup>157</sup> ועל זה הוא שהסכימו ר"א ור"ע, אבל להלכה אף על התוספת חייב כשומר שכר.<sup>158</sup> וכן, פסק

<sup>153</sup> עיין להלן עמ' 345. וכן הובאה פיסקא זו בתשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד שער ה, סי' כו; עמ' קסט, בשם רב יהודאי וצ"ל.

<sup>154</sup> ובר"ן על הרי"ף שבועות ספ"ו: "מחלוקת ישנה היא שרש"י ז"ל סובר" וכו'. ובמרכבת המשנה פ"י מהל' שכירות ה"א: "והנה זהו מחלוקת ישנה ... והדברים עתיקים".

<sup>155</sup> ד"ו קיז ע"א וע"ב (= דפ' ורשא, עמ' 233-234); דפ' ברלין, עמ' 491-492 [וכעת בדפ' ירושלים, ג, עמ' 64-66, והוא כד"ב, כרגיל]; כ"י פריז 12 ע"ב-13 ע"א. נוסח כ"י פריז חסר קצת לעומת ד"ו וד"ב. הדיבור "היכא דאזופיה ויהב ליה משכון דשוי טפי ממאי דאזופיה ... איתבד זוזי דתניא" (דפ' ורשא, עמ' 233-234 = "הדיבור הראשון") ליתא בכ"י פריז. לקראת סוף הפיסקא, הלשון "והני מילי דכתב עליה ... והיינו דרבי יצחק" (= "הדיבור השני") אף הוא ליתא בכ"י פריז. וקרוב ששני הלשונות הוספות הם (ונראה לומר כן גם לגבי הראשון, אף שבלעדיו נראים הדברים לכאורה קטועים, ראה להלן), ואין כאן דומות הגורמות להשמטה. ואפשר שנוספו ע"י בעל ה"ג עצמו. להלן נעמוד על פירוש הדיבורים האלה, וכן על פירושם של הדברים ללא אותם שני דיבורים. גם הלשון שלפני הדיבור השני בא בשינויים, שבר"ו כתוב: "ודוקא שמשכנו שלא בשעת הלואתו, אבל משכנו בשעת הלואתו לא קני", ואילו בכ"י פריז: "וכי קאמ' ר' יצחק בעל חוב קונה משכון, הני מילי שמשכנו שלא בשעת הלואתו, אבל משכנו בשעת הלואתו לא אמ' ", וכזה בדפ' ברלין (בשינוי קל). ואפשר שהמוסיף את הדיבור השני הנ"ל מחק וסגנן מחדש דיבור זה, הכתוב בסמוך לפני כן (אולי כדי שלא לכפול בסגנון "והני מילי"). בד"ו נכנס שינוי זה, ואילו בד"ב נשאר הסגנון המקורי, עם תוספת הלשון (כפי שהוא בכ"י פריז בלעדיו). ועי' להלן הע' 193.

<sup>156</sup> עיין להלן הע' 192.

<sup>157</sup> בסוגיא: "והכא בשוה קא מפלגי".

<sup>158</sup> והשוה כזה בתשובות הגאונים כנזכר לעיל, הע' 153. לפי הלשון שלפנינו בס' הלכות גדולות הדברים מסורבלים קצת, שמעמיד את הרישא של מחלוקת ר"א ור"ע ב"משכון דשוי טפי ממאי דאזופיה", והרי הסיפא "אבל הלוהו" וכו' נתפרש "דשויה משכון שיעור זוזיה". ואין הכוונה לומר שהפרש זה יש בין הרישא והסיפא ומטעם זה מורה ר"א, שהרי אין שום סברה לומר כן, ועוד שכבר פירש באותו לשון הנ"ל מה בין הרישא והסיפא, שברישא "נטריה (בד"ו בטעות: פטריה; בשניהם ההקשר עם ו' החיבור) מלוה בדרך השומרים", ור"א פוטר באבדה, ובסיפא "לא נטריה מלוה

בעל הלכות גדולות כמשנת מסכת שבועות, וכתב מימרת שמואל, עם שאר המימרות דעימיה, והסיק: "ליתה לרשמואל והלכתא הם" <sup>159</sup> כמתניתין. <sup>160</sup> וזו כקושיית הסוגיא בשבועות מג ע"ב שדינו של שמואל מנוגד למשנת שבועות, ושלא כתירוצ' הגמרא שם. <sup>161</sup>

את מימרת ר' יצחק שמלוה קונה משכון צימצם ע"פ הסוגיא, וקבע: "משכנו בשעת הלואה לא קני", <sup>162</sup> ובדיבור האחרון שבפיסקא <sup>163</sup> נתפרש קנין זה כחיוב שומר שכו. ובאותו דיבור אף הוסיף פירוש המכון להשוות שוב שעת הלואה לשלא בשעת הלואה לפי ר' יצחק! ואפשר שהוקשה לו, שאם אנו מעמידים מימרת ר' יצחק בחיוב שומר שכו, כיצד נאמר במשכנו בשעת ההלואה שאינו חיוב, הרי בשאר ההלכות נפסק שהוא שומר שכו, ו"על המשכון" — בשעת הלואה משמע. ופירש שדיבור ר' יצחק בשכתב שטר, והשטר גורע חיובו של המלוה על המשכון, "דלא סמך אמר שכו", אבל לא כתב שטר, גם בממשכנו בשעת הלואה קנה! <sup>164</sup> ומכאן, שראינו לשיטתו שהשטר גורע, מוסבר למה נאלץ לעיל, בדיבור הראשון, בפירוש סיפא דברייתא "אבל הלוהו אלף זוז בשטר" וכו', להוסיף טעם להודאתו של ר"א שאינו נרמז בגמרא, דהיינו "לא נטריה מלוה כאורחא דנטורי". <sup>165</sup> שאילו מזה שהלוהו בשטר, אין השטר אלא גורע.

כאורחא דנטורי, ולכן מחייבו ר"א. וקשה איפוא להעמיד שני הבדלים אלה גם יחד בין הרישא והסיפא. ונראה שרצה להעמיד את הרישא אף בשוה משכון יותר מן החוב, להראות לך כוחו של רבי עקיבא (וכן כתב: "והלכתא כרבי עקיבא וחייב בכל המשכון כולו"), אע"פ שאפשר ללמוד דין זה ממשנת ב"מ. ושמא הוסיף ללמוד מב"מ אף בשלא נטריה, עיין לשונו שם. ועוד, בסוגיא דחו ואמרו שמחלוקת ר"א ור"ע אינה "בדלא שוי משכון שיעור וזוי" (כלומר, שוה פחות), ואף דחו אוקימתא "בשוה קא מיפלגי", וכאן העמידו מחלוקת זו "בשוה טפי". וראה להלן, עמ' 324, משם רב האי גאון, פיס' 8. ועי' תוס' ב"מ פב ע"א ד"ה נימא, שבועות מד ע"א ד"ה מאי לאו, ותשובות מיימוניות, משפטים, ס' כג, ולהלן הע' 229, סימן א, והע' 243. ועל "דשו טפי" פירש כן אע"פ שבתוספתא כתובות פ"ד הי"ב ומקבילותיה: "המלוה את חבירו לא ימשכנו יותר מחובו".

<sup>159</sup> זוהי המלה הפרסית "הם" = גם, אף, איפוא, כבלשון השגור "הם הכי נמי" (עי' רי"ן אפשטיין, מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, במפתחות, עמ' 422).

<sup>160</sup> וכן כבר בס' הלכות פסוקות, עמ' קכ"ד: "והא דאמ' שמואל האיי מאן ... אבד אלפא דוויז ליתה, ולית הילכתא אילא כימתניתין דתנן המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון אמר לו סלע" וכו', ועיין להלן עמ' 357. בה"ג ד"ר, עמ' 65, הע' 22, ציין לראשונים שהביאו הפסק שלא כשמואל בשם הלכות גדולות. <sup>161</sup> ועי' שבועות מג ע"ב תוס' ד"ה מתני', שהביאו פסקו של בה"ג שלא כשמואל, ורצו ליישב שם שדיקן כן מהמשך הסוגיא, עיי"ש.

<sup>162</sup> על שינויים בדיבור זה בספר ה"ג, עיין הע' 155.

<sup>163</sup> בלשון שחסר בכ"י פריז (עיין הע' 155).

<sup>164</sup> עיין הע' 165. והביא הרמב"ן (לשבועות מד ע"א) את הדברים בשם בה"ג כאן (והם כלשון הדיבור השני, עיין לעיל הע' 155), והוסיף: "אלו דבריו ז"ל, ואינם נכונים" (ועיין להלן עמ' 347 והע' 297). וכן הביאם הרשב"א לגיטין לז ע"א בשם "ומצאתי לרב בעל ההלכות ז"ל", וכתב: "וצ"ע דאי הכי התם בשבועות ובמציעא היכא אקשינן להדיא ותסברא אימר דשמעת ליה לרב יצחק וכו', דרלמא התם בלא שטרא הוא, וסתמא דמילתא ודאי הכין הוא דלא הוה בי' שטרא". ובמאירי לשבועות (מהד' לנגה, עמ' 174): "ובהלכות גדולות דברים זרים בענין זה, אין לחוש בהם". ועי' נמוקי יוסף לגיטין, עמ' צד.

<sup>165</sup> והוא שכתב שם: "א ע"ג דכתב מלוה על לזה שטרא". נמצא "ולא נטריה" מכריע את השטר ומוסיף חיוב, וכן בממשכן שלא בשעת הלואה מכריעו לשטר ומוסיף חיוב למלוה. וכן, כשיטת בה"ג, כתב בספר העיטור (מלוה על המשכון, כב ע"ד) בשם רב מתתיה גאון: "למר רב מתתיה גאון, משכנו בשעת הלואה דלא קני, ה"מ דכתב ליה שטר דלא סמך על המשכון, אבל לא כתב לו שטר קני, דהא הימניה אמשכון". ועל יחס שני המקומות הללו זה לזה, ראה עתה נ' דנציג, "תשובות הגאונים בקטע מן הגניזה", *PAAJR* 54 (1987), עמ' 25, וראה להלן, ד"ה הרי"ד, שוב מדברי רב מתתיה לסוגיא. ועי' להלן הע' 267.

בתוספות בסוגיא, ד"ה דברי הכל, פירשו לסיפא דברייתא: "לכך מודה רבי אליעזר משום דהוי שלא בשעת

בתשובה מאת "מר רב צמח" (שערי צדק, חלק ד שער ב, סי' ח; עמ' פ) העמיד הגאון מימרת ר' יצחק ע"פ הסוגיא, שקונה שלא בשעת הלואה בלבד. ופירש את הדבר לפי סדר המעשים המרומז בפסוקים, "כי תשה (דברים כד, י) קורם לכן, וכשאתה מבקש למשכנו, בחוץ תעמוד". מהות הקנין: "שהקונה קנאו דאי נגנב אבר מעותיו", והוא כחיוב שומר שכר. מכל מקום, פשט לשון הגאון הוא

הלואתו וקני משכון, ושטר דנקט לאו דוקא" וכו', עיין שם, והוסיפו: "ובה"ג דרב יהודאי (בד"ש: יורא) גאון נמי משמע דסיפא דהלוהו בשטר איירי שלא בשעת הלוה דמוקי הא דאמר רבי יצחק דב"ח קונה משכון היינו דוקא שלא בשעת הלואה, אבל בשעת הלואה לא קני, היינו דוקא בשטר, דכיון דאיכא שטרא לא סמך אמשכון אלא אשטרא. אבל בלא שטר אפילו בשעת הלואה קני, והוי שומר שכר, ושלא בשעת הלואה הוי שומר שכר אע"פ דאיכא שטרא, דודאי אמשכון סמך, וא"כ סיפא דהלוהו בשטר איירי שלא בשעת הלוה דבשעת הלואה לא איבר מעותיו, דאשטר סמך. ומה שר"ל דהיכא דליכא שטר קני אפילו בשעת הלואה, לא מטעם דר' יצחק, דקרא לא איירי אלא שלא בשעת הלואה, אלא קני מרשמואל, וסברי דהלכה כשמואל, ואין הלכה כרב יוסף. וכן הביא כלשון התוספות בקצרה, בסמ"ג, עשין צד (קעו ע"ג): "... אלף זוז בשטר, והניח לו משכון עליהם, פ' רבינו יצחק וה"ג של אספמיא שהניח המשכון שלא בשעת הלואה, לדברי הכל אבר המשכון אברו מעותיו, שמאחר שיש שטר, אם כן לא לזכרון תפסו כי אם לגבו' בו", תשו' מב"ב, פראג, סי' רפח: "מפרש בה"ג ... וכן פרי"; מרדכי בשבועות סי' תשע; הגהת אשר"י כאן, סי' יח. ונראה שבעלי התוספות לא גרסו את הדיבור הראשון שבהלכות גדולות לפנינו, והוא חסר גם ככ"י פריז (עיין הע' 155). אבל גרסו את הדיבור השני, שהרי הביאו מן הדיבור השני את הסברה ששטר גורע חיובו של מלוה, ועל פיה הציעו ליישב סיפא דברייתא לשיטת בה"ג במה שמורה ר"א לר"ע. ואילו לפנינו בדיבור הראשון מפורש שבסיפא לא שמר כדרך השומרים, וע"פ זה מורה ר"א.

גם כתבו התוספות אליבא דבה"ג, שהלכה כשמואל, והרי לפנינו מפורש שם: "ליתיה דרשמואל". ומה שאמרו לשיטת בה"ג שאין הלכה כרב יוסף, גם בזה לפנינו להפך, ואף בתוס' ב"ק נו ע"ב ד"ה בההיא הנאה, כתבו שפסק ה"ג כרב יוסף (ועי' להלן עמ' 357 והע' 371). וכן היקשה בהגהות מהר"ב רנשבורג לתוספות כאן (על הגליון בדפו' וילנא), עיין שם, וציין לתוס' שבועות שכתבו בשם בה"ג שלא כשמואל (לעיל הע' 161). ורצה להגיה בדבריהם "מרדכי יוסף וסברי דהלכה כרב יוסף ואין הלכה כשמואל". ועיין המשך דבריו בהגהותיו שנשמטו מן הגליון (הורפסו אחרי המהרש"א, נו ע"ד). וכן היקשה הרש"ש כאן על סתירת התוספות בהבאת פסק בה"ג, ורצה ליישב דרך תירוץ: "וצ"ל דשם הוא ה"ג אחר דר"ש קיירא עסה"ד". ועי' חידושי מהר"ם שיק, עמ' רטו (וצ"ע ללשונו בנידון). ובתוס' כ"י דהירוסית כתוב: "דסברי דאין הלכה כשמואל ואין הלכה כרב יוסף". אבל אייאפשר לקיים גירסא זו בצורה הזאת, שהרי כל שאר הלשון שם כלפינו, ומן ההקשר איפוא צ"ל דהלכה כשמואל (ויש שיבושים כיו"ב באותו כ"י, ולכל היותר אפשר לומר שהגיהו בשולי אביו של כ"י זה: "דאין", ואינה הגהה שלמה, שצריך גם לשנות ההקשר, כבמהר"ב רנשבורג). ובאמת באותו כ"י כנראה סימן למחיקה על תיבת "דאין" (ודומה שיש סימן למחיקה אף על תיבת "כשמואל", ואינו שייך שם). מכל מקום, הרי דיבור זה שבתוספות ע"פ שיטת ר"י הוא (עיין להלן עמ' 336), ולשון ר"י עצמו הובא באו"ז סי' רעו: "כתב רבינו יצחק בר שמואל וצ"ל בתשובה כפי כן לבי כאשר פירשתי, הלוהו אלף זוז בשטר והניח לו משכנו עליהם, במשכנו שלא בשעת הלואתו, ולתקן הלכה ולישבה פירשתי כן מימים רבים. ועיינתי בה"ג של אספמיא בהלכות שבועות, ומתוך דבריהם יש להבין שכמו כן היו מפרשות כדבריי" וכו', עיי"ש (ומ"ש שם "בסיום דבריהם", "בתחילת דבריהם", הכל מכוון לדיבור השני הנ"ל). והיקשה ר"י שם: "מיהו בתחילת דבריהם שפירשו שבשעת הלואה נמי קני כי ליכא שטר, אבל אי איכא שטר הוא דלא קני, ולדבריי כל בשעת הלואה שוה בין בשטר בין שלא בשטר, עכ"ל". ור"ל שלדעת ר"י עצמו בשעת הלואה אינו קונה כלל, ועיין שם המשכו מלשון בעל או"ז (ודלא כהכתוב לפנינו בשו"ת מהר"ם ב"ב, מהר"ו בלאך, סי' רפח, שלאחר שהביא דעת בה"ג נאמר: "וכן פרי"). וברור שדברי התוספות כאן "ומה שר"ל" וכו' כדלעיל, ע"פ דברי ר"י הם, אלא שבאו הם להוסיף ולפרש מטעם מה אמרו בה"ג כך, וכתבו: "לא מטעם דר' יצחק" וכו'. והטעם שאמרו, לא מתוך ספר ה"ג אמרו כן. והנה, שתי הדעות שאמרו, הלכה כשמואל, ואין הלכה כרב יוסף, דעותיו המובהקות של ר"י הן, בהן השלים ישוב הסוגיא להלכתא (עיין להלן עמ' 336 והע' 243, 244, ועמ' 358), ועיין באו"ז לעיל מיניה. ובודאי מתוך דברי ר"י שאבו בעלי התוספות שלנו לא רק את דברי ה"ג, אלא אף הסברות שעל פיהן ביקשו לתרץ מה שהיקשה ר"י על ספר הלכות גדולות. והשוה הסמ"ג הנ"ל. ועוד בזה יחסו לבה"ג סברת ר"י, שהרי אותו פירוש לברייתא שהלוהו בשטר הוא שלא בשעת הלואתו, אינו כתוב כך מפורש בס' ה"ג, והר"י הוא שרייק כן. ובכל זאת היקשה האו"ז שם בענין זה על ס' ה"ג, כאילו שם כתוב הדבר הזה, וכתב: "לא ידענא מנא להו". וכך קרה אף בתוספות לפנינו, ובדרך זו נגרמה ה"סתירה" הנ"ל לדברי הבה"ג שלפנינו.

שהמשכון ברשות מלוה, וכך נימק דרשת "צדקה": "דכי דילך הוא וקניתי' ... קניתי ליה למשכון ד הא קיים במקום זוזך וברשותך הוא". דינו של ר' יצחק נתקשר בלשון הגאון למשנתנו, בו פוסק הוא כת"ק, וז"ל: "... וזה הוא טעמו של רב יצחק ... וכשמשכנו של אבשעת הלוואה ול"ש הלווה מעות ול"ש הלווה פירות קאני ליה משכון, וכן הלכה". ולפי לשון זה<sup>166</sup> מעמיד הגאון את משנתנו במשכנו שלא בשעת הלוואה דוקא, ודלא כאוקימתא של פיסקא ראשונה לפי פירוש רש"י! הרי"ד כתב בספר המכריע (סי' צא): "ובהלכות הגאונים ראיתי כתוב דרב צמח גאון ורב מתתיה גאון וצוק"ל פסקי הלכתא כתנא קמא דפירו' ומעות שוין, וליתא לדרב (צ"ל: לדרבי) יהודה. ורב עמרם פליג עלייהו ואמר הלכה כרבי יהודה דהלווה מעות שומר חנם, ואתיא דרב עמרם כרבינו האי".<sup>167</sup> ומ"ש על רב צמח גאון מתאים לתשובה דלעיל.<sup>168</sup>

בקובץ תשובות גאוני מורח ומערב<sup>169</sup> (סי' רלד) באה תשובה ארוכה המפרשת סוגיית מס' שבועות בפרוטרוט: "דשאלתון לפרושה עד סוף פירקא", וייחסו תשובה זו לרב שרידא גאון או לרב האי גאון.<sup>170</sup> ואע"פ שהגאון מפרש משנת מס' שבועות וסוגייתה, הקדים וצירף משנת ב"מ: "כך היא פירוש המשנה כי היא בנויה משני דברים, א' מהם משנתנו ששנינו הלווה על המשכון שומר שכר, ובזמן שאבד המשכון הרי המלוה השומר אותו חייב בתשלומין, שהרי שומר שכר חייב בגניבה ואבדה" וכו'. ולקושיית הגמרא בשבועות מן המשנה שם על שמואל ושאר האמוראים כתב: "ומצינו חלוקה על זאת דאמר שמואל ... ואקשינן עליהו כולהו תנן סלע ... ופרקנו להם ... ועדיין עמד שמואל וחבריו בטעמו, ואע"פ שאין הלכה כמותם". כשהציע בדר' יצחק קא מיפלגי, תיאר דינו שסובר שמשכון ברשות מלוה, ולכן: "דר' אליע' לא סבר לה לדר' יצחק אלא קאמר משכון ברשות ליה קיימא, ואם אבד ממנו אבד, לפיכך ישבע מלוה ויטול מעותיו,<sup>171</sup> ור' עקיבא סבר לה לדר' יצחק". כאן לא כתב הגאון שמדובר בחיוב שומר שכר! ורק באוקימתא שלאחר זו קובע הגאון בפירוש שלדעת ר' אליעזר מלוה שומר חנם, ולדעת ר' עקיבא שומר שכר, ומוסיף: "שנמצא סתם מתניתין הלווה על המשכון שומר שכר כר"ע, ור' אליע' חלוק עליה לפי הסברא הזה, וכן מפורש בתלמוד בבא מציעא מתניתין דלא כר' אליעזר". ולאחר אוקימתא של "צריך למשכון", כתב: "מר סבר אעפ"כ מצוה קא עביד ושומר שכר (!) הוא ומר סבר כיון שהוא צריך למשכון לאו מצוה קא עביד ושומר חנם הוא, וסליקא שמעתא בהכין. והא והא ושמעתא דבבא מציעא חדא היא".<sup>172</sup>

בספר משפטי שבועות לרב האי גאון, חלק שני, שער יז,<sup>173</sup> כתב הגאון פסקו על סוגייתנו, ולתוך הפסק שילב דברי הגמרא במקצת, וזה לשונו שם:

<sup>166</sup> במהדור' ירושלים תשכ"ו, עמ' פ, העמיד קוים מפרידים: " — ול"ש ... פירות — ", כאילו הוא דיבור שנכנס לתוך הדיבור. בכ"י הברשטס (מונטיפיורי 98.1) הקטע ישנו, אם כי בקיטוע ושינוי כל שהוא: "לא שנה הלווה פירות שוין".

<sup>167</sup> על רה"ג עיין להלן. ולשון זה (עד: שומר חנם) שהביא הרי"ד בשם הלכות הגאונים גם הובא בשם ספר המקצועות, עי' מהדור' ר"ש אסף, סי' סד, עמ' עא"עב (וראה המשך הלשון שם, ועי' לעיל עמ' 297 והע' 17).

<sup>168</sup> ועל רב מתתיה גאון, עיין לעיל הע' 165, בתחילתה.

<sup>169</sup> מהדור' מילר, ברלין תרמ"ה.

<sup>170</sup> עיין הערת מילר, סב ע"א, הע' א לסי' רכו, ולסי' רלה (סה ע"א הע' א); צ' גרונר, רשימת תשובות רב האי גאון, עלי ספר יג (תשמ"ו), עמ' 73, מס' 1052. ובכמה מקומות יש להגיה ולתקן נוסח תשובה זו.

<sup>171</sup> בהע' ז של מילר שם צ"ל: שומר חנם. מ"מ דברי הגאון כאן בענין רשות הם, ולהלן בענייני שמירה, ראה להלן.

<sup>173</sup> דפו' ויניציה, שס"ב; דפו' ירושלים עמ' פט. בכ"י אוכספורד [Hunt. 550 (Uri 260)], קט' נויבאוור 813, חסירה פיסקא זו וקצת יותר, עקב השמטה בין תחומי כתיבותיהם של שני הסופרים! וכלשון משפטי שבועות שם הובא

השער י"ו. (1) המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון, הדין בא על שני דרכים. (2) אם אין בין המלוה והלוה חילוף אלא שניהם מורין בשומת המשכון ובמלוה, והוא על שני דרכים. (3) הא' אם קבל המשכון בשעת ההלואה אנו סומכין אותו בדרך וזכרון דברים,<sup>174</sup> ואינו מתחייב המלוה באחריותו אם אבד מפני שהוא עליו כשומר חנם,<sup>175</sup> אלא מתחייב המלוה שבועה ששמרתיו כראוי לו, ולא פשעתי בשמירתו וגם לא נשאתי ולא נתתי בו, וגם אינה ברשותי, כמו שאמר רב הונא שלש שבועות משביעין אותו, אחת שלא פשעתי, ואחת שלא שלחתי בה יד, ואחת שאינה ברשותי. (4) והב' אם לקח המשכון אחרי עת ההלואה, אנו סומכין אותו כגון<sup>176</sup> שומר שכר שלקחו שלא יאבד מעותיו, וכענין דרך אפותיקי למלוה, וקנאו הממשכן והוא באחריותו אם נגנב או אבד, לדבריהם והלוהו<sup>177</sup> על המשכון שומר שכר. (5) ודנו<sup>178</sup> כמו זה נושא שכר והשוכר נשבעין על השכר ועל השבויה ועל המתנה ומשלמין הגניבה ואת האבירה. (6) ואם אבד יראה אם היו דמי משכון פחות מן המלוה יפרענו הנשאר הלוה מביתו, (7) ואם היה כנגד החוב כבר נפרע חובו, (8) ואם יותר יחזיר המלוה המותר ללוה מביתו, כמו שאמ' המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון ישבע זה ויטול את מעותיו, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר יכול לומר לו כלום הלוייתי אלא על המשכון, אבד המשכון אבדו מעותיך. (9) והלכה כרבי

בתשובות גאונים קרמונים, מהדר' קאססעל, סי' עה, כב ע"ב, בצורת תשובה (ראה רי"ן אפשטיין, *JLGL IX* [1911], p. 280 = 217-218, n. 1, p. 280 מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, עמ' 142 והע' 13, ועמ' 198 ו"שם צ"ל: "עמ' 142"). והובא משער זה אף בספר המכריע לרי"ד, סי' צא, ליוורנו תקל"ט עב ע"ג-ע"ד (ועם זר והב' לרנ"ש ליפשיץ, לובלין תרנ"ח; הסימן הזה הובא ע"י המהדיר ללא הערות בספר תוס' רי"ד לב"מ מהדר' ר"נ וק"ש, ירושלים תשי"ט, עמ' נהינח; ובשבלי הלקט ח"ב, מהדר' רמ"ז חסידה, ירושלים תשכ"ט, סי' קמו, עמ' 248-251, בשם "מספר המכריע של רבינו ישעיה ז"ל", לדיבור הזה בשני המקורות הנ"ל נמצאת הכותרת: "גרסינן [ליתא בשבלי הלקט] בפרק השוכר את האומנים המלוה את חבירו במשכון [בשבלי הלקט: על המשכון] שומר שכר וכו'". אבל ברור מלשון הרי"ד ש"הכא" מכוון לסוגיית מסכת שבועות, ובנוסף לה הביא קצת מסוגיין בב"מ. והשוה ההערות בשבלי הלקט, עמ' 249. ופתח הרי"ד: "רבינו האי גאון צוק"ל אמר בספר מספרי [צ"ל: משפטי, וכ"ה בשבלי הלקט] שבועות" וכו'). וראשיתם של דברי הגאון הובאה אף באו"ז כאן סי' רעו בשם "רב האי גאון זצ"ל בחיבור דיני השבועות". ובתוס' ד"ה אימור, צוין לשיטתו רה"ג: "וכן פירש בשערים דרב האי גאון בשער מ"ב" (וכוזה אף בכ"י דהירוס' 652, אלא שאות "ב" אינה ברורה, ונכתב מעליה בין השיטין: ב). במשפטי שבועות שלפנינו הוא שער י"ז כנ"ל. בהגהות בן אריה (כש"ס וילנא אחרי חי' מהר"ם שי"ף) כתב: "תיבת בשער מ"ב מוקף ונ"ב בספר משכון". ועיין להלן, עמ' 325 והע' 183, על הבאת הדברים בספר המשכון שלאחר ספר מקח וממכר. ולפנינו שם אין ציון שער, והוא בא אחרי שער ס של ס' מקח וממכר. באוה"ג, קידושין, עמ' 14, הביא את הדברים מספר המשכון (ולא ציין למשפטי שבועות ולשערי שבועות [ראה להלן]), ובהע' ב' שם הביא דברי התוספות, והציב סימן שאלה ע"י ציון השער הנ"ל. י' רפאל, "התוספות ורב האי גאון" (ספר היוכל תפארת ישראל לכבוד הרב י' ברודי, עמ' 248), היפנה לשער מ"ב, ולא סיים יותר למה הכוונה שם. בתוספות לעיל, סה ע"ב ד"ה והלכתא, הביאו אף שם משער מ"ב (דברים שאכן מצויים שם). ושםא אשגרה היא כאן משם. במרדכי לשבועות, סי' תשעד כתב: "כך פסק האלפסי, אבל בשער תשיעי פסק" וכו', עיין להלן עמ' 328 והע' 194. והביא בשם שערי רב האי גם בהגהות מיימוניות, פ"י מהל' שכירות ה"א אות ב (להלן הע' 198). וכן ציין הרשב"א, בחידושי לשבועות ספ"ו, לדין שומר שכר: "וכן דעת הגאון רבינו האי ז"ל".

<sup>174</sup> בתשובות גאונים קרמונים: "בדרך זו לזכרון דברים", באו"ז: "בדרך זה לזכרון דברים"; בספר המכריע: "בדרך זכרון דברים", ובמשפטי שבועות הנדפס שלפנינו נשתבש.

<sup>175</sup> באו"ז: "שומר שכר", ובדאי שיבוש הוא וצ"ל שומר חנם, וכפי שהגיה בהערות שם, שהרי בעל או"ז תופסו לרה"ג על כך להלן.

<sup>176</sup> בספר המכריע: כעין. באו"ז: בדרך זה כגון.

<sup>177</sup> בתשובות ובספר המכריע: הלוה.

<sup>178</sup> בתשובות ובס' המכריע: ודינו.

עקיבא,<sup>179</sup> אם היה שומת המשכון כנגד החוב, (10) אבל אם היה שומת המשכון פחות מן החוב יעשה כרבי אליעזר, ישבע שאבד ויטול מעותיו. (11) ועוד לפי שהעמדנו הממשכון שומר שכן, דינו אם יטעון טענת שכן או שבויה או מתה ואין לו ראי' בזה נשבע ונוטל חובו משלם. (12) ואם יטעון טענת אבוד יעשה כרבי עקיבא כאשר ביארנו. (13) וכן דקדק הגמרא<sup>180</sup> הכא בדשוה משכון שיעור זוזי וכדרכי יצחק קמפלגי דאמר רבי יצחק מניין לבעל חוב שקונה משכון, דכתיב ולך תהיה צדקה. אם אינו קונה צדקה מניין, מכאן לבעל חוב שקונה משכון. נימא דרבי יצחק תנאי היא דכולי עלמא אית להו דרבי יצחק במשכנו שלא בשעת מתן מעות.<sup>181</sup>

דיני משכון אלה באים בשערי שבועות, השער התשיעי, ובספר המשכון שנרפס בסוף ספר המקח והממכר לרב האי גאון,<sup>182</sup> השוה בלשונו לשערי שבועות שם.<sup>183</sup> ויש דמיון רב בין הדברים האלה

<sup>179</sup> עד כאן בספר המכריע.

<sup>180</sup> בתשובות: וכן ביאר התלמוד.

<sup>181</sup> וכן בתשובה לרב האי גאון (ספר הנר לר"י אגמאתי, 128 רע"א): "משכון שלמטלטלין המלוה עליו שומר שכן הוא, שהרי שנינו הלווה על המשכון שומר שכן. וקימא לן מהילכתא פסיקא שאומר שכן משלם את הגניבה ואת האבדה" (וברברי השואל: "דאשכחן גבן פלוגתא בין גאונים בהדין ענינא", עיי"ש בהקשר).

<sup>182</sup> צו ע"א.

<sup>183</sup> ראה ש' אברמסון, עניינות, עמ' 132-138. שם הסיק שאין כל קשר בין מחבר משפטי שבועות ובין מחבר ספר המשכון. ובעמ' 133 שם, דן ביחס בין ספר המשכון לבין משפטי שבועות (שערים טדיו), וציין שדיני המשכון מפורטים יותר בספר המשכון. ובעמ' 138 הראה שאין ספר המשכון אלא שער אחד שהוצא מתוך ספר שערי שבועות (בתרגום אחר). שערי שבועות, על שם ר' יצחק ב"ר ראובן, נרפס עם הרי"ף מר"י רפ"א דרפ"ב ואילך (עם מס' שבועות). י' פרידלנדר (בספר תפארת ישראל ... לכבוד ישראל לוי, חלק עברי, עמ' 60-75) פירסם קטע גניזה בערבית שרצה לזהות כ"שירים מן ספר הפקדון" לרב סעדיה גאון, עד שהוכיח ר"ל גינצבורג שמתאים אותו קטע ממש לשערי שבועות (141-143) [1914], pp. 67-68. Ginzberg, REJ 67 [1914], pp. 501-502; I. Friedlaender, MGWJ 55 [1911], pp. 501-502. "אח"כ בא ר"ש אסף (קרית ספר ג' [תרפ"ד-תרפ"ז], עמ' 295-297) והראה שאותו קטע בערבית, מתאים למובא בשמ"ק לב"מ קד ע"ב בשם ה"ר דוד בר סעדיה מחיבורו משפטי השבועות. אסף ביקש לקבוע מקומו וזמנו של ר' דוד בספר, סמוך לשנת 1040 (או ע"פ זיהוי אחר, אף להקדימו; עמ' 295 והע' 3). והסיק "שספר שערי שבועות של ר"י ב"ר ראובן אינו אלא תרגום ספר 'פי אלאימן' של ר' דוד אלא שהמתרגם הוסיף וגרע בקצת מקומות". ועיין מספרות הגאונים, עמ' 42-43. ולפי בדיקת המובא בשמ"ק, והמקביל לו בשערי שבועות, נראים הקטעים כשני תרגומים של אותו מקור ערבי.

ויש להוסיף לדבריו של אסף, שקרוב מאד לומר, שהוא ר' יצחק ב"ר ראובן החתום על ספר שערי שבועות, הוא ר' יצחק ב"ר ראובן הברצלוני מתרגם ספר המקח והממכר לרב האי גאון (והשוה שי"ר, תולדות רבנו האי גאון, תולדות, וורשה תרע"ג, עמ' 167, 181-183, הע' 23). וכעת זיהוי זה מתאים במיוחד, ויש לומר, כשם שהעתיק ספר מקח ומממכר מערבית לעברית, כן עשה לשערי שבועות, ואינו חיבור חדש איפוא. בראש ספר מקח וממכר (ויניציא שס"ב, ב ע"א): "ואני יצחק בן ראובן אלברצלוני ... ואני בן שלשים וחמש שנה בעת שהחזרתי אותו, שנת ד' תתל"ח לבריאת עולם" (אצל שי"ר בהערה שם: "תתל"ה", אבל מחישוביו ברור שזו טה"ד, וצ"ל: תתל"ח, וכפי שהוא בעמ' 167 הנ"ל). והוסיף שי"ר להעיר על שערי שבועות שם (עמ' 182): "ובשער הב' מביא את ר"י אלפאסי בהוספת מלת זצ"ל, א"כ היה מחברו ריב"ר עכ"פ בן ס' שנים ויותר" וכו' (ויש לתקן קצת את הסגנון אצל גינצבורג, כנ"ל, עמ' 142). ועי' תשב"ץ, ח"א, סוף סי' טו. בענין הראשונים שקראו לר"י ב"ר ראובן "אלפאסי", או שקישרו בינו לבין הרי"ף, ראה עתה ר"ש אברמסון, סיני קד (תשמ"ט), עמ' קט ואילך.

ובאותה הקדמה לתרגום ספר מקח וממכר תיאר ר' יצחק את תפקידו, שרב האי הוא ש"העתיק" את הספר לערבית, ור' יצחק מחזירו לעברית. בראש שערי שבועות באים טורי חרוזים מאת ר' יצחק: "עורה בן אדם, ולא תוסיף נדרם, עמוד נא על סודם, פתח לב האבן/לך חבור נבאר, מתוקן ומפואר, ראה כי לא נשאר, בתוך הבר תבן/והוסר העקוב, בחבור זה לנקוב, מידי אביר יעקב, ושם רואה אבן/דרוש כל יום להגות, ולא תוסיף לשגות, ותחד לפלגות,

יצחק בן ראובן. אח"כ בסמוך לכך באה ההקדמה לחיבור, אף היא מתובלת בלשון פיוטי קצת, בתחילתה ובסופה: "אמר המחבר, שערי השבועות שהן עשרים, כי טוב הוא לדריך לחקור ולהבין בעלי דינים בדבריהם, כדי שידון דין אמת לאמתו, באחד משלושה פנים המיוחדין ... ודעתי לבאר בספר חיבור זה כל הענין לדעת מיני השבועות ומקומות המיוחדין להן, וראיה להן מדברי המשנה והתלמוד, דבר דבור על אופניו ... ואני שואל מאל אמיץ כח, כח ואומצה להכין ולסערה, באשר נתאזרתי חיל". לשון החרוזים, וסמיכתם ללשון ההקדמה, כאומרים בפשוטות שר' יצחק הוא מחבר חיבור זה, ולכאורה בעברית. מכל מקום, קרוב לודאי שאף נרמזה בחרוזים האלה פעולתו של ר' יצחק כמתקן ומיישר חיבור שקיים מכבר ("והוסר העקוב", ועוד). ועיין לעיל, עמ' 208, הע' 62.

בתשובות הר"ף ישנם סימנים למעין פולמוס בענייני שבועות, בקשר לחיבור על הלכות שבועות. ראה מהר"ר צ' רוטשטיין (ניריוק תשל"ה), ס' מה, מט, נא, סז, ומה שציין בהערות שם. בס' מ"ה: "שאלה. מצינו, יתמיד האל, יתעלה [הדרן], אחד מפרש האומר בחיבורו בעניין השבועות וכו'. ובתשובה: "שאלה זו, שהזכרת בשם אחד מפרש, כבר ראיתיה, ולא ישרה בעינינו, ואינה נכונה". בעמ' 140, הע' א, זיהה רוטשטיין חיבור זה כשערי שבועות. ר"י פרנצוס ("שיטת הר"ף בנאמנות", ספר הזכרון לרבי שאול ליברמן, הע' 11) הביא מלשון ס' נ"א הנ"ל, והעיר: "המ"ל שם בהע' ד כותב 'הכוונה לבעל שערי שבועות'. ברם כפי שהעירו כבר רבים, בעל שערי שבועות מזכיר את הר"ף בברכת המתים, ואי אפשר לומר שהר"ף מצטט את בעלי שערי שבועות". ויישב ע"פ הצעת אסף הנ"ל: "קרוב לודאי שכונת הר"ף היא לחיבור ר' דוד הנ"ל שנכתב בערבית".

ויש עוד לברר כמה עניינים באותן תשובות, לגבי ספר שערי שבועות. בס' מ"ה ציין המהדיר לשערי שבועות, שער י"ז, ואכן מה שייחסו באותה שאלה ותשובה לחיבור בענין שבועות, מתאים לאותו שער. והוא שבעל שער י"ז פירש שבועה דרבנן שבשבועות מא ע"א, לא על שבועת היסת (המוטלת על הנתבע), אלא על שבועות הנשבעין ונוטלין (כלומר, על התובע. ושם אף סמך שיטתו: "וכן פירשו ראשי ישיבות האחרונות"). והר"ף חלק על כך ופירשה בשבועות היסת, וכתב: "ולא תמצא אותה נהפכת אלא כשהיא שבועת היסת, ועליה רמזו במאמרם שבועה דרבנן, ולא על שבועת הנשבעין ונוטלין" (עמ' 141). והוסיף הר"ף בסוף התשובה: "וכבר דיברנו על עניין זה בהלכות שלנו במסכת כתובות דברים מספיקים, ואילו עיינת בהן, לא היית זקוק לשאלה זו".

בסימן מ"ט דיבר הר"ף בשבועות המשנה, שאינן מן התורה, ואינן נהפכות (עמ' 150). ולהלן (עמ' 152), דיבר בשבועת היסת, שהיא נהפכת. ובס' נ"א כתב על שבועה דרבנן כעין דאורייתא: "לא תיהפך, זוהי הדרך הנכונה, ומי שאמר אחרת, לא חש לקמחיה ... ששבועה [הנזכרת] במשנה לא תיהפך, שהרי השבועה [הנהפכת] אינה אלא זו שהיא מן הנתבע אל התובע, אבל [שבועה שהיא] מן התובע אל הנתבע לא תיהפך ... ומי שאמר לגבי שבועת היסת שלא תיהפך, טעה ושגה בדבר". ובס' מ"ט, לגבי שבועת המשנה שאינה נהפכת לדעת הר"ף, העיר בעמ' 150 הע' ז, שבשערי שבועות שער ב' סובר ששבועת המשנה (שאינה היסת) נהפכת (וכן בעמ' 156, הע' ד, לס' נא). ובעמ' 152-153, הע' יד, מביא בשם שערי שבועות, שער ב, את הדעה ששבועת היסת אינה נהפכת, והשוה עמ' 159, הע' כז. והנה, בשער ב', לגבי שבועה דרבנן על התובע, שאינה היסת, לא דובר במפורש בדיון הפיכת שבועה זו, ודין זה נמצא בשער י"ז. אשר לענין הפיכת שבועת היסת שבשער ב', כך כתוב: "והשבועה השלישית היא שבועת היסת ... ושבועה זו מיוחדת להשביע הנתבע בלבד ... ולפי שתקנה זו שרשה על הנתבע [שהוא] פטור משבועת התורה, לא ראו חכמים להפכה על התובע. ורב האי זכר צדיק לברכה פ' כי שבועת היסת מהפכין, ונראין לי דבריו, לפי שיש לדון בקל וחומר שדן רבינו גרשון זצ"ל בהיפוך שבועה. וראיית האלפסי זצ"ל לא הכנתי איך תתכן" וכו'. קשה ליחס לבעל שער ב', כפי ששער זה כתוב לפנינו, את הדעה ששבועת היסת אינה נהפכת, שהרי אומר על הדעה שמיחס לרב האי גאון ששבועה זו נהפכת: "ונראין לי דבריו".

ושמא באותו חיבור שהיה לפני הר"ף (בערבית) נסתים ענין זה בלשון הנ"ל: "לא ראו חכמים להפכה על התובע", ועל זה אמר "טעה ושגה בדבר". ובחיבור זה של ר"י ב"ר ראובן הוסיף דעות שאר החכמים, והר"ף בכלל. (ויש לברר מ"ש לגבי הר"ף, שמא אינו חולק כאן אלא על ראייתו, שהרי לפי הנ"ל, גם הר"ף סובר ששבועת היסת נהפכת, אלא שאין כאן מקומו להאריך יותר.)

וכל זה נצרך לכאן, שבס' נ"א הנ"ל, בין הדברים שעליהם התקייף הר"ף את בעל החיבור שלפניו, נכללו דבריו בענין משכון! וז"ל הר"ף: "... ומי שאמר אחרת לא חש לקמחיה (כנ"ל), והשלישים איש שהזכירם בעל החיבור בחיבורו (בהע' ז ציין לשערי שבועות, שער כ), אין אחד מהם, שאם תוטל עליו שבועה דרבנן כעין דאורייתא, וירצה להפכה על חברו, שיותר לו הדבר ... ומי שאמר אחרת, טעה ושגה ולא העמיק בדבר, והיה צריך לילך אחר רבינו האי ז"ל, ואלו שקדמו לו מן הגאונים ז"ל, ולא להיות יחיד בדעתו. ויש לו בחיבור זה טעויות רבות, כגון בענין המשכון וחולתו, שיאריך לפרט, ולא יעיין בחיבור זה אלא מי שהוא תלמיד חכם, שידקדק בו וידע מה ממנו נכון, ומה ממנו רופף. וכל המת יחד באחד החיבורים הערביים ומורה על פיו בלי לעיין בתלמוד, הרי זה עתיד ליתן את הדין" (עמ' 156-157).



שבשערי שבועות לבין דברי רב האי גאון הנ"ל במשפטי שבועות, אם כי ברור ששערי שבועות (שער ט = ספר המשכון) הוא ניסוח עצמאי וחיבור בפני עצמו.<sup>184</sup> וכך כתוב שם (ע"פ הנוסח שבספר המשכון): "האופן הא' כשיהיה המשכון ממושכן אצל המלוה בשעת ההלואה, וטען המלוה שהמשכון אבר, משפטו שישבע המלוה שבועה מן התורה על טענתו ויפטר, ויפרע מן הלוח כל מה שהלוהו עליו, כמו שאז"ל המלוה את חברו על המשכון ואבר המשכון ישבע ויטול מעותיו, דברי ר' אליעזר, והלכה כמותו, כשתהיה ההלואה בשעת נטילת המשכון, מפני נטילת המשכון בשעת ההלואה כאלו הוא זכרון אצל המלוה, ואין המשכון על דרך זה מקום פריעת השתלם ההלואה". וכזה בשערי שבועות.<sup>185</sup> ולהלן בספר המשכון:

והאופן השני כשיהיה המשכון ממושכן אצל המלוה לאחר זמן מההלואה או<sup>186</sup> יקום מקום פריעת ההשתלם ההלואה<sup>187</sup> ויהי' משפטו כמשפט שומר שכר, שאם נגנב או אבר חייב המלוה לשלם ולחשוב אותו מכלל הלואות. ויורה על מה שהזכרנו מן הפרטים בכל א' וא' משני חלקים אלו מה ששנינו הלוהו על המשכון שומר שכר, ואמרו בעלי הגמרא כי זה פרט מנטילת<sup>188</sup> המשכון אחר זמן ההלואה, כמו שאמרו א"ר יצחק מנין לבעל חוב שקונ' משכון שנאמ' ולך תהיה צדקה ואם אינו קונה צדקה מנין, מכאן לב"ח שקונה משכון. ואמרו עקב דבר שקדם ותסברא אימר דאמר ר' יצחק שמשכנו שלא בשעת הלואתו. משכנו בשעת הלואתו מי אמר, אלא משכנו שלא בשעת הלואתו דכולי עלמא לא פליגי דאית להו דר' יצחק, כבר למדת ממה שאמר' משנתנו הלוהו על המשכון שומר שכר, שהוא פרט למשכנו שלא בשעת הלואתו. ומה שאמרה המשנה<sup>189</sup> המלוה את חברו על המשכון ואבר ישבע ויטול מעותיו, הוא פרט לשמשכנו<sup>190</sup> בשעת הלואתו, כמו שפירשו בגמרא. והם<sup>191</sup> הכי פסיק בעל ההלכות ואמר והלכתא כמתניתין.<sup>192</sup> א"ר יצחק מנין לב"ח שקונה משכון, ויחד ענין זה במאמרו ודוקא כשמשכנו שלא בשעת הלואתו אבל משכנו בשעת הלואתו לא אמר.<sup>193</sup>

ובשערי שבועות יותר מפורש: "וילמד דין זה ממה שהזכרנו ממה שאמרו על המשנה הלוהו על המשכון שומר שכר, והעמידו בעלי תלמוד אותה משנה כשמשכנו שלא בשעת

<sup>184</sup> ומן הראוי לברר יחסן המדויק של הפיסקאות הללו במשפטי שבועות לאלו שבשערי שבועות, מעבר למה שניתן לעשות כאן במסגרת פרשנות סוגייתנו. דיני המשכון בשער התשיעי של שערי שבועות באים בספר משפטי השבועות, חלק ב, שערים טזי.

<sup>185</sup> שער ט, יא ע"ב. מן הסגנון כאן שבשני החיבורים אפשר לומר שנוקט דברי ר' אליעזר כסימן בעלמא. אבל יותר נראה שהכוונה לפסוק כמוהו, עיין להלן שמעמיד הברייתא, שלא כמשנה, בשעת הלואה.

<sup>186</sup> נראה שצ"ל: או.

<sup>187</sup> הלשון צריך תיקון קצת.

<sup>188</sup> "פרט מ" = פרט של, דוגמא של, וכיו"ב. השוה לעיל "הפרטים", ועי' להלן בלשון המקביל שמשערי שבועות.

<sup>189</sup> = הברייתא. ועי' אברמסון שם, עמ' 137 בהערה.

<sup>190</sup> ראה הע' 188.

<sup>191</sup> עיין לעיל הע' 159.

<sup>192</sup> הכוונה לבעל הלכות גדולות, ועיין לעיל עמ' 320. שפסק כמשנתנו בב"מ. ברם הסגנון דומה יותר לדברי בה"ג שלהלן שם (עיין ע"י הע' 159, ושם משם תפס סגנון "הם", והשוה באוה"ג, קידושין, עמ' 14, שהקביל את הדברים), אלא שלאמיתו של דבר שם פוסק הגאון כמשנת מס' שבועות! ועיין להלן הע' 193, 194.

<sup>193</sup> "ויחד (י' חרוקה) ענין זה במאמרו". הכוונה לבעל ה"ג ולמובא שם בסמוך לדיבור הנ"ל בהערה הקודמת, שפסק "כמתניתין" (לעיל עמ' 321). ושם הביא מימרת ר' יצחק, ופירשו בלשון זה "ודוקא" וכו'. והוא כנוסח הדברים בד"ו (בשינוי קל), עי' לעיל הע' 155.

הלוואתו. והמשנה (ראה הע' 189) האחרת ששנינו המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון ישבע ויטול מעותיו, העמידה כשמשכנו בשעת הלוואתו, וכן אומר בעל ההלכות.<sup>194</sup>

במשפטי שבועות שם, לא הזכיר רב האי גאון דבר מן הפיסקא הראשונה שבסוגייתנו, ואף נראה מדבריו (סעיפים 4-3) שמעמיד את משנתנו במשכנו שלא בשעת הלוואה, בניגוד למסקנת הפיסקא הראשונה אידי ואידי וכו' (לפי פירוש רש"י), שהמשנה והברייתא במשכנו בשעת הלוואה. והיה נראה שפוסק כמשנתנו במשכנו שלא בשעת הלוואה, והוא שומר שכר (4), ואילו הברייתא הוקמה במשכנו בשעת הלוואה ופוסק שהוא שומר חנם, כר' אליעזר (3)! אולם כל הלשונות שהביא מן הגמרא, נמצאים בסוגיית מס' שבועות, השהו לפיסקא השניה כאן. ונראה שמביא את הדברים משבועות, שהרי הביא את הלשון "נימא דרבי יצחק תנאי היא" (13), הנמצא בספרינו בשבועות בלבד, ולא בב"מ. ועוד, מלשון של רב האי גאון להלן לכאורה פוסק הן כר' עקיבא (9, 12) והן כרבי אליעזר (10)! ברם מוכרח לומר שבדבורים האלה אינו פוסק בהם כר' עקיבא או כר' אליעזר לגבי המחלוקת בה חלקו בברייתא, אלא מביא לשונם כסימן בעלמא לקשור בהם פסק של כל פרט ופרט בשיטתו לפי הנסיבות. "עשה כרבי אליעזר" (10) קשור לנאמר לעיל מיניה (4-6) שהמלוה שומר שכר הוא, וחיוב באבדה, ולא כפשט דברי ר' אליעזר, שפטור באבדה. ועל ידי כך "יטול מעותיו" של ר"א, סימן הוא בלבד לדין של "הנשאר" בחוב יתר על דמי המשכון, ואילו על דמי המשכון חייב הוא, ואינו גובה את חלק החוב שכנגדו ("ברלא שוי שיעור זוזי, כ"ע לא פליגי דלית להו דשמואל"). וכן הביא דעת ר"ע (9) לדין סעיף 7 בלבד.

כיצד איפוא פוסק כאן הגאון דינא דגמרא? שתי אפשרויות בדבר. אפשר שאכן פסק כסברה שבפיסקא א' בסוגייתנו: כאן שמשכנו בשעת הלוואתו, וכאן שמשכנו שלא בשעת הלוואתו. הברייתא הוקמה בשעת הלוואתו, ופסק בה כר' אליעזר, ונעשה המלוה שומר חנם! וכן משתמע מספר המשכון הנ"ל, ויותר משערי שבועות, שכדי להסביר אותו פסק המופיע לפנינו בספר משפטי שבועות, הביא אוקימתא זו בשם "בעלי התלמוד" (בספר המשכון בשילוב עם מימרת ר' יצחק, שהיא המקור המובא במשפטי שבועות, ובשערי שבועות בלעדיה).<sup>195</sup>

ויש אפשרות אחרת, שאין הפסק כשומר חנם (3) ע"פ ר"א בברייתא, אלא ממקום אחר. מדברי הגמרא "משכנו שלא בשעת הלוואתו כולי עלמא לא פליגי דאית להו דרבי יצחק", הסיק רב האי גאון שבשעת הלוואה כ"ע לית להו דרבי יצחק. והיות וזויה קנין המלוה במימרת ר' יצחק עם החיוב כשומר שכר שבמשנתנו, דייק שבשעת הלוואה צריך לומר שחיובו פחות מזה, והעמידו כמו הנאמר לדעת רבי יהודה הנשיא בסוף סוגיית שבועות (דף מד ע"ב), שאין מלוה תופס משכון אלא "לזכרון דברים בעלמא", ועשאו שומר חנם, ולכן נקט סגנון זה "אנו סומכין אותו בדרך זכרון דברים" (3). ובזה לא פסק כר' אליעזר כלל, ולא קבע דינה של ברייתא כאוקימתא של "כאן שמשכנו בשעת הלוואתו". ברם מכל מקום, לפי זה העמיד רה"ג את המשנה במשכנו שלא בשעת הלוואה, ומה שדחינו "אידי ואידי", שמא פירש שלא כפירוש רש"י, אלא לומר היות והמשנה והברייתא בסגנון אחד, אין לחלק בזה, ושתייהן עוסקות במשכנו שלא בשעת הלוואתו!<sup>196</sup> או שיפרש שהאוקימתא לדברי רבי יצחק בפיסקא השניה

<sup>194</sup> במררכי שבועות (כנ"ל בהע' 173) כתב: "בשער תשיעי פסק דבשעת הלוואתו הוא שומר חנם ושלא בשעת הלוואתו שומר שכר, וכן כתב נמי משם הלכות גדולות". וכן באמת אפשר להסיק משערי שבועות כאן. אבל בספר המשכון (עי' לעיל עמ' 327 והע' 192) ברור שאין הכוונה אלא לפסק בה"ג כמשנתנו. וכן בספר ה"ג שלפנינו לא מצאנו שפסק כשומר חנם, ומה שציין בחרושי אנשי שם למרכי שם אינו מקור להנ"ל.

<sup>195</sup> בהגהות מיימוניות פ"י מהל' שכירות ה"א, אות ב: "ואלא כשערי רב אלפס דפסק דמשכנו בשע' הלוואתו דהוי שומ' חנם כר' אליעז' דלזכרון דברי' בעלמ' נקיט ליה א' א'" (כ"ה בד"ק; בד"ח: אביאסף). ועיין להלן, הע' 198.

<sup>196</sup> ו"ע ל המשכון", ר"ל על המשכון שישנו כבר. ועיין ריטב"א, ד"ה והא אידי ואידי (לשיטתו).

מבטלת "אידי ואידי" שבפיסקא הראשונה. ומחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא יפרש כבסוף הסוגיא, וכאן לא פסק כר' אליעזר. וכן העלה הר"ד (בספר המכריע הנ"ל) שעיקר דיוקו של רה"ג ממימרת ר' יצחק, והאוקימתא שעליה: "ונראה לי דמשום דאמרינן הכא ובפרק השוכר את האומנין דבמשכנו שלא בשעת הלואתו דכולי עלמא אית להו דרבי יצחק, אבל במשכנו בשעת הלואתו לית להו דרבי יצחק, אלמא לא אמרינן דמשכון קונה אלא דמשכנו שלא בשעת הלואתו, אבל במשכנו בשעת הלואתו לא, משום הכי סבר רבינו האי דהוי שומר חנם". והר"ד עצמו חלק עליו וכן היקשה עליו מ"אידי ואידי" שבפיסקא א' כאן.<sup>197</sup> ולפי זה מתפרשים דברי רב האי במשפטי שבועות שלא כפרשנות שבספר המשכון ובשערי שבועות.<sup>198</sup>

גם אחרים מן הראשונים חלקו על רב האי גאון. בעל העיטור כתב: "והא דכתב שער שבו עה משכנו שלא בשעת הלואתו שומר שכר הוא, בשעת הלואתו שומר חנם" וכו'.<sup>199</sup> באו"ז הביא מדברי רב האי גאון<sup>200</sup> וכתב: "אם קיבל המשכון בשעת הלואה הא ודאי ליתא, אלא שומר שכר הוא אפילו בשעת הלואה, כדפרישית לעיל".

ר' חננאל פסק כתנא קמא, ומוזהה דעה זו לדעת ר"ע, ופסק כן בחיוב שומר שכר בין בשעת הלואה בין שלא בשעת הלואה.<sup>201</sup> וכן פסק שאין הלכה כשמואל, ואמר שמשכון "ממונו" של מלוה הוא.<sup>202</sup>

<sup>197</sup> מלשון רבינו הר"ד "אבל במשכנו בשעת הלואתו לית להו דרבי יצחק, אלמא וכו', משמע קצת שגורס לשון זה בגמרא! (בשבלי הלקט ח"ב עמ' 251, לי' "אבל ... דרבי יצחק", אלא שהיא כנראה השמטה ע"י הדומות). וכן מלשוננו להלן (ע"ג): "הני תנאי במשכנו שלא בשעת הלואתו דכולי עלמא אית להו דרבי יצחק, במשכנו בשעת הלואתו לית להו" וכו' (ובהערה לשבלי הלקט: כ"ה גירסתו). "והיכי אמרינן דבמשכנו בשעת הלואתו דכולי עלמא לית להו דרבי יצחק"; "הא דאמרינן דבמשכנו בשעת הלואתו דכולי עלמא לית להו דרבי יצחק, למימרא דלית הלכתא כותיה" (עד ע"ד), ותיבת "שלא" מוטעית, וכן בשבלי הלקט, עמ' 251, הסגירו רמ"ז חסידה בסוגריים עגולים. וכן בחידושי ר"י אבן מיגאש לשבועות, במקום: "ותסברא ... מי אמר", גורס "כי אמר ר' יצחק שמשכנו שלא בשעת הלואתו, אבל במשכנו בשעת הלואתו לא אמר", ומביא גירסא זו פעמיים שם, וכן כתוב בחידושים אלה בכ"י בניהו. וכזה בפירושו ר"ח שם: "ואמרינן ותסברא ודא רב יצחק לא אמר אלא כשמשכנו שלא בשעת הלואתו" וכו'. בס' המאור, פסחים פ"ב ד"ה איתמר: "לא קנה" (כאוקימתא, ואינה בדוקא גירסא). ועיין לעיל עמ' 314 על קושיית "רבנן" הכתובה בגמרא. ושם אותה תוספת השפיעה להוציא מן הספרים גירסאות כאלה, הרוחות קנין ר' יצחק בשעת הלואה דחיה מוחלטת. מכל מקום, אף שדברי הר"ד בסגנון גירסא הם, אפשר שהר"ד לא גרס כן, אלא מין דיוק של ודאות הוא לו מלשון הסוגיא. ואם כי "כי פליגי כשמשכנו בשעת הלואתו" (ר"י מיגאש לשבועות), הרי בשומר אברה פליגי. אמור מכאן שלא בדר' יצחק פליגי, וצריך להסיק כ"ע לית להו דרבי יצחק. וכן בפסקי ר"ד ב"מ, מביא רבינו כלשון הסוגיא לפנינו. מכל מקום, מלשון הגמרא עוד נשאר מקום לומר שפליגי בזה כאן, עי' לעיל הע' 110 משם הראב"ד.

<sup>198</sup> וכן בהגהות מיימוניות (הנ"ל בהע' 195) הפריד לגמרי, שקודם הביא "שערי רב האי" לחד גיסא, ולאידך גיסא "שערי שבועות של רב אלפס" שפסק כר' אליעזר. ועי' מרדכי שבועות (כבהערה הנ"ל), שהביא פסק שומר חנם בשם שער תשיעי (להאלפסי). ובספר שערי בינה לר' יואב ב"ר ירמיהו, ווין תקנ"ב, על שערי שבועות, טז ע"א אות ט, היקשה: "בעלי התלמוד כו'. צ"ע, הא בב"מ דפ"א ע"ב אידחי (כצ"ל) התם אוקמתא זו, דהא אידי ואידי הלוהו על המשכון קתני", ורצה לתרץ.

<sup>199</sup> מלוה על המשכון, מהדר' רמ"י, כב ע"ד. העתקנו כאן מכ"ו, שמפורש בו "בשער שבועה". במהדר' רמ"י: "ואיכא מ"ד מישכנו שלא בשעת" וכו'. בד"ו (סט ע"א) ליתא כל לשון פתיחה, ומתחיל: "מישכנו". בכ"י ביהמ"ד: "והא דכתב משכנו" וכו'. ועי' להלן, הע' 267.

<sup>200</sup> עיין לעיל הע' 173.

<sup>201</sup> הובא לשון פירושו לסוגיין בס' המכריע (הנוכח לעיל בהע' 173), ובאו"ז כאן ס' רהע. והשוה רמב"ן במלחמות, שבועות ספ"ו, בשם רבינו חננאל.

<sup>202</sup> פירושו לשבועות מג ע"ב, תוס' שם ד"ה מתני', או"ז כאן, ס' רהע, עיין שם, ולעיל הע' 89.

ובדומה לזה פסק הרי"ף, אלא שלא הזכיר דעתו של ר' עקיבא. ועוד הוסיף הרי"ף טעם הדין משום מצוה כסיום סוגייתנו, ופסק כר' יוסף.<sup>203</sup>

על פסקו של הרי"ף, שעיקרו כשיטת הגאונים ור"ח, חלק כבר בחריפות תלמידו רבינו אפרים מקלעה חמאד.<sup>204</sup> הרי"ף הישוה משכנו בשעת הלואתו ושלא בשעת הלואתו, שניהם בדין שומר שכר. על זה כתב רבינו אפרים "הא דאמ' מרן ... לאו מילתא היא!" שהרי במימרת ר' יצחק "קונה משכון" משמעו אף לחיוב אונסין, ובזה כל התנאים לא פליגי דאית להו.<sup>205</sup> ואשר לדין "משכנו בשעת הלואתו דפליגי ולא איפסיקא הלכתא, ספיקא היא", ואפשר איפוא שאף בזה יהיה חייב באונסין! ואפשר שהרי"ף עצמו נשאל בענין זה, לאמור הלא דינו של מלוה להתחייב אף באונסין.<sup>206</sup>

הרי"ף אבן מיגאש, בפירושו לשבועות ספ"ו,<sup>207</sup> דן באריכות במתחים הפנימיים שבשמועות הללו. תוך כדי הצעת סוגיית שבועות לפירושא, פסק שלא כשמואל. הוא העמיד דינו של ר' יצחק שקנה משכון להיות עליו שומר שכר, והוסיף סברה של "בההיא הנאה" שישנה להנאה זו, במשכנו שלא בשעת הלואה דוקא ולא במשכנו בשעת הלואה, ועל הנאה זו נעשה שומר שכר.<sup>208</sup> גם פסק כר' עקיבא, וזיהה דעתו עם סתם משנה בשבועות, ותנא קמא בב"מ, ומה עוד דמהדרין לאוקמא כר"ע, שמדבר בבבליא בענין שעת הלואה. אח"כ פסק פסקי הסוגיא כולה, "נקטינן השתא", ולשונו בזה כלשון הרי"ף הוא, ופסק שבכל מקרה שומר שכר הוא.<sup>209</sup> ובשלישית בא לדרון. הרי מתוך לשון ר' יצחק משמע "לגופיה הוא דקני ליה" קנין ממש, ולפי זה, אינו רק שומר שכר, אלא חייב אף על אונסים, "דהא מקנה קנה ליה גופיה ולדידיה הוא דאיתביד, לדידיה הוא דאיתני ס". וכן ממה שמקשה להלן מקידושין ח ע"ב, אתה שומע שאם אינו קונה גופו של משכון ממש, כשמקדש במשכון של אחרים, "במאי קא מיקדשא ליה". את הפירוש הזה, שהוא קונה ממש, דחה הרי"ף מיגאש משני טעמים. הראשון, שהרי הלווה רשאי לפדות המשכון, וכיצד יכול לעשות כן אם הוא קניי למלוה ממש. והשני, מן הפסקא הראשונה שבסוגייתנו בב"מ שרצינו לתרץ שעוסקת המשנה במשכנו שלא בשעת הלואה, וככולי עלמא, הוא כמו שאמרנו בשבועות<sup>210</sup> במשכנו שלא בשעת הלואה כולי עלמא אית להו לדר' יצחק. ומכיון שחשבנו להעמיד משנת שומר שכר בב"מ כך, "אלמא מימריה דרבי יצחק גופיה למיהוי עליה שומר שכר הוא!"<sup>211</sup> ומפני כך תירץ הרי"ף מיגאש שלא קנה ממש, אלא שמשעבד משכון זה בחובו, וכאילו אומר "מנין לבעל חוב שקונה זכות במשכון". וחזר ואמר סברה חדשה על הסברות

<sup>203</sup> בפרקין, והשוה הלכותיו במס' שבועות סוף פ"ו.

<sup>204</sup> דבריו מובאים בעיטור, מלוה על המשכון, כב ע"ד (בכ"י ביהמ"ד במפורש "רבי אפרים". בנרפס ובכ"י בשם ר"ח) פירוש רבינו יהונתן לשבועות ספ"ו, ד"ה והלכה המלוה; ס' התרומות, שער מט, ח"ד אות ח, רעט ע"א; עיין י' שציפנסקי, רבינו אפרים, ירושלים תשל"ו, עמ' 310-311 והע' 43. וראה להלן, הע' 267.

<sup>205</sup> "דבהדיא אמרי' בהאי פירקא בגמרא ובפ' השוכר במשכנו שלא בשעת הלואתו בין ר' אליעזר ובין ר' עקיבא ואפילו תנא דמתני' דאמר הלווה על המשכון שומר שכר מודו לר' יצחק דקונה משכון, כלומר לגמרי משמע ואפילו באונסין נמי מחייב עליה" (ברבינו יהונתן, וכזה בס' התרומות).

<sup>206</sup> עיין להלן עמ' 354 והע' 347.

<sup>207</sup> סיום דבריו הובא אף בפירוש תלמיד הרמב"ן לשבועות (הדרום לו [תשל"ג], עמ' 90-91), בשינויים קלים, וכפי שציין המהדיר שם.

<sup>208</sup> ועצם הסברה דחוק קצת, שבמשכנו שלא בשעת הלואתו אומר רבינו שנהנה מנטילת המשכון "דקא מנטר ליה ממוניה", ואילו בשעת הלואה אומר הוא שאין הנאה זו קיימת, "דהא ממוניה אכתי גביה הוא", עיין שם. ובשבועות ספ"ו, כתב הרמב"ן במלחמות על דעת הרי"ף: "וכך הסכים רב יהוסף תלמידו".

<sup>209</sup> "כדאמרין הכא בשבועות". ולא הזכיר רבינו שסוגיא זו מובאת גם בב"מ.

<sup>210</sup> אין ניתן להוציא ראיה זו מסוגיית שבועות בלבד, וצייר רבינו פסקא ראשונה של סוגיית ב"מ, שהיא מוסבת על משנתנו, ואמרו בה שומר שכר, שלא נאמר מפורש בשבועות.

שומר ע"פ סוגייתנו מקודם, ואמר "דבההיא הנאה דאית ליה דקא קני ביה זכותא לאישתעבורי ליה הוי ליה שומר ש"כר".<sup>212</sup> הרי עצם הקושיא ממשמעות לשון קונה כקושיית רבינו אפרים היא, שעל פיה חלק ר' אפרים על פסק רבו, ור"י אבן מיגאש בא לתרצה ולקיים פסק הרי"ף.<sup>213</sup> גם בעל ספר המאור, בשבועות ספ"ו, העלה ש"קונה משכון" משמעו שחייב אף באונסין (כשיטת רש"י), וע"פ זאת חלק אף הוא על פסקו של הרי"ף.<sup>214</sup> לפי בעל המאור, "כדאוקימנא לפלוגתייהו בדר' יצחק כשאבד באונס", כלומר, טרם העלינו סברת שומר ש"כר, ורק אח"כ "כדאוקימנא דרבה ורב יוסף כשאבד שלא באונס". ופוסק רז"ה איפוא כלשון קושייתו של ר"י אבן מיגאש, ואומר: "משכנו שלא בשעת הלואתו אפי' כשאבד באונס חייב המלוה בתשלומיו דלדידי' היא דאנסי" וכו',<sup>215</sup> כר' יצחק. ובמשכנו בשעת הלואה, בזה פסק דינו להיות שומר ש"כר!<sup>216</sup> וכך כתב אף הראב"ד על הרי"ף.<sup>217</sup> בספר ההשלמה כאן תמך בשיטת הרי"ף, ומביא ראיה מפסקא א' של סוגיין: "וראיה ברורה לדבריו דהא מעיקרא הוי ס"ד לאוקמה למתני' במשכנו שלא בשעת הלואתו ואפילו [הכין] קתני הלוהו על המשכון שומר ש"כר". ויש שדחו ע"פ שיטת בעל המאור, ואמרו שמשנתנו "לא דוקא".<sup>218</sup>

מהלכות הרי"ף ונושאי כליו, נעבור לפירוש רש"י ודברי בעלי התוספות. רש"י פירש דיבורי הפסקא השניה מבלי לקשרם לענייני משנתנו ולפסקא הראשונה.<sup>219</sup> בכמה סוגיות<sup>220</sup> פירש רש"י את מימרת רבי יצחק באופן ברור וחד משמעי, שמשכון ברשות מלוה, וחייב אף באונסין — בפסחים לא ע"ב, לענין חמץ: "קונה משכון, כל ימי הלואה המשכון קנוי לו, ואם נאנס חייב באונסין, שאינו עליו לא כשומר חנם ולא כשומר ש"כר שפטורין באונסין, אלא כולו ברשותו ושמירתו עומד",<sup>221</sup> בב"מ קד סע"א כתב רש"י: "דכיון דמשכני' קנייה כידידיה לגובינא",<sup>222</sup> בפרקין, אע"פ שהסוגיא

<sup>212</sup> לשיטת ר"י אבן מיגאש, עיין לעיל הע' 102.

<sup>213</sup> וכן בספר התרומות (לעיל הע' 204), בסיום דברי ר' אפרים: "אבל הרב אבן מיגאש פסק כמו הרב ז"ל ותירץ קושיא זאת כמו שכתב בפירושו".

<sup>214</sup> וכן במאור ב"מ בסוגיין כתוב: "ומה שכתב הרי"ף בהלוהו על המשכון אינה מחזור". (המשך הלשון לפנינו: "ז' נכון לסמוך עליו, וכבר כתבנוהו ופירשנוהו בשבועות בפרק שבועת הדיינים", והוא מגומגם. ואם הוא לשון בעל המאור, נראה שצ"ל: ואין נכון, כפי שכותב בשבועות: "הלכך מחזורתא דפסקא" וכו', שלא כשיטת הרי"ף.)

<sup>215</sup> השוה לשון ר"י אבן מיגאש, לעיל עמ' 314.

<sup>216</sup> והשוה בפי' פרוכנסלי כ"י (שיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' שעח), ע"פ בעל המאור שם: "הכי כתב ר' זרחיה ז"ל" (כ"ה בכה"י). ושם: "והאי דפסק הרב הכי" וכו', ובהע' 40 שם כתב: "אפשר דכוונתן (צ"ל: דכוונתו) להראב"ד" וכו'. ולא היא, והכוונה לרי"ף! וכלשון הרו"ה שם בענין זה: "דמסתברא ליה לרב ז"ל". ואילו שיטת הראב"ד להפך. ועיין הע' 253. ולעצם השיטה, עיין דברי ר' אביגדור כהן צדק בשו"ת הרא"ש, כלל לה, סי' ב (לה ע"א), וראה להלן עמ' 334-335, ד"ה דברי התוספות וד"ה ויש בתוספות.

<sup>217</sup> עיין להלן עמ' 344. ובשו"ת הר"ן סי' כ הביא רבינו דעת הרי"ף וכתב: "ואע"פ שיש מן הגאונים ז"ל שחלקו עליו" וכו', עיין שם.

<sup>219</sup> ואמנם בעל הפני יהושע (לרש"י בד"ה שקונה), שבא לפרש שיטת רש"י בדברי ר' יצחק כאילו זו אוקימתא של משנתנו, נאלץ להכנס לדוחק, עי' לעיל עמ' 301 הע' 58.

<sup>220</sup> כדלהלן. בתוס' קידושין ח ע"ב ד"ה מנין: "פי' בקונט' בשאר דוכתי להתחייב באונסין". ברם התיבות "בשאר דוכתי" ליתא בד"ו, ומהגהות המהרש"ל הוסיפו כן. ושלא לפני התוספות היה כתוב כן גם ברש"י במס' קידושין, ולא רק "בשאר דוכתי".

<sup>221</sup> בתוספות רש"י א' לפסחים כתב "דאפי' לרש"י אינו שלול לגמרי" (לדף לב ע"ב, ד"ה מנין). מכל מקום, מלשונו של רש"י בפסחים שם יוצא שהמשכון קנוי למלוה, ואינו של לוה (עיין שם).

<sup>222</sup> ועיין תוס' שם ע"ב, ד"ה אהני. ולפנינו בגמרא שם: "אי לא כתב ליה הכי לא קניא" בתמיהא (בכתביהיד גירסא אחרת לסוגיא זו ולה פירוש אחר, עי' דק"ס עמ' 304, אותיות א, ב). לענין "גובינא", ראה להלן עמ' 362-363 והע' 412.

מוליכה לדעה אחרת, עומד רש"י בדעה שפירש לפשוטם של דברי ר' יצחק, וכתב: "שקונה משכון, לכל מילי להתחייב באונסין".<sup>223</sup> ועד שבאו בעלי התוספות להוציא משיטת רש"י בענין "קונה", נראה שהיא היתה השיטה הכללית באשכנז.<sup>224</sup>

למן הדורות הראשונים של בעלי התוספות הרבו לעסוק, בצורה זו או אחרת, בקושיא הטמונה בהגבלת מימרת ר' יצחק לשלא בשעת הלואה כבסוגיין, לעומת פרשנות מימרא זו בלי הגבלה, ולכאורה בעיקר לשעת הלואה, לגבי שמיטת שביעית ואיסור חמץ, הלא היא כקושיא שכבר הגיהו כן רבנן סבוראי בספרי הגמרא שלפניהם.<sup>225</sup> כן היקשה להראב"ן חתנו ר' שמואל ב"ר נטרונאי,<sup>226</sup> ותירץ לו "תנאי דפסחים סבירא להו דקני בין בשעת הלואה בין שלא בשעת הלואה", שלא כר' יצחק (שמימרתו מתפרשת לו כאוקימתא של הגמרא, עיין שם), ומשמע שטרם נודעו שיטות בעלי התוספות בענין.<sup>227</sup> גם ר"ת היקשה קושיא זו,<sup>228</sup> ותירץ, לענין שביעית, ש"המלוה על המשכון" הנזכר שם מוסב על שלא בשעת הלואתו בלבד, ולשיטתו ש"המלוה" משמע הכי ומשמע הכי.<sup>229</sup> וכן בתוספת לפירוש רש"י

<sup>223</sup> וראה לעיל, הע' 96, לשבועות מד ע"א, ד"ה וברשמואל.

<sup>224</sup> "ומשכנו של"ב (= שלא בשעת) הלואתו ע"י ב"ד קונה משכון לגמרי" (ראב"ן, רה ע"ב).

<sup>225</sup> עיין לעיל עמ' 314.

<sup>226</sup> ראב"ן לשבועות, רלד ע"ד. על ר' שמואל עי' בעלי התוספות, תש"מ, עמ' 208-209.

<sup>227</sup> רב"ז בנדיקט (תורה שבעל פה ח, עמ' צה, הע' 37) ביקש לייחס סברת התוספות לראב"ן ב"מ (רה סע"ב), אבל אין בדבריו שם בכדי למצוא בהם שיטת התוספות בזה כלל.<sup>228</sup> ראה לעיל עמ' 299 והע' 35.

<sup>229</sup> ר"ת פסק כמשנתנו שבעל חוב שומר שכר הוא על המשכון ולא יותר, ואף צירף טעם דתפיס ליה אוזני, כלשונו המובא בשו"ת מהר"ם ב"ב (מהדר) בלאך, סי' קפה, כז ע"א וע"ב. ובהערה לשם כתב: "תשו' מיימוני לס' משפטים סי' נ"ד, וצ"ל סי' כג, וראה לעיל, הע' 129. וכן הובא חלק מן התשובה בשו"ת מהר"ח או"ז, סי' רנח, צ ע"ב. על סי' נו בתשובות מיימוניות הנ"ל, עיין להלן הע' 242, 243. עיין להלן בהערה זו לשון התשובה.

ובהגהות מיימוניות ברפוסים שלפנינו, בענין שיטת שומר שכר: "וכן פירש ר"ת כדבריהם בסימן כ"ג ע"כ" (פ"י מהל' שכירות ה"א, אות ג), ובדפוס קושטא: "ורב האיי ור"ת ור"י דהא דא' ר' יצח' דבעל חוב קונה משכון, היינו להיות עליו שומר שכר ולא כרש"י וכו'. ועיין בש"ך הנ"ל (סי' עב ס"ט), קפ ע"ב, שתמה על זאת, ועי' להלן בהערה זו, סי' ז. וכן פסק ר"ת כשמואל (עיין להלן עמ' 340 והע' 246).

בתשובת ר"ת הנ"ל הלשון קצר וקשה, כסגנון ר"ת בהרכב מקומות, ויש בה מקומות שהוא כמעט לשון סתרים. וכן שובש נוסח התשובה במקומות אחרים, כגורל כתבי ר"ת בכלל. ובכדי לברר הענין הנדון, ראיתי לנכון לפרש רוב לשון התשובה על הסדר, בי"ז סימנים, כדלהלן. הדיבורים מוסבים על הנוסח בתשובות מיימוניות, עם שינויים ע"פ שו"ת מהר"ם (ושו"ת או"ז). ואח"כ השויתי אף גירסת כתבייהיד, והוספתי ציונים אחרים. אבל לרוב היא אותה גירסא ממש. אלו כתבייהיד אשר השויתי: כ"י אוכספורד, נויבאור 569; שם 610; בודפשט, קויפמן A77; ניו-יורק, פרטי, 6; פרמה (214) 2608; פירנצה, לורנציאנה, II, 212 (שני כ"י אלה קרובים, וביניהם [בכה"י השני בגליון, ונראה כתב הסופר] שיבוש משותף, שבמקום "דבשמואל קמפלג" איתא "כשמות קמיע").

א. ותדע דבשמואל קמפלג, בדלא שוי שיעור זוזי קיימא מתני', וא"כ אטופיינא דיתר מחובו לא פליגי. נראה שר"ל, אם המשכון שוה לחובו או יתר על חובו, לא פליגי, וחייב בגנבה ואבדה. ולא אמר ר' אליעזר אלא בדלא שוה, שאין לו לדשמואל (ועי' רש"י ד"ה וברשמואל). והשוה רה"ג (לעיל, עמ' 324, פ"ס 87), ודלא כבה"ג (לעיל, הע' 158).

ב. והא דא"ר עקיבא כלום הלויטני אלא על המשכון, חדא ועוד קאמר, חדא דשומר שכר דקאמר (=קאמר) רבי עקיבא כטעמא דשמעתין, ועוד כלום הלויטני דאמר רבי עקיבא דש"ש הוי למיתפסיה אוזני דלא צריך למיעל ומיפק כשיעור שוה המשכון. ר"ל, לא כסברת השואל שלשון זה מורה על חיוב לאונסין, אלא הוא חיוב שומר שכר כפי שמתבקש לומר על פיוסוגייתו, שהרי הסוגיא מביאה מחלוקת ר"א ור"ע על משנתנו. ואין לדייק ללשון "כלום הלויטני" כפי

שרייק השואל, אלא הכוונה לתת טעם למה נעשה שומר שכר: שהיות והלילה על המשכון, תפיס ליה אוזוי לגבות מהם, ובההיא הנאה נעשה שומר שכר (עיין תוס' פ ע"ב ד"ה רקא תפיס, ולהלן, עמ' 362). וטעם זה נוסף על הטעם שאמרו בסוגיא לסברת ר"ע (חדא ועוד).

ג. והא דלא איפשיטא לן התם עד דשקיל וטרי. כלומר, לא היו צריכים לשאת ולתת שם בדף פ ע"ב עד שהסיקו טעם תפיס ליה אאגריה, שהיה להם להביא ברייתא זו שבכאן וללמוד מדברי ר"ע.

ד. דאיכא למימר פשיטא ליה התם מהכא דהא רבי יהודה דפליג במלוה על המשכון בין פירות למעות, ובאומנין דהיינו מעות מודה. המושך הקושיא הוא. כלומר, היה אפשר ללמוד מברייתא זו לענין אומנין ביתר פשטות מאשר כאן, שהרי לענין משכון חולק ר"י על ת"ק במעות, ואילו שם, אף שהכלי שביד האומן דומה למעות ולא לפירות, אין ר' יהודה חולק על ת"ק.

ה. והך ברייתא לא אסיקתא למודא אדעתיה. הוא תירוץ. ואולי צ"ל: הך. ושיעורו: יש לומר, הך וכו'. ובתשובת מב"ב: "והך ברייתא לא מסיקתא למודא (אי נמי) משום דר"א וכו'. ולפי אותו לשון אפשר גם שלא להשלים "אי נמי", ויש רק טעם אחד כאן.

ו. ובפעי דאסוקי תלמודא היכא דמתני' כר' אליעזר. הלשון קשה. בתשובה הנ"ל "לאסוקי" במקום "דאסוקי", ו"סיפא" במקום "היכא" (וכפי שנוסח הדיבור כולו אינו בטוח בכמה פרטים). ואולי צ"ל: "דבעי לאסוקי תלמודא הכא דמתני' כר' אליעזר". ור"ל, הרי כאן היקשו לימא מתני' דלא כר"א, ומנסה התלמוד לתרץ שתהיה המשנה אף אליבא דר"א, ולכן לא רצו להביא ברייתא זו שם, וללמוד רק מר"ע ושלם כר"א.

ז. א"נ פשיטא ליה התם מהכא לרבי עקיבא דכולהו שינויי צ"ל כלום הלויטני בחדא ועוד. גם דיבור זה קשה. בתשובת מב"ב: "הכא מהתם". וליתא שם "דכולהו", והשלים שם: "ולכלהו". וגראה ששיעורו: דלרבי עקיבא בכולהו. ור"ל, יותר פשוט שם ללמוד מסברה מאשר מברייתא זו שבסוגייטנו, שהרי בסוגייטנו בכל שלש האוקימתות, דהיינו בדשמואל, בדרכי יצחק ובדרך יוסף, צריך לפרש דברי ר"ע בחדא ועוד (כבס"ב ב לעיל), וזה דבר דחוק. ולפי זה משמע שר"ת מפרש אוקימתא דר' יצחק בחיוב שומר שכר, כפי שהסיק בהג' מי' ד"ק הנ"ל, ודלא כתמיהת הש"ך.

ח. ראיה. בתשו' מב"ב: "א"נ צד שני ועוד ראיה". ואף לפנינו צ"ל: ועוד ראיה, והושמטה התיבה ע"י הדומות. ובאמת בין כתביהיד של התשובות מיימוניות איתא כסגנון תשובת מב"ב, אלא ששובש בכמה שיבושים (ככ"י ארכספורד, נויבאוור 610: "א"נ עד שני ועוד ראיה"; בודפשט, קויפמן 77: "א"נ עד שני ועוד ראיה"; ניריורק, פרטי 6: "א"נ עוד שני ועוד מריה"; ארכספורד, נויבאוור 569: "א"נ שני עד ועוד ראיה"; פרמה 214] 2608: "א"נ ראיה", וכוה בכ"י פירנצה, לורינציאנה II, 212). ובמהד' בלאך העיר: "מן א"נ עד שני ליתא בתשו' מיימוני וגם אין לו ענין כאן". ברם בוראי הכוונה לאיזו סברה נוספת. והשוה בב"מ קטו ע"א: "לצד שני", ופרש"י: לצד שני, כמו דבר אחר.

ט. דאמרינן בני העיר ששלחו את שקליהם עד נשבעין ליטול שכרם. ב"מ נו ע"ב"נח ע"א. בתשובת מב"ב: ששקלו, וכ"ה במס' שקלים שעם הבבלי ד"ו ראש פרק ב', אבל ברוב הנסחים ככאן: ששלחו. וכ"ה כאן בשו"ת מהר"ח או"ז סי' רנח.

י. ומה פועל על המשכון. כלומר, השליחים שהביאו את השקלים.

יא. דמלוה דאית ביה גמילות חסד לא מחייבין ליה למלוה. בשו"ת או"ז: דאין בו גמילות חסדים, וצ"ל ככאן. גם ממשנתנו "האומנין שומרי שכר" משמע שפטורים על אונסין ואפשר לומר ק"ו זה, אלא שלא נאמר שם במפורש שמקבלים שכרם.

יב. ל"ש במשכון בע"כ ול"ש גמילות חסדים ל"ש בשכרו. כל הלשון הזה קשה, וליתא בתשובת מב"ב (רק שהושלם כן במהדורה הנ"ל). ואף שיש דומות, מ"מ אפשר שהוא תוספת מיותרת.

יג. ל"ש שוה טפי ל"ש כנגדו לא שנא בפחות. להוציא משיטת השואל שפירש משנתנו במשכון ששוה יותר.

יד. הלוהו. בתשובת מב"ב נוסף: כו', וכצ"ל, וכ"ה כאן בכתביהיד (= אלף וזו בשטר וכו').

טו. דסברא הוא דמ"ש מפיק ליה. כלומר, אין סברה שיעלה אלא דרגה אחת משומר חניגם שאמר ר"א ברישא. ואולי צ"ל: דמ"ח מפיק ליה.

למס' קידושין, בתוך ההוספות שהוציא לאור א' קופפר, נאמר (לדף ח ע"ב): "ל"א, ת'. התם במשכון אחרים, וכגון שמשכנו הלוואה (צ"ל: המלוה, או: הלוה) שלא בשעת הלוואתו, וכי האי גונא אמרי' דקנה משכון, ומילתיה דר' יצחק בהכי מוקמינן ליה במס' בבא מציעא<sup>230</sup> (ובין ההוספות לפירוש רש"י במהדורה הנ"ל נמצאים כנראה דיבורים של רשב"ם ור"ת).<sup>231</sup> וכן כתב המאירי: "וגדולי הרבנים חולקין לומר שבמשכנו בשעת הלוואתו אינה מקדשת הואיל ואינה קונה משכון".<sup>232</sup> וכשיטה הזאת כתב הרי"ד לענין שביעית וקידושין.<sup>233</sup> וכן הביא ר"י אלמנדרר<sup>234</sup> מספר אלהאי, עמוד.

דברי התוספות בסוגייתנו, הן בכ"מ והן בשבועות, באים באריכות מופלגת וחזרות רבות. ואפשר למצוא בדבריהם בסוגייתנו ובשאר הסוגיות הנוגעות לענין, שתי שיטות, שבעיקרן חלוקות זו על זו. בשיטה הראשונה אמרו היות שבעל חוב קונה משכון קנין גמור שלא בשעת הלוואה, א ל י ם ש י ע ב ו ד י ם א ף ב מ ש כ ו ן ש מ ש כ נ ו ב ש ע ת ה ל ו א ת ו ש א י ן ש ב י ע י ת מ ש מ ט ת ח ו ב ו , ו מ ש כ ו ן ז ה ב ר ש ו ת מ ל ו ה ל ע נ י ן א י ס ו ר ח מ ף ב פ ס ת , ו א ם ק י ד ש ב מ ש כ ו ן ז ה מ ק ו ד ש ת .<sup>236</sup> והנה, בשיטה זו סוברים

טז. המלוה צריך למשכון גרסינן, ול"ג לוח, וטובא איכא בינייהו. בתשובת מב"ב ליתא תיבות "למשכון", "לוח", והושלמו שם. לא מצאתי את הגירסא (בסוף סוגיין): "לוח צריך למשכון". ולמי שגרס כן, יתפרש, מר סבר לאו מצוה קא עביד כשלקח משכון שהלווה צריך בו. ולא ידעתי מאי איכא בינייהו לענייננו שרמז בו רבינו. מ"מ לבי נוקפני אם אין כאן ענין לגירסת משנתנו. ושם צ"ל: "המלוה גרסינן ול"ג הלוח", וכפי שאמר לעיל: ועוד מלוה קנתי. ומכוונים הדברים למה שאמר השואל "כיון שלא הלוה על אמונתו אלא על המשכון". ואומר ר"ת שאמנם גירסת "הלוח" מתפרשת כמקרה מסוים, אבל "המלוה" כולל כל האפשרויות, "משמע הכי ומשמע הכי", ואף במלוה על אמונתו או לזכרון דברים, והכל דין אחד. אבל לפי מקורות אחרים גרס ר"ת "הלוח" דוקא, עיין לעיל עמ' 299.

יז. מנימוקי הרב קוב"ל. אם קוב"ל = קורביל, אפשר לשער שהכוונה לחכמי עיר זו שהיו מחוגו של רבינו תם (עי' בעלי התוספות, תש"מ, עמ' 149-152), והעתיקו את דבריו. או שמקורו של מסדר תשובות מיימוניות היו רשימותיו של ר' פרץ מוזנן ישיבתו בקורביל, עי' אורבך שם, עמ' 577, ובהע' 29 שם. בכתביהיד נוסף: "ועיין לקמן סי' נו". ויש מהם שאין כתוב "וצ"ע". ובכ"י ניריירק הנ"ל: "ע"כ מנימוקי הרי"ק" וכו'.

<sup>230</sup> פירושי התלמוד מבית מדרשו של רש"י, פירוש מס' קידושין, ירושלים תשל"ז, עמ' 106.

<sup>231</sup> קופפר, במבוא לשם, שיער שההוספות הן לר' מאיר ב"ר שמואל, אביהם של רשב"ם ור"ת, ברם יותר נראה כפי שכתבתי. ובאמת ההוספות מחכמים שונים הן, ואין די סמך לפתור "הרב רמרוג" כר"מ הנ"ל, מה גם שהוזכר שם "ת"ר" יעקב", שהוא לכל הנראה ר"ת (עמ' 108; קופפר כתב בהע' 62: "אולי הכונה לר' יעקב ב"ר יקר" וכו'). והארכתי בענין זה בראיות נוספות במקום אחר.

<sup>232</sup> בית הבחירה לקידושין, עמ' 56. ע"י "גדולי הרבנים" רשום מספר הערה 7, אבל הדבר מכוון להע' 6, ושם כתב הרב סופר: "רש"י וא"י איפה כ' רש"י כן". ואפשר שהיה בפירוש רש"י שלפני המאירי מעין ההוספה הנ"ל (ועיין קופפר שם, עמ' 1, הע' 24). וממשיך המאירי: "וזהו של אמה הם מפרשים בה שמפני שהיא כעין מכירה קנאה", ולכאורה הוא ע"פ המשך לשון גדולי הרבנים, ואינה בתוספת הנ"ל. ואפשר שכן נאמר בתוספת כפי שהיתה לפני המאירי. ועוד, אפשר שכן מסיק המאירי לשיטתם, שהרי לעיל באותו דיבור היקשה המאירי כן, ואולי אף נסמך על פירוש קידושין יט רע"ב (ועי' מ"ש במסורת הש"ס לשם).

<sup>233</sup> "... מיכן לבצעל חוב שקונה משכון. פי' דוקא שמישכנו שלא בשעת הלוואתו דקאי לגוביאנא" וכו', תוספות ופסקי רי"ד, קידושין, מהר"ו חירטיק, ח ע"ב, עמ' 51-52, עיי"ש ובהע' כג; יט ע"א, ד"ה המקדש, עמ' 93.

<sup>234</sup> לקידושין, ד"ה מנה (עמ' ב).

<sup>235</sup> כתאב אלהאי הידוע לרב האי גאון מילון הוא (עי' ש' אברמסון, לשוננו מא [תשל"ז], עמ' 110), וצריך בירור אם הבאה זו מתאימה לאותו חיבור. וראה עוד אברמסון, סיני צה (תשד"מ), עמ' כז.

<sup>236</sup> "רכיון שלא בשעת הלוואה קני ליה לגמרי מרבי יצחק, בשעת הלוואה נמי דליכא קנין אלא שעבוד, א ל י ם ש ע ב ו ד י ם ל י ח ש ב ו ל א ש ל א ח י ד , ו כ ן ב פ ר ק כ ל ש ע ה ... כ י ו ן ד ש ל א ב ש ע ת ה ל ו א ה ק נ י , א ה נ י ש ע ב ו ד י ם ב ש ע ת ה ל ו א ה " וכו' (כאן, ד"ה והא); "דמסתבר ליה לתלמודא מאחר דקני ליה מרבי יצחק שלא בשעת הלוואתו א ל י ם נ מ י ש י ע ב ו ד י ' ב ש ע ת ה ל ו א ה ד ל א מ ש מ ט ... ו כ ן ... ד א ל י ם ש י ע ב ו ד י ם א פ י ' ב ש ע ת



התוספות כרש"י, דשלא בשעת הלואתו אינו רק בחיוב שומר שכר, אלא קונה לגמרי עד שיפדה, ובודאי הכוונה אף שחייב באונסין.<sup>237</sup> ויש בתוספות שיטה שניה החולקת על הראשונה בשתים, שבה חזרו ואמרו מכורח סוגייתנו, שאפילו שלא בשעת הלואה אינו אלא שומר שכר,<sup>238</sup> ועוד, שאם קידש במשכון שמישכנו בשעת הלואה, אינה מקודשת כלל. שיטה זו באה בכמה מקומות בתוספות בסתם, ויש שבאה במפורש על שם ר"י: "שקונה משכון, פ"ה שקונה משכון לענין חיוב אונסין, ור"י אומר דבהאומנין משמע דלא הוי אלא שומר שכר, דהלוהו על המשכון שומר שכר בעי למימר התם בגמרא דסבר לה כר' יצחק" (פסחים לא ע"ב, ד"ה שקונה). וכזה בשבועות מג ע"א ד"ה מכאן, ובסוגייתנו ד"ה אימור. והוסיפו ואמרו באותו דיבור: "וצריך לפרש מאיזה טעם יהיה שומר שכר, דאי חשיב קנין גמור, אפילו באונסין יתחייב, ואי לא חשיב קנין גמור לא יהיה אפילו שומר שכר, וי"ל דבההיא הנאה שיכול לקדש בו את האשה כדאמר' בפ"ק דקדושין דקדשה במשכון דאחרים מקודשת ולקנות בו עבדים וקרקעות, הוי עליה שומר שכר. ולפי זה הא דאמר קדשה במשכון מקודשת, היינו דוקא במשכון שמשכנו שלא בשעת הלואתו". ועל פי זה חזרו והוסיפו בתוס' גיטין הנ"ל, שראשיתו של אותו דיבור מיישבת ענייני שביעית ופסחים ע"פ השיטה הראשונה, את התוספת הזאת: "ומיהו בפ"ק דקדושין גבי קדשה במשכון דאחרים דמקודשת ומייתי מדר' יצחק, צריך לומר דדוקא במשכון שלא בשעת הלואתו מקודשת, דבפרק האומנין דלא מהני דר' יצחק להתחייב באונסין ולא חשיב אלא כשומר שכר, אלמא לא חשיב כשלו לגמרי, א"כ מאיזה טעם נחשב כשומר שכר אם לא משום דנהנה, דקני ליה לקנות בו את האשה וקרקעות או בחליפין, וא"כ בשעת הלואתו אינו יכול לקדש בו את האשה".<sup>239</sup> ודעה זו סותרת דעת התוספות בקידושין, שאמרו שיכול לקדש אף בשעת הלואה, דאלים שיעבוריה.<sup>240</sup>

הלואתו דמיקרי שלך לעבור בבל יראה הואיל שלא בשעת הלואה קני לגמרי וכו' (גיטין לו ע"א, ד"ה שאני משכון); "דכיון דשלא בשעת הלואה קונה לגמרי כדרכי יצחק א"כ לענין חמץ יש לנו לחושבו כאילו הוא שלו ... אף בשעת הלואה ... וכן יש לפרש בהשולח ... כיון דקני ליה שלא בשעת הלואה, בשעת הלואה נמי מיקרי של אחיד בידך" (פסחים לא ע"ב, ד"ה בדרכי יצחק); "כיון דבעל חוב קונה משכון שלא בשעת הלואה קנין גמור עד שיפדה, אלאים שיעבוריה לחשב ממון לקדש בו האשה ולקנות בו עבדים וקרקעות, וכן ... כיון דקני ליה שלא בשעת הלואתו לגמרי, סברא הוא דיקנה הוא בשעת הלואתו שלא ישמש ... וכן יש לפרש פרק כל שעה ... וכיון דקני ליה כרכי יצחק שלא בשעת הלואתו, בשעת הלואתו קני ליה נמי" וכו' (קידושין ח ע"ב, ד"ה משכון). ועיין בדברי ר' אביגדור כהן צדק (כמסומן בהע' 216).

<sup>237</sup> עיין היטב רבינו ירוחם, נתיב לח"ה, פז ע"ב, וכן כתב הש"ך (כנ"ל, קעט סע"א) ששיטה זו מתאימה יותר לרש"י מאשר לתוספות! (שאת דעתם הגדיר לפי דיבורי השיטה השניה). ועי' להלן והע' 241, שיטות האחרונים.  
<sup>238</sup> בס' האגודה פסחים פ"ב, סי' ל: "בעל חוב קונה משכון, י"מ לחייב באונסין, ובתוס' פ"ה להיות כשומר שכר להתחייב בגניבה ואבירה, ואפ"י שלא בשעת הלואה". ולדברינו הסגנון פשוט, שאפ"י שלא בשעת הלואה, אינו אלא שו"ש ופטור מאונסין, ולא כהערה קי"ח שם שרצה להגיה "ואפ"י בשעת הלואה", עיין שם. (על שני הכיוונים של "אפילו" אצל המחברים בניידון, עיין היטב מאירי כאן עמ' 315, וכן שבועות, עמ' קד ד"ה כבר ביארנו, ובמ"ש שם: "וכן כלך לדרך זו" וכו'; וראה שו"ת רשב"א, ח"ד, סוף סי' קנב, כב ע"ג; רבינו ירוחם, נתיב לסח"ה, פז ע"ב. ועיין דרישה ריש סי' עב, סוף ס"ק ג.) ועיין לעיל עמ' 331 והע' 216.

<sup>239</sup> הש"ך (כנ"ל, קעט סע"א) היקשה על הפרש זה בין שמיטה וחמץ לבין קידושין: "מאי אולמיה דהאי מהאי". ועיין בהערה שלאחר זו. ברם ברור, שבשיטה השניה, שפירשו שר' יצחק דיבר בחיוב שומר שכר ומה שיכול לקדש אשה נחשב שכר, אילו היה יכול לקדש אשה במשכון בשעת הלואה, לא היו אומרים בגמרא "אימר דא"ר יצחק" וכו'. עיין מהרש"א כאן לתוס' ד"ה אימור: "אבל השתא ... א"כ ע"כ בשעת הלואה לא קני ליה לקדש בו אשה דא"כ מה"ט נמי ליהוי ש"ש, ואנן קאמרין בשמעתין אימור דאמר ר"י" וכו'. והשוה מהרש"א גיטין, לו ע"ב בא"ר.  
<sup>240</sup> והוסיף הש"ך על דבריו (בהערה הקודמת): "אמת שבמדרכי רפ"ק דקדושין כתב בשם התוס' דאף לענין קדושין

הנה שתי שיטות אלה חלוקות זו על זו, ובכל זאת הן באות בלשון התוספות בסוגיות הללו ככפיפה אחת, בסוגיין בריחוק של כמה דיבורים, בפסחים דיבור אחר דיבור, ובגיטין תוך כדי דיבור אחד. יש מן המפרשים שהעמידו על הסתירה בענין קידושי אשה, ורובם רצו ליישב השיטות יחד, עפ"ר במה שבאו לפרש את השיטה הראשונה מתוך השניה ועל פיה.<sup>241</sup>

השיטה השניה היא לר"י כנ"ל,<sup>242</sup> וחלק היא מן השיטה הרחבה בתוספות כאן ובשבועות שיש

אשה קונה בשעת הלואתו, אבל אינו כן בתוס' של פנינו. ואמנם כן הדבר בשאר דיבורי התוספות, אלא שנעלם ממנו לרגע קט שכ"ה לפנינו בקידושין על אתר, שלא כשאר הדיבורים (וראיתי שכבר תפס על כך בעל פנ"י לגיטין דף לו רע"ב, ועיין שער המלך, הל' אישות, לפ"ה הכ"ג).

<sup>241</sup> המאירי לקידושין (עמ' 56) הביא שתי השיטות, אבל רחה את השיטה השניה: "ויש אומרים שבמשכנו בשעת הלואתו אינה מקדשת, ואין זה כלום". ואילו הרא"ש בקידושין פ"א סי' י, כתב תחילה כשיטה הראשונה, כבתוספות שם, ואח"כ כתב: "ומיהו צריך לדקדק" וכו' כשיטה השניה (השוה תוס' גיטין הנ"ל), בה דוחה את השיטה הראשונה, ומסיק: "ולפום האי טעמא לא נוכל לפרש בשמעתין דבשעת הלואה מיירי", והן הן שתי השיטות הסותרות שבתוספות.

המהרש"ל בים של שלמה שם (סי' יב), הביא דברי הרא"ש, אלא שרחח מה שפסק הרא"ש כשיטה השניה שאינה מקודשת בשעת הלואה, שזו נגד דברי הפוסקים: "גם קשה איך בעלי התוספות' ככאן לא השגיחו בזה, ע"כ נ"ל דס"ל לבעלי התוספות דלר' יצחק משכון שלא בשעת הלואתו קונה קנין גמור לכל מילי אלא שצריך להחזיר לו המשכון כשיפרנו, ומאחר שאינו שלו לחלוטין א"כ מסתמא פטור מאונסיו" וכו', עיי"ש. הרי שקיים השיטה הראשונה ע"י שהוציאה מפשרה, ופירשה מתוך השיטה השניה, לומר שב"קני לגמרי" פטור מאונסין, ואינו איפוא אלא שומר שכר! וכשיטתו זו יש לפרש מ"ש בחכמת שלמה, גיטין לו ע"א לתוס' ד"ה שאני משכון: "קני לגמרי כו'. נ"ב פי' במה קני לגמרי (!) הלא אינה שלו, אלא שחייב באחריות" וכו'. אלא שלענין קידושין הכריע שמקודשת אף שלא בשעת הלואה. גם הב"ח (סי' ע"ב, ד"ה כתב ב"י וז"ל ויש ... ואין חילוק וכו') פירש את השיטה הראשונה ע"פ השניה. ובש"ד (עייין הע' 240) כתב על דברי התוספות (השיטה הראשונה): "גם לפירש"י י"ל כן ואדרבה לפי רש"י נחא טפי דאלו לפי התוספות וסייעתם קשה הא אף שלא בשעת הלואתו לא קני ליה לגמרי", ונראה שלא ראה בדברי התוספות שתי שיטות חלוקות, ולכן אף הוא פירש את השיטה הראשונה מתוך השניה, ולכן קבע, שלא כפשוט לשונם, שלא קנה לגמרי, אלא כשומר שכר. מסגנון המהרש"א (כנ"ל הע' 239) אפשר לומר בכוונתו שהשיטה השניה (לענין קידושי אשה) נובעת מדיוק דברי סוגיין, ובוזה חוזרת שיטה זו ומתקנת דברי התוספות במס' קידושין. בקרני ראם שעל המהרש"א גיטין לו ע"ב, אות ג, עיקם כוונת המהרש"א כדי לצאת מסתירת דיבורי התוספות. ועיין היטב מהר"ם שי"ף לגיטין לו ע"א, בתוס' בד"ה שאני, ונראה שבכדי להמנע מסתירת שתי השיטות פירש את הדיבור מסופו לתחילתו, וע"י כך את השיטה הראשונה מתוך השיטה השניה (וויצא לו איפוא שבשעת הלואה, שקנינו פחות, דינו שומר חנם, וע"י להלן).

הפני יהושע לגיטין לו ע"ב (על התוספות שם) עמד על הסתירה לענין קידושין, וכתב: "מיהו בפ"ק דקידושין כתבו התוספות להדיא דמצינן למימר דאף במשכון בשעת הלואתו יכול לקדש את האשה". ולאחר שפירש דבריהם כתב "אבל סוגית התוספות דהכא לא נחתו להאי סברא". אלא שפירש שגם לתוס' קידושין סברו שחייב מלוה כשומר שכר (דהתם משמע להו"ש ש"ש לא תליא ביכול לקדש" וכו')! ועי' דבריו לקידושין שם בד"ה משכון. וכתב ר' לייב גליא (שו"ת רבי עזריאל לר"ע הילדעסהיימר, תל-אביב תשל"ו, סי' קפט, עמ' ריג, והוא אבי המחבר) על התוספות בקידושין שאמרו אף בשעת הלואתו אלים שיעבודיה לקדש אשה: "היינו לשיטת רש"י ... דאל"כ סתרי תוס' בעצמם" (ראה הציון באומה"ת, עמ' תתלה, הע' 25). ועיין דרכי דוד כאן לתוס' ד"ה אימור, לענין קידושין, ונרחק לתרץ. וכן כמה אחרונים תירצו הכל ע"פ השיטה השניה. ובאמת כבר בהערה שנוספה בפסקי תוספות לגיטין, סי' קנב: "משכון בשעת הלואה אין יכול לקדש בו האשה, וצ"ע כי בפ"ק דקידושין פוסקים דיכול לקדש בו, ובפ' האומנין פסקו כהכא ודו"ק". (מן וצ"ע הוסגר בסוגריים; בד"ו הוא ללא סוגריים, וראה סי' קנג שם ועוד, ואילו בדפ"ר שנוצנינו ליתא לדיבור זה ושאר הדיבורים כיו"ב שם).

<sup>242</sup> לעיל, עמ' 335 ע"פ תוס' פסחים. בתשובת מהר"ם ב"ב (תשובות מיימוניות לספר משפטים, סי' נו; מדרכי שבועות ספ"ו, סי' תשעד); "וכן משמע מדברי ר"י שפירש מאיזה טעם הו"ע עליו ש"ש מאי אגרא קשקיל, ותיירץ דמצי לקדש בו את האשה". בשו"ת הרא"ש כלל קח סי' כז: "דרכי יצחק לא אמר אלא שלא בשעת הלואתו, ואפילו אי איירי

לייחסה לר"י, לפיה הלכה כרבה לעומת רב יוסף בסיום סוגיין,<sup>243</sup> והלכה כשמואל,<sup>244</sup> ואוקימתא דר"ע ודמתניתין כשמואל.<sup>245</sup>

למי יש לייחס את השיטה הראשונה? לכאורה היא שייכת לחכם הקודם לר"י, שהרי השיטה השנייה נראית כמוספת על שיטה הקודמת לה, אשר לר"ת, אף שכבר הוא פסק כשמואל,<sup>246</sup> אין השיטה

ר"י אף בשעת הלואתו, מ"מ לא קנאו להיות שלו אלא להיות עליו כש"ש כמו שפירש ר"י. ועי' באו"ז סי' רעו "פרש"י זצ"ל בההיא" ואילך (שהוא כמו דיבור חרש), וכתב: "ובה"ג שכתבתי משמע שאין מחייבות אותו באונסין דהא קרו ליה שומר שכר, וכן פר"ח זצ"ל ... עכ"ל (של הר"ח), וגם רב האי גאון זצ"ל בחיבור דיני השבועות עשאו כשומר שכר ופטר מאונסין". השוה בתוס' ד"ה אימור: "וכן בהדיא בה"ג שהבאתי לעיל וכן פירש בשערים דרב האי גאון" וכו'. וקרוי שהלשון המושקע באו"ז ע"פ לשון ר"י הוא, ו"בה"ג שכתבתי" הכוונה למובא לעיל שם בתוך "כתב רבינו יצחק בר שמואל זצ"ל בתשובה" (עיי' שם). אבל בסגנון שלפנינו באו"ז, אין הלשון הנ"ל המשך הבאת אותה תשובה, שמסתיימת בלשון "בין שלא בשטר עכ"ל", וההמשך בא כסגנון בעל או"ז עצמו (ראה הע' 244). ובס' האגודה לגיטין, סי' סא: "פר"י דלא מהני דרבי יצחק להתחייב באונסין אלא להחשב כשומר שכר, ואין חשבו כשלו לגמרי, אבל בשכר שיכול לקדש בו את האשה או לקנות בו קרקע חשוב כשומר שכר, אבל בשעת הלואתו אין יכול לקדש בו את האשה". והשוה ס' האגודה כאן, סי' קל: "פר"י להיות שומר שכר" וכו', ובשבועות פ"ו סי' לה. בחידושי הריטב"א לפסחים לא ע"א, ד"ה ותסברא: "פרש"י קונה משכון להתחייב באונסין, ור"ת ״זל הקשה עליו וכתב דהנכון כמו שפירשו הגאונים ור"ח ז"ל דאפי' מדר"י אינו אלא שומר שכר" וכו'. ובודאי שיטה זו הגיעה אלי דרך חיבורי חכמים שונים (עיי"ש כסגנון רמב"ן), וכבר נתייחסו הדברים לר"ת, אבל הם דברי ר"י (והשוה להלן הע' 244). (על החידושים הללו ראה דברי הרי"פ פערלע בס' המצות לרס"ג, ג, עמ' 411, 523, וצוין לו בס' שרי האלף במקומו. ועיי' במבואו של ר"מ גולדשטיין במהדור' מוסד הרב קוק, תשמ"ג וכתע"ש שפיגל, סידרא ד (תשמ"ח, עמ' 155). ברא"ש קידושין פ"א סי' י: "וצריך לקדק אמאי קנאו להיות ש"ש ... אלא ודאי היינו שכרו דקני ליה להיות ממנו לקדש בו את האשה ולקנות בו עבדים וקרקעות, וכן פירש ר"ת דקני ליה" וכו'. ובהגהות הב"ח שם אות ג: "וכן פירש ר"ת נ"ב כ"כ התוספות פרק האומנין דף פ"ב בר"ה אימור וע"ש", והוא הדיבור שייחסנו לר"י. אבל ברור שצ"ל: ר"ת, וכו' בד"ז שם וביש"ש שם סי' יב שהביא לשון רא"ש, וכפי שהוא בתוס' רא"ש לקידושין שם, וע"פ לשון ר"ח שהביאו ר"י באו"ז סי' רעו הנ"ל.

ב"תוס' ר"י הזקן" קידושין ח ע"ב: "ואיכא מאן דמפרש במשכון דאחרים אפי' משכנו בשעת הלואתו, והכי דייק מהא דר' יצחק הואיל ומשכנו שלא בשעת הלואתו קני לה ... משכנו בשעת הלואתו [נמי] קצת שעבודא מיהו אית ליה עילויה, ואותו שעבוד נתן לה, וזה ה"ב ל" (וחוץ מזה כבר הוכח שאין לאותו חיבור שום יחס לר"י הזקן).<sup>243</sup> אשר ליחוס הפסק כרבה לר"י, בתוס' ב"ק נו ע"ב ד"ה בההיא: "ונראה לר"י דהלכה כרבה" וכו'; תוס' שאנץ בשטמ"ק לב"ק שם; "תוס' וכו', שיטת הקדמונים לב"ק שם, עמ' רסו; סמ"ג עשין צד (קעו ע"ג): "פוסק רבי יצחק שהלכ' כרבה"; או"ז סי' רהע: "ועוד דבמסקנא אליבא דרבה דקיי"ל כוותיה" (והוא המשך לשון ר' אלחנן שכתב בשם אביו, עי' הע' 244). בתשובת מהר"ם מרוטנבורג (מרדכי שבועות סי' תשער; תשובות מיימוניות לספר משפטים, סי' נו): "למאי דפסק ר"י דהלכתא כרבה לגבי רב יוסף ... נראה כדברי ר"י שפסק כרבה" וכו'. במרדכי סוף פרקין: "ור"י פסק כרבה". הגהות מיימוניות לפי"ג מהל' אבדה ה"י, אות ד: "ור"י פסק כרבה" (ועי' להלן).

ברא"ש כאן סי' יח: "ולדברי ר"י שפסק הלכה כרבה" וכו', עיי"ש, וסיים: "כך פי' ר"י בשבועות"; רא"ש פ"ב סי' יז: רא"ש שבועות ספ"ו, סי' כט: "ואין נראה לר"י הזקן ... דלרבה דפליג עליה דרב יוסף דקיימא לן הלכתא כוותיה". ובב"ק פ"ו סי' ד: "והתו' פסק כרבה וכל ראיותיהם כתב בפר"ש ת' כאן ובכא מציעא פרק האומנין ובשבועות פרק שבועת הדיינין" (כ"ה בד"ו, ובר' וילנא: "והתוספות פסקו ... כתבו בפרישתם" [וכן הגיהו אלו מצאות במקום האומנין], ואילו הב"ח הגיה: "וכל ראיותיהם כתבתי כאן בפר"ש ת' י" וכו'. ובהגהות הב"ח, כ"ה בכתביהיד של פסקי הרא"ש: "כתבתי בפרישתי". ואמנם, יש שהרא"ש סגן כך בגוף ראשון, כבפסקיו שבועות ספ"ו: "וקצת מהדראי' כתבתי ואוסף לכתוב" וכו', ובתוספותיו שם: "ובכא מציעא כתבתי שאר הראיות כאלו מצאות ובהשוכר את האומנים". על "פרישת" הרא"ש, ראה א"ח פריימן, הרא"ש, ירושלים תשמ"ו, עמ' צד והע' 88. (המובא בשו"ת ר' יהודה שהוזכר שם שוה לתוס' הרא"ש לקידושין יט ע"ב; על חיבור אחר של הרא"ש אעיר במ"א.) בהגהות מיימוניות (הנ"ל, דפו' קושטא): "אבל ר"י פסק כרבה וראיותיו כתבו התו' התם".

בטור סי' רסז, בדין שומר אברה: "ור"י ז"ל כתב שאינו אלא שומר חנם עליה, ולזה הסכים א"א הר"ש (בכ"י: הרא"ש) ז"ל, וע"פ זה בתוספת להגהות מיימוניות, הל' גזלה ואברה הנ"ל. (והשוה סי' עב ועיין להלן.) ועוד דנו ברעת הרא"ש לענין שומר אברה, ובכ"י סי' עב: "וסוכר רבינו דהרא"ש הסכים לדעת ר"י, ואע"ג שבפסקיו לא הכריע לא בפ' הדיינים ולא בפרק אלו מצאו אות"ו וכו', עיי"ש היטב. ועי' ב"י לסי' רסז. ובכ"י סי' עב רצה להוציא מדבריו, וכתב: "ומ"ש רבינו דהרא"ש הסכים לפסק ר"י, הכי מפורש בפסקיו ס"פ הדיינים וכו', עיי"ש. אמנם אין למצוא הכרעה כרבה בפסקי הרא"ש במקומו, בב"ק פ"ו (וראה להלן, שהביא שיטת ר"י בשניה). בתוספותיו הכריע שהלכה כרבה, ככתוספותיו לב"מ כט ע"א (עמ' ע מן הספר) עם ראיות הנ"ל, וכאן, ד"ה לימא (עמ' ריד), ולשבועות מד ע"א ד"ה מאי לאו "אליבא דהילכתא" (עמ' קח, ע"י הע' 160), ובד"ה לא בדלא שוה (עמ' קט). אבל סתם לשונו בתוספותיו לשון התוספות הוא, והמקום להכריע ולהביע דעתו שלו הוא בפסקים, שכרגיל סתם בהם הלשון כריף, אלא אם כן רצה להכריע אחרת (ועי' פלפולא חריפתא כאן, אות ז, ולעיל אות ע). ואמנם בפסקיו בשבועות ספ"ו: "אבל רבה דהלכה כוותיה" (ואין נראה להוסיף כפלפולא חריפתא שם אות ו), אלא ברור שכל אותו דיבור ארוך כסגנון תוספותיו הוא, ומתוספותיו קבעו בפסקים. ברם באמת יותר ראייה יש מדברי הרא"ש ב"ב פ"ח סי' ה (וכפי שציין להם בהגהת הרמ"א שם ספ"ב): "והלכה כוותיה דרב יוסף בשדה ענין ומחצה, ובכל שאר דוכתי הלכתא כרבה כדפרישית בפלוגתא דרבה ורב יוסף דשומר אבירה" (ראה ב"מ פ"ב סי' יז שהוא פיתוח שיטת ר"י שם, שמפנה אליה בב"ב בלשון "כדפרישית").

ועוד הזכירו שמו של ר"י על שיטה זו: רבינו ירוחם, נתיב לח"ה, פז ע"א: שו"ת ר"ח או"י סי' קפג, סב ע"ג, עיין שם; מאירי ב"ק נו ע"ב (עמ' 172) בשם יש פוסקים, וכן בשבועות ספ"ו בשם יש חולקין בפסק זה (עמ' קעב), וכן בב"מ כט ע"א (עמ' 106) בשם יש חולקין (והמהדירים לא ציינו למי הכוונה, וכוונת רבינו לר"י. ובמהדר"ג גערליץ לב"מ שם, עמ' 98, הע' 87 צריכה תיקון); אגודה לב"מ פ"ב סי' מא, לשבועות פ"ו סי' לה. בים של שלמה ב"ק פ"ו סי' ט: "ומסוגיא דהת' (= האומנין ושבועות הדיינין) דייק ר"י דכ"ע לית להו דרבה", צ"ל: אית.

ולפי זה יש לייחס לר"י אותם דיבורים (או חלקיהם) בתוספות שפוסק כרבה, כגון כאן ד"ה נימא: "... דהא לרבה דהלכתא כוותיה פליגי לפי המסקנא בדשמואל כדפי' בפ"ב לעיל ... ונראה לפרש ... פי' אף בדלא שוי ובדשמואל קמיפלגי ... ועוד דלפי האמת לא פליגי בדרכי יצחק כדמסיק, ולא בדרכ יוסף, דקי"ל כרבה ופליגי בדשמואל" וכו' (השוה תוס' ב"ק הנ"ל, נו ע"א, משם ר"י). וכן בריטב"א כאן, ד"ה נימא: "ופירש ר"י ז"ל דה"ק [לימא] דאף בדלא שוי ... ע"כ. ובתוס' ד"ה לא: "ועוד דלפי האמת דקי"ל כרבה פליגי בדשמואל" וכו'. ובד"ה לימא: "ולעיל פירשתי בפרק שני ... וכולי עלמא אית להו דרבה" וכו'; שבועות ד"ה מתני': "ועוד דלרבה דקיימא לן כוותיה לגבי רב יוסף" וכו', ושם ד"ה שומר אבירה.

ובטור סי' עב כתב: "ר"י פסק שהמלוה על המשכון שומר חנם הוא" וכו', הפך משנתנו! ור"ל במה ששוה המשכון יותר מן החוב, עיין שם. ועיין בתוס' שבועות מד ע"א, ד"ה שומר: "ור"ע מודה דש"ח הוי על המשכון מה שהוא יותר על החוב, ובכ"מ כט ע"א ד"ה והוי שואל. ועיין היטב ס' שערי תשובות מהר"ם, מהד' בלאך, ברלין תרנ"א, עמ' 213, סי' קסא = מדרכי שבועות, סי' תשעד = תשובות מיימוניות, משפטים, סי' נו. ועיין ספר האגודה, שבועות, ספ"ו (עמ' קצב), ובדודי "הרמז"ל" שהוא שם הכוונה למהר"ם מרוטנבורג הנ"ל.

והוסיף הטור שם, לאחר שהאריך בשיטת ר"י: "ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל". וכוונת הטור אף בזה לשווי המשכון יתר על החוב, והוא איפוא הדין הכללי של משכון, ומה שנגד החוב לדעת הטור, הכוונה כאילו פירש שיהיה כפרעון. והרא"ש עצמו כתב בתשובה במפורש: "קיימא לן המלוה על המשכון שומר שכו" (כלל צ' סי' ג), והביאה הטור בסוף סי' עב הנ"ל, והוסיף: "אע"פ שכתב בתשובה שהמלוה על המשכון שומר שכו, בפסקיו כתב שהוא שומר חנם כדפי' לעיל, ודאחרונה היא" וכו' (וגם מלשונו כאן נראה שכוונתו שהוא הדין הכללי, ועיין מה שרצה לדייק בכ"י שם כדי להמנע מפירוש זה).

ברא"ש כאן (סי' יח) כתב: "וקיימא לן כסתם משנה וכדרכי עקיבא ... הלכך הלוהו על המשכון שומר שכו ... מאי טעמא מצוה קעביד ... ומהאי טעמא נמי קאמר רב יוסף דשומר אבירה שומר שכו וקיימא לן כוותיה" וכו'. ואח"כ הוסיף שיטת ר"י: "ולדברי ר"י שפסק הלכה כרבה דשומר אבירה שומר חנם הוי ומוקי פלוגתא דר' עקיבא ור' אלעזר בדשמואל, הלכה כשמואל, ומכל מקום מלוה על המשכון הוי שומר שכו משום דכנגד המשכון הוי כמפרש, כך פי' ר"י בשבועות", ולא הזכיר "שומר חנם" בפירוש (ובקיצור פסקי הרא"ש שם לא הזכיר בפסקו שיהא המלוה פטור על המשכון יתר על שווי החוב). וכן בדברי ר' אלחנן משם ר"י אביו (או"י כאן, סי' רהע) לא הזכיר "שומר חנם" בפירוש. ועי' ברא"ש שבועות ספ"ו, ואף כאן לא הזכיר אותו דין בפירוש, ובסוף דבריו כתב: "ומ"מ המלוה על המשכון" וכו', ע"פ לשון הר"ף ממש, אלא שבתוך הכתוב ברא"ש: "ואם דמי המשכונות יתירים על החוב אין המלוה נותן ללוה היתרון", הפך דברי הר"ף. ובקיצור פסקי הרא"ש שם, סי' כט: "המלוה על המשכון שומר חנם" וכו', ולהלן: "והא דהוי שומר חנם בסתמא היינו דוקא במה ששוה המשכון יותר מן החוב" וכו'. אבל אין נראה דרך הרא"ש

להפוך כוונת הרי"ף בתוספת תיבה אחת מבלי לציין כך במפורש. והנה באמת בפסקי הרא"ש שם, בכ"י פריס 311 וכ"י פריס 418, ליתא תיבת "אין", והדין שם כבר"ף, ושוא המפרשים כפירוש זה בשיטת ר"י הוסיפו תיבה זו, וכדעת הטור שכך היתה הכרעתו של הרא"ש. ועיין בתשובות מהר"ח או"ז סי' רנח; ובס' רנט כתב: "והנה באת לחייב מה שהמשכון שוה יותר מן החוב מטעם שומר שכר, מטיבותא דמר אמינא דזה אינו, דהא קיימא לן כרבה דש"ח הוי כדפר"י".

אבל באמת יש פוסקים שלא כתבו דין "שומר חנם" לשיטת ר"י כלל, כרבינו ירוחם בספר מישורים: "ואפילו לדברי ר"י שפסק שומר אברה כשומר חנם הכא בשומר משכון פסק דהוי כשומר שכר, וכן הסכימו כל הפוסקים" (נתיב ל ח"ה, פו ע"א); בצמח צדק בפרקין הגיה בדבריו (ר"י) ורבה, אבל כמובן אין להגיה כן.

מכאן נתערבבו כמה תחומים בפירוש שיטת ר"י. בתשובת מהר"ם הנ"ל, דין שו"ח ביתר מכדי חובו נאמר במשכנו שלא בשעת הלוואה, ולשווי המשכון עד כדי החוב יהיה שומר שכר. ואפשר להסיק מדבריו, "דבשעת הלוואה לזכרון דברים", ושו"ח הוא, הן כנגד דמי המשכון והן ביתר מהם. וכן ביש"ש הנ"ל (עמ' 336 הע' 241) תירץ לשיטת התוספות דבשעת הלוואה שומר חנם הוא, וכ"ה במהר"ם שי"ף הנ"ל (שם). ובכ"ח לטור הנ"ל כתב: "ולא נתבררו דברי ב"י אם הוא מפרש לדעת התוספות דלא בשעת הלוואה הוי ש"ש ובשעת הלוואה לא הוי אלא ש"ח", עיי"ש שחולק עליו (ועי' רמב"ן במלחמות לשבועות ספ"ו, נו ע"ב, ורשב"א בשטמ"ק סד"ה הכא ומשכנו). ועיין ש"ך לשם, ס"ק יז, במה שפירש תשובת מהר"ם, וחולק עליו, וסבור שחילוק יתר מכדי חובו נאמר בשעת הלוואה בלבד, ושלא בשעת הלוואה שו"ש לדעת ר"י. ומן הדעות הללו, איש בדרכו, אף נתקרבה שיטת ר"י לשיטה שומר חנם שבשערי שבועות (עיין הע' 244). והש"ך כתב: "בשערי דרב אלפס שער ט ... ע"ש הרי דס"ל כר"י". וכן באו להשוות מי שפסק כרבה בענין אברה כאלו הוא פוסק דין שומר חנם במשכון (עי' הגהת רמ"א שם וצינו לרא"ש ב"ב פ"ח [= סי' ה], ועיין ש"ך ס"ק טז). ועיין צמח צדק כאן במ"ש לדחות שיטת שומר חנם לגמרי. <sup>244</sup> באו"ז סי' רהע: "והרב ר' אלחנן זצ"ל כתב בשם רבינו יצחק אביו זצ"ל דהילכתא כשמואל ... ולא אשכחן שום אמורא דפליג עליה ... ואין זו ראייה לדחות דברי שמואל שאין שום אמורא חולק עליו ... ועוד דרב נחמן קיימא לן כוותיה בדיני לגבי כולי עלמא סובר כשמואל". (ההבאה "זוה לשון ר"ת", שבאותו דיבור, היא תוך כדי דיבורו של ר' אלחנן, שלא כתב לפני זה "עכ"ל", והציון "עכ"ל" שלאחר ז' מוסב על לשון ר"ת. ההמשך "ולר' נראה", הוא המשך לשונו של ר' אלחנן, ור"י = ר"י אביו, עד "הלכה כר' יוחנן עכ"ל" = "עכ"ל ר' אלחנן, והשוה לעיל הע' 242. ולכן הבאנו להשוות כאן על שם ר"י מן הדיבורים שנאמרו עד מקום זה). וברא"ש שבועות ספ"ו, סי' כט: "וכן כתב בה"ג וליתא לדשמואל, ואין נראה לר"י הזקן דקיימא לן הלכה כשמואל, וכרב נחמן ונהרדעי סברי כוותיה, ולא נחלק עליהם אדם" (בתוספותיו לשם, עמ' קט, בשם עצמו: "וכן כתב בה"ג וליתא לדשמואל והלכה כמתני' ונ"ל [כ כל ל א] דהילכתא כשמואל", וצ"ל ככ"י בניהו: "ולא נהיר לי כלל" וכו'). וכן בהגהה ברא"ש כאן סי' יח: "וכן משמע מפר"י ש"י ופוסק כשמואל". וכן בס' האגודה כאן, סי' קל: "פר"י הלכה כוותיה דשמואל, דרב נחמן ונהרדעי סבירא להו כוותיה התם" וכו', ובשבועות סי' לה: "ור"י פסק כשמואל מדרב נחמן קאי בשיטתיה". והשוה שו"ת או"ז סי' קנו.

והשוה בתוס' כאן ד"ה לא רכולי עלמא לית להו דשמואל, ובשבועות ד"ה מתני' בדפריש, כזה בסתם, ע"פ ר"י, ללא ציון שמו. ובתוס' רא"ש כאן, עמ' ריג, ד"ה והא אידי, לאחר שכתב "ומפרש רבנו תם" וכו', כתב: "ומיהו ... ובעינן לאוקומי מתניתין בדשמואל קא מפילגי, ור' עקיבא כדשמואל, והכי מתוקמא אליבא דהלכתא לפי מסקנא" — מן "ומיהו" אינו לשיטת ר"ת אלא חולק עליו, והיא שיטת ר"י (עיין להלן בפנים ובהע' 250). אמנם אשר לפסק כשמואל, כבר ר"ת פסק כן, ראה לשון ר"ת בתשובת מהר"ם ב"ב, לעיל הע' 229 סי' א. ובסמ"ג עשין צד, קעו ע"ג: "ופוסקין רבינו יעקב ורבינו יצחק בן אחותו כשמואל, שהרי רב נחמן ונהרדעי סוברין כמותו, ולא מצינו שום אמורא שיחלוק עליו". ובאו"ז הנ"ל, סי' רהע: "זוה לשון ר"ת זצ"ל שהגיה בפ' בשבועות, פר"ח זצ"ל מתניתין בדלא פריש, כי קאמר שמואל כדפריש, ונראין דבריו, ומה שפסק דלא כשמואל לא ידע' מנא ליה עכ"ל", עיין שם. כלומר, ר"ת עירער על מה שפסק ר"ח דלא כשמואל. וכן בסימני או"ז: "ור"ת זצ"ל ור"י זצ"ל פסקו כשמואל" (כ"י הספריה הבריטית 516.5 ושם כ"י 532.1). ומה שכתוב בספר האגודה לשבועות שם, סי' לה: "ז' רבינו תם גריס איפכא שמואל דפריש ומתניתין בלא פריש, ופסק דאין הלכה כשמואל" וכו', בודאי צ"ל: ורבינו חננאל (ר"ח) — ר"ת). וכפי שהוא באגודה ב"מ הנ"ל. בתוס' ר"פ כאן, עמ' קנו, ד"ה אי: "וי"מ דאין הלכה כשמואל מדקא' הכא דכ"ע לית להו דשמואל, אבל ר"ת אומר דהלכתא כותיה, דהא נהרדעי קיימי בשיטתיה פרק שבועת הריינין, ועוד דלא אשכחן שום תנא דפליג עליה" וכו'. אף שאמנם ר"ת פסק כשמואל, כבר ראינו שסגנון זה של ר"י הוא, ואפשר שכבר ר"ת אמר כן בסגנון זה וע"פ דבריו יסד ר"י את תוספותיו, אבל גם קרוב לומר שאח"כ ייחסו דברי ר"י לר"ת (ועיין בעלי התוספות, תש"מ, עמ' 229, וראה שם עמ' 634 הע' 50). ואולי בתוספות שלפני ר"פ היה כתוב בסתם: ר', והדברים מתאימים לסגנון ר"י ושיטתו הנ"ל (וכן המשך הדיבור, השוה רא"ש כאן, סי' יח), או שייחס הדברים לר"ת ע"פ ניסוח כבסמ"ג הנ"ל! והשוה לעיל הע' 242. ואף שפסק ר"ת כשמואל, ברור שאינו בעל אחת משתי השיטות הללו שבתוספות, עיין

הראשונה מיוחסת אליו בשום מקום, ומה גם שהיא סותרת דעתו — הרי ר"ת סבר שקנין המשכון לשביעית ולחמץ נאמר שלא בשעת הלואתו בלבד, כפי שראינו,<sup>247</sup> ולכן לדבריו אין שום מקום לומר אלים שעבודיה.

ברם בשאלה זו יש לעיין היטב בתוספות הרשב"א לפסחים (לר"ש משאנץ, תלמיד ר"י), לא ע"ב, ד"ה בדר' יצחק. תחילה הביא תירוצו של ר"ת משמו, שבגיטין ובפסחים מדובר שלא בשעת הלואה, כפי שצריך לומר בקשר להלכתו של ר' יצחק; אח"כ היקשה על זה בשם רבו: "וקשיא לר'". "ועוד הקשה ר'". ותיירץ: "הלכך נראה דודאי על המשכון לא משמע אלא בשעת הלואה כדמוכח בשבועות, וההיא דגיטין בשעת הלואה היא, והכי מייתי מדר' יצחק, כיון דבעל חוב קונה משכון שלא בשעת הלואה שיכול לקדש בו את האשה, בשעת הלואה נמי חשיב משכון". ולהלן שם לגבי סוגיית פסחים: "וכן נמי יש לפרש הך דשמעתא דמיירי בשעת הלואה ... דכיון שלא בשעת הלואה קונה לגמרי בדר' יצחק, א"כ לענין חמץ יש לנו לחושבו כאלו הוא ברשותו". וכו'. ולהלן שם בדר"ה מנין: "פרש"י קונה משכון לענין להתחייב באונסין, ואומר ר' דלא משמע כן בפ' השוכר את האומנין" וכו', עיין שם.

לפי החומר שבידנו כעת, ולפי סגנונם של דברים, נראה לשער השתלשלותם כך: רבו של ר"ש משאנץ הנ"ל הוא ר"י<sup>248</sup> והוא שחידש את השיטה הראשונה<sup>249</sup> בהתאם למה שהיקשה על דברי ר"ת.<sup>250</sup> הדברים נאמרו תחילה לגבי דין שביעית, ואח"כ לענין משכון של חמץ. בשלב ראשון זה לא נאמרה שיטה זו לגבי קידושין, ואדרבה, אותו קנין שקונה בעל חוב את המשכון כשמישכנו שלא בשעת הלואה, שהוא "קונה לגמרי", וזה עם "בעל חוב קונה משכון שלא בשעת הלואה שיכול לקדש בו את האשה", וממילא אתה שומע שהמקדש במשכון דאחרים מקודשת רק במשכון שמשכנו שלא בשעת הלואה. בשלב זה אין הענין הזה קשור כלל לקושיא על רש"י שפירש חייב באונסין, וכשהקשה ר"י קושיא זו בדר"ה מנין הנ"ל, לא חזר ושינה את דבריו בדיבור הקודם, אע"פ שהענין מחייב הבהרה, שהרי בדר"ה מנין, אמר: "ומהא דאמר בפ"ק דקידושין דקדשה במשכון מקודשת מדר' יצחק אין שום (חובה) [ראיה] דאפי' לרש"י אינו שלו לגמרי". המושגים שבדברי ר"י פותחו בשני כיוונים. ענין "בשעת הלואה נמי" הורחב והוחל אף על קידושין (כבתוספות במס' קידושין שלפנינו). מאידך, נתאחד ותואמו שיטות ר"י שבשני הדיבורים הנ"ל שבחי' ר"ש: מכיון שצריך לומר שאינו אלא שומר שכר, אי אפשר לומר עוד שלא בשעת הלואה שקנה לגמרי, וטעם שומר שכר הוא שנהנה שיכול לקדש אשה, ומכאן אי

להלן. ואשר לסגנון "לא אשכחן שום אמורא" וכו', בכוונה להוציא מדברי סתם התלמוד כפי שהוא כאן, עיין "על דרך חקר הסוגיא", עמ' 287 ואילך, ועמ' 292 משם רמב"ן וריטב"א.

<sup>245</sup> עיין בהערה הקודמת.

<sup>246</sup> עיין לעיל, הע' 244.

<sup>247</sup> לעיל, עמ' 332 ואילך.

<sup>248</sup> וכפי שמשמע מד"ה מנין הנ"ל ותוס' לשם ד"ה שקונה (ועוד כפי שהבאנו לעיל).

<sup>249</sup> ובדברי השואל בשו"ת הרא"ש הנ"ל (לעיל עמ' 336 הע' 242): "ומה שתירץ ר"י על מה שהביא בגיטין הא דרבי יצחק על מתני' דהמלוה על המשכון אינו משמט" וכו', משמע שמייחס לר"י התירוץ של השיטה הראשונה בתוס' גיטין. ועיין לעיל הע' 227.

<sup>250</sup> כפי שהוא בחידושי ר"ש אלו בפסחים כאן, והשוה בתוס' רא"ש ב"מ ד"ה והא אירי, שמביא פירוש ר"ת בשמו, ואח"כ מקשה "ומיהו" וכו', ובין הדברים נוסחאותיו של ר"י (ראה לעיל הע' 244), ובסוף הדיבור: "והכי קאמר, כיון דשלא בשעת הלואה קני קנין גמור מדר' יצחק, בשעת הלואתו נמי דליכא קנין, אלים שעבודיה" וכו' (והשוה את הדבור כולו לחי' ר"ש הנ"ל). וכן בתוס' רא"ש לגיטין לו ע"א, ד"ה שאני: "ואומר ר"ת ... וקשה ... ונראה לפרש ... אלים שעבודיה" (והשוה תוספותיו לב"מ מח ע"ב, עמ' קלב, ד"ה לימא כתנאי).

אפשר לומר אלים שעבודיה גם בקידושין, והיא השיטה השנייה שלפנינו בתוספות.<sup>251</sup> ואילו בתוספות אחרות סברו, שאף שקניינו שלא בשעת הלואה אינו אלא כקנין שומר שכו, עדיין אפשר לומר בקידושין אלים שיעבודיה בשעת הלואה (התוספות שלפני המדרכי בקידושין, סי' תפו), ובודאי הסבירו שדין מלוה כשומר שכו מטעם אחר, כגון שתופס במשכון על חובו.<sup>252</sup> כמה מבעלי התוספות וחכמים אחרים כתבו פירושיהם על פי עקרי שיטה ראשונה שבתוספות שיחסנוה לר"י, או בדומה לניסוחה, "אלים שעבודיה".<sup>253</sup> עם זאת, רוב הראשונים שכתבו אח"כ ע"פ דברי התוספות, צירפו אף עקרי השיטה השנייה.

בעל ספר העיטור האריך בענייננו.<sup>254</sup> בתחילה הביא פסקי הסוגיא כשיטת הר"י, עם הפירוש ש"קונה" של ר' יצחק אינו מחייב באונסין, וציין: "והדין היא סברא דר"ח ורבי אלפס", ושוב הביא

<sup>251</sup> ויש בזה מפנה חד בשיטת ר"י, שמקורם סבר שיכול לקדש אשה במשכון, כי נחשב קנוי לו לגמרי, וכעת סבור שאינו קנוי אלא כשומר שכו, ובשכו שיכול לקדש את האשה! והיקשה בש"ך (שם, קעט ע"א) על השיטה השנייה: "הוא גופא קשיא, כיון דאין לו בו קנין גמור האידך יוכל לקדש בו האשה או לקנות בו עבדים וקרקעות, אלא ודאי קונה אותו קנין גמור והוי כשלו".

בסמ"ג, עשין צד, קעו ע"ג, לא הביא בשם ר"י טעם שומר שכו שיכול לקדש את האשה, אלא דתפיס ליה אחוביה: "פוסק רבי יצחק שהלכ' כרבה ... וצריך ליתן טעם מאחר שאין הלכה כרב יוסף מאיזה טעם יחשב מלוה על המשכון שומר שכו ... וצריך לומר שרבה יפרש דברי רבי אליעזר ... שלא תפס המשכון לגבות אלא לזכרון הדברים, ורבי עקיבא אומר שתפסו לגבות בו, ומשנתנו כרבי עקיבא", והוא כשיטת ר"ת (עי' הע' 229).

<sup>252</sup> עיין להלן עמ' 362.  
<sup>253</sup> בפירוש ר"ש שאנץ לשביעית פ"י סמ"ב: "... וצריך לדחוק מההיא דגיטין דהכי קאמר שאני משכון דקני ליה שלא בשעת הלואתו כדר' יצחק, והואיל וכן בשעת הלואתו נמי אהני לענין דקרינא ביה של אחיך בידך", עיין שם תחילת דבריו, ובשטמ"ק לב"מ כאן ד"ה והא אידך, בשם "ומסיים בתוס' שאנץ". וכן בתוס' קידושין (שיטת הקדמונים, עמ' מו. על זיהוי עורך תוספות אלו, ראה רמ"י בלוי במהדורתו ותוספות טוך לקידושין, מהדו"ר א"צ שינפלד, ירושלים, תשמ"ב, במבוא ובמיוחד עמ' ז), וברא"ש בכמה מקומות. והנה, בעל המאור כתב בגיטין פ"ד (ד"ה תנן התם): "והפ' הנכון כד הוא, אמר ליה שאני משכון הואיל וקני ליה כדר", כלומר מי גורם שכתל לה צד דקני ביה כדר", והוא שמשכנו שלא בשעת הלואתו, מהניא ליה נמי תפיסתו אפי' במשכנו בשעת הלואתו" וכו'. וכן כתב בפסחים פ"א (ד"ה איתמר ב"ח): "ואע"ג דאוקמי' להא דאמר רבי יצחק במסכת שבועות במשכנו שלא בשעת הלואתו דוקא אבל במשכנו בשעת הלואתו לא קנה, שאני הכא כיון שסופו לגבותו קנאו למפרע הואיל ואיכא שום צד בעולם במשכון דקני ליה כדר' יצחק ומהניא ליה תפיסתו, הכא נמי מהניא ליה תפיסתו וגבייתו שהוא גובה אותו בחובו שיהא קנוי לו מזמן הלואתו". ודומים הרברים מאד לאותה שיטה ראשונה שייחסנוה לר"י. ועוד יש לברר אם הגיעו כבר דברי ר"י אלה הראשונים לבעל המאור, כפי שאפשר לומר מבחינת סדר הזמנים לפי החומר שלפנינו (הש"ך מוסר דברי הרשב"א בגיטין שנביא להלן: "גם הרשב"א בחדושו פ' השולח כתב על הרו"ה ש' כד ברי' ה' תוס' — כנ"ל, קעט ע"ד), או אם יש יחס אחר בין דברי שניהם.

ואשר לדברי בעל המאור הנ"ל, כתב עליהם הרמב"ן במלחמות לגיטין שם: "אלו דברים בלא טעם", ולפסחים: "אלו דברי הבאי, וכי בשביל שהוא קונה במקום א' יקנה כאן שלא כדין!" וכן בחידושי הרשב"א לגיטין לו ע"א ד"ה הא דאמרין, הביא דברי המאור, וכתב: "ודברי רבינו ז"ל מתמיהין וכו', כקושיית הרמב"ן הנ"ל. ובשטמ"ק בב"מ כאן ד"ה הכא, מדברי הרשב"א: "והר"ז הלוי ז"ל תירץ שם דה"ק הואיל ואיכא אנפי דקני כרבי יצחק דהיינו שלא בשעת הלואתו, אפילו בשעת הלואה נמי לא משמט, ואינו מחזור בעיניו" וכו'.

כסברת "אלים שעבודיה" כתב גם בחידושים המיוחסים לריטב"א אליבא דשיטת הראב"ד (צט ע"ב), וכן כתב המאירי בשבועות, עמ' קע, ע"ה הע' 467, בשם גדולי המפרשים. בבית הבחירה לקידושין, עמ' 56, הביא המאירי ע"פ שיטת ר"י, וכתב: "ויש אומרים שבמשכנו בשעת הלואתו אינה מקדשת ואין זה כלום" וכו'. והשוה כשיטה הראשונה בשיטה לא נודע למי לקידושין שם. ועיין לעיל הע' 237 והע' 242.

<sup>254</sup> מלוה על המשכון, ד"ו, סח ע"ג-סט ע"א; מהדו"ר רמ"י, כב ע"ב-ע"ד.

לשיטת זו דין במחלוקת הלווה והמלווה, בשם "הרב המחבר",<sup>255</sup> ודחה "ולא דייק לן". מכאן מביא בעל העיטור שיטתו שלו, במונחו הרגיל ומסתבר א: "כיון דקיימא לן כר' יצחק דשלא בשעת הלואה קונה משכון, אפי' באונס אבר חייב, דאי לא קני ליה לכל מילי לא מיקדשא ביה". עוד סייע לדעה זו מלשון רש"י בפסחים הנ"ל, מגמרא בפרק המקבל,<sup>257</sup> וממכות דף טז ע"א,<sup>258</sup> והסיק: "ש"מ מישכנו שלא בשעת הלואתו חייב באונסין וקני ליה לכל מילי, אבל בשעת הלואתו דלא קני ליה הוה ליה עליה שומר שכר ופטור מן האונסין, ומתני' דקתני שומר שכר בשעת הלואתו ודר' יצחק שלא בשעת הלואתו".<sup>259</sup> וכן הכריע אף לפסוק כשמואל, "דהא רב נחמן ונהרדעי מודו ליה, וליכא מאן דפליג עליה", בדומה ללשון רבינו תם.<sup>260</sup> והוסיף: "ובכולהו נוסחאי עתיקא"<sup>261</sup> גרסי' בדלא שוי משכון שיעור וזוי, דכולי עלמא אית להו דשמואל וכו'! והנה גירסא זו שמביא בעל העיטור בשם כוליהו נוסחאי עתיקי תמוהה ביותר. שכן כמה גאונים וכמה מראשוני הראשונים דנו באופן מפורט בדיבור זה שבב"מ ובשבוועות, וכולם הביאו גירסת לית, ולא הזכיר אחד מהם שיש גירסא הגורסת אית, ובכלל זה התשובה בשו"ת מזרח ומערב על שם רב האי.<sup>262</sup> ובפרט רבינו תם, אילו הכיר אותה גירסא היה ממחר לקבלה כמוצא שלל רב, שהיא מאשרת שיטתו, ומכיון שלא הכיר כל גירסא שכזאת, מוטל היה עליו לטרוח וליישב גירסת "לית" באריכות.<sup>263</sup> וכן בכל הנסחים בשבוועות ובב"מ גירסת "לית". רק בשבוועות בכ"פ בכתובה ראשונה: "אית", ונוספה ל' על א' לגרוס: "לית". ואע"פ שצריך לשקול בזהירות רבה דבר שכזה, שמופיע בכתובה ראשונה גירסא שהביאו הראשונים בשם נוסחי עתיקי,<sup>264</sup> מכל מקום לאור הנ"ל קשה לקבל בפשטות גירסת "אית" בכ"פ שם, מה גם ששיבושים מן הסוג הזה שכיחים ביותר

<sup>255</sup> עי' פתח השער לחלק ראשון, עמ' 6, שהכוונה לר' יהודה הברצלוני; תשב"ץ ח"א, סוף סי' טו, שזח"ה, מבוא לפירוש ספר יצירה, עמ' XXIV. וראה נ' דנציג (1987) 59, PAAJR, עמ' 34.  
<sup>256</sup> ומתוכן הדברים צריך לומר שחולק לא רק על הרב המחבר, אלא אף על השיטה שהביא עד כאן, היא שיטת

הרי"ף.

<sup>257</sup> עי' ב"מ קיד ע"ב ורש"י שם ד"ה שומטו, ודף קד ע"א ורש"י ד"ה טעמא.  
<sup>258</sup> וז"ל: "וגרסינן במכות, והרי משכון דרחמנא אמ' השב לו את העבוט, ומשכח ליה קיימו ולא קיימו, נשרפה מאיליה, ביטלו, ששרפה בידים ומיחייב (צ"ל כבכ"י ביהמ"ד וכיו"ב: ומשני) כיון דמיחייב בתשלומין וכו'. ואי איתה דפטור מאונסין משכחת לה קיימו ולא קיימו, שנשרפה באונס שאינו חייב (ר"ל בתשלומין, כנ"ל), ומדלא פריך הכי ש"מ וכו'. ומ"ש "ולא קיימו, נשרפה מאיליה", הוא שלא כשיטת רש"י, עי' רש"י שם טו ע"א ד"ה הניחא, אלא כשיטת ר"ח ודעימיה, עי' ר"ח שם והערות המו"ל; פיה"מ לר"מ מכות רפ"ג, עמ' רלז; רמב"ן למכות טו ע"א, ד"ה גמרא ה"ג; ריטב"א לשם, ד"ה גירסת כל הספרים. וכראיה זו ממכות היקשה בס' ההשלמה (כאן, סי' ד, עה ע"ג) לשיטת הרי"ף, והוא סבר כמותו ותיירץ את הקושיא (ועיי' שם הע' ח), וכן עשה הרמב"ן (להלן עמ' 349). ועי' במאירי (עמ' 317) שהביא ראיה זו לרש"י וראב"ד.

<sup>259</sup> המוסגר ע"פ כ"י ביהמ"ד וכיו"ו.

<sup>260</sup> עיין לעיל הע' 244.

<sup>261</sup> = עתיקי, וכבכ"י ביהמ"ד וכיו"ו, ועיין לעיל הע' 125.

<sup>262</sup> עיין לעיל עמ' 323.

<sup>263</sup> עיין לעיל הע' 244. ובשבוועות מג ע"ב, תוס' ד"ה מתני': "והשתא נמי ניחא הא דקאמר דכ"ע לית להו דשמואל דהוה ליה למימר דכ"ע אית להו דשמואל ... אבל לפירוש רבינו חננאל דמוקי שמואל בדפריש (לעיל שם: "מתני' בדפריש כי קאמר שמואל בדלא פריש, ר"ח גריס איפכא, וכן רבינו תם") הוה ליה למימר דכ"ע אית להו דשמואל ... דמכאן אין ראיה דלא הוה מצי לומר כולי עלמא אית להו כדפרישית" וכו', ועיין שם, וכאן תוס' ד"ה לא. וכן הרמב"ן הביא גירסא זו ("לית") עם כללו בענין שיקול הדעת כשהסוגיא סוברת כדעת אחד החולקים (ועיין לעיל עמ' 306 הע' 82).

<sup>264</sup> ובכמה מקומות לא ניתנה לתופעה זו ההתייחסות הראויה, ובעל דק"ס היה רושם עפ"ר לפי התיקון בלבד.



באותו כ"י, ורובם תוקנו בתוכו. ומכאן נראה לכל היותר שאותם נוסחאי עתיקי שבפני בעל העיטור, לא היו אלא ספרים שנודמנה בהם אותה גירסא כפי שנודמנה בכ"פ. ובעל העיטור נמשך כאן אחרי דברי רבינו תם, כפי שנראה מתחילת דבריו, אלא שבמקום להביא תירוציו של ר"ת הבאים ליישב למה א"י אנו גורסים א"ת, ראה לנכון להעדיף גירסא זו, שהיא מתאימה לשיטת ר"ת והיא נמצאת בספרים אחרים שלפניו.

לשיטתו שר' יצחק מחייב באונסין, בא בעל העיטור לפרש שהאוקימתא כר' יצחק בגמרא כאומרת "כגון שאבד המשכון באונסין".<sup>265</sup> ומסיק הוא ע"פ המשך הסוגיא, שבין ר"א ובין ר"ע סבורים כר' יצחק, והוא במשכנו שלא בשעת הלואתו, ואילו בשעת הלואתו שומר שכר הוא לכולי עלמא, ומשנתנו דברי הכל: "... מתני<sup>266</sup> דברי הכל היא, דהא מישכנו בשעת הלואתו דכולי עלמ' שומר שכר הוא ... ואסיק' מישכנו שלא בשע' הלואתו דכולי עלמ' אית להו דר' יצחק וחייב באונסין ... אבל בשעת הלואתו פטור מן האונסין כשומר שכר, כדקתני מתניתין הלוחה על המשכון שומר שכר".<sup>267</sup>

<sup>265</sup> וכלשון בעל המאור במה שחלק על הרי"ף (עיין לעיל עמ' 331). ישובו הראשון של בעל העיטור לאוקימתא כך הוא: "ד' עקיבא סבירא ליה כר' יצחק וחייב באונסין. ור' אליעזר לית ליה דר' יצחק וסומר שכר הוא שחייב בגניבה ואבירה אבל לא באונסין!" ונראה שפירש לפי אוקימתא זו שבגמרא, ש"אבד המשכון" בברייתא פירושו באונסין, ולא שמענו אפוא מרביר' ר' אליעזר אלא שפטור באונסין בלבד. ברם, כאן מקום להקשות, "קמא לה מתני' דלא כר"ע" — ומכאן נדחק בעל העיטור לפרש: "ומתניתין דקתני שומר שכר איכא לאוקומה כר' עקיבא ולמעוטי שאינו שומר חנם הוא דאמא". מכל מקום, בעל העיטור מתלבט באוקימתא זו לר"א כש"ש, עיין בדבריו. ושמא היתה אוקימתא זו כתובה באחד הפירושים שלפניו. ואפשר שכוונת אותו פירוש בעיקרו היתה להעמיד משנתנו כר"א, עיין שם בדברי בעל העיטור. ועיין להלן עמ' 346 והע' 287.

<sup>266</sup> תחילת הדיבור בכ"י: "אי נמי למאי דסבירא למקשה מתני' ", וכזה בכ"י ביהמ"ד, וכצ"ל. בד"ו: "... למקשיה ממתני' "; במהדורת רמ"י: "... למקשיה דמתני' ".  
<sup>267</sup> המשך לשונו של בעל העיטור כמה וכמה קשיים בו, ועל רובם לא העיר רמ"י. מיד בהמשך למוכח כאן כתוב:

"ולא שנא בשעת הלואתו ולא שנא שלא בשעת הלואתו שומר שכר הוא מדרב יוסף וכן הילכתא", ואין הדברים מתקשרים, לא מבחינת התוכן ולא מבחינת הלשון. ולכל היותר אתה צריך לפרש דיבור זה עם הקודם לו, שתמיד שומר שכר הוא, אלא שבמשכנו שלא בשעת הלואתו חייב אף באונסין. והדברים מגומגמים. בהמשך לדיבור זה, מביא רבינו דעות החכמים, ונשתבשו הדברים במקצת, ומוטב שנעיר עליהם בקצרה לפני שנחזור לנ"ל. לאחר "הילכתא" הנ"ל פתח מיד בשיטתו של רב האי גאון (בנדרפס הושמט ראש הדיבור, ראה לעיל עמ' 329 והע' 199). אח"כ: "והא דכתב נמי ר' ח' הא דאמרן" — כ"ה בנדרפס, וכן בכ"י: "רבי' חננאל". בכ"י ששון: "רבי' אבן מגש". בכ"י ביהמ"ד: "רבי' אפרים", ונכון (ראה לעיל עמ' 330 והע' 204, ושציפנסקי שציינתי שם, הע' 45. וראה כיו"ב סנהדרין גרולה לר"י ליפשיץ, כרך ה ח"ב, עמ' 12-13). אך גם לפי הגירסא הנכונה "רבי' אפרים" נראה שאין הדברים שלמים, שהרי דברי רבינו אפרים מוסבים על דברי הרי"ף (במקום "הא דאמרן" איתא בכ"י ביהמ"ד: "הא דאמר' מ ר' ", וכזה במקבילות. בכ"י: "מהן וכו', ואף תיבה זו אינה אלא שיבושה של "מרן"), ולכן בפתחה ראוי להיות מעין: "והא דכת' נמי רבי' אלפסי ז"ל, כתב עליו רבי' אפרים הא דאמר' מרן' וכו'. ומביא דברי ר' אפרים עד "ספיקא הוי", וממשיך "תמיהא לן הני מילי וניתנהו"; בד"ו: "וכן תמיהא לן הני מילי וליתנהו", וצ"ל ככ"י ביהמ"ד: "וכו' (מכוון להמשך לשון ר' אפרים) תמיהא לן ה"מ וליתנהו" (בכ"י: "תמיה' לן הני מילי דליתנהו"). תמיהה זו של בעל העיטור מוסבת על מה שאמר ר' אפרים "לכולהו תנאי שני' ל הו' בין משכנו שלא בשעת הלואתו למשכנו בשעת הלואתו" וכו', ועל זה אמר בעל העיטור: "אלא לסברא דרבוות' ליכא פלוגתא כלל מדרב יוסף" ("רבוותא" מוסב על ר"ח והרי"ף; "פלוגתא" ר"ל הפרש, שינוי, השוה שער החדש אות נט, והוא עונה על "שני' להו", ועי' שציפנסקי שם, עמ' 311 והע' 57); "ולסברא דילן ליכא פלוגתא אלא שלא בשעת הלואתו חייב באונסין ובשעת הלואתו פטור מן האונסין, אבל בגניב' ואבירה לא שנא בשעת הלואתו ולא שנא שלא בשעת הלואתו ... שומר שכר" — שוב אותו סגנון כנ"ל, שאומר "ליכא פלוגתא" על דבר שיש בו הפרש של ממש. ושוב הביא כאן שיטת שמואל ופירשה, ואח"כ: "וקשיא להו לרבוותא הא דגרסינן בפרק השולח המלוה את חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לבי' דין אין

גם הראב"ד נשא דגלה של שיטה זו. אף הוא חלק על הרי"ף במס' שבועות,<sup>268</sup> וקבע: "קונה משכון קונה לגמרי משמע ואפי' באונסין נמי מחייב עליה", ורק במשכנו בשעת הלואתו שומר שכר הוא. בספר כתוב שם, על המאור בפרקין,<sup>269</sup> כתב: "אמר אברהם, יש לי ראיות רבות על משכנו שלא בשעת הלואתו"<sup>270</sup> בין שנתן לו מדעתו, בין שלא נתן לו מדעתו, שהוא חייב באונסין, משום

משמיטין, ואוקימנא משום דר' יצחק, והתם אפי' בשע' הלואתו כטעמא דירושלמי". והנה, ברור הדבר שלפנינו אותה תוספת לשון שהיתה בספרי התלמוד מסכת שבועות, שיחסנוה לרבנן סבוראי! (ומ"ש "כטעמא דירושלמי", לא ידעתי למצוא מקומו, ולא ציין בשער החדש. ואם אין כאן שיבוש, שמא דייק בענין זה מירושלמי שביעית פ"ה ה"א, לט ע"ג, כגון "שמואל אמר אפילו על המחט", שהרי למה לו לקחת מחט שלא בשעת הלואה ונראה לעיל הע' 94). ועוד צ"ב או הגהה). אלא שבמקום תירוצה של קושיא זו הנמצא בחי' ר"י מיגאש, "אלא לעולם רבי יצחק בתרויהו אמר", כותב בעל העיטור: "ואיכא למימר בשעת הלואתו נמי קני ליה מדרב יוסף וכו' — רב יוסף במקום ר' יצחק, ויש לברר אם הגיעו אליו הדברים בנוסח זה, או שחידש הוא לתרץ כן. ועיין שער החדש אות סב, להמשכם של דברים. לתיבות "דלא הני ה"מ", כתוב בד"ו: "דלא קני ה"מ", ובכ"י ביהמ"ד וכי"ו ליתא לשלש תבות אלה, וברור שהן הכפלה מוטעית מלהלן, ודברי רמ"י באות סג, שהם קשים בפני עצמם, נעשים איפוא קשים יותר. והלשון "כגון שהלוהו על המשכון", קשה לי, ומן הקשר הצירוף צ"ל: הכא עסיקיןן שמשכנו שלא בשעת הלואתו. מן "למר רב מתתיה גאון" ענין בפני עצמו הוא (ועי' לעיל הע' 165).

ע"פ הסגנון שתיארנו בפסיקא זו שמדברי העיטור (אחרי וכן הלכתא), נראה שהיא כוללת הוספות שהוסיף לאחר כתיבתו הראשונה (על פירושו באות מ מודעה, נד ע"ג, כתב רבינו: "זהו לי ארבעים שנה ששקלתי במשקל", וראה עתה מ' גלצר, עטור סופרים, דיסרטציה ירושלים תשד"מ, א, עמ' 51, 131-134), ובשעת הוספה חזר והסיק דיני הסוגיא, לא ע"פ ר' יצחק בלבד כפי שעשה בכתיבתו הראשונה, אלא אף ע"פ דינו של רב יוסף, וכפי שכתב כאן בתירוף קושיית רבוותא: "בשעת הלואתו נמי קני ליה מדרב יוסף". ולהלן אות ק קידושין (ד"ו קח ע"א: רמ"י עו ע"ב) כתב: "ומשכון דעלמא דאמ' רמקודשת שמא מישכנו שלא בשעת הלואתו כר' יצחק. והשתא דקיימ' לן כרב יוסף אפי' מישכנו שלא בשעת הלואתו נמי קני גניבה ואבירה דהא קא מתהני פרוטה, ולסברא דרבוותא כי הרדי נינהו". ויש לומר, שהטעם הראשון כתב לפי שיטתו הראשונה, ואח"כ (והשתא) כתב לפי חזרתו! וכן במלוה על המשכון להלן, כג ע"א, "ואפילו מישכנו בשעת הלואתו הא מחייב בגניבה ואבירה מדרב יוסף". ואותה פסיקא הנ"ל, "ול"ש ... מדרב יוסף, וכן הילכתא", היא לישנא בתרא שהוסיף בעל העיטור כאן, ולכן זרותה שתיארנו לעיל, שלאחר שהרגיש ההפרש בין שעת הלואה לשלא בשעת הלואה בכתיבתו הראשונה ע"פ רבי יצחק, בא כאן להשוותן ע"פ רבי יוסף. ועכשיו מצאתי ספר תקון סופרים על העיטור, לר' רפאל יעקב אברהם גירון (קושטא שנת וית"ן ל"ד, בין ספרי הגר"ש ליברמן ז"ל), וראיתי שאף בספר זה הוקשה לו על סגנון העיטור, שכתב: "ומה שכתב דלא שנא בשעת הלואה ולא שנא שלא בשעת הלואה הוי ש"ש מדר' יוסף, לאו למימרא דשלא בשעת הלואה לא הוי אלא ש"ש, שהרי מדר' יצחק חייב באונסין, וכמו שכתב בראשית אמרינו, אלא יראה וכו', ותיירץ מה שתיירץ (קנ ע"א וע"ב). ולפיסקא הבאה, שבנדפס הובאו דברי רב האי גאון בהשמטת שם אומר, ודברי ר' אפרים הובאו בשם ר' חננאל, קלע מחבר זה יפה למהות הקשיים, ובחלקו לישובם, וז"ל: "וכתב עוד רבינו, והא דכתב נמי ר"ח הא דאמרן משכנו בשעת הלואתו וכו', הנה דברי רבינו צריכין ביאור כאשר יראה הרואה ... וע"כ יראה דיש קיצור בלשון רבינו, והרי היא מן החסרות, ויראה דצ"ל ויש מהמפרשים שפירשו דמשכנו ... היא סברת התוס' ... ואשר אחזה לי עוד דכאן נמי יש מן החסרות, והמכריח לי בזה סיום לשונו שכתב ... הוא לשון רבינו אפרים ממש שרמזתי" (קנא ע"א ע"ב, באריכות).<sup>268</sup> השגות הראב"ד לרי"ף מס' שבועות (בדפו' וילנא, טז ע"ד אחרי הלכות הרי"ף). והובאה ההשגה במיוחס לרייטב"א כאן, ר"ה וכתב הרב אלפסי (עם תוספת לשונות הסבר ונימוק), ובפירוש תלמיד הרמב"ן לשבועות, הו"ל ר"א הורביץ, הדרום לו (תשל"ג), עמ' 89. ושם אותן לשונות ממש (בשינויים קלים) כבמיוחס לרייטב"א, ובשניהם מסיים: "וכן כתב הר"ז ז"ל".

<sup>269</sup> והובאו הדברים בשטמ"ק כאן, ר"ה כתוב בספר המאור.

<sup>270</sup> שלא וכו'. בשטמ"ק: "בין בשעת הלואתו בין שלא בשעת הלואה!" ונראה שהוא עיבוד מוטעה של דברי הראב"ד ע"פ הסגנון בהמשך, וכסגנון הרי"ף שהישיהו הכל. וראיתי שגם בשיטת קדמונים על שלש בבות עמ' שעה, העיר בזה בהע' 40 (ועיין לעיל הע' 216).

ד פ ר ע ו ן [ ה ו א ] ואין אנו צריכין לפרוטה דרבי<sup>271</sup> יוסף בזה<sup>272</sup>. הרי בזה אינו חולק על המאור כדרכו בספר זה, אלא סומך את דבריו בתוספת ראיות. ולדבריו נראה שיפרש קו נה, לא רק שהמשכון ברשות מלוה אלא אף שלו הוא, שניתן לשם פרעון, וכן השיג על הרמב"ם (פ"י מהל' שכירות ה"א), הפוסק כשיטת הרי"ף<sup>273</sup>. ואמר: "א"א אין אנו מודים לו ולרבותיו בזה, שאם משכנו אחר הלואתו קונה אותו אף לאונסין כרבי יצחק"<sup>274</sup>.

מאסף מחנה זה בתקופת הראשונים היה ר' ישעיה דיטראני, בעל תוספות רי"ד. בספר המכריע שלו, סי' צא, כתב: "בדין המלוה את חבירו על המשכון ראיתי חלוקות<sup>275</sup> בין הגאונים". תחילה הביא דברי רב האי גאון, פירשם ודחאם<sup>276</sup> ואח"כ הביא דעת הרי"ף, רמב"ם ור' חננאל, ועוד הביא שיטת רב צמח גאון, רב מתתיה גאון ורב עמרם גאון<sup>277</sup>. ויצא הרי"ד חוצץ על עיקר שיטתם של החכמים האלה במה שרצו לעשות המלוה שומר שכר: "אבל הא קשיא לי לפסק שלהם כי כולם השוו לדעת אחת ... כדין שומר שכר... ולא חילקו בדבר זה בין משכנו שלא בשעת הלואתו ובין משכנו בשעת הלואתו". והסיק: "דהיכא דמשכנו שלא בשעת הלואתו דכולי עלמא אית להו דרבי יצחק, אם נאנס המשכון חייב המלוה לשלמו כקו נה<sup>280</sup> קנין גמור, משמע לעמוד ברשותו ולהתחייב באונסיו. ואם קידש בו את האשה מקודשת, כדאמרינן בפרקא קמא דקדושין, ואי אמרינן דלא קני ליה קנין גמור להתחייב באונסיו אמאי יכול לקדש בו את האשה, אילו הפקיד לו חבירו חפץ ויתן לו שכר לשומרו וקידש בו את האשה מי הויא מקודשת, הכא נמי לא תהיה מקודשת כיון שגוף המשכון אינו שלו ... אלא ודאי מדאמרינן מקודשת שמע מינה שגוף המשכון קנוי לו קנין גמור עד שיפרענו להתחייב באונסיו". על זה הוסיף ראיות מלשון הסוגיא והאוקימתות<sup>281</sup> והסיק שוב: "אלא לאו שמע מינה קנין דרבי יצחק קנין גמור קאמר שהרי הוא שלו עד שיפרענו, וחייב באונסיו". באוקימתת הברייתא כר' יצחק, הרי (לשיטת הרי"ד) ר"ע אינו מחייב אלא כשומר שכר, "אלא הוה סלקא דעת י' למימר דאפילו באבד על ידי אונס הוה מחייב"<sup>282</sup>. מכאן בא לפסוק בהלכות הללו על פי שיטתו: משכנו שלא בשעת הלואתו חייב באונסין כר' יצחק, ואם קידש בו מקודשת;

<sup>271</sup> צ"ל: דרב, כבשטמ"ק. בס' כתוב שם כ"י ביהמ"ד Rab 750: דר'.

<sup>272</sup> והשוה פירוש רבינו לב"ק מט ע"א (עמ' קכט), וכתב שם: "בעל חוב קונה משכון, בין לפירעון בין לאונסין".

<sup>273</sup> והשוה גם בפירוש המשניות כאן.

<sup>274</sup> עיין שטמ"ק לב"ק קד ע"ב ד"ה וז"ל הראב"ד (ומובא במיוחס לריטב"א שם), ודברי הרשב"א על שיטת הראב"ד

בשטמ"ק שם ד"ה ונכון. ועיין לעיל הע' 109.

<sup>275</sup> עיין לעיל הע' 173.

<sup>276</sup> בשבלי הלקט: חילוק.

<sup>277</sup> עיין לעיל עמ' 323.

<sup>278</sup> עיין לעיל עמ' 329.

<sup>279</sup> עיין לעיל עמ' 323.

<sup>280</sup> בשבלי הלקט: דקונה.

<sup>281</sup> וזה קיצורן ופירושן: אם קנין ר' יצחק כשומר שכר הוא, למה אמרנו שבשעת הלואה כ"ע לית להו דר"י

(עי' לעיל הע' 197). הרי תנא קמא במשנתנו אומר שומר שכר, וזה כר' יצחק. ולמה לנו להסתפק כר' יצחק במשכנו בשעת הלואתו מ"א מר, הרי כך סברו ר"ע ותנא דמתניתין, והלכה כמותם לעומת ר"א (והכתוב בס' המכריע עג ע"ג: "ואמרינן נמי עד כאן לא משכנו ... לא אמרינן", צ"ל כשבלי הלקט: "עד כאן לא קא"ר יצחק אלא במשכנו ... מ"א מר"ו והראשון הושמט ע"י הדומות). בזה זיהב לספר המכריע דפוס לובלין, קלא ע"א אות ז, היקשה על הדיבור כולו: "לא יכולתי להבין הרברים הקדושים שכתב רבינו ז"ל, ודבריו ממש בכאן הם כספר החתום מכל צד ופינה" וכו' עיי"ש, ועיין לעיל הע' 124.

<sup>282</sup> כבעל המאור (לעיל עמ' 331), ובעל העיטור (לעיל עמ' 343 והע' 265).

בשעת הלואתו לא קנאו לחיוב אונסין אלא שומר שכר הוא, ואם קידש אינה מקודשת.<sup>283</sup> ואע"פ שר' יצחק עצמו אמר שקנה אף בשעת הלואה, לפי גירסת רבינו בשבועות וגיטין,<sup>284</sup> הרי להלכה כולי עלמא לית להו דר' יצחק בזה.<sup>285</sup>

בפסקי רי"ד לקידושין, ח ע"ב, כתב רבינו סברה שיהא המשכון של מלוה במשכנו שלא בשעת הלואה:<sup>286</sup> "דקאי לגוביאנא שרשיי למוכרו ולהיפרע מעותיו כדתנן (ב"מ פ"ט מ"ג, ק"ג ע"א) משלשים יום ... אבל מישכנו בשעת הלואתו אינו רשאי למוכרו דלא חשיב דידיה ... אבל משכון דלאחר מתן מעות מיחייב באונסיו, ומשום הכי קנייה והוי דידיה". ולפסחים לא ע"ב: "קנאו המלוה והרי הוא שלו ויכול לקדש בו את האשה".

הרמב"ן הוא שנעשה, כדרכו, התומך הגדול של שיטת הרי"ף, וסברותיו הובאו שוב ע"י הרבה ראשונים אחריו. בחידושיו בב"מ כאן אמר את סברתו כנגד פירוש רש"י, ובמלחמות ספ"ז של שבועות, כנגד בעל המאור. רש"י פירש מימרת ר' יצחק בחיוב אונסין, ומרחיב הרמב"ן את המשתמע מזה לפירוש הסוגיא, דהיינו "דמאן דאית ליה דר' יצחק (כלומר, ר"ע) חייב אפי' באונסין". את השיטה הזאת בא הרמב"ן לסתור — את האוקימתא שבסוגייתנו "כדר' יצחק" מפרש הרמב"ן כאוקימתא של משנתנו. ומכאן קשה, "מתני' דקתני ש"ש מני"? הרי לרמב"ן פסקא ב' שבסוגייתנו ממשיכה את אוקימתת המשנה שבפסקא א', ולכן: "וא"ת דר' אליעזר היא, ומאי אבד דפטר ר' אליעז' באבד באוני', לא דאי ק, דקמה לה מתני' דלא כר"ע, ואנן השת' לאוקומא כר"ע מהדר'".<sup>287</sup> ועוד, אם אוקימתא זו בדר' יצחק בחיוב אונסין מדברת, היה לגמרא לציין את המעבר משומר שכר, "דה"ל לאקשוי בהדי' ולפרוקי בגמ' בהדיא אבדו שטבעה ספינתו" וכו'. גם מקשר הרמב"ן את האוקימתא בפסקא הראשונה שבסוגייתנו עם ההלכה של רבי יצחק — "משמ' דמ"ה עדיף שלא בשע' הלואתו משעת הלואתו משו' דר"י! ומכאן, שאם תפרש ר' יצחק בחיוב אונסין, כפירוש רש"י, היה לגמרא להקשות בפסקא א' קשיא דרבי יצחק!<sup>288</sup> סיום קושיותיו של הרמב"ן בודאי היה בעל משקל רב בעיניו, לאמור: רבינו האי גאון, ר"ח ורי"ף כולם פירשו שומר שכר.

<sup>283</sup> ברור שיש השמטת הדומות בספר המכריע כאן, ויש להשלים ע"פ שבלי הלקט: "... ואם קידש בו את האשה (מקודשת), ואם משכנו בשעת הלואתו לא קנאו להתחייב באונסין אלא הוה ליה עילויה כשומר שכר, ואם קידש בו האשה (אינה מקודשת)" (והשוה זר זהב שם, אות ח).

<sup>284</sup> עיין לעיל הע' 124. אבל בפסקי רי"ד לקידושין ח ע"ב כתב: "שקונה משכון, פי' דוקא שמישכנו שלא בשעת הלואתו ... דר' יצחק לא מייירי אלא במשכון דלאחר מתן מעות", ועיין להלן סברה שכתב שם.

<sup>285</sup> עיין לעיל הע' 197. וכאן הביא רבינו בשם רבינו יצחק (רי"ף), קידושין פ"א, שפסק דלא שנא משכון בשעת הלואה, לא שנא משכון שלא בשעת הלואה, מקודשת, וחולק עליו. וכן בפסקי רי"ד לקידושין ח ע"ב, מהדר' ר"א ליס, ירושלים תשל"ז, עמ' רעז, מביא כאותו לשון בשם רבינו יצחק (= רי"ף). וליתא שם בדפוס הרי"ף שלפנינו (והשוה הערה בשבלי הלקט לכאן, והע' 179 בפסקי רי"ד גיטין לשם). וכן לא היה לפני הר"ן שם, שכתב מדעת עצמו: "והא דר' יצחק בכל ענין היא אפי' משכנו (שלא) בשעת הלואתו, וכמו שכתבתי במקומות אחרים בס"ד". ובהערה לשבלי הלקט הנ"ל כתב "כן גירסת המפרשים שם", ולא ידעתי מה כוונתו. ורק בסוף הסימן כולו מוסיף הרי"ד ראייה מרש"י בב"מ ובפסחים, בלשון "וכך מצאתי שפירש המורה". ולשון עצמו לעיל, "לעמוד ברשותו", קרוב קצת לסגנון רש"י שהביא בסוף "כולו ברשותו ובשמירתו עומד". ושם באופן טבעי נודמן לו אותו סגנון, שנמשך אחר גירסא ידידיה, גמ' ורש"י. דברי שאר החכמים שסברו כן לא הובאו ע"י רבינו בזה.

<sup>286</sup> עיין לעיל הע' 284.

<sup>287</sup> מן הסגנון "ולא דאיק" נראה קצת שהיתה סברה זו כתובה באחד הספרים שלפני הרמב"ן. וכן כסברה זו כתוב

בספר העיטור. ועיין לעיל הע' 265.

<sup>288</sup> והשוה ר"י מיגאש (לעיל עמ' 330).

אף לא נמנע הרמב"ן מלהביא את הראיות שכנגד, ובראשן משמעות הלשון: "וא"ת והלא קונה משכון לגמרי משמע",<sup>289</sup> וכן משמעות הסוגיות האחרות, בענין שביעית,<sup>290</sup> מטלטלין אצל בניו וקידושי אשה.<sup>292</sup> ומתרץ שאם כי קנה לגוביינא, אינו חייב באונסין "כיון שהוא חייב להחזיר", וגם "אין כל ההנאה שלו, שאינו יכול להשתמש בו".<sup>293</sup> מכל מקום כיון שנהנה לעניינים אחרים נעשה שומר שכן.<sup>294</sup> והוסיף הרמב"ן עוד "ראייה" לדבר מב"ק לו ע"ב, מענין נזק שתפס את השור לגבות ממנו ונעשה שומר שכן, ואומר: "והתם משכנו שלא בשעת הלואתו". והאריך הרמב"ן קצת בראיה זו, אבל באמת לא נזכר שם ענין משכון כלל, רק שהר"ח (שפירש ר' יצחק בשומר שכן) מביא שם ענין משכון, ואף הרמב"ן מסיים: "וכן כתב שם ר"ח".<sup>295</sup>

הרמב"ן עובר משיטת רש"י לדון בלשון מי אמר שכגמרא, והקושיא ש"קשי' להו לרבנן קשישי".<sup>296</sup> במקום התירוצ' לקושיא זו שהביא ר"י אבן מיגאש, כותב הרמב"ן בשם: "איכא מאן דניחא ליה, התם בשעהלוהו בשטר והניח לו משכון עליהם דהתם לגוביינא אותביה וקני".<sup>297</sup> את התירוצ' הזה דחה הרמב"ן בכמה ראיות,<sup>298</sup> וקובע שיטתו שלו: "ואפשר לומר דהא דאמר' הכא מי אמר, לאו למימרא<sup>299</sup> דלא אפשר למימר הכי, אלא ה"ק, מי שמעת ליה הא מילתא בהדיא, ומיהו אם הוצרכנו לתרץ כן אמר' דבכל ענין אמר' ה".<sup>300</sup> ואכן מוסיף רבינו שבגיטין ובפסחים "נמנו וגמרו דאיתה לדר' יצחק אפי' במשכנו שלא<sup>301</sup> בשעת הלואתו, ויש בתלמוד כיוצא בזה שהוא מקשה קושיא על דרך

<sup>289</sup> כלשון ר' אפרים: "דקונה משכון, כלומר לגמרי משמע" (לעיל עמ' 330 והע' 205). והשוה ר"י מיגאש, שלאחר שכתב שיטת הרי"ף, מקשה: "ואם תאמר ... שקונה משכון קאמר אלמא לגופיה הוא דקני ליה" (שם).

<sup>290</sup> גיטין לו ע"א, כנ"ל.

<sup>291</sup> כפי שהביא בעל העיטור, עי' לעיל עמ' 342 והע' 257.

<sup>292</sup> קידושין ח ע"ב, כנ"ל.

<sup>293</sup> והשוה ר"ן כאן, ד"ה מניין (והובאו הראיות שוב בפירוש תלמיד הרמב"ן לשבועות, הדרום לו, עמ' 89). ועיין

לעיל עמ' 311 והע' 106.

<sup>294</sup> עיין להלן עמ' 362-363.

<sup>295</sup> ועיין לעיל הע' 81.

<sup>296</sup> עיין לעיל עמ' 313 והע' 115.

<sup>297</sup> עיין רש"י ד"ה אבל הלוהו אלף זו בשטר. ועיין חידושי הרמב"ן לשבועות מד ע"א. ושם, לאחר שכתב קושיית רבנן קשישי, הביא את התירוצ' "וכתב בה"ג ז"ל בהלכות שבועות" וכו', ואף בעל הלכות גדולות מחלק בין אם כתב שטר או לא כתב, אלא ששיטתו הפך שיטת רש"י שהביא רבינו כאן (עיין לעיל עמ' 321), וראה להלן, הע' 402.

<sup>298</sup> ואף מוסיף על קושייתם מפסחים לא ע"ב.

<sup>299</sup> כצ"ל, וכ"ה בכ"י אוכספורד 442.1. בנרפס: "למרמא", כפי שהוא במקורו, כ"י אוכספורד 443, ושם נקודה מעל

התיבה.

<sup>300</sup> והוא כאותו תירוצ' שקבעו רבנן קשישי בספרי הגמרא במס' שבועות (לעיל עמ' 314). אף בעל המאור כתב כאותה שיטה בשם יש מי שסובר (לעיל עמ' 315 הע' 127), אלא שדחה אותה: "והאי סברא ליתא, דלא עקרינן אוקמתא דשמעתא דאתוקמא בדוכתא גבי הלכתא דדיני משום אוקמתא דעלמא דנסכי לה בגיטין אגב גררא דשמיתא". וכבר העיר הרשב"א ששיטת הרמב"ן כאותה שיטה שדחה בעל המאור: "והפירוק הנכון הוא מה שכתב הרב בעצמו ז"ל (= בעל המאור) משום אחרים ... והרמב"ן ז"ל נ"ר (ו) חזק הסברא הזו בראיות נכונות" וכו' (חידושי לגיטין לו ע"א, ד"ה הא דאמרין; במהדר' ר"י סקלר לי' "ז"ל"). וכן כבר בדברי הראב"ד בהשגתו על בעל המאור (ספר כתוב שם, גיטין רפ"ד, עמ' 59) כשיטת רמב"ן (השוה רב"ז בנדיקט, תורה שבעל פה ה, עמ' צט, הע' 62): "דאיפשר דר' יצחק בכל ענין קאמר" וכו'.

<sup>301</sup> התיבה מיותרת (אף שישנה בכ"י).

הספק<sup>302</sup> וכו'. ואמנם הוסיף, "וכל זה לדעת הגאונים ז"ל, אבל לדברי רש"י ז"ל א"א לומר כן ... והוא צריך לתירוץ אחר".

בדומה לדברים האלה כתב הרמב"ן בספר המלחמות במס' שבועות, נגד בעל המאור, כשיטתו, שלא קנה המלוה אלא למקצת דברים, ונעשה שומר שכר. ושם הוסיף הרמב"ן עוד ראייה: "והם אמרו אומן קונה בשבח כלי, ומקדשין בו את האשה, ואינו אלא שומר שכר, דתנן כל האומנין שומרי שכר". וכזה כתב הריטב"א.<sup>303</sup> אבל קשה לי ראייה זו, ואדרבה, נראה לומר שלשיטת אומן קונה בשבח כלי (ואין הלכה כמותה) קנה האומן, והוא שלו, ואפילו קלקל אח"כ במזיד פטור, ואינו חייב כשומר שכר אלא על מה שנתן לו בעל הבית, ולא בשבח כלי. ולשיטה זו, מכיון שהוא שלו מקדש בו את האשה.<sup>304</sup> את שיטת עצמו הביא הרמב"ן שם בזה"ל: "ואותה השמועה שבמס' גטין על דעת י מ ס י ע א ל ד ב ר י ר ב י נ ו ה ג ד ו ל ז"ל, לפי שאני אומר דמאי דאמרי' בגמרא הכא משכנו בשעת הלואתו מי אמר, לא על דרך הברירה נאמר אלא על דרך ספק, לומר לך שלא שמענו ממנו דבר זה בפירוש, ואפשר שלא אמרו אלא במשכנו שלא בשעת הלואתו ... אבל אפשר גם כן לומר דאפילו במשכנו בשעת הלואתו נמי כך דינו, וכשהגיעו שם במסכת גטין ... אמרו דאיתא לדר' יצחק אפי' במשכנו בשעת הלואתו" וכו'. ויש לפרש לשונו כיצד מסייעת סברה זו לדברי הרי"ף כמה שחלק עליו בעל המאור, דהיינו אם קנה לגמרי, או קנה כשומר שכר. ונראה שפירוש, לשיטת הרי"ף, שאמר לא שנא ולא שנא, שומר שכר, נחא. אבל לבעל המאור, שאומר שלא בשעת הלואתו קנה לגמרי, אי-אפשר לומר שבגטין הכריעו ב מ י א מ ר שאמנם אמר, שאם כן בשניהם קנה לגמרי, וכיצד תוקם משנתנו האומרת שומר שכר. וכפי שהיקשה על רש"י בחידושי ב"מ: "שאלו קנאו כר' יצחק אפי' במשכנו בשעת הלואתו היה מתחייב באונסין, אי הכי מתני' דקתני שומר שכר לא איתא כר' יצחק".<sup>305</sup> ועל ידי כך עשה הרמב"ן אף את ענין קידושין במשכון (ומלוה על המשכון לענין שביעית) ראייה לשיטתו נגד בעל המאור!<sup>306</sup> ובמלחמות בשבועות שם, הוסיף ראייה מפיסקא ב' בסוגיותנו, שלשיטתו אוקימתא דר' יצחק אף על המשנה אמורה, וכן מפיסקא א'. הפרש סוגיות ב"מ ושבועות לענין זה משתמע יפה מדברי הרמב"ן, שהרי בסוגיית שבועות לא הוזכר שומר שכר. ולכן רק אחרי הראיות מב"מ מביא הרמב"ן ע"י דיוק: "ושמעתין נמי דיקא דקס"ד דר' עקיבא כר' יצחק וקתני א ב ד, ואבר בשמירת שומר שכר במשמע,

<sup>302</sup> עיין להלן הע' 305.

<sup>303</sup> כאן, סד"ה מתני' הלוח, עיין שם היטב.

<sup>304</sup> עיין ב"ק צח ע"ב צט ע"א. ועי' מ"ש בסיני עו (תשל"ה), עמ' עכ"ע ובהע' 177 שם (ובציזן שם צ"ל: הע' 770). ופסק הרמב"ם, "אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך, אין שומעין לו, שאין האומן קונה בשבח כלי שעשה" (פ"י מהל' שכירות ה"ד). ומשמע, למאן דאמר אומן קונה בשבח כלי אומר לו הא לך דמי צמרך ולך, ואפילו קלקלו בידים אין האומן חייב על השבח, ואינו שומר שכר עליו, אלא הוא שלו. וכזה כתב כבר הש"ך סי' עב ס"ק ט, קפ רע"ב, עיין שם. (ובדברי הרמב"ן כה סע"א מדפי הרי"ף "ולא מחייב ב ע ו נ ש י נ", צ"ל: באונסין).<sup>305</sup> ואמנם בעל המאור בגיטין פ"ד (כט ע"ב מדפי הרי"ף) כתב פירוש אחר (כסגנון תירוציו של רבינו תם בנידון, שהבאנו לעיל), והרמב"ן כתב שם במלחמות: "אלו דברים בלא טעם, אבל אנו כבר הארכנו בענין זה בפ' שבועות הדיינין על דעת הגאונים ז"ל".

<sup>306</sup> והמשך בראיה באותו סגנון, ע"פ קידושין יט ע"א, וכ"ה בחידושי לשם ד"ה המקדש במלוה, עיין שם (ובמלחמות הנ"ל כתוב ר' יוסי בר חנינא, וכ"ה פעמיים בחי' הרשב"א פסחים לו ע"א ד"ה הא דאמרינן בשם הרמב"ן, כנראה מכאן. אבל לפנינו ר' יוסי בר יהודה, וכ"ה בחידושי של הרמב"ן הנ"ל). ברם שיטה אחרת בזה בתוספות שם ד"ה במלוה, ולפי דבריהם אין מדובר כאן בקידושי משכון. ועיין בסוף דבריהם מה שאמרו על קניית "משכון" באמה עברה, ועיין רשב"א לקידושין שם.

ואע"ג דאפשר לך לדחוייה בטבעה ספינתו בים דחוייה היא, ואין שומעין לך".<sup>307</sup> לקראת סוף הדיבור הביא הרמב"ן קושיא לשיטתו ממס' מכות טז ע"א (והיא שהביאה בעל העיטור כראיה לדבריו),<sup>308</sup> וכתב "לאו קושיא היא" וכו', וסיים: "וקצרו של דבר ... אין עליך לדון אלא כדברי רבינו הגדול ז"ל, וכך הסכים רב יהוסף תלמידו, וכ"כ רבינו חננאל, ואף הגאון רבי' האיי וכל הגאונים ז"ל. אמנם רבינו שלמה ז"ל חלוק בדבר, והאמת יורה דרכו".

הרי שהרמב"ן כתב כשיטת הגאונים, שרצו לשלב וליישב המימרות לפי מהלך הסוגיא, ולתאם המקורות אלו עם אלו ורש"י ודעמיה נמשכו אחר פשוטה של מימרא בפני עצמה, גם שאינה מתיישבת לגמרי במהלך הסוגיא. ואף שיטה היא אצל רש"י לעשות כן, בכמה וכמה מקומות.

שיטת הרמב"ן<sup>309</sup> השפיעה על החכמים מבית מדרשו, כרגיל,<sup>310</sup> אבל כבר בסמוך לזמנו חלקו עליו. הרשב"א הביא דברי הרמב"ן בפירוש מימרא דר' יצחק, וכתב (ובזה בפשוטה של סוגיא מדובר): "ואני אומר כי אפשר לומר כדברי רש"י בעיקר דינו של ר' יצחק למסקנא דאסיקנא הכא דר' יצחק לא אמר אלא במשכנו שלא בשעת הלואתו" וכו'.<sup>311</sup> וכן במה שפירש הרמב"ן בלשון ותסברא וכו', כתב הרשב"א: "עד כאן מהענין נכון, אלא שהלשון אינו מתיישב בעיני היטב בכל כי האי גוונא, דלשנא דהניחא אי אית ליה הכי קא נסיב לה תלמודא, אי נמי באימר דשמעת ליה, אבל התם בשבועות, וכן בפרק השוכר שבמציעא, מתמיהין בה ותסברא אימר דאמר רבי יצחק וכו', ו ה א י ל י ש נ א ל י ש נ א

<sup>307</sup> עיין לעיל עמ' 315, ד"ה בדברי רבי עקיבא.

<sup>308</sup> עיין לעיל עמ' 342 והע' 258. ועיין הע' 291.

<sup>309</sup> שדחית הגמרא היא על דרך ספק. וכן כתב הרמב"ן במלחמות, פסחים פ"ב (ט ע"ב), ד"ה ועוד אתמר: "לאו אוקימתא דסמכא היא אלא אימר קאמר, והוא דאימר קא הויה, והא ובשאר דוכתא מתוקמא אפילו במשכנו בשעת הלואתו".

<sup>310</sup> בחידושי הרשב"א לשבועות (מהדו' ר"א סופר, עמ' 150 ד"ה ג) הביא לשון רבנן סבוראי (עי' לעיל עמ' 313), וסיים: "ולית' בגמ' ... וא"מ מ"מ ק' ... וי"ל דאה"נ דר' יצחק בכל צד אמרה, והא דהא דחיה בעלמ' הוא, וה"ק מהא ליכ' למשמ' מינה מידי דלעולם אימא לך דכי א"ר יצחק ה"מ במשכנו בשעת (צ"ל: שלא בשעת) הלואתו אבל שלא (התיבה נמחקת) הלואתו לא אמ', אבל איברא דר' יצחק בכל צד אמרה". ובחידושי המודפסים: "ומאי דאמר' ותסבר' ... כתבתי הכל בארוכה בפרק האומנין גבי המלוה על המשכון בסייעת' דשמ'". אבל עיין להלן עמ' 350. בחי' ריטב"א כאן, ד"ה ותסברא: "... כדכתי' לעיל וגם כפ' השולח ובפ' כל שעה, והתם אכרחנא דהא דאמר הכא דחיה בעלמא היא, דסוגיין בעלמא דאפ' כשמשכנו בשעת הלואתו אמרה ר' יצחק, וכן דעת הגאונים, וכן דעת הרמב"ן". ובקצרה בחידושי לקידושין ח ע"ב, ד"ה איתיביה.

על החידושים המודפסים על פסחים על שם הריטב"א עי' לעיל עמ' 336 הע' 242. בחידושים מכ"י לגיטין שהו"ל ליכטנשטיין בשם חי' ריטב"א, אין שם מענין הזה לדרך לז' ע"א שם, ובמודפסים לגיטין שהו"ל הנ"ל בשם חי' רבינו קרשקש: "... אינו אלא דחיה בעלמא, ור"י ודאי בכל אמר, והכי מוכח הכא ובפסחים, ובכ"מ כתבתי יותר מזה בס"ד". בחי' ר' דוד לפסחים לא ע"ב: "ואיכא למימר דר' יצחק בכל משכון נמי קאמר, ואע"ג דמקשי' אימר דשמעת ליה וכו', וכבר כתבנו זה במס' קדושין".

בר"ן כאן: "קושטא דמילתא הוא דר' יצחק בכל ענין קאמר ... אלא הכא דרך דחוי בעלמא הוא" וכו'. וכוזה בחידושי לשבועות ספ"ו (עמ' סז), והשוה ר"ן על הרי"ף גיטין פ"ד (יט ע"ב מרפי הרי"ף), ובחידושי לפסחים לא ע"ב: "קושטא דמילתא דלר"י לא שני ליה בין משכנו בשעת הלואתו למשכנו שלא בשעת הלואתו" (עמ' סה). והשוה חידושי לרי"ף קידושין פ"א (ד ע"ב מרפי הרי"ף). ובר"ן על הרי"ף שבועות ספ"ו: "והרמב"ן ז"ל אמר ... דרך דחיה איתמר ... ובפרק האומנין אכתוב עוד בזה בסייעתא דשמאי, לפי שעדיין לא נתיישבה דעתא באחד מן הדעות". והשוה בפירוש תלמיד הרמב"ן לשבועות, הדרוס לו, עמ' 89, ונמוקי יוסף כאן, ולגיטין עמ' צד.

<sup>311</sup> כאן בשטמ"ק ד"ה והכא בדשוה, עיי"ש.

ב ר י ר א מ ש מ ע, ולא דספיקא, אלא שהענין מתחזור בו וראוי לסמוך עליו.<sup>312</sup> וכזה כתב המאירי,<sup>313</sup> וכן יש מן האחרונים שדחו דברי הרמב"ן.<sup>314</sup>

המאירי אף סיכם את השיטות ("ויש חולקין בזו הרבה" וכו'), ורמז לבעיות (בדקות, כדרכו): "ומה שאמר ר' יצחק מנין לבעל חוב שקונה משכון, ר"ל במשכנו שלא בשעת הלואתו, אם אתה מפרש קונה משכון להתחייב באונסיו, אין הלכה כדבריו, ואם תפרשה לענין חיוב גנבה ואברה, הלכה כמותו במקצת" וכו'.<sup>315</sup> הרי אם אתה רוצה לאחוז בפירושי המימרא כפשוטה, ובתוכן פסקי הגאונים, אין לך ברירה אלא לעקור הכרעת הסוגיא: דכולי עלמא אית להו דר' יצחק. בין האחרונים, האריך בעל הש"ך בענייננו מאד, עד כדי מעין קונטרס בפני עצמו (ח"מ סי' עב, ס"ק ט), בו תמך בשיטת רש"י, שלא כשיטת רוב הפוסקים,<sup>316</sup> וכן עשה בעל פני יהושע, בדבריו החשובים על סוגייתנו.<sup>317</sup>

<sup>312</sup> בחידושו לגיטין לו ע"א ד"ה הא דאמרין, עיי"ש. ושם דבריו שהבאנו לעיל לב"מ נכתבו אח"כ, ויישב גם את הענין לפי המסקנא.

<sup>313</sup> המאירי לשבועות (מהדר' לנגה, עמ' 172) הביא פירוש זה של מ"א מ"ר, כלשון ספק, בשם "גאוני ספרד". בהע' 331 שם ציין: "הר"י אבן מיגאש כאן" (וכן העיר ללשון המאירי במהדר' ליס, עמ' קע, הע' 464, וציין לשם בד"ה הא). אבל אין הפירוש מתאים לדבריו של הר"י מיגאש. ואע"פ שהיקשה ר"י מיגאש מגיטין, הוא מלשון רבנן קשישי (ראה לעיל עמ' 314), ואין שם הפירוש על א"מ ר' וכו' ש"דרך דחיה נאמרה". ובודאי הכוונה במאירי לרמב"ן. ואכן "גאוני ספרד" הוא אחד מן הכינויים שבפי המאירי בבית הבחירה שלו שצריך עוד בירור רב (וכן עד עתה, רק מעט יחסית מן הכינויים עם הבאות בתוך דברי המאירי זוהה ככינוי לרמב"ן). והביא המאירי את הדברים האלה כראיה לשיטת הר"ף, וכנגד דעת "גדולי המפרשי" (= ראב"ד), האומר שאינו קונה משכון בשעת הלואה (עי' לעיל עמ' 344). והמאירי דחה שיטת הרמב"ן על פי מה "שגדולי הפרשי פירשו" (צ"ל: המפרשים, וכ"ה במהדורת ליס) = הראב"ד. וכן במיחוס לריטב"א ב"מ כאן (צט ע"ב), דחה מעין שיטת הרמב"ן בלשון: "ואבל למה שכתב הראב"ד ז"ל" (השוה הע' 336 במאירי שבועות שם), כלשון שבמאירי. והשוה שיטת ר"ת (לעיל עמ' 299 הע' 36) בגיטין לו ע"א, תוס' ד"ה שאני. וכן דחה המאירי עצמו את שיטת הרמב"ן "ממה שאמרו כאן דרך הנחה פשוטה אימר דאמ' ר' יצחק וכו', ואין לשון זה נהוג בתלמוד אלא במה שהוא פשוט אצלם" וכו', עיי' שם. והביא דעת הרמב"ן בסתם בבית הבחירה לב"מ, עמ' 315, ולגיטין עמ' 162 בשם יש אומרים.

<sup>314</sup> הש"ך כתב: "סוף דבר איני רואה שום טענה נכונה בכל דברי הרמב"ן בס' המלחמות" (סי' עב ס"ק ט, קעט ע"ד). בפני יהושע: "אלא דלכאורה דברי הרמב"ן ז"ל דחוקים יותר, דהא פשטא דלישנא ותסברא משמע דמסברא פשוטה קאמר" (כאן ד"ה גמרא ותסברא, וראה לגיטין לו ע"א רש"י בד"ה שאני משכון).

<sup>315</sup> לב"מ, עמ' 315, עיי"ש ובהמשכו. ועיי' שו"ת הר"ן, סימנים יח"כ (מהדר' פלדמן, עמ' פד).  
<sup>316</sup> על הנפסק בש"ע כתב: "אזיל לטעמיה שכתב בבי" דכל הפוסקים סוברים דאף שלא בשעת הלואתו לא הוי אלא שומר שכר לבר מרש"י שסובר שחייב באונסין, אבל לפענ"ד עיקר הש"ס כרש"י, וגם דעת הרבה גדולי הפוסקים הוא כן, וכמו שאבאר. ולפי שהתוס' והרבה גדולים חלקו על רש"י מוכרח אני להאריך, ואף שאינני כדאי להכניס ראשי בין ההרים גדולים, מ"מ הלא התורה מונח בקרן זוית וראיות ברורות יתנו עדיין ויצדקו. חדא דלישנא דאמרין בכמה דוכתיה בש"ס וכדרכי יצחק דאמר ר' יצחק ב"ח קונה משכון, משמע שקונה המשכון ויש לו בו קנין גמור, ואי לא הוי אלא ש"ש לא שייך ביה לומר שקונה המשכון ... ואם איתא דר' יצחק לא קאמר אלא לענין דהוי ש"ש ... א"כ הדרא קושיא לדוכת' צדקה מניין" וכו', וראוי היה להעתיק כל דבריו לולא אריכותם. ודן בשיטות כמה ראשונים, ואף פסק הלכה למעשה: "דאם עדיין לא שלם הלוח מצי למימר קים לי כרש"י".

<sup>317</sup> ועיי' חידושו לגיטין לו ע"א ד"ה רש"י, שכותב לשיטת רש"י למסקנת סוגיין בב"מ: "ולפ"ו הדרינן למילתא קמייאת לסברא החיצונה דלעולם שייכא מילתא דרבי יצחק אפילו בשעת הלואה, ואידי ואידי חייב באונסין". והיפנה כמה פעמים לחידושו בשבועות סוף פרק הרינין, אלא שלא זכינו לדבריו הזכים, וחבל.



בטעם דין שומר שכר שבמשנתנו, ויחסו לסיום הסוגיא, חלקו המפרשים שוב. והנה, מחלוקת רבה ורב יוסף בשומר אבדה נמצאת בב"ק נו ע"ב, והובאה בב"מ כט ע"א, וכן בנדרים לג ע"ב-לד ע"א נרמזה שיטת רב יוסף בלשון: "פרוטה דרב יוסף". בב"ק, לאחר הבאת עצם לשון המחלוקת, פירשו: "רבה אמר בשומר חנם דמי, מאי הנאה קא מטי ליה, רב יוסף אמר כש"ש דמי, בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה<sup>318</sup> ריפתא לעניא הוי כש"ש. איכא דמפרשי הכי, רב יוסף אמר כש"ש דמי, כיון דרחמנא שעבדיה בעל כורחיה הלכך כש"ש דמי". סוגיית נדרים נושאת ונותנת רק בטעם "פרוטה דרב יוסף", וקרוב שהטעם השני בב"ק בשם "איכא דמפרשי" (בכתביהיד: איכא דפריש)<sup>319</sup> לא היה עוד לפני בעל הסוגיא בנדרים, והוא נוסף בסוגיית ב"ק בתקופה מאוחרת.<sup>320</sup> ויש לציין שהלשון איכא דמפרשי / דפריש אינו נמצא במקום אחר בש"ס המודפס שלנו. בספר הלכות גדולות<sup>321</sup> הובא רק הטעם השני של רחמנא שעבדיה.<sup>322</sup> ואפשר שבעל ה"ג גרס רק טעם זה,<sup>323</sup> ושתי מסורות מקבילות הן שהובאו בב"ק בציון: איכא דפריש.

בין הראשונים מצאתי את הלשון השני רק בדברי ר' חננאל, ובסגנון: "איכא דאמ' מאי טעמא שעבדי שעבדיה רחמנא בעל כורחיה, הילכך הוי עלה שומר שכר".<sup>324</sup> בשאר הראשונים לא מצאתי ללישנא זו לא גירסא ולא פירוש, אף שכמה ראשונים עוסקים בענין זה ומביאים לשון הסוגיא.<sup>325</sup> ופירושה של לישנא זו, כיון שמחויב מן התורה לשמור את האבדה עד שיחזירה, בודאי צריך לעשות את השמירה המעולה ביותר, ושמירת גנבה ואבדה בכלל. או שכך פירושה: פטורו של שומר חנם לא בא אלא מתוך שקיבל עליו לשמור בעצמו, ללא כרח וללא שכר, מה שאין כן בשומר אבדה.<sup>326</sup>

<sup>318</sup> עי' דק"ס לשם, עמ' 124 אות ז.

<sup>319</sup> הסגנון "איכא דפריש" בכ"ה פ מ, ווטיקן 116. ואילו בכ"א נשתבש: "איכא דפריד". וראה להלן

הע' 323.

<sup>320</sup> עי' רב"מ לוין, רבנן סבוראי ותלמודם, עמ' 48-49; אוצר הגאונים, ב"ק, עמ' 40, הע' א. וראה ר"א ווייס, לחקר התלמוד, עמ' 144. וכתב המהרש"ל בים של שלמה (ב"ק פ"ו סי' ט): "ואני תמה על ראיית הגאונים מאין בין המודר, דהא בכל התלמוד רגילין אנו לפסוק כא"ד דהוא לישנא בתרא, וא"ד דהכא סבר דאף רב יוסף לא חש להך פרוטה ... וא"כ לפי האמת דהיינו לישנא בתרא, דאף רב יוסף לא חש להך פרוטה" וכו'. ובאור שמח לפ"י מהל' שכירות ה"א, כתב: "והנה בפרק הכונס אמר איכא דמפרשי לה הכי כיון דרחמנא שעבדיה בעל כרחו הלכך הוי שומר שכר, וכפי הנראה שהיא הוספה מגאונים שאחר חתימת הש"ס, אכן גם דבריהם יש להבין ולבאר". ועי' אומה"ת, ב, עמ' שלד הע' 2. בספר המפתח לרב נסים גאון לנדרים שם, הביא מלשון ב"ק עד סוף לישנא קמא, בלי להזכיר שום "איכא דפריש" (גנוי שכטר, ב, עמ' 340). ועי' להלן בהע' 323, נוסח כ"י בב"ק.

<sup>321</sup> דפוס ירושלים, ב, עמ' 325. ועי' שינויי הגירסא לשו' 50 שם.

<sup>322</sup> השוה לוין שם (וקרא לו: הטעם האחד).

<sup>323</sup> בכל כתביהיד השלמים בב"ק שני הלשונות (וראה לעיל הע' 319). בקטע כ"י Ox. Bod. heb. b. 10, לאחר עיקר המחלוקת, וטעמו של רבה, כתוב: "רב יוסף אמ' בשומר שכר דאמי דשעבוד" שעבדיה רחמ"ן [ה]. כמוכן אפשר שהשטת הדומות כאן. אבל סגנון הקטע נראה דוקני, וכן לישנא זו בשינויים קלים מן שאר הנסחים, ואפשר איפוא שבמסורת זו הובא רק הטעם השני!

<sup>324</sup> ספר הנר, 23 ע"א.

<sup>325</sup> ברי"ף בב"ק פ"ו הביא לרב יוסף רק טעם ריפתא לעניא (ועי' מהר"ו זק"ש, עמ' ריד, הע' 9, ועיין להלן), וכן בפסקי רי"ד לב"ק, עמ' צד.

<sup>326</sup> עיין ספרי דברים פ"ס רכב (עמ' 256); ועיין באור שמח הנ"ל, וראה הגהות דיננער לב"ק, עמ' 55 ולב"מ עמ' 29. בפני יהושע כאן (ד"ה אלא במשכנו) פירש את הטעם השני שבב"ק: "דלישנא בתרא סובר דמשום שכר מצוה גופא הוי ש"ש", עיין שם. ועי' ר"א ווייס (כבהע' 320), הע' 106.

מכל מקום, שתיהן פירוש הן, וניסוח המחלוקת מעיקרו היה בלי מתן טעמים, בין לרבה ובין לרב יוסף.<sup>327</sup>

מהי סברת סוגייתנו בטעמי מחלוקת זו? הלשון בסוף הסוגיא קצר: "מר סבר מצוה קא עביד ומר סבר לאו מצוה קא עביד". הרי"ף פירש "מצוה" על פי הטעם הראשון שבב"ק: "הלוח על המשכון ... בכולהי שומר שכר הוי, מ"ט מצוה קא עביד, דבההיא הנאה דלא באעי למיתב ריפתא לעניא משו' דבמצוה קא עסיק, דקימ' לן העוסק במצוה פטור מן המצוה, הוי עליה שומר שכר, ומהאי טעמ' נמי קאמ' רב יוסף השומר<sup>328</sup> אבדה כשומר שכר דמי, וקימא לן כותיה" (ומלשון משמע שכל זמן ששומר את המשכון נקרא עוסק במצוה<sup>329</sup>). ועוד כמה מפרשים פירשו מצוה כאן מטעם ריפתא לעניא.<sup>330</sup> ברם, אם כי מצוה ענין היא לאותו טעם של ריפתא לעניא, שנתפרש מדין העוסק במצוה וכו', עדיין סגנון זה כאן קצר מדי לציין את הטעם הראשון בב"ק, ומלשון הסוגיא משמע שעצם עשיית המצוה עושה אותו שומר שכר,<sup>331</sup> ולעולם אפשר שבעל סוגייתנו אינו מתכוין לטעם ריפתא דעניא שבב"ק. ואפשר שבגירסא העתיקה אמרו בקצרה "משום מצוה", וכאן בב"מ נשאר הדבר כפשוטו, ובב"ק נתפרש מצוה בענין העוסק במצוה וכו'. ונראה שגם הטעם השני דרחמנא שעבדיה וכו' פירוש הוא ל"מצוה".

והנה, בתשובת רב סעדיה גאון, בא על משנתנו כעין טעם כפול: "... וכמו כן משפט המלוה על המשכון שהוא שומר שכר מפני שהוא נהנה בהפרעו חובו אע"פ שאינו מרויח, כמו ששנינו הלוח על המשכון שומר שכר, לפי שהוא מקבל שכר מאת הקב"ה, ונאמר בתלמוד שומר אבדה רבה אומר כשומר חנם ורב יוסף אמר כשומר שכר, והלכתא כרב יוסף.<sup>332</sup> והרי בטעם שני זה, אין כאן ענין לא לריפתא לעניא, ולא לרחמנא שעבדיה, אלא בשכר שמקבל על המצוה שעשה נעשה שומר שכר, הן במלוה על המשכון, והן בשומר אבדה! וכן פירש רבינו הלל לספרי דברים:<sup>333</sup> "דהוה ליה כשומר שכר דאית ליה שכר מן השמים". וכן כתב באו"ז: "... אבל אין צריך למשכון כ"ע הוי שוכר (צ"ל: שומר שכר<sup>334</sup>) כדר' יוסף, שהמצוה ש"כר היא".<sup>335</sup>

<sup>327</sup> בב"מ כט ע"א לא הובאו הטעמים. וכן בספר הלכות פסוקות, עמ' עו, בלי טעמים, ראה להלן עמ' 357 (בהע' ט שם ציין למקור המחלוקת בב"מ כט ע"א; בהלכות ראו המקבילה, עמ' 59, ציין ב"מ פב). מכל מקום כ"ה ניסוח עצם המחלוקת בכל המקבילות, וכמה מן המקבילות האלה עומדות לעיני בה"פ שם, ועיקר מקום פירוש המחלוקת בב"ק. ובמה שכתב בהמשך "מידקא מותיב ליה אביי לרב יוסף בהא שמתא" וכו', הכוונה לב"ק, כבהע' יד שם. ועיין הע' 325.

<sup>328</sup> צ"ל דשומר, כבכ"י.

<sup>329</sup> בחי' הרשב"א לב"ק שם: "ומ"ש הראב"ד ז"ל בפרק השוכר את האומנין גבי במלוה צריך למשכון, נר' שהוא סבור רכל שהמשכון בידו פטור מן המצוה" וכו', עיי"ש (וכן בשטמ"ק שם). ועיין פירוש רבינו יהונתן לב"ק, עמ' 178, ד"ה דלא בעי, והע' 378. ועי' תוס' בב"ק שם ד"ה בההיא הנאה, ושאר הראשונים. וראה להלן הע' 349.

<sup>330</sup> השוה ר"ח שבועות מד ע"ב (המתעסק במצוה וכו'); ר"י אבן מיגאש בחידושיו לשבועות ספ"ו, ד"ה הא דאמר שמואל; עיטור אות ק, קידושי, עו ע"ב: "דהא קא מתנהי פרוטה" (עיין לעיל עמ' 342 הע' 267); ספר ההשלמה כאן, סי' ד.

<sup>331</sup> ועיין פני יהושע (לעיל הע' 326).

<sup>332</sup> שערי צדק, ח"ד שער ה, סי' כא; עמ' ריט.

<sup>333</sup> סי' רכב, עמ' 256 (ועיין להלן).

<sup>334</sup> כבהגהות שם.

<sup>335</sup> סי' רהע. ועיין להלן בסמוך, ובהע' 343.

וכן, בתשובה הנ"ל שבתשובות גאוני מזרח ומערב, סי' רלד, סד ע"ב: "... והכא במשכנו בשעת הולאתו ובשומר (צריך להוסיף: אברה) קא מיפלגי ר' אליעז' ור' עקיבה, וכיון שיש למלוה קיבול שכר מן המלוה אע"פ שנטל משכון, דומה לשומר אברה, שכך ר' עקיבה סבר כשומר שכר הוא, ואם אבר המשכון חייב לשלם ואם אברה האברה שמצאה חייב לשלם" וכו', עיין שם עד סוף פירוש הסוגיא. והנה, בלשון קיבול שכר מן המלוה, ברור שצריך להיות: מן המצוה,<sup>336</sup> ואף גאון זה סבר כשיטה הנ"ל. ומן הלשון נראה שאף בשומר אברה פירש כן, שהוא שומר שכר היות ומקבל שכר על קיום המצוה!

וצריך לעיין היטב בדברי רש"י. בפירוש המשנה (דף פ ע"ב): "שומר שכר, שכר מצוה!" וכן בשבועות מד רע"ב פירש רש"י בפשטות: "כשומר שכר דמי, שכר מצוה, ומלוה על המשכון נמי מצוה עבר".

ולהלן בפירוש המשנה כתב רש"י לשיטת ר' יהודה: "הלוהו מעות שומר חנם, דלית ליה לר' יהודה שכר מצוה לענין דינא". רבינו יהונתן, שרצה להסב דברי רש"י לענין ריפתא לעניא, האריך ונדרחק: "ולית ליה לר' יהודה דליהני פרוטה דרב יוסף בדבר שיש לו חסרון ממונו בו מעיקרא" וכו', עיי"ש. ובפירוש כ"י על פסקי הרא"ש, פירש דברי רש"י יותר בפשטות: "הלוהו מעות שומר חנם, דלית ליה שכר מצוה, דלא חשיב שכר".<sup>337</sup>

אמנם להלן כאן בדף פב ע"א, בר"ה והכא בשומר אבידה, כתוב במפורש בפירוש רש"י שהטעם משום ריפתא לעניא הוא, והעוסק במצוה וכו'. ברם היא הנותנת, שלשון רש"י כאן צריך תלמוד. הנה כך לשונו: "רטעמא דר' עקיבא משום דשומר שכר מצוה הוא, והעוסק במצוה פטור מן המצוה" וכו'. והנה, בפירוש רש"י כ"י ביהמ"ד כך לשון הדיבור הנ"ל: "והכא בשומר אבידה קא מיפלגי, דר' עקיבא משום דמלוה על המשכון מצוה קא עביד ושומר שכר הוא, שהרי יש לו שכר במצוה, והעוסק במצוה פטור מן המצוה". מן הסגנון שבתחילת הדיבור שבכה"י, משתמע כשיטת הגאון הנ"ל, דהיינו שנחשב שומר שכר משכרו שקבל על המצוה, והוא מתאים ללשון רש"י הנ"ל במשנה. ועוד כזה בר"ה כשומר שכר: "שכר מצוה".<sup>338</sup> ואם כי באותו כ"י ממשיך בדיבור הנידון "והעוסק במצוה פטור מן המצוה", נראה שזו שיטה אחרת, והוגה כן בתוך הספרים, ושמא רש"י עצמו הוא שחזר והגיה כן.<sup>339</sup> בשאר כתבי־יד, בשעה שהוגה הפירוש החדש, נמחק הפירוש הראשון, אלא שבכ"י ביהמ"ד נשארו ונתמזגו שני הפירושים (ויש כיוצא בכך בפירושי רש"י<sup>340</sup>). רמז נוסף ששיטה אחרת בכ"י ביהמ"ד, שהרי כל המשך הדיבור שכתוב בשאר הנסחים "דאי בעי לא יהיב ריפתא לעניא", חסר באותו כ"י, וכודאי מאותה סיבה, שהוא מלשון ההגהה, ושם לא בוצעה ההגהה בשלמות. הוה אומר, שבמהדורא קמא, כלומר לפני ההגהה, פירש רש"י שומר שכר — שכר שמקבל מעשיית המצוה. אחר־כך הוגהו הדברים ע"פ הגמרא בב"ק בשיטת ריפתא לעניא,<sup>341</sup> אלא שהוגה דיבור אחד

<sup>336</sup> לתיבת המלוה, העיר המהדיר: התיבה מטושטשת בכ"י.

<sup>337</sup> מ"מ עדיין קשה לפירוש רש"י, נימא דרב יוסף תנאי היא! ועיין היטב פני יהושע ריש פירקין. ונראה שאמנם פירש רש"י שחלוקים בשכר מצוה ע"פ המסקנה, אבל טרם ירד למסקנה הסופית (כדרכו בפיה"מ) שתירצו בסוגיא שלא תהיה בדבר יוסף מחלוקת תנאים.

<sup>338</sup> כ"ה בכמה כתבי־יד, וכן צ"ל. בנסחים אחרים הושמטה "שכר" ע"י הדומות. בר"ש: "כשומ' שכר שומר שכר מצוה", ותיבת שומר מיותרת, ובר"ו כלפנינו: "כשומר שכר מצוה", שמחקו יותר מדי.

<sup>339</sup> ע"א ברלינר, ספר רש"י, ירושלים תשט"ו, עמ' קלה; א' אפטוביצר, שם, עמ' שו ואילך, ועוד הרבה.

<sup>340</sup> עיין במבוא לפירוש רבינו יהונתן ב"ק, עמ' לה והע' 67, ועוד הרבה.

<sup>341</sup> והסגנון "שומר שכר מצוה הוא", אינו לגמרי נוח. ועיין הע' 342.

בלבר, ופירוש המשנה וכן ד"ה כשומר, נשארו בסגנון מהדורא קמא (שהרי אין צורך להגיה הרבה, והקורא ידע לפרשם ע"פ ההגהה ההיא).<sup>342</sup> וכן דברי האו"ז הנ"ל, כרש"י במהדורא קמא.<sup>343</sup> ואחרים מן הראשונים הביאו משם רש"י כמהדורא בתרא.<sup>344</sup>

ואפשר שגם הרי"ף חזר בו מפירושו הראשון בענין זה, ופירש פירוש שני. בהלכותיו כאן, כאמור, כותב הוא בפשטות ש מצוה מכוונת לענין ריפתא לעניא. והנה, בשיטה מקובצת הביא פירוש הפוך בשם תשובת הרי"ף.<sup>345</sup> שם פירש את הפיסקא דלהלן ב מלוה צריך למשכון קמיפלגי: "אי מצטרך מלוה זוזי ... אית ליה למלוה למיזף עליה (כלומר, על המשכון) זוזי" (עיין שם). ופירש מצוה כך: "וקאמר רבי עקיבא דהא הנאה דסמיכא דעתיה דמלוה בהכיין הוה בה ש"ש על ההוא משכון, ולא מצוה בעולם (= בעלמא) הוא דקעביד, ור' אליעזר סבר אפ"ה מצוה קעביד ולא הוה ש"ש בההיא הנאה, וסליקא שמעתא בהכיין!" הרי לא פירש כאן מצוה במובן הנאת פרוטה דרב יוסף, אלא להפך, שעושה רק לשם מצוה, ואינו מתחשב בשום טובת הנאה!<sup>346</sup> ואם אכן תשובה זו לרי"ף היא, הרי מפרש מצוה שלא כפירוש שכתב בהלכות,<sup>347</sup> והפך את השיטות, ומפרש "מצוה", לשם מצוה בעלמא, ולא להנאה שנהנה מכך שמחזיק במשכון!

אותו פירוש פשוט שראינו לעיל, שמשום שכר מצוה הוא, יש בו יתרון, שהרי לפי הטעם של ריפתא לעניא, הרי שמירת אבדה מצוה היא, אבל שמירת משכון אינה מצוה.<sup>348</sup> ובנמוקי יוסף כתב: "והראב"ד ז"ל הקשה היכי דמי הלואה שנעשית מצותה משעה שהלוה לשומר אבדה שעושה המצוה כל זמן השמירה".<sup>349</sup> וכבר חש רב"ס לקושיא זו, וכתב: "מאי טעמא דמצוה קא עביד, פיר'

<sup>342</sup> ברש"י ב"מ כט ע"א, ד"ה אלא: "אבל שכר שמירת מצוה", יש במקצת כתביהיד הסגנון: "אבל משום שמירת שכר מצוה", ובמקצתם: "אבל משום שכר שימור מצוה" (ובכ"י אחד צורפו). ובכל כתביהיד נמצא המשך הדיבור: "דנימא מגו דלא בעי למיתב" וכו'. ושם בד"ה כשומר שכר: "דשומר שכר מצוה הוא דהעוסק במצוה פטור מן המצוה", במקצת כתביהיד בסגנון: "דשומר אבדה מצוה היא והעוסק במצוה פטור מן המצוה". ואילו בכ"י קמברידג' וכ"י לונדון 413: "דשומר שכר מצוה היא", וליתא ההמשך: דהעוסק וכו'!

<sup>343</sup> בראב"ן לב"ק נו ע"ב, קצ ע"א מן הספר: "ונראה לי כרב יוסף דשומר שכר מצוה הוא", ועי' המשך לשונו, והע"ג לשם. ושם סגנון זה שריר מן השיטה הנ"ל, אף שאין כוונתו לומר אלא הלכה כרב יוסף דשומר שכר הוא. ובאגודה לב"ק שם, סי' עט, לאחר שפרט מחלוקת רבה ורב יוסף: "והמלוה לחבירו על המשכון בשביל מצוה רבו"ע הוי שומר שכר בשכר המצוה!" ולשון "דכ"ע", צריך לומר שמוסב על רבה ורב יוסף, וכאילו נעשה "שכר מצוה" כענין אחר!

<sup>344</sup> ריטב"א, ד"ה דכ"ע אית להו דר' יצחק. אמנם אפשר לטעון שאין כאן מהדורא בתרא, אלא שבפירוש הסוגיא פירש רש"י יותר, וכדרכו. אבל הפירוש הנ"ל אינו נובע מכורח הסוגיא כאן, כפי שנמצא במקומות שרש"י מפרש יותר בפירוש הסוגיא, אלא מסוגיית ב"ק.

<sup>345</sup> "והרי"ף כתב בתשובה ... עכ"ל בסוף תשובה שלא נמצא תחלתה". והדברים בסגנון פירוש הגמרא הם.

<sup>346</sup> ומצוות לאו ליהנות ניתנו (ועי' ריטב"א ד"ה והכא במלוה).

<sup>347</sup> ונראה מסגנון התשובה שהשואל שאל לענין חיוב באונסין, ושם אמר שצריך להיות חייב מדרכי יצחק! עיין שם בשטמ"ק, וכתב שם: "ולא שייכא רבי יצחק בהני מילי כל עיקר!" ועוד צריך קצת פירוש ללשון שם, במה שכתב: "כי פליגי בההיא הנאה דבה הוי ש"ש או בהנאה אחרית פליגי" וכו', עיי"ש.

<sup>348</sup> בשו"ת או"ז סי' קפג, סב ע"ג: "לא ידעתי מה מצוה יש בשמירת המשכון ... אין שום מצוה בשמירת המשכון" וכו', עיין שם שיטתו.

<sup>349</sup> בר"ה בשומר אבדה. ועיין שם מה שכתב בשם הרשב"א, שתירץ שמ"מ שומר שכר הוא על הנאתו שמקודם, ועי' שו"ת רשב"א סי' אלף ט, ח"ג סי' נב. ועיין לשון הראב"ד עצמו במיוחס לריטב"א, עמ' 198, ועי' בכור לזהב שם, אות כ. וכן לשון הראב"ד בשטמ"ק ד"ה וז"ל הראב"ד, ועי' בדיבור שלפניו שהובאו מדברי הראב"ד בתוך דברי הרשב"א. וראה לעיל הע' 329.

בשעת ההלואה, ובההיא הנאה דלא בעי למיתב ריפתא לעניא בההיא שעתא הוה על המשכון שומר שכר.<sup>350</sup> ועיין בריטב"א, והוא היקשה "הא ודאי משום מצות הלואתו לעני לא מיפטר מליתן פרוטה לעני", וכפי שהיקשה אף בשומר אברה, ובדומה לתירוצו לשומר אברה תירץ אף במלוה: "רבעי למטרח במשכון לנערו", ולפי זה "מצוה דעביד ... למיהוי עליה ש"ש לאו מצות הלואה היא, כדמשמע לכאורה".<sup>351</sup> אבל אם נאמר כאותה שיטה דלעיל, שאין הנאתו אלא עצם שכר מצות ההלואה, פשוט יותר שיהנה משכר זה בכל עיסוק שקשור לדבר.

במלוה צריך למשכון קא מיפלגי. דיבור זה מתפרש בשתי דרכים: מלוה צריך לקחת משכון בכדי להלוות ממונו, או מלוה הלוקח משכון צריך בו לדבר אחר. כשיטה הראשונה הביאו התוספות<sup>352</sup> בשם רבינו חננאל: "ור"ח פירש צריך למשכון, שאינו רוצה להלוות לו בלא משכון".<sup>353</sup> בפירוש ר"י מיגאש, שבועות ספ"ו: "והאי מלוה אע"ג דקא שקיל משכון מצוה קא עביד, דמלוה צריך משכון, ור"א סבר מלוה לא צריך משכון, והאי כיון דקא שקיל משכון, לאו מצוה קא עביד". הנה הר"ח (לפי התוספות כנ"ל) מפרש שהמלוה במקרה מסוים זה<sup>354</sup> צריך משכון, ואמר בגמרא שחלקו אם יש בכך מצוה. ור"י מיגאש, לאותה סברה, פירש את הלשון מלוה צריך משכון — כלל הוא, שסתם מלוה צריך משכון, ומכאן מלוה זה שלקחו מ"מ מצוה עשה. ולשיטה זו אין אומרים לר"א "מלוה שצריך למשכון לא עשה מצוה", אלא ש"מלוה לא צריך משכון", ואם לקחו לא עשה מצוה. ונראה שהרמב"ן פירש אף שיטת ר"ח כן.<sup>355</sup>

350 ספר הנר 128 ע"א; שיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' רל. ועיין בהערה שלפני זו.

351 עמ' קפב, עיין שם.

352 בשבועות ד"ה במלוה, וכאן ד"ה במלוה.

353 בפירוש ר"ח בשבועות שם אינו אלא מביא לשון הגמרא, ואין שם תוספת פירוש, ואולי פירש כן בב"מ. והקשו בתוספות "דלישנא דצריך למשכון לא משמע הכי" (בב"מ) והקשו עוד, עיין להלן. והרא"ש הביא פי' ר"ח כלשון התוספות, בתוספתיו לב"מ (עמ' ריד), ולשבועות (עמ' קיא), והיקשה כקושיות התוספות. ויש מן הראשונים שתלו שיטת ר"ח בגירסא. בתוס' ר"פ (ב"מ, עמ' קנח): "ור"ח גריס במלוה דצריך למשכון. פי', כגון ההלואה, שלא היה מלוה לו אלא על המשכון, מר סבר מצוה קא עביד, דמ"מ הלוהו, ומר סבר לאו מצוה קא עביד, כיון שלא היה מלוהו בלא משכון. ודוחק הוא, דא"כ הוה ליה למימר צריכה למשכון". ואשר לגירסא זו, לכאורה לא שינה ר"פ בהבאת הלשון אלא בדל"ת ולמ"ד בלבד. ברם ברור שאין כוונתו לגירסת הכתיב בלבד, אלא בעיקר הקרי, שהר"ח גורס וקורא תיבת מלוה, מ' חרוקה, ו' קמוצה = הלואה. וכן במיוחס לריטב"א (צט ע"ד): "אך ר"ח פי' וגרס במלוה, א"נ במלוה ממש שצריך למשכון כדי שיהא חובו נגוש ... וראשון עיקר". וכוונת שני הלשונות: "במלוה א"נ במלוה ממש" (והשוה כור לזהב לשם, אות ט. ובמקום "לתלות לו" שבלשון רבינו שם, צ"ל: להלות לו). ובשו"ת ר"ח אור"ז (סי' קפג, סב ע"ד): "... וכן צריך לומר לפי' ר"ח ז"ל שגורס במלוה צריך למשכון ... גם לגירסת רש"י זצ"ל" וכו', עיין שם.

והריטב"א פירש לשיטת ר"ח שהמלוה צריך למשכון במקרה שהלוהו דחוק וירד מנכסיו (בב"מ ד"ה והכא, ושבועות ד"ה דאתמר). והוסיף אף הוא (בב"מ כנ"ל): "ויש שהקשו על פי' זה משום דהל"ל מלוה צריכה משכון, ואין קושיא זו כלום לפי מה שפירשנו".

354 בספר תורת חיים כתב על "פירוש רבינו חננאל ז"ל שכתבו התוספות שכל המלוה לחבירו על המשכון צריך למשכון קרי ליה". לפי שיטות הראשונים הנ"ל (בהע' 353), צריך לשנות הגדרה זו. ואמנם כתב בשו"ת אור"ז הנ"ל: "ואם לא היה צריך משכון אלא שהיה מאמינו בלא משכון, ואע"פ כן לקח משכונו וכו'. ולשיטת הרמב"ן (עיין להלן ובהע' 355) לגמרי אי אפשר לומר כן.

355 "ור"ח ז"ל פי' במלוה צריך משכון, מרסבר צריך לו ומצוה קא עביד, ומר סבר לאו מצוה קא עביד" וכו' (חידושי, ד"ה במלוה). ומסנגנו זה יש לומר לדעה השניה: ומר סבר לא צריך לו, ולאו מצוה וכו', ועיין שם כל לשונו. ואפשר לפרש כן גם ללשון מלוה צריך וכו'. וגם הרשב"א (בשטמ"ק) פירש לשיטת ר"ח שלמ"ד הראשון, "צריך למשכון" אינו גורע את כח המצוה בשמירת משכון, אלא מחוקו: "משכון זה עיקר המצוה", עיין שם, ובחי' הר"ן כאן:

התוספות היקשו על ר"ח: "ראטו משום הכי (שאינו רוצה להלוות לו בלא משכון) לאו מצוה קא עבד?"<sup>356</sup> מכל מקום, אין הכי נמי, ראינו לרבותינו שזוהי סברה אפשרית; ובמיוחד הלואה, מצוה שיש בעשייתה משום צדקה ללווה — ומה גם שהמלה "מצוה" מכוונת לפעמים לצדקה ממש<sup>357</sup> — יש בלקיחת משכון משום פירות צדקה שעושה ללווה, ובכך "לאו מצוה היא" — אין בהלואה זו משום עשיית צדקה.

דברי הגאון בתשובות גאוני מזרח ומערב שייכים לשיטה השניה:<sup>358</sup> "במלוה צריך למשכנו, כגון שצריך להתנות בו"<sup>359</sup> או לדבר אחר, מר סבר אעפ"כ מצוה קא עבד" וכו'. ורש"י פירש שצריך במשכון להשתמש בו ממש (בד"ה במלוה, ובשבועות ד"ה צריך למשכון),<sup>360</sup> והסביר את הטעם בשבועות שם: "רבי אליעזר סבר כיון דצריך למשכון אין כאן מצוה ולהנאתו נתכוין" וכו'.<sup>361</sup> ובתשובה הנ"ל שהובאה בשטמ"ק משם הרי"ף, פירש מלוה צריך למשכון, כשהוא נ צ ר ך : "אי מצטרך מלוה לזווי ... אית ליה למלוה למיזף עליה זווי".<sup>362</sup>

בתלמוד הנדפס, בב"מ, ובכ"י וא הוסיפו בלשון הסוגיא את הטעמים: ש ה ל ו ה , ש ל ה נ א ת ו מת כ ו י ן, וליתא בשאר הנסחים (ראה גירסת הנסחים) ובשבועות. ובחידושי אנשי שם ברי"ף כאן, בשם מהר"ם, הביא כעיקר גירסא זו בשם "בספרים שלנו", והעיר שזהו כפירוש רש"י ושלם כפירוש ר"ח

"נמצאת בנטילת משכון גורמת ההלואה", עיי"ש. וכל זה נראה כדרך הרמב"ן בפירוש שיטת ר"ח. וכבר אמרו בתשובות הגאונים (שערי צדק, חלק ד שער ב, סי' א; עמ' עו) "דאי לאו דיהב ליה דינרא משכון לא הוה יהיב ליה תרין זווי, והוה ליה הלואה על המשכון שומר שכר" (וגם לשיטת רש"י רצה הרשב"א לומר ש"צריך למשכון" מעלה שמירתו ואינו גורעה, עיין בשטמ"ק שם ובחידושי לשבועות ספ"ו, מהדור' סופר, עמ' 150).

<sup>356</sup> שבועות, ועי' תוס' בב"מ.  
<sup>357</sup> עיין דברי הגר"ש ליברמן, דברים רבה במהדורתו, עמ' 36 הע' 10; (= *Texts and Studies*, New York 1974, pp. 212-215; יוונית ויוונית בארץ-ישראל, עמ' 55 והע' 31, 36; עמ' 291 והע' 72. ועי' ר"ש אברמסון, עניינות בספרות הגאונים, עמ' 141-142; וראה מ' קיסטר, לשוננו מז (תשמ"ג), עמ' 128-129 בהע' 8. בדב"ד שם הביא לשון רש"י שבת קנו סע"א (ד"ה וצדקן במצות): "צדקה לעניים, דקרי ליה מצוה בכל לשון אגדה" (ועיין מהרש"ל בחכמת שלמה לשם, ובודאי הגיה שם רק מפני שמצא כן בכ"י). לשון דב"ד שם: "א"ל משה א"כ עשה לי מצוה". בפסיקתא דרב כהנא (עמ' 326) אמרו מטרונות לשרה: "עשי מצוה והניקי בנינו"; ויק"ר, עמ' תתח: "כל עמא יפקון ויפלוגון מצוה", וכ"ה במדרש א"י בכל מקום.

<sup>358</sup> לעיל, עמ' 323, 353.  
<sup>359</sup> בהערה לשם: "כוונת הג' להתנאות בו". ועי' תוספתא מעשר שני פ"א ה"א, עמ' 243, ותוספתא כפשוטה לשם, עמ' 713, ב"מ פ"ד ה"ב ותוספתא כפשוטה לשם. ועיין אבות דר"נ, נו"ב, פרק כא, כג ע"א, הע' טו: "השולחני יוצא ומשתבח" וכו'. וכאן השוה ריטב"א ר"ה והכא: "מ"ס כיון דמשתמש בו כי מנערו ו מ ק ש ט ו" וכו', אבל לכאורה שם ר"ל מקשט את המשכון. ועיין מאירי ריש עמ' 315.

<sup>360</sup> בב"מ "ולפסוק עליו", אין הכוונה שצריך במשכון כדי לפסוק עליו, אלא צריך במשכון כדי להשתמש בו, והוא יהיה פוסק עליו וכו', כלשונו בשבועות: "צריך למשכון להשתמש בו ומנכה לו מן החוב". ובתוס' ב"ק נו סע"ב: "פי' שצריך למשכון להשתמש בו ופוחת לו והולך מהלואתו, כך פירש התם בקונטרס" (כלומר, בב"מ). ולכך כתב רש"י "א"פ י' כ"י איכא מצוה", כלומר, אע"פ שלשימוש לקחו. ועי' בפני יהושע ד"ה גמרא במלוה. ורש"י הוסיף "ולפסוק עליו" וכו', כדי שלא ייראה השימוש בו כרביית. וכן כתב הראב"ן (שבועות, רלד ע"ד): "במלוה צריך למשכון, ועבד ביה מלאכה על ידי נכיתא, דאי לא הוי ריבית, כדאמר (ב"מ סד ע"ב) המלוה את חבירו לא ידור עמו בחצירו כחנם, דמיחזי כריבית". וראה מלאכת שלמה, ד"ה להיות פוסק. ועיין לעיל עמ' 311 הע' 106. וראה להלן, סוגיא טו.

<sup>361</sup> והיקשה הרש"ש (כאן): הא ה"ל שוכר מעליא (וכזה בשטמ"ק בשם רשב"א, עיי"ש).  
<sup>362</sup> עיין לעיל עמ' 354.

(כצ"ל, ושם כתוב ר"ת). ולשון זה ("להנאתו נתכוין") כתוב בפירושו רש"י בשבועות, כפי שהבאנו לעיל בסמוך.<sup>363</sup>

לעצם מחלוקת רבה ורב יוסף בענין שומר אבדה, רוב הפוסקים פסקו כרב יוסף על פי הלשון בסיום סוגייתנו "דכולי עלמא אית להו דרב יוסף".<sup>364</sup> ויש שפסקו כרבה, על פי הכלל רבה ורב יוסף הלכה כרבה.

הפוסקים כרב יוסף — בספר הלכות פסוקות: "איתמר שומר אבדה, ראבא<sup>365</sup> אמ' כשומר חנם, רב יוסף אמ' כשומר שכר. והילכתא כרב יוסף, מידקא אמרינן אמ' שמואל האיי מאן דאזופיה אלפא דזוזי לחבריה ואחית ליה קתא דמגלא עלאיהו, אואד קתא דמגלא אואד אלפא דזוזי, אבל תרתין קתאתא לא, ורב נהמן אמ' אפילו תרתי קתאתא. וקא אמרינן נימא תהוי תיובתיה דרב יוסף בשומר אבדה. וקא מפרקינן דלא, שמע מינה הילכתא כרב יוסף, דאי סלקא דעתא הילכתא כראבא למה לי הדורי אתיובתיה דרב יוסף, לסייעה לראבא, אילא שמע מינה הילכתא כרב יוסף" וכו'.<sup>366</sup> מ"ש "מידקא אמרינן אמ' שמואל" וכו', נראה שאין כוונתו בזה אלא לציין לסוגיית מס' שבועות ספ"ו, והראיה יוצאת מהמשכם של דברים.<sup>367</sup> ומ"ש "וקא אמרינן נימא תהוי תיובתא" וכו', נראה שגרס כן בשבועות במקום "לימא דרב יוסף תנאי היא",<sup>368</sup> והכל ראיא אחת היא.<sup>369</sup>

וכן פסקו רס"ג<sup>370</sup> ובה"ג<sup>371</sup> ור"ח<sup>372</sup> כרב יוסף. וכתב הרי"ף בב"ק פ"ו: "וקימא לן בהא כרב יוסף,

<sup>363</sup> ובפני יהושע, ד"ה מר: "מר סבר מצוה קעביד שהלוהו ומ"ס לאו מצוה קעביד שלהנאתו מתכוין, כך הגירסא בשמעתין בספרים שלנו, מיהו בסוגיא דשבועות לא גרסינן אלא ... ומלשון רש"י דהתם משמע דהכא נמי לא גרסינן לה, ובאמת נראה שאין זה מלשון הגמרא, ועיין שם ובר"ה במלוה.

<sup>364</sup> כבר בדברי תנאים נקבעה אחריותו של המוצא אבדה כהלכתו של רב יוסף: "נגנבה או אבדה חייב באחריותה", תוספתא ב"מ פ"ב הכ"ג, ספרי דברים פי' רכב, ועיין תוספתא כפשוטה שם, שורה 57. ולברייתא בב"מ לא ע"א (והיא הברייתא בב"ק נז ע"א, "איתיביה רבה לרב יוסף": הוומה לטוף הברייתא שבספרי, כתב ריא"ז: "תשיבם, אין לי אלא לביתו, לגנתו ולחורבתו מגין, ת"ל תשיבם מ"מ וכו'. זו השטה הולכת בהדיא כרב יוסף" (עמ' סה, עיין שם המשך לשונו, וראיתו מסוגיית ב"ק והע' 92 שם. ללשון הרי"א שם יש להעיר הערות אחדות: "דהכי אמרי' בפ' הכונס בפלוגתא דרב ורב יוסף איתיביה רבא לרב יוסף" — דרב צ"ל דרבה, רבא, הכוונה רב ה; "ומשם מסייע ר"י", הכוונה לרי"ף; "זו השטה נראה ל"י", צ"ל: לי. ועוד.

<sup>365</sup> = רבה, עיין מ"ש במאמר שצינתי לעיל, עמ' 310 הע' 101. עיין היטב בהמשך הלשון כאן "ראבא — ראבה"!  
<sup>366</sup> עמ' עו; בכ"י עמ' 115. הרי"ד בס' המכריע סי' עה (ס ע"א) כתב: "גם בפסוקות הגאונים ראיתי כתוב והלכתא כרב יוסף, גם בעל הלכות גדולות כתב והלכתא כרב יוסף" (וראה הע' 371).

<sup>367</sup> עי' בהערת ר"ס ששון לשם, הע' י. שם ציין לעצם ההכאה לב"מ וגם שבועות, אלא שההמשך למימרת שמואל שבה"פ נמצא לפנינו בשבועות בלבד.

<sup>368</sup> בהע' יג שם ציין: ב"מ כט ע"א. בהערות לה"ג ד"י, ב, עמ' 325, לשורה 51, ללשון ה"פ כאן, ציין מקומו: ב"ק נז ע"א. אבל אין לשון זה שם, ועדיף איפוא לומר שגרס כן בשבועות.

<sup>369</sup> בהע' י לה"פ שם רצה להוציא ראייה נפרדת מדברי שמואל, וכתב "וצ"ע מה הראיה", והאריך ע"פ התוספות. וכן בהע' 14 לה"ג הנ"ל (בהע' 368) כתב שהראיה מדברי שמואל.

<sup>370</sup> ראה לעיל עמ' 352.

<sup>371</sup> ד"י, ב, עמ' 325. ומובא בראשונים, עיין שם הע' 14. וכן ב"תוספות" וכו' בשיטת קדמונים, הוצאת רמ"י בלוי, עמ' רסה; רא"ש ב"מ פ"ב סי' יז, ותוס' רא"ש לשם כט ע"א; תוס' רא"ש לשבועות, עמ' קי; בהגהות מיימוניות לפי"ג מהל' גולה ואבדה ה"י, בדפוס קושטא: "וכן כתב בהג' ור"ת והאלפס" (ובמקום ור"ת צ"ל: ור"ח); אגודה לב"מ פ"ב סי' מא; ועיין לעיל הע' 165.

<sup>372</sup> ר"ח (עי' פי' ר"ח באוה"ג ב"ק, עמ' 61 והע' יב); וראה בהערה הקודמת אצל המצינים לבה"ג שמהם שצינו גם לר"ח; ה"ג, ב, עמ' 325, הציונים בהע' 14 שם; ועי' ר"ח שבועות מד ע"ב; ס' אגודה בשבועות; מרדכי סוף פרקין.

דאמ' בפר' השוכר את האומנין, ובפרק שבועת הדיינין, דכולי עלמא אית להו דרב יוסף, דאלמא הילכת' כותי". וכן פסקו הרבה ראשונים.<sup>373</sup>

ועיין ברש"י כאן ד"ה לימא דרב יוסף תנאי. ולפי דבריו אפשר לומר שהיקשה בעל הגמרא לשיטת רב יוסף דוקא, שכן לפי הסברה הפשוטה אפשר לשאת ולתת בזה לשיטתו, ולא לשיטת רבה, "דהא רבה ודאי תנאי היא" וכו'.<sup>374</sup> ומכאן בא בעל הגמרא לתרץ לדרב יוסף: "לא, דכולי עלמא אית להו דרב יוסף". ור"י דחה שיטה זו של רש"י, ופסק כרבה.<sup>375</sup> ולסברתו "דרבה ודאי לא תנאי" והאריך בפירושו הסוגיא, ויש שנדחק בו.<sup>376</sup> ולשיטתו אין סיום הסוגיא מסקנה, והלכה כרבה, וחולקים ר' אליעזר ור' עקיבא בדשמואל.<sup>377</sup> ודומה שעיקר טעמו של ר"י לפסוק כרבה בניגוד למהלך הסוגיא, הוא הכלל הנקוט בידי חכמים מדורות ראשונים, רבה ורב יוסף הלכה כרבה.<sup>378</sup> ואף הרי"ף שפסק כרב יוסף בב"ק,

<sup>373</sup> ר"י אבן גיאת פסק כרב יוסף על סמך ב"מ כט ע"א וע"ב: "רבי יצחק בן יהודה ז"ל ... ושמע מינה מעות אברה כשומר שכר הוי עליהו כרב יוסף" (ספר הנר, 79 ע"ב); ראב"ן: "דקיי"ל כרב יוסף ... דמדויק רב יוסף תנאי הוא ש"מ" (רה ע"ג); בעל העיטור (עי' לעיל עמ' 343 הע' 267); ב"י חו"מ סי' עב. הרי"ד בספר המכריע, סי' צא (עב ע"ד): "וקיימא לן כרב יוסף דאמר שומר שכר הוי", אבל בסי' עה, לאחר שהביא דעות הפוסקים כרב יוסף, פסק הוא כרבה, וכשיטת ר"י (עי' להלן הע' 378), והעמיד על הסתירה בזה על ספר המכריע, קכט ע"ב. וכן פסק כרבה בפסקי רי"ד לב"ק (עמ' צד), וציין הרי"ד שם לסי' עה בס' המכריע, ואילו בפסקיו לב"מ כאן (עמ' רפא) פסק כרב יוסף מכח סוגיין, וציין רבינו לסי' צא שם. וכן בפסקיו לב"מ מג ע"א (עמ' קמו) פסק כרב יוסף. ועי' קונטרס הראיות לרי"ז, ב"מ פ"ב ראייה יב (עמ' סו), שהעמיד על שתי השיטות בפסקי הרי"ד (ובהערה לפסקי רי"ד ב"מ שם). וכן רבינו אפרים (מהדר' שציפנסקי, עמ' 290-291; ועיי"ש הע' 49). וכן הביאו כמה ראשונים כסגנון דברי רבינו אפרים, ועי' שו"ת רשב"א, ח"ב, סוף סי' שלוש; ספר ההשלמה לב"ק פ"י סי' ד, מר ע"ב; ולב"מ פ"ב סי' יב "כך פי' רבינו יעקב": "ואולי ר"ת אמר כן ע"פ ר' אפרים, ואפשר שצ"ל: רבינו אפרים; שו"ת ר"ח או"ז סי' קפג, סב ע"ג; ויש שסמכו פסק זה מב"מ כט ע"א, כבחי' ריטב"א לשם: "ופסקו רבוותא ז"ל דהלכתא כרב יוסף, דסוגיין בעלמא כוותיה, והכא נמי אסקינן שמעתא כוותיה" (עמ' 68). ואף התוס' בשבועות מד ע"א, ד"ה שומר, כתבו "וקצת משמע באלו מציאות דהלכה כרב יוסף", ודחו. והשוה קונטרס הראיות הנ"ל, עמ' סה.

<sup>374</sup> ועיין י' פרנקל, דרכו של רש"י בפירושו לתלמוד הבבלי, עמ' 169, הע' 23.

<sup>375</sup> תוס' ד"ה לימא, וב"ק נו ע"א ד"ה בההיא, והביאו הראשונים דעות בכמה מקומות, עיין לעיל הע' 243. ויש שהביאו בסתם, כבמגיד משנה לפי"ג מהל' גזלה ואברה היי: "ויש חולקין לומר כשומר חנם", ובקצרה בספר המכריע, סוף סימן עה, ובשם ר' אלחנן שם שהוא בנו של ר"י. ושם דפו' ליוורנו ס ע"ב: "שפירשתי דהנה נמי מפרש", צ"ל: דרבה (בדפו' לובלין: דהשם, ובתוס' רי"ד לב"ק, ירושלים תשי"ח, ב"תשלום למס' בבא קמא", עמ' קפר: שהש"ס); "אלא מהרב ה", צ"ל: כרבה (וכן הדפיסו בדפו' לובלין; ובמהדורת ירושלים הנ"ל הושמט ע"י הדומות: "אלא ... כרב יוסף"). וראה להלן והע' 382.

<sup>376</sup> והריטב"א רצה לתרץ — אף לשיטת רש"י — "אפשר דרבה מצי למימר דלכ"ע שומר אברה כש"ח דמי", עי' ד"ה לימא וד"ה דכ"ע. ועיין הסגנון בתוס' שבועות מד ע"א, ד"ה שומר.

<sup>377</sup> עיין הע' 243. בתוס' ר' פרץ, עמ' קנז, ד"ה אי, כתב: "וע"ק דהא רבא אית ליה דשמואל כדמפרש תלמודא", ובד"ה לימא: "ול"נ דהא ק"ל דהלכה כרב ה", לכ"נ דודאי הלכתא כשמואל וכו' כרבה וכרבה כדפ"י". ונראה שבכל זה הכוונה לרבה בסוף סוגיין, ומששובש הוכפל. וברא"ש שבועות ספ"ו: "זרבה קאמר דשמואל קמיפלגי, ולא שייכא מיליהו אמילתא דרבה, ורבה ככ"ע". וצ"ל הכל: רבה (ועי' לעיל הע' 365).

<sup>378</sup> עי' תוספות הנ"ל בדף כט ע"א, רא"ש ב"מ פ"ב סי' יז, וספר המכריע לרי"ד, סי' עה (ובסוף הסימן בשם ר' אלחנן, ועיין לעיל הע' 376). על כלל זה, עי' ב"ב קיד ע"ב (וראה במס' ב"ב עם פירוש עברי, מהדר' ר"ש אברמסון, עמ' 135, בח"ג לשורה 226), קמא ע"ב, גיטין עד ע"ב ורש"י שם, ד"ה הלכתא כרבה. בתוס' ב"מ, כט ע"א הנ"ל: "ועוד דק"ל כרבה בר משרה ענין ומחצה, וליכא למימר דוקא במילי דבבא בתרא כדמפרש בתשובות דרב צמח, דהא אמר' וכו'. והיה אפשר לפרש לשונם, שרב צמח הגביל פסק זה למילי דב"ב. והביאו הרבה ראשונים את הדעה הזאת בשם יש אומרים, כגון בתוס' שבועות מד ע"א, ד"ה שומר: "אע"פ שיש מפרשים דהיינו דוקא במילי דבבא בתרא", ובתוס' הרא"ש לב"מ שם, "ואע"ג דיש מפרשים דה"מ [ובבבא בתרא] וכו' (עמ' פ"פא); פסקי הרא"ש פ"ב, סי' יז. ועיין



הביא כלל זה במקומות אחרים.<sup>379</sup> ובנידון לא העיר על שום קושיא בדבר אותו פסק, ובודאי לשון הסוגיא עדיף לו על הכלל, ומוציא ממנו.<sup>380</sup> וכתב המאירי לב"ק:<sup>381</sup> "ויש פוסקים בשומר אברה שהוא בשומר חנם" ... ונותנין טעם לדבריהם ... אלא שמכל מקום אין אנו סומכין על הכללות".

שלש אוקימתות בסוגיא למחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא: בדשמואל, בדר' יצחק, בשומר אברה. והנראה, שלכל אוקימתא סברה וטעם למחלוקת, ולפי אוקימתות אלה ישתנה טעם מחלוקת זו, ושלשה

ב"ב קיד ע"ב, תוס' ד"ה והלכתא. ועי' בס' המאור שבת פ"ט ד"ה ה"ג, שאמר דעה זו בסתם, ובמלחמות לשם: "ומה שאמר בעל המאור ז"ל שלא נאמר כן אלא במה שנחלקו בבבא בתרא בלבד, אינו רחוק בעיני, ג"כ מצאנו בשם רב צמח בר פלטי וראש ישיבה ז"ל וכו'. ועי' בעיטור, הל' מילה, נא ע"ד: "וכתב רבינו שלם דאיכא מרבנן דגמרי מרבנותא קמאי דהלכה כר"י בשרה קנין [ומחצה] בב"ב אבל בכל תנאי איכא טובא". והביאו באוה"ג שבת, התשובות, עמ' 127 סי' שפט, בשם רבינו [שר] שלום. ובאמת בכ"ו, 285 טור ב: "וכת' רב שר שלום" (וכ"ה "ומחצה" שם). וכן הובא ע"י ר"ש וינברג, תשובות רב שר שלום גאון, ירושלים תשל"ו, עמ' קכא, סי' קד. ושניהם הביאו מן העיטור עד "ודלמא קאמר", אלא שאותו המשך הנכלל בהבאתם נראה כלשון בעל העיטור, ואין ההבאה נראית יותר מכפי שהבאנו כאן.

אבל בסמ"ג (עשין עד, קנג ע"ג ויש לתקן ציון זה באוה"ג ב"ק, עמ' 134, הע' ה, וכן יש להוסיף שם ציון לתוספות הנ"ל) כתב: "פסק רב צמח גאון וכן פסק רבינו יצחק שהלכה כרבה לגבי רב יוסף בכל התלמוד חוץ משרה עניין ומחצה" וכו', עיי"ש. ואפשר שבעל הסמ"ג פירש "כדמפרש בתשובות דרב צמח" שבתוספות הנ"ל, לא כפי שפירש הרמב"ן, שהוא מוסב על "דוקא במילי" וכו', אלא על "וליאכא למימר", דהיינו, שהגאון סותר אותה סברה. והוסיף "בכל התלמוד", והמשיך "ואל תאמר" (= "וליאכא למימר") לדעת הגאון, ואילו בתוספות, כנ"ל, הוא כניגודה (ואין צורך איפוא למחוק בתוספות את המלים "וליאכא למימר דוקא במילי דבבא בתרא", כפי שמחקר ר"א וורטהיימר, פסקי הרי"ד לב"ק, עמ' צד הע' 37). ואולי פירש כן הסמ"ג מתוך נוסח כלשהו כבעיטור הנ"ל. והשוה ח' ריטב"א, פסחים כח ע"א, הביאו באוה"ג, פסחים, עמ' 20 למטה. ועי' מרדכי סוף פרקין.

לדברי הרי"ף עי' להלן. ועיין סדר תנאים ואמוראים, סי' לו, מהדר' כהנא, עמ' 22 (מובא בתוס' ב"מ דף כט הנ"ל ומשם באגודה ב"מ פ"ב סי' מא); ספר הכריתות, חלק רביעי, שער שלישי, מהדר' סופר וסופר, עמ' י; רי' מלאכי, סי' תקצותקצו (קב ע"א וע"ב); פחד יצחק, ז, אות ר, פב ע"א פ"ג ע"א.

ויש להבהיר, שרב צמח גאון, וכן בסדר תנאים ואמוראים הנ"ל, במה שפסקו כרבה, לא התייחסו במפורש למחלוקת זו של שומר אברה (ולעולם אפשר שפוסקים בה כרב יוסף, כפי שאמר גם הרי"ף שתי דעות אלה). וראוי לתקן כך בהע' 37 לפסקי הרי"ד ב"ק עמ' צד, פסקי ריא"ז שם, עמ' צג הע' 23, וקונטרס הראיות לריא"ז ב"מ, עמ' סו הע' 99. אמנם בים של שלמה לב"ק, פ"ו סי' ט, כתב בענין שומר אברה: "ורב צמח גאון ור"ת ור"י פסקו כרבה וכן הסמ"ג", אלא שהנראה שמקורו לדברי הגאון הוא מן הסמ"ג. ואף שמסמיק הסמ"ג דעת הגאון למחלוקת זו ממש, הרי כתב הוא "פסק רב צמח גאון וכן פסק רב יצחק וכו' כנ"ל. והרי"ף פסק בזו כרב יוסף (כמפורט להלן בסמוך). וצריך בירור מה מקור המהרש"ל לומר שר"ת פסק כן, שהרי מן המקורות שלפנינו צריך לומר שר"י חידש כן. ועיין לעיל עמ' 357-358 והע' 373, ובסמוך הע' 379.

שבת ספ"ב: "ועוד דסוגיא בכוליה תלמודא כל היכא דאיפליגו רבה ורב יוסף הלכה כרבה בר משרה קנין ומחצה"; שם פ"ט סי' תצד: "הא קיימא לן רבה ורב יוסף הלכה כרבה בר משרה קנין ומחצה"; ב"ק פ"ה סי' ק: "דק"ל דכל רבה ורב יוסף הלכת' כרב" בר משרה קנין ומחצה" (ועי' פירוש רבינו יהונתן לשם, עמ' 152). וכן במלחמות לשבת פ"ט שם: "ובכמה מקומות פסקו רבינו הגדול ורבינו חננאל הלכתא כרבה מפני זה הטעם".

והוא שכתב הרי"ף בב"ק: "וקיימא לן בהא כרב יוסף". ובמלחמות לשבת פ"ט הנ"ל, כתב לסייע פסקו של הרי"ף כרבה בכל התלמוד: "ואע"פ שיש הלכה כרב יוסף כגון פרוטה דשומר אברה, אין זה פוגם עלינו כללנו, לפי שאין מכל הכללות האמורות בתלמוד אחד שאין בה חוץ". ובשער החדש לעיטור הנ"ל בהע' 378, אות נו, כתב: "ומקשה רבינו מרדכי"ף אררי"ף". אבל אין שום צורך לומר כן בדברי בעל העיטור עצמו.

<sup>381</sup> עמ' 172.

<sup>382</sup> עיין לעיל הע' 243.

טעמים הם איפוא. ואע"פ שסיום סוגייתנו נראה כסגנון מסקנה,<sup>383</sup> ולפיה טעם שומר שכר הוא "מצוה קא עביד", יש שהסיקו למסקנה טעמים אחרים שמן הסוגיא דלעיל (כבשיטת בעלי התוספות),<sup>384</sup> ויש שצורפו טעמים נוספים. והנה, בפירוש רש"י, מתחילת הסוגיא, יש טעם נוסף המלווה את שאר פירושו, והוא הטעם שפירש בו את הברייטא עצמה, וכתב בד"ה ישבע: "דשומר חנם הוא עליו דאין אדם נוטל משכנו לגוביינא אלא להיות בטוח במעותיו שלא יוכל לכפור" (בכ"ק וכ"י לו נוסף: ולזכרון דברים בעלמ' הוא);<sup>385</sup> בד"ה אבל הלוהו: "ודאי לגוביינא ... הלכך לאו לזכרון דברים נקטיה"; בד"ה כאן שמשכנו: "ודאי לגוביינא שקליה"; בד"ה ובדשמואל: "מודה ר' אליעזר דלגוביינא שקליה ... וסבר דקביל לגוביינא הא לית ליה לר' אליעזר דכיון דלא שוי לזכרון דברים בעלמ' א"; בד"ה אימור: "דלגוביינא שקליה";<sup>386</sup> בסוגיית שבועות: ד"ה ובדשמואל. ושיטה זו באה על פי סוף הסוגיא בשבועות שם: "ודקא אמרת למאי תפיס ליה משכון, לזכרון דברים בעלמא", ומקבילתה בב"מ מט ע"א. ורש"י הקדים לפרש שיטת ר' אליעזר בעיקרה, ולפי שתי האוקימתות הראשונות, ע"פ אותו דיחוי שנאמר בסוף הסוגיא בשבועות ע"פ ר' יהודה הנשיא. ולפירושו, כשלוקח משכון לזכרון דברים אינו נחשב משכון כלל,<sup>387</sup> ואם לקחו כמשכון ממש, הוא הנקרא לגוביינא.<sup>388</sup>

וכשיטה זו של רש"י פירש גם רב האי גאון בספר משפטי שבועות, לענין בשעת הלואתו ושלא בשעת הלואתו, וקרא להם "דרך זכרון דברים", לעומת: "כענין דרך אפותיקי".<sup>389</sup> וכן כמינוח זה כתבו ר"י אבן מיגאש,<sup>390</sup> הרמב"ן,<sup>391</sup> ועוד.

<sup>383</sup> בתשובות גאוני מורח ומערב הנ"ל: "וסליקא שמעתא בהכין" (סה ע"א), וכן לשון זה בתשובת הר"ף (לעיל עמ' 354). ועיין לעיל הע' 85. וראה הע' 71.  
<sup>384</sup> עיין לעיל עמ' 336 ואילך, לשיטות ר"ת ור"י.

<sup>385</sup> וכך נראה לכוונת רש"י גם ללא גירסת כה"י, ודלא כפני יהושע בתוס' בד"ה אבר המשכון (קכב ע"ג), שדייק מלשון רש"י: "ולא לזכרון בעלמא". והשוה סגנון שיטת רש"י בתוס' ר"פ ד"ה ישבע, ובירטב"א ד"ה לימא מתני'. ובדיבור זה בפירוש קורא לשיטת זכרון דברים "להיות בטוח במעותיו". אבל מצינו בדברי הראשונים שאמרו לשון זה על שיטת גוביינא ותפיס ליה אחוביה, עי' תוס' הרא"ש לקידושין ח ע"ב, ד"ה התם במשכון דאחרים (י ע"א במהדר' שפירא). ולא נזכר לשון זה בדברי רש"י בתוס' ר"פ וחי' ריטב"א הנ"ל. ועיין רש"י ד"ה אבל הלוהו, משמעות "בטוח" שם. וראה פני יהושע הנ"ל ולהלן הע' 400. ועי' בית אהרן, תוד"ה דברי הכל, קב ע"ד.

<sup>386</sup> בחידושי הרמב"ן (ד"ה לימא בדלא שוי) כתב לשיטת רש"י: "ולדבריו כי מוקמי' פלוגתיהו בתר הכי בדשווי, הדרי' מהך סברא (של גוביינא), דאפי' בשוה לאו לגוביינא שקליה כלל, אלא מדר' יצחק או משום מצוה דשומר אברה הוי שומר שכר". וצריך לי עיון כיצד יפרש כן, הרי לפנינו בד"ה אימור, עוד מחזיק רש"י בסברת לגוביינא לשיטת ר' יצחק.

<sup>387</sup> בב"מ מט ע"א: "אלא משכון דתפס למאי תפס אם לא להיות משכון תחת שווי", והתירוץ: "לזכרון דברים בעלמא"; שבועות מר ע"ב: "אלא משכון דתפס למאי תפסיה אי לאו למשכון מיהת דהוא פלגא"; ובסוף הפרק שם: "דלא הוי משכון אלא לזכרון דברים". ובסוגיין בב"מ סד"ה ובדשמואל: "וקביל בתורת משכון", ובשבועות בד"ה ובדשמואל: "לשם משכון קבלו" (השוה תוס' כאן ד"ה דברי הכל), בשניהם בניגוד ל"זכרון דברים". ולרש"י ד"ה ובדשמואל הנ"ל, השוה כאן ד"ה אבל הלוהו = "לגוביינא שקל". ובסוגיין שמא יצאה שיטה זו במיוחד מן לימא בדלא שוי וכו' (עי' בנחשים ובעמ' 301 ע"פ ר"ח) כברש"י ד"ה בדלא שוי.  
<sup>388</sup> עיין בהערה הקודמת.

<sup>389</sup> לעיל, עמ' 324, סעיפים 3, 4. והשוה בעמ' 327 ע"פ ספר המשכון, ובשערי שבועות, שער התשיעי, יא ע"ב: "... דברי רבי אליעזר והלכה כמותו במקום שמשכנו בשעת הלואתו, לפי שאין לקוחות המשכון אלא לזכרון אצל המלוה ולא במקום גביית ממונו".

<sup>391</sup> "ומיהו כיון שהוא קונה, שאינו נעשה מטלטלין אצל בניו, ואין שביעי' משמט' חובו, כדר"י (= כדר' יצחק) דאמ' קונה משכון לגוביינא, ולא לזכרון דברים בעלמא", ולשיטתו שהוא שומר שכר (בחידושים לכאן, ד"ה והכא).

וחלק ר' פרץ בתוספותיו על רש"י, שהרי עצם לשון הסוגיא מעלה טעמים אחרים, עיין דבריו ד"ה ישבע הלה. וכתב: "ולא נהירא, חדא דלר' אליעזר הואיל ולא לגוביינא נקיט ליה משכון א"כ מ"ט דמלוה על המשכון דאינו משמט ... ועוד קשה, דהא תלמודא שקיל וטרי מ"ט דר' עקיבא, (ומאי) [ואמאי לא]<sup>392</sup> בעי למימר הלא טעמא דר' עקיבא משום דקסבר דלגוביינא נקיט לה. לכך נראה דר"א נמי סבר דלגוביינא נקיט ... ורבי עקיבא דאמר שומר שכר הוא ... משום טעמא דמפרש לקמן משום דשמואל<sup>393</sup> או משום דר"צ, אבל הלוהו אלף זוז בשטר והניח משכון עליהם, מסתמא כיון דאיכא שטר א"כ היינו משכנו שלא בשעת הלוואתו, ובהא אפי' ר"א מודה דב"ח קונה משכון כר"צ והוי עליהם ש"ש".<sup>394</sup> וכן היקשה הריטב"א על פירוש רש"י, עם מה ש"הקשו בתוס",<sup>395</sup> וכתב על טעמא דגוביינא: "ועוד דהא לקמן בסוגיין פירשו טעמא דר' עקיבא משום דשמואל או דר' יצחק או דרב יוסף ולא אדכרו האי טעמא דקאמר מרן ז"ל".<sup>396</sup> ואשר לקושיא זו על רש"י, בא הריטב"א עצמו להגן עליו, ופירש לפי טעמא דגוביינא. וכדי לקבוע שטעם זה נשאר למסקנה, טען שאין אף אחד מטעמי הסוגיא העצמאיים נשאר למסקנה: "והא דאזכרו לקמן בדרכי עקיבא טעמי אחריני, ולא אדכרו האי טעמא, אדרבה זו ראייה לרש"י, דהשתא בסוגיין לית לן חד מהנהו טעמי אלא טעמא דרש"י ז"ל".<sup>397</sup>

לפשוטם של דברי הברייתא, באמת קשה לומר שסתם מלוה לוקח משכון לזכרון דברים בלבד, ואינו נעשה משכון לגבות ממנו את חובו.<sup>398</sup> ואף בתירוצי הגמרא הנ"ל במס' שבועות ובפרק הזהב, אינו אלא לפי הדיחוי שם לומר שבאותה ברייתא חלקו בכנגדו, אבל לפי פשט הברייתא כנגד כולו חלקו, ואין צורך באותו דיחוי.<sup>399</sup>

וכן נדחקו המפרשים בפירוש "בשטר" שכברייטא. רש"י פירש שהשטר עצמו זכרון דברים הוא, ומשכון שלקח איפוא לגוביינא לקחו,<sup>400</sup> וכזה כתב ר"י אבן מיגאש.<sup>401</sup> ובעל הלכות גדולות פירש להפך,<sup>402</sup> שאם יש שטר לא סמך על המשכון, והוסיף טעם אחר לפירוש חיובו של מלוה: "לא נטריה

<sup>392</sup> אפשר לפרשו כן גם ללא הגהה.

<sup>393</sup> בתוס' (ר"י) פירשו דשמואל ע"פ ר"ע (עי' לעיל, הע' 243).

<sup>394</sup> מ"ש בסוף "כיון דאיכא שטר" וכו', שיטת ר"י היא. עיין לעיל עמ' 321 הע' 165. ולהלן בדברי ר"פ ד"ה נימא:

"לפיר' דלגוביינא אינו מעלה ומוריד לאחשובי עליה שומר שכר" וכו'.

<sup>395</sup> ד"ה לימא מתני'.

<sup>396</sup> ועיין מה שרצה כבר הרמב"ן לצמצם בשיטת לגוביינא של רש"י (בכידושיו כאן, ד"ה לימא: ויש לפרש וכו').

<sup>397</sup> ד"ה לימא מתני'. עיין שם מה פירש לר"א, וטעם ראשון אינו רחוק מפירש"י. ועיין ד"ה אפילו תימא, בענין

שטר, ברש"י. וראה לעיל עמ' 304 והע' 71.

<sup>398</sup> וכבר כתב בנמוקי הגרי"ב כאן, שמשכון לזכרון דברים בלבד "לכאורה משולל הבנה", ועי' תירוצו.

<sup>399</sup> עיין לעיל הע' 134.

<sup>400</sup> ד"ה אבל. וקצת קשה, שאם בשטר עצמו יש זכרון דברים ויש גם מהיכן לגבות (שעבוד קרקעות), מניין לנו שהמשכון לגוביינא דוקא, אדרבא שמא נאמר להפך (כשיטת בה"ג, בסמוך). ואולי ר"ל היות ויש לו כל בטחון זה, ובכל זאת הוסיף משכון, בודאי לזכר גדול (גוביינא) עשה כן, ולא לדבר קטן (זכרון דברים). או שמא ר"ל שהוסיף משכון של מטלטלין על שעבוד קרקעות. ועוד צ"ע באריכות לשונו, ושמא כוונתו להגיה ולהוסיף משהו על פירושו הראשון. (בתוס' ד"ה דברי הכל, הביאו פירש"י בענין שטר בשם "פ"ה דפי' שלהי שבועות הדיינים", ושמא התוספות לא גרסו כן ברש"י בב"מ, וכפי שהעירו בנמוקי הגרי"ב ובעין יהוסף, ועיין פנ"י). גולאק (החיוב, עמ' 70, פירש על פי רש"י, וכן ב' כהן (כנ"ל בהע' 15), עמ' 433 הע' 17, אבל הביא רק תחילת הדיבור, עיין שם.

<sup>401</sup> שבועות ספ"ו ד"ה הא דאמרין, עיין שם.

<sup>402</sup> השוה סגנון הגה"ה ברא"ש בסוגיין, וראה לעיל, הע' 297.

מלוה".<sup>403</sup> ור"י ותוספות פירשו שהוא "שלא בשעת הלואתו",<sup>404</sup> "ושטר דנקט לאו דוקא",<sup>405</sup> "והוא הדין בלא שטר".<sup>406</sup> ונעשה עיקר חסר מן הספר.

ובוראי צריך לפרש את הברייטא פירוש שיענה בפשטות על מה שחלקו בה, ועל מה שהודו, שבשטר, לדברי הכל, אבר המשכון אברו מעותיו.<sup>407</sup> ולפי הטעם שבעל חוב קונה משכון, אפשר לפרש שר' עקיבא סבר בעל חוב קונה משכון, והוא ברשותו, ועל זה אמר כלום הלוייתי וכו'.<sup>408</sup> ור' אליעזר סבר שמשכון ברשות לוה, ככל פקדון שהוא ברשותיה דמריה.<sup>409</sup> ואם הלואה בשטר, כשם שהשטר משעבד קרקע של לוה, כן מחזק הוא משכון של מטלטלין שלקח מלוה להיות קנוי לו וברשותו.<sup>410</sup> ברם אשר למשנתנו ופירושה ע"פ הפשט, הנה הטעם של "גוביינא" מתאים יפה — המלוה על המשכון שומר שכר, שכן נהנה מן המשכון שיכול לגבות את החוב ממנו. ועל פי זה תתפרש מחלוקת ר' יהודה במשנה, שהוא סובר שאין גביה זו דומה לשכר, שהרי שלו הוא גובה, ורק מה שיכול להרויח בעצם העיסקה ייחשב שכר ממנו.<sup>411</sup> ואמנם, הטעם שאמרו בסוגיא י' לאומן — "דתפיס ליה אאגריה" — שייך כאן לפשוטה של משנה: דתפיס ליה אחוביה.<sup>412</sup> וכך פירש ר"ת לשיטת ר"ע,<sup>413</sup> אלא בתוספת

<sup>403</sup> עיין לעיל, עמ' 321 והע' 165.

<sup>404</sup> אף רש"י בשבועות מד ע"א ד"ה ובדשמואל, כתב: "רבי אליעזר מודה שהמשכון שקיבל אחריו כן וכו'. ועיין עין יהוסף ד"ה ע"ש, ועוד. באו"ז: "בשטר ... ולדברי רש"י משמע אפי' משכנו בשעת הלואה" (סי' רעו).

<sup>405</sup> תוס' ד"ה דברי הכל, ועי' שבועות מד ע"א ד"ה מאי, וראה הע' 394. והשוה תוס' הרא"ש, שבועות מד ע"א ד"ה מאי לאו (עמ' קח).

<sup>406</sup> "הוצרכו לפרש דשטר דנקט לאו דוקא, וזה דוחק גדול" (פני יהושע בא"ד ובה"ג). וכן נדחקו ב"לא הוי השתא אברו מעותיו דסיפא כאברו מעותיו דרבי עקיבא", מד ע"א, סד"ה מאי לאו, עיין שם.

<sup>407</sup> "דלא אשכחן בשמעתין דשקיל וטרי הש"ס בטעמא דמלוה בשטר" (פני יהושע, בתוס' בד"ה ד"ה).

<sup>408</sup> ועיין לעיל עמ' 316 והע' 129. בתוס' רא"ש ד"ה כלום הלוייתי: "ומפרש טעמא לקמן משום דבעל חוב קונה משכון" וכו' (ההמשך ע"פ שיטת ר"י). ועי' בפירוש ר"י מיגאש לשבועות ספ"ו, ד"ה הא דאמר.

<sup>409</sup> בפירוש הגאון (תשובות גאוני מזרח ומערב, סי' רלד) לאוקימתת ר' יצחק: "דר' אליע' לא סבר לה לדר' יצחק אלא קאמר משכון ברשות ליה קיימא".

<sup>410</sup> עיין להלן קד ע"א וע"ב שרוצה בעל התלמוד לומר שהלשון הכתוב בשטר הוא שמקנה את המשכון למלוה, רק מפני שהקשו שבלאו הכי קונה, תירצו "אהני כתיבה לגירעון". ועיין תוס' שם ד"ה אהני, ובשטמ"ק משם ראב"ד ור"ת, ובשטמ"ק כאן דברי הרשב"א ד"ה והכא ברשעה, משם הראב"ד. ועיין תוספתא כפשוטה ח"ו (כתובות), עמ' 250. ועיין לעיל עמ' 312 הע' 107. וראה תוספתא שביעית פ"ח ה"ו (עמ' 201). בשטמ"ק בשם תוס' שאנץ: "דברי הכל אבר המשכון אברו מעותיו, וטעמא משום דב"ח קונה משכון". ועיין לעיל סוגיא א ח"ו, והדוגמא "אלף זוז" הניתנת בברייטא שם.

<sup>411</sup> ראה הערה 417.

<sup>412</sup> הטעם "גוביינא" דומה לטעם "תפיס ליה אחוביה", ויש חכמים שהשוו ביניהם. בריטב"א (ד"ה לימא מתני'): "משום דלגוביינא תפיס ליה ... דתפיס ליה אוזוי". מכל מקום, אם נדייק בלשון, אפשר להמציא ביניהם חילוק זה: "דתפיס ליה" מכון למה שנהנה מתפיסה זו, ובהנאה זו נעשה שומר שכר; "לגוביינא" כנראה כקנין הוא, מעין "שטר העומד לגבות כגבוי דמי" (אוצר לשון התלמוד, ח, עמ' 44), ועיין גיטין לו ע"א; "העומד לגבות" הרי הוא כגבוי וקנוי לו, כלומר, יש לו שעבוד הלכתי בחפץ זה, בנוסף לעובדה שהחפץ מצוי בהישג ידו (ועי' הע' 391, וראה דברי הראב"ד, לעיל עמ' 344 הע' 268). השוה רש"י להלן קד סע"א: "דכיון דמשכני' קנייה כי ידיה לגוביינא" (וראה לעיל, עמ' 331). וכאן בד"ה אימור: "... בשליח ב"ד והוא ודאי קני דלגוביינא שקליה" (ועי' דרישה, ריש סי' עב ס"ק ג, ואותו חילוק שכתב בלשון רש"י אינו נראה, אלא "שקליה לגוביינא" נחשב לו כ"קנייה" בכל מקום). ועיין בנמוקי הגרי"ב. ויש מן הראשונים שפירשו כן אף בלשון הברייטא בב"מ קד ע"א שם (ועיין לעיל עמ' 312 הע' 107): תשלומתא וכו', שהמשכון פורעו ותשלום, עי' ר"ח (בספר הנר לר"ז אגמאתי 143 ע"א ובשטמ"ק, וראה בתוספתא כפשוטה שצינתי בהערה הנ"ל), ועיין במאירי לשם, עמ' 386 ד"ה המלוה, ור"ן, עמ' קסז ד"ה טעמא.

שלנו הוא כקושיא בלבד: "הא דתנן במתני' הלוהו על המשכון שומר שכר, ורחיק לאשכוחי טעמא בגמ' דהוי שומר שכר ... לימא טעמא דבההיא הנאה דתפיס ליה אחוביה הוי שומר שכר" (פ ע"ב, ד"ה דקא תפיס).<sup>414</sup> וכתב הראב"ד: "קשה לי למה ליה למימר משום מצוה, תיפוק ליה משום דתפיס ליה על חוביה, כדאמרין באומן".<sup>415</sup> ואילו הר"ד לא נמנע מלפרש משנתנו כן.<sup>416</sup> מכל מקום, בעל הסוגיא בשבועות — זו הסוגיא שבפיסקא ב' כאן — אינו מוסב על משנתנו, והוא שרצה לשנות כאן מהלכות האמוראים במשכון ובשומרים, כגון דברי ר' יצחק ומחלוקת רבה ורב יוסף, ולשאת ולתת בהן אגב ברירת מחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא. והעלה טעם של גוביינא בקשר לברייתא אחרת, ובמשנתנו לא עסק כלל. אבל אין צורך להזיז פשוטה של משנתנו ממקומו בגלל אותה סוגיא. ואכן, למרות שטעם זה אינו מוזכר בסוגייתנו בב"מ, ואף נראה מנוגד לה, כמה ראשונים ואחרונים סוברים שהוא עיקר טעם משנתנו. כלומר, המלוה על המשכון שומר שכר, שהרי נהנה במה שתופס את המשכון לגבות ממנו את חובו.<sup>417</sup>

וכבר לגבי המשכון האשורי הקרום כתב Postgate (כנ"ל, עמ' 296 הע' 8): "... the pledge becomes not just a security but potentially also an actual substitute for the debt; thus on the occasions where a subsequent redemption of the pledge is envisaged, it is as privilege, rather than a duty, of the debtor" (pp. 52-53).

<sup>413</sup> לעיל הע' 229 סי' ב, והע' 251.

<sup>414</sup> והשוה בשו"ת הר"ן, סי' כ, ועוד.

<sup>415</sup> שטמ"ק כאן ד"ה וז"ל הראב"ד, בסמוך לעיל שם בתוך לשון הרשב"א, ובמיוחס לריטב"א, עמ' 198.

<sup>416</sup> לעיל, לסוגיא העשירית: "ומסיק אפי' תימ' ר' מאיר, בההיא הנאה דתפש ליה אאגריה הוי עליה שומר שכר, פי' למיפלג אוזוי ... דדוקא לענין גניבה ואבירה חייב בההיא הנאה דלא צריך למיפלג ולמיפלג אוזוי"; רי"ד (בפסקיו לעיל

ומשום האי טעמ' נמי סבר הלוהו על המשכון אפי' מעות הוי שומר שכר ... ור' יהודה לית ליה האי טעמ' דר' מאיר ... הלוהו על המשכון מעות כיון דאינו נהנה כלום הוי שומר חנם, ואע"ג דקא תפיס ליה אמצעותיו" (עמ' רעה-רעו). ועיין שו"ת הרשב"ש, סי' תקעה. וראה מ"ש לעיל, לסוגיא העשירית, צדדי הענין.

<sup>417</sup> עיין הע' 413. רבינו יהונתן, אף שכתב הטעם משום מצוה בפירוש המשנה, לפסק הרי"ף דליתא לדשמואל, הוסיף וכתב: "ואעפ"כ נעשה עליו שומר שכר כיון שהוא נהנה בתפסתו"; ר' ברוך (בהגהות מרדכי, סוף מכילתין, פז ע"א-עב): "דוראי כל זמן שהמשכונות ביד המלוה הוי עליהו שומר שכר בההיא הנאה דלא צריך למיפלג ולמיפלג אוזוי ... דדוקא לענין גניבה ואבירה חייב בההיא הנאה דלא צריך למיפלג ולמיפלג אוזוי"; רי"ד (בפסקיו לעיל פ ע"ב ד"ה לימ' מתני', עמ' רעה-רעו); הריטב"א, בבואו לדחות ההכרעה כרב יוסף בסוף סוגיין (ע' הע' 376) כותב אליבא דרבה: "... דפרוטה דרב יוסף לא שכיחא, אבל מלוה על המשכון אפשר דהוי כש"ש כר"ע משום דתפיס ליה לגוביינא" (ד"ה לימא דרב יוסף). ועיין היטב ד"ה לימא מתני', ש"תפס ליה אוזוי" הוא הטעם לפי מסקנת הסוגיא (ועי' לעיל עמ' 360 והע' 387), וד"ה והכא במלוה; הש"ך (סי' עב ס"ק ט, קעט ע"ד) פירש הוה אמינא שבפיסקא א' בשלא בשעת הלואתו, שאינו קשור לדר' יצחק: "ונרא' דטעמא משום דבההיא הנאה דתפיס ליה למשכון אחובי' הוי ש"ש ... ואע"ג דהתוס' שם ... כתבו דא"א ... היינו לפי האמת דמתני' מיירי בשעת הלואתו" וכו'; וכתב בפני יהושע: "דלמאי דס"ד השתא ... משמע ליה טעמא דת"ק דמתני' דהוי ש"ש היינו משום דתפיס ליה אאגריה (ד"ה גמרא לימא) דקסבר דטעמא דמ"ד ש"ש היינו משום דתפיס ליה אאגריה" (ד"ה גמרא והכא); "דלפי' ר"ח א"ש הך אוקימתא אפילו אליבא דרבה ... ותפיס ליה המשכון אדמי חובו ... אנן סהדי דתפיס ליה אחובי' וכו', עיי"ש, ולעיל ד"ה תוספות ד"ה דקא תפיס; ועיין מ"ש אלבק בהשלמות, עמ' 426, ובפירושו על אתר, ד"ה שומר שכר; וראה תוספתא כפשוטה פ"ז, עמ' 258 שו" 73-72, סד"ה ונגמרה מלאכתו.



## הסוגיא החמש-עשרה — אבא שאול (פב ע"ב)

בחילוף-גירסא 3 אנו רואים שני סגנונות עיקריים במשנתנו: "להיות פוסק עליו והולך/להיות פוחת עליו והולך", ומסורת כתבי-היד הדווקניים כסגנון הראשון. הסגנון השני מקורי פחות, אבל מבורר יותר מבחינת המשמעות. וכן פירש רש"י כוונת הסגנון הראשון דרך הסגנון השני: "להיות פוסק עליו שכן, והולך תמיד ופוחת מן החוב" (פ ע"ב); "ולפסוק עליו, להיות פוחת מן החוב והולך" (פב רע"ב).<sup>1</sup>

בתוספתא ספ"ז: "אבא שאול אמ' מותר לאדם להשכיר משכנו של עני בפחות<sup>2</sup>, ושל עשיר אינו רשאי ליגע בו". ר' ישראל לוי<sup>3</sup> רצה להכריע במשנתנו כסגנון השני על סמך התוספתא, וכתב: "צ"ל פוחת והולך עליו, השהו אשרי בשיטה<sup>4</sup> לאותה משנה ותוספתא סוף ז'". ומתוך שהישה המשנה והתוספתא בזה, בודאי מפרש בתוספתא "בפחות" = בהפחותה, שפוחת והולך. וכתב הגר"ש ליברמן ז"ל לתוספתא שם: "במשנתנו ... ובכמה נוסחאות ... להיות פוחת עליו והולך. והגירסא שלנו (בפחות) פירושה בפיחות (בפ"ה חרוקה), כלומר, בפיחות מן החוב".<sup>5</sup>

מכל מקום, גם אפשר לפרש "בפחות" שבתוספתא במשמעות הרגילה. כלומר, מותר אדם להשכיר משכנו של עני בפחות משכרו הראוי לו, מפני שהוא כמשיב אברה, ואף שמפסיד העני מפאת השכר המוקטן, מרויח הוא בעצם קיזוז חובו. ולפי פירוש זה, שאין "בפחות" כמו "פוסק עליו/פוחת עליו", אפשר להבין העובדה שיש נסחים שאף הוסיפו "בפחות" על לשון "פוסק" שבמשנתנו (ראה חילוף-גירסא 2).<sup>6</sup> וגם בלי תוספת זו קרוב לפרש משנתנו שהיה פוסק עליו והולך בפחות משכרו הראוי לו, שהרי משנתנו כעין נכיתא במטלטלין היא, ובנכיתא היו פוסקים מן החוב פחות משכרו הרגיל.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> ועיין רש"י שבועות מד ע"ב, ד"ה צריך למשכון (וראה לעיל, סוגיא יד, עמ' 356, הע' 360). בתוס' ר' פרץ, עמ' קנזיקנה, ד"ה דכולי עלמא: "ואין זה רבית במידי שהוא פוסק והולך תמיד, מר סבר מצוה שהוא פוסק תמיד" וכו', בשניהם הגיה המהדיר פוחת, ואין צורך. ועי' כתובות פ"ה מ"ז: "פוחתין לה, עד מתי הוא פוחת, לעולם הוא פוחת והולך". לתיבה המודגשת יש בין גירסאות כתבי-היד: "פוסק" (רק"ס השלם לשם, ב, עמ' פג, שו' 18).

<sup>2</sup> והובאה התוספתא בפירוש רב"ס (ספר הנר, 128 ע"א) ושם: לפחות.

<sup>3</sup> קטעים ממשנת אבא שאול, תרגום אז"ר, מסילות לתורת התנאים, עמ' 121 הע' 2.

<sup>4</sup> הכוונה לדברי הריטב"א שהובאו בשטמ"ק (במקור הגרמני Ascheri כנראה צ"ל Aschbeli).

<sup>5</sup> בחזון יחזקאל רצה להגיה "בפוחת" (ופירשה כמו "להיות פוחת והולך"). במנחת ביכורים פירש על-פי "זוטר

פחות י"ו" בסוגייתנו: "דפחות (צ"ל בפחות), היינו דשכרו מרובה פחתו מועט, כגון קרדום וכו' עיי"ש.

<sup>6</sup> בתוספתא כפשוטה הנ"ל: "ובכ"ר ב' בבבלי (עיין דק"ס הנ"ל): משכנו של אדם בפחות להיות פוחת עליו וכו'". אמנם איתא "בפחות" בכ"י ז', אבל אין צירוף גירסאות הנ"ל נמצא באותו כ"י (ראה חילוף-גירסא 2), ולא בשאר הנסחים שלפנינו. בעל דק"ס עשה "בפחות" שבכ"י ז' ט"ס. ובהלכות גדולות ד"ב עמ' 391, הע' נד: "וכבר כתב בר"ס דט"ס הוא", ועיי"ש (ויש לתקן עוד בלשוננו). אבל בשנויי נוסחאות במשניות דפו' וילנא כבר ציינו: וכ"ה בפחות גם בתוספתא. ומה שרשם בעל דק"ס שם "משכנו של אדם" (וראה מה שכתב צ' ארמן על זה בסיני נד [תשכ"ד], עמ' קפג). הרי אין כתוב כן בכ"י ז' אלא עני י.

<sup>7</sup> עיין א' גולאק, החיוב ושעבודיו, עמ' 77, ומה שציין בהע' 59 שם, ועיין להלן. בשו"ת הרשב"א, ח"ב, סי' ריג: "וכל נכיתא הרי היא כמקח וממכר אלא שהזיל בדמים". ועיין סוגיא יד הע' 106, 360.

ולפי זה, אותו דין שנסתפקו בו הראשונים, הוא כמעט דינא דמתניתין ממש. הנה, כתב תלמיד הרשב"א שצריך לתת לו שכר משלם, והוסיף: "אבל בפחות מכדי שכרו, כגון בנכיתא, אסור, שעד כאן לא התיירו אלא בקרקע ... עוד יש לומר שאע"פ שהוא משכון מטלטלין וכיוצא מותר" וכו'.<sup>8</sup> וכתב הריטב"א: "וליתול משכון מטלטלין בנכיתא, שאלתי מרבנו והיה מגמגם בדבר". אבל המאירי הבליע בנעימה היתר נכיתא בפחות, בהצעת לשון המשנה: "רשאי אדם להשכיר משכונו של עני אם רואה שהיא מתאחרת בידו פרוטה פרוטה בכל יום או כמו שיוכל, ובלבד לתועלת העני".<sup>9</sup> ולפי זה מיושב סגנון התוספתא "ושל עשיר אינו רשאי ליגע בו", ולא אמרו: ושל עשיר אסור. ור"ל, ושל עשיר לא רק שאסור להשכיר בפחות, שמאריך את השכירות (והפחת), וכאילו גזולו, אלא לא ישכיר כלל, משום אבק רבית. ומה שאסרו בעשיר והתירו בעני, לא התיירו אלא משום מצוה להשיב לו אבדה, ואילו בעשיר ראוי להחמיר, והוא כמו שאמרו במשכנתא של קרקעות: "וצורבא מדרבנן אפילו בנכיתא לא ניכול" (ב"מ סז ע"ב).

ובירושלמי כאן אמרו: "הדה אנטיכריסים ריבית הוא" (ה"ה, יא ע"א).<sup>10</sup> אנטיכריסים מוסד משפטי יווני ידוע הוא, בו נהנה המלוה משימוש במשכון ואכילת פירותיו, כריבית (וכן משתמשים החוקרים בתיבה זו לתאר עיסקאות דומות במשפט המזרח הקדום).<sup>11</sup> ואם כי סדורה מימרא זו בירושלמי שם בתחילת הסוגיא שעל משנתנו,<sup>12</sup> כפשוטה מוסבת היא על דברי אבא שאול אלה.<sup>13</sup> רק צריך ליישב מה באה מימרא זו לומר, הרי אבא שאול מתיר והתלמוד אסור. יש שפירשו שמקשה התלמוד ומתמיה על המשנה.<sup>14</sup> ויש שפירשו שאבא שאול התיר לפסוק דמים כנגד השימוש

<sup>8</sup> שיטת הקדמונים לב"מ, עמ' רל"ד. ומה שהיה חוכך בראשונה לאסור, נראה שעיקר טעמו ע"פ הסוגיא במה שחששו ל"פחתייהו", עיין לשונו שם.

<sup>9</sup> עמ' 315. ואשר ל"נפיש אגריהו" שבסוגיא, כתב המאירי: "דוקא בכלים שאין פחתם גדול ושכירותם ממתמיד!"

<sup>10</sup> ראה ירושלמי נזיקין, עמ' 69, שו' 51.

<sup>11</sup> כבר כתב פינליש בספרו דרכה של תורה: "הערוך וכל הבאים אחריו לא פירשו מלה זו, ובעל פ"מ נבדח ונדחק בפ"ע, ואני מצאתיה ביוניט ... ופותרונו תשלום גמול חליפות זה לזה" (עמ' 120), אלא שהסב דברי הירושלמי על שמור לי ואשמור לך. ועיין דור דור ודורשיו, ב (תרל"ז), פרק ד, עמ' 29. והשוה בערוך השלם, ובספר *Lehnwörter* של קרויס. וכתב ר"י ענגיל בגליוני הש"ס לירושלמי כאן: "עיינתי בספר מלות לועזי (פרעמד ווערטער בוך) ומצאתי כי אנטיקרקסע היא מלה יונית", והאריך בהבאה, וסיים: "ומבואר כי אנטיכריסים עניינו הלואה על המשכון בתנאי שיהי' להמלוה רשות להשתמש בהמשכון" וכו'. ועיין א' גולאק, תרביץ א, ספר ג (תר"ץ), עמ' 82; הנ"ל, החיוב ושעבודיו, עמ' 72 והע' 41; רי"ן אפשטיין, תרביץ ח (תרצ"ז), עמ' 316 והע' 1 (= מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, ב, עמ' 845); ר"ב כהן, *Jewish and Roman Law*, pp. 433, 437, 785, עמ' 159, s.v.; וראה B. L. Eichler, *Indenture at Nuzi*, p. 40, n. 123; p. 159, s.v.; וראה J. N. Postgate, *Fifty Neo-Assyrian Legal Documents*, p. 30. אפשטיין (שם) רצה להגיה אנטיכריסים (שם) אפשטיין (שם) רצה להגיה אנטיכריסים אף בירושלמי גיטין פ"ד ה"ו, מו ע"א, אבל ראה מ"ש א"א אורבך, ציון כה (תש"ד), עמ' 181, הע' 178; ד' שפרבר, בראילן ידטו (תשל"ז), עמ' 47 = יונית ולטינית בספרות התנאים והאמוראים, עמ' 39.

<sup>12</sup> לפני הבבא "ואמר לו הנח", ופירשוה המפרשים לרישא דמתניתין (ועי' ארמן שם, וכך בגליוני הש"ס הנ"ל, ויפה עינים לרף פ ע"ב). וכן אפשטיין שם הע' 3, הסב אותה למשנת שמור לי ואשמור לך.

<sup>13</sup> כך העלה כהן שם, עמ' 437 הע' 30, וכן העלה ארמן שם, בהסתייגות. אחריהם כתב צייטלין כן בפשטות (*JQR*, 1969-70, p. 60). והסביר הגר"ש ליברמן את הדבר בירושלמי נזיקין במקומו, עמ' 165 והע' 3. בנועם ירושלמי כתב ש"נתחלפו השורות", אלא שהוא הסב הדברים על הלווה פירות שבדברי ר' יהודה. ועיין במאירי שהביא ליברמן שם.

<sup>14</sup> לפי שיטותיהם השונות לגבי השאלה לאיזו בבא במשנה מתקשרים הדברים. נועם ירושלמי: "דהירוש' מקשה" (על הלווה פירות). והמשיך סוגיית הירושלמי כתירוץ על זה; דיננער בהגהותיו לירושלמי: "ותמיה היא שמתמה הש"ס



במשכון ולפחות מן החוב, ובא הירושלמי לומר שאם לא ינכח מן החוב אסור משום רבית.<sup>15</sup> ואפשר גם לפרש בניהותא ומבלי להוסיף ענין נוסף, ולומר: מזה שאבא שאול מתיר במשכון של עני, ושומר אני במשכון של עשיר אסור, הוי אומר ששימוש משכון בנכיתא כעין רבית הוא. וכאומר: הדא אמרה אנטיכריסיס רבית הוא.<sup>16</sup>

מימרת רב חנן בר אמי בשם שמואל, בה פוסק הוא הלכה כאבא שאול, יש שרצו למשוך את לשון המימרא עד סוף הסוגיא.<sup>17</sup> ובאמת, אפשר שמימרת שמואל כוללת הלשון "ואף" וכו' עד "וקרדום",<sup>18</sup> שכן מצינו פסקי הלכה של אמוראים בתוספת "ואף ר"פ לא אמר/אמרה אלא" וכו'.<sup>19</sup> לחילופין אפשר שבעלי התלמוד הוסיפו כן, ע"פ הסגנון הנ"ל.<sup>20</sup>

הרמב"ם הגדיר הלכה זו לפי הטעם שבגמרא, וכתב: "אם היה שכרו יתר על פחתו כגון קרדום ומסר [הגדול] וכיוצא בהן" וכו' (פ"ג מהל' מלוה ולוה ה"ח); והוסיף המאירי: "אבל בהמות ובגדים לא, ויש אומרים שאף בהמות כיוצא בהם"<sup>21</sup> (הדעה הראשונה שאמר המאירי ע"פ רבינו יהונתן היא, שכתב: "רבמשכון של מתכת מיירי ... אבל משכון של בגדים ... אינו רשאי"). ואילו בקיצור פסקי הרא"ש לא הרחיב הדבר כלל: "המלוה לעני על מרא ופסל וקרדום מותר להשכירו ולנכות לו דמי השכירות מחובו, אבל במשכונות אחרים לא".

על הא רתנן שמור ל"י וכו'. כהן שם עמ' 437 והע' 30 (אף שמסב הרברים על אבא שאול): "But does not this: antichresis involve usury? ... it is a query upon Abba Saul's view?"<sup>15</sup>

"אכילת פירות המשכון שלא בנכיתא דוקא", ארמן שם עמ' קפב, קפד. וכן פירש הגר"ש ליברמן במקומו (ועיין אפשטיין שם הע' 3, לשיטתו), וראה גולאק, יסודי המשפט העברי, א, עמ' 164, ועי' סמ"ע סי' עב ס"ק ד, וש"ך שם ס"ק ה.

<sup>16</sup> כן כתבו 'הדא אמרה' בנתיבות ירושלים לר"ח דייכעס, ואפשטיין בהערה הנ"ל, לשיטתם שמוסב על "שמור לי ואשמור לך".

<sup>17</sup> דהיפריס, מחקרים בספרות התלמוד, עמ' 53; אפרתי, בראילון ו, עמ' 78.

<sup>18</sup> הצירוף "מר פסל וקרדום" נמצא גם בברייתא בסוגיית חלומות: "כל מיני מתכת יפין לחלום חוץ ממר פסל וקרדום" (ברכות נז ע"ב), ושם משם נשאב ביטוי זה. (מוצא תיבת "מר" מאכדית, ראה CAD, X, עמ' 287; ועי' תוספות הערוך השלם, עמ' 266; קאופמן [כבעמ' 146, הע' 7, עמ' 70]. חלקים מאותה ברייתא (ולא בבא זו) באדר"נ נ"א, פרק מ, עמ' 128. בברכות, בנדרס, בברייתא זו הוזכר רבי, אך ראה דק"ס לשם עמ' 320 ואות ד, הגירסא "רבי עקיבא". וכן באדר"נ שם ל"י "רבי", ועי' בהע' יד שם, ומה שציין בעמ' 149.

<sup>19</sup> ב"ב קע ע"א: "והא אמר רב גידל אמר רב הלכה כדברי ר' (כגירסת כ"ה ודעימיה, עי' מהדור' ר"ש אברמסון), ואף רבי לא אמר אלא לברר"; סנהדרין קא ע"א: "אמר רב הונא הלכה (תיבת "אין" שלפנינו ליתא בכ"י יד הרב הרצוג, וכן בדברי הראשונים, עי' דק"ס לשם עמ' 306 אות ה, ומחקה הב"ח) כר' יוסי, ואף רבי יוסי לא אמרה אלא משום סכנה"; זבחים קד ע"א: "א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הלכה כר"ע, ואף ר"ע לא אמר אלא בשתתירו מומחה אבל לא התירו מומחה לא"; חולין יח ע"א: "רב ושמואל דאמרי תרויהו הלכה כר' יוסי בר' יהודה, ואף ר' יוסי בר' יהודה לא אמר אלא בטבעת הגדולה הואיל ומקפת את כל הקנה, אבל בשאר טבעות לא". ולא מצאנו סגנון זה עם פסק הלכה של סתם התלמוד.

<sup>20</sup> וראה חילוף גירסא 4, שינויים בתיבת "ואף". בפירוש רב"ס (בס' הנר): "אוקימנא דכי אמ' אבא שאול במר ופסל וקרדום ... הואיל ונפיש אגריהו וזוטר פסדיהו, אמ' שמואל הלכה כאבא שאול".

<sup>21</sup> ועיין שו"ת רשב"ש, סי' צא (יח ע"א), וכתב: "לאו דוקא הני" וכו'.



## הסוגיא השש-עשרה — המעביר חבית (פב ע"ב-פג ע"א)

החלק העיקרי של סוגייתנו עוסק בפירוש המשנה, ומסתיים (בענף גה), לאחר "ביא ראייה ויפטר" שבפעם השניה, בלשון: תו לא מדי. אליו צורפו שלש שמועות קצרות, העוסקות אף הן בענין מעביר חבית ושברה: מעשה דריסתקא דמחוזא, תקנתא דרב חייא בר יוסף, ומעשה דשקולאי. עם המעשה הראשון בא מעשה נוסף, בענין מכירת ארבע מאה דני חמרא, הדומה ממש לסגנון מעשה דריסתקא, וכולל בו אותו דיון בין רבא לרב יוסף בריה על ברייתא דאיסי בן יהודה, כפי שהוא אף בעובדא דריסתקא. ואף שאינו מענין הסוגיא, בא אגב המעשה הראשון, ואפשר שנשנו שתי העובדות ביחד מקודם, ובאו כאן כאחת.

רמות האחריות והחיוב שנזכרו במפורש בסוגייתנו לגבי שובר חבית בשעה שהוא מעבירה ממקום למקום, הרי הן: בכוונה, בפשיעה ובאונס. ומן ההכרח להוסיף עוד: כעין גנבה ואבדה, שהרי ר' יהודה אמר בברייתא "שומר חנם יישבע נושא שכר ישרם", ואין לך חילוק זה בין שומר חנם לבין נושא שכר, שזה פטור וזה חייב, אלא באחריות העומדת בין פשיעה לבין אונס, והיא רמת רשלנות כעין זו המאפשרת גנבה ואבדה.<sup>1</sup>

לפי סדר המשא ומתן שבסוגיא כיום, הוסבו דברי ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן על הרומיא מן הברייתא של ב"ק בענין נתקל פושע הוא, וכך היא שיטת רש"י<sup>2</sup> ושאר הראשונים.<sup>3</sup> ברם קשה לומר

<sup>1</sup> עיין רש"י פג ע"א ד"ה ואתא רבי יהודה (ועיין פ"ו מ"ח), וראה רמב"ם פ"ג מהל' שכירות ה"ב, ושאר ראשונים, וראה להלן, עמ' 376-377.

<sup>2</sup> פג ע"א, ד"ה ה"ג ור' חייא. ואף לגירסת "א ל א א"ר חייא" וכו' (ראה חילוף-גירסא 6), שרש"י רחה אותה, הכוונה שר' יוחנן מוסב על רומיא זו, כבפירוש הראב"ד: "ומסקנא כדדריש (צ"ל: כדתיין) ר' יוחנן ופליג אדר' אלעזר דאמר א ל א" וכו' (שטמ"ק). בהבאה שבמיוחס לריטב"א ליתא פסקא זו, שהושמטה שם ע"י הדומות). רק שלגירסת "אלא", משמע שדחה ר' יוחנן את התירוץ תברא, מתוך הקושיות שהקשו על תירוץ זה. וראה להלן עמ' 377 והע' 37. אולם למעשה, אותן קושיות שבדיבור "ואתא" וכו' אינן מופנות בעיקרן לתירוץ "תברא", ולכן העמיד רש"י את ר' יוחנן כחולק במישרין על ר' אלעזר, והגיה כאן לגרוס ו' המחלוקת. ועיין היטב בס' לחם אבירים, רש"י ד"ה ה"ג (וכאן מתברכת שיטת הפלפול במה שמפרשת, לא רק את הסברות, אלא אף את הגירסאות, שנדחו ע"י רש"י; ואילו גולדשמידט בהערותיו לכי"ה כאן, לא עמד על כוונה זו בהגהת הו'). ועיין להלן הע' 403.

ובפיה"מ לרמב"ם: "ודברי ר' אליעזר נכונים, אבל אמרו שבועה זו תקנת חכמים היא" וכו'. ונראה שכתב הרמב"ם "אבל" בהתאם ל"אלא" שבגמרא, ומפרש שמוסב ר' יוחנן על "ואתא ר' אלעזר למימר". והשוה בדברי הרמב"ם: "ור"א ... ותמיה ... א ל א תקנת" וכו' (להלן עמ' 396). ועיין להלן עמ' 395, והע' 203. (לנוסח דברי הרמב"ם, ציין לפירושו בספר נפש חיה, והוסיף: "וכמדומה שה"ל גירסא אחרת, וצ"ע; ועי' בהע' 24, 25 לר"י קאפח במהדורות, סוף פרקין. ולענין תיקונו לעומת התרגום הנדפס, עדיין קשה, שאומר: "אם היה אותו המקום ... מקום מדרון, או שהיה לו ראייה שלא פשע, אינו חייב שבועה". ונהפוך הוא, שבמקום מדרון הוא נשבע. ושם צ"ל: אם לא היה וכו' וועי' בכי"ה). ואולי זה גרם למתרגם בנדפס לנסח כפי שעשה, אלא שאף הוא לא השלים את ההתאמה. ומה שציין ר"י קאפח (בהע' 28) למהדורא קמא, הנה בספר הנר, 128 ע"א, הוא כמהדר"ב.)

ועיין היטב בלשון רש"י בפירוש המשנה, ד"ה ישבע, שאף בדברי שם נראים כנוטים קצת לגירסת "אלא", בכך שדברי ר' יוחנן מתרצים "שומר שכר אמאי משתבע". וראה להלן, עמ' 386-387.

<sup>3</sup> תוס' ד"ה מאי משתבע; ראב"ד (בהע' 2); הרמב"ם: "עכשו בא ר' יוחנן לחלוק על ר' אלעזר דאמ' תברה"; וכן

שרומיא זו, שאינה קושיא חמורה או סתירה ישירה, כבר נאמרה לפני ר' יוחנן, והוא בא לתרצה.<sup>4</sup> גם אין כל צורך בכך, שהרי מימרת ר' יוחנן מתפרשת בפשטות כמוסבת על משנתנו, ובודאי כך נאמרה מעיקרה. ובאותו סגנון איתא על משנתנו רפ"ק: "אמר ר' יוחנן שבועה זו תקנת חכמים היא, שלא יהא כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חברו ואומר שלי הוא" (ה"ע"ב).<sup>5</sup> להתייחסות המימרא ישירות למשנה מתאימה הגירסא היסודית שנשתמרה בענף פמ: א"ר חייא וכו', ללא "אלא" וללא ו' המחלוקת,<sup>6</sup> ומוסבת על חיוב שבועה בדברי ת"ק דמתניתין (שהוא ר"מ דברייתא<sup>7</sup>).

עם מימרא זו באה מימרת רבה:<sup>8</sup> "שבועה שלא בכוונה שברתיה". לפי הסברה הנובעת משתי המימרות הללו, הלשון "המעביר חבית ושבירה" שבמשנתנו, מדובר בו אף בפושע, שמדין תורה אי אפשר לפטרו בשבועה (בין המעביר בחינם, בין בשכר), אלא תקנת חכמים היא שישבע אף הפושע. וכן אי אפשר שישבע בנוסחה הרגילה "לא פשעתי", שהרי פושע הוא, אלא ישבע "שלא בכוונה שברתיה".

מפורש במיוחס לריטב"א: "ה"ג אמר רבי חייא ... לתרוצי קושי' דרבי מאיר אדרבי מאיר קא אתי", עיי"ש, ר"ה שכחתי למעלה (ראה חילוף-גירסא 6 ובהערה שם). הרא"ש: "ופריך מדברי מאיר אדר"מ ... ושני ליה ר' יוחנן" (סי' יט).<sup>4</sup> ועיין "על דרך חקר הסוגיא", עמ' 298 הע' 52. ומה עוד שמה שנאמר בב"ק כט ע"א "פליגי בשעת נפילה בנתקל פושע", לא נאמר אלא בהצעת שיטת אביי "בתרתי פליגי". ואע"פ שגם ר' יוחנן סבור שבב"ק "בין בשעת נפילה בין לאחר נפילה מחלוקת" (ירושלמי שם פ"ג ה"ב, ג ע"ב, ועי' ירושלמי נזיקין מהדר' רוזנטל וליברמן, עמ' 5, גירסת כ"ו, וראה הערת הגר"ש ליברמן בתרביץ ו [תרצ"ה], עמ' 61; ושלא כדעת ר' יוחנן לפי סוגיית הבבלי, שם כט רע"ב), מכל מקום, פשטות מימרתו של ר' יוחנן כאן אינה באה, לכל הנראה, לתרץ סתירה הנובעת מאוקימתא. ואשר לאוקימתא של בשעת נפילה, עי' ר"ח אלבק בהשלמות לב"ק, עמ' 410, רי"ן אפשטיין, מבוא לנו"ה, עמ' 300, והע' 1, ורצ"מ פיניליש, דרכה של תורה, עמ' 121. וראה תוספתא כפשוטה לב"ק פ"ב, עמ' 20 שו' 23-24. ועיין להלן הע' 19.<sup>5</sup> וכן מצינו במנחות מח ע"א: "תני רבי חנינא טירתא קמיה דרבי יוחנן שחט ארבעה כבשים על ב' חלות, מושך שנים מהן וזורק דמן שלא לשמן, שאם אי אתה אומר כך הפסדת את האחרונים"; שם פט ע"ב: "א"ר יוחנן אשם מצורע ששחטו שלא לשמו טעון נסחים, שאם אי אתה אומר כן פסלתו"; ב"ק מז ע"א: "ואמר רב ה' אין שמין לפרה בפני עצמה ולולד בפני עצמו אלא שמין לולד על גב פרה, שאם אי אתה אומר כן נמצא אתה מכחיש את המזויק" (בנדרס: "רבא", וכ"ה "רבה" בכ"ה ועוד, וראה דק"ס לשם, עמ' 99, אות ר; ועי' במאמר שציינתי לעיל, עמ' 284 הע' 106); ב"ק קיז ע"ב = סנה' עד ע"א: "דאמר רבה/רבא ... ורודף שהיה רודף אחר רודף להציל ושבך כלים, בין של נדרף בין של כל אדם, פטור, ולא מן הדין אלא שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם שמציל את חברו מן הרודף" (כ"ה "רבה" בב"כ בכ"ה ועוד. ועיין דק"ס לשם, עמ' 301, אות צ. בתוס' כתובות לא ע"א, ד"ה רב אשי: "ועוד רבא גופיה אית ליה בפרק בן סורר ומורה דרודף ... ומיהו התם גבי רודף רבה גרס כדמוכח בהגוזל בתרא"). ולא מצאתי מטבע לשון זה במשנה, תוספתא וירושלמי.<sup>6</sup> חילוף-גירסא 6. והשוה כ"ה.

<sup>7</sup> בספר המאור, ב"ק פ"ג ד"ה אמר רבא: "וסתם מתני' נמי דהמעביר חבית ממקום למקום ר"מ היא" וכו'. ועי' חילוף-גירסא 1 ובהערה שם; הרא"ש כתב: "וסתם משנה כרבי מאיר, כדמוכח בברייתא דמייתי בגמרא" (סי' יט). ובחי' הרמב"ן: "מתני' לא מפרש בגמ' מני, ולכאורה משמע דר' מאיר הוא" (ואח"כ הביא שיטת הרי"ף, ראה להלן הע' 18, והסיק לשיטת זו: "ומתני' לא ר"מ בלח' היא אלא אף רבנן". ואף הרא"ש מציע להלן בסתם את שיטת הרי"ף); מבואות לספרות התנאים, עמ' 99. וראה חילוף-גירסא 1, שהוסיפו במשנה ברוב נוסחי הבבלי "דברי ר' מאיר", ועיין חילופי-גירסא 2, 3. וראה מבוא לנו"ה, עמ' 1155. וכתב שם על נסחים אחדים שבהם נכנסה הברייתא שבגמרא למשנה, אבל אין הכוונה יכולה להיות אלא לשינויים הנ"ל. ועי' דק"ס עמ' 232 אות ל (ושם העיר בעל דק"ס על הלשון במשנה: "אבל לפי זה אינו מובן מאי מייתי לה מברייתא דת"ר ומאי מוספת הברייתא אמתני', אלא שכתבוהו הסופרים בטעות מן הברייתא"). ומ"ש אפשטיין שם שבכ"ו ו-בא הנוסח בשינושים, בודאי כוונתו לדק"ס הע' ל, אבל דבריו שם בענין כ"י זה מוטעים. וכן מ"ש אפשטיין על הגירסא "דברי ר' מאיר" שבאו"ז: "וליתא בכל הנוסחאות", יש להתאים את הדבר עם המשך דבריו, שהרי אותם נוסחי המשנה שבבבלי, שבהם "נכנסה הברייתא שבגמרא", רובם גורסים "דברי ר' מאיר" לפני דברי ר' יהודה. ועיין להלן הע' 13, 95.

ובוראי נמשך ר' יוחנן, במה שאומר "תקנת חכמים היא", אחר קושיית ר"א במשנה ובברייתא: "תמיה אני אם יכולין זה וזה לישבע".

ופשטות הדברים שתמה ר"א ש ש נ י ה ם אינם יכולים להשבע, בין שומר חנם בין שומר שכר. כלומר, פ ש י ע ה היא, ולמה פסק להם ר' מאיר כדין אנוס, ששניהם נשבעים? וכסתם לשון "זה וזה", שתמיהתו מוסבת על שניהם,<sup>10</sup> ולא כתחילת ההסבר שבגמרא: בשלמא שומר חנם מ ש ת ב ע וכו', כאומר, כגנבה ואבדה היא<sup>11</sup> (ואף לא כסוף לשון ההסבר, שאין התמיהה אלא בדבר קל וחיצוני). ומקושיית ר"א יכול ר' יוחנן ללמוד ששניהם אינם יכולים להשבע מדין תורה, שהרי פשיעה היא, אלא שבועה זו תקנת חכמים היא וכו'.<sup>12</sup>

בדברי התנאים בפני עצמם, אם נרצה ליישם בהם הכללים הנקוטים בתלמוד לדיני שומרים, אפשר היה לפרש שיטתם כך: ר' מאיר, שאמר בין שומר חנם בין שומר שכר נשבע, רואה בשבירת החבית אונס; ר' יהודה רואה בה מעין גנבה ואבדה; ר' אלעזר רואה בה פשיעה (אם נפרש שתמיהה הוא על "זה וזה"). אבל ר' יוחנן לא פירש שיטתם כך, אלא את הסברה שהוציא מלשון ר' אלעזר הסב אף על ר' מאיר, וסיפק לפי זה ישוב תמיהתו: אמנם עיקר המעשה הוא מעשה פשיעה, אבל דרך התקנה יכולין זה וזה להשבע. וקרוב שאף את דברי ר' יהודה שבברייתא יפרש ר' יוחנן כך, שהרי מתייחס רבי יוחנן ל"שבועה זו",<sup>13</sup> ונראה שחלים דבריו על כל מי שחייב שבועה בענין זה. לפי זה תתפרש דעתו של ר'

<sup>8</sup> ראה חילוף גירסא 7, ולהלן עמ' 397-398.

<sup>9</sup> בקול הרמ"ז כתב: "אם יכולין, פי' והרי היא שבועת שקר שהרי פשע, ולהכי לא תני אם נפטרים". ועי' כוס ישועות לר"ש שו"ט, ד"ה עוד בש"ס ואתא, במה שפירש "דלא תימא".

<sup>10</sup> עיין אוצר לשון המשנה, עמ' 594. וכפי שפירש רש"י במשנה: "אבל תמיהה אני על זה ו על זה". וראה תורת חיים ד"ה אלא. ואפשר לכאורה לפרש דברי ר"א במשנה (ע"פ הנסחים הדווקניים, שליתא שם "זה וזה ישבע", ראה חילוף גירסא 13), כדעה שלישית, שיש בה לא רק תמיהה אלא שלילה: לא זה ולא זה ישבע. עיקר המונח "תמיהה" בחומר שלפנינו בא בדברי אגדה, ושם המשמעות כעין שלילה (עיין אוצר לשון התלמוד, מ, עמ' 189, וראה באוצר לשון התנאים לספר ולספרי, וערכו, וכריתות פ"ד מ"ג). ובירושלמי מופיע מונח זה הרבה בשקלא וטריא, כתמיהה על דעות שאמרו חכמים בדיוניהם, ובצירוף עם "איד" וכדומה (אוצר לשון תלמוד ירושלמי, ב, עמ' 21). בברייתא שלפנינו, ברוב הנסחים הדווקניים, איתא "זה וזה ישבע", עיין השוואת הגירסאות, אלא שבכמה נסחים ליתא. ואפשר שגירסת "ליתא" מקורית, ותתפרש כנ"ל, ובשאר הוסיפו "זו"ז ישבע" (ע"פ ההסבר בגמרא: "אין גמרא כר' מאיר"?). ואפשר שגירסת "זו"ז ישבע" מקורית בברייתא, וכבר בעל הברייתא עצמו פירש כן, ובשאר הנסחים מחקו, ע"פ הוראת מחיקה המהלכת בנוסחי המשנה, שביקשו להחזיר במשנה את גירסת כתב-היד הדווקניים שם, ועברה ההוראה לברייתא, שלא כהלכה (וראה להלן עמ' 384). ועכשיו, לפי גירסת "זה וזה ישבע", ודברי הסוגיא "אין גמרא כר' מ", פירוש שיטת ר"א הוא: "ותמיהה לא מבטליה גמריה" (רמב"ן במלחמות ב"ק פ"ג, ד"ה ועוד אמר רבא). ועיין להלן, עמ' 383-384.

<sup>11</sup> גם בעל הגמרא (לשיטתו) רוצה לפרש שעל שניהם תמיהה ר"א. ומכיון שאין תמיהה ישירה על שומר חנם (שהרי נשבע הוא אף מדין תורה שלא פשע), פיתח תמיהות עקיפות: שלא במקום מדרון והיכא דאיכא עדים (ועי' להלן הע' 104). ועי' ר"ח אלבק בהשלמות לכאן (עמ' 427), שפירש כשיטת הסוגיא, אלא שניסה ליישר את דברי הגמרא יותר (והשוה בתפארת ישראל, אות סב). אולם, פשיטא שאין ר' יוחנן מוסב על תמיהות אלה. ואף לשון המימרא "שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם המעביר חבית" וכו', הרי לפי ההסבר הנ"ל שבגמרא יעביר שומר חנם במקום מדרון. ועיין להלן עמ' 383, והע' 90.

<sup>12</sup> ולפי ר' יוחנן שת"ק דיבר מן התקנה, יהא ר"א חולק עליו מפני שאין לו תקנה זו (ועיין להלן, הע' 101). ועיין היטב בהמשך לשון רבינו יהונתן: "אי נמי שמיע ליה" וכו'. ועיין להלן, עמ' 377 והע' 40, עמ' 384 והע' 101.

<sup>13</sup> והרמב"ן, במלחמות לב"ק פ"ג ד"ה ועוד אמר רבא, הרחיק לכת והסב את הדברים על הברייתא דוקא — "אבל מתני' לא אוקמא ר"י (= ר' יוחנן) ולא פירשה רבא כלל, ורבינו הגדול ז"ל הוא שהשיטה ופירשה כרבנן" וכו'. וכנראה שר"ל שמשנתנו כאן אינה כתובה בהלכות הרי"ף שלפניו, אלא הברייתא בלבד! ועיין חלוף גירסא 1, והערות

יהודה כך: לשומר חנם תיקנו שישבע אף על פשיעה, ואילו לשומר שכר, לא תיקנו שישבע על פשיעה.

יש גם מן הראשונים שהגיעו לשיטה דומה, דהיינו שאף אליבא דרבי יהודה שבועה זו תקנת חכמים היא, אבל הגיעו לכך בדרך אחרת. הנה לפי שיטת בעל הסוגיא בא ר' יוחנן לתרץ רומיא דב"ק, ודבריו מוסבים על דברי ר' מאיר הסובר נתקל פושע הוא, ואילו לר' יהודה, ולכל מי שסובר נתקל לאו פושע, אין צורך בתקנה זו, וכך פירשו הראשונים ע"פ הסוגיא.<sup>14</sup> וכן כותב הר"ף בסוגיין: "ומסתברא לן דהא דרבא אליבא דר' מאיר היא, דסביר' ליה ניתקל פושע הוא, ובדין הוא דלישלם, אלא תקינו רבנן דמשתבע שלא שברה בכוונה ומיפטר, דלא מצי לאישתבועי דלא פשע בה, דפושע ניהו גביה, אבל לרבנן דסביר' ניתקל לאו פושע הוא, הכי משבעינן ליה, שלא בפשיעה נשברה, בין שומר שכר בין שומר חנם". כלומר, למאן דאמר נתקל לאו פושע הוא,<sup>15</sup> אין צורך בתקנה זו, ובסוגיין אליבא דר' יהודה, שומר חנם ישבע, נושא שכר ישלם, הא י כ ד י נ י ה והאי כדנייה, בלי תקנה.<sup>16</sup>

והנה, המחלוקת בברייתא בענין נשברה כדו שבב"ק ומקבילתה במשנה שם רפ"ג, בה נחלקו ת"ק ור' יהודה,<sup>17</sup> נתפרשה שבנתקל פושע פליגי, אך ורק אליבא דאביי שם (כט ע"א). ואילו לשיטת רבה שם (כח ע"ב), פירש רש"י לסברת ר' יהודה: "דנתקל פושע הוא" (ד"ה במתכוין להורידה), משמע, לכולי עלמא נתקל פושע, ואין מי שסובר נתקל לאו פושע הוא. ולפי שיטה זו צריכה תקנה גם לדר' יהודה! והוא שאמרו התוספות (ד"ה אמר רבה) לשיטת רבה שם: "וי"ל דקסבר רבה כי היכי דאמר' התם לר"מ דשבועה זו תקנת חכמים היא בשומר שכר, ה"ל לרבי יהודה תקנת חכמים היא בשומר חנם, אלא דקסבר רבי יהודה דבשומר שכר לא רצו חכמים להקל".<sup>18</sup> ורצונם לומר, שלא סבר רבה כסוגיין שאמרו לשיטת

שם. ברי"ף ד"ק באה מימרת ר' יוחנן (וללא שם ר' חייא בר אבא!) בסמוך לאחר המשנה, ולאח"כ: "גמ' היכי מישתבע" וכו'. ובספר דרך תמים הגיה: "הוא סוף המשנה ... גמרא אמר ר' יוחנן כצ"ל". ולהלן: "גמרא נמחק". וכן איתא תיבת "גמ'" אחר י מימרת ר' יוחנן, בכ"י בולוניה, וכי"ו 8 וכ"י פריז 311 (ובכ"י זה מופיעים דברי המשנה ב"חלון" מיוחד, ושם מימרת "תקנת חכמים" וכו' באה עם המשנה, והושמט שם "אמר ר' יוחנן"). ברוב כתבי-היד, ליתא תיבת "גמ'", כדרכם, ובכ"י פריז 315 תיבת "גמ'" לפני מימרת ר' יוחנן. שנים מן הנסחים שיש בהם תיבת "גמ'" שלא במקומה (כי"ו 8 וכ"י בולוניה, ושם הם תלויים זה בזה), גורסים אף דברי ר' יהודה במשנה (ראה חילוף-גירסא 1 והערה שם). ואפשר שתיבת "גמ'" הוכנסה שלא במקומה ע"י מי שתפס מימרת ר' יוחנן (ללא שמו של ר' חייא בר אבא) כחלק מן הברייתא או המשנה, בטעות. ועי' רי"ף ד"ח ובהגהות הב"ח וחז"ל. סידור המשנה בהלכות נעשה ע"י הר"ף עצמו, עיין מה שכתבתי במבוא לפירוש רבינו יהונתן ב"ק, עמ' ת, ומ"ש צ' פוקס, מהדורה ביקורתית של משניות מסכת סוכה עם מבוא והערות, דיסרטיצה ירושלים תשל"ט, א, עמ' נ, הע' 18 (שהביא שם בשמי). וראה פירוש רבינו יהונתן שם, עמ' 32, הע' 489.

<sup>14</sup> עיין רש"י ד"ה ה"ג וד"ה היכי, ספר המאור, ב"ק פ"ג, סד"ה אמר רבא ראשון חייב (טו ע"א מדפי הרי"ף), וריטב"א ד"ה והא דאמרינן והיכי משתבע.

<sup>15</sup> והוא רבי יהודה לרוב הראשונים, ואף "רבנן" לשיטת הרי"ף. וראה להלן הע' 18, והע' 43.

<sup>16</sup> לשיטת הרי"ף, ראה להלן הע' 18.

<sup>17</sup> עיין לקמן עמ' 378 והע' 43.

<sup>18</sup> והשוה תוס' ר"פ כאן, ד"ה שבועה זו. וכתב שמסוגיין משמע שאית ליה לר' יהודה נתקל לאו פושע הוא (וכתוב שם: "אבל מ"מ לאו אנוס הוא ולא הוי כמו גניבה ואבידה", וכן כזה בשמו בשטמ"ק, אבל ברור שיש להגיה: אלא). והוסיף: "והא בפרק המניח משמע דר' יהודה סבר דנתקל פושע הוא", ולא גילה כאן כלל שהוא רק לרבה ולא לאביי, וסוגיין כאביי. ודברי רבינו כאן מתאימים לדבריו בתוספותיו לב"ק כח ע"ב ד"ה במתכוין להורידה, דהיינו, לשונו של רבה שם, ומוכח שבשיטת רבה קיימינן, ותיירץ שאף לר' יהודה תברא וכו'. ועוד הוסיף שלר' יהודה באמת נתקל פושע הוא, ושבועה זו דשומר חנם תקנת חכמים היא, אלא שבשומר שכר לא תקנו כן, "בשביל זה לא יהא נמנע מלהביא חבית, כיון שבשכר הוא עושה", עיין שם. וכשיטה זו כתב הריטב"א כאן סד"ה והא דאמרינן, בשם תוס' (וכרגיל שהתוספות שלפניו כתוס' ר"פ הן).

ר' יהודה האי כדיניה (ובודאי גרסו בעלי התוספות בסוגייתנו "רבא" בחילוף-גירסא <sup>197</sup>). אלא לשיטת רבה בב"ק, מוסבת התקנה, עם נוסח השבועה, על כל שבועה שאמרו התנאים בנידון. ואילו בענף גה, הוא הוא רבה עצמו כאן בסוגייתנו. הרי לשיטה זו, יפים דברי ר' יוחנן בפני עצמם, ואינם מוסכים על הרומיא הנ"ל, וחלים דבריו אף על שיטת ר' יהודה.

ולפי דברי הרא"ש (סי' יט: "אבל בחנם לא בעי תקנה") והרמב"ן (ד"ה אבל רבינו הגדול: מלחמות הנ"ל) בהצעת שיטת הרי"ף, תקנה זו אף שנאמרת אליבא דר"מ ולא אליבא דר' יהודה, מכל מקום מוסבת היא גם לשיטת "רבנן", החלוקים על ר"מ בענין נתקל פושע, וסוברים הם נתקל לאו פושע. והם חלוקים אף על ר' יהודה, שלדעתו שומר שכר משלם, ואילו לדירם, אף שנתקל כעין גנבה ואבדה, גם נושא שכר נשבע, ע"פ תקנת חכמים! ושומר חנם נשבע מדין תורה, ומשנתנו "רבנן", ולא ר' מאיר. עיין שם ודוק. ומ"ש הרי"ף כאן "ועוד תקנת חכמים הוא" וכו', עיין פלפולא חריפתא לרא"ש, אות כ, ובהגהות חו"י אות א, שהאריך. ויותר נראה לפרש דברי הרי"ף, שסברה זו של ר' יוחנן, שאם אי אתה אומר כן אין לך וכו', היא סיבה נוספת לפסוק שלא כר' יהודה, ולפטור אף נושא שכר מן התקנה, כשם שכבר פטור שומר חנם מן הדין. ושלא כסברת התוספות בב"ק כח ע"ב ד"ה אמר רבה, שאפשר לחלק. ועיין ריטב"א ד"ה ואתא וד"ה והא, וראה להלן עמ' 395. ועי' ראב"ד בשטמ"ק ד"ה תברה (= מיוחס לריטב"א, ד"ה ועתה), ומיוחס לריטב"א ד"ה היכי. וראה הגהות חו"י אות א. והשוה רמב"ם, פ"ג מהל' שכירות ה"ב, שכתב תקנה זו לנושא שכר בלבד, ובה"א פירש עובדא דריסתקא דמחוזא בשכר. (ודומה שדברי הרמב"ן נאמרו תחילה במלחמות ב"ק, להוציא מדברי המאור, והשוה בשטמ"ק ד"ה ולענין פסק, משם רמב"ן ורשב"א, ר"ן סוף פרקין, ונ"ל ד"ה אין לך אדם, וכתב שם: "הכי מפרשין מ"מ ר"ב יוחנן"). וראה להלן עמ' 395. בפירוש רבינו יוחנן כתב: "הכי משתבע, הואיל וסבירא ליה דנתקל פושע הוא. אמר רבא משתבע שלא בכונה שברתיה, כלומר, אע"ג דפושע הוא, הואיל ולא עשה במזיד, דקיי"ל כסתם מתני' שאינו מוכיר שם ר' מאיר, אע"ג דברייטא קתני בהדיא דר' (כ"ה בכה") מאיר קתני לה, אפילו הכי סתמא מקרי, והוי סתם דמתני' ומחלוקת דברייטא, הלכה כסתם מתני'". ומשמע, שרבינו פירש דברי הרי"ף ש"ל א כשיטת שאר הראשונים, ואין מתניתין סתומה כדעה שלישית, "רבנן", אלא ר"מ היא ממש, ולומר שמתוך שנסתמה כמותו, כך הלכה: ולשיטת הרי"ף, עיין עוד לעיל הע' 7, 13, ולהלן עמ' 377 והע' 43, ועמ' 394.

<sup>19</sup> ברם אף בזה אין הדברים מיושבים לשיטתם. שהרי בב"ק לא ע"א וע"ב אמרו לשיטת רבא "ראשון ודאי פושע הוא", ופירש רש"י שם ד"ה ראשון: "וקסבר רבא דרבנן לאו פליגי עליה דר"מ בנתקל פושע הוא כדאוקי לעיל אביי דבתרתי פליגי, אלא בדאפקר נזקיו הוא דפליגי" וכו'. וכך היקשה בגליון הש"ס שם: "קשה לי הא רבא אמר ספ"ו דב"מ האי כי דיניה והאי כי דיניה, הרי דס"ל לרבא דלר"י נתקל לאו פושע הוא מדפתר בש"ח וכו', עיי"ש ובתוס' רע"ק על משנתנו, וסיים בצע"ג (וכן היקשו הראשונים מב"ק שם על שיטת הרי"ף, עיין להלן עמ' 398 והע' 232). ועיין בס' נפש חיה לכאן.

ובחידושי הרשב"א שם (ד"ה במתכוין) כתב שאף האמוראים בסוגייתנו (ר' יוחנן ורבה) חלוקים על אותה סברה: "ואע"ג דמשמע בפרק השוכר את האומנין גבי המעביר חבית ממקום למקום, דר' יהודה סבר נתקל לאו פושע הוא, כיון דלא קימא האי אוקומת' לא דייקי בה. ועוד דהתם לא איברירא מלתא שפיר דטעמיה דרבי יהודה דפטר התם שומר חנם הוי משום נתקל לאו פושע הוא, אלא שמא מן התקנה כדאיתא התם, ולפיכך לא אקשינן מינה הכא לרבא (= לרבה)". ולדברינו, כנ"ל, קדמו דברי האמוראים לכל אותם לשונות פירוש, ואף לרומיא המקשרת בין שובר חבית דהכא לנתקל דהתם, ואינם מוסכים על הזיהוי בין נתקל לבין מעביר חבית. ועי' שטמ"ק לשם (ד"ה וכן תירץ) בשם הרי"ד ותוס' שאנץ, וחידושי תלמיד הרשב"א והרא"ש לב"ק שם (עמ' סג"סד), ועי' בתוס' ר"ד על אתר. ובתוס' ר"פ לב"ק הנ"ל (הע' 18), מוסיף ומביא שיטת ריב"א, ולפי שיטה זו מתרץ: "ניחא, דלעולם לאו פושע הוא, ולכך מיפטר התם ש"ח, ומ"מ הכא מיחייב, דהוי אדם המזיק, דמחייב טפי מ שומר, כדפ"ל". ולפי שיטה זו באמת, שונה נתקל דב"ק ממעביר חבית דב"מ, ושלא כרומיא שאמרו בסוגיין למימרא דסבר ר"מ נתקל וכו'. ושיטת ריב"א לעיל שם ספ"א, כז ע"א ד"ה ואמר רבה. ושם היקשה ר"פ משם ר"י על דין אדם המזיק, שחייב ברוח שאינה מצויה, שהיא כעין גנבה ואבדה, והיקשה מסוגיין ששומר חנם פטור לר' יהודה, ומקשה: "והשתא מה בכך, מכל מקום שומר חנם לא גרע מאדם המזיק, דחייב ברוח שאינה מצויה, שהוא כעין גנבה ואבדה". ותירץ משמו של ריב"א: "דודאי נתקל דמי לרוח שאינה מצויה, ואדם המזיק חייב בנתקל, ולכך פטור ש"ח, דכיון שהוא ש"ח לא שייך בו דין אדם המזיק" וכו', עיין שם. וראה תירוצו של ר"י שם = תוס' כאן ד"ה וסבר רבי מאיר. והרמב"ן (כאן, ד"ה ואתא) כתב: "ולא בעי' בנזקין שמירה מעולה כ"כ כשמירת ש"ח וכו' (וודחה הרמב"ן שם במפורש את שיטת תוס' ב"ק כז ע"ב ד"ה ושמאל, ב"ב צג ע"ב ד"ה חייב, סנה' עז ע"ב

והנה, אף לפי הסוגיא שלפנינו, כבר דחה בעל העיטור<sup>20</sup> את דברי הרי"ף, וביקש לפרש דברי ר' יוחנן אף לשיטת נתקל לאו פושע. שהרי מתוך דברי הסוגיא מסתבר שבמקום שאינו מדרון יש כאן פשיעה בשבירת החבית, אף למאן דאמר בדרך כלל נתקל לאו פושע הוא! וזה לשונו:<sup>21</sup> "ומסתברא דר' חייא דאמ' שבועה זו תקנת חכמים היא, בין למאן דאמ' נתקל פושע הוא, בין למאן דאמ' נתקל לאו פושע הוא קאמ',<sup>22</sup> ומתני'<sup>23</sup> דקאמ' בין במקום מדרון בין שלא במקום מדרון ישבע דברי הכל היא. וקא מיבעיא לן היכי משתבע, בין שומר חנם בין שומר שכר אליבא דר' מאיר אפי' במקום מדרון, ושומר חנם לר' יהודה<sup>24</sup> שלא במקום מדרון, דהא לא מצי משתבע ש' לא פשע. ואמ' רבא שבועה שלא בכוונה שברתיה, ואליבא דדברי הכל קאמ',<sup>25</sup> דכל היכא דאיכא לספוקי בשבועה משתבע שלא בכוונה שברתיה.<sup>26</sup> וכך נראה לפרש דבריו: ר' חייא אומר ששבועה זו תקנת חכמים היא, לא רק אליבא דמאן דאמר נתקל פושע הוא, אלא אף אליבא דמאן דאמר נתקל בעלמא לאו פושע הוא. שהרי משנתנו מדברת בין במקום מדרון בין שלא במקום מדרון, ושלא במקום מדרון הרי פושע הוא בשבירתה לדברי הכל. ואפילו למאן דאמר בעלמא נתקל לאו פושע הוא, לא אמר כן אלא כשנאנס אונס כל שהוא, אבל שלא במקום מדרון, בודאי פושע הוא וצריך תקנה לפוטרו בשבועה. ושאלנו כיצד נשבע, כלומר, באיזה נוסח ישבע — לר"מ הסבור שבין שומר חנם בין שומר שכר נשבע, נשאלת שאלה זו לא רק שלא במקום מדרון, שהוא פשע ואינו יכול לומר לא פשעתי, אלא אפילו במקום מדרון, שאין כאן פשיעה מיוחדת, שהרי סובר ר' מאיר שסתם נתקל בעלמא פושע הוא; ולר' יהודה שמחייב שבועה בשומר שכר בלבד, אפילו יסבור שבעלמא נתקל לאו פושע הוא, הרי שלא במקום מדרון ודאי פושע הוא, וכיצד נשבע שלא פשעתי. ורבא שאמר שבועה שלא בכוונה שברתיה, אומר כן לדברי הכל, לר' מאיר בין במקום מדרון בין שלא במקום מדרון, ולר' יהודה לפחות שלא במקום מדרון,<sup>27</sup> ולא כשיטת הרי"ף שהסב דברי רבא על ר' מאיר בלבד. ואם תקשה, מכל מקום, לר' יהודה במקום מדרון ישבע שומר שכר

ד"ה רוצח = תוס' כאן ד"ה וסבר. והמלחמות שהזכיר הרמב"ן שם, הוא בב"ק פ"ג, ד"ה כתוב בספר המאור אלא אמר אביי. (הכתוב כאן בחי' הרמב"ן "כ שאם אדם המזיק", בשטמ"ק משמו: "כשהם", ובנדרפס טעות היא, שגם בכ"י בודלי 443, שהוא יסוד הנדרפס, יש לקרוא "כשהם", וכ"ה בכ"י בודלי 442.1.)

<sup>20</sup> אות פ, פקדון, מהדר"מ, עב ע"ג; ד"ו מז ע"ב; כ"י ביהמ"ד, עמ' 201; כ"י 143, פו ע"ב. ובחיבורו מאה שערים על הרי"ף, כאן, סי' כג.

<sup>21</sup> כאן ע"פ כ"י ביהמ"ד. השיבושים שבנדרפס מקשים על הבנת הרברים האלה.

<sup>22</sup> בין למאן דאמ' נתקל לאו וכו'. כ"ה במאה שערים. ובעיטור הנדרפס נשמט ע"י הדומות, והגיה רמ"י באות כט לנכון. ובכ"י נשמטה הרישא ("בין למאן דאמ' נתקל פושע הוא") באותן דומות.

<sup>23</sup> ומתני'. כ"ה אף בכ"י ובמאה שערים. בנדרפס: ומסתמא, והוא שיבוש, ואף הגהת רמ"י באות רי לא קלעה.

<sup>24</sup> בנדרפס נוסף כאן: "אפילו" (ד"ו: אפי'), וליתא אף במאה שערים. בכ"י הושמט כל הלשון "ושומר חנם ... מדרון", ע"י הדומות. והוסיפו תיבת "אפי'" בדפוס, כנראה בנסייון (מוטעה) לפרש קטע קשה זה (וראה להלן). וכן מחק

רמ"י תיבה זו באות ריא. וראה הע' 25.

<sup>25</sup> ואליבא דדברי הכל קאמ'. וכ"ה בכ"י (וראה להלן הע' 26). ובמקום דיבור זה, איתא במאה שערים: "לרבי מאיר אפילו במקום מדרון, ולר' יהודה שלא במקום מדרון". ונראה שבעל העיטור, בשעה שלקט מספרו אותם קטעים העוסקים בהלכות הרי"ף וקבעם על ההלכות, וקראם מאה שערים, אף הוסיף לשנות ולסגנן במקומות מעטים, לשם תוספת הבהרה (ומכאן שאין כל השינויים יכולים לבוא בחשבון כתיקוני גירסא לספר העיטור, ראה ר"י ליפשיץ, סנהדרין גדולה למס' סנהדרין, כרך ה חלק ב, עמ' 12). וראה הע' 28. וכך עשה כאן, שהוציא את הדיבור שבעיטור, והכניס דיבור זה לפרט כיצד אמורים הדברים לדברי הכל, והמשיך כבלשונו שבעיטור. ואף עשה כן כדי להקל על הבנת המשך, שהדיבור "דכל היכא" וכו' הוא כתירוץ לקושיא בלתי מפורשת, על שיטת ר' יהודה (ראה להלן בפנים), ולכן מוטב לפרש כאן את הסברה אליבא דר' יהודה.

<sup>26</sup> ואליבא וכו'. כ"ה בכ"י, והושמט בנדרפס ע"י הדומות. ועיין הע' 25.

<sup>27</sup> עיין הע' 25.



שלא פשע, אינו כן, שהרי עולה ספק שמא באמת לא היה הוא מקום מדרון, וכל זמן שמסופקים אנו שמא בפשיעה נשברה, נשבע שלא בכוונה שברתיה.<sup>28</sup> הרי מצא בעל העיטור דרך, גם לפי כל המשא ומתן שבסוגיא, להעמיד דברי ר' יוחנן כפשוטם שאינו מכין לתרץ סתירה בשיטת ר' מאיר, ודבריו נאמרים בין למאן דאמר בב"ק נתקל פושע, בין למאן דאמר לאו פושע, היות וכאן במשנתנו אף בשבירת פשיעה מדובר.

<sup>28</sup> והשוה לסברות שבהמשך דברי בעל העיטור. נוסח דבריו אף שם צריך הבהרה ופירוש, ולפעמים נראים הדברים כלשון חידות. נציעם ע"פ כ"י ביהמ"ד: "ועובדא דריסתקא דמחוזא בנסחא דילן דוקא גרסי' אייתי ראיא ותפטר, ולית בה דלא פשעת, ולעולם (במאה שערים נוסף: היכא דליכא ראיא) משתבע שלא בכוונה (שם נוסף: כרבא). ואפי' בנסחא דיליה, היכא דמצי משתבע שלא פשע, כגון במקום מדרון, משתבע דלא פשע. והא ליכא למימר, דמאן דאמ' (בנרפס: למאן דאמ', וכ"ה בכ"ו ובמאה שערים) נתקל לאו פושע הוא, דשלא במקום מדרון דלא מצא משתבע שלא פשע, ישלם. ואם איתא, לוקמה למתני' במקום מדרון, ור' יהודה נמי, אדפליג בין שומר חנם לשומר (במקורות הנ"ל נוסף: שכר), לפליג בשומר חנם (התיבה ליתא בכ"ו) גופיה (התיבה ליתא במאה שערים) בין במקום מדרון לשלא במקום מדרון. אלא לאו ש"מ שבועה דמתני' (במאה שערים, במקום שבועה דמתני': שומר חנם ישבע) אפי' שלא במקום מדרון, שנחשב פושע אף למ"ד זה, לא יוכל להשבע כלל, ויצטרך לשלם. (ואם כי הסגנון קשה, הנה דומים הדברים להפליא לדברי הראב"ד בפירושו, שטמ"ק ד"ה תברה = מיוחס לריטב"א ד"ה ועתה, מן "מיהו אנן לא סבירא לן הכי" עד "משלם, דלא כר"מ" ויש לתקן במיוחס לריטב"א ע"פ שטמ"ק יותר ממה שתוקן בכור לזהב. ונראה שמעין אותו לשון היה בכתובים אף לפני בעל העיטור, והגדיר את שיטת הרי"ף על פיו. וראה להלן, הע' 40. אבל אין זאת הדבר ברור בין מקום מדרון (כצ"ל) לשאינו מקום מדרון, ותקינן רבנן שבועה (במאה שערים נוסף: שלא בכוונה) השוה לכל. והיינו דקא פריך תינח במקום מדרון, היכא (התיבה ל' במאה שערים) שידוע (במאה שערים נוסף: במקום מדרון נשברה, וכזה צ"ל בס' העיטור, אלא שנשמט, וכזה השלים רמ"י באות רטז), שלא במקום מדרון מאי איכא למימר. כלומר (התיבה ליתא במאה שערים), שמא שלא במקום מדרון נשברה, ואינו יכול לישבע שלא פשע דשמא פשע (במאה שערים נוסף: ולהכי תקינן רבנן שבועה שלא בכוונה השוה בכל). ומשום האי טעמא ליכא (במאה שערים: לא מצי) לתרצוי למתני' במקום מדרון. ולהאי פירושא לא שנא (במהדר' רמ"י בטעות: נ"ש) נתקל פושע ולא שנא (לא שנא וכו'. במאה שערים: בין סבירא לן נתקל פושע, בין סבירא לן) נתקל לאו פושע, לעולם שלא בכוונה משתבע (לעולם וכו'. במאה שערים: כי משתבע שלא בכוונה (כצ"ל) שברתיה). ולפירוש קמא, אי סבירא לן נתקל לאו פושע כרבנן, במקום מדרון (במקום וכו'. במאה שערים: היכא דליכא לספוקי) משתבע שלא פשע, וכי (בכ"ו במקום התיבה: ביה, וטעות) איכא ספיקא משתבע (במהדר' רמ"י הושמטה מ') שלא בכוונה".

וכך נראה לפרש את הדברים: ראיתו של הרי"ף מריסתקא דמחוזא אינה ראיא לפי ספרינו (ראה להלן עמ' 397), ואפילו לגירסת הרי"ף ושיטתו, אין הדברים נוחים. שהרי לשיטת הרי"ף, אליבא דרבנן, לעולם אינו נשבע שלא בכוונה שברתיה אלא רק שלא פשעת, ואם אינו יכול להשבע כך אינו נשבע כלל. נמצא שנשבע רק במקום שלא פשע, כגון מקום מדרון. ואת זאת אין לומר (וראה בשער החדש, אות ריג), שלפי זאת, לרבנן דאמרי נתקל לאו פושע הוא, שלא במקום מדרון, שנחשב פושע אף למ"ד זה, לא יוכל להשבע כלל, ויצטרך לשלם. (ואם כי הסגנון קשה, הנה דומים הדברים להפליא לדברי הראב"ד בפירושו, שטמ"ק ד"ה תברה = מיוחס לריטב"א ד"ה ועתה, מן "מיהו אנן לא סבירא לן הכי" עד "משלם, דלא כר"מ" ויש לתקן במיוחס לריטב"א ע"פ שטמ"ק יותר ממה שתוקן בכור לזהב. ונראה שמעין אותו לשון היה בכתובים אף לפני בעל העיטור, והגדיר את שיטת הרי"ף על פיו. וראה להלן, הע' 40. אבל אין זאת שיטת הסוגיא לחלק כן, שהרי בסוגיא העמידו את המשנה אף שלא במקום מדרון, ולא חילקו בדין בין מקום מדרון לשאינו מקום מדרון. שאילו כן, היו מעמידים את המשנה במקום מדרון דוקא, ואליבא דמאן דאמר בב"ק דנתקל לאו פושע הוא (ושלא כשער החדש, אות ריד, שכתב: "והתם דנתקל פושע הוא מיירי שלא במקום מדרון", וראה לעיל), ואין צורך לתרץ שבועה זו תקנת חכמים היא. וכן, אילו היתה שיטת ההלכה לחלק בדין בין מקום מדרון לשאינו מקום מדרון, היה ר' יהודה מחלק בכך בשומר חנם עצמו, שבשאינו מקום מדרון חייב, שפושע הוא, ולא היה צריך להזכיר שומר שכר, כאילו רק בשומר שכר איכא חיובא. וש"מ ששיטת המשנה לא לחלק בכך, אלא לפוטרו בשבועה בכל הדרכים, ואפילו שאינם מדרון. משמע, שגם לרבנן, יש מקומות שנשבע שלא בכוונה שברתיה, ומשנתנו פוטרת אף החייבים מדין תורה, כגון שלא במקום מדרון, כשומר חנם לרבי יהודה, כפי שרבי מאיר פטר שומר שכר, שחייב מן התורה, אפילו אינו פושע.

ולדעת בעל העיטור עצמו ("וקרוב אני לומר"), לאחר שהוכחנו ל"רבנן" שישנם מקומות שנשבע בלשון שלא

מאותן הסברות, שניתן לדייקן ממימרות ר' יוחנן ורבה, שאב בעל הסוגיא את הסממנים למשא ומתן שיקדים למימרות אלו, ויקשה בו עליהן.<sup>29</sup> שהרי עד שאתה מעיין בשיטת האמוראים האלה, אתה מפרש שבועה זו שבדברי ר' מאיר כשבועת תורה<sup>30</sup> שלא פשע<sup>31</sup> — הוי אומר, מעביר חבית ושברה אינו פושע. ומכאן בא בעל הגמרא לקשר ענין זה לבדיקת שבב"ק והדיון שעליה, מפאת הדמיון — הרי אף שם באה הלכה משמו של ר' מאיר, ושם דיברו בענין פשיעה.<sup>32</sup> ועל פי הסגנון בב"ק, היקשה בעל הסוגיא: למימרא דסבר ר"מ נתקל לאו פושע הוא.<sup>32\*</sup>

אותם דיבורי משא ומתן, כפי שהם לפנינו כיום, נראה לפרשם כך: מדברי ת"ק במשנה, שהם דברי ר"מ בבדיקתא, משמע שאותו מעביר חבית שנתקל ושברה, לאו פושע הוא, וכן לא כמתרשל כגנבה ואברה הוא, אלא אנוס הוא, שהרי אף שומר שכר נשבע ונפטר.<sup>33</sup> ואילו ר' יהודה הישוה

בכוונה שברתיה, יש לומר שאפילו במקום מדרון, שאינו פושע, ויכול להשבע שלא פשעתי, אין משביעים אותו אלא בלשון שלא בכוונה, שאנו חוששים אולי באמת היה זה מקום מדרון, שלפעמים קשה להבחין אם הוא מקום מדרון, ולכן תקנו חכמים שבועה אחת השווה לכל: שלא בכוונה. ואף את דברי הגמרא "הא תינח במקום מדרון" וכו', אין לפרש כפשוטם (כיצד ניתן להשבע שלא פשעתי שלא במקום מדרון), אלא כך פירושם: תינח שנשבע שלא פשעתי במקום מדרון, כלומר, במקום שהוא ודאי מדרון, אבל כשאני ודאי בעינינו, כיצד ישבע שלא פשעתי, שמא שלא במקום מדרון נשברה. ולכן תקנו רבנן שבועה שלא בכוונה, השווה בכל, ולכן לא יכלו להעמיד משנתנו במקום מדרון בלבד. ולהאי פירושא, כלומר, שיטת בעל העיטור עצמו, לעולם נשבע שלא בכוונה שברתיה, בין למאן דאמר נתקל פושע, ואפילו למאן דאמר נתקל לאו פושע. ואילו לפירושא קמא, כלומר, שיטת הרי"ף, לרבנן דסבירא להו נתקל לאו פושע, במקום מדרון ודאי, נשבע שלא פושע, ואם מסופק, שאין הדבר ברור בין מקום מדרון לשאינו מקום מדרון, נשבע שלא בכוונה (והגהת שער החדש אות ריו תמוהה, ובמיוחד מה שהגיה "שתבר", ומשמע שהוא הדפיס "שתב" במקום "מישבתע", בכדי שיוכל להגיה כן. ובענין זה אף להלן, אות רכג, הגיה "דאיכא" במקום "דליכא". ואין להגיה כן, אלא אף שם הפירוש היכא דליכא ספק, וברור שהיה במקום מדרון, משתבע דלא פושע, והיכא דלא מצי משתבע, שמסופקים אנו שמא שלא במקום מדרון הוא וכו'. ועיין מאה שערים). שהרי אף מאן דאמר נתקל לאו פושע, מודה שלא במקום מדרון פושע הוא (ועיין בשער חדש, אות רטו).

<sup>29</sup> וכדרך הגמרא להקדים למימרות האמוראים הוה אמינא שהיא הפך סברתם, ואפילו "דבר שאינו", "תירוצא דחיקא", "ראיה שיש לדחות", "המקשן מהפך הסברא", עיין רש"י מגילה ג ע"א ד"ה מהוה הוה, שבת קד ע"א ד"ה עלויי. ועיין "פירק האשה רבה", עמ' 328.

<sup>30</sup> לפי רב ששת שאמר שלש שבועות משביעין אותו וכו' (ב"ק קז ע"ב, ב"מ ו ע"א).  
<sup>31</sup> ומה שפירש רש"י במשנה "ישבע שלא פושע" אינו אלא הוה אמינא, ולא מסקנת הסוגיא, ועי' רש"י ד"ה נתקל לאו פושע הוא, וכלשון הפירוש שבגמרא להלן: בשלמא וכו'.

<sup>32</sup> אבל כאן לא אמרו שהוא "נתקל". רש"י כתב: "דהא ודאי בציר מנתקל לא הוי" (ד"ה נתקל לאו פושע), וכמקשה שתי קושיות: א — למה קוראת הגמרא למעביר "נתקל"; ב — למה קשה מב"ק, שמא שוכר חבית פחות מנתקל הוא, ולכן פטור לר"מ. ומפרש רש"י שחולקים ר"מ ור"י כאן בדיון נתקל. לר"מ אמנם נתקל אנוס הוא, אבל קצת יותר פושע הוא מאנוס גמור, שהרי לא נשמר, ונתקל. ולכן כתב רש"י: "ישבע שלא פושע פשיעה אחרת", הרי מעט פשיעה יש בו, ואינו מגיע לגנבה ואברה. ור' יהודה סובר שנתקל כגנבה ואברה הוא.

<sup>32\*</sup> בכ"י ג' הושמטה "לאו!"  
<sup>33</sup> בשטמ"ק משם רשב"א ור"ן: "נתקל לאו פושע הוא, לאו ברקא נקט האי לישנא, דלר"מ לא סגי דס"ל דנתקל לאו פושע הוא אלא אפילו אנוס נמי חשיב ליה, למאי דסביר לן השתא דהא אפילו ש"ש פטר ליה ר"מ וכו', וכזה בחי' הר"ן, וכן כתב בחידושי הריטב"א, עמ' 183, ד"ה המעביר. וב"תוס' תלמיד ר"ת" וכו', ב"ק, פירש למשנתנו בב"מ: "פירוש, מיפטר משום דאנוס גמור הוא" (שיטת הקדמונים, עמ' קס). וכן בא הסגנון "נתקל אנוס הוא" בדברי הראב"ד (ועיין להלן הע' 37, 120), ובמיוחד לריטב"א, ד"ה היכי. וכן כתב רש"י שהוא אנוס, בר"ה נתקל: "ועוד דהא פוטור לנושא שכר, אלמא אנוס חשיב ליה". אבל במשנה פירש שיטה אחרת, ועיין להלן הע' 37. וכן כל תירוצם של תוספות בר"ה וסבר רבי מאיר, הוא בכך שלר"מ אין נתקל דומה לאנוס דכעין גנבה ואברה, אלא אנוס גמור. ובעיין יהוסף (ד"ה למימרא) דרך קושיא: "קשה, דהל"ל דסבר נתקל אנוס הוא", עיי"ש. ועיין לחם אבירים לתוס' ד"ה וסבר, לשיטת ר' יהודה.

מעשהו של השובר לחיוב גנבה ואבדה, לפי כל השיטות.<sup>34</sup> ובלשון ההסבר דלהלן ייחסו אף לר' אלעזר, כדעת ר' יהודה, שהשובר חבית כחיוב גנבה ואבדה הוא, ואף שר"א אומר דבריו אליביה דר' מאיר ותמה עליו "שומר שכר אמאי משתבע",<sup>35</sup> נמצא שר"א תמיה על ר' מאיר שלא לפי שיטתו של ר' מאיר, אלא כשיטת ר' יהודה.<sup>36</sup> וכמובן, הפרש זה בין שיטות התנאים שאנו מדייקים מדברי הסוגיא, דבר מוקשה הוא, שהרי כיצד מתקיף ר"א לר' מאיר, שלא כשיטתו, ולדידיה דר"מ אין הדבר קשה כלל, שאנוס הוא, וזה וזה נשבע. ויש שיטה בין הראשונים שבאה לשוות לשלש התנאים תפיסה יסודית אחידה לגבי שובר חבית, שנחשב כחיוב גנבה ואבדה.<sup>37</sup> ולפי זה דברי ר' מאיר נשארים בקושיא, הרי היא קושיית ר"א בעצם לשון המשנה והברייתא, עד שיתרצם רבי חייא בר אבא להלן.<sup>38</sup> ולשיטת הרי"ף שת"ק דמתניתין "רבנן" הוא,<sup>39</sup> מוסב ר"א לשיטתם, ולשניהם שובר חבית כגנבה ואבדה, ותמה ר"א שם כי לא ידע שהתקינו תקנה שאף נושא שכר ישבע.<sup>40</sup>

<sup>34</sup> ועיין חילוף גירסא 22 ומה שהערתי שם.

<sup>35</sup> ריטב"א: "פ"י דהא ודאי נתקל לאו אנוס, וכעין גנבה ואבדה הוא."

<sup>36</sup> רש"י בד"ה נייטי ראיא, שהוא לדברי ר"א, כותב: "ור"מ מאיר אית ליה נתקל אנוס הוא, הלכך שומר שכר נמי פטור, כלומר, חלוקים הם. וכן באותו דיבור, אף לגבי דינו של איסי, הרי חלוקים הם, שר"מ לית ליה דאיסי: ובר"ה אין גמרא, אליבא דר"א: "דאנא בעלמא כר' יהודה סבירא ליי", עיין שם. וכתב הריטב"א: "ומשום דס"ל בעיקר דין נתקל כרבי יהודה היה תמה" וכו' (ד"ה ואתא). ובספר תורת חיים: "ותימה מנא ליה לש"ס למימר הכי דלמא רבי אליעזר נמי כרבי מאיר ס"ל" וכו', עיי"ש (ד"ה אלא). ועיין להלן עמ' 384 והע' 100, 101. וההפרש הזה בין שיטות ר"מ ור"א בא בגלל הפיסקא למימרא וכו', בה העמידו במפורש (ראה הע' 33) לר"מ שסבור נתקל אנוס.

<sup>37</sup> ראב"ד במיוחס לריטב"א ובשטמ"ק: "תברא מי ששנה זו לא שנה זו, דהאי תנא דהכא דאמר זה וזה ישבע סבר נתקל אנוס הוא, מיהו לאו אנוס גמור אלא כאנוס גג יב ה ו א ב ד ה, ואפילו הכי שומר שכר נמי נשבע, מיהו רבי אליעזר לאו סבירא ליה הכי אלא כרבי יהודה סביר' ליה בנתקל, והיינו דמתמה עליה רבי אליעזר שו"ש מי משתבע". וראה להלן שיטת הרי"ף.

<sup>38</sup> עיין לעיל הע' 2. ואף רש"י בפירוש המשנה פירש לשיטת ר' מאיר: "שאינן זה אנוס, אלא כגניבה ואבידה", וסותר מה שכתב בפירוש הגמרא: "אלמא אנוס חשיב ליה" (ד"ה נתקל, ראה הע' 33). וכן בד"ה נייטי ראיא (כלעיל, הע' 36). ואף בפירוש המשנה, כהכנה לתירוץו של ר' יוחנן בגמרא, היה אפשר לפרש כמו ההוה אמינא בגמרא, וכפי שכתב המאירי בפירוש המשנה, "מפני שהשכירה נרדנת כאנוס", עמ' 317-318, עיי"ש. אלא שרש"י ראה לנכון לכתוב את ההוה אמינא במשנה ע"פ ההסבר שבגמרא ואתא ר"א למימר, ששם כנ"ל מדמהו לגנבה ואבדה (ומתאים יותר לגירסת "אלא", ראה הע' 2). וכן מ"ש רש"י לגמ' שם, ד"ה התינח במקום מדרון, "דאיכא למימר קרוב לאנוס הוא", נראה לפרש כוונתו שהוא כגנבה וכו', שאינה פשיעה ואינה אנוס, ולכן כתב "קרוב" (השוה ד"ה ישבע). ומה שכתב בד"ה נתקל, נמשך הוא אחר פיסקת הגמרא "למימרא", ש"לאו פושע" שם פירושו אנוס ממש! ואפשר שהלשון "ועוד" וכו' שבד"ה נתקל, נוסף במהדורא בתרא של רש"י, שהרי מתוך עניינו אין סדר לשון הדיבור מ"ו ש. ב. ונשארה הסתירה הנ"ל בין הדיבורים.

<sup>39</sup> ראה לעיל הע' 18.

<sup>40</sup> לפי הרמב"ן, ד"ה אבל רבינו הגדול: "והיינו גמריה דר' אלעזר דאמ' זה וזה ישבע אלא שלא היה יודע דש"ש לא מן הדין הוא נפטר, אלא מתקן חכמי" (דש"ש לא. כ"ה בשטמ"ק, ובחידושים כ"י בודלי 442.1; בכ"י בודלי 443 "דשומר שכר ולא", ובנדרפס הגיהו "דש"ש [הוא] ולא" אבל אין להגיה כך). ובמלחמות (הנ"ל בהע' 13): "... אלא שהוא היה סבור דשומר שכר מן הדין הוא פטור, ולא מן התקנה ... אלא משום דקא סבר דמדינא נשבע ולא משום תקנתא". ועיין לעיל, הע' 12. ועי' תורת חיים הנ"ל (בהע' 36).

במה שפוסק הרי"ף מתוך האוקימתא של המימרא, ומפרש דת"ק סובר נתקל לאו פושע, הרי שאם פושע חייב לשלם. וכן פסקו הפוסקים לפי שיטה זו שנתקל לאו פושע, ולומר מכאן שלש"ח אין צריך תקנה, עיין פ"ג מהל' שכירות ה"ב, ולא כפשוטם של דברי ר' יוחנן, ששבועה זו תקנת חכמים לכולי עלמא (עיין לעיל עמ' 371). ומתוך כך שמלשון ההסבר משמע שכל שאינו מקום מדרון, פשיעה היא, לשיטת הרי"ף ראוי היה לחייבו. אלא שלא הוזכר ענין מדרון במפורש, לא ברי"ף, ולא ברמב"ם, פ"ג מהל' שכירות ה"ב. ופשיטא שכוונתם היתה לפטור אף שלא במקום

על הברייתא דב"ק שברומיא, אומר בעל הסוגיא: "וקי"ל דבנתקל פושע פליגי", וכן הסגנון בב"ק צט ע"א. ואילו בעיקר מקומו, ב"ק כט ע"א, אומר אב"י סברה זו למחלוקת ת"ק ור' יהודה במשנתנו שם, "נשברה כדו ברה"ר והוחלק אחר במים או שלקה בחרסית, חייב ר' יהודה אומר במתכוין חייב, באינו מתכוין פטור" (פ"ג מ"א), ולפי הסוגיא שם, משמע שכך יש לומר אף על ברייתא דידן, המובאת שם.<sup>41</sup> ואומר שם אב"י, ש"באינו מתכוין" שבמשנה, המדובר הוא בנתקל,<sup>42</sup> ות"ק מחייב ור' יהודה פטור.<sup>43</sup> ושם לא דובר על נושא שכר כלל, וממילא "נתקל לאו פושע הוא" שם, אינו מוסב על חיוב

מדרון, ולא לחלק בזה כלל. וכתב הרמב"ן לשיטת הרי"ף: "ולית לדר' אלעז' דמפלי' בין מקו' מדרון לשלא במקו' מדרון, דלא שמעי' להו לרבנן דהכא והת' דמפליגי בהכי".

ואילו הטור דייק לשון הגמרא, והוסיף איפוא לשיטת הרי"ף שבדרך ישרה חייב (ריש סי' דש, ובקיצור פסקי הרא"ש סי' יט, אליבא דסתם משנה, שכמותה פסק הרי"ף), כדרכם של הרא"ש והטור בכמה מקומות, לגבי סברות סתם התלמוד שהשמיטון הרי"ף והרמב"ם, שהיו מוציאים מהם בפסקם נפקא מינה מן הכח אל הפועל (ועי' מ"ש ב"פרק האשה רבה", עמ' 404, הע' 41). ובדאי הכוונה בדברי הגמרא שר' מאיר ור' יהודה יודו לתמיהה זו, שלא במקום מדרון פושע הוא, וכפי שדייק הרא"ש. אלא שאם נפסוק בפשטות כר' יוחנן, אין בכך נפקא מינה לחלוקת הרינים.

ואפשר שהטור הסתייע מרש"י ד"ה שקולא: "ותברו שלא במקום מדרון ובפשעיה", ומשם משמע שכך הלכה לדעתו. ובפסקי תלמיד הרשב"א: "המעביר חבית לחבירו ממקום למקום ונתקל ... בין במקום מדרון בין שלא במקום מדרון, אין זו פשיעה ... ויש מגדולי המפרשים שכתב נתקל שלא במקום מדרון פושע הוא". הדעה הראשונה כדעת הרי"ף והרמב"ם, שלא הבחינו בענין מדרון, ומפרש רבינו שכוונתם שאין הבדל לדינא. ונראה ש"יש מגדולי המפרשים" הם רש"י הנ"ל, וכן רגיל מחבר זה לכנות רש"י בכינוי זה (עיי' בהקדמת המוציא לאור, עמ' טז). ושלא כהערות המהדיר איפוא לדיבור ההוא, שציין לרש"י הנ"ל בהע' 54 לדעה הראשונה, ולדעה השניה ציין ראב"ד ורבינו יוחנן, ועוד, עיי' שם, וכן רשם דיבור זה להראב"ד בעמ' ט"ז הנ"ל. ואמנם דעה זו כבר נמצאת בדברי רש"י.

והדרישה לשם, ס"ק א, כתב: "והנה רבינו ס"ל ... אבל תימא הוא בעיני שהרי"ף והרא"ש והרמב"ם לא חלקו בין מקום מדרון לשלא במקום מדרון הוא ... ומשמע דס"ל דנתקל אפי' שלא במקום מדרון נפטר ... ולעד"נ ראייה לדבריהם מדמתמה ר"א עליהם ואמר שלא במקום מדרון מאל, ש"מ דר"מ ור' דפטר"י ש"ח איירי אפילו שלא במקום מדרון, וקי"ל כוותיהו וכנ"ל. ויש להפליא שלא הרגיש בזה הב"י לכתוב שדברי רבינו שלא כדברי כל הפוסקים". וראה סמ"ע לשם, ס"ק א. והוצרך הלחם משנה לתרץ לרמב"ם שם: "דס"ל דלא אמרו כן אלא אליבא דרבי אליעזר, ולית הלכתא כוותיה". ואף במרכבת המשנה לרמב"ם שם כתב דכל נתקל אפי' שלא במקום מדרון אנוס הוא. ועיין בחדושי ר' חיים הלוי לשם, תוי"ט ד"ה ותמה, ש"ך סי' דש ס"ק א, ובצמח צדק ד"ה המעביר. ובסמ"ע סי' תיב ס"ק ו העיר שבאותו סימן, לא חילק הטור בענין זה. וראה בערוך השלחן, סי' דש, סעי' ב"ג. ועיין לעיל, עמ' 374-375 והע' 28, השגת העיטור על שיטת הרי"ף.

והריטב"א, שפסק כר' אלעזר, כתב: "הילכך במקום שאינו מדרון חייבים, דפושע הוא שם, ובמקום מדרון ישבע" וכו' (עמ' קפג, ד"ה והא). והראב"ד הביא דין זה אף לשיטת תנאים אחרים, שכתב לשיטת ר"מ שנשבע אף במקום פשיעה, אבל בשיטה שפוסק בה רבינו, והיא כ"רבנן" של הרי"ף שבמקום שאינו מקום פשיעה, כגון מדרון, נשבע ופטור. ואפילו לשיטת ר' יהודה כתב: "ונראה מכאן דלר' יהודה מיהת מפלגין בין מקום פשיעה לשאינו מקום פשיעה כגון מדרון שהוא מקום אונס, דנתקל שם פטור ואם אינו מקום מדרון חייב, כסו ג י א דרבי אלעזר" (שטמ"ק ד"ה תברה = מיוחס לריטב"א ד"ה ועתה, עיי"ש).

<sup>41</sup> השוה רש"י כאן (ד"ה וקיימא לן).

<sup>42</sup> עיי"ש כח ע"ב למטה, ורש"י כט ע"א ד"ה במפקיר נזקיו, ועיין שיטת הראב"ד "אי נמי" וכו' בפירושו לשם, עמ' סו ד"ה בתרתי פליגי. ובירושלמי (כנ"ל, הע' 4): "על דעתיה דרבי לעזר במתכוין להזיק", כשיטת אב"י לפירוש רש"י והפירוש הראשון בראב"ד.

<sup>43</sup> ופשטות הדברים איפוא, שהן "חכמים" בברייתא כאן, והן ר' יהודה במשנת ב"ק, סוברים נתקל לאו פושע הוא. וקרויב לומר שחכמים בברייתא היינו ר' יהודה, כתוס' ד"ה וסבר: "דחכמים דפטר"י בנשברה כדו ולא סילקה הוו ר' יהודה כדמוכח בהמניח"; בעל המאור, ב"ק פ"ג ד"ה אלא אמר אב"י: "... ומר דהוא רבי יהודה דמתניתין ורבנן דברייתא"; רמב"ן: "וברייתא דקתני וחכמים אומרים פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ר' יהודה היא כדאיתא בהדיא בפרק המניח" (ד"ה ואתא). והשוה נ"י ד"ה פטור מדיני אדם, ועוד. וכך משמע מן ההקבלה שבין ברייתא זו (עם הסיפא

גנבה ואברה אלא פירושו אנוס הוא,<sup>44</sup> ואנוס זה נחשב שם כעומד בין מי שהזיקו חפציו ברוח מצויה לבין כשהזיקו ברוח שאינה מצויה.<sup>45</sup> ולדברי אביי ש"נשברה כדו" שבמשנה שעת נפילה היא<sup>46</sup> וחייב בהזיק שניק בה אחר לרעת ר' מאיר שם, כל שכן שהיה לר' מאיר לחייב נתקל ששבר חביתו של אחר בשעת נפילה.<sup>47</sup> והנה, הלשון "לאו פושע הוא" בב"ק מתאים יפה, שממילא פירושו "אנוס הוא", שלענין נזקים, כל מה שאינו פשיעה נחשב אנוס. ואילו בסוגייתנו, בענין שומרים, אין זה לשון מבורר, ועליך לפרש בו לא רק שאינו נחשב פשיעה, אלא אף אינו כאנוס גנבה ואברה, ובאמת אנוס גמור הוא. ולא נקט בעל הסוגיא סגנון זה כאן במובן "אנוס", אלא מתוך שהעבירו מב"ק, ששם פירושו "אנוס" בפשטות.<sup>48</sup>

אף מימרת ר' אלעזר "תברא" וכו', מסודרת על הרומיא הנ"ל. וכתב רי"ן אפשטיין (מלנו"ה, עמ' 299), לאחר שסקר שאר המקומות שנאמר<sup>49</sup> "תברא" משמו של ר' אלעזר:<sup>50</sup> "ממין אחר הוא ב"מ פב ב. כאן אין מי ששנה זו לא שנה זו" בא ליישב סתירה מרישא לסיפא, אלא ממשנה לברייתא<sup>51</sup> במקום אחר וענין אחר (מב"ק לב"מ). אין כאן איפוא משנה 'שבורה', ואין 'תברא' ו'מי ששנה זו לא שנה זו' מתאים כאן, אלא שהבבלי השתמש כאן בטרמינולוגיה זו של ר"א בדרך העברה".<sup>52</sup> וכבר כתב

שלה בב"ק לבין תוספתא ב"ק פ"ב ה"ד וירושלמי פ"ג ה"ב, ג ע"ב. ועיין תוספתא כפשוטה לשם, ד"ה מודה ר' יהוד' (ועי' רי"ן אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 237-238). ומה שהבחין הרי"ף בסוגיין בין "רבנן" לבין ר' מאיר ור' יהודה (לשאר השיטות הוא ר"מ, כבהע' 7, ראה הע' 18), הוא דומה לשיטתו שכתב בב"ק פ"ג ס' נה, שהבחין בין "רבנן" ור' יהודה: "והיינו דקאמ' ר' יהודה במתכוין חייב ובשאינו מתכוין פטור, דסביר' ליה כרבנן דאמרי ניתקל לאו פושע הוא" וכו'. וחלק עליו בפסקי רי"ד לשם (עמ' ג): "ורבינו יצחק וצו"ל פסק הלכה כחכמי דבריתא דאמרי ניתקל לאו פושע הוא. ואינו נר' לי, דחכמי דבריתא הוא ר' יהודה דמתני', אלא שהתנא ראה דבריו ושנאן בלשון חכמי" וכו'. עיין שם. הרא"ש כדרכו כתב בתוספותיו כאן (ד"ה למימרא) כשיטת התוספות שחכמים היינו ר' יהודה, ובפסקיו (סוף פירקין) כשיטת הרי"ף, שהבחין ביניהם.

<sup>44</sup> בפירוש רבינו יהונתן לשם: "ואנוס קרינא ביה" (עמ' 63, ד"ה נשברה כדו, ועיי' ש"ש ובעמ' 87 סד"ה נתקל, והע' 533, ועמ' 88), ובתוס' הרא"ש כאן ד"ה למימרא, כתב על ר' יהודה: "וסבר התם נתקל אנוס הוא", עיי' ש"ש. וראה תוס' שם ד"ה פליגי, וכאן ד"ה וסבר. ועיין פירוש הראב"ד בב"ק ריש עמ' סח, ורמב"ם פ"ג מהל' נזקי ממון ה"ז. וכתב הרמב"ן (ד"ה ואתא): "גבי נזקין פטור ר' יהודה דאנוס מקרי לגבי נזקין".

<sup>45</sup> ברייתא שם (וברייתא זו בצורה אחרת בתוספתא ב"ק פ"ב ה"ד וירושלמי הנ"ל).  
<sup>46</sup> ועיין לעיל הע' 4. וכן בירושלמי שם: "רבי לעזר אמר בשעת נפילה נחלק".  
<sup>47</sup> כאן הוא שעת נפילה ממש, ועיין הע' 30 לפירוש רבינו יהונתן לב"ק הנ"ל, עמ' 63.  
<sup>48</sup> "אלא משום דבעי למפרך מבריתא דש"מ דנתקל פושע הוא נקט האי לישנא" (שטמ"ק הנ"ל בשם רשב"א ור"ן). ועי' לעיל הע' 33.

<sup>49</sup> ועיין הע' 46. מהירושלמי שם קשה לברר ידיעות נוספות על מימרת ר' אלעזר שם, שכן דברי אותו ירושלמי לא נתבררו כל צרכם, ולא הסכימו כיצד להגיהם, עיין במפרשים, ובנועם ירושלמי, ובדרכה של תורה, עמ' 121-122, ר"י לוי בפירושו לשם (עמ' 71-72), הגהות דינעדר לשם (סו ע"ב מן הספר), שערי תורת א"י, עמ' 467, ותוספתא כפשוטה לב"ק פ"ב ה"ד, עמ' 20 שו' 23-24.

<sup>50</sup> שם, עמ' 295-299; ויש להוסיף ב"ק מח ע"ב, ראה אוצר לשון התלמוד, מ, עמ' 17.  
<sup>51</sup> עיין להלן הע' 60.

<sup>52</sup> וכפי שכתב בס' יד מלאכי (סי' תרל, קה ע"ב): "תברא מי ששנה זו לא שנה זו. לא משני הכי בכוליה תלמודא אלא היכא דמקשינן חדא משנה או חדא ברייתא גופא מרישא לסיפא, וכלומר דאף שהיא משנה חדא ונשנית סתמית, תרי תנאי נינהו ... ומצאתי כלל מחודש בזה לא ראיתי עד הנה לשום א' מבעלי הכללים, שאף בשתי ברייתות מחולקות שהוזכר בהם שם התנא דתנא להו ומקשינן ידידיה אדידיה משנינן תברא וכו', וכזה ראה וחדש פרק השוכר האומנין פ"ב דאיתא התם ת"ה המעביר ... הרי לך בבירור דמשני תברא על שתי ברייתות מחולקות שבשתייהן הוזכר ר"מ, וזה חידוש בודאי, שלא מצינו לו חבר בכל הש"ס וכו', עיי' ש"ש, ומביא שם כתמיהה זו גם כן בשם ס' ידי אליהו (לר' אליהו גאליפאפה, קושטא תפ"ח), תיקון קס ("ואחרי מופלג שכתבתי כן הגיע לידי ס' ידי אליהו" וכו'), והוא כדף עט

הריטב"א: "תברה מי ששנה זו לא שנה זו, זה הלשון משונה, וה"פ דהני מתני' פליגי, ותרי תנאי נינהו אליבא דר"מ".<sup>53</sup>

ואמנם על פי רוב נאמרת "תברא" על קושיא מרישא לסיפא של משנה אחת — "והיא גופא קשיא" — ושאר "תברא" של ר' אלעזר שבעצם מירותיו באמת דומה שכך הן.<sup>54</sup> מכל מקום, ביבמות יג ע"א מצאנו תברא וכו' (משם ר' ירמיה),<sup>55</sup> לרומיא ("ורמינהו"<sup>56</sup>) בין שתי משניות בלתי סמוכות באותה מסכת (פ"א מ"ב ופ"ג מ"ז), ופירש רש"י "תברא, קשיין אהרדי".<sup>57</sup> חוץ מזה מצאנו שאינן משנה אחת אלא שתי משניות סמוכות זו לזו.<sup>58</sup>

אפשריין רצה להסתייע אף מן המשמעות שייחס למונח תברא, "משנה שבורה",<sup>59</sup> בכדי להוציא מן הכלל של תברא כרומיא "ממשנה לברייתא".<sup>60</sup> ואמנם נאמר במבוא לתלמוד לרב שמואל בן חפני: "תברא ... ופירשו שהדבר הזה שבור, משום שמי ששנה שמועה זאת לא שנה זאת האחרת".<sup>61</sup> וכן נתפרש המונח בענין "שבירה" בפירוש קדמון לחולין טז ע"א: "אמ' ר' אלעזר, תברה, שבור המשנה וחלקה לשנים".<sup>62</sup> ברם המשמעות הכללית של המונח "תברא" היא ענין של קושיא, פירכא, ותיובתא (כשם עצם, או כפועל של עשיית קושיא וכו'): "אתיכון ליה ... אמר לון אף היא לא תברה" וכו'.<sup>63</sup> והוא

ע"ב שם, וז"ל: "עוד נבהלתי מראות הא דתריץ ר' אלעזר תברא מי ששנה זו לא שנה זו, דלא מצינו כי האי תירוצא אלא כדמקשה בחדא מתני' או ברייתא, דקשיא רישא אסיפא, ומשני תברה, כלומר, משנה מחולקת היא, מי ששנא רישא לא שנה סיפא, ומי ששנה סיפא לא שנה רישא ... אבל לעולם לא תריץ הכי אלא בחדא מתני' גופא או בחדא ברייתא, וגם כשנשנו סתמיות. אבל הכא דרמי ברייתא אברייתא ותורויהו הוי לרבי מאיר, לא ידעתי היכי משני תברא, ראה זה דבר חדש, לא מצינו דכותה, ולא ראיתי נתעוררו בזה שום אחד מבעלי הכללים".<sup>64</sup>

בחידישו (יצאו לאור בשנת תשכ"ב), ולא הובא בשטמ"ק. ומ"ש ותרי וכו', השוה בשטמ"ק ד"ה למימרא, בשם

ר"ח.

<sup>54</sup> ששה מקומות (אבל ראה להלן).

<sup>55</sup> ועי' דק"ס השלם לשם.

<sup>56</sup> עי' דק"ס הנ"ל, עמ' קכב, שו' 7 (והשוה החילוף והתניא/ורמינהו בנוסחי סוגייתנו).

<sup>57</sup> וממשיך: "האי תנא דמתני' סבר ... ותנא דברייתא סבר" וכו', בגליון: "נ"א בתרא". אבל כ"ה "דברית"

בפירוש רש"י, כ"י לנין (עם הגמרא), מוסקבה, גינזבורג 594; פירש"י כ"י פריז 323, וכך נראה בכ"י אוקספורד 367. וכן בפירוש שה"ל א' קופפר ע"ש ריב"ן (ירושלים תשל"ו, עמ' 33): "דברייתא".

<sup>58</sup> יבמות קח ע"ב ("ורמינהו"), וכריתות כד ע"ב ("ורמינהו").

<sup>59</sup> ר"ל תברא = תבירא? במילוננו של לוי: diese Halacha (Mischna) ist gebrochen, getheilt. וראה הע' 52.

<sup>60</sup> בעצם, שתי ברייתות. ועיין מלנו"ה, עמ' 299-300, ורצ"מ פיניליש, דרכה של תורה, עמ' 120.

<sup>61</sup> מהדר' ש' אברמסון, ספר אברהם אבן-שושן, ירושלים תשמ"ה, עמ' 64.

<sup>62</sup> גנזי קדם ג (תרפ"ה), עמ' 35. ור"ל: שבור, וחלקה. ואות ה' בתיבת "תברה" (הנמצאת כרגיל בכתבי העתיק והמדויק של מונח זה) באה לציין מושא נקבה. וכיון ללשון כזה ר"י שיינהאק בספר המשביר (ווארשא תרל"א, ב, קב ע"א): "שבור והפרד ב' הענינים". וממשיך הפירוש הקדמון: "ויש מי שסובר שבועה היא, ופירושא קמא טפי עדיף", וראה להלן הע' 64. ועי' עמ' 24 שם (וצוין לפי' חולין הנ"ל בתוספות הערוך השלם, עמ' 407).

<sup>63</sup> ב"ר פ' ל, עמ' 271 פ' ל, עמ' 361; אסתר רבה פ"ו (השוה בכר, ערכי מדרש, ח"ב, עמ' 310); שמות רבה פ"א, מהדר' א' שנאן, עמ' 76 והע' לשו' 13 (לשמו"ר ציין לוי במילוננו). ירושלמי חגיגה פ"ג ה"ב, עט ע"א: "מתניתא מינה קיומה ומינה תברה" (בכר שם, ותקן הצינון). "בצידה תברה" (קידושין עד ע"ב); "א"ר ירמיה מצידה תברא" (זבחים יג ע"ב). וראה ערוך השלם בערכו. ועיין שופטים ז, טו (וצריך עיון לכאן ולכאן). שרש זה מופיע הן כשם והן כפעל (ראה להלן). והשוה "שבר" בעברית: בכר שם, ח"א, עמ' 126 והע' 4; ח"ב עמ' 298 (בבלי שהביא שם נמצא בשבת מו ע"א ודף קיב ע"ב: "שלא לשבור דבריו של רבי יוחנן") [הבאה זו סומנה בתרגום העברי של ערכי מדרש בסימן שאלה; בגרמנית היא חסרה לגמרי, ואולי נוספה בעותק המחבר, ללא ציון]. ובסורית כפעל, וכשם, תברא, תברא, rout, defeat. והשוה ע"ז ב ע"ב: "ועל דא תברתהון" (וברור שאין הלשון שם ארמית בבלייתלמודית רגילה, והמשמעות כבסורית הנ"ל).

שפירש רש"י ברוב המקומות: "קשיין אהרדי". וכן בערוך ערך תבר, לאחר שהביא פירוש רבינו חננאל,<sup>64</sup> כתב: "פ"א בוודאי שו ב ר ת זו את זו, ומי ששנה זו לא שנה זו".<sup>65</sup> ולזה מתאים הניקוד שבכ"י ג: תברא = שוברת. והסגנון שהבאנו לעיל "לא תברה", יתפרש "אינה שוברת". וראיה לדבר בירושלמי תענית פ"ב ה"ב, סו ע"א (ובמקבילה): "כל איליין מלייא לא מסייען ו ל א ת ב ר ן". לפי משמעות זו (ולא: "שבורה"), אפשר להסב לשון זה גם על קושיא בין שתי ברייתות שאינן סמוכות, שהאחת "שוברת" את האחרת.

וכבר ר"ח אלבק, מתוך דיון בתופעת ההעברות שבתלמוד, רצה לומר בדרך כלל, "שגם הפתגמים השגורים בפי אמוראים מיוחדים בתלמוד לא יצאו מפיהם בכל פעם, אלא שהשתמשו בבית המדרש בלשון שנשמע פעם או פעמיים מפיהם" וכו'; "ומעתה קרוב לשער שגם שאר פתגמים החוזרים ובאים בתלמוד רובם לא בפירוש נאמרו אלא מכללא".<sup>66</sup> ובין הדוגמאות הראשונות שם: "אמר ר' אלעזר תברא" וכו', לגבי מכלול המקומות שנאמר כן בתלמוד.<sup>67</sup> גם אפשטיין כתב: "ספק שכל מה שנתייחס בבבלי לר"א בענין 'מי ששנה זו לא שנה זו' אמרו ר"א באמת, או אמרו בצורה זו ... אפשר שנתייחסו לו בבבלי כמה 'תברא', מפני שהוחזק לאביישיטה זו".<sup>68</sup> ואמר שהמינוח "תברא" מסופק במיוחד לגבי חולין טז ע"א, וב"מ כאן.

אשר לשיטה הכללית בלשונות המיוחדים לחכמים מסוימים, כזו של אלבק, כבר הכליל רמ"ש רובינשטיין מתופעת ההעברות, שהסגנונות המובהקים לאמוראים מסוימים חוזרים בכמה מקומות מתוך שבעלי התלמוד עיבדום והעבירו לסוגיות שונות.<sup>69</sup> על-פירוב כל ראייתו אינה אלא "ספק גדול הוא אם אמר רב פפא לדבריו בכל המקומות הנזכרים"; "קשה לחשוב שרב ששת השתמש בלשון זה בכל פעם שהתייב על דברי רב" (עמ' 26, 59), ברם ברור שבכגון אלה, צריך כל ענין דיון לגופו. ואף שהעברות למיניהן תופעה יסודית היא של סידור התלמוד, וביניהן אף קביעת "מימרות" שלא היו בתלמוד הקדום,<sup>70</sup> הרי "ספק גדול" ו"קשה לחשוב" שיש לדון כל כפיל למלאכת חיקוי של מסדרי התלמוד, ומה גם שעצם דברי האמוראים אינם באים בסגנון של שיחה חפשית, אלא דפוסי לשון של משא ומתן הם, המנוסחים ניסוח ספרותי, והוא מצב המאפשר ומשמר סגנונות קבועים. ופשיטא שהיו סממני סגנון ודפוסי לשון מיוחדים לאמוראים מסוימים, ובאות מימרותיהם כך בהרבה מקומות.<sup>71</sup> ואף

<sup>64</sup> "פי" ר"ח ז"ל שבועה היא שנשבע, כדגרסינן בפ' ואלו מגלחין בגמ' דסמך הנזיר (מועד קטן יז רע"ב) מאי תברא, אמר רב יצחק בריה דרב יהודה תברי בתי". השוה תוס' כתובות עה ע"ב ד"ה תברא. וכן בשטמ"ק כאן: "פי' תברא בשבועה, כדגרסי' במשקין בענין שמתא תברי בתי. כלומר, א"ר אלעזר בשבועה, תרי תנאי ניהו, ר"ח". בתוס' ר"ש משאנץ לכתובות עה ע"ב (עמ' רי): "תברא, פר"ח שבועה, בבבא קמא בפ' הפרה". בראב"ן לב"ק מח ע"ב (קפט ע"ד): "ר' אלעזר א' תברה, שבועה הוא שנשבע, כי שני תנאים שנאוהו, פר"ח" (ציין לו באוה"ג ב"ק, פי' ר"ח עמ' 58, והשלם שם).

<sup>65</sup> בשיטה מקובצת לכתובות עה ע"ב, בשם הרא"ה: "דלפי מאי דפרש"י ז"ל תברא לשון קושיא דקשיא רישא לסיפא, וכן פי' בערוך בלשון שני ... אבל למאי דפריש ר"ח תברא לשון שבועה" וכו'.

<sup>66</sup> תרביץ ג (תרצ"ב), עמ' 9, 11; מבוא לתלמודים, עמ' 482-483.

<sup>67</sup> תרביץ שם, עמ' 11; מבוא, עמ' 484.

<sup>68</sup> מבוא לנו"ה, עמ' 300.

<sup>69</sup> לחקר סדור התלמוד, עמ' 22 ואילך. ועל בטויים השגורים בפי אמורא פלוני בלבד, עי' ר"א ווייס, לחקר התלמוד, עמ' 8-7.

<sup>70</sup> או קביעת שם אומרו על יד לשונות חוזרים, כגון "רב נחמן בר יצחק" על יד "מסתברא": ראה מה שהביא בדק"ס לברכות, עמ' 3 אות ע. ועיין לעיל, הסוגיא העשירית, עמ' 245-246 והע' 37, 40.

<sup>71</sup> עיין מ"ש במבוא "על דרך חקר הסוגיא", עמ' 309 והע' 90, ולפרק האשה רבה, עמ' 369 והע' 48. וראה ווייס (כבהע' 69). תופעה זו של סגנון מיוחד — "מרגלא בפומיה דפלוני" — שכיחה אף בירושלמי. ולגבי לשון מסורים

אצל התנאים הדבר כן (כגון ר' טרפון, שהיה מפריו ואומר "אקפח את בני", כדי לאמת דבריו).<sup>72</sup> ואדרבה, דבר זה סימן הוא לסגנון אישי מקורי.

באותן מימרות שיש להן מקבילה בירושלמי, קביעתן בכבלי בודאי מן התלמוד הקדום היא, ואינן יצירותיהם של בעלי התלמוד המאוחרים, אלא מקבילה בבליית קדומה למימרא שהגיעה אלינו מתורת ארץ ישראל. ל"תברא" של ר' אלעזר בשבת צב ע"ב מקבילה בירושלמי שם פ"י ה"ד, יב ע"ג: "רבי אילא בשם רבי אלעזר תניין אינון מאן דאמר תמן חייב אוף הכא חייב, מאן דאמר תמן פטור אוף הכא פטור".<sup>73</sup> וכן מצינו בירושלמי לענין אחר: "אמר רבי אלעזר תרין תניין אינון" (נדרים פ"ב ה"ד, לו ע"ג).<sup>74</sup> אף ראינו שרגיל רבא,<sup>75</sup> או רב פפא, לדחות ולתרץ תירוץ אחר, אחרי התירוץ "מי ששנה זו" וכו',<sup>76</sup> וזה משמש כמין תיארוך. הרי קרוב שבאותם מקומות כבר מונחת מימרת תברא לפני האמוראים הללו,<sup>77</sup> ויותר קשה להניח שאף דברי אמוראים אלה מעשה מסדר אחרון הם.<sup>78</sup>

לעומת סימני היכר אלה לקדמות קביעתה של המימרא בתלמוד, ישנן במקומות אחרים תכונות המטות יותר לאפשרות שהמימרא מעשה בעלי הסוגיא היא. הנה ביבמות קח ע"ב, על מתניתין דהתם, אנו גורסים: "אלמא ... ורמינהי ... אמר רב יהודה אמר שמואל תברא מי ששנה זו לא שנה זו. אמר רבא ומאי קשיא ודלמא ... אלא אי קשיא דחבריה אדחבריה קשיא ... ורמינהי ... אמר רבי אלעזר תברא מי ששנה זו לא שנה זו". והנה אין כאן אלא שיחזורו של התלמוד ל"תברא" שאמר רב יהודה אמר שמואל, וכעין "אלא אי איתמר הכי איתמר", ומניין שר' אלעזר הוא שהיקשה כאן "תברא", אם לא שאמרו כך באשגרת שאר המקומות. והתייחסו לדבר הזה בתוס' שם (ד"ה אמר): "אמר ר' אלעזר תברא

שקבוע בפי חכם פלוני או בהקשר אליו, ציינו החכמים מכבר לכמה דוגמאות, בכבלי וירושלמי. ולמשל במילון לתלמוד לרב שמואל בן חפני (כבהע' 61): "והוא כאמרם בהרבה מקומות מן התלמוד על ראבא תר דבעיה הדר פשטה" (עמ' 60); רז"פ, מבוא הירושלמי פ ע"א (ר' חגי — "משה"; אהבת ציון וירושלים למגילה, עמ' 43 (ר' אילא — "כל מדרש ומדרש כעניינו"). ועיי' ש"ליומא עמ' 32; ר"מ שטראשון, לעירובין ט ע"א (ר' ינאי ור' יוחנן — "פוק תני לברא"; וראה ר"ש אברמסון למילון הנ"ל, עמ' 63, הע' 4 (רב יוסף — "שקליה למטרפסיה"; ומ"ש בסני עו (תשל"ה), עמ' סח והע' 156 (רבה) — "אשכחתינהו לרבנן" וכו'); "פרק האשה רבה", עמ' 370 (אבוי — "הלכה מכלל דפליגי"). ועוד הרבה.

<sup>72</sup> ועיי' תוספתא כפשוטה ח"ה (חגיגה), עמ' 1333, לשו' 74.

<sup>73</sup> עיי' רח"ש האראוויטץ (1887) MGWJ XXXVI, עמ' 452 הע' 1; מלנו"ה, עמ' 295. וראה ר"ד הלבני, מקורות ומסורות, שבת, עמ' רס. ועיי' פסחים לו ע"ב ודברי אפשטיין בידיעות המכון למדעי היהדות, ב, עמ' 20 (= מחקרים בספרות התלמוד ובלשונו שמיית, ב, עמ' 16).

<sup>74</sup> מלנו"ה, עמ' 298, ועמ' 300, הע' 2.

<sup>75</sup> עי' אלבק, מבוא, סוף עמ' 484, וספר דברי סופרים, סי' רג.

<sup>76</sup> שבת צב ע"ב: א"ר אלעזר תברא וכו' אמר רבא ומאי קושיא דילמא וכו'; יבמות יג ע"א: א"ר ירמיה תברא וכו' רבא אמר לעולם חד תנא הוא וזו ואין צריך לומר זו קתני; שם קח ע"ב: אמר רב יהודה אמר שמואל תברא וכו' אמר רבא ומאי קושיא ודלמא וכו'; כתובות עה ע"ב: א"ר אלעזר תברא וכו' אמר רבא לא תימא ... אלא וכו'; ב"ק מ ע"ב: א"ר יוחנן תברא וכו' רבא אמר מדרשה ... סיפא נמי וכו' רב פפא אמר מרסיפא וכו' רישא נמי וכו' (בכ"ה ובעוד כ"י "ורבא", וכן בדפוסים ראשונים, עי' דק"ס עמ' 86 אות ס); שם מז ע"ב: אמר ר' זירא תברא וכו' רבא אמר כולה רבנן היא וכו'; שם מח ע"ב: א"ר אלעזר תברא וכו' רבא אמר כולה רבנן היא אידי וכו' רב פפא אמר כולה רבי היא וכו'; חולין טז ע"א: א"ר אלעזר תברא וכו' רב פפא אמר כולה חד תנא הוא, הא ... הא וכו'; כריתות כד ע"ב: אמר ר"א תברא וכו' אמר רבא וכו' (בכ"ה, מהדו' שעכטער — סינגער: רבא, ושם: תברא מה ששנה ... מי ששנה).

<sup>77</sup> ראה דעתו של הלבני (לשבת צב ע"ב, שם, עמ' רפא). אפשטיין כלל את חולין טז ע"א בין שני המסופקים (עמ' 298, ועמ' 300, עיי' שם). אולם בעמ' 299 אינו מתכוין לומר שאין זו מימרא קדומה מר' אלעזר, אלא רק ש"הבבליים הם שפירשו את דבריו כך, אבל ר"א אמר מה שאמר מטעם אחר".

<sup>78</sup> והשוה הע' 85.



כו'. רבא הוא דמסיק הכי, אע"ג דרב יהודה הוה בשינוי קמא יודע היה רבא<sup>79</sup> שכך היתה הקושיא ומשמיה דרבי אלעזר<sup>80</sup>! ודומה הדבר איפוא ללשונות "אלא" וכו' שבשבת צב ע"כ<sup>81</sup> וכריתות כד ע"כ<sup>82</sup>, הבאים בהמשך דיון אחרי מימרא מקורית מאת ר' אלעזר, בשיחזור מימרא, בין בשמו ובין בסתם (שאף הן כהצעות "אלא אי אתמר הכי אתמר", שהן בנויות על השקלא וטריא, ואינן מסורת<sup>83</sup>).

במקרה הנידון בסוגיין, אין לפנינו אותם סימני היכר, לא לכאן ולא לכאן<sup>84</sup> — אין מקבילה בירושלמי; אין רבא או רב פפא או אמוראים אחרים חולקים במישרין על תברא זו;<sup>85</sup> קושיית הרומיא אינה מוכרחת; ובניגוד למקומות אחרים, ובעיקר במשניות סתמיות מדובר, שניתן להוכיח ממש שמי ששנה זו לא שנה זו מתוך ששתי הבבות שנויות לדעות ידועות של שני תנאים ממקום אחר,<sup>86</sup> הרי כאן אדרבה, שתי הבריות ר' מאיר הן.<sup>87</sup> כבשיטת אלבק ואפשטיין, נראה לומר איפוא שמימרא זו סוגגנה ע"י בעל הסוגיא עם קושייתו מב"ק. ושמא אף עצם הלשונות של הסוגיא השפיעו לנסח כן, שהרי זוהי סוגיית תברא ("ותברה בזיזא דמחוזא", "תברו ליה"), שהיא סוגיית רבי אלעזר (התנא). וקשה למצוא ענין אחר, חוץ מרומיית ב"ק המאוחרת, עליו להסב תברא דר"א (אם לא דברי ר"א בברייתא "זה וזה ישלם ותמה אני" וכו', שהם כתירי דסתר<sup>88</sup>, אבל אין הדעת נוטה שעל אימרה זו מוסכת "תברא").

על דברי "ר"א" במשנה<sup>89</sup> ובברייתא,<sup>90</sup> ראה דברי רי"ן אפשטיין במבוא לנ"ה, עמ' 1136, ועמ' 1179. תנא זה ר' אלעזר הוא.<sup>91</sup> המוסב על דברי ר' מאיר, והחילוף אלעזר – אליעזר<sup>92</sup> רגיל אף בנוסחי המשנה המדויקים.<sup>93</sup> הסגנון "אמר ר"א" (במקום ר' אליעזר אומר) מתאים כאן, לפי שדבריו חוזרים

<sup>79</sup> עיין הגהות הב"ח, אותיות ב, ל, ואינו לגמרי ברור מדבריו מדוע רצה להגיה. מ"מ, מהע' 76 ברור שכאן "רבא", וגם בתוס' כ"י מוסקבה: רבא.

<sup>80</sup> וכבר ציין לזה אלבק בתרכיץ שם, עמ' 11 = מבוא, עמ' 484. ר"א ווייס רצה לומר שסגנון מימרת שמואל שם הושפע מר' אלעזר, עי' התהוות התלמוד בשלמותו, עמ' 7 הע' 7. אמנם אין לבטל האפשרות שגם מסורת של מימרא זו היתה לפני בעלי הסוגיא, ושיבצו שתי המסורות בשני הלשונות בחינת נימרינהו לתרויהו (והתופעה קיימת). מ"מ את הנראה לי כתבתי.

<sup>81</sup> "אמר רבא ומאי קושיא ... אלא מאי קושיא ... אמר רבי אלעזר תברא". ועי' מלנו"ה, עמ' 299 הע' 1.

<sup>82</sup> "אמר רבא (עי' לעיל הע' 76) ... אלא אי קשיא ... הא ודאי תברא מי ששנה זו לא שנה זו".

<sup>83</sup> ראה לעיל, עמ' 277 הע' 49.

<sup>84</sup> ואף אפשטיין פיזר אותיות "אלעזר" שם עמ' 299 למטה.

<sup>85</sup> עיין לעיל עמ' 370-369 בענין מימרת ר' יוחנן. ועל כל שאר המקרים של "תברא" חלקו רבא או רב פפא, חוץ מפסחים לז ע"א (ואלה ששוחזרו בלשון "אלא", כמוכן).

<sup>86</sup> עיין אפשטיין ביריעות המכון הנ"ל (הע' 73), עמ' 20, מלנו"ה, עמ' 295; הלבני כנ"ל, שבת, עמ' רס, פסחים עמ' שעז.

<sup>87</sup> עיין דרכה של תורה, עמ' 121.

<sup>88</sup> עיין לעיל הע' 9.

<sup>89</sup> עיין הגהות דיננער, עמ' 88, ובהשלמותיו של אלבק, עמ' 427. וראה לעיל עמ' 371.

<sup>90</sup> ברייתא זו שונה ממשנתנו בעיקר בציון "דברי ר' מאיר" לדעת תנא קמא, בתוספת דברי ר' יהודה (שנוספו גם במשניות שבבבלי, ראה חילוף גירסא 1), וכן תוספת "זה וזה ישבע" לדברי ר"א (ברוב הנסחים), המיועדת להסב דברי ר"א שוב על דברי ר"מ, לאחר שנכנסו דברי ר' יהודה. וראה לעיל, הע' 10.

<sup>91</sup> שם. וראה מסורת הש"ס בסוגיין, ראשון לציון במשניות, ועוד כמה אחרונים, והאחרונים אמרו כן בעיקר לפי לשון הפירוש שבסוגיא: "אין גמרא כר"מ". אבל עיין במלאכת שלמה למשנתנו. וראה אמרי דעת על המשניות.

<sup>92</sup> ראה חילוף גירסא 2 ובנסחים.

<sup>93</sup> עיין מלנו"ה, עמ' 1162 ואילך.

לדברי ת"ק,<sup>94</sup> וגירסא זו קוימה בבירור בנסחים הדווקניים של המשנה (חילוף-גירסא 2). בברייתא שבגמרא<sup>95</sup> גורס ענף גה "ר"א אומר". אשר לגירסא "אמר ר"א" שם, אפשר שהיא הגירסא המקורית בענף פמ (שנעקרה מכ"פ וכ"מ), ונתקיימה בכ"י ג (וכ"י וא), ואפשר שהיא פרי הגהה שעיקרה מכוון היה למשנה.<sup>96</sup>

לשון הפירוש הארוך, "ואתא ר' יהודה למימר" וכו', מחייב עיון בפני עצמו. דיבור ארוך זה חוזר פעמיים בסוגיא,<sup>97</sup> מלה במלה בענף גה, ואילו בענף פמ איתא בראשונה וליתא בשניה (ראה חילוף-גירסא 8). ויש לברר איזה הוא עיקר מקומו, לגבי ראשית ניסוח סגנונו, ותוכן סברותיו. הפיסקא הראשונה שבדיבור זה, "ואתא ר' יהודה למימר" עד "האי כדיניה והאי כדיניה", מתאימה יפה במקום השני, לאחר מימרת ר' יוחנן האומר ששבועה זו שבדברי ר' מאיר תקנת חכמים היא, "ואתא ר' יהודה ולחלוק על זה, ולמימר ... האי כדיניה והאי כדיניה". כלומר, "ותקנת חכמים אין כאן" (רש"י).<sup>98</sup> ואילו במקום הראשון קשה להלמו. שלאחר שתירצנו "תברא", הרי סובר ר' מאיר שנתקל אנוס, ושניהם נשבעים, האי כדיניה והאי כדיניה. ואין לשון "האי כדיניה" איפוא מכיל מחלוקתו של ר' יהודה על ר' מאיר, ושם היה ראוי לומר מעין: "ואתא ר' יהודה למימר, לאו אנוס גמור הוא, אלא כעין גנבה ואבדה, שומר חנם ישבע, ושומר שכר ישלם."<sup>99</sup> מאידך, הפיסקא "ואתא ר"א למימר" וכו', קשה במקום השני, שהרי לאחר שתירץ ר' יוחנן ששבועה זו תקנת חכמים היא, ופירש רבה כיצד נשבע, כבר אין מקום להקשות "אלא שומר שכר היכי משתבע, כי לא פשע נמי בעי שלומי". וכך היקשה הריטב"א: "רש"י פי' כדלעיל, דר' אליעזר סבר כר' יהודה,<sup>100</sup> דנתקל כגנבה ואבדה הוא. ותמיהא מילתא, כיון דהשתא ס"ל לר"מ דשבועה זו תקנת חכמים היא, מה יש לו עוד לתמוה על רבותיו דגמיר מינייהו גמרא כר"מ, ולמה ישבש דברי רבותיו לומר דלית להו תקנה בזו וטעו בעיקר דינא, אין זה אלא מן המתמיהין" (ד"ה ואתא, עיין שם תירוץ).<sup>101</sup>

<sup>94</sup> ראה מלנו"ה, עמ' 1133.

<sup>95</sup> כבר העירו שהנקודתיים הבאות ברפוסים כאילו לסמן פיסקא, בטעות הן, ואין כאן פיסקא (אוצר הברייתות, ה, עמ' 70, ואפשטיין במבוא לנו"ה, עמ' 1136). ובאמת נקודות אלה ליתא ברפוסים ש, ד"פ, ד"ו, ר"ו רצ"א, שאלוניקי שכ"א, קושטא (בערך 1583), ושאלוניקי תע"א. הנקודות הורפסו בד"ו יושטיניאן ש"ח (ראה עליו במאמר על הרפסת התלמוד, מהר"ו הברמן, עמ' מח), ומשם בהוצאות אחרות, כגון בסיליאה של"ח, דפוס קראקה השלישי, אמשטרדם, שנת בקר"ש, ואילך.

<sup>96</sup> ראה לעיל, הע' 10.

<sup>97</sup> וציין לזה ר"ח אלבק, תרביץ טו (תש"ד), עמ' 26; מבוא לתלמודים, עמ' 575, הע' 49.

<sup>98</sup> השוה חי' הריטב"א, סד"ה ה"ג. וראה הע' 99.

<sup>99</sup> רש"י ד"ה האי כדיניה, כתב: "ונושא שכר ישלם, דאי נמי לא הוי פושע דיניה לשלם", וצריך להוסיף ולפרש: כלומר, אינו אנוס אלא כעין גנבה ואבדה. והדיבור "והאי כדיניה" הראשון לא פירש. הרמב"ן פותח בסוגיא זו בד"ה ואתא ר' יהודה, ולפי מקומו לפני שאר הדיבורים, צריך לומר שהכוונה למקום הראשון (ולהלן כתב ד"ה א"ר חייא בר אבא), ופירש "האי כדיניה והאי כדיניה, ולא תקנו בו כלום", והיא הסברה מן המקום השני, שהרי כאן לא דובר בתקנה. ובכל זאת כתב כן לפי משמעות הלשון. ועיין רי"ף דינער, עמ' 88-89, והסיק בלשון "נראה", שהועתק הלשון במקום הראשון בטעות.

<sup>100</sup> רש"י ד"ה אין גמרא. ואין כתוב כן בפירוש רש"י לעיל בלישנא קמא (אלא בפירוש המשנה). ואולי כוונת הריטב"א שכ"ה פירוש הגמרא לעיל, וכפי שפירש הוא עצמו לעיל ד"ה תברה ע"פ רש"י במשנה ד"ה ישבע, ואולי גרס הריטב"א כן אף בפירוש"י לעיל. ובאמת ברש"י לפנינו מורגש חסרונם של דברים. ובהגהות ר"י פיק-ברלין כתב לדיבור זה שבפירוש רש"י: "שייך לעמוד הקודם", כדי להעבירו ללישנא קמא. ועיין בהערה הבאה.

<sup>101</sup> ועי' דרכי דוד, ד"ה גמ' תמיה, שהיקשה מעצמו כקושיית הריטב"א. ובאמת כזה היקשה המהרש"א על פירש"י, שהוסיף על פירושו: "ולית ליה לר"א תקנת חכמים", והיקשה: "ויש לדקדק, כיון דלית ליה תקנת חכמים א"כ מנא

הקושיא "שלא במקום מדרון", כלומר, שהוא פושע, מתאימה ללישנא קמא, וכהקדמה מיידית למימרות רבה ור' יוחנן, בהן מתורץ שאכן פושע הוא (ראה לעיל עמ' 370). ברם כעת, אף בלישנא קמא, חוצצת בין "שלא במקום מדרון" לבין מימרת ר' יוחנן הקושיא "היכא דאיכא ראיא". ועוד יש להעיר, שבירייתא דאיסי בן יהודה שבאה בתוך לשון פירוש זה (וכן נרמז לחכם זה ["כאיסי"] בשתי עובדות רבא ורב יוסף בריה להלן), אין ברייתא זו באה בפני עצמה בסוגיין, ולא בשום מקום אחר בתלמוד, ומשמעות הסגנון שלפנינו כאילו בעל לשון הפירוש השלימה ממדרשי ההלכה שלפניו,<sup>102</sup> שלא כדרכו.<sup>103</sup> ומה גם שדין זה שבברייתא דאיסי אינו ממש מענין משנתנו, אלא דין בשבועת השומרים, ומן התימה שבעל הסוגיא מקשר דבר זה לדברי ר"א, אם לא שהיה מונח כבר בתלמוד הקדום כאן. שמן הסתם אני מניח שחיוב שבועה הבא במשנתנו כפוף בפשטות לפרטי דיני השבועה,<sup>104</sup> ומזוהר לפתוח ולהקשות: התינח היכא דליכא ראיא וכו' — נאמר שמדובר בדיני שומרים כפשוטם, ואכן ליכא ראיא.

והנה, כל קושיא זו שבפיסקת "ואתא ר"א" באה בספר הלכות גדולות, לא כדיבור סתמי, אלא בשם אביי המשיב על דברי רבה:<sup>105</sup> "אמ' ליה אביי תינח שומר חנם משתבע" וכו', עד "יביא עדים ויפטר"! ובספר ה"ג, ברוב נוסחאותיו, סדר הסוגיא כך הוא: משנה, ברייתא דאיסי בפני עצמה (תניא איסי בן יהודה וכו'), אמ' ר' חייא בר אבא אמ' ר' יוחנן שבועה זו וכו', מאי משתבע אמ' רבא וכו', אמ' ליה אביי תינח שומר חנם ... דתניא איסי וכו', והוא גברא דהוה קא מעביר חביתא וכו' (כ"י פריז, כ"ו, ד"ב, ד"י).<sup>106</sup> ואילו בד"ו הסדר: המשנה, מאי משתבע אמר רבה שבועה שלא בכוונה וכו' (וליתא

ליה לתלמודא למימר לר"א הכי, אימא בפשיטות דר"א ס"ל כר"מ דנתקל פושע הוא, ולית ליה תקנת חכמים, ולהכי תמה שפיר אם יכולין זה וזה לישבע". וכאומר, אין הניסוח שייך למקום השני. ומה שרצה הגרי"ב להעביר פירש"י לעמוד הקודם (ראה הע' 100) אינו אלא מתוך שניסוח זה של הגמרא שייך יותר בראשונה, ולא כאן בשניה, לאחר שתייצו משום תקנת חכמים. וברור שרש"י עצמו, במה שגרס כן אף בשניה, נמשך אחר לשון הגמרא לפרשו כפשוטו. ויש לעיין, שמא בגירסא שלפני רש"י היו קיימים עדיין צירופים אחרים של שתי הלישנות, ודוקא מה שמתאים בראשונה, גרס הוא בשניה (ונמשך אחר הלשון, אבל רמז: "ולא פושע", ולהתאימו למקום השני אמר כן).

ובפירוש רבינו יהונתן במשנה, לאחר שהעמיד שם שיטת ר' מאיר משום התקנה, פירש לר"א: "ור' אלעזר לא הוה שמיע ליה דתקנת חכמים היתה שבועה זו אלא דין גמור, אי נמי שמיע ליה, ובא לפרש לנו שלא נקבע לפסוק הלכה כר' מאיר משום דין גמור, דהא קושיות רבות שהזכרנו ושהזכיר יותר בגמרא יש להקשות עליו, אלא ודאי בשולכה כמותו משום תקנת חכמים הוא" וכו'. ואף הוא כמקשה על לשון הפירוש בשניה, כיצד אפשר לומר כן לר"א לאחר שתייצו משום התקנה. וכוונתו ב"אינמי" שם, כאילו אומר ר"א בודאי משום תקנת חכמים הוא, שאילו מדין גמור יש להקשות בשלמא שומר חנם וכו'. ואף זה אינו אלא כמעתיק לשון זה מן המקום השני, כדי לפרשו במקום הראשון בלבד.

<sup>102</sup> ברייתא זו באה בסתם במכילתא פט"ז, עמ' 303, ובדומה לה במכילתא דרשב"י, עמ' 205. והובאה מן המכילתא בילקוט שמעוני, משפטים, רמז שמו (מהד' מוסד הרב קוק, עמ' 584) בתוספת סיום: דברי ר' איסי בן יהוד' (ע"פ הבבלי, ובהוצאות הרגילות הקיפו התאר שלפני שמו בסוגריים, שוב על פי הבבלי).

<sup>103</sup> שעפ"ר מוסב בעל הגמרא על המקורות שבסוגיא או כאלה שמקורם באו או ממקום אחר בתלמוד. ועיין להלן.

<sup>104</sup> וכזה היקשה בספר תורת חיים (ד"ה הא): "לכאורה תימה דמאי תמיהא, לוקמא בדליכא ראיא ובמקום מדרון, ואי משום דקתני סתמא, אם כן כולוה דוכתי תנן סתמא דאריבעה שומרינ' נשבעין לא אתיא כאסי, ואנן קי"ל כוותיה", עיי"ש תירוץ. ועיין כוס ישועות, ד"ה והא דקאמר. וכתב הר"ן בעובדא דר' מאה דני חמרא: "מיהא (= מהא) שמעינן דלא דווקא בשבועת השומרינ' אמרי' אלא אפי' בעלמא כי הכא, אי אתרא דשכיחא ב' סהדי הוא לא מיפטר בשבועה אלא בעדים" (ד"ה זיל, ובנ"י ד"ה ההוא, בשם רנב"ר). אבל לדעת הרמ"ה לא אמרינן הכי אלא בשבועת שומרינ', אבל בעלמא לא! עיין שלטי הגבורים אות א, ומה שפירש שם לסוגיין.

<sup>105</sup> עיין חילוף־גירסא 7, גירסת ה"ג.

<sup>106</sup> בכ"י פריז: משנת אבא שאול, סוגיית אבא שאול, תניא ר' אסי בן יהודה או' וכו', לא א"ר חייא בר אבא א' ר' יוחנן וכו', מאי מישתבע אמ' רבא וכו', אמ' ליה אביי תינח ... דתניא וכו', והוא גברא. בכ"ו חסרה

שם ברייתא דאיסי בפני עצמה), אמר ליה אביי תינח ... דתניא איסי ... ויפטר, אלא א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן היא שאם (י) שבועה זו תקנת חכמי' אין אתה אומ' כן ... למקו', הה' גברא וכו'. גם בספר המתיבות באו הדברים בשינוי הסדר, שכתוב שם:<sup>107</sup> "... [קא מעב]ר חביתא דחמרא בריסתקא דמחוזא ותברא בזיזא [דמחוזא] אתא לקמיה דרבא אמ' ליה ריסתקא דמחוזא שכיחי [בה אינשי] אייתי לי ראה דלא פשעת בה ואיפטר. אמ' ליה רב יוסף [בריה כמאן] כאיסי דתניא איסי בן יהודה א' אין רואה שבועת י"י [תהיה בין ש]ניהם הא יש רואה יביא ראה ותו לא מידי אמ' ליה [כאיסי וסבירא לן]<sup>108</sup> כוותיה. אתקין רב חיה" וכו'. וכן הובא בספר העיטור משם בעל מתיבות.<sup>109</sup>

על פי כל זה נראה שלשונות ההסבר שנוספו על דברי האמוראים בסוגייתנו נכנסו בנסחים במקומות שונים בסוגיא, ולא בהתאמה שלמה, ועל ידי זה מופיעה הסוגיא בצורות שונות. ושמא לא נוספו אלה אלא בזמן מאוחר יחסית, ומכאן לא קיבלה הסוגיא הכרעה לגבי צורתה, הכרעה שכוחה כעריכה מחייבת. וראוי לנסות להעלות השערה על התפתחות הדברים שתענה על התופעות הנ"ל. סביר לומר שהלכתו של איסי הוזכרה בסוגייתנו לראשונה בעובדא דריסתקא דמחוזא בין רבא לבריה רב יוסף: "כמאן, כאיסי, א"ל אין, כאיסי". זהו בודאי הסגנון העתיק שבתלמוד, רמיזה ללא הזכרת המקור, ואח"כ מוטל על בעלי הסוגיות להשלים לשון המקור.<sup>110</sup> ישנן כמה אפשרויות למיקומה של השלמה זו, ואולי נקטו בעלי גמרא שונים בשיטות שונות — אם אחרי הברייתא דהמעביר, כלומר, כל הברייתות לפי המימרות (והשוה הסדר שלפנינו בס' הלכות גדולות, כנ"ל), ואם לפני עובדא דריסתקא דמחוזא, בה מוזכרת הלכה זו.<sup>111</sup>

מאידך, אפשר שבתלמודם של גרסנים אחרים, טרם הושלמה ברייתא זו בעת שכבר התחילו לפתח את לשונות הפירוש והמשא ומתן שבסוגיא. בסוגיא שכזאת, יש מקום להקשות "בשלמא שומר

המשנה, ומתחילה הסוגיא תניא איסי וכו', אלא א"ר חייא וכו', מאי משתבע א' רב פפא שבועה שלא וכו', "א"ל אביי תינח ... דתניא ... אין רואה כו'", "הוא גברא וכו'. לחילוף "מא א' י/היכי מישתבע" בין נוסחי ה"ג, ראה ד"ר עמ' 415, לשורה 13. ועיין גירסאות נוסחי התלמוד, ותוס' ד"ה מאי. "היכי מישתבע" בהקשר זה מתפרש — באיזה נוסח נשבע, ואילו בדיבור ואתא ר' יהודה וכו', פירושו כיצד רשאי להשבע, והקבלתו שם "אמאי".

<sup>107</sup> גנזי קדם ד (תר"ץ), עמ' 11; ספר המתיבות, עמ' 71.

<sup>108</sup> כ"ה בס' המתיבות, וכצ"ל; בגנזי קדם: לך. וראה הע' 137.

<sup>109</sup> ראה להלן, עמ' 389. בחידושי הריטב"א (עמ' 183), סדר הדיבורים: ר' חייא בר אבא וכו', ואתא ר' אליעזר ואמר גמרא כר"מ וכו', היכי משתבע אמר רבה וכו'. ובאחרון פותח הדיבור: "והא דאמרינן היכי משתבע אמר רבה שבועה שלא בכונה שברתיה" וכו'. ואפשר לטעון שמפרש לפי הסדר שלפניו, ולפי דרכו יש שמוסיף מילות הצעה כגון "והא דאמרינן" וכדומה, ואין כאן כוונה שחוזר לפרש דבר ששייך לעיל בגמרא. והשוה בעמ' 118 "והא דאמרינן אבל מוכר" וכו', לרף נא ע"א, ופשיטא שהכוונה לדברי הגמרא שעל הסדר, ולא לרף נסע"ב. וראה עמ' 182: "והא דאמרינן" שם אינו קונה משכון צדקה מנין", שהוא רצוף לאחר הענין שלפניו. ויש עוד לברר סגנון זה בדברי רבינו בכל מקום. בעמ' 91 "והא דאמר ואפי' הגדיל", ובעמ' 96 "הא דאמר" דייקא נמי דקתני", חוזר וחופף הלשון למה שהביא כבר בסמוך לפניו, אלא מ"מ הדברים מתאימים לסדר הגמרא. ויש שחורג מן הסדר ומציין במפורש: "והא דתניא לעיל" (עמ' 120, 121). ומכל מקום, קשה לומר שיש לו גירסא אחרת בסדרם של דברים, ואף יש טעם כאן שיחזור למימרת רבה, שעד כאן פירש הדברים, וכאן בא לפסוק הלכה, ולהציע מה שחידש בדיבור הקודם שגם לר"א יש תקנה.

<sup>110</sup> ראה "לאילן ההיחסין", עמ' 115-116.

<sup>111</sup> או בתוך לשון העובדא, כבס' המתיבות: כאיסי דתניא איסי וכו' (וכך הסגנון גם בפסקי הרא"ש וכו"ה בשו"ת הרא"ש כלל קז סי' ו', שהרי לא הביא לשון הפירוש, והשלים כן). ומ"מ אפשרות זו צריכה בירור נוסף, ראה להלן, עמ' 389-390.

חנם ... ואפילו שומר חנם, הא תינח במקום מדרון,<sup>112</sup> אלא שלא במקום מדרון מאי איכא למימר", והיא קושיית מעבר מתמיהתו של ר' אלעזר שבבירייתא דהמעביר, ור"ל פושע הוא, למימרות האמוראים, שאף בפושע תיקנו שבועה זו. אח"כ בא הנוסח, שמצא ברייתא דאיסי מפורשת בהצעות אחרות של הסוגיא (או שנרשמה הברייתא בגליון), וביקש לשלב ברייתא זו בסוגייתו, ועלייד הקושיא הנ"ל ניסח: "ואפילו במקום מדרון נמי, הא תינח היכא דליכא ראיא, היכא דאיכא ראיא ליתי ראיא וליפטור, דתניא איסי בן יהודה אומר" וכו'. נמצאת קושיא זו, עם לשון הברייתא, חוצצת בין קושיית מדרון למימרות האמוראים, שהיא מקדימה ומובילה אליהן.

מכיון שהורכב ונתחבר בדרך זו, הועתק לשון זה לספרים אחרים, בתחילה כגליון, וכדרך גליון, נכנס במקומות שונים, לפי החלטת הנוסח הבא. והיו מהדורות של הסוגיא בהן נכנס דיבור זה לאחר מימרת רבה. ומשנכנס דיבור זה לאחר מימרת רבה היה מי שסבר שיש לנסח קושיא על רבה בשמו של אביי<sup>113</sup> וכך היה בתלמוד שלפני בעל ה"ג. ואין מקום הקושיא בנוסח זה נוח, שהרי אין להקשות כן לאחר שכבר תירץ ר' יוחנן ששבועה זו תקנת חכמים היא, כנ"ל. וקרוב לומר שמטעם זה שינו הסדר בה"ג באחד הנסחים (כלפנינו בד"ו), והעבירו מימרת ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן לסוף. ומכל מקום, גם תיקון זה אינו נוח, שגם לאחר דברי רבה "שלא בכוונה" אין מקום להקשות "תינח שומר חנם משתבע ד לא פ ש ע" וכו".<sup>114</sup>

בנפרד מן הדיבורים האלה, היה דיבור אחר שנוסף ע"י מקצת הגרסנים: "ואתא ר' יהודה למימר ... והאי כדיניה".<sup>115</sup> המקום המתאים לדיבור זה הוא לאחר מימרת רבה. כלומר, לאחר שתירצנו לשיטת ר' מאיר איזו שבועה היא כאן, ובאיזה לשון נשבע, יש להציע שיטת ר' יהודה החולק על ר"מ בזה, ולשיטתו אין כאן תקנת חכמים, אלא היא שבועת התורה. ובא דיבור זה בסגנון הקבוע של בעלי סתם התלמוד בהצעת שיטות התנאים: "ואתא ר"פ למימר" וכו'.<sup>116</sup> אחר-כך שוב בא הנוסח, וראה לנכון להציע שיטות כל שלשת התנאים בפיסקא אחת, כפי שמקובל בסגנון "ואתא ר"פ".<sup>117</sup> לשם כך המשיך את הדיבור שלאחר מימרת רבה, שהסתיים "והאי כדיניה", והוסיף: "ואתא ר"א למימר" וכו'. לסברת ר"א העביר את הדיבור "בשלמא" וכו' שהורכב ונקבע לפני מימרות האמוראים, והועבר לספרים אחרים ע"י כתיבה בגליונות, כפי שהצענו לעיל. מי שגרס (או ניסח לשם כך!) את הדיבור "ואתא ר' יהודה" אחרי מימרת רבה, הצליח לקבוע את הפיסקא "בשלמא שומר חנם" על ידה בלשון הצעה פשוטה: "ואתא ר' אלעזר למימר" וכו'. ואילו גרסנים אחרים נאלצו להציע "אמר ליה אביי" (!) כנ"ל. שתי הצעות

<sup>112</sup> בענין מדרון, עי' לעיל, הע' 2, 28, 40.

<sup>113</sup> על הוספה בירושלמי שאיננה מגוף התלמוד, כתב הגר"ש ליברמן: "אל תתמה על הוספה שנזכר בה שם אמורא, שכן נמצא כמה פעמים גם בהוספות" (הירושלמי כפשוטו, עמ' 523, הע' 1, ועיין שם). וראה לעיל, הע' 70.

<sup>114</sup> וכן השמיטו לשון הברייתא בפני עצמה, שכבר ישנה בקושיית "אביי", ואין צורך להביאה פעמיים (וכפי שבאמת קיצרוה בשניה בכ"ו, ראה הע' 106, ובד"ב הקיפה בפעם הראשונה!). בכיצע הגהות אלה נגרם אף בלבול בסדר המלים, כפי שכתוב בד"ו לפנינו (ראה לעיל עמ' 385). לפני מימרת ר' חייא בר אבא ליתא תיבת "אלא" בה"ג ד"ב וד", וכך יאה, ואין מקום לתיבה זו בכ"ו ("א ל א א"ר חייא" וכו'), וקרוב שחזרה גירסא זו ע"פ אותם ספרי גמרא שגרסו כך בסוגיא (ראה חילוף-גירסא 6 ולעיל הע' 2). וסימן לדבר "ל א א"ר חייא" וכו' בכ"י פריז, שעיברו צורתה של הגהת "אלא", בין במכוון ובין שלא במכוון, בשעת הכנסת ההגהה. בנוסח ד"ו, שהעבירו מימרא זו לבסוף, חזרת "אלא" לתפקיד סביר — כאילו הצעת מימרת ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כדעה חדשה, לאחר שדחה "אביי" שיטתו של רבה (וראה ד"ב הע' נה).

<sup>115</sup> הלשון "האי כדיניה והאי כדיניה", איתא גם בכתובות פו ע"א וגיטין מט ע"ב.

<sup>116</sup> ניתן ללקט לשונות אלה מתוך הערך הארוך "ואתא", אוצר לשון התלמוד, ו, עמ' 3039-3043.

<sup>117</sup> ועיין תורת חיים, ד"ה תברא.

אלה (א"ל אביי; ואתא ר' יהודה ... ואתא ר"א) נתחברו בהמשך למימרת רבה, במקום שעומדת היום לישנא בתרא של לשון הפירוש. והן שני נסיונות שונים לקלוט כאן את הדיבור "בשלמא שומר חנם" וכו', שתחילתו ועיקרו מקומו לפני מימרות האמוראים, שנקטו בשיטה שפשיעה היא, ותקנת חכמים היא שבועה זו.

אם הצעה זו נכונה, הדיבור הארוך, כפי שהוא עומד לפנינו היום בשלמותו, "ואתא ר' יהודה ... יביא ראייה ויפטר", הורכב יחד בתחילה במקום שעומד בו כיום הדיבור השני משני הדיבורים הוהים האלה, כלומר כהמשך לדברי רבה (לאחר ההעברה וההשלמה הנ"ל). ולפי התפיסה שממרת ר' אלעזר "תברא" וכו' מהוה דעה נגדית לשיטת ר' יוחנן ורבה לגבי שיטת ר' מאיר, הרי אף בהמשך לדבריו יש לקבוע ישוב שיטות שאר התנאים, ואתא ר' יהודה למימר וכו', והועברו הדברים לשם<sup>118</sup> אע"פ שאין הדברים בתיאור שיטת ר' יהודה נדבקים, כפי שצוין לעיל. ואף שבכתביידיד פמ ליתא ללשון זה בשניה, ואיתה רק בראשונה (חילוף-גירסא 8), כבר הראינו כיצא בזה שבדיבור ארוך החוזר פעמיים, קיימו הראשון והשמיטו השני, אף במקום שהוא הוא העיקרי.<sup>119</sup>

לאחר הרכבת הסוגיא בצורתה הנוכחית, אנו מוצאים בה שתי מערכות שונות לקביעת פשיעה: נתקל ומדרון — "נתקל לאו פושע הוא" ובמקום מדרון לאו פושע הוא, ויש מ"ד נתקל פושע ושלא במקום מדרון פושע הוא. ואין חפיפתן של שתי המערכות נוחה בלשון הסוגיא, שעלינו לומר עכשיו, שאף מאן דאמר נתקל לאו פושע, מודה שבמקום שאינו מדרון, פושע הוא, וכאילו מה שחלקו בענין נתקל פושע, לא חלקו אלא לגבי מקום מדרון בלבד, ולא בדרכים הרגילות והישרות.<sup>120</sup> והוא דבר דחוק.<sup>121</sup> והן כעין שתי סברות עצמאיות, שצורפו יחד בסוגייתנו.

כאן המקום להבהיר את המונח "תו לא מידי/ותו לא מידי", הן כפי שהוא מופיע בסוגיין בענף גה (ראה חילוף-גירסא 11), והן כפי שהוא בא בספר המתיבות.<sup>122</sup> אשר למהותו של מונח זה, כבר רמז בעל העיטור<sup>123</sup> ענין זה לגבי התלמוד בכלל, ולסוגייתנו בפרט. נקודת המוצא לדברי בעל העיטור היא שתי הדעות שמביא הרי"ף בסוגיין לפירוש הלכתו של איסי בן יהודה, הראשונה שבמקום רואה ר' שא י הנתבע להביא ראיה, ואם לא הביא ישבע, והדעה השניה שבמקום רואה צ' ר' י' הוא להביא ראיה, ואם לאו ישלם. וזה לשונו של בעל העיטור:<sup>124</sup> "ודוקא היכא דליכא ראיה, אבל איכא ראיה לא מיפטר

<sup>118</sup> באותם ספרים שלא גרסו לשון פירוש שם, העבירו את הלשון כולו, ובספרים שגרסו "בשלמא שומר חנם" וכו' העבירו את תחילת הדיבור, דהיינו חלקו שנוצר במקום השני. וראה להלן הע' 160.

<sup>119</sup> לסוגיות בבבלי ראה לעיל עמ' 98, וכרגיל בירושלמי. מכל מקום, לישנא רידן איתא בשניה בכ"י ג, ואפשר שהוא משקף תקופה קדומה של ענף פמ (ראה במבוא). דיקא נמי שקטע זה גורס "תינח היכא דליכא ע' ד' ס, היכא דאיכא ע' ד' ס", הסגנון המובהק של ענף פמ (במקום ראיה)!

<sup>120</sup> כפירוש הראב"ד: "תינח במקום מדרון נשבע שלא פשע, ד' כ' ה' ג' אמרינן נתקל אנוס" וכו' (שטמ"ק ד"ה תברה; מיוחס לריטב"א ד"ה והא). רבינו יהונתן: "דכי אמרינן דנתקל לאו פושע הוא, במקום מדרון קאמרינן, א ב ל ב מ ק ו ס ש ו ה ו י ש ר ל י כ א מ א נ ד א מ ר, אלא ודאי פושע הוא" (ד"ה המעביר חבית). וראה ספר העיטור, לעיל עמ' 374 והע' 28, 40.

<sup>121</sup> וכבר היו מן הראשונים שהניחו להפך! שכתב במיוחס לריטב"א (ד"ה היכי משתבע): "דקיימא לן דכי פליגי רבי מאיר ורבנן, שלא במקום מדרון פליגי, ובההיא פסיק רב (צ"ל: רבא) כרבנן דאמרי נתקל אנוס הוא", עיין שם. וראה להלן הע' 232.

<sup>122</sup> לעיל, עמ' 386.

<sup>123</sup> אות פ, פקדון, ד"ו מז ע"ב; מהדר' רמ"י עב ע"ד; ובספרו מאה שערים לרי"ף כאן.

<sup>124</sup> כאן העתקנו מכ"י ביהמ"ד, בהשוואה עם כ"ו והנדפס, ועם מאה שערים. ועיין להלן הע' 136.

ב' שבועה כאיסי<sup>125</sup> וכפירושא<sup>126</sup> דגאון. <sup>127</sup> קשיא לן ותו<sup>128</sup> לא מידי<sup>129</sup> דאיכא<sup>130</sup> בספרים, דלא אשכחן בכי<sup>131</sup> האי גונא בכולא תלמודא, <sup>132</sup> ומסתברא כסברא קמא, יביא ראייה<sup>133</sup> ותו לא מידי, כלומ', שאין עליו לא שבועה ולא תשלומין, דאם איתא הוה ליה לאיסי למימר הא יש רואה צריך להביא ראייה, אלא מדקאמ' יביא ראייה ויפטר זכותו הוא שאמ' ויביא ראייה שלא שבר בכוונה<sup>134</sup> ופטור. ובעל מתיבות כתב בעובדא דריסתקא דמחוזא<sup>135</sup> הא יש ראייה<sup>136</sup> יביא ראייה ותו לא מידי, אמ' ליה אין<sup>137</sup> כאיסי וסבירא לן כותיה".

הרי כבר סקר בעל העיטור לשון ותו לא מידי בכולא תלמודא כדי לבחון לשון זה שכתוב כאן, ומצא ששימושו של מונח זה כאן, שונה משימושו בכל מקום אחר. ונחזי אנן מה היקשה בעל העיטור, ומה תירץ.

בתלמוד בדרך כלל,<sup>138</sup> מונח זה לשון חיזוק וסיום הוא, ורש"י פירשו: "אין לדון אחר דבר זה";<sup>139</sup> ודומה לפעמים למונח "שמע מינה", ואף נמצא שמונחים אלה מתחלפים בשינויי-הגירסאות.<sup>140</sup> מכל מקום, אין "ותו לא מידי" חופף "שמע מינה" לגמרי — הלה יותר לשון מסקנה הוא במובן התלמודי המובהק, ואילו "תו לא מידי" סיום של חיזוק הוא על מה שקדם לו, לא דוקא מבחינת הוכחה נחרצת,

<sup>125</sup> בכי"ו: כאסי (וכוזה להלן שם).

<sup>126</sup> במאה שערים לרי"ף כאן: כפירושא. אף כאן משמע שהשינויים הקלים במאה שערים ברובם מעשי עריכתו של בעל העיטור הם, המכוונים לחדד את הלשון (וראה לעיל, הע' 25). וכאן השמיט ר' שלא יחשוב הקורא שתי שיטות הן (ראה בהע' 127).

<sup>127</sup> הכוונה, הסברה השניה ברי"ף, עליה כתב הרי"ף שכן הכריע ר' חננאל.

<sup>128</sup> לן ותו. במהדרות רמ"י: לישנא דתו, אבל כ"ה "לן ותו" אף בד"ו.

<sup>129</sup> בכי"ו: מרי (וכ"ה להלן שם בפעם הראשונה).

<sup>130</sup> בכי"ו: דאיתא. בנר': ראיתי!

<sup>131</sup> בכי"ו ובנר': כי.

<sup>132</sup> דלא וכו'. במאה שערים ליתא! תלמודא. בנר': גמר'.

<sup>133</sup> במאה שערים נוסף: ויפטר.

<sup>134</sup> שאמ' וכו'. במאה שערים: כלומר יביא ראייה שראו שלא בכוונה עשה.

<sup>135</sup> תיבה זו ליתא במאה שערים (ועי' חילוף-גירסא 2).

<sup>136</sup> רואה צריך להביא ראייה אלא מדקאמ' וכו'. כל זה עד כאן חסר בכי"ו ע"י הדומות.

<sup>137</sup> כ"ה גם בכי"ו ובמאה שערים, אבל בעיטור הנרפס לי' תיבה זו. ולפי זה יש להשלים בכ"י ספר המתיבות הנ"ל בעמ' 386: "אין, כאיסי" וכו' (אם הרווח בקרחה יאפשר).

<sup>138</sup> אוצר לשון התלמוד, כ, עמ' 258. ר"ב דהפריס, "ותו לא מידי", תרביץ לו (תשכ"ח), עמ' 30-38 (= מחקרים בספרות התלמוד, עמ' 215-222), הוסיף שלשה מקומות המופיעים בכתבי-היד (עמ' 221 במחקרים), ביניהם הנידון. וכן ציין הוא להבאת המונח מב"מ כאן בספר העיטור, ללא ציון הדיון שם, וכפי שהוא בדק"ס, עמ' 233, אות ת. ועיין להלן. היקרות נוספת: "תולא מידי" ביומא לג ע"א כ"י מינכן 6 (= כ"מ ב), ציין לה י' שפיגל, חלקם של רבנן סבוראי בתלמוד הבבלי, דיס' תל-אביב תשל"ו, עמ' 85, והוא בדק"ס ליומא שם (עמ' 84, אות ג). ויש להוסיף לפי שעה בכ"י הנ"ל, בהמשכה של אותה סוגיא, יומא לג ע"ב, אף הוא מובא בדק"ס לשם, עמ' 85 אות מ.

<sup>139</sup> סוכה לו רע"ב. ועוד פירש: "ותו ליכא לאקשווי מידי" (עירובין קד ע"ב); "ליכא לשנויי מידי" (סנה' סב סע"א); "ותו ליכא לאקשווי מינה" (ע"ז סד ע"א, והשוה במיוחס לרש"י הוריות ט ע"ב); "אין להקשות על דבר זה" (ע"ז כג ע"א, ועי' ב"ח שם); "אין להשיב על כך" (יבמות לט ע"א); "אין להשיב על זאת" (קידושין כא ע"ב); "אין עוד להקניט בדבר" (סנה' סו ע"ב); "אין לשנות את הסוגיא" (חולין קט ע"א, ראה מהרש"ל לשם). ועיין תוס' ע"ז כג ע"א, ד"ה ותו לא מידי (וציין לו במרגליות הים לסנה' סב ע"א, ועיי"ש).

<sup>140</sup> על "ותו לא מידי", ראה ר"ז פרנקל, *MGWJ* X (1861), p. 270; ר"נ בריל, *JJGL* II (1876), p. 44; דהפריס כנ"ל (ובעמ' 222 במקום "הר"ח", צ"ל: "ר"ג", והשוה עמ' 215); י' ברודי, "למונח התלמודי 'ותו לא מידי'", סיני צב (תשמ"ג), עמ' נא-נו.

אלא בעיקר מבחינת סיום ספרותי וקביעה סמכותית. ובמקצת אפשר אף להשוות תפקידו ללשונות סיום בנינים אחרים, כגון בחוקים הסוריים, המופיעים בצורת שאלות ותשובות,<sup>141</sup> ובסופי הסעיפים: והנא מן הכנא, ואף הלין מן הכנא, והלין מן לות הוא.<sup>142</sup> ומכבר תירגמתי באלו, "וזהו זה",<sup>143</sup> וכיו"ב. וכן מצאנו "ותו לא מידי" בסוף תשובה שהובאה בשם תשובות הגאונים.<sup>144</sup>

בקושייתו של בעל העיטור לגבי ותו לא מידי שבסוגיין, "דלא אשכחן בכי האי גונא בכולא תלמודא", נראה לפרש כוונתו, שבכל התלמוד מונח זה לשון סיום ומסקנה הוא, וכאן אינו נראה כן.<sup>145</sup> והסיק בעל העיטור שאמנם כן, "ותו לא מידי" זה אינו לשון סיום הדיון אלא חלק מלשון ההלכה הוא!<sup>146</sup> ומכאן העלה רבינו שפירוש זה של המונח מרווח יותר על פי הסברה הראשונה של הרי"ף, שאפשר לפרש "ותו לא מידי" כמו: ויפטר. שאילו לפי הסברה השנייה, יאמר בפשטות: צריך להביא ראיה. והוא פירש את הסברה הראשונה, יביא ראיה ויפטר.<sup>147</sup> ותו לא מידי — יביא ראיה ויפטר ואין עליו שום חוב אחר. ומה שמביא מבעל המתיבות הוא ראיה לפירוש, ורוצה לומר שבספר מתיבות לא גרסת יבית "ויפטר", ועוד, ש"ותו לא מידי" בא תוך כדי הצגת שאלה בשקלא וטריא של אמוראים, ומוכרח לומר שביטוי זה מתוכן ההלכה הוא, ולא לשון נוסף של ציון סיום ומסקנה.<sup>148</sup> ולכאורה אפשר לפרש כן גם לסברה השנייה של הרי"ף: יביא ראיה (ויפטר) ותו לא מידי — עליו להביא ראיה (ואז יפטר), אבל אינו רשאי לפטור את עצמו בדרך אחרת, כגון בשבועה. אבל סגנון זה מגומגם, וזו כוונת ראייתו, שלפי זה היה צריך לומר: צריך להביא ראיה.

וכבר היקשו על בעל העיטור במה שפירש "ותו לא מידי" על לשון ההלכה, וחלקו עליו. ר"ל גולדשמידט כתב בהערותיו לכי"ה: "ובעל העיטור מפרש דקאי אנפקד, כלומר שאין עליו לא שבועה ולא תשלומין, ובאמת טעות הוא וקאי אסוגיא, כלומר דלית למפרך עוד. והמאמר הזה שגור הוא בש"ס ובפרט בכ"י".

לעצם הענין, הנה מצאנו כיצא בזה ש"ותו לא מידי" אינו לשון סיום, אלא הסבר שנוסף לתוכן ההלכה עצמה! בניזיר כא ע"א: "איבעיא להו חד בחבריה מיתפס או דילמא בקמא מיתפס ... ת"ש הריני נזיר ושמע חברי ואמר ואני ותו לא מידי ש"מ בקמא הוא דמתפס דאי ס"ד חד בחבריה

<sup>141</sup> והן שאלות ותשובות מעושות, עיין מה שכתבתי בשנתון המשפט העברי ב (תשל"ה), עמ' 477, הע' 75.  
<sup>142</sup> חוקי טימותיאוס, סעיפים 30-33, 78-82, *Syrische Rechtsbücher*, II, ed. E. Sachau, Berlin 1908, pp. 78-82, 33-30, וראה

בהע' 144.

<sup>143</sup> שנתון הנ"ל, עמ' 478-480. וכנראה שלא כך פתר זכאו את הדברים, עי' במהדורה הנ"ל, עמ' 77.  
<sup>144</sup> שבלי הלקט, מהדור' בובר, סי' צט, לו ע"א; מהדור' מירסקי, עמ' 343-344 והע' 28; והובאה באוצר הגאונים, עירובין, עמ' 58, סי' קמה. והשוה ספר הפרדס, סי' קח, מהדור' פרומקין עמ' 47; מהדור' עהרענרייך עמ' לו והע' נ (ציון לו מירסקי שם), ועיין ר"ש בובר, מבוא לספר האורה, עמ' 57. ונעשה סגנון זה מטבע לשון סיום בתשובות רבותינו ז"ל (תשובות מהר"ם, דפוס בודפסט, סי' תתעז, קיט ע"ב).

<sup>145</sup> אף החוקרים נטו לראות "ותו לא מידי" שבסוגיין יוצא דופן במקצת. עיין דה'פריס, מחקרים, עמ' 222 (ועמ' 221 שם); ברודי, עמ' נהדנו. ר' מאיר יונה בעיטור שבמהדורות, פירש קושיית בעל העיטור בדרך אחרת (הע' ריט שם).  
<sup>146</sup> שלא כמשתמע משאר "ותו לא מידי" שהזכירו העוסקים בנושא זה. ור"פ כתב: *beziehen* ותו לא מידי "Die ... sich nicht auf die Halacha, sondern besagen, dass die Discussion als geschlossen ...". (הוספתי הדגשה).

דה'פריס הרחיק לכת לומר שמשמעות המונח חיצונית לגמרי: שהעורך לא מצא עוד מסוגיא זו. ואין בדבריו בכדי הוכחה (וגם ברודי דחה את שיטתו).

<sup>147</sup> כך כוונת דבריו, שגורס תיבת "ויפטר" (ראה להלן), וכפי שהבהיר את הדבר במאה שערים (ראה לעיל הע' 144), וכפי שכותב בעיטור: אלא מרקאמ' וכו'. ומתוך שכוונתו לפרש "ותו לא מידי" מיד על "יביא ראיה", השמיט בעיטור "ויפטר" בראשונה, אע"פ שגורס כן בגמרא.

<sup>148</sup> שלא כפירוש ר' מאיר יונה שם, הע' רכ.



מיתפס ליתני טובא ואני, תנא כי רוכלא ליחשיב וליזיל" וכו'. ופירושו שההלכה קובעת ששני אנשים יכולים לומר "ואני", אבל לא יותר, וכפי שהוא לעיל שם: "לימא מסייעא ליה מי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר ואני ותו לא, תנא כי רוכלא" וכו'.<sup>149</sup> הרי "ותו לא מיד" מתפקד כאן כמו "ותו לא", שמוסב על דבר שבתוכן ההלכה. "ותו לא מיד" הנ"ל איתא אף בכ"מ וכי"ו שם,<sup>150</sup> ברם בשיטה לחכמי איוורא: "ת"ש מי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר ואני ותו לא ש"מ בקמא קא מתפסי דאי חד בחבריה מתפס ליתני תו, ודחינן אטו כי רוכלא" וכו'.<sup>151</sup> ובחידושי רבינו פרץ ב"ר יצחק הכהן: "ת"ש ואני ואני ותו לא ואי ס"ד בחבריה קא מתפס ואזיל לעולם ליתני טובא, אלא ש"מ דבקמא קא מתפס".<sup>152</sup> ואם כי סדר הדברים בחידושי ר' פרץ הוא שלא כסדר לפנינו, מכל מקום נראה שגירסא היא בעיקר, ולא רק פירוש. ובשיטה מקובצת לשם מובא בשם ר' עזריאל: "ת"ש ואני ואני ותו לא ה"ג ואי סלק' דעתך חד בחבריה מיתפס ליתני ואני ואני ואני כיון דנחית למנינ' טפי מחד ליתני טוב ג' או ד' אלא ש"מ בקמ' מיתפס, ולהכי" וכו'. וקרוב לפרש שאמר "ה"ג" על שני "ואני", או על סדר הדברים, שיש לגרוס "ואי ס"ד" וכו' לפני "אלא ש"מ" וכו', וכפי שהוא בחי' ר' פרץ הנ"ל, ושלא כסדר הדברים בספרי התלמוד שלפנינו.<sup>153</sup> יוצא שרבותינו גרסו כאן "ותו לא" כדלעיל, ולא גרסו "מיד". ואפשר שכצ"ל, ותיבת "מיד" נכתבה כאן באשגרה מוטעית. אולם, אף אפשר שענף המסירה של ספרי התלמוד הגיע אלינו לחוד ונוסח הספרים שהיו לפני רבותינו לחוד,<sup>154</sup> ושניהם מסירות עתיקות הן, וגרסני התלמוד (במס' נזיר) איפוא, לא ראו שום פגם במונח זה בשימוש הנידון, כלשון תוכני בהלכה או בסוגיא. גם ב"הגהות רבינו בצלאל אשכנזי"<sup>155</sup> לשם לא ראה צורך להגיה ולמחוק "מיד" שבדיבור זה.<sup>156</sup>

קרוב לומר שבעל העיטור גרס בנזיר כגירסת הראשונים הנ"ל, ומכאן אמר על שימוש זה של המונח הנידון "לא אשכחן בכולא תלמודא", ולמרות זה ראה לנכון, מתוך הסגנון, לפרש "תו לא מיד" שבכאן על ההלכה (ובמיוחד לגירסת ספר המתיבות, ללא תיבת "ויפטור"<sup>157</sup>). וכעת יש סיוע לדבר מגירסת נזיר שלפנינו, שמוסב המונח על לשון ההלכה. ולסגנון "ויפטור ותו לא מיד", אפשר להקביל לשון המכילתא הנ"ל: "הא יש רואה בעל הבית פטור מכל דבר".

אולם, עם כל מה שרצה בעל העיטור להוכיח, לעולם ניתן לפרש "תו לא מיד" זה הבא בסוף "סוגיא", במובן הרגיל, שהוא מחזק ומסיים תמיהתו של ר"א, ששניהם אינם יכולים להשבע, בחינת ואין

<sup>149</sup> והם כמעט כשני לשונות מקבילים, ראה מה שהקשו הראשונים לשם. וראה מעין תופעה זו של לשונות מקבילים במס' נזיר שתיאר ד' בויארין במבוא לחיבורו רקדוקי נזירות (ריסרציה, ניר-יורק). עמ' 5 ואילך.

<sup>150</sup> ובכ"ו: "ותוב" וכו', וכפי שציין ד' בויארין בחיבורו הנ"ל.

<sup>151</sup> שם, עמ' סז.

<sup>152</sup> שיטת הקדמונים למס' נזיר, עמ' קצו.

<sup>153</sup> ומה שכתב להלן שם: "יש ספרים דגרסי ליתני ואני טובא", הוא דבר בפני עצמו.

<sup>154</sup> ראה מבואו של בויארין לחיבורו הנ"ל, שהעמיד על זאת כתופעה כללית במסכת, בין מצד שהיה לנסחים מקור משותף, בין למהות נוסח הראשונים לעומתם.

<sup>155</sup> מכ"י ר"ש העדני, שיטת הקדמונים, עמ' רנג.

<sup>156</sup> גם רי"ן אפשטיין הביא סוגיית נזיר זו, ולא העיר על הלשון הנידון (מבוא לנו"ה, עמ' 478). ר"י פיק-ברלין, בסוכה לו ע"ב, מנה י"ג סוגיות תו לא מיד (עם סוכה), ולא הזכיר נזיר. וקרוב שסבר ששם, שהוא מוסב על תוכן הסוגיא, אין לו ענין ל"ותו לא מיד" הרגיל (כקושיית העיטור לגבי ב"מ כאן). ולכן לא מנאה בתוך רשימתו. ר"פ שם (הע' 1) הזכיר ציוניו הנ"ל של ר"י ברלין, וכן העיר בריל שכל החומר הזכר שם, והשוה דהיפריס בראש דבריו. והחוקרים שעסקו במונח זה כלל לא דנו בו של נזיר.

<sup>157</sup> אלא שאף סגנון זה אפשר לפרש אחרת, ראה להלן בסמוך.

לדון אחר דבר זה, ואין להשיב על זאת.<sup>158</sup> ובמיוחד יש צורך במונח זה כאן לשם פיסוק והפרדה מן החלק הבא של הסוגיא. וללא הפרדה זו ידמה לקורא שתמיהה זו מוליכה לעובדא דלהלן.<sup>159</sup> ובדאי שביטוי קדום ומקורי לפנינו, שיש שמתקשים בו, ויש שמוחקים אותו. ואפשר שאף ביטוי זה יסייע להצעתנו, שכל הדיבור של "ואתא ר' יהודה למימר" וכו' עד הסוף, הורכב יחדיו לראשונה במקום השני, ומשם העבירוהו למקום הראשון,<sup>160</sup> אלא שבהעברה השמיטו ביטוי זה, שאינו שייך באמצע ענין.<sup>161</sup> וכמובן אין בכך הוכחה, שאפשר שהוסיפו כן במקום השני במאוחר, לשם פיסוק, כנ"ל. מכל מקום, אילו לשיטת בעל העיטור, יאמר "תו לא מיד" גם בראשונה. מונח זה שבספר המתיבות, מתפרש כ"תו לא מיד" שהוא חלק מתוכן ההלכה, כבנזיר, ובדאי כך פירש בעל המתיבות. אולם אין כל ודאות שזו גירסת תלמוד, שהרי המתיבות ספר הלכה הוא, בו נתקצרו הסוגיות, ואפשר שראה בעל המתיבות צורך להזכיר ברייתא זו עם שאלת רב יוסף בריה דרבא, היות ולא הזכירה עדיין כאן, והוא שהעבירה מן המקום שמצאה בסוגיא,<sup>162</sup> ובפרשו "תו לא מיד" לא כלשון סיום, אלא כחלק מן ההלכה, העתיק בטוי זה עם הברייתא.<sup>163</sup>

לאותן שתי סברות שהביא הרי"ף בפירוש הלכתו של איסי, עם הכרעתו של ר' חננאל,<sup>164</sup> הנה באו"ז סי' רעח הביא ענין זה מדברי ר"ח, וז"ל: "פר"ח זצ"ל יש מי שאומר רבא עצה טובה אמר להו, למה לכו לאישתבועי, זילו אייתו ראייה והפטרו, למימרא הא רתני איסי בהאי או אהא סלקא. ויש מי שאומר אטו עד האידנא לא ידעינן דמאן דמייתי ראייה למירחק שבועה דאיכא עליה, דינא בהדיא (= בהדיא), ומאי אתא איסי לאשמועינן. אלא איסי הא אתא לאשמועי' דכל היכא דשכיחי אינשי בההוא אתרא ויכול לברורי טענת' דטעין לא פשעתי, לית תמן דין שבועה כלל. אלא או יביא ראייה לדבריו או ישלם. ומשום הכי איצטרך למידק בגמ' כמאן כאיסי, א"ל אין כאיסי וסבירא לן כאיסי. ואנן לא איתבריר לן למיעבד עובדא, מיהו אמרי טעמא דהאי בתרא טפי חריף ודייק. ותוב דייק מדא"ל רב לרבה בר בר חנה דתברו ליה חביתא דחמרא ושקל גלימיהו וא"ל אהדר להו גלימיהו, וא"ל דינא הכי, ולא א"ל אין דינא הכי, אלא א"ל למען תלך בדרך טובים, ואף לא א"ל שבועה הוא דאית לך עליהו ולא ממונא, ש"מ

<sup>158</sup> השוה דהיפריס, עמ' 221.

<sup>159</sup> שתמיהה זו, כשהיא עומדת כאן, אין מי שמגיב עליה. ואין כאן מקומה הראשונה, כפי שהערנו לעיל.  
<sup>160</sup> במקום הראשון ישנם כמה שיבושים בכ"ה ובדפוס ש, והם מתוקנים במקום השני. בכ"ה: "היכא דליכא דליכא ראייה" — התיבה הוכפלה; "ואפלו שלא במקום" — תיבת "שלא" מיותרת ונמחקה. בדפוס ש: "התינח היכא דליכא ראייה, אבל ניהי ש ת א דאיכא ראייה (שהורפס ע"פ ד"פ) תקנו בסגנון אחר: "אבל ה ש ת א דאיכא" וכו'. כבש, ורק בד"ו תוקן. ובדפוס שאלוניקי השכ"א (שהורפס ע"פ ד"פ) תקנו בסגנון אחר: "אבל ה ש ת א דאיכא" וכו'. בכ"ה, במקום הראשון: "דתניא אין ראה" וכו', וליתא "איסי בן יהודה אומ", ואיתא במקום השני. בכ"ה ובכ"מ: "כמאן כאיסי בן יהודה דתניא" (וראה בנסחים לעיל מיניה ושניהם כבעובדות "ההוא גברא" להלן).  
<sup>161</sup> בהוריות ב ע"א, שחזרת כל הסוגיא שלשם פעם שניה ב"איכא דאמרי", נאמר "תו לא מיד" בסוף כל לשון של הסוגיא.

<sup>162</sup> כבא"ש (ראה לעיל הע' 111).

<sup>163</sup> ואם היתה תיבת "ויפטר" חסרה בתלמוד שלפניו אף בסוף הדיבור "ואתא" וכו', הרי חיזוק לדבר ש"תו לא מיד" הוא מלשון ההלכה, ואפשר שכך סבר הגרסן של אותו תלמוד. מכל מקום, גם ללא תיבת "ויפטר" לא בטלה האפשרות האחרת, ותסתיים הברייתא "יש ראייה, יביא ראייה" (ונוסח זה קרוב יותר לסברה בתרא של הרי"ף). על העתקת יתור לשון עם גופם של דברים, ראה להגר"ש ליברמן, על הירושלמי, עמ' 12 ואי; תשלום תוספתא, עמ' 16-17; ועיין מ"ש ב"פרק האשה רבה", עמ' 465-466, הע' 44. לגירסא "ואם לאו ישלם", הבאה במקום "תו לא מיד" בכ"ה, ראה להלן, הע' 188.

<sup>164</sup> והשוה מגיד משנה לפ"ב מהל' שלוחין, ה"ט.

דבמקום שיש ראייה הוה מעשה, ואמר להו רבה בר בר חנה אייתו ראייה ואיפטרירו ואי לא שלימו, והודה לו דדינא הכי, ואי אפשר לומר משום דסבר שוכר<sup>165</sup> לעולם משלם, דאי הכי קשיא ליה דרבא.<sup>166</sup> לסברה הראשונה, שאיסי בא לפטור הנתבע משובע אם ירצה, ורשאי להביא ראייה או להשבע, קרא הרי"ף "פישוטן של דברים". גם במכילתא דרשב"י הנ"ל הלשון הוא: "הא יש לו ראיון פטור מלישב ע", ובמכילתא דר"י: "הא יש רואה בעל הבית פטור מכל דבר"<sup>167</sup> (וכן אין שם לשון שיכול להתפרש כחוב כלפנינו: יביא ראייה).<sup>168</sup> גם לשון הסוגיא קרוב לפירוש זה, שאמרו "ליתי ראייה וליפטור", ולא אמרו: מי מצי משתבע, ראייה בעי למיתי, וכן להלן: אייתי ראייה ואיפטור. וכן כסברה זו כתב רב סעדיה גאון בתשובה, שכתב לדין אונס: "שהתורה פטרנו ולא חייבתו דבר אלא הבאת ראייה או שבו ע, כמו"ש איסי בן יהודה אומר" וכו'.<sup>169</sup> ובספר הלכות פסוקות: "אבל איכא עידי דנטרה שפיר פטור משבועה".<sup>170</sup>

וכן כטעם זה כתב ר"י אבן גיאת,<sup>171</sup> וטען: "רכלום במקום<sup>172</sup> אי אפשר דלא חזו ליה, זמנין דאיכא רבים התם וכולהו מיעסקי בעיסוקיהו ולא חזו ליה, מיגרע גרע דאינו יכול להשבע" וכו'. ואילו לשיטת הרי"ף, צריך איפוא לומר כפירוש רבינו יהונתן שלא בתמיה: "אי אפשר שלא ראו".<sup>173</sup>

<sup>165</sup> המהדיר העיר: שומר שכר.

<sup>166</sup> דיבור זה נמצא בכ"י Westminster Talm II 123 לרוב מלה במלה, ובמקצת בשינויים קלים ומעט שינויי סדר. ושם ליתא הדיבור האחרון "ואי אפשר" וכו'. ובמקומו: "ובא לו' מדרך אחרת כת' למען תלך בדרך וטובים", והוא כסגנון שבר"ף (ובכ"י לא כתוב לעיל בסמוך: א"ל למען וכו'). ואח"כ בכ"י מביא הפסוק השני, ומיד: "הרן עלך" וכו'. ומה שכתוב באו"ז כאן "ומדתרץ רבא אליבא דר' מאיר ש"מ דהילכתא כוותיה", מעין זה כתוב בכ"י לעיל, יותר קרוב לתחילת הסוגיא: "ומדחזינן לרבא דהוא בתרא [שמעינן מינה דהילכתא ...]". אבל כלשון באו"ז, כ"ה ממש בערוך ערך ג: "ומדתרץ רבא אליבא דר"מ ש"מ הלכה כותיה", ומוכח ששיניהם העתיקו מפיר"ח. ומתורץ בזה הסדר בערוך, שהרי שם לא הביא כלום מדר"ב אלא ויהא תקנתא דר' חייא בר יוסף בלבד (עיין שם). והוא העתיק המשך הדברים שהיו בפיר"ח לפניו, אף שאין להם שייכות לערך הנדון ורואה ש' אברמסון, לשוננו לו (תשל"ג), עמ' 26] (והלשון בסמוך לפניו בערוך, "בהני אב לו שי" וכו', יש בדומה לזה, ובסדר אחר, בכ"י הנ"ל: "אבלושי הנרשאי באגרא"). [למלת "אבלושי" ראה המאמר שצינתי לעיל, עמ' 69 הע' 82].

<sup>167</sup> והשוה תורה שלמה לשמות כב, י, ס' רלח בהערה. וציין למרדכי ריש ב"מ, ושם: "... דיש בירושלמי אימתי שומר חנם חייב שבועה, בזמן דליכא עדים, אבל איכא עדים דלא פשע פטור אף משבועה". ולא ציין מקומו בירושלמי, והוא בב"מ פ"ג ה"י, ט ע"ב (ובתוספתא פ"ח סה"ג): "ואם יש עדים שעשה כן אף משבועה פטור" (ועי' ירושלמי נזיקין, עמ' 54). ואף מכאן סיוע לשיטה זו. ועיין להלן הע' 409.

<sup>168</sup> וכזה הביא ר"י אבן גיאת ראייה אף מן הברייתא שלפנינו: "והדיא אמרין ... הא יש רואה יביא ראייה ויפטור מן השובע" (ספר הנר, 128 ע"ב; שיטת הקדמונים, עמ' שטז).

<sup>169</sup> שערי צדק, חלק ד שער ה, אות כא; עמ' רית.

<sup>170</sup> עמ' עה (114 בכ"י). וראיתי כמה מחברים שכתבו כן בשם הלכות גדולות. ועיין תורה שלמה, משפטים, ס' רלח, ועוד. ובתורה תמימה לשמות כב, ט, אות קכח: "כן פרשו הרי"ף ושאר פוסקים, אבל בהלכות גדולות פרשו כפשוטו שאם יש עדים יביא עדים ויפטור משבועה, ואם אינו מביא נשבע ונפטור, וכתב על זה הרי"ף לפי פירושו זה קשה מה משמיענו איסי". ועיי"ש ידים מוכיחות שאכן ספר ה"ג פתוח לפני בעל תורה תמימה. ולא ידעתי מה מצא בה"ג או ברי"ף ליחס דעה זו לבעל ה"ג. ושמא כלל היה נקוט בידו, ע"פ הסגנון ברי"ף, שהכוונה לספר ה"ג.

<sup>171</sup> ספר הנר, 128 ע"ב, עיי"ש. וראה הע' 168.

<sup>172</sup> כלומר, במקום עדים.

<sup>173</sup> ד"ה ותברה, עיין שם. ואילו הרמ"ה כתב (טור חו"מ ס' רצד): "דוקא מילתא דשלטא ביה עינא כהוא עובדא ... אבל מילתא כל דהו דעביד דמתרמי דלא שלטא ביה עינא כגון מאן דנקיט חפצא בידה ואפשר דאתרע ביה אונסא דלא ידעי אינשי, אע"ג דרבים מצויין שם משתבע ומפטור" (וראה להלן עמ' 399). ועיי"ש פרישה אות ב. והשוה שו"ת הרשב"ש, ס' קכט, כז ע"א. ואף הרמב"ם כתב בסגנון כללי "מדברים שהראיה מצויה בהן" וכו' (ספ"ג מהל' שלוחין ושותפין). וכן הביא הרשב"ש שם לשון זה, אלא שהציג שיטת הרמ"ה כחלוקה עליו, ובודאי חילק איזה חילוק ביניהם.

ובחידושים המיוחסים לריטב"א כתב: "אך ה"ר משה כהן פי' דלעולם אפי' בשבועה איפטר, וכי תימא מאי אשמועינן איסי בן יהודה פשי' דכי אית ליה עדים בהנהו מיפטר, הא קמ"ל דאפי' בעי למכפייה תובע לנתבע לאשתבועי כי היכי דלגלגל עליה שבועת (צ"ל: שבועות) טובא דשומרינן, לא מצי כייף ליה, דבעדים מצי מיפטר, ותו לא מגלגל עלי'".<sup>174</sup>

כסברה השניה של הרי"ף, שבמקום עדים אין דין שבועה, סבר אף רש"י, שכתב במעשה דריסתקא: "אייתי ראיה, דאינך<sup>175</sup> נאמן בשבועה אלא בעדים", וכן בר"ה נייתי ראיה כתב אליבא דר"מ: "ודאיסי לית ליה", הרי שלפי איסי, אינו יכול להשבע.<sup>176</sup> וכסברה שניה זו כתבו רשב"ם ור"ת,<sup>177</sup> הראב"ן,<sup>178</sup> מהר"ם ב"ב,<sup>179</sup> רי"ד,<sup>180</sup> ראב"ד,<sup>181</sup> הרמב"ם בפ"ב מהל' שלוחין ושותפין ה"ט ובפ"ג מהל' שכירות ה"א, הרמב"ן בפירושו על התורה<sup>182</sup> ובחידושייו כאן,<sup>183</sup> הרשב"א,<sup>184</sup> הרא"ש, ר"פ,<sup>185</sup> רמ"ך,<sup>186</sup> הרשב"ש,<sup>187</sup> ועוד. ובמקצת הנסחים הגיהו ע"פ סברה זו בברייתא של איסי: ו א ם ל א ו ש ל ם, וכן הגיהו כזה בשתי העובדות של רבא.<sup>188</sup> וראו צורך להגיה כן מתוך שעיקר הגירסא משמע כסברה ראשונה.

אשר לפסק ההלכה, אין פסקה של סוגיא זו מובן מאליו כלל, מתוך צירוף היסודות השונים הנמצאים לפנינו בסוגיא כיום. ורבו השיטות אצל הראשונים המנסות להעלות כל מרכיבי הסוגיא, דברי תנאים, אמוראים ודברי התלמוד, אליבא דהלכתא, באופן חרימשמעי. הרי"ף פסק כמאן דאמר נתקל לאו פושע הוא, ורוב הראשונים כתבו שהכוונה לפסוק כתנא קמא דמתניתין, שהיה, לדעתם, חלוק על

<sup>174</sup> ועיי"ש במיוחס לריטב"א, ועי' תוס' ו ע"א, ד"ה שבועה.

<sup>175</sup> כ"ה בכ"י ס א. בשאר כה"י: ואינך (כ"י: ואינו). בנר: ואינו.

<sup>176</sup> שאילו לבעלי השיטה הראשונה, אין צורך לומר שר"מ לית ליה דאיסי, אלא אית ליה דאיסי, ויכול להשבע או להביא עדים, ועל זה תמה ר"א למה לך לומר שישבע דוקא. ואפשר שלשיטת רש"י לא אמר שר"מ לית ליה דאיסי אלא לפי קושיית הגמרא, וכוונת התירוץ: לעולם אית ליה דאיסי, וכאן תקנה היא. וראה להלן עמ' 396.

<sup>177</sup> רשב"ם — בתוספת לרי"ף, כ"י פרנקפורט 10, והביאה ברק"ס, עמ' 233. ומקום התוספת בכ"י הנ"ל אינו עם דיונו של הרי"ף בענין זה, אלא לפני כן, לאחר הבאת הברייתא בדברי הרי"ף. ועל התוספות האלה, ראה מ"ש בקבץ-על יד יח (יח) (תשל"ו), עמ' 189 ואי'.

<sup>178</sup> ר"ת — בספר הישר, סי' תקצד (עמ' 448). וסיגנן: הא יש רואה אין שבועת ה'.

<sup>179</sup> "יביא ראיה ויפטר ואם לא יביא חייב"; "כל היכא דשכיחי ... לית תמן דין שבועה כלל אלא יביא ראיה לדבריו או ישלם" (ד"ה וראובן), ועיי"ש ובר"ה ובמעביר.

<sup>180</sup> בתשובותיו, מהדו' בלאך, סי' תרסו (צ"ד), וכלשון ר"ח: סי' תשלב (צט ע"ב).

<sup>181</sup> בפסקיו, עמ' רפב.

<sup>182</sup> לקמן עמ' 420.

<sup>183</sup> לשמות כב, יב (ולפי אחד מפירושי שם יוצא דין זה מן אותו פסוק).

<sup>184</sup> "אי במקום רואה ישלמו" (עיי' להלן).

<sup>185</sup> כן נראה מלשונו בתשובותיו, ח"ג סי' כב, כד ע"ד (עי' להלן עמ' 400). ועי' לשונו ח"ז סי' תקו. והשווה בספר חוקות הריינים, סי' קצב (ח"ב, עמ' שכו), ובתשובות שהו"ל מ' טולידנו, ספר היוכל להרב עמיאל, ירושלים תש"ג, עמ' צח.

<sup>186</sup> תוספותיו, עמ' קנח, ד"ה אין. ובמקום "דלא מיפטר מ ש ב ו ע ה" צ"ל: "בשבועה". ויש להעיר על מעשה שהביא שם: "וכן היה מעשה מבאי חופה, שקלקל אחד סוס חבירו, ורצה לישבע שלא פשע, וחייבו להביא עדים, שהוא מקום שעדים מצויין שם". וכנראה מעשה מזמנו הוא, ורוב פסק כן! והשווה בראב"ן ד"ה וראובן, מעשה ברחוב היהודים (והובא גם בשו"ת מהר"ם ובמדרכי, כפי שציין בהע' צה לראב"ן).

<sup>187</sup> שטמ"ק ד"ה וז"ל הרמ"ך.

<sup>188</sup> שו"ת הרשב"ש, סי' קכט.

ראה חילוף-גירסא 11, וחילוף-גירסא 14 בהערות.

ר' מאיר.<sup>189</sup> ובפסקי רי"ד פסק "וקימ' לן הילכת' כת"ק",<sup>190</sup> וכוונתו, ת"ק שהוא ר"מ.<sup>191</sup> ויש שפסקו במפורש כר"מ. באו"ז (סי' רעח) הביא לשון ר"ח: "ומדרתין רבא אליבא דר' מאיר, ש"מ דהילכתא כוותיה".<sup>192</sup> וכן כתב הרמב"ן:<sup>193</sup> "ור"ח ז"ל פסק כר"מ, ותקנת חכמים היא". אבל באו"ז הנ"ל הוסיף מיד: "וכן פסק רבינו יצחק אלפס זצ"ל!" ואילו ברמב"ן הוא בניגוד לפסק הרי"ף (ראה להלן). ובמיוחד לריטב"א (ר"ה היכי) כתב לשיטת הרי"ף: "בשומר שכן קיימ' לן כר"מ ומטעמיה". ובספר העיטור, לאחר שדן ארוכות בשיטת הרי"ף,<sup>194</sup> כתב: "ולענין הלכתא, כיון דאמ' ר' אלעזר, אין, גמרא<sup>195</sup> כר' מאיר, הלכה כר' מאיר, ובין שומר חנם ובין שומר<sup>196</sup> שכן ישבע, וכרבא דאמ' שלא בכוונה שברתיה ... מיהו הלכה כר' מאיר וכרבא כי היכי דפסק {א} <sup>197</sup> רבי חננאל ז"ל".<sup>198</sup> הראב"ן כתב: "קיימ' לן כר' מאיר ... דהא דן רבא כוותיה", והביא ראיה ממעשה דריסתקא דמחוזא שמן הסתם שומר שכן היה. ובסמ"ג:<sup>199</sup> "... וכן הלכה, אף על פי שרבי מאיר אומ' כך שם וחולקין עליו, מ"מ משמע שם שרבי יוחנן ורבא סוברין כמותו".<sup>200</sup> ובשטמ"ק משם הרמב"ן והרשב"א: "ולענין פסק הלכה איכא מאן דפסק כר"מ ואמר דסתם מתניתין כותיה, ולכאורה ודאי הכין משמע" וכו',<sup>201</sup> עיין שם כל לשונו, ואח"כ הביא שיטת הרי"ף.

ויש מדברי הראשונים המתאימים לשיטת ר' יהודה דוקא! שהרי לפי פירוש המשניות לרמב"ם, מהדורא קמא,<sup>202</sup> נאמר: "... ותקנת חכמים אינה אלא בשומר חנם בל ב ד, אבל שומר שכן, והוא המעביר חבית בשכר ושכר חייב לשלם, אלא אם כן הביא ראיה שלא פשע בה בשעה שהעבירה". לפי נוסח זה נראה פירושו ששומר שכן יכול להפטר ע"י ראיה, אבל לעולם לא ע"י שבועה.<sup>203</sup> ובמהדורא בתרא, במקום: "בלבד", כתב: "על כל פנים", ולאחר תיבת "ושכרה", הוסיף: "במקום מפורסם שאפשר למצוא שם ראיה". ומהדור"ב זו אפשר בדוחק להשוות לפסקו במשנה תורה בענין משנתנו. ור"ל, שומר חנם נפטר בשבועה, אפילו במקום רואים,<sup>204</sup> ואילו שומר שכן, אם אינו מקום רואים נשבע ונפטר, ואם הוא מקום רואים, יביא ראיה או ישלם!

ויש שקשרו את פסק ההלכה לדעתו של ר' אלעזר. ואולי יש לבדוק שאלה זו כבר בפירוש רש"י, שהרי כתב בד"ה שקולאי: "שלא במקום מדרון, ובפשיעה". ובמעביר בשכר עסיקינו, וכאומר לך שכאן בפשיעה חייב מן הדין, ואילו היה שלא בפשיעה נשבע ונפטר. ואם לא לר' אלעזר, לשיטת איזה תנא

<sup>189</sup> רמב"ן ד"ה אבל: "וקי"ל כסת' מתני'". וכן משמע מלשון הרי"ף, ראה לעיל הע' 18, ולהלן הע' 207. וכשיטת הרי"ף פסק הרמב"ם, פ"ג מהל' שכירות, ה"ב, וראב"ד בפירושו (שטמ"ק ומיוחס לריטב"א). ועי' אגודה, עמ' ע.

<sup>190</sup> עמ' רפב.

<sup>191</sup> עיין פסקי רי"ד לב"ק, עמ' ג.

<sup>192</sup> ראה לעיל עמ' 392 והע' 166.

<sup>193</sup> אין, גמרא. כ"ה גם בד"ר, וכ"ה בספר מאה שערים. במהדו' רמ"י: גמרא. בכ"ו: אין.

<sup>194</sup> שלש התיבות הושמטו בכ"י ביהמ"ד ע"י דמות.

<sup>195</sup> כי וכו'. בכ"ו ובנדר: וכפסק.

<sup>196</sup> והנה, בספר מאה שערים שינה בעל העיטור בדברים האלה בכדי לפסוק כפסק הרי"ף! "וכרבא ... שברתיה"

נמחק, ובמקומו: "מיהו קי"ל כרבנן דאמרו נתקל לאו פושע הוא", מתוך פירושו קמא להלן. וכן במאה שערים הפך את הסדר, להביא פירושא קמא לפני פירושא בתרא (שלא כסדר בציטור). וכן "מיהו" וכו' נמחק.

<sup>197</sup> עשין פט, קעב ע"ב, ובהגהות מיימוניות, פ"ג מהל' שכירות, אות ג.

<sup>198</sup> ושלא כרמב"ם אפוא, למרות שמביא קטעים מלשונו, עיי"ש.

<sup>199</sup> וכ"ה בחידושי הר"ן, סוף פרקין.

<sup>200</sup> עי' מהדו' ר"י קאפת, עם מקור ערבי, עמ' עח, והע' 27, 28. ועיין לעיל הע' 2.

<sup>201</sup> ואם אמנם לדברי ר' יהודה כותב כן, אפשר ש"א לא אמר רב חייא בר אבא" וכו' שבסוגיא מחליף "ה א י

כ ד י נ י ה והאי כדנייה", לפי שיטתו. ראה הע' 2.

<sup>202</sup> עי' הע' 27 הנ"ל.

אפשר לומר כן? וכתב הרמב"ן במלחמות ב"ק פ"ג,<sup>205</sup> בהגנתו על שיטת הרי"ף: "ומתני' דחבית לאו ר"מ בלחוד היא, אלא אף רבנן דגמ' זה וזה ישבע היא ודאי, אלא ר"מ פריש דנתקל פושע הוא, ושבועה שלא בכוונה שברתיה, ולא קי"ל כוותיה, ור"א פ' שבועה שלא פשעתי, וקי"ל כוותיה, ותמיה לא מבטליה גמריה,<sup>206</sup> אלא תקנת חכמים כדפרישית, ומתני גמרא סתים, ודלא כר"י בהא".<sup>207</sup> אבל כשכתב את הדברים בחידושו כאן שינה את הסגנון, וז"ל: "ומתני' לא ר"מ בלחוד היא אלא אף רבנן, וקי"ל כסת' מתני' ולית לדר' א' ע'ז' דמפלי' בין מקו' מדרון ... ודר' יהוד' ליתא דסתם מתני' דלאו כותיה" וכו'. ואילו הריטב"א בחידושו כאן (ד"ה והא דאמרין) הלך בדרכו של הרמב"ן במלחמות שם,<sup>208</sup> וכתב: "וכיון דקי"ל בב"ק ... לית הלכתא כר"מ, וכו' יהודה נמי אין הלכה בכאן ... והל' יחידאה דהא ר"מ ורבי אליעזר פליגי עליה בהא, הילכך הלכתא כרבי אליעזר, דסבר בעלמא נתקל לאו פושע הוא, כדקי"ל בעלמא וכסברא דר' יהודה, וסבר דאיכא תקנה בכאן במעבירי חבית וסתם נתקל לאו פושע הוא, הילכך במקום שאינו מדרון ... וכן כתב הרי"ף כדכתיבנא אליבא דר' אליעזר, ויש פירושים אחרים בשמועה זו, ומה שכתבנו הוא הנכון בעיני הרמב"ן".

גם היחס של דינו של איסי לשיטת שאר התנאים לא הוסכם בבירור אצל הראשונים, בשל הכללת דין זה בפרשנות תמיהתו של ר' אלעזר בסוגייתנו. כפי שרש"י כתב שר"מ לית ליה דאיסי,<sup>209</sup> כן הסיק הראב"ד לשיטת ר' מאיר שנשבע "ואפילו במקום שיש רואה, דלא כאיסי".<sup>210</sup> ובעיטור הנ"ל:<sup>211</sup> "... רבי מאיר ורבי יהודה דמתני'<sup>212</sup> דלית להו דאיסי". והרמב"ן כתב במלחמות שם: "לא אמר איסי יש רואה יביא ראיה ויפטור אלא בשבועה דאורייתא ... ור"מ לית ליה דאיסי בהא דשבועה דרבנן היא, ותקנתא היא, ואפי' במקום רואה פטור" וכו', ועיין שם. ובחידושו כאן הנ"ל, בענין שקולאי: "ואי כר"מ אפי' פשעו פטורין, ואפי' במקום דאיכא ראיה ישבעו ויפטור, אלא ודאי דלא כר"מ". וברור שנטיה זו להעמיד איסי שלא כר"מ, או להוציא איסי מהלכתא, יוצאת ממשא ומתן הסוגיא כנ"ל. יש מן הראשונים שפירשו כן לפי הקושיא בלבד,<sup>213</sup> ויש שפירשו כן אף לפי מסקנת הסוגיא. ואילו מקורות התנאים סתמו כאיסי (לעיל עמ' 385), ורב יוסף בסוגיין סובר כוותיה.

שני המעשים במחוזא, מקומו של רבא, עוסקים בחבית<sup>214</sup> ובדני<sup>215</sup> חמרא, ואם כי מסחר ביין שכיח בכל מקום, כבר יצא שם יינה של מחוזא במיוחד.<sup>216</sup> ריסת קא ("שוק" בפרסית<sup>217</sup>) דמחוזא

<sup>205</sup> הנ"ל בהע' 13, ועיי"ש.

<sup>206</sup> עיין להלן הע' 332.

<sup>207</sup> ובסוף הדיבור כתב שהלכה "כסתם מתני' דהתם".

<sup>208</sup> ויש לתקן איפוא את הע' 107 שבעמ' קפג בחי' הריטב"א.

<sup>212</sup> כ"ה "דמתני' בד"ו, כ"י ביהמ"ד, כ"ו, ומאה שערים. במהדר' רמ"י: "דמתניתין", כמשמעות הרגילה של קיצור

זה. אפשר לטעון שכונתו לברייתא, ששם באה מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה. וצ"ל: מתניתא, אבל אין צורך בכך. עיין חילוף-גירסא 1 ובהערות שם.

<sup>214</sup> בענין החבית, ראה י' בראנדר, כלי החרס בספרות התלמוד, עמ' קיא ואילך, והציורים בעמ' קית. וראה י' ידין,

הממצאים מימי בריכותבא במערת האיגרות, א, ירושלים תשכ"ג, עמ' 118. על המלה "חבית" ראה D. B. Weisberg,

"Some Observations on Late Babylonian Texts and Rabbinic Literature", *HUCA* 39 (1968), p. 77. קאופמן,

עמ' 53 והע' 105.

<sup>216</sup> "דביתו דרב יוסף בריה דרבא אתאי לקמיה דרב נחמיה בריה דרב יוסף ... פסוק לי חמרא, פסק לה,

אמר לה ידענא בהו בבני מחוזא דשתו חמרא" (כתובות סה ע"א). בתעניתו כו ע"א בתירוצו של התלמוד: "שאני בני

מחוזא דשכיחא בהו שכרות".

<sup>217</sup> יליניק, שפת חכמים, בקונטרס דברים עתיקים (לייפציג תר"ד), עמ' 38; ערוך השלם, ז, עמ' 287; תוספת הערוך

השלם, עמ' 386; טלגדי (כנ"ל), עמ' 160 הע' 38, עמ' 255. על כפר בשם "רוסתקה", עיין א' בן-יעקב, קהילות יהודי

כורדיסטאן, ירושלים תשמ"א, עמ' 108.

מוזכר כמה פעמים בתלמוד, ואין מלה זו מופיעה בתלמוד בהקשר אחר.<sup>218</sup> פשטות הסגנון "ותברא בזיזא דמחזא", כאומר שיש מבנה ידוע במחוזא בשם זה:<sup>219</sup> ועיין חילוף-גירסא 12 שיש גורסים "בזיזא", בלי תיבת "דמחוזא", כלומר בזיז כל שהוא שבמחוזא. באהלות פי"ד מ"א: "איוהו הזיז, שפניו למטה", ועלולה איפוא החבית הנישאת להתקל בו. ובאמת מתוך כך תיקנו תקנה: "אין מוציאין זיזין וגוזזטראות לרשות הרבים" (ב"ב פ"ג מ"ח).<sup>220</sup> מכל מקום, בצירוף "בזיזא דמחוזא" הסופיות דומות, ואפשר שנוצרה גירסא זו בהשמטת תיבת "דמחוזא", ע"י הדומות.

הרי"ף הביא ממעשה דריסתקא כדי לסייע שיטתו שמה שנאמר לעיל "שבועה שלא בכונה שברתיה" אינו אלא לשיטת ר' מאיר, אבל לרבנן ("דסברי ניתקל לאו פושע הוא") נשבע שלא בפשיעה נשברה. וזה לשון הרי"ף:<sup>221</sup> "אמ' ליה ריסתקא דמחוזא דשכיחי בה אינשי, אייתי ראיא דלא פשע בה ואיפטר ... מדאצטרכיה רבא לאיתויי ראיא דלא פשע בה, שמעינן דהיכא דליכא ראיא,<sup>222</sup> דלא פשע בה<sup>223</sup> דמשבעינן ליה, ולא משבעינן ליה דשלא בכונה תברא, והך דאמר רבא שבועה שלא בכונה שברתיה, לטעמיה דר' מאי קאמ' כדפרשינן, וליה לא סביר' ליה, דהא רבא גופיה הוא דאמ' הך קמיתא והוא דאמ' הך בתריא". הנה מחילוף-גירסא 14 נראה לומר שבנוסח המקורי של הגמרא היתה כאן גירסת "ליתא" (כבענף גה). במקום "דלא פשעת בה" שגורס הרי"ף ומביא ממנה ראיא. ועוד נראה שגירסא זו היא אחת משני סגנונות שנתהוו בלשון פירוש בתוך ענף פמ (וכסגנון שברך צו ע"ב ורף צו ע"א). ובספר המאור<sup>224</sup> כתב: "אנן לא גרסי' אלא אייתי ראיא ואיפטר".<sup>225</sup>

<sup>218</sup> עיין אוצר לשון התלמוד, לו, עמ' 482, 587, ודק"ס לשבת, עמ' 283, אות מ.

<sup>219</sup> בה"פ (עמ' עה, בכ"י עמ' 114): "... איתבר בזיז דמהוזא ... אמ' ליה ברסתקא דמהוזא שכיחי רבים; ובה"ר: "מעשה באחד שהיה מעביר חבית של יין במדינה לחבירו, נשברה בזיזין (במהדורת מורל: בזוזין) של מדינה ... אמר לו בזיזין רבים מצויין לך" וכו' (והע' 715 של מורל לשם).

<sup>220</sup> ועיין ש' קרויס, קדמוניות התלמוד, א"א, עמ' 95.

<sup>221</sup> ע"פ ד"ק.

<sup>222</sup> דליכא ראיא. בר"ח: דליכא סהדי (על ד"ו, עיין להלן). ובכ"י ביהמ"ד: דאיכא שבועה, והוא סגנון יותר נוח (וכוה בכ"י לונדון 474.1, פריז 316, פריז 317, וכ"י סן פרנציסקו). וכן הובא בסגנון זה בהבאת דברי הרי"ף בעיטור (כנ"ל, עמ' 374 הע' 20), ובספרו מאה שערים, כאן, סי' כג, בפירוש רבינו יהונתן כאן (ופירש נוסח זה בפשטות). ובקונטרס הראיות לריא"ו כאן. וכ"ה ברא"ש. וכנרפס ברי"ף בד"ק נמצא בכ"י לונדון 477.1, וכעין זה בפ' הראב"ד (שטמ"ק ומיוחס לריטב"א), שלשונו בזה מבוסס על הרי"ף, וב"רבינו אשר". ובכ"י פריז 311: "שמעינן דהיכא דאיכא ראיא" ופ"ט ור"א פ"ט מ"ש ב"ע' והיכא דליכא ראי' (כאן הושמט: דלא פשע בה הוא) דמשבעינן ליה, ולא משבעינן ליה" וכו'. והשוה כ"י פרמה 134, פריז 315, וטיקן 8, אוכס' 546, ובכמה מהם השמטות, וכנראה סגנון זה פרי הגהה היא ושריד ממנה שרד בכ"י לונדון הנ"ל. ובהגהות מא"י אות א, במקום "דליכא סהדי" שבר"ח, הביא בשם ס"א: "דאיכא סהדי". וכן כתוב בכ"י בולוניא. וכן ברי"ף ד"ו רצ"ב, ושם: "שמעינן דהיכא דאיכא ש"ה דלא פשע ולא משבעינן ליה דשלא בכונה תברא". גירסא זו דומה לגירסת כ"י פריז הנ"ל, אלא כאן הושמט בטעות, ויש להשלים נוסח ד"ו זה: "שמעינן דהיכא דאיכא סהדי [פ"טור אף משבועה, והיכא דליכא סהדי] דלא פשע [בה הוא דמשבעינן ליה], ולא משבעינן ליה דשלא בכונה תברא".

בהגהות הרי"ף שבספר דרך תמים: "שטה טו סהדי צ"ל שבועה, שט' יו דלא פשע משבעינן ליה ולא משבעינן ליה, כך הוגה בס"א, ובס"א הוגה כך, דהיכא דליכא ראיא דלא פשע בה הוא דמשבעינן ליה ולא משבעינן ליה". אבל גירסת "דאיכא סהדי" מתפרשת ע"פ התוספת שבכתביהדי, כנ"ל. בר"ח הגיהו בסגנון אחר, ויצא: "שמעינן דהיכא דליכא סהדי דלא פשע ל' א משבעינן ליה שבועה דשלא בכונה תברא", והוא מגומגם ביותר. ובהערות לקונטרס הראיות של ריא"ו (עמ' קעו הע' 36), כתב שאין לו משמעות, שהרי אומר "דלא פשע" אלא משבעינן ליה". ברם בודאי התכוין המגיה ש"דלא פשע" מוסב למעלה, על "סהדי", ולא משבעינן" מוסב למטה.

<sup>223</sup> בה. בכ"י ביהמ"ד: הוא. ובכמה כ"י: בה הוא.

<sup>225</sup> עיין שם, וכתב לגירסתו: "כלומר, אייתי ראיא דשלא בכונה נשברה". והוסיף: "ואפי' למאן דגרסי אייתי ראיא דלא פשעת בה ואיפטר, הכי מפרשינן לה, שלא נתכוין להורידה למטה מכתיו, דההיא כוונה ודאי פשיעה היא וחייב,

ובספר העיטור כתב על דברי הרי"ף: "ועובדא דריסתקא דמחוזא בנוסחא דילן דווקא גרסינן,<sup>226</sup> אייתי ראיא והיפטר,<sup>227</sup> ולית בה ולא<sup>228</sup> פשעת".<sup>229</sup> ובאמת, הראב"ן (ד"ה ובמעביר), שגורס "אייתי ראיא ופטור",<sup>230</sup> מביא ראיא מעובדא זו שהלכה כר' מאיר, ונשבע שלא בכוונה שברתיה.<sup>231</sup> ומה שהכריע הרי"ף מכל זה שרבא גופיה סבר נתקל לאו פושע הוא, היקשו עליו הראשונים מב"ק לא ע"ב, שאמרו שם אליבא דרבא דנתקל פושע הוא.<sup>232</sup> ועוד, הרי הרי"ף מייחס את המימרא דלעיל לרבא דוקא, ואילו מחילוף גירסא 7 משתמע שהמסירה הדיוקנית גורסת כאן רבה!<sup>233</sup> ועוד, מה שניסחו בספר הלכות גדולות "אמר ליה אביי",<sup>234</sup> שייך ל"רבה" דוקא.<sup>235</sup> ומפשטות הדברים כאן אין צורך לומר שרבה או רבא לא סבירא להו לדרבי מאיר.<sup>236</sup>

על "ארבע מאה דני חמרא דתקוף", עיין עובדא דרב הונא בברכות ה ע"ב, ועיין שם דף נא ע"ב. ובכמה מקומות מצאנו ארבע מאות כמספר עגול.<sup>237</sup> לתיבת "דני", השוה אכרית dannu, שמשמעו <sup>238</sup>vat ... for storing ... wine.

בקשר לעובדא דידן, פתחו הראשונים בדיון על היקף דינו של איסי בן יהודה. הרמב"ם (כפ"ב מהל' שלוחין ושותפין ה"ט) החיל דין זה על כל שליח שטען שארעו אונס ועליו להשבע, וכן בכל

אפי' במעביר חבית, ואפי' לר' יהודה. וכסגנון זה כתב בפי' פרובנסלי כ"י, בב"מ כאן (שיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' שעט), והזכיר שהוא ע"פ בעל המאור בב"ק, וכן הביא לשון בעל המאור במלחמות לשם. והדברים אמורים ע"פ ב"ק כח ע"ב, שפירש רבה כן למתכוין שאמר ר' יהודה במשנה. אבל קשה לי במ"ש בעל המאור בענייננו "ואפי' לר' יהודה" (וכן בפי' פרובנסלי ומלחמות הנ"ל), שלכאורה צ"ל: ואפילו לרבי מאיר, שהרי בא לתרץ גירסת הרי"ף בסוגיין ע"פ ר' מאיר. ויש לפרשו לצדדין, אפילו במעביר חבית, ואפילו לר' יהודה בענין נשברה כדו, והוא הרין לר"מ בחבית. וכדומה לתירוצו בעל המאור, כתב גם הריא"ז (לב"מ כאן, בפסקיו, עמ' קנחיקנט, ובקונטרס הראיות, עמ' קעז) שפשעיה זו כאילו שברה בכוונה (ועי' המשך הע' 77 לפסקים הנ"ל, בעמ' רפא, וראוי לציין שם לדרבי בעל המאור).

<sup>226</sup> דוקא גרסינן. וכזה בכ"י ביהמ"ד. בכ"י: גרס' דוק'.

<sup>227</sup> בכ"י ביהמ"ד: ותפטר, וכזה בכ"י.

<sup>228</sup> בכ"י ביהמ"ד: דלא.

<sup>229</sup> שם (כנ"ל, הע' 28), ואף חלק על שיטת הרי"ף, עיין שם.

<sup>230</sup> כ"ה בד"ה ובמעביר, ובד"ה וראובן: "ואייתי ראיא והפטר".

<sup>231</sup> ועיין עמ' 395.

<sup>232</sup> כבר בבעל המאור בב"ק הנ"ל: "תמיהא לן מלתא הרב (צ"ל: דהרב) ז"ל שפסק כרבא ופסק דלא כר"מ", עיי"ש, ועיין מה שהערת לפירוש רבינו יהונתן לשם, עמ' 94 הע' 657. וכוונת בעל המאור שם על מה שפסק הרי"ף כב"ב ק בשני דברים אלה. והרי"ף המשיך בסוגיין כשיטתו, ופירש שרבא חלוק על ר"מ. וכן בקונטרס הראיות לריא"ז כאן (עמ' קעז): "ורבי' יצחק אויל לטעמי' דפסק בפ' המניח את הכר כרבנן דאמרי נתקל לאו פושע הוא ..." (ועיי"ש בהע' 40, וצריך לציין בזה לדברי המאור הנ"ל). וכן במיוחס לריטב"א, ד"ה אלא אמר ... אמר רבא וד"ה היכי משתבע (והלשון "שמעינן מי פסיק" שם צריך תיקון. ועיין לעיל הע' 121); ובפי' פרובנסלי כ"י, שיטת קדמונים על שלש בבות, עמ' שעט. ועיין לעיל הע' 19.

<sup>233</sup> עיין המאמר שצוין לעיל, עמ' 284 הע' 106.

<sup>234</sup> לעיל, עמ' 385.

<sup>235</sup> ראה במאמר הנ"ל.

<sup>236</sup> ראה לעיל בעמ' 395, בשם סמ"ג.

<sup>237</sup> ראה אוצר לשון התלמוד, כג, עמ' 18-19. ועיין מה שדייק י' ברנד, כלי החרס בספרות התלמוד, עמ' קה.

<sup>238</sup> עיין: CAD, 3, pp. 98-99, ווייסברג הנ"ל (הע' 214), עמ' 77 והע' 7, ומה שציין שם. ועיין קאופמן, עמ' 46 והע' 73; מ' סוקולוף, קרית ספר נא (תשל"ו), עמ' 468.



טענות השותפים והשומרים. בטור (סי' קפז) הביא דעתו של הרמב"ם, וסיים בה: "וכן הדין בכל טענה שיטעון השותף וכיוצא בו". וממשיך: "והרמ"ה כתב דלא אמרינן הכי אלא בשבועת שומרי, אבל בעלמא כגון בטענת פרעון והשבה (צ"ל: והשבה)<sup>239</sup> וכיוצא בו דעבדי אינשי למפרע בצינעא, אפילו יש רואה מפטר בשבועה, וההיא עובדא דארבע מאה דני דחמרא פירש שפקדון היה, שאמר לו לקנות ממעות שהפקיד אצלו, לבסוף אמר ליה שקנאם. והיו פקדון בידו והחמיצו".<sup>240</sup> ומסגנון בעל הטורים משמע שדעות הרמב"ם והרמ"ה חלוקות הן בזה, וכן סבר בבית יוסף לשם, וכתב שהרמב"ם לא חילק בזה בין שבועות השומרים לשאר הטענות. אבל אין זה מוכרח בלשון הרמב"ם, שהרי כל סוגי השבועות שנקב שם במפורש, שבועות השומרים הן.<sup>241</sup> ואף הרמב"ם כתב בהצעת עובדא דידן: "מעשה באחד שאמר לשלוחו קנה לי ארבע מאות גרבי יין ממעות שהיו לו בידו<sup>242</sup> וקנה לו" וכו',<sup>243</sup> ואפשר שאין הרמ"ה חלוק עליו כלל.<sup>244</sup> ולפי זה סברו שניהם שהשבועה בעובדא דידן שבועת השומרים היא ממש,<sup>245</sup> ובסוגיא לא אמר רבא את דבריו אלא בזה, ובמעביר חבית, שנקרא שומר במשנתו.<sup>246</sup> ושבועת פרעון והשבה שאמר הרמ"ה, נראה שכוונתו, אם לדבר תורה, לשבועת הדיינים על פקדון וכדומה,<sup>247</sup> או לשבועת היסט מדרבנן.<sup>248</sup> וכן לא מצינו ברמב"ם שפסק לחייב ראייה באלה.<sup>249</sup>

וכדברי הרמ"ה מצאנו כבר בראב"ן סוף פרקין: "ומצינו שדן רבא שני דינים כוותיה ... כאיסי, וס"ל כוותיה, הילכך כל היכא דשכיחי בההוא מקום דמצי לברר טענתיה דטעין, לית תמן דין שבועה כלל,

<sup>239</sup> כ"ה בטור חו"מ דפוס ראשון (פייבי די שאקו רל"ה), אלא שהה' דומה קצת לח'. אבל בדפוס זה ההבחנה בין ה' וח' ניכרת בדרך חיבור הרגל לגג, וכן באורכה של הרגל למטה, שבה' קצרה ובה' ארוכה, ולפי זה כאן ה' ברורה. ועי' כעת פ' תשבי, קריית ספר ס' (תשמ"ה), עמ' 875-876. וכ"ה "השבה" בכ"י ביהמ"ד Rab 1118 (שנת ה'קמח), וכ"י Rab 691. וכ"ה בהגהת הרמ"א שם סעיף ג, לח"מ פ"ג מהל' שכירות ה"א, ובכ"ח כתב: בטענת פרעון והשבה בידה (כ"פ).

<sup>240</sup> ועיין לעיל הע' 173.

<sup>241</sup> והשותף בכלל, עיין ביאור הגר"א סי' קפז ס"ק ה. ומ"ש הרמב"ם: "וכן כל כיוצא בזה מדברים שהראיה מצויה בהם", ברור מהקשרו שהכוונה לפרטי המעשה, ולא לסוגי שבועה, עיין שם. ועיין הע' 244. ועיין להלן. <sup>242</sup> כ"ה בד"ר וכך הובא בש"ע סי' קפז סעיף ב, ולפנינו: לי בידו. ואולי צ"ל: לי בידך. ועי' חילוף-גירסא 15 (ואף הלשון להלן "מניין גדול כזה" צריך תקון).

<sup>243</sup> בס' ה"פ (עמ' עז; בכ"י עמ' 114): "ההוא גברא דיהב ליה זוזי לחבריה למיזבן ליה חמרא באגרא" (ובהלכות ראו (עמ' 59): בשכר).

<sup>244</sup> ראה סמ"ע סי' קפז הנ"ל, ס"ק ה, במה שדייק ע"פ הגהת הרמ"א, ומ"מ רצה להשאיר מחלוקת ביניהם. ועי' הע' 241. ובסמ"ע שם היפנה לדרישה ופרישה, והנה לא זכינו לחיבוריו הגדולים הללו לסימן זה.

<sup>245</sup> שלא בבית יוסף שם, ועיין שם שנדחק קצת. וכן בלח"מ הנ"ל דחה דברי הב"י. <sup>246</sup> ובברייתא. ובודאי אין בין אותם שומרים מעבירי חביות לפועל מעביר חביות ולא כלום (ראה משנת ע"ז רפ"ה ובבלי שם סה ע"א), ואמרו כאן בלשון שומרים, כדי להבחין בין פועל הנשכר לעושה בחינם. ועיין תוספ' ע"ז, פ"ז ה"י (עמ' 472). וכתב הרמב"ם בפיה"מ כאן: "שומר שכר, והוא המעביר חביות בשכר". ונעשה שומר במה שקיבל את החבית בידיו להעבירו. ועיין סמ"ע סי' שו ס"ק א. ועיין ב"ח לשם, וכתב, בניגוד לאומנים שעושים בביתם: "אבל שאר אומנים שעושים מלאכה בבית בעה"ב, אין להו דין שומר כלל, אפילו ש"ח לא הוי, דהא לא נסתלקו בעלים משמירתן כיון שאין האומן רשאי להביא הכלי לביתו ולתקנו שם".

<sup>247</sup> שמות כב, ה; שבועות פ"ו מ"א"מ"ג. והשוה ויקרא ה, כג"כ, שבועות פ"ה מ"ב"מ"ג. בשבועת הדיינים כופר הנתבע מקצת הפקדון, ובשבועת השומרים טוען השומר שנאנס או שנגנב ממנו החפץ. ועיין ברמב"ם פ"א מהל' טוען ונטען, ה"ב.

<sup>248</sup> ברמב"ם שם ה"ג. ועי' בלח"מ הנ"ל, ובמה שהיקשה על הרמ"ה, ובקצות החושן ס"ק א. <sup>249</sup> ועי' ברמב"ם הנ"ל (בהע' 247, 248), וראה פ"ב מהל' שכירות ה"ב, אבל פשיטא ש"בעלמא" של הרמ"ה אינו מכוון לדין ההוא, שאף הוא בענין שבועת שומרים.

אלא יביא ראייה לדבריו או ישלם, אבל אם הוא דבר של צינעה, כגון החזרתו ... לך פקדון או הלוואה ברה"י, א"צ להביא עדים אלא ישבע ויפטר". הריטב"א כתב שלמדנו מסוגיין אף לשבועות דעלמא שאינן שבועת השומריין,<sup>250</sup> ובחידושי הר"ן סוף פרקין בעובדא דחמרא, איתא: "מיהא שמעינן דלא ודוקא בשבועת השומריין אמרי' אלא אפי' בעלמא כי הכא אי אתרא דשכיחא בי' סהדי הוא, לא מיפטר בשבועה, אלא בעדים".<sup>251</sup>

ונראה שצורת הדברים אצל הראב"ן קרובה לצורתם המקורית, וללא קביעת סוגי השבועות. בדברי הרמ"ה כפי שהביאם הטור, נקבעה מהות השבועה כאן, העומדת בניגוד ל"החזרתו לך פקדון" וכו', כשבועת השומריין, ו"דבר של צינעה" נתפרש כסוגי שבועות אחרים, שאין רגיל בהן להיות שם עדים. ואילו הריטב"א והר"ן תפסו את השבועה בעובדא כאן שלא כשבועת השומריין, ולמדו איפוא שכן הדין בשאר שבועות, כשיש עדים. ומלשון הריטב"א בתשובותיו משמע שאף הוא אינו מתכוין להחיל דין זה על שבועות פרעון והשבעה, ו"שבועות דעלמא" אינן אלא הדומות לשבועת השומריין, שטוען נאנס או נגנב.<sup>252</sup>

מן הלשון שבגמרא "קלא אית לה למלתא", משמע שדי בכך, אף שלא היו הרבים מצויים שם, וכך נראה מדברי כמה ראשונים.<sup>253</sup> ואילו הרשב"א כתב: "שלא אמר איסי בן יהודה אלא במקום רואין, אבל שלא במקום רואין לא, שאין קול יוצא לכל האונסין אף על פי שאינן מצויין, שאם אין אתה אומר כן בטלת שבועת שומר שכר במקום שטוען בא ארי ודרס, זאב וטרף, זהו דעתי בזה".<sup>254</sup>

לגבי תקנתו של רב חייא בר יוסף, נמסר כאן שתיקנה בסיכרא,<sup>255</sup> וכפי שרגיל בתלמוד למסור מקומן של תקנות.<sup>256</sup> ויאה שיתקן תקנה זו לשם, שהוא מקום מסחר יין.<sup>257</sup>

<sup>250</sup> הבאתי לשונו בחילוף-גירסא 14.

<sup>251</sup> והובא בשמו בנ"י כאן, וכן בשו"ת הרא"ש, כלל קז סי' ו, ר"ה ועוד אמרינן התם: "מהני תרי עובדי שמעינן דכל דבר שיש לו פרסום וקול ואי אפשר שלא יודע לשכנים אין אדם נאמן עליו בשבועה". וממשיך בנדרון שם: "וגביית החובות אחר שנתקלקלו יש להם פרסום גדול" וכו'. ובדרכי משה צוין לתשובת הרא"ש כלל צא סי' א (וכ"ה בדרכי משה השלם, ירושלים תשמ"ג), וצ"ל: כלל צט סי' א.

<sup>252</sup> "ולענין מקום רואים אשר גלגלת בשאלתך לא ירדתי לסוף בזה מה עניינה בכאן, שאין דין רואים אלא כשטוען טענת גנבה ודבר אחר או אונסין וכיוצא בו, והוא אומ' שאירע כן בענין שאלו היה כדבריו אי אפשר שלא ידעו בו אנשים כשרים הראויים להעיד, דבכי הא אמרינן כיון שיש רואה יביא ראיה ויפטר כאיסי בן יהודה דהילכתא כותיה, והאידינא איתיה אפי' במילי דעלמ' שאין מאמינין בשבועה בדבר שנעשה בפומבי ובענין שידעו בו בני אדם, כדמוכח בפ' השוכר מההוא דאמ' ליה לחבריה זיל זבון ... והא התם דמדינא שליח מהימן בשליחותו בכל דוכתא ואפי' הכי במקום שדינן שאם [הדבר] הוא כטענתו יש יודעים בדבר צריך להביא ראיה, הא כל שלא טען שנאנסו במקום רואין, אלא שטען סתם שנגנבו או נאבדו ונאנסו הרי הוא נאמן בדינו שאני אומ' במקום [שאין רואין היה הדבר], וה"ה כשאומ' החזרתו שהוא נאמן, מגו' וכו' (סי' קמט, עמ' רלה).

<sup>253</sup> עיין ברמב"ם הנ"ל, רא"ש (כבהע' 251) ועוד. וראה שו"ת אבקת רוכל, סי' קעט (קנ ע"ד).

<sup>254</sup> בתשובתו, ח"ג סי' כב, כד ע"ד. והשוה כזה בתשובת הריטב"א, לעיל הע' 252. ועיין הלשון בספר חוקות הריינים (כנ"ל בהע' 184), שכתב סתם: "דכל דבר שיש לו קול".

<sup>255</sup> ראה A. Oppenheimer, *Babylonia Judaica in the Talmudic Period*, Wiesbaden 1983, p. 403. על גירסת כ"מ ראה להלן הע' 256. בשטמ"ק ר"ה ולענין (משם רמב"ן ורשב"א): "בסיקרא". תיבת "בסיקרא" ליתא בה"ג ד"ב וד"י. ברי"ף: "אתקין רב חייא בר יוסף באתרא דדרו" וכו'. וכ"ה באתרא" בפסקי ר"ד, עמ' רפג. ושמא מי שגרס ללא תיבת "הני" (ראה חילוף-גירסא 18) קישר "בסיקרא" עם הבא אחריה, וניסח כנ"ל. ועי' ערוך השלם, ב, עמ' 136, הע' 7.

<sup>256</sup> עיין אוצר לשון התלמוד, מא, עמ' 507: קטרי, נהרדעא, מחוזא, הוצל, נרש. ויש שם גם סגנון אחר, שאינו מזכיר שם המקום אלא הענין, כגון: "אתקין שמואל בגיטא דשכיב מרע" (גיטין עה ע"ב), ועוד. ובכ"מ כאן: בשיכר, שפתרו

לענין תקנה זו, יש להציע קודם דברי הגמרא בביצה ל ע"א, <sup>258</sup> ולפרשם: "אתקין רבא במחוזא דדרו בדוחקא לדרו ברגלא, דדרו ברגלא לדרו באגרא, דדרו באגרא לדרו באכפא, דדרו באכפא נפרוס סודרא עליה" וכו'. תקנה זו הובאה שם על יד משנתנו רפ"ד, השונה דין שינוי נושאי משא ביום טוב, וניתנת לנו, בלשון התקנה ההיא, רשימה מפורטת של כלי המשא הנהוגים באותו זמן ובאותו מקום. רש"י רצה לפרש שרשימה זו הולכת מן הכבד אל הקל, "וכשהוא משנה ישנה להקל משאו" (ד"ה דדרו בדוחקא), אלא שלא בכולם אפשר לפרש כן, ובד"ה דדרו באגרא כתב על השינוי מאגרא לאכפא: "ואע"פ שאינו להקל" וכו'. וחלקו התוספות שם (ד"ה דדרו) על שיטת רש"י, ע"פ סוגייתנו בב"מ, שמשמע ממנה (לפירושה), שמאגרא לריגלא נחשב להקל, ובביצה הסדר להפך. ופירשו הם שכוונת התקנה לשינוי בלבד, ולא דוקא להקל. וכן בפירוש ר' חננאל שם: "יעמסו אותן בשינויי הווסת", ולא הזכיר להקל. ורש"י כתב בד"ה לדרו באגרא: "ישאוו בי"ט בשני בני אדם במוט על כתפיהם, דהיינו נמי שינוי להקל", וברור שלצרכי הסוגיא כתב כן, ולשיטתו, ולא דוקא ע"פ מציאות הכלים ומהותם. ועוד כתב רש"י בביצה (ד"ה דדרו בדוחקא): "ישאנו בי"ט ברגלא, עתר שקורין פורק"א כדרכי נושאי מלח למכור". וכתב בערוך ערך גר ג: "בדיגלא, בעץ שיש לו שני ענפין בראשו כזה (ציור כצורת אות צ' סופית), באגרא, במוט, באכפא על הכתף".

ובמיוחד ירד המאירי לפרט תיאורם של הכלים האלה: <sup>259</sup> "ודיגלא הוא מקל ארוך, וראשו מתפשט לשני צדין כעין אותו שזורין בו התבואה בגורן, ומכנים ראשו באגני" <sup>260</sup> הקופה וראש המקל

כנראה: בענין שכר. אבל גם בנדה לו ע"א בכ"מ: א' לן רב שמן משיכר' (בכ"י נראה כמו: משיכר), וציין לו אופנהיימר שם, עמ' 402 הע' 8 (בחולין יח סע"ב בכ"מ: מסיכרא, ועיין ערוך השלם, ו, עמ' 55, 41). ויש שמסרו על תקנות שעליהן הוזכר שם של חכמים מסוימים בתקופת התנאים, שהתקינו את התקנה על ענין שאירע באותו מקום או לצרכי אותו מקום. ומשמע לפעמים שנהגה התקנה תחילה באותו מקום, והמדובר בתקנות יחיד. בירושלמי ברכות פ"ג ה"ב, ו ע"ב, סנה' פ"ב ה"ב, כ ע"א: "משרבת תחרות בציפורין התקין ר' יוסי בן חלפתא" וכו'. (במקבילה בבבלי סנה' יט ע"א: "והיו ב' משפחות בירושלים מתגרות זו בזו, זאת אומרת אני עוברת תחלה וזאת אומרת אני עוברת תחלה, התקינו" וכו'. לענין זה עי' ר"ז פרנקל בפירושו לברכות שם, ר"ל גינצבורג, פירושים וחידושים בירושלמי לברכות שם, ב, עמ' 131-132, ור"ח אלבק, מחקרים בבבליה ובתוספתא, עמ' 61-62. ועיין מ"ש בספר הזכרון לרבי שאול ליברמן, עמ' [14] הע' 57.) ובבבלי סנה' שם: "התקין רבי יוסי בציפורי שלא תהא אשה מהלכת בשוק ובנה אחריה משום מעשה שהיה". בנדה סו ע"א: "אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר רב, התקין רבי בשרדו ראתה יום אחד" וכו', ופירש"י בשדות מקום שאין בני תורה וכו'. בכ"י 111 תיבת בשדות מנוקדת. ברי"ף שבוועות פ"ב ס' אלף פת, "בסודרית", ושם כ"י ביהמ"ד, "בסודרית". ר"ן לשם: "בסודרית, מקום שאינן בני תורה" (הרי"ף והר"ן צוינו בגליון מס' נידה). ובמאירי: "ובימי רבינו הקדוש מצא בקעה בכפר אחד ששמה שורית, והחמיר עליה". בחידושי הרשב"ץ: "התקין רבי בנידית, מקום שאינן בני תורה". במדרש הגדול, ויקרא, עמ' תנא: "התקין רב (צ"ל: רבי) בסוריא". ועי' הרשב"ץ הנ"ל, מהדר' גערליץ, הע' 18, וציין גירסת "בסוריא" בשם הרא"ש, וטרם מצאתי שם בפסקיו ובתוספותיו. ומתוך השינויים, נראה לומר שהוא שם ישוב בזמנו של רבי. ויש שפירשו גירסת "שרדות" פירוש כללי, ובחידושים הנדפסים ע"ש ריטב"א (ראה מבוא של ר"ד מצגר בחי' ריטב"א נידה, ירושלים תשל"ח) בשם הרב אלברצלוני: "בני הכפרים". תוספ' הרא"ש: "עם שבשדות". ועיין מ' בריאלין, סיני צו (תשמ"ה), עמ' סאיסב והע' 15. והזכיר שם תקנות הסנהדרין, שהן תקנות של רבים. אבל דעתו שם בענין שאר תקנות שונה קצת. <sup>257</sup> 188-189 J. Obermayer, *Die Landschaft Babylonien*, F.a.M. 1929, pp. 405-404 אופנהיימר שם, עמ' 405-404 (בנוסף לסוגיין, ע"פ כתובות ק ע"ב).

<sup>258</sup> התוספות גרסו את הדברים אף בשבת קמח ע"א, עיי"ש ד"ה אתקין. וכן איתא שם בגליון כ"מ, ראה דק"ס לשבת, עמ' 355 אות ו, וכן גרס בעל הערוך ערך גר ג (וציין לו ברק"ס שם), ערוך השלם, ב, עמ' 236.

<sup>259</sup> בית הבחירה, מהדר' לגנה – שלזינגר, עמ' 178-179; והשוה בחידושו לביצה שם.

<sup>260</sup> בחידושו כאן: באזני (וכן העיר בבית הבחירה הנ"ל). וכן בכ"י קולומביה (תימני), בתוך הפירוש הכתוב בפנים הגמרא (עמ' 53, והוא דומה בעיקרו לפירוש רש"י עם שינויים), כתוב כאן: "ולידרו בדיגלא, והוא עץ שמכנים אותו באזני הקופה והמשוי מאחוריו, וראש המקל בידו";

בירו והמשאוי מאחוריו. היה רגיל לנשאו במקל ישאהו בשני מקלות אגודים בראשיהם כדרך שהכתפים עושים, וזהו שאמר דדרו בדיגלא לידרו באגדא, והוא שאוגד שני מקלות ארוכים בראשיהם ומניח המשאוי על אותם ראשים הנאגדים, וראשי המטות השניים אוחזם אחד בידו אחת ואחד בידו האחרת. היה רגיל לישא בכך ישאוהו במוט בשנים על כתפיהם, ועל זה אמרו לידרו באכפא". ובדברי המאירי כאן שוכללה שיטת רש"י, והכל להקל!<sup>261</sup>

וכבר חלקו הגאונים לגבי פירושה של אחת מן המלים האלה: "באגדא, רב נחשון ז"ל פיר' במוט, רב צמח ז"ל פיר' כתפים שנושאים את החבית בחבלים",<sup>262</sup> לשון אגד.

את הלשון "דררו בדוחקא" פירשו הראשונים בענין דוחק וקושי. אבל בדרך זו אין הסגנון מאוזן, ונראה שאף "דוחקא" כלי מיוחד הוא של הסבלים לשאת בו משא, אף שאין מהותו מבוררת לגמרי.<sup>263</sup> והוא הדין לשאר הכלים שברשימה זו, וברור שרוב הראשונים כבר לא הכירו מהותם המסוימת, ופירשו מסברה מתוך צרכי הסוגיא ומתוך משמעות אפשרית של המלים.

<sup>261</sup> ועיין היטב בחידושי, ד"ה דדרו בריגלא וד"ה דדרו באגדא, ועי' פסקי רי"ד. ובתוס' רי"ד: "אכיתפא, כך נראה לי גרסי', והוא שינוי להקל, דאגד' מוט הנישא בידים, וכיתפא היא מוט הנישא בכתפים, שהוא יותר נוח" (ובמאירי בשניהם כתוב בלשון רש"י "על כתפיהם", ואולי בשני צ"ל כלפניו. ועיין פסקי רי"ד לשם, עמ' עו, והע' 7).  
<sup>262</sup> מובא בספר הנר לסוגיין, 128 ע"ב, ותיקנתי קצת את מקום הכנסתה של אחת המלים שבין השיטין.

<sup>263</sup> הרמב"ם כתב בפ"ה מהל' יום טוב ה"ב, ע"פ ביצה שם: "וכן משואות שדרכן לישא אותן במוט ישא (ברפוס רומי: ל א ישא, וכנראה ט"ס) אותן על גבו מאחוריו, ושדרכן לישא אותן מאחוריו ישא אותן על כתפו, ושדרכן להנשא על הכתף ישא אותן בידו לפניו או יפרוש עליהן בגד, וכל כיוצא בזה, משינוי המשא". ובחידושים קדמונים למשנה תורה שבראש ספר מעשה רקח לר' מסעוד חי רקח (ח"א, הדף הרביעי של החידושים, ע"ג) כתוב: "וכן משואות וכו'. ני מדברי רבינו נראה שגורס הני דדרו בדוחקא ולא דוחקא וכמ"ש ב' הערוך ויראה שהוא מין ממיני המוטות, שהרי לא תלה השינוי במנהגו של נושא אלא בדרכו של משא. הר"ן חכמון ז"ל". (האותיות "ני" כתובות בראש הרב דבורים שם, מן הדף השני ע"ב ואילך, ונראה שצ"ל: גי' = גליון, וכן בקובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו, לפסא תרי"ט, ח"ג, שהובאו שם חידושים אלה, ע"פ ס' מעשה רקח, מורפס: "גליון"). על החידושים האלה ראה כעת מ' בניהו, "הגהות משנה תורה מן הטופס שלרמב"ם והגהות המיוחדות לרבי בצלאל אשכנזי והאר"י", סיני ק (תשמ"ו), עמ' קלט. והובאו הדברים אצל ר"ב בריל, בית תלמוד א (תרמ"א), עמ' 113, וציין למלה סורית ע"פ אוצרו של פייןסמית (והכוונה לעמ' 827, *λόα*, ושם הגדיר *vectis*), וציין שם גירסת כ"מ בביצה: ברהקא (בשבת בגליון בכ"מ: בדוחקא). ויש להוסיף שברא"ש בביצה שם ד"ר: ברחקא (בד"ח: בדוחקא); בחי' הר"ן ד"ר: בדחקא (לפניו: בדוחקא), וכ"ה בחידושי המאירי: בדחקא, וכן בתוס' שבת קמח ע"א ד"ה אתקין, בד"ר: בדחק (בד"ש שובש: בחיוקא. [?]).

וכן הביא ר"ש ליברמן את דברי בריל בתוספתא כפשוטה, שבת, עמ' 229 (ובלשון החידושים הנ"ל הגיה: "(ו)כמ"ש בעל הערוך", והשוה בריל שם). וע"פ זה שדוחקא בלשון סורית מוט, הוסיף לציין לילקוט שמעוני כ"י, המביא לשון הגמרא בסנהדרין ז ע"ב בסגנון: "רצועה וסנדלא דוחקא ושיפורא" (ע"פ דק"ס לשם, עמ' 12 הע' י), ופירש ז"ל, שאף כאן דוחקא = "מקל" שבין כלי הדיינים שם. ועיין בדק"ס שם, וכמה שינויים באותו דיבור, ובמקצת הנסחים הוזכרו רק שלשה כלים בין "מני חנותאי", ואין בהם מקל כלל (כ"פ; אוה"ג עמ' סג; מנורת המאור, מהד' ענעלאו, פי"ג, עמ' 220 שו" 10, ד"צ כרך ה), או שינויים אחרים — בכ"י תימני, ירושלים (יד הרב-הרצוג): "חוטרי וסנדלי שיפורי ורצועי", וכ"ה במדרש הגדול שמות עמ' תנו, ובספר והזהיר: חבל (ועיין אוה"ג שם) וראה רא"ש רוזנטל, איראנאיראיקה, עמ' 116-117, הע' 9.

המלה הנזכרת בסורית מופיעה בכמה מובנים. במילונו של ברוקלמן תירגם "*numella*" (= a kind of shackle or fetter for criminals, slaves, or cattle) וציין לתיבה זו בערבית. את הערבית, שמופיעה הן במובן סד לעינויים, והן במובן Riegel (= bar, bolt) פירש פרנקל בחזרה מן הארמית "דחק!" והביא תיאור מפורט של המובן הראשון: "zwei Hölzer, zwischen welche die Schenkel gepresst werden" (S. Fraenkel, *Die Aramaischen Fremdwörter im Arabischen*, Leiden 1886, p. 282, ציין לו ברוקלמן). ואין מוצא ארמי ברור למונח הנ"ל שמופיע בסורית. והנה, יש בין ניבי הערבית שמחוץ לשפה הקלאסית, שמופיעה תיבה זו ממש במובן המתבקש בהקשרנו: מוט

## אגדא – אגרא; דיגלא – ריגלא

בהרבה סגנונות של כתב אין הבחנה ברורה, או אין בכלל הבחנה, בין האותיות רי"ש ודל"ת, אלא מן ההקשר בלבד.<sup>264</sup> ואף אצל אותם סופרים שמכנינים בצורה ברורה, לא בכל מקום יקפידו לכתוב את הצורה המבוררת, ויש שיכתבו ר' כשברור מן ההקשר שהכוונה לר', וכן להפך, וההנחה היא שהקורא יבין מן ההקשר. ויש שיכתבו צורה בינונית, שאם תרצה זו ר' ואם תרצה ד', ובמיוחד בתיבות שאין מסורת הקריאה קבועה וידועה. ובכגון זה תמצא, במיוחד בכתבי-היד ודפוסים ראשונים, "סתירות" לגבי הגירסא אם בר' ואם בד', זו על יד זו תוך כרי דיבור, ולא כל שכן בשני העתקים של החיבור, או שני חיבורים של אותו מחבר. וכמה סתומות מילונאיות כרוכות לא מעט בתופעה זו, ואף בעיית אגרא/אגדא, ריגלא/דיגלא בכלל הזה. לענייננו, ישנו תיעוד חשוב (אם כי לא מוחלט), בין הנסחים ועדי הנוסח הדווקניים במס' ביצה,<sup>265</sup> לגירסת ד' בשתי התיבות.<sup>266</sup> בכ"י התימני<sup>267</sup> ההבחנה הגראפית ברורה מאד

לנשיאת הסבלים. בהסברו הערבי של בר-עלי לתיבת קופיא בסורית (שפירושה סבל), כתב: *حاملوا الدهوق والادماق*, נושאיה הברדים והמוטות (מובא באוצרו של פיירסמית לשם, וראה במילון בר-עלי, עמ' 333, שו' 4, 13). והשוה *نَقِي* במובן זה במילון של דווי, בהקשר לשמות כה, יד – R. Dozy, *Supplément aux dictionnaires arabes*, Leiden – (Paris 1967, p. 466). ואכן, בתרגום הערבי שבתאג', שמות כה, יגיד ("ועשית בדי עצי שטים"; "ההבאת את הברדים בטבעות"); ואצנע דהוקא; וארכ'ל אלהוק. אני מודה לפרופ' יהושע בלאו על עזרתו בתרגום דברי בר-עלי, ועל הפנייתו לדווי ולתרגום רס"ג ל"ברדים" שבמקרא.

ואשר לדברי הרמב"ם, אף שהפירוש למונח זה ע"פ הסורית נתחדש לראשונה ע"פ דבריו, הרי מכלל ספק לא יצאנו לגבי אותה הלכה במשנה תורה. וכמה חכמים ניסו לדייק מניסוח הלכתו כיצד מפרש הרמב"ם בגמרא. וכבר במרכבת המשנה לרמב"ם שם כתב: "משמע דפי' בדוחקא היינו במוט, ופי' בריגלא מאחוריו על גבו, ופי' באיגרא על כתפו, ופי' באכפא בידו לפניו", עיי"ש. וכזה בהגהות הגר"א לביצה שם: "הרמב"ם פי' בדוחקא במוט, בריגלא על גבו מאחוריו, באגרא על הכתף, באכפא בידו לפניו" וכו'. ואמנם אפשר לומר שהרמב"ם גרס במקום "באכפא": אכפא (כפי שהיה בכ"מ שם, והוגה: באכפא), ופירש "על כפו", בידו לפניו (ועיין ערוך השלם, ערך כף, ד, עמ' 286 א; א, עמ' 83, והערות רל"ג גינצבורג, תוספות הערוך השלם עמ' 424. ועיין בפירוש רש"י שפירש כזה, אלא שהוא פירש בשניהם במוט באגרא על הכתפים, ובאכפא בידים. כרם היות והרמב"ם הזכיר אף "על כתף", קשה שפירש כך ל"אגרא", מה גם שבכ"י תימני (אוניברסיטת קולומביה), במקום ב"אכפא" איתא: אכתפא (וכ"ה ברי"ף ובפסקי רי"ד ובתוספותיו וראה לעיל הע' 261); גירסת "באכפא" נמצאת בכ"י 9 וכו"י 134, כ"י, כ"י לונדון, ש, בערוך ועוד בכמה ראשונים; "באכפתא" בגליון כ"מ בשבת, ובספר המאורות, ובפירוש שבכ"י קולומביה בפנים, ושמה הב' תוספת, השוה לעיל). ופירש בפסקי רי"ד: על כתפיהן. הר"ד עראמה (מובא בספר הליקוטס ברמב"ם מהר"ל פרנקל) כתב ויהי אחר ללשון הרמב"ם, שלא לפי סדר הדברים בגמרא, וז"ל: "מגיד משנה, בריגלא, עתר שקורין פורקא, באכפא, פירש הרב בכתף, באגרא, בידו". וכן צריך להסביר למה כתב הרמב"ם "ישא אותן בידו לפניו או יפרוש עליהן" וכו', ובאיו מידה מצרף הוא גם דין המשנה כאן (על כתפו או לפניו). כן צ"ע אם מפרש הרמב"ם את דברי הגמרא בשלמותם על הסדר. מ"מ ברור ששיטה כאן בדבריו, שמוליכים השינויים מדרכי נשיאה הרגילות למשא כבד בימי חול, לכיוון דרכי נשיאה יותר פשוטות הנהוגות בימי חול לחפץ קטן, ומתאימות יותר לימים טובים, והלכתו קשורה לפירוש בסוגיא. ובפ"ג מהל' שכירות ה"ב, במקום "באגרא" שבסוגיא, כתב "שאם נשאו אותה שנים במוט". ועי' במרכבת המשנה הנ"ל.

<sup>264</sup> לחילופי ד' – ר', עיין ספרי דברים, ריש פס' לו (עמ' 65) ומקבילות; שבת קמז ע"ב ("ר"א בן ערך ... איעקר תלמודיה, כי הדר אתא קם למיקרי בספרא, בעא למיקרא החדש הזה לכם, אמר החדש היה לכם"); הערת ר"ש בלאך לספר תולדות רש"י של צונץ, לר ע"א; הגר"ש ליברמן, תרכ"ז (תשי"ח), עמ' 187, הע' 44; הנ"ל, *Texts and Studies*, p. 27, n. 44.

<sup>265</sup> וכן בסוגיין בב"מ יש תיעוד לגירסאות הללו, במיוחד לתיבת דיגלא, ראה חילופי-גירסא 20, 23, וראה להלן עמ' 406\*407.

<sup>266</sup> במס' ביצה, כתובה ד' בתיבת "בריגלא", במקורות הללו: כ"י תימני (קולומביה), כ"י לונדון, כ"י 109, כ"י 134 (כנראה); רי"ף ד"ק וכ"י ביהמ"ד (ונראה שהבליטה המאמתת שכאן ד', נוספה); ערוך, ערכים גר, ג, דגל; רש"י שברי"ף,

(כפי שבתמנן הקפידו בדרך כלל לדיוק במסורת הקריאה), וכך כתוב שם: "דדרו בדוחקא לידרו בריגלא, דדרו בריגלא לידרו באגרא דדרו אכתפא דדרו אכתפא ניפרוס" וכו'.<sup>268</sup> גם בספר הערוך ניתנה הכרעה חשובה לבעיות כאלה, שהרי ישנה בסידורן ע"פ א"ב קביעה מפורשת לגירסתו, ובנידון הביא בעל הערוך את המלים האלה בערך ג ד ובערך ד ג ל. ודומה שהגורסים ר' בשתי התיבות הושפעו מן העובדה שבכתיב זה (ר') קיימת בשתייהן מלה ידועה מסויימת (באגרא = בשכר, בריגלא = ברגל). והתוספות במס' ביצה הוסיפו לפירוש רש"י: "ברגלא ... ו ע ש ו י כ מ י נ ר ג ל".<sup>269</sup> במילוננו של לוי רצה לגזור את המלה דיגלא (שתרגם *zweizackigen stange, bidens*) מן היוונית *δίκελλα*.<sup>270</sup> וכך עשה גם קאהוט בערוך השלם, בערך גר ג, <sup>271</sup> וערך דגל ג. <sup>272</sup> ובדאי רצו לגזור אותה ממלה יוונית זו בהשפעת פירושי רש"י והערוך, שהסכימו שניהם לפרשה כעץ או מוט בעל ראש מפוצל לשנים.<sup>273</sup> אכן, הדיקלא היוונית (= *bidens* ברומית) מוכרת היטב מממצאים ארכאולוגיים ותיאורים ספרותיים.<sup>274</sup> ואינה כלי משא, אלא כלי חקלאי, כמין מעדר בעל שתי שיניים.<sup>275</sup> ואף שתיבה זו הגיעה גם לסורית,<sup>276</sup> עוד כמה הנחות דרושות להביאה לארמית של הבבלי, ומדיקלא לעשותה דיגלא,<sup>277</sup> ומכלי חפירה לעשותה מקל סבלים.<sup>278</sup> וקרוב שכבר רש"י והערוך רצו לפתור תחילתה "די" = שנים,

ובמובא בתוס' שבת קמח ע"א כמה פעמים (כד"ש בשניה: בריגלא), וכן בפירוש שבכ"י קולומביה, ראה הע' 260 (ואילו בפירוש"י בגמרא, בר';) ראבי"ה עמ' 474 ע"פ כי"א (ובפנים: ברגלא); רבינו יהונתן; ריב"ב; מאורות (ואף משם רש"י), תלמיד רמב"ן (אבל בראשי הדיבורים בר'); מאירי, אגודה; ר"ן.

תיבה זו בר': כ"י אוכספורד, כי"מ (ביצה ושבת), ש; תוס', פסקי רי"ד, רשב"א, חידושי המאירי, מגיד משנה; ועיין לעיל.

ד' בתיבת באגרא: כ"י תימני (קולומביה), כ"י לונדון, כי"ו 109, כי"ו 134 (בראשונה, ובשניה בר'; מידת ההבחנה בין שתי האותיות אינה גבוהה); רי"ף ד"ק וכ"י ביהמ"ד (נוספה בליטה כנ"ל); רש"י ברי"ף ותוס' שבת קמח ע"א בשם רש"י (ע"פ ד"ש, לפחות בשניה: בד"ח בר'), וכן בפירוש שבכ"י קולומביה (ראה הע' 260), ואילו בפירוש"י בגמרא בר'; תוס' רי"ד; ר' יהונתן; מאירי בבית הבחירה ובחידושו, מגיד משנה.

תיבת באגרא בר': כ"י אוכספורד, כי"מ כאן ושבת (ושם: באגרא), ש; תוס', רא"ש, ריב"ב, פסקי רי"ד, מאורות, מכתם, אגודה כ"י (עי' עמ' קפח במהדורה), ור"ן ד"ק (בר"ח: באגרא).

<sup>267</sup> ראה בהערה שלפני זו.

<sup>268</sup> בתלמוד עם ניקוד תימני במהדורת ר"י עמר, לא ציינו לשינוי מן הנדפס בתיבת "ברגלא" (ואילו בב"מ שם קיים "בריגלא"), ובתיבת "באגרא" לא ניקד, אלא ציינו גירסת המקורות (ובמ"ש שם לגירסת הערוך יש לתקן, עיין להלן).

ועיין חילוף-גירסא 20.

<sup>269</sup> נראה פשוט שכוונתם לצורת הרגל, ומי שיטען שצ"ל דגל, והכוונה לצורת הדגל (ועיין מלוננו של יאסטרוב), עליו ההוכחה. ובכ"ח סי' דש ד"ה אדם: "וע"ש שראשו אחד ארוך כרגל קרוי ריגלא".

<sup>270</sup> ערך אגר ג וערך דגלא.

<sup>271</sup> כרך ב, עמ' 236, הע' 4.

<sup>272</sup> כרך ג, עמ' 16-17.

<sup>273</sup> ועיין להלן הע' 294.

<sup>274</sup> K. D. White, *Agricultural Implements of the Roman World*, Cambridge 1967, pp. 47-52; ד' שפרבר, יוונית ולטינית בספרות התנאים והאמוראים, ירושלים תשמ"ב, עמ' 11-12 בהערות (ועיין לווייט).

<sup>275</sup> two pronged drag-hoe

<sup>276</sup> פיינסמית, עמ' 890, 891 (ראה *Lehnwörter*, עמ' 193. בקשר למלה "דוקנ" וועל תיבה זו ראה שפרבר שם). בקונטרס הראיות לריא"ז (עמ' קעז): "בהני דדרו באגרא ו ב ד י ק ל א" (בקוף!) ומענין לשער אם קישר ריא"ז

תיבה זו למלה היוונית. וכן בפירוש"י כ"י לו: דדרו בדיקלא (ובד"ה שקולאי שם: ברגלא). ופשיטא שאין די בכך לעשותה גירסא עיקרית.

<sup>278</sup> על אף שגם המאירי ביקש ליישב הענין בשעברו כלי חקלאי לנשיאת משוי (ראה עמ' 401).

וכך הגיעו לפירוש זה, ופירשו ע"פ הסברה והענין, כנ"ל. ואין עוד איפוא בכדי ראייה להוציא תיבה זו מחזקתה השמית, אף שמוצאה, ותפקידה המדויק, טרם זוהו.<sup>279</sup>

את תיבת "אגרא" קישר בעל הערוך עם "תיגרא", הבאה בתלמוד ובתרגום נ"ך במוכן מקל, שרביט, משענת.<sup>280</sup> ואילו המאירי<sup>281</sup> פירשה מלשון אגידה.

והיו מן הראשונים שלא הקפידו לאחד פירושם בין שתי הסוגיות לכל הכלים שנזכרו, אלא התאימו הפירוש לסברה שבכל סוגיא, וכאילו לומר שאין הכוונה לכלי מסוים מאד. הנה רש"י פירש בביצה: "לדרו באגרא, ישאווה ב"ט בשני בני אדם במוט על כתפיהם", ואילו בב"מ: "דרו באגרא, מוט כפוף באמצעו ונותנו על כתפו, ונושא שני בדין (יש גורסים: כדין)<sup>282</sup> בשני ראשיו (בכ"י נוסף: קורייא

<sup>279</sup> וכך דעתו של פרופ' שפרבר, שדן אתי בטובו על סיכווייה היווניים של "דיגלא". כבר הושמע ערעור כל שהוא לגיון לגזור תיבה זו מיוונית, ראה, *JQR*, o.s. 11 (1899), דגל G. B. Gray, "The Meaning of the Hebrew Word", pp. 93-94 (לשם מגמתו שם, ובהשפעת ההגדרה אצל יאסטרוב).

<sup>280</sup> עיין ערוך השלם, ב, עמ' 236; ח, עמ' 202 (דיבור ר"ב מוספיה). וראה א' טל, לשון התרגום לנביאים ראשונים ומעמדה בכלל ניבי הארמית, תל-אביב תשל"ה, עמ' 127-128.

<sup>281</sup> לעיל עמ' 402.

<sup>282</sup> כן הוא בפירוש רש"י כי"ו וכ"י לז, וברש"י שבריי"ף כ"י מרצבכר (וכ"ה בדפוסים החדשים ברש"י שבריי"ף, אבל בר"ר: בדין, ומוכח שהגיהו אח"כ, ראה להלן). וכן הביאו מתוך פירש"י בפסקי רי"ד, או"ז, ר"ז אגמאתי, ריטב"א ר"ה אתקין, נמוקי יוסף, ובפירוש כ"י על הרא"ש. ובפירוש תלמיד הרשב"א (עמ' רלב): ונותנין כד אחד מזה וכד אחד מזה. ועיין רב"ס (להלן עמ' 411). ואף בכ"י סי' דש ר"ה והנושא, מובא בלשון רש"י: כדין.

וברש"י שבריי"ף ד"ו: "ונותן על כתיפו ונושא ונותן שני בדין בשני ראשיו ונושא בה משא כבד". וכ"ה כסגנון זה "ונושא ונותן" בכמה כתביהיד של פירוש זה, אלא שבכ"י פרמה 134 כהלכה: ונושא (וליתא תיבת "ונותן"). ובכ"י מרצבכר: "ונותנו על כתיפו ונוש (סוף שורה) ונותן על (כנראה סימן מעל התיבה) כתיפו שני כדין בשני ראשיו". ונראה שאחר תיבת ונושא חזר בטעות לעיל והעתיק "ונותנו על כתיפו", ושמה בדרך זו נוצרה הגירסא "ונושא ונותן", והגירסא העיקרית: ונושא (וברש"י שבריי"ף לפנינו מחקו והשאירו: ונותן).

בטור סי' דש כתב: "ונותן שני כדין", וכ"ה בדפוס פייבי די שאקו רל"ה ודפוס סביניטה שי"ג. וכ"ה "כדין" בכ"י ביהמ"ד Rab 1118, וכ"י Rab 691, ועוד. ובחכמת שלמה למהרש"ל, סוף פרקין, על לשון רש"י, איתא: "ונ"ב ונושא שני כו' בחושן המשפט ונותן שני בדין כו'". ונראה ש"כדין" טעות הדפוס הוא, והתכוין להעיר על "ונושא, כדין" שבפירוש רש"י, שבטור כתוב: ונותן, כדין.

ובכ"ח על הטור שם: "ופרש"י לפי הנוסחא המדויקת דדרו באגרא, מוט כפוף באמצעו ונותנו על כתפו, ונותן ב' בדין בב' ראשיו, ונושא בו משא כבד וכו' עכ"ל, והיינו כזה (בדפוס ראשון, קראקו ת', השאירו רווח לצירוף). ואחריו נמשך רבינו, אלא שכתב ב' כדין (בדפוס הנ"ל: כדין, וצ"ל כדין כדפוסים המאוחרים) וכו' בכף (התיבה ליתא בדפוס הנ"ל). אבל בדפוס בפרש"י שכתב ונושא ב' כדין ט"ס הוא וצ"ל ונותן ב' בדין בבית כדפ"י". עכ"ל הב"ח. וזה פירוש דבריו: באותה נוסחא מדויקת שהזכיר (הכוונה כנראה לפירוש רש"י כ"י שהיה לפניו) כתוב "ונותן", ובדומה לכתביהיד של פירש"י שבריי"ף כנ"ל, שכתוב בהם: ונושא ונותן. וגירסת כתביהיד של פירש"י שלפני הב"ח מוכיחה שהטור נמשך אחרי רש"י לגמרי, ואף סגנון "ונותן" שכתב, ע"פ פירש"י הוא (וסביר שאף לפני בעל הטור היה מונח פירוש רש"י כ"י מן הסוג הנ"ל). אלא שבטור כתוב "כדין", ולדעת הב"ח "כדין" היא הנכונה. ונראה לדעתו ששני השינויים תלויים זה בזה, כלומר, "ונותן שני בדין", או "ונושא שני כדים". שהרי "ונותן" מתאר הכשר הכלי, שתולה בו בדים ואח"כ נושא בהם משא, ואילו "ונושא" מתאר נשיאת המשא, שהוא כדים. ובדפוס שלפני הב"ח כתוב בסגנון השני. ומגיה הב"ח את שתי התיבות, כגירסת כתביהיד, וכשיטתו שהא בהא תליא. ואשר לדפוס שלפני הב"ח, אמנם בדפוסים הקדומים כתוב "ונושא", אלא הרי בכל הדפוסים הקדומים שלפנינו כתוב "כדין" וכיו"ב, בבי"ת. ונראה שהיה לפניו אחד מדפוסים קראקא או לובלין, והיה כתוב שם "כדין". וכהגהה הזאת כן הגיה בהגהותיו שעל התלמוד כאן, ושוב כוונתו להגיה שתי התיבות, אלא שבדפוסים שלפנינו ממילא כבר כתוב "כדין". ועיין בדרישה בטור שם, ס"ק ג. אין ספק שגירסת "כדין" בכ"ף נכונה, שהרי משונה שיכתוב רש"י מלה בלתי מבותרת, "כדין", בפירושו, מלה שנוקק רש"י לפרשה כשמזדמנת במקורות. (בע"ז מ ע"א וחולין סד ע"א: "ב' ראשיה כדין", ואין כאן אלא לשון נופל על לשון, ותו לא.) אלא שגם בגירסת "כדין", אין סגנון פירש"י שלפנינו מיושב. שלאחר שאמר "ונושא שני כדין בשני

בלע' <sup>283</sup>), ונושא בו משא כבד". ופירש כן בסוגיין על פי לשון הפירוש בגמרא "נפיש לחד זוטור לתרי" וכו', שמוזה דייק שהנושא הוא אדם יחיד, ותיאר אותו כלי שהיה ידוע בימיו. ופירש (ד"ה משלם) "שקבל עליו להוליך חביות ממקום למקום ונשאם באותו מוט ונשכר" (המוט <sup>284</sup>). ורוצה לומר, שאם כי אגרא זו עשויה לנושא יחיד, הרי כובדן של חביות אלה שהעמיס בו נפיש לחד. <sup>285</sup> ואילו בביצה אפשר לפרש שהוא מוט פשוט, בחינת "וישאהו במוט בשנים" (במד' יג, כג). <sup>286</sup> ובתוספות שבת קמח ע"א ד"ה אתקין, הביאו פירוש רש"י שבביצה והעירו: "משמע מפירושו <sup>287</sup> דאגרא נושאים שני בני אדם, שפי' <sup>288</sup> במוט בשנים" וכו', והקשו: "וקשיא לר' דהתם (בב"מ) משמע נמי דאגרא אין בו משוי לשני בני אדם" וכו'. ולא העירו שאף רש"י בב"מ פירש שיחיד נושא באגרא, והיא קושיא בלשונות רש"י מיניה וביה. <sup>289</sup> אלא שכל פירוש הותאם למקומו, כדרכו של רש"י. <sup>290</sup> והרמב"ם פירש להפך, <sup>291</sup> בביצה הכל בנושא יחיד,

ראשיו", הרי אין זה התקנת הכלי, אלא תיאור נשיאת המשא, ולמה לו לחזור ולומר "ונושא בו משא כבד", והוא נראה כתוספת לשון. ואמנם, בכתביהיד ישנם שינויים רבים בדיבור זה. בכ"ו: "ונושא ב' כרין בשני ראשין קורייא בל' ונושא בו משא כבד", וכסגנון זה בכ"ק; בכ"י ל: "ונושא שני בדיו בשני ראשיו קורייא בלע' משא כבד נושא כו"ל י ה". וכמוהו בכ"א: "ונושא שני בדיו בשני ראשיו קורייא בלע' ומשא כבד נושא כו". בכ"ס: "ונושא שני בדיו בשני ראשין, משא כבד נושא ב' ו" (וכ"ל כבנדרפס). ובאמת, רוב הראשונים שהעתיקו לשון רש"י כתבו רק את הדיבור "ונושא שני כרין בשני ראשיו", והשמיטו לגמרי את הדיבור "ונושא בו משא כבד", ומוכח שלא היה דיבור זה כתוב בפירוש שלפניהם (פסקי ר"ד, או"ז, ר"ז אגמאתי, נמוקי יוסף, ומלכד המובא בס' הנר של ר"א אגמאתי, המשיכו כולם והעתיקו את הדיבור הסמוך לאחריו ברש"י). ואילו בפ' רבינו יהונתן: "הוא עץ כפוף באמצעיתו ונותנו על כתפו ונושא שני כרין בשני ראשיו פורקא בלע, ואדם נושא בו משא כבד". וכן בריטב"א הביא את שני הדיבורים (ראה להלן). ואפשר שהדיבור השני "ונושא בו משא כבד" היה מהדר"ב של רש"י, וראוי היה להכניסו במקום הדיבור הראשון ("ונושא שני כרין" וכו'), אלא שנכנס בסוף, לאחר הלעז. או שמא הדיבור השני מיועד לספרים שכתוב בהם: "ונושא שני כרין בשני ראשיו" (כלעיל), שבסגנון זה מדבר בהתקנת הכלי, והוסיפו שנושא בו משא כבד, וכפי שהוא ברש"י כ"י שלפני ה"ה. ובסגנון זה יש לפרש "בדים" כמוטות קטנים מקושרים או מחוברים, ומעין "ועשית את הבדים" (שמות כה, כה). ובאמת, מצאנו תיעוד לשלב המשוחזר כאן, דהיינו גירסת "ונושא", ללא הדיבור השני, בפירוש כ"י על הרא"ש: "ונושא על כתפו, ונותן שני כרין בשני ראשיו, משלם פלגא, פועל שקבל" וכו'. ובראשונים שהבאנו שגרסו שני הלשונות (ר' יהונתן וריטב"א, ראה להלן), נוסף בדבריהם ניסוח כלשהו, כדי לשפר את הסגנון בצירוף שני הדיבורים. ועדיין תוספת דיבור זה משאירה לפנינו סגנון שאינו נוח, שהרי "בר" מוסבת על מלה שאינה סמוכה לה. ואפשר היה לסגנון "בה", או, כפי שסוגנון בחידושי הריטב"א הנ"ל: "ונושא שני כרין בשני ראשיו המוט ונושא בו משא כבד". ועי' להלן ברש"י ד"ה דדרו בריגלא.

<sup>283</sup> כ"ה בכ"י א ל, וכזה בכ"ו (ראה בהע' 282). בכ"ק: קר"טא בלע'. והמהרש"ל הגיה: קודיר"ו בלעז. עי' דארמשטטר ובלונדהיים. *Les gloses françaises etc.* עמ' 33, מס' 257. במהדורת מ' קטן, אוצר לעזי רש"י, ירושלים שדמ"ת, עמ' 102: "אסל, מוט (לשאת משאוי על הכתף ... מקור המלה קרוב לכאורה למלה הצרפתית של היום courtoise (רצועה) וכו' (עיי"ש) [שוב מוטררצועה!]. ובפ' רבינו יהונתן (ראה בהערה הקודמת): פורקא בלעז. ובמס' ביצה (ד"ה דדרו ברוחקא) בא לעז זה על "דיקלא". ועיין להלן הע' 294.

<sup>284</sup> כך יישב כנראה הריטב"א (ד"ה אתקין) לשון "ואיתבר" שבגמרא (שאינה מעיקר הגירסא, ראה חילוף-גירסא 21), לפי פירוש רש"י. שהרי הביא פירוש רש"י, והוסיף: "ומרי פירש דלא כשנשבר המוט מיירי, דבהא לא עבור תקנה, אלא כשנתקל ונשברה החבית, דומיא דכולה סוגיין דלעיל" וכו'.

<sup>285</sup> ופושע על שעת הרמה בגלל הכובד, עיין להלן.

<sup>286</sup> ועי' תוי"ט לביצה פ"ג מ"ג, ד"ה במוט ובמוטה.

<sup>287</sup> כ"ה בד"ו ועוד. בד"ש: מפירו'. בדפ' וילנא שובש: מפירושא. ועיין בהע' 288.

<sup>288</sup> כ"ה בד"ש, וכן הגיהו במקצת הדפוסים המאוחרים, והוא נכון, ור"ל שפירש. בד"ו "שפיר", וכ"ה בדפ' וילנא.

ויוצאת למשמעות אחרת.

<sup>289</sup> וכן במרכבת המשנה הנ"ל (בהע' 40) היקשה שפירושי רש"י סותרים זה לזה, ועי' רש"ש כאן.

<sup>290</sup> והתוספות הם שביקשו לאחר את הסוגיות, כביצה ל ע"א ד"ה דדרו ברגלא, וכשיטתם בכל מקום. וראה להלן

עמ' 421 הע' 408. <sup>291</sup> וכן העיר במרכבת המשנה הנ"ל, וכתב: וראיתי מבוכה בענין זה.



ובכ"מ פירש אגדא, במוט בשנים.<sup>292</sup> ואף הראב"ד פירש כאן בכ"מ במוט הנישא בשנים. ואת פירושו לביצה לא מצאתי, ואפשר שגם הוא פירש שם בשנים כרש"י, רק שרש"י הוכרח להפוך הפירוש בכ"מ לפי סברתו, ולסברת הראב"ד הפירוש בשנים מתאים בכ"מ לגמרי.<sup>293</sup>

את ה"דיגלא" פירש רש"י בשני המקומות כמוט שנושא בו נושא יחיד, אלא ש"נוח הוא לשאת בו משא כבד" (ביצה) "וקושר בו משא שני בני אדם" (ב"מ).<sup>294</sup>

בביצה כל הפעלים באים בלשון רבים, אך נראה שמוכנס דיסטריבוטיבי לכל נושא משא,<sup>295</sup> וניתן להחיל אותם לפי המקרה על כלים של נושא יחיד.<sup>296</sup> או של שנים. בכ"מ, לפי עיקר הגירסא, מדובר בסבל יחיד — תיבת "הני" תוספת היא (חילוף-גירסא 18);<sup>297</sup> עיקר הפעל ביחיד, ככ"י גו: "דארי" ודעימיה (חילוף-גירסא 19), ואפשר שגירסת "דררו" באה בהשפעת הנוסח במס' ביצה; הפעל "נשלם" יחיד. גם "דררו בדיגלא משלם כולה" תוספת היא (ראה חילוף-גירסא 23<sup>298</sup>).

לאחר שעמדנו על עיקר נוסח התקנה הקצר: דררי באגרא נשלם פלגא, עלינו לברר פירושו. ללא התוספת הנ"ל, וללא לשון הפירוש "נפיש לחד" וכו', יש כמה אפשרויות בפירוש התקנתא, כגון: המעביר חבית בידי ושרבה נשבע, שאם אי את אומר כן אין לך וכו', אבל המעביר באגרא של הסבליים ישלם חצי, שלאחר שנשא החבית באגרא, קרוב לומר שלא היתה נשברת אם לא שנתרשל בנשיאתה. כיוון זה של פירוש מזהה "אגרא" עם הכלי שהוזכר במס' ביצה (וכפי שעשו בעלי לשונות הפירוש שלפנינו שבגמרא). או כלך לך לדרך זו, שהדמיון לביצה מקרי הוא ביסודו, וגרסינו ברי"ש, ועיקר המימא — דררי באגרא נשלם פלגא — יתפרש: הנושא בשכר ישלם חצי, שהיות והוא מקבל שכר, והסבלים המקצועיים איפוא בכלל, ראוי שישתתף באחריות השבירה.<sup>300</sup> ותקנה זו משנה את דין משנתנו, שהוא, לדעת ר' יוחנן, תקנה קודמת, ומפשרת היא בין דעות ר' מאיר ור' יהודה — שכר ששובר חבית, אין ראוי שיפטר לגמרי כרבי מאיר, ולא יתחייב לגמרי כרבי יהודה, אלא ישלם חצי.<sup>301</sup>

<sup>292</sup> ראה לעיל הע' 263 ובסופה, והע' 326.

<sup>293</sup> עיין לעיל הע' 285, ולהלן הע' 325.

<sup>294</sup> ועי' חילוף-גירסא 22, שנכנס כלשון זה בגמרא בכ"א. בדיבור זה ברש"י כתוב (במקום הלעז פורק"א שבביצה): "בלשון אשכנזי גבלא" (= Gabel). באוצר לעזי רש"י הנ"ל כתב: "ספק גדול אם הלעז הוא מאת רש"י. ואמנם, הוא חסר בכל כתביהיד. מאידך, גם אפשר שחיסור זה בא ע"י מחיקה, שככ"א אף המשכו "וראשו של מטה" ליתא. וכלעז הזה נמצא בערוך הקצר (ועי' ערוך השלם, ג, עמ' 17; ודומני שראיתי כן אף באחד הראשונים, וכרגע איני יכול לאתר). ברש"י שבר"ף: "כגון רעטפ"א בלשון אשכנז".

<sup>295</sup> בכ"ח, סי' דש ד"ה לשון, כותב לפירש"י בכ"מ, ולגירסת "דררו": "דררו בדעלמא קאמר, ולא מיירי אלא באחד שנושא".

<sup>296</sup> בחירושי המאירי, על אגרא: "ולי נראה דהא נמי באדם אחד קא מיירי" (ד"ה דדררו בריגלא), ופירש "באכפא" בשנים, לפי שיטתו שלהקל עסיקין.

<sup>297</sup> וכדרך תוספת, עשויה היא להשתבש או להתפרש למובנים שונים, ואפילו בנוסח קדום, ככה"ג כ"י פריז: "דני"! במרכבת המשנה רצה ליישב דברי הרמב"ם, ע"פ הנהגה דדרו, פי' הנהגה שנים שנושאים, עיי"ש.

<sup>298</sup> שאילו רבים צ"ל: דארי, עיין "שיירי כתבייד", עמ' 26, וכבר ציינתי בענין זה שם, הע' 95.

<sup>299</sup> ואפשר שאף הצורה "דררו" שם, לשון רבים, נזקפת על השפעת הסגנון שבביצה, ראה להלן.

<sup>300</sup> במיוחס לריטב"א סוף פרקין: "והא דאתקין ... גבי שומר שכר נקר' פרשע והוי כגניבה ואבידה", אבל הוקשה לו לפירוש זה מלשון הפירוש ותוספת הלשון (דיגלא) שבגמרא, ועיין שם. ועי' בזריחת השני לר"ז ורהפטיג, ירושלים תשל"ג, עמ' 60. לשיטת ר"ח ובעל הערוך, שהנושים סבלים הם, "אבלושי", ראה לעיל, הע' 166.

<sup>301</sup> עיין להלן הע' 314, ועמ' 412.

פירוש שני זה, "בשכר", נוח רק למי שאינו גורס "דררו בדיגלא משלם כולה", העומדת בתקבולת לבבא הראשונה, ומאצילה מרוח פרשנותה עליה. את הפירוש בא ג ר א = "בשכר", מצאנו כבר לשיטת בעל ספר הלכות פסוקות, שכתב: "אתקין רבי חייא בר יוסף בסיכרא הנו דדרו בא ג ר א" וכו' (עמ' עו; בכ"י עמ' 114), ובהלכות ראו תירגם: "התקין ר' חייא בר יוסף בסיכרא הלילו ש נ ו ש א י נ ש כ ר" וכו' (עמ' 59)! ואינו גורס את הבבא "דררו בדיגלא" כלל (ראה חילוף-גירסא 23, ולהלן עמ' 410). ואף הרמב"ן, שלא פירש כן לתיבת "באגרא",<sup>302</sup> העמיד שיטתו על סברה זו, וכתב: "דהני דתקין להו בשכר היו עושי' בודאי".<sup>303</sup> ואילו הראב"ד, שפירש אגרא/אגרא כפירוש רש"י,<sup>304</sup> פירש שמדובר כאן בין בשכר בין בחינם.<sup>305</sup>

ובהיות כאן תקנה למצב מסוים, על המפרש לקבוע לאיזה מצב אין התקנה אמורה, ולגירסת א ג ר א ללא דיגלא, אפשר לפירש בפשטות שמדובר בנושא "בשכר", לעומת הנושא בחינם, ללא קבלת שכר, שפטור. ואילו אותו גרסן קדום שהוסיף "בדיגלא" וכו', כבר קישר אגרא/אגרא לכלי זה שבשמועת מס' ביצה, וחיפש שם איפוא את הניגוד לדינה של "אגרא", ובחר "דיגלא", כנראה משא כבד יותר, עליו משלם הכל. והנה, הראב"ד,<sup>306</sup> שלא הביא שם פיסקת "בדיגלא", עבר כנראה אותו תהליך, אלא שבחר מן הדינים שבביצה משוי אחר שיהיה ניגודו של "אגרא", וכתב: "מיהו בחד דדרי א כ ת פ י ה ותברה"<sup>307</sup> פ ט ו ר.

בשמועה זו, ובמיוחד לגבי המחברים הקדומים, יש לברר תמיד מה מלשונות ההוספה היו לפני כל אחד ואחד מהם. גם לגבי גירסת הנסחים נתהוו צירופים שונים מן הלשונות הללו. יש שהקדימו פיסקת בדיגלא וכו', שדומה בסגנונו לעצם המימרא, ואחריו לשון הפירוש מאי טעמא וכו', עיין חילוף-גירסא 22. ומאלה שגרסו בסדר זה, יש שהוסיפו התאמה, להבהיר שהטעם מוסב על אגרא, עיין גירסת פ א. ויש נסחים שבאו בהם הדברים בלי התאמה זו, כגון ו ב ש (= נוסח הדפוס), ונראה כאילו "מאי טעמא" מוסב על דיגלא! ועל זה הגיה מהרש"ל להפוך את הסדר.

לשון הפירוש "מאי טעמא" וכו' (חילוף-גירסא הנ"ל) נתפרש ע"י הראשונים בשתי דרכים שונות. רש"י פירש שאותו חלק של פשיעה שבדבר, על שעת הרמת המשא מדובר — נ פ י ש ל ח ד, "ולא היה להטעינו לבדו" וכו', ואם נשברה החבית אחר-כך, על אותה שעת הרמה מתחייב. וכפי שאמרו לעיל בסוגיא ט': "אם איתא דלא מצי ביה בר דעת הוא, לשדיה". וגם בדיגלא מתחייב על שעת הרמה, ומשלם הכל, שאין דרכו של סבל יחידי להרים משא של שנים, "שפשיעה היא שהרבה במשא שני בני אדם" (ד"ה משלם כוליה<sup>308</sup>). ולשיטה זו, ככל שהמשא יותר כבד, פושע הוא וחייב — אם הרים משא הממוצע בין משאו של אחד לבין משאם של שנים, ישלם מחצה, ואם הרים בעצמו משאם של שנים, ישלם את הכל. וכן יש לומר לשיטת הרמב"ן.<sup>309</sup> וכן כתב המאירי<sup>310</sup> כשיטת רש"י, אלא שבדיגלא לא פירש

<sup>302</sup> שלא פירש בה שום פירוש (והרי פירוש רש"י לפניו).

<sup>303</sup> בחידושי הרשב"א שהובאו בשטמ"ק (שהם בשם רמב"ן ורשב"א, אבל נראה שהם לרשב"א): "דהני דתקין לא ו

בשכר היו עושים בודאי", וצ"ל: "להו", ככחי' הרמב"ן. ועי' לעיל הע' 44.

<sup>304</sup> וגורס פיסקת "דיגלא".

<sup>305</sup> ועיין להלן עמ' 412 והע' 334.

<sup>306</sup> בשטמ"ק ובמיוחס לריטב"א.

<sup>307</sup> במיוחס לריטב"א בטעות: וחבריה.

<sup>308</sup> ועיין ד"ה דדרו בדיגלא.

<sup>309</sup> בד"ה והביא: "ודמי לפשיע' מפני שנשא יותר על משאו ... דכל מה שהו' יותר על משאו פשיעה היא". וכן

במלחמות בכ"ק הנ"ל, ובשטמ"ק משם הרמב"ן והרשב"א. ועיין תלמיד הרשב"א, עמ' רלב. ועיין להלן הע' 325.

<sup>310</sup> עמ' 319.

כרש"י שהוא משא שני בני אדם, אלא כתב "אבל אם הניחו כלו לראשו של אחריו כלו פשיעה" <sup>311</sup> והוא הנקרא דיגלא". והוא לא רצה לפרש שדיגלא שונה מאגרא בשני דברים, דרך המשא וכמות הכובד, <sup>312</sup> ופירש שבמה שנשא כל המשא על ראשו האחד של המקל, ולא על שני ראשיו, מכבד יותר. גם הרמב"ם (פ"ג מהל' שכירות ה"ב) פירש את הסוגיא שהכובד מחייב, <sup>313</sup> אלא ש"דדרי באגרא" שבכאן, שעליו אמרו בגמרא "נפיש לחד וזוטר ל ת ר י", פירש הרמב"ם ש ש נ י ס נ שאו, ומכאן נעשית השיטה מוקשית. וז"ל: "ועוד תקנו בדבר זה, שאם נשאו אותה שנים במוט ונשברה משלמין חצי דמיה, הואיל ומשוי זה גדול לגבי אחד וקל לגבי שנים, הרי הוא כאונס ואינו אונס, ומשלמין מחצה אם יש עדים שלא פשעו בה. נשברה במקום שאין העדים מצויין, נשבעין שלא שברוה בפשיעה ומשלמין חצי דמיה, <sup>314</sup> שהרי לא היה לכל אחד להעביר אלא משוי ש יכול להעבירו בפני עצמו. מכאן אתה למד שהאחד שהעביר חבית גדולה שאין דרך כל הסבלים להעבירה שהוא פושע, ואם נשברה בידו משלם הכל". ובמגיד משנה הגדיר את שיטתו: "שהוא מחייב ב ש ב י ל ה כ ב ד ו ת", ופירש: "הטעם לדברי הרב לפי שלא היה להם להתחבר שניהם, ולא לשאת אלא משאוי שכל אחד יכול להעבירו לבדו, וכיון שמשאוי זה כבד אצל כל אחד מהם היה בדין שישלמו הכל, וכיון שהוא קל לשניהם היה בדין שיהיו פטורין, ולפיכך משלמין מחצה, וזהו דעתו ז"ל" וכו'.

והיא שיטה תמוהה, וכי לא יתחברו שנים לשאת משוי שכבד מדי לאחד? <sup>315</sup> ועוד חלוקה שיטת הרמב"ם על שאר ראשונים, שלשיטת הרמב"ם אם ישא אחד משוי שהוא נפיש לאחר וזוטר לתרי, יתחייב הכל, שהוא פושע אף יותר משנים שנשאו, וכפי שכתב בסיפא "שאין דרך הסבלים" וכו', ודומה לדין דיגלא שבנוסחאות ש"משלם כולה", <sup>316</sup> ואילו לשאר הראשונים, כשהוא זוטר לשנים, ונשא ו י ח י ד, הוא הוא דין אגרא, ומשלם מחצה. <sup>317</sup> ונראה מקורו של הרמב"ם בעיקר השיטה הנ"ל בסראג'

<sup>311</sup> ומשמע שגרס: ב ד י ג ל א כ ו ל ה פ ש י ע ה, במקביל לסגנון לשון הפירוש דלעיל על אגרא. והשוה במיוחד לריטב"א: "ואם כן קשיא הכא, דהיכי קאמר דדרי בריגלא כ ו ל ה פ ש י ע ה הוא" וכו', וכגירסת כ"א (והשוה בכ"א), ראה חילוף גירסא 22.

<sup>312</sup> ועי' דרישה סי' ד ש ס"ק ב.

<sup>313</sup> עיין להלן, ועיין היטב בלחם משנה שהיקשה על הרמב"ם קושיות חמורות. ועיין ותראה שבעל הלחם משנה מפרש שהקלות מחייבת (ראה להלן), והיקשה על הרמב"ם שלא כשיטתו.

<sup>314</sup> הרמב"ם פוסק שתקנת רב חייא מו ס ב ת על דין משנתנו, ולכן ישבע ויפטר על חציה וישלם חציה, ועוד מוסיפה עליה. ופירש (שלא כשיטת רוב הראשונים), שעוד חל דין המשנה למחצית השניה, וישבע. ועיין להלן עמ' 411, ועמ' 413 והע' 347. ולא גרס "קרוב לפשיעה", אלא "לא דמי לאונס", עיין חילוף גירסא 22.

<sup>315</sup> עיין שבת צב ע"ב, רש"י ד"ה זה אינו יכול (ופ"א מהל' שבת הט"ז). ועיין מה שהיקשה בלחם משנה. ובכדי לתרץ דברי הרמב"ם ניסח בעל הלבושים: "וכיון שמשאוי זה כבד אצל כל אחד מהם, אפשר לומר שכל א' סמך על חברו להקל מעליו משאו והרי פשע" (חו"מ סי' ד ש, סעיף ב, עיי"ש). ועיין בספר ידי אליהו (כבהע' 52), תיקון קסא, עט ע"ג. ובפרישה (סי' ד ש ס"ק ד) כתב: "ואף שנתחבר אחד עמו ומסייעו לשאת אותה, כיון שאין מדרכן להתחבר בענין כזה, כאילו נשאו א' דמי". ועדיין הדברים דחוקים. ועיי"ש, ומ"ש על דברי העיר שושן. ועיין במרכבת המשנה.

<sup>316</sup> אבל נראה שהרמב"ם לא גרס "בדיגלא" וכו', וע"פ סברתו אמר כן, ולכן כתב "מכאן אתה למד", וגם לא תיאר מהות הכלי, כפי שעשה באגרא. וכן כתב במגיד משנה שם: "זו סברת רבינו, ומבואר הוא לפי שיטתו". וכן בדרישה (סי' ד ש ס"ק ב) כתב שהרמב"ם השמיט דין דיגלא (ועי' סמ"ע שם ס"ק ז, ובביאור הגר"א שם ס"ק ז). ובמרכבת המשנה כתב תחילה שהרמב"ם הוציא דין זה מסברה, והיקשה ומה יפרש רבינו בהך דדיגלא, ובסוף רצה לתרץ: "דה"ק רבנו מכאן אתה למד דפי' דיגלא שבש"ס" וכו', ודין זה הוא צד אחד של המצב הנגדי שהעמיד הרמב"ם לעומת תקנת "אגרא", והצד האחר: דין משנתנו (ראה הע' 314).

<sup>317</sup> ועיין מגיד משנה ובלבושים הנ"ל. ועיין הגהת הרמ"א בש"ע חו"מ סי' ד ש סעיף ד. ובטור (שם) הביא כדברי הרמב"ם בשינוי לשון קצת: "אדם הנושא חבית גדולה" וכו', וחוצץ מזה לא הביא דבר ל"דיגלא". ואף שבכ"י לשם משמע

לר"י אבן ג'יאת,<sup>318</sup> שם באה שיטה זו, אם כי נראה מדבריו שטורח קצת להעמידה וז"ל: "סראג'. הכוונה שחפץ הנישא ע"י שני בני אדם ושברוהו, צריכים שניהם<sup>319</sup> לשלם מחציתו, משום שכל דבר ששיעור משאו יעלה על יכולת האחד, והוא פחות ממה שישאוהו שנים, אין צריכים לשלם את כולו כי הוא קרוב לאונס, מאחר שהאחד אינו יכול לשאתו, וייתכן שבגללו היתה תקלה והיה כאונס, שאינו יכול לעשות מאומה, והדבר קרה בלי כוונה ורצון אלא באונס ובשוגג, ואינו דומה אונס למעשה הזנחה,<sup>320</sup> שכן היו יכולים לשאתו שנים ביחד, ואפשר שיפול החפץ בהיסח הדעת,<sup>321</sup> ולפיכך אינם חייבים לשלם אלא מחצית".<sup>322</sup> הרי עצם שיטת הרמב"ם כתובה כבר בזה. ושם אף הראב"ד כתב ע"פ דברי ר"י אבן ג'יאת, אלא שהוא דייק פשטות הלשון, ואונס הוא מתוך הכובד לאחד, ופשיעה היא מתוך הקלות לשנים (ראה להלן).

המשותף לשיטת רש"י והרמב"ם והמפרשים כמותם: כובד המשא הוא הגורם לחיוב, שהרי משא כבר מדי, ופושע בכך. אולם נתפרשו הדברים בשיטה אחרת כבר בהלכות פסוקות הנ"ל: "... הנו דדרו באגרא ואיתקול, ותברוה לרקודא,<sup>323</sup> לישלמו פלגא, מאי טעמא, דרקודא נפיש מלמדרייה חד וזוטר מילמדרייה תרי, דאמי לאונס ולא דאמי לאונס, דאמי לאונס דמן דלא מחיל טובא לא מצי למידרייה, ולא דאמי לאונס דמאן דברי מצי דארי ליה, ואי מתקיל פושע הוא, והולכך משלים פלגא".<sup>324</sup> ותירגם בהלכות ראו הנ"ל: "... הלילו שנושאין שכר ונשברה חבית של יין לשלם מחצה, מה טעם, שחבית גדולה לישא אותה אחד וקטנה לשאותה שנים, דומה לאונס ואינו דומה לאונס, דומה לאונס שמי שאין בו כח הרבה אינו יכול ליטלה, ואינו דומה לאונס, שמי יש בו כח הרבה יכול ליטלה, ואם נתקל ונשבר פושע הוא, והלכך משלם מחצה". בהיותו גורס "באגרא" = "שכר", ולא גרס פיסקת

שקושר פיסקא זו לדיגלא שבגמרא, אין סגנון הטור מתאים. ובדרישה לשם ס"ק ב היקשה, "ומעתה יש לדרקק על רבינו למה השמיט דין דריגלא", והסיק, "לכן נראה שגם רבינו גרס בגמרא כגירסת רש"י בריגלא" וכו', והאריך, וכתב שהטור חולק על רש"י, והוסיף, "ופירושו נראה דחוק בעיני" (ולפי הספרים שלפניו כתב שגם הרי"ף הביא דין ריגלא, ומטעם זה הסתייע לפרש הטור ע"פ דין זה, ובסוגריים הישוה סברת הטור לרמב"ם, אבל לא אמר שנלמד ממנו, ואף דחה טעם זה שהוא מאותה סברה). ובדאי ע"פ הרמב"ם כתב הטור כן, ואח"כ הביא דין אגרא כפירוש, וחזק מזה לא הביא דין "דיגלא" שבנוסחאות. ועיין היטב בב"ח לשם, ומ"ש רבינו תחילה וכו', שטרח להעמיד הדברים כשיטת רש"י, ולא הזכיר דברי הרמב"ם. ועיין חילוקי גירסא 22 ובהערות שם. והשוה פרישה אות ג. ובאות ד כתב "ונראה דגם הרמב"ם מודה בדינים הקודמים", ור"ל שנושא יחיד במוט כפוף משלם חצי גס שהוא "כבר לאחד". ולפי דברינו אין הרמב"ם מודה בזה. וכן כתב בדרישה ס"ק ד, שחלוקים רש"י והטור על הרמב"ם בזה. ועיין סמ"ע בסימן הנ"ל, ס"ק ה, וערוך השלחן לשם, סעיף ה.

<sup>318</sup> בספר הנר לר"ז אגמאתי כאן, ותורגם לעברית אצל י' תא-שמע וש' שטובר, "מפירושו של הרב יצחק אבן ג'יאת למסכת בבא מציעא", קבץ-על-יד י (כ) (תשמ"ב), עמ' 71. וכבר תירגם לי אחי ר' מרדכי עקיבא בטובו מקודם לכן.

<sup>319</sup> ר"ל: בין שניהם, עיין להלן.

<sup>320</sup> ואינו דומה. בתרגומו של אחי: "ואינו דומה לאונס לכל דבר", ור"ל, אינו דומה לאונס גמור.

<sup>321</sup> ואפשר וכו'. בתרגום הנ"ל: "אם כן אפשר שתהיה כאן התרשלות", כלומר, אפשר שפשיעה היא.

<sup>322</sup> ולפיכך וכו'. בתרגום הנ"ל: "ולכן חייבים לשלם את המחצה".

<sup>323</sup> עיין "שיירי כתבייד", עמ' 32. ועיין פירוש הגאונים לטהרות, מהר"ר ר"ן אפשטיין, עמ' 14 והע' 7, 9. וראה

פרנקל, *Fremdwörter*, עמ' 156, ושיער שם על מוצא מפרסית (וראה אני כעת שכבר ציין שם לנדרים נא ע"א). את הצורה "דיקורי" (ראה בציונים דלעיל) רצה י' קרנגל לגזור מאכרית, *J. Krenkel, Das Hausgerät in der Mišnah*, CAD, III, pp. 157-159: *digāru*, "a bowl", "pot", ועיין: Frankfurt a.M. 1899, p. 52, n. 14. ושרש קד"ר! עיין קאופמן, עמ' 46-47.

<sup>324</sup> ובספר הלכות גדולות, ר"ב עמ' 193; ר"ז צו ע"ב; ר"י עמ' 417, ושינויים לשו' 29 שם.

דיגלא, אבל גרס תוספת לשון הטעם, פירש בעל ה"פ את הטעם של נפיש לחד וכו', לא על משוי של אגרא, אלא על ה"רקודא" = "חבית", ולא על שעת הרמה מתחייב, אלא על שעת שבירה. ואין כוונת המשא טעם לחיוב, אדרבה, הוא טעם להחשב לאונס למי שאין לו כח הרבה, וטעם החיוב הוא שאין כוונת למי שיש בו כח הרבה, ולכן אם נתקל, פושע הוא. ודומה פירושו איפוא לשיטת הראב"ד: "ואני אומר שאין הפשיעה אלא בשביל הקלות, שהנתקל במשא הקל פושע הוא" (השגה לפ"ג מהל' שכירות ה"ב).<sup>325</sup> ואף בפירושו לסוגיין כתב הראב"ד בשיטה זו: "שהוא נושא משא קל ונתקל, חייב".<sup>326</sup>

רבינו ברוך ספרדי כתב כשיטת רש"י ורמב"ם, שפשיעת שעת הרמה מחייבת כאן, ומתחייב השובר חבית על הכוונת. אלא שלעצם הלשון, יש בדבריו פירוש חדש לגמרי. וז"ל: "דדארו באגרא ואיתבר, פיר', כתף שמוליד שתי חביות על שכמו במוט, אחת מיכאן ואחת מיכאן, והוא באמצע, ונשברו, משלם חצי ההפסד. מאי טעמא, דנפיש כח הסבל לחבית אחת, וזוטר לתרי, ולא היה לו להכנס תחתיה. לישנא אחרינא קרוב לאונס דהא נתקל, וקרוב לפשיעה, דאמאי שקיל תרתא, דאמי לאונס"<sup>327</sup> ולא דאמי לאונס כי האי גונא. מקצת פיר' משוי שראוי לשני בני אדם ונכנס תחתיו לבדו. עד הנה (מדברין) מפירוש רבסו"ל.<sup>328</sup> הרי את הפירוש המקובל, ש"נפיש" מוסב על המשוי, ו"תרי" מוסב על שני בני אדם, כתב רק בשם "מקצת פיר'", ולפירושו שלו, שהוא כשיטת רש"י בזה שהכוונת גורם (וברישא כסגנון רש"י במקצת), מוסב "תרי" על שתי החביות, ו"נפיש" על כח הסבל.<sup>330</sup> את ההמשך הביא בשם "לישנא אחרינא", ור"ל, שאילו לפירוש ראשון, לגמרי פושע הכתף.

וצריך לשאול, על פי השיטות השונות הנ"ל, מה יחס תקנה דרב חייא בר יוסף לדין המשנה, שאף הוא תקנת חכמים, לפי ר' יוחנן. בשאלה זו פתח הראב"ד בפירושו לכאן,<sup>331</sup> ועסק בה ארוכות, והתלבט בה קשות: "נ"ל דלא כר"מ

<sup>325</sup> וכן במדרש הגדול כתב כשיטה זו (אע"פ שכותב כשיטת הרמב"ם עפ"ר): "ואי אעבורה תרין, תקינו רבנן דנשבעין ומשלמין חצי דמיה, דחבית לגבי תרין קליל הוא, וכמין פשיעו תא היא" (לשמות, עמ' תקטו). ושם ראה כאן לפרש שיטת הרמב"ם מתוך השגת הראב"ד. והרמב"ן, שסבר כשיטה הראשונה, כתב להוציא משיטה שניה זו: "ואין יכול לפרש דמי לאונס מפני שנשא יותר על משאו, ודרך מקצת בני אדם לישא כן, ומפני שהוא משאוי כבד יותר מדאי נתקל, ודמי לפשיעה משום שאף זה ה"ל לעיוני ונתקל פושע הוא" (בחדושי), ר"ל, ובמשא קל כל שכן שפושע הוא כשנתקל. וכזה במלחמות ב"ק הנ"ל: "ומי שפירש דמי לאונס מפני שנושא יותר על משאו ואינו יכול לעמוד בו טועה" וכו'. ועי' בנתיבות משפט סי' דש"ס"א, שכתב מעצמו כשיטת הראב"ד. ועיין הע' 313.

<sup>326</sup> ופירש כאן ב"מוט הנישא בשנים", והדין שבגמרא עולה על "זוטר לתרי", ועל זה מוסב לגמרי ההסבר "דמי לאונס ודמי לפשיעה (ולא דמי לאונס)". השוה לשונו: "תרי דדרו אגרא" (להלן, עמ' 420), והוא הדין בזה להרמב"ם, המפרש "בשנים", ובמרכבת המשנה לשם כתב שהוא פשט הסוגיא של זוטר לשנים. לשיטת הראב"ד, משא שנפיש לאחר וכו' ונשא אחד, פטור לגמרי, בגלל הכוונת (וכן כתב במגיד משנה להל' שכירות שם, סד"ה מכאן). ועיין להלן, סד"ה בשאלה זו.

<sup>327</sup> ראה הע' 329.

<sup>328</sup> כנראה יש שריד של קו מחיקה.

<sup>329</sup> ספר הנר, 128 ע"ב; שיטת הקדמונים על שלש בבות, עמ' רל. ושם במקום "דאמי לאונס" (לעיל הע' 327) הדפיסו: "דמי (לאונס) ולפשיעה". אבל אין להגיה כן, ורבינו צירף שני הסגנונות של דיבור זה (והשוה דינונו לחילוף גירסא 22).

<sup>330</sup> בחלקו כמינוח ה"פ, אבל שלא כשיטתו.

<sup>331</sup> בשטמ"ק ובמיוחס לריטב"א.

ור' אלעזר היא<sup>332</sup> ... אלא מחוורתא דלא כר"מ ור' אלעזר, ודלא כר' יהודה נמי ... אלא שאני תמה הני רבנן מאן נינהו, ותקנתא דסכרא כמאן אתקין ... ולא ידענא כמאן. ואולי נאמר דכר' יהודה ס"ל בנתקל לאו פושע הוא וכר"מ דאפילו בש"ש עבדינן תקנתא<sup>333</sup> וכו'. והוכיח שתקנה זו שלא כר"מ, שהרי לר"מ אפילו פשיעה ממש היא, נשבע ונפטר. ואינה ר' יהודה, שלר' יהודה נושא שכר משלם הכל, ותקנה זו מחייבתו מחצית, בין לשומר חנם<sup>334</sup> ובין לנושא שכר. ומדברים אלה אתה רואה שאין הראב"ד מפרש שהוסיף רב חייא על תקנת התנאים שבמשנה, אלא כדין אותה תקנה עצמה היא. שאילו כן, אתה יכול לפרש או אליבא דר"מ היא וצריך להיות פטור, וכאן תיקנו לשלם חצי, או אליבא דר' יהודה היא, ונושא שכר צריך להיות חייב, וכאן תיקנו שיפטר מחצי. ונראה שניסוח לשון הפירוש גרם לו — "דמי לאונס ודמי לפשיעה" — שהמיקום בין הגדרים שבהם עשו התנאים תקנתם, הוא הסיבה לשלם מחצה, ואינה תקנה חדשה. ופירש לשיטת "רבנן", שתקלת אגרא ממוצעת בין פשיעה לבין אונס של גנבה ואבדה,<sup>335</sup> וחולקים ביניהם, ומשלם חצי, עיין לשונו. והוסיף לתמוה, לפי שיטה זו שמפרש שאגרא/אגרא מכוון לאופן שבו נושא החבית:<sup>336</sup> "אלא דתמיהא לי טובא בגוף המעשה, אטו נתקל דפליגי ביה ר"מ ורבי יהודה מי מפלגינן ביה בין נושא משא על כתפו לשאינו נושא, ובין נושא משא גדול לנושא משא מועט". ועיין שם מה שתירץ.<sup>337</sup>

הריטב"א (ד"ה אתקין) פירש אליבא דר"א, כשיטתו שייחס לו כרעת "רבנן" שכתב הרי"ף.<sup>338</sup> וכתב שלפי ר"א ראוי היה לפוטרו, "דכיון דספיקא הוא אם פשע א"א לחייבו על הספק, כי המע"ה, והילכך איצטריכא תקנתא דלישלם פלגא", לומר שלהחמיר עליו בא רב חייא. וזה ההפך שנעשה בין שיטת הריטב"א לשיטת הראב"ד (והרמב"ן?): שהראב"ד פירש שהחייב הנידון ממוצע בין גנבה ואבדה לבין פשיעה, ולכן מתקנת התנאים עצמם ראוי שיתחייב מחצה, ואילו הריטב"א פירש שמסופקים אנו אם חיוב זה כפשיעה או כאונס של גנבה ואבדה, ולכן ללא תקנה מיוחדת אי אפשר לחייבו מספק.<sup>339</sup> גם הרא"ש כתב<sup>340</sup> שכך היתה התקנה כאן שאמרו חכמים יחלוקו מספק. והיא כשיטת התוספות.<sup>341</sup>

<sup>332</sup> ר"ל כאותה דעה שהיא דעת ר"מ ור"א. לשיטת הראב"ד, נראה שלאחר שתירצנו "תקנת חכמים היא", אין עוד מחלוקת ותמיהה לר"א על ר"מ. ועיין לעיל, עמ' 396, לדעת הרמב"ן, מה עוד איכא בינייהו. ועיין לעיל עמ' 377 הע' 37.

<sup>333</sup> כרבנן של הרי"ף.

<sup>334</sup> כ"ה במיחוס לראב"ד. בשטמ"ק: לנושא חנם! (שנושא את המשא בחנם).

<sup>335</sup> עיין מה שהעתי לחילוף גירסא 22.

<sup>336</sup> ועיין לעיל עמ' 408, סד"ה פירוש שני זה.

<sup>337</sup> וכן במיחוס לריטב"א, ד"ה והא דאתקין, היקשה בענין תקנה זו, עיין שם. ועיין חידושי הרמב"ן, ד"ה והביא (ובשטמ"ק מחידושי הרשב"א. והשוה במלחמות ב"ק הנ"ל). ומ"ש הרמב"ן "פטרינן ליה הכא", ר"ל שהועילה התקנה לפטרו ממחצית הדמים. והשוה בנ"י ד"ה גרסי' בגמ', משם "כן נראה מהרשב"א". וכתב: "וזה נמי ישבע שלא פשע ויפטר", ובב"ח הוסיף לנכון: "מאידך פלגא". והביא לשון הרשב"א במגיד משנה, פ"ג מהל' שכירות ה"ב. ועי' שיטת הרמב"ם לעיל עמ' 409, והע' 314, ולעיל עמ' 407.

<sup>338</sup> ראה לעיל, הע' 18.

<sup>339</sup> ועיין חילוף גירסא 22 ומה שהעתי שם.

<sup>340</sup> ב"ב פ"ד סי' ג.

<sup>341</sup> ב"ב שם סב ע"ב ד"ה איתמר, אלא שהתוספות לא אמרו שמן התקנה היה הדבר, אלא שבכגון זה נראה לחכמים לעשות שווא. חולקים מספיקא, שבכל אלו היה נראה לחכמים שיתלוקו. ותוס' בכורות מח ע"א ד"ה דאמר, ושם: "שיש דברים דהיכא דהדין מסופק לחכמים כי הכא עשו אותו כודאי פלגא הכי ופלגא הכי, כדאשכחן נמי בפרק השוכר את האומנים גבי הני דדרו באגרא לישלם פלגא קרוב לפשיעה וקרוב לאונס, דמה נפשך או ליה

בעל העיטור כתב: <sup>342</sup> "וסייעתא דעובדא דשקולאי ... מסתמא <sup>343</sup> דבתר תקנתא דרב יוסף <sup>344</sup> הוה עובדא, דליכא שבו עה אלא תשלומין". משמע לדבריו שתקנתא זו מוסבת על אותם מצבים שבמשנתנו, אלא ש ב מ ק ו ם השבועה שבהלכות התנאים, <sup>345</sup> התקינו לשלם מחצה. הרשב"א, במה שהוסיף על לשון הרמב"ן, פירש ש"דמי לאונס" אינו מוסב על דין תורה <sup>346</sup> אלא על דין תקנתם של תנאים, שפטרו באונס של גנבה ואברה, והוא אונס תקלה, וכאן אי אפשר לפטרו משום כך, שפושע הוא בשעת הרמה. ותקנו שוב בתקנה זו לפוטרו מחצי, ובשבועה. <sup>347</sup>

## עובדא דשקולאי

במקבילה שבירושלמי לעובדא זו, <sup>348</sup> אף היא בחתימת פרקנו ממש, נאמר: <sup>349</sup> "ר' נחמיה הוה קדר, מסר קדרו לחד בר נש, תברן, וארים גולתיה, אתא גבי ר' יוסה בן חנינה, אמ' ליה איזיל אמור ל"ה למען תלך בדרך טובים, אזל אמ' ליה ויהב ליה גולתיה, אמ' ליה ויהב לך אגרך, אמ' ליה לא, אמ' ליה איזיל אמור ליה ואורחות צדיקים, אזל אמ' ליה ויהב ליה אגריה". <sup>350</sup> ר"ח אלבק הניח שבבבלי נמצאת הגירסא המקורית של סיפור זה, שעבר אח"כ מבבל לא"י. <sup>351</sup>

פשיעה או כוליה אונס, ואי מספקא לן ה"ל למימר המע"ה. והשוה תשב"ץ, ח"ב סי' רעב (לט ע"ד), ואף שם כברא"ש: "והתם תקנה היתה". ועיין אומה"ת, עמ' תתמט, ד"ה אתקין, משם מנחת הבוקר. <sup>342</sup> אות פ, פקדון, עב ע"ד, ובספר מאה שערים. והוא מוסב על לשון הרי"ף, במה שרצה הרי"ף להכריע כסברה השניה בפירוש דינו של איסי.

<sup>343</sup> מסתמא. במאה שערים: דעתי נוטה.

<sup>344</sup> רב יוסף. בשער חרש, אות רכא, הגיה: דרב חייא בר יוסף. כ"ה "דרב יוסף" אף בכ"י ביהמ"ד, כ"ו, ובמאה שערים.

<sup>345</sup> עיין לעיל הע' 314.

<sup>346</sup> עיין לעיל עמ' 411, ד"ה בשאלה זו.

<sup>347</sup> מגיד משנה לפ"ג מהל' שכירות ה"ב, ד"ה מכאן, ונ"י, ד"ה דנפיש לחד, ואילך, עיי"ש לשונו.

<sup>348</sup> רמב"ן סוף פרקין: "ועוד ראיתי שהוזכר בירוש' מעשה כזה".

<sup>349</sup> והביא בספר המתיבות (עמ' 71) "גירס' ירוש'", ב מ ק ו ם לשון הבבלי. ועיין ר"ל גינצבורג, פירושים וחדושים בירושלמי, א, מבוא, עמ' צג.

<sup>350</sup> כן הוא בהוצאת רוזנטל – ליברמן, ועי' בפירוש הגר"ש ליברמן שם, עמ' 165. בד"ו: "תני רבי נחמיה קדר מסר" וכו'. ברם בנוסח המהדורה הנ"ל ר' נחמיה הוא הקדר, וכפי שכתב ע"פ ירושלמי זה בכפתור ופרח (פרק מד, עמ' תרטו, צוין שם): "בהם ז"ל קדרים". ובענין "תני" שבנדפס, ראה מ"ש הגר"ש ליברמן בתלמודה של קיסרין, עמ' 108; נתיבות ירושלים שציינן שם; שערי תורת א"י, עמ' 492; ור"ח אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 12-13. על מקבילות של מעשי החכמים בין הבבלי לבין מקורות א"י, ראה המאמר שצוין לעיל, עמ' 148 הע' 28.

<sup>351</sup> סיני נ (תשכ"ב), עמ' קד, הע' 20 = תורה שבעל פה ד (תשכ"ב), עמ' כד, הע' 20. והפריז יותר בשיטה זו מ' זילברג (כך דרכו של תלמוד, עמ' 128), ונימק: "כי נוסח הבבלי הוא בהרבה יותר מדויק ומוסמך מנוסחו של הירושלמי" (והשוה דורות הראשונים חלק ראשון, כרך חמישי, ד"צ כרך ד, עמ' 784; צ"ב אויערבך, הצופה על דרכי המשנה, פרנקפורט ד"מ תרכ"א, עמ' 31; וברור שהעבירו עמדה זו מהערות הראשונים בענין סמכות הלכתית, ובקשו ליישם יחס זה גם לדיוק במסירת השמועות והעובדות, ולא היא. ועיין יבמות קד ע"א, תוס' ד"ה מר סבר: "והרבה דברים יש בירושלמי שצריך להפכם", וכיו"ב). ומטעם זה הוציא זילברג את סוגיית הירושלמי מן הדיון לגמרי. ועיין הגהות דינער, עמ' 89, ששקל שתי האפשרויות, וסיים בהערפת הבבלי, ובצ"ע.

ברם בדרך כלל בכיוצא בזה, המקבילה שבירושלמי ראשונים,<sup>352</sup> ואין צורך להפוך כלל זה כאן. ואדרבה, הסגנון בירושלמי נראה פשוט וטבעי, ובבבלי כאן הוא מסוגנן ומהוקצע.<sup>353</sup> ועוד, בבבלי רגילים "שקולאי" ו"חביתא", ואף "שקולאי תברו חביתא דחמרא" (ב"מ צט ע"ב), ראה חולין קה ע"ב וב"מ קא ע"ב. לקיחת הבגד על חוב (על דרך "אם חבל תחבל שלמת רעך", שמות כב, כה), הוזכרה כמה פעמים במקרא. והנה, אף הגיענו כתב טענה על-גבי חרס, מזמן ירמיהו הנביא, בו פונה פועל אל השר בעתירה להחזיר לו בגדו, שנלקח ממנו, כנראה בהאשמת אי-מילוי חובות עבודתו! וכך כתוב בו: "ישמע אדני השר את דבר עבדה (= עבדו) ... ויבא חשביהו (יש קוראים: הושעיהו) בן שבי ויקח את בגד עבדך ... נקתי (= ניקיתי) מאן[שם, השיבני] בגדי ...".<sup>354</sup>

ר"א היימאן, בספרו תולדות תנאים ואמוראים, ערך רבה בר חנא (עמ' 1075), ייחס את העובדא דידן לרבה בר חנא.<sup>355</sup> ואם כי מתוך דבריו במבט ראשון נראה שמביא הוא אסמכתא לכך ממקורות הגורסים רבה בר חנה, אין הדבר כן, ועיקר הכרעתו מסברה.<sup>356</sup> מחילוף-גירסא 24 מסתמנות שתי מסורות עיקריות בנוסחי התלמוד: רבה בר רב הונא, ורבה בר בר חנה. ואמנם בחלק מנוסחי ה"ג (ובכללם קטע גניזה, ראה חילוף-גירסא 24) אף: רבה בר חנה!

גם חלוקות הגירסאות לגבי שם החכם שלפניו באה עובדא זו למשפט: רב או רבא. ואף אין החילוף הראשון שבין הנוסחים שהזכרנו קשור לחילוף שני זה קשר שיטתי כל שהוא. ולגבי החילוף

<sup>352</sup> עיין במאמר הנ"ל (בהע' 350). אין כאן המקום לשקול גישותיהם של כל המחברים לגבי ענין זה. מ"מ אציין לדבריו היפים של ר"ח הירשענזאהן (המסדרונה ב [תרמ"ח], עמ' צדצט), בהם מביא המחבר לשון הוזהב של בעל פרי תאר (= ספר פירות גינזור): "והגם דק"ל כל היכא דמיפרשא מילתא בתלמודא דידן ובירושלמי לא פסקינן אלא בתלמודא דילן, ה"מ לענין משא ומתן דש"ס, אבל בכה"ג תלינן למימר דברייתא נשתבשא בתלמודא דילן ונוסחא הנכונה היה מה דמייתי בירושלמי" (העתקתי מן הספר).

<sup>353</sup> וכן כתב א"א אורבך, חז"ל, עמ' 282, הע' 48, אלא שהוא סבור שמעין תרי עובדי נינהו: "וקרוב לוודאי שהסיפור ביר' כבר שימש דוגמה לאותו אמורא, שלפניו הובא המעשה של הנהו שקולאי".

<sup>354</sup> J. Naveh, "A Hebrew Letter from the Seventh Century B. C.", *Israel Exploration Journal* 10 (1960) pp. 129-139; C. L. Gibson, *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions*, I, Oxford 1971, pp. 26-30 רביב, כתובות מתקופת המלוכה בישראל, ירושלים תשל"ה, עמ' 48-55. וראיתי אח"כ שכבר הסמיק ש' ברמן כתובת זו לעובדא דידן, ראה, S. J. Berman, *JJS* 28 (1977), p. 192, n. 127, ועי' ביצה לח ע"ב: "גולתיכו שקלי", וראה מידות פ"א מ"ב.

<sup>355</sup> ועיין להלן, והע' 378.

<sup>356</sup> שם כתב: "כן הוא בעי' ודק"ס". ברם אין גירסא זו בעי', לא בדפוס שאלוניקי ולא בר"ח. וכן אין גירסא זו בדק"ס כלל, וכמוכן אין כוונת הרשום שם, עמ' 234 אות ז, לומר שתיבת "בר" באה רק פעם בכי"מ, אלא כפי שהוא כתוב באמת בכי"מ: בר בר (ורק העתיק בדק"ס מן נוסח הדפוס קצת מן הלשון כדי להראות מקומו).

גם אלבק (סיני שם, עמ' קב = תורה שבעליפה שם, עמ' כג; מבוא לתלמודים, עמ' 305, עיי"ש) הביא את העובדא בשם רבה בר חנה, וציין רק: "עי"ש בדקדוקי סופרים". וע"פ זה אמר על רב (ראה להלן): "אמר לרבה בר חנה, חברו וכן דודו" (עמ' קד = עמ' כד). וגירסא זו לא הוזכרה בדק"ס, ובעל דק"ס עצמו הכריע שם אחרת, ראה להלן. וקרוב שאלבק הסתמך על היימאן בזה, וכך עשו מחברים שונים, שהביאו מעשה זה וכיו"ב בשם רבה בר חנה, ללא כל ציון. לאמיתו של דבר, לא הפנה היימאן לאותן גירסאות, אלא לומר שהשם האחרון חנה הוא ולא חנן (כפי שהוא בר"ח). עצם קביעתו של היימאן כרבה בר חנה, ולא רבה בר בר חנה, אינה יוצאת מגירסא אלא מסברה. בהסתמך על מה שכתב בראש הערך, "באה ערבוביא עם ... רבה בר בר חנא ... בבבלי קראו כמה פעמים את הראשון בשם השני, אבל נקל להבין אם הוא הראשון או השני", הביא היימאן כמה מעשים בשם רב"ח, מבלי לציין שבמקורות שלפניו כתוב רבב"ח. וכן בערך רבב"ח לא התייחס לאותם מעשים כלל, שכבר ראה אותם זקופים על שם רב"ח (ראה להלן). ובמבוא לתלמודים, הביא אלבק מהם בשם רבה בר חנה (עמ' 177), והעיר באופן כללי שבדפוס הבבלי נשתבש פעמים שמו לרבה בר בר חנה.



השני, נראה להכריע כגירסת "רב", שמבחינת סדר הזמנים קשה לומר שאף אחד מהאמוראים הנ"ל הביא דינו לפני רבא, ואולי נכנסה גירסת "רבא" בהשפעת שתי עובדות של ההוא גברא דלעיל (והשוה סוגיא יב, עמ' 283).<sup>357</sup> וכן לדעת בעל דק"ס, משמע שגירסת "רב" נוחה יותר, ואת הגירסא "רבא" רצה ליישב כך: "ובכ"י ה' ור' א' [ורבא], ולפ"ו נר' דגרסינן רבה בר רב חנן, אבל רבה בר בר חנה אף דהוה בימי אבוי כדאמר בפסחים נ"א א' לא אזיל לדינא קמיה דרבא". ברם, מחילוף גירסא 24 ברור שגירסת הדפוס רבה בר בר (י) חנן, נהוהותה מתוך ד"ש "רבה בר בר חנן", שבר"ו פתרו חנן, וראוי לפתור חנן א, כפי שהגיהו והדפיסו לנכון בדפוס ויניציא ש"ח (ובדפוס שאלוניקי שכ"א).<sup>358</sup> ואין ניתן איפוא להעזר מן הגירסא "חנן" בזיהוי האמוראים שבכאן.

מי מן האמוראים שבחילוף הנידון (רבה בר חנה, רבה בר בר חנה, רבה בר רב הונא) יבוא לפני רב לדין, לפי סדר הזמנים והמגעים שבין החכמים הידועים לנו ממקומות אחרים? שאלה זו עשויה להכניסנו לסבך של גירסאות והכרעות בסוגיות התלמוד במקומות רבים, שהרי חלו כמה חילופים בין השמות הללו הדומים בכתיבם (ואף הונא – חנה קרובים יותר, לפי הכתיב הקדום "האנא" במקום "חנה"), ובדרך כלל נטו הסופרים לכתוב "רבה בר בר חנה", השגור יותר. ובודאי בכגון זה הרבו המגיהים להכריע ע"פ הסברה ועל פי כללי התלמוד, וכפי שעשו רבותינו הראשונים. בקידושין נט ע"א לפנינו: "רבה בר בר חנה יהיב ליה זוזי לרב, אמר זבנה ניהלי להאי ארעא" וכו' (וכן בהמשך). וכתב הרשב"א בחידושי לשם: "רבה בר חנה יהיב זוזי לרב גרסינן, דרבה בר חנה גדול מרב ואחי אמו היה, כדאיתא בריש פ"ק דסנהדרין (ה ע"א). ולא גרסינן רבה בר בר חנה, דלא הוה משרר ליה לרב דקשיש מיניה טובא ורביה דרביה הוה, דר' יוחנן הוה קרי ליה לרב רבינו, כדאיתא בריש אלו טריפות,<sup>359</sup> ורבה בר בר חנה תלמידיה דר' יוחנן הוה".<sup>360</sup> וכ"ה באמת "רבה בר חנא" בקידושין שם, בדפוס הספרדי שבספריה הבריטית. וכן, לפי גירסא זו בשמו של חכם זה, העתיק הרשב"א מסוגיית קידושין בחידושי לב"ק קב ע"ב, ד"ה אחיכו.<sup>361</sup> ואילו במובאה מספר המתיבות שבספר העיטור, מי שנותן את המעות לרב הוא: רב הונא.<sup>362</sup>

בספר תולדות תנאים ואמוראים, ערך רבה בר בר חנה, תיאר ר"א היימאן ביקוריו של אמורא זה בבבל החל מזמן הנהגתם של רב הונא ורב יהודה,<sup>363</sup> ולא הזכיר קשרים עם רב כלל.<sup>364</sup> אמנם בנוסחי התלמוד שלפנינו הוזכרו החכמים הללו ביחד כמה פעמים.<sup>365</sup> למשל, מנחות לט ע"א: רב ורבה בר בר

<sup>357</sup> מצאנו את הטענה "דינא הכי" מושמעת בין הבאים לפני רב (ב"ק יא ע"א = ב"מ צו ע"א), לפני רב חסדא (כתובות כז ע"ב = ב"מ לט ע"א), ולפני רב נחמן (ב"ב כט ע"ב, ל ע"א = ב"ב קנט ע"ב, מהם בסגנון "הכי דינא"), ולא בפני רבא.

<sup>358</sup> בחכמת שלמה למהרש"ל הועתק: "... רבה בר בר חנן", כפי שהוא בר"ו ור"ו רצ"א ממש, ללא שום הגהה.

<sup>359</sup> צ"ל בפרק גיד הנשה, חולין צה ע"ב (וכהערת המהדיר).

<sup>360</sup> מהדר' ליכטנשטיין, עמ' שמג'שמד. ובנדפס שובש, והודפס רבה בר בר חנה בדיבור כולו, ואפילו בדברים המפורשים האלה! (ועי' במהדורה הנ"ל, הע' 29). וכדברי הרשב"א בתוס' הרא"ש לשם (כפי שציין בהע' הנ"ל): "רבה בר חנה יהיב ליה זוזי לרב. היינו רבה בר חנה דבריש סנהדרין ... אבל רבה בר בר חנה שהיה תלמידו של ר' יוחנן" וכו', עיין שם. כ"ה במהדר' וילמן; ואילו במהדר' שפירא, רבה בר בר חנה בדיבור כולו! והשוה ללשון הרא"ש מה שהביא החיד"א בס' פתח עינים לקידושין שם, ד"ה רבה בר חנה, וראה ר"ש אברמסון לתשובת הגאון במס' ע"ז במהדורתו, עמ' 240-241. וציין שם שכ"ה "ראבה בר הנה" במקום וממכר לרב האי גאון, במקור הערבי, כ"י.

<sup>361</sup> שלש פעמים. באוה"ג לקידושין, עמ' 142 (= ספר המתיבות, עמ' 39) בשניה ובשלישית בטעות: רבה בר בר חנה. ועיין עתה חידושי הרשב"א לב"ק, מהדר' ליכטנשטיין, ירושלים תשמ"ז, עמ' תקח והע' 378.

<sup>362</sup> אוה"ג, עמ' 142 (= ספר המתיבות, עמ' 38). וכ"ה בכ"י ובכ"י ביהמ"ד של ספר העיטור.

<sup>363</sup> ע"פ פסחים נא ע"א (ועיין דק"ס לשם) ושבת קמח ע"א.

<sup>364</sup> ראה לעיל, הע' 356.

<sup>365</sup> אוצר השמות, ד, עמ' 1460.

חנה הווי יתבי, הוה קא חליף ואזיל ההוא גברא דמיכסי גלימא דכולה תכלתא וכו' אמר רב וכו' רבה בר בר חנה אמר וכו', ברם בכ"ו 120 (בפעם הראשונה בלבד): רבה בר חנה.<sup>366</sup>

בכ"ב נב ע"א: "דביתהו דרבה בר בר חנה כי קא שכבה אמרה הני כיפי דמרתא ובני בריתא, <sup>367</sup> אתא לקמיה דרב, א"ל וכו'. ובמקבילה בירושלמי (ב"פ פ"ט ה"ז, ז ע"א): "כהדא איתת דרבי בא בר חנה <sup>368</sup> מי דמכא" וכו'. וכבר הגיה רא"ש רונטל רבה בר חנה בבבלי ע"פ הענין והירושלמי. <sup>369</sup> ואף שאנו רואים כעת שבכ"י אסקוריאלי בירושלמי שם: "דר' בא בר בר חנה", <sup>370</sup> גם בירושלמי יש שיבושים בין השמות הללו, <sup>371</sup> ועדיין בבבלי "כנראה שצ"ל: רבה בר חנה" ע"פ הירושלמי, כלשון הגר"ש ליברמן. <sup>372</sup> ואכן בהלכות גדולות לשם, כ"י פריז: "דרבא בר האנא". <sup>373</sup>

וכן פעמים אחדות בנוסח הדפוס: תני (סבר) רבה בר בר חנה קמיה דרב. <sup>374</sup> במועד קטן טז רע"ב: "יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק, לרב ולרבה בר בר חנה". <sup>375</sup> ולפי רוב הדעות בגירסת סנהדרין ה ע"א שהוא רבה בר חנה, <sup>376</sup> גם כאן כן צריך להיות. ואמנם הנה מצאנו בכ"י קולומביה (תימני): ולרבא בר חנא, וכן בכ"ו 134: ולרבה בר חנה. <sup>377</sup>

ברור מכל זה, שהרבה ממה שהובא בנוסחי הבבלי בשם רבה בר בר חנה, אפשר ליחסו לרבה בר חנה, קרובו ומקורבו של רב. <sup>378</sup> וכך יש לומר לגבי מסורת רבה בר בר חנה שבחילוף-גירסא 24, וכנוסחי

<sup>366</sup> ולא הזכירו בדק"ס.  
<sup>368</sup> רא"פ בפירושו לירושלמי, ויפה עינים לב"ב שם, הביאו את הירושלמי בפשטות בלשון רבה בכ"ב חנה, כפי שהוא לפנינו בבבלי.

<sup>369</sup> "רב בן אחי ר' חייא גם בן-אחותו?", ספר חנוך ילון, 'ירושלים תשכ"ג' (עמ' 281-337), עמ' 313, ועמ' 315 והע' 69. ועיי"ש שפירש הלשון בב"ב בפרוטרוט. ועיין כעת פירוש קרמון לב"ב, מהדר' הרשלר – הרשלר, ושם: "... שכך היה שם בתה", והוסיף: "על שם מדינת יבנה".

<sup>370</sup> מהדר' רונטל – ליברמן, עמ' 37. בכתב-יד צורות שתי התיבות "בר" שונות קצת.  
<sup>371</sup> עיין ר"ז פרנקל, מבוא הירושלמי, נז רע"ב; רי"ן אפשטיין, תרביץ ו (תרצ"ה), עמ' 43 (= מחקרים בספרות התלמוד ובמשנות שמיות, ב, עמ' 312); ר"ח אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 177 והע' 78; הגר"ש ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 160, לשו' 114.

<sup>372</sup> תוספתא כפשוטה ב"ק, פ"א ה' 5. ובתשב"ץ ח"ג, סי' קכה, מובא הירושלמי בנוסח: "דרב הונא בר חנא" (צוין בירושלמי נזיקין, עמ' 125).

<sup>373</sup> 3 ע"א בכ"י: בר"י עמ' 465, לשו' 57. בר"י: דרבה בר רב הונא; בכ"י על פיו הורפס ד"ב היה השם האחרון חסר, והושאר רווח (ובר"ב: "דרבה בר בר חנה"), עמ' 416 והע' סח).

<sup>374</sup> באוצר השמות שם. ר"ח אלבק ציין "רבה בר בר חנה, בבבלי נזכרות שלש כרייתות ששנה לפני רב", ללא הערה נוספת בענין זיהוי האמורא (מחקרים בכרייתא ובתוספתא, עמ' 80). במבוא לתלמודים, לא הביא שמועות אלה, לא בערך רבה בר חנה (עמ' 177), ולא בערך רבה בר בר חנה (עמ' 305-306). היימאן (עמ' 1057) הביא ע"ש רב"ח. וצריכות אלה בדריקה לעצמן לענין גירסא. לעת עתה מצאתי במכות ג ע"ב, בכ"י התימני שבמכון יד הרב-הרצוג: רבה בר רב הונא. לגבי שבת נ ע"א וירושלמי שם פ"ד ה"ב, ז ע"א, עי' יפה עינים, ורי"ן אפשטיין, תרביץ ו, עמ' 43.

<sup>375</sup> כ"מ, לונדון 400, אוקספורד 366, ד"ו, עין יעקב, אגדות התלמוד, רש"י הנרפס, רש"י מהדר' קופפר, ר"ש בן היתום.

<sup>376</sup> תוס' שם ד"ה רבה בר חנה. וראה רונטל בספר ילון שם, עמ' 298-300, הע' 48.  
<sup>377</sup> וכן בספר היוחסין, עמ' 85: רבא בר חנה. ועי' בתלמוד עם ניקוד תימני מאת ר"י עמר, וברש"י מהדר' קופפר, עמ' 53 הע' 12. ובכ"ו 108: כאן: ולרבה בר הונא!

<sup>378</sup> וכפי שעשה היימאן בערך רבה בר חנה בפשטות (כנ"ל). ובאוצר השמות שם ציין ע"י כל השמועות הללו: אולי צ"ל רבה בר חנה. וכבר בספר היוחסין לר"א זכות (עמ' 185) הביא רוב השמועות ע"ש "רבה בר רב חנה", וזו של שקולאי עמן, ועל זו של קידושין כתב: "אבל אין זה רבה בר בר חנה", עיי"ש (ובערך רבה בר בר חנה, ועוד לא הופרדו שם לגמרי). וראה W. Bacher, *Die Agada der babylonischen Amoräer*, p. 7, n. 30; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 177. ועיין בפרוטרוט רא"ש רונטל בספר ילון שם, עמ' 299-300 בהערה.

הלכות גדולות ודעיים שגורסים שם "בר" פעם אחת בלבד. ואף מצינו גורסים שרבה בר חנא אתא לקמיה דרב! בסנהדרין ה' ע"א הנ"ל, במקום הנדפס "ת"ש דרבה בר חנא דן דינא וטעה אתא לקמיה דרב"י ח"י א", איתא בכ"י התימני של יד הרב הרצוג: "ת"ש דרבא בר חנא דן דינא וטעה, אתא לקמיה דרב"י".<sup>379</sup> וכעת לפי הגירסא בסוגיין, רבה בר חנא ורב, אפשר לומר שאף כוונת עובדא דסוף פירקין בבבלי היא שהדברים אירעו בארץ ישראל, כההיא דירושלמי, והועברה שמועתם לבבל.

אשר למסורת שברבה בריה דרב הונא עסיקין, הרי כבר ראינו לעיל שמתחלף שמו של אמורא זה עם רבה בר (בר) חנה, וידועים חילופים אלה מכמה מקומות, ואף בירושלמי, אם כי לרוב (אבל כנראה לא תמיד) הכיוון הוא רבה בריה דרב הונא ← רבה בר (בר) חנא.<sup>380</sup> רבה בריה דרב הונא היה בערך בזמנו של רבה בר בר חנה, ונראה שהיה צעיר ממנו, ומכאן שגם עליו קשה לומר, מבחינה כרונולוגית, שהיו לו מגעים עם רב.<sup>381</sup> אולם נקודה זו צריכה תוספת הבהרה, לפי בירור הגירסאות. שהרי ממגילה כו ע"ב משמע שהיה רב בחיים בזמן חתונתו של רבה בריה דרב הונא.<sup>382</sup> בב"ב קלו ע"ב איתא: "וכן רמי רבה בר רב הונא קמיה דרב", אבל בכ"י ובכ"י פריז: רבה בר בר חנה.<sup>383</sup> ואמנם בחידושי רשב"א: רבא בר חנא!<sup>384</sup>

ולפי הגירסא בסוגייתנו "רבה בר אבוה", בקטע מעין פירוש ר"ת,<sup>385</sup> נוח לומר שאמורא זה בא לפני רב, שהיה רבו, אלא שאין גירסא זו מופיעה אלא באותו מקור בלבד.<sup>386</sup>

המחברים האחרונים הרבו לדון בעובדא דידן, בכדי לברר אם הפכה מידת חסידות בפסקו של רב להיות דין ממש, ואם רב כפה פסקו בזה, או לא.<sup>387</sup> וכבר העמיד ר"א אורבך על סיבת הדיון הראשון אצל

<sup>379</sup> וע"ש בהמשכו. בכ"י T-S F1(2).12: "תא שמע דרבא בר רב הונא דן דינא וטעה אתא לקמיה דרב"י! וכן בהמשכו "רבא בריה דרב הונא". ועיין רוזנטל בספר ילון הנ"ל, עמ' 303, הע' 52.

<sup>380</sup> אפשטיין בתרביץ שם, עמ' 43-44; והשוה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 177 הע' 78 ועמ' 306. וראה רוזנטל בס' ילון שם, עמ' 299-300 בהערה. ויש אף אפשרות של שינויים בדרך זו: רבה בר חנה ← רבה בר בר חנה ← רבה בר רב הונא (עי' רוזנטל עמ' 300 הנ"ל, השורה הרביעית בהערה, ולהלן שם), וראה לעיל הע' 377. ולפי זה אתי שפיר, שכאן צ"ל: רבה בר חנה.

<sup>381</sup> ראה אגרת רב שרירא גאון, עמ' 81, 85; ספר הקבלה לר"א אבן דאוד, מהדורת ג"ד כהן, חלק אנגלי, עמ' 32-33, בהערות. על דברי בעל העיטור, עיין לעיל עמ' 413 והע' 344. ואפשר שגם "רבא" במקום "רב", שהרי איחר את העובדא לתקנתא שבגמרא. ומ"מ צריך לברר כוונתו בענין סדר הדורות.

<sup>382</sup> ועיין דק"ס לשם, עמ' 141, אותיות ז, ח, ושאלות, מהד' מירסקי, בראשית, עמ' קפא. ועיין ז' יעבץ, תולדות ישראל, ז, עמ' 132, הע' 5. והעיר בדק"ס שם לגירסת כתביהיד שגם רב יוסף היה באותו זמן: "וצ"ל שר' יוסף האריך ימים מאד, שהיה גדול כבר בחיי רב".

<sup>383</sup> עיין אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 306.

<sup>384</sup> והוגה: רבה בר רב הונא.

<sup>385</sup> ראה חילוף גירסא 24.

<sup>386</sup> עיין בחילוף הנ"ל. ועיין לעיל הע' 374, ועמ' 415.

<sup>387</sup> ראה ספרות שציין א"א אורבך, בספרו חז"ל, עמ' 291, הע' 46, לענין הנידון שם; ש"ח קוק, עיונים ומחקרים, א, ירושלים תשכ"ג, עמ' 188-189; רצ"י מצגר, "לפנים משורת הדין", מזכרת ... לזכר ... הרב י"א הלוי הרצוג, ירושלים תשכ"ב, עמ' 310-315; אלבק (כנ"ל בהע' 351), עמ' יז, כג"ה = עמ' צרצו, קביקד; ש"י כהן, "לפנים משורת הדין", ספר אדם-נח בראון, ירושלים תשל"ל, עמ' קסה וא' (ראה עמ' קפיקפר, קפוז); ש' ורהפטיג, דיני עבודה, עמ' 5, 647; מ' אלון, המשפט העברי, עמ' 177-179; S. Shilo, *Israel Law Review* 13 (1978), pp. 375, 377 ff.; א' ליכטנשטיין, דעות מו (תשל"ו), עמ' 14. ועיין שו"ת ר"ע דאיינה, ב, תל"אביב תשל"ט, סי' רמו, עמ' 389-390. ועיין שרידי אש, ח"ג, סי' סה, ואומה"ת, עמ' תתניתנא.

כמה מחברים, ושוברה: "המלה 'אין' הלהיכה את דמיונם של דרשנים וחוקרים והביאה אותם לכלל הכרזה ש'לפנים משורת הדין' נעשה דין. אבל מה נעשה, והמלה 'אין' חסרה בכתבייד ובחיבוריהם של ראשונים כשם שהיא חסרה בנוסח הסיפור המובא בירושלמי"<sup>388</sup> (ראה חילוף-גירסא 26). ויש להוסיף שאף הטעם הרי"ף במפורש: "ואמר ליה רבה דינא הכי, ו לא א מ' ל י ה א ין".<sup>389</sup> ונוסח מאוחר הוא שבא והוסיף בעובדא זו: "אין".<sup>390</sup> וכן סברו כמה מחברים, שאי אפשר לומר על דבר שהוא לפנים משורת הדין, שהיו כופים על קיומו.

על פי נוסח הדברים בבבלי, "זיל הב להו גלימיהו", "זיל הב להו אגריהו", נראה פשוט שהוא דרך פסק וכפיה.<sup>391</sup> ומצינו שפסקו וכפו בסגנון זה בהרבה מקומות, וביניהם אף כשאותו פסק אינו מדינא, אלא מקנסא או לפנים משורת הדין, וכן כשהוא רק לצרכי המקרה הנידון בלבד, ומתוך סמכותם כדיינים לכוף ולצוות עשו כן.<sup>392</sup> בב"מ לט ע"ב (= כתובות כז ע"ב): מרי בר איסק וכו' אתא לקמיה דרב חסדא וכו' א"ל דינא הכי, המוציא מחבירו עליו הראיה, א"ל הכי דיינינא לך ולכל אלימי דחברך; ב"ק קטז ע"ב: ההוא גברא דאחוי אכריא דחטי דבי ריש גלותא, אתא לקמיה דרב נחמן, חייביה רב נחמן לשלומי, יתיב רב יוסף אחוריה דרב הונא בר חייא, ויתיב רב הונא בר חייא קמיה דרב נחמן, א"ל רב הונא בר חייא לרב נחמן דינא או קנסא, א"ל מתניתין היא<sup>393</sup> וכו', בתר דנפק א"ל רב יוסף לרב הונא בר חייא, מאי נפקא לך מיניה אי דינא אי קנסא, א"ל אי דינא גמרינן מיניה, אי קנסא לא גמרינן מיניה; שם צו ע"ב: ההוא גברא דגזול פדנא דתורי ... אתא לקמיה דרב נחמן, אמר להו זילו שומו שבחא דאשבת, א"ל רבא תורי דשבת, ארעא לא אשבת, אמר וכו', א"ל לא אמינא לך כי יתיבנא בדינא לא תימא לי מידי וכו', האי איניש גזולנא עתיקא הוא ובעינא דאינקנסיה; בכתובות מט ע"ב: "... אתא ההוא גברא גחין ונשקיה לר' יוחנן אכרעיה, אמר ליה ר' חנינא מאי האי, א"ל כותב נכסיו לבניו הוא ועשיתניהו לזניה" (רש"י: "ועשיתניהו, כפיתי אותם בחזקה, ומפני שטרחתי עליו ליכנס לו לפנים משורת הדין מחבביני"). ואמרו

<sup>388</sup> ראה בהערה הקודמת.

<sup>389</sup> והשווה בלשון רבינו חננאל שהביא באו"ו, ראה לעיל עמ' 392. במנורת המאור לר"י אלנקאווה (ענעלאו, ח"ד, עמ' 167, ד"צ כרך ה): "אמ' ליה היכי דינא, אמ' ליה, מן הדין הוא שישלמו לך החבית, אלא עשה עמהם לפנים משורת הדין". בשו"ת ר"ע דאינהו (לעיל הע' 387), הובא נוסח הגמרא ("אין") כדפוסים, אבל הוסיף לכתוב: "א"ל דינא הכי. א"ל למען תלך בדרך טובים ... ואם היה כדברך, שנוכל לחייב כל אדם שיעשה עם חבירו לפנים משורת הדין למען תלך בדרך טובים, א"כ היה לו לרב להשיב לרבה בר בר חנין כשא"ל דינא הכי, כן, דינא הכי, שצריך לעשות עם חבירו לפנים משורת הדין" וכו'. וצריך לתקן מ"ש 'והפטיג (דיני עבודה, עמ' 5, 926), כאילו רב הוא שאמר דינא הכי, ואין זו כוונת הב"ח שהביא שם.

<sup>390</sup> על פי הסגנון לעיל: "א"ל א ין, כאיסי! ואשר לתיבת א ין במשמע "כן, אלא רק במובן דלהלן, אם תרצה, אבל בעצם, לא", עיין בראשית רבה, פ"פ (עמ' 953): "אמ' לו אם כן לאה אמינו זונה הייתה, אמר להם א ין, לפי שכת' ותצא לאה לקראתו, יצאת מקושטת לקראתו כזונה". ואף שם תיבת א ין תוספת היא, וחסרה בנסחים (בחילופי גירסאות במהדר' תיאודור-אלבק שם; קטעי בראשית רבה מן הגניזה, מהדר' מ' טוקולוף, ירושלים תשמ"ב, עמ' 168; כ"ו 30, 141 ע"א). וכתוב באו"ו כאן: "א"ל דינא הכי א"ל אין, למען תלך בדרך טובים, לפנים משורת הדין".

<sup>391</sup> הריא"ז כתב בפסקיו: "ו ב ק ש מן החכם להחזיר להם כסותם לפנים משורת הדין" (עמ' קס), ובודאי תירוץ הוא. ואילו בסמ"ג (עשין פט, קעב ע"ב): "ו צ ו ה להחזיר ... ו צ ו ה רב ליתן להם את שכרן". וכתב ר"מ המאירי בחיבור התשובה (עמ' 226): "ומדרך מדות החסד צוה להחזיר להם מה שנטל להם מן הדין ולפרוע להם". ועיין מהרש"א, סוף פרקין, בחירושי הלכות (וראה הע' 403), וכתב שם: "דמעיקרא דקאמר רב הב להו גלימיהו ודאי מדינא קא"ל" וכו'. ובב"ח סי' יב אות ד: "משמע דרב הוה כייף ליה לרבה בר בר חנא, דאם לא כן מאי קאמר ליה דינא הכי". ועיין שם. ויש להקפיד על ההבחנה שהעמדנו לעיל בין שתי השאלות.

<sup>392</sup> ושלם כמ' זילברג, כך דרכו של תלמוד, עמ' 130. ועי' בהערה שלפני זו.

<sup>393</sup> בכ"ה: אנא מתניתין ידענא.

שם בגמרא (נ ע"א): "אי אמרת בשלמא לאו דינא, משום הכי עשיינהו" וכו';<sup>394</sup> ובב"מ צו ע"ב (=ב"ק יא ע"א): "דההוא גברא דשאל נרגא מחבריה ואיתבר, אתא לקמיה דרב, א"ל זיל שלים ליה נרגא מעליא, א"ל רב כהנא ורב אסי לרב דינא הכי, ושתיק רב".<sup>395</sup>

הוא אומר, מניסוח העובדא בסוגיין משמע שהוא לפנים משורת הדין,<sup>396</sup> ושרב כפה על כך.<sup>397</sup> וכשדנו הראשונים אם כופים על לפנים משורת הדין,<sup>398</sup> הביאו מכאן ראיה לחיוב: "כיון דחזינן דהו כייפי להו הכי, כדאיתא ס"פ האומנין".<sup>399</sup>

<sup>394</sup> ועיין שם תוס' ד"ה עשיינהו, ותוס' ר"ד. וברשב"א שם: "ועשוי משמע לפנים מן השורה", עיין שם וברשב"א. ובגמ' שם מט ע"ב (לענין צדקה): "ולא אמרן אלא דלא אמיר, אבל אמיר כפינן ליה על כרחיה, כי הא דרבא כפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ד' מאה זוזי לצדקה".

<sup>395</sup> ושתיק רב. כ"ה בד"ו (ובדפ' שאלוניקי ה'שכ"א) ואילך. וכ"ה בגליון כ"ה מהד' גולדשמידט, בסוגריים (שהוסיף ע"פ הנדפס, כי הגליון מטושטש, ולא הצליח להעתיק סופו). וליתא בד"ש ובר"פ, גוף ה פ ק א ו א, וכ"י ביהמ"ד ENA 2096. ועיין דק"ס, עמ' 286, אות נ. אבל בב"ק פירשו כן בגמרא: דינא הכי ו ש ת י ק (וע"פ שם הגיהה). ורצתה הגמרא (בב"ק) להסיק משתיקה זו שהדין הוא הפך דבריו. ועי' ש' ורהפטיג, דיני עבודה, עמ' 926 הע' 18; ולענין פסקי הדיינים, עיין ח' בן-מנחם, "הוא עשה שלא כהוגן", סיני פא (תשל"ז), עמ' קנרנקח.

<sup>396</sup> רש"י; ר"ח (ראה לעיל עמ' 392) ורי"ף: "ובא לו מדרך אחרת" וכו'; ראב"ד: "דמדרינא מחייבי לשלומי ליה"; רמב"ן: "ולא מן הדין" וכו', ושאר המפרשים.

<sup>397</sup> שלא כאלבק שם, הסכור שאין לדין לחייב את האדם לנהוג כלפי העני לפנים משורת הדין, ושכאן היא תקנה כללית לכל הסבלים (עמ' כג, כה). וכתב אלבק שם שרב תנא הוא ורב גובריה, אבל לא בהביר במה חולק רב (וכתב שם לר' יוחנן שפשיעה היא, ולרב מצוי הוא. ושמא רצה לומר שלרב אף פטור משבועה, אבל היה לו לאלבק לומר כן מפורש. ועיי"ש כמה שרצה להבחין בין שכיר לשומר שכו)."

<sup>398</sup> רבינו יהונתן בפירוש ב"ק פ"י (עמ' 340): "אשר יעשו, זו לפנים משורת הדין, אפי' הכי אין לה כריח כל אדם לעשות לפנים משורת הדין, משום דדמי להא דאמר' בעלמא דכל מצוה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד מצווין להכריח אדם עליה, כמו כן במצוה שהיא לפנים משורת הדין מתן שכרה בצדה היא, כדאמר' בהידור מצוה עד שליש במצוה, עד שליש משלו. מכאן משל הב"ה, כל' שמשלם לו שכרו בעולם הזה, אבל משלש לחידוה עליו נאמ' היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם". ובפירושו לב"מ פ"ב, רי"ף ס' רפ"ב (עמ' ח טור ב מן הפירוש): "נעשה כצווה על ביתו שנפל וכו', למי שאינו כל כך אדם חשוב דלא מיחייבי ליה לעשות לפנים משורת הדין". ויש לדייק מדברי רבינו לפחות, שלאדם חשוב "מיחייבי ליה" לעשות לפנים משורת הדין (וכן ציין שילה, כנ"ל בהע' 387, עמ' 365 שם, לפי ב"ק זה). ועיין הגהות אמרי ברוך בשו"ע חו"מ, ס' רנט סעיף ה (קפט ע"ב). בראב"ן לב"מ רפ"ב (קצח ע"א): "הילכך דינא הוא על שמעון לעשות לפנים משוה"ד ולהחזיר לראובן את כיסו", עיין שם כל הלשון. ויש לציין ללשון התשובה כולה בתשובות ר"מ בן ברוך, מהד' בלור, ס' תשסח, קג ע"א, ושם: דינו על שמעון. במדרכי ב"מ פ"ב ס' רנז (וראה להלן בפנים): "גם אנן כייפין למיעבד לפנים משורת הדין אם היכולת בידו לעשות ... וכן פסק הראב"ן ואבי"ה דכייפין להו (בד"ק: וכן ראב"ן העזרי כייפי' ליה) לעשות לפנים משורת הדין. נעשה כצווה על ביתו וכו' נראה לראב"ה הא דלא כייפין התם לעשות לפנים משורת הדין (נעשה וכו', חסר בד"ק, והוא חסור ע"י הדומות) אפשר שהמוצא היה עני, ובעל אבירה היה עשיר". בפ"א מהל' גזלה ואבדה ה"ז, כתב הרמב"ם: "הרוצה לילך בדרך הטוב והישר ועושה לפנים משורת הדין מחזיר את האבדה" וכו', ובהגהות מיימוניות לשם, אות ג (וראה להלן בפנים), בדומה ללשון שבמדרכי: "... גם אנן כייפין למיעבד לפנים משורת הדין אם היכולת בידו לעשות ... וכן פירש רבינו מקינון, כתוב: "וכן פסק רבא בן", וברור שטעות היא במהדורות ההגהות בד"ו ואילך (ובאמת בכתביהדי של הגהות מיימוניות, במקום "וכן פירש רבינו מקינון", כתוב: "וכן פסק רבי וקני", הוא הראב"ן, וקנו של הראב"ה! (ויש לתקן לכל מצינים דעה זו בשם ר"ש מקינון). ובאגודה לב"מ פ"ב ס' לז: "חייב להחזיר משום לפני' משורת הדין, וכן אנו נוהגין להחזיר, וכן פסק ראב"ה וראב"ן דכייפי' להחזיר היכ' דמוצא עשיר" (מהד' א' בריול, עמ' כ, וכתב בהע' יט על "וכן פסק" וכו', שבכ"י נמצא זה בהגה"ה). ובפסקי הרא"ש (פ"ב ס' ז), אף שכתב במקצת כסגנון הראב"ן והבאים אחריו, שהביא מימרת רב יוסף שבדף ל ע"ב, מסיים: "אשר יעשו, לפנים משוה", ולא דכייפי'

באותה מידה, ניסוח העובדא שבירושלמי ברור אף הוא: אמנם לפנים משורת הדין הוא, אבל לא כפה כלל, שהרי לא היה בעל הדין לפניו, ולא פסק לו דרך פסק דין, אלא שלח ואמר לו אותו פסוק. ומתוך שאותו בעל דין חכם הוא, ידע הדיין (ר' יוסי בר' חנינא) כיצד ישפיע עליו ששלח ואמר לו אותו פסוק מספר משלי בלבד.<sup>399</sup> ואף בניסוח שלפנינו בבבלי, שבעל הדין עומד לפניו, וכופה עליו דרך פסק, כשהורה רב שאינו מן הדין, לא הורה כן דרך שתיקה, כעובדא דשאל נרגא הנ"ל, אלא באמירת אותו פסוק, שהרי בעל הדין חכם, ולא ישיב עליו.

ואף שברור בעובדא דידן, בירושלמי ובבבלי, שפסק הדין היה משום מידת חסידות ולפנים משורת הדין, עם כל זה אינו ברור למה הוא נחשב לפנים משורת הדין, ומה היא שורת הדין בנדרון, וכיצד יש לשלב עובדא זו ברקע ההלכתי של הסוגיא כולה.<sup>400</sup> אכן לגבי נזקי פועלים, בכיצא בזה, שנו בירושלמי ב"ק פ"י ה"ד, ז' ע"ג: "תני פועל ועני שעלו לראש אילן ושיברו סוכה, בזמן שדרך פועל לילן לעלות באילן פטורין, ואם לאו חייבין".<sup>401</sup> ובב"מ צ"ב ע"ב איתא: "אמר רבא הני שקולאי דתברו חבית' דחמרא לחנוואה" וכו', וקובע שם סדרי תשלומם. משמע בפשטות שחייבים לשלם.<sup>402</sup>

בהלכות גדולות ד"ו הוסיפו לאחר העובדא דידן: והילכתא משלמין, ובר"ב: והילכתא אי אית להו משלמין. הרי"ף העמיד עובדא דידן: "במקום שיש ראייה הוא, ואמ' להו רבה איתו ראייה ואיפטר או שלימו, והורה לו רב". מדברי רש"י ניכר שאף הוא תר אחר מוצאם של דברים, שכתב: "ותברו ליה שלא במקום מדרון ובפשיעה",<sup>403</sup> אי נמי בדיגלא". וכתב הראב"ד: "תרי<sup>404</sup> דדרו אגדא<sup>405</sup> הוו ופלגא

ליה, דאין כופין לעשות לפניו מש"ה". ובקיצור פסקי הרא"ש לבעל הטורים, פ"ב סי' ו: "אלא לפנים משורת הדין יש לו להכריז, אלא שאין כופין אותו". ועי' בטור סי' רנט, וכתב בדרכי משה שם (ס"ק ב): "ומשמע דלא כייפינן לזה וכ"פ האשרי ריש אלו מציאות" וכו', עיין שם. ובספר מישורים לרבינו ירוחם, נתיב ראשון, ח"ד, ט ע"א: "אין כופין על לפנים משורת הדין, בספרי הרא"ש; נתיב עשרים, ח"ב, נג ע"א: "אם רצה לעשו' לפני' משור' הדין עוש' ומחזירו בסימני' לבעלי, ואין כופין על לפנים משורת הדין". ובבית יוסף, חו"מ סי' יב (וזה תחילת הדיבור): "כתב רבינו ירוחם בשם הרא"ש, אין כופין על לפנים משורת הדין" (וקצת תמוה למה לא ציינו בב"י ובכ"ח שם לרא"ש הנ"ל). (ובב"י שם עוד ציין למהרי"ק שורש טו, והובא כן בדרכי משה השלם לשם. ולא מצאתי בשורש זה למה כוונתו, ושמה הוא ט"ס ויש לבקשו בשורש אחר ונקעת אצל א' שוחטמן, מקורות הטור והבית יוסף, א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 23: "צ"ל שרש קיה, וראה שרש י", ועדיין קצת ספק בעיני אם לזו הכוונה). עוד טרם בררתי למה מכוונת האות "וה" (כצ"ל במקום ח') הכתובה בב"י שם). ועיין עוד בב"י שם, ובכ"ח, ורמ"א בש"ע לשם, סעיף ב, ביאור הגר"א אותיות ח, ט, וציין שם אף לסוגיין (ולרא"ש הנ"ל).

מדרכי והגהות מיימוניות הנ"ל. ובמדרכי ד"ק במקום "הכי" כתוב "להני", ובהגה"מ: להכי. ובהגה"מ לפנינו: "כראיתא פ' האומר", ובר"ק לנכון: "כראמרין בפרק האומנין". וראה כיצד ניסח בספר חסידים, מהר"ו ויסטינצקי, סי' תתקפא, עמ' 337.

<sup>399</sup> וראה עתה ח' בן מנחם, שנתון המשפט העברי ח (תשמ"א), עמ' 116, 125.

<sup>400</sup> ועיין הע' 396.

<sup>401</sup> עמ' 40 בירושלמי נזיקין. והברייתא בתוספתא שם, פ"י הכ"ט.

<sup>402</sup> בפכ"ג מהל' שכירות ה"ג, הוסיף הרמב"ם: "ונתחייב לשלם", כדי להתאים את הדברים לסוגייתנו, ועיין מגיד משנה שם. וכן בריטב"א לשם: "וכגון דתברוה בפשיעה או בכוונה רחייבי לשלומי, כדכתי' בשלהי האומנין".

<sup>403</sup> ע"פ דברי הגמרא לעיל אליבא דר"א. ופירש בספר עין יהוסף: "וכשפשע אין כאן תקנה, דלא עשו תקנה לרמאים". ולפי זה דברי ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן אינם מתרצים את התמיהה של ר"א הסמוכה לעיל, ואף לפי התקנה, שלא במקום מדרון חייב (ועיין הע' 40). ואין זה דחוק לשיטת רש"י (ד"ה ה"ג), שגורס ור' חייא, ואינו מוסב ארלעיל מיניה (ועיין לעיל הע' 2). ואילו המהרש"א (בר"ה שקולאי) כתב: "יש לדרק דע"כ ליתא לתקנת חכמים, וא"כ א"נ במקום מדרון כיון דש"הוי, כי לא פשע בעי שלומי". ואין לפרש כוונתו (כבעי יהוסף) שלא עשו כזה תקנת חכמים, שהרי ודאי במקום מדרון עשו. אלא הכוונה, שרש"י מפרש אליבא דמאן דסבר מעולם לא היתה בזה תקנת

מיהת משלמי, א"נ במקום שיש רואה הוה ולא מצו להביא ראיה שנתקלו".<sup>406</sup> והרמב"ן כתב: "מדקאמר כהנהו שקולאי דתברו חבית' דחמר', משמע דתרי שקולאי<sup>407</sup> תברו חד חביתא ודרו באגרא הוה, רש"י,<sup>408</sup> א"נ במקום שיש רואה הוה, ר"ח. ומדלא פרשו בגמ' לא נ"ל כדבריהם. ועוד ראיתי שהוזכר בירוש' מעשה כזה, ולא הוזכר שם בכל אותה גמ' דין אגרא ומקום רואה,<sup>409</sup> אלא ה"פ, שקל גלימיהו שלא יברחו, ואתא לקמיה דרב' בהדיהו לדינ' אי פשעו אי שברו בכונה אי<sup>410</sup> במקום רואה ישלמו, ואם לאו ישבעו כמתני' וכו',<sup>411</sup> עיין שם.<sup>412</sup> אבל גם פירוש זה. וְשֶׁה, שמתוך הלשון משמע בפשוט שהם חייבים, אלא שבכל זאת, השקולאי הם שבאו (ראה גירסת הנסחים) לפני הדיין לתבוע החזרת בגדם.

והמאירי<sup>413</sup> פירש את הדברים מעין פירוש הרי"ף, ואמר שמקום רואים היה, ולכן אסור להם להשבע, אבל יכלו להביא ראיה, ונתחייבו איפוא מן הדין, אף שהם טוענים שנאנסו, ומידת חסידות לפוטרים. ואף בא המאירי להגביל בזה את מידת הדין שיש להטיל על הבריות, וכתב: "הא אם נתחייבו מצד פשיעה יראה שאין כאן חסידות אלא מקבל מהם תשלומיו".<sup>414</sup> ברם, כמובן עצם הפירוש, שהוא מקום רואים וכו', ארוך מדי להטעינו בלשון העובדא כאן.<sup>415</sup> ואם נרצה לומר שהאמוראים כאן סברו כר' יהודה אתי שפיר, ששקולאי שכירים הם, ונושא שכר ישלם.<sup>416</sup>

ויש לערוך בירור על שורת הדין, כמובן, גם לענין שכר. שקולאי ששברו חבית, מן הדין, יש להם שכר או אין להם? בירושלמי אין צורך להעלות שאלה זו, שהרי לא היה כאן פסק דין, אלא עצה טובה נותן לשכיר כיצד יוכל לקבל שכרו. ואף בבבלי דברו בענין השכר, אלא שהותאם כבר לניסוח העובדא שבבבלי, ולפי ניסוח זה מתחייב הדיוק שמן הדין אין להם שכר. לדין זה עיין לעיל נח ע"א, בענין שומר שכר של הקדש: "והא נגנבו או שאבדו קתני, ושומר שכר בגניבה ואבידה חיובי מיחייב, והכא נמי, הני דשלומי לא משלמי, אגרייהו מיהא ליפסיד". ופירש רש"י: "שהרי נשתעבדו לשומרן

חכמים. וקרוי שהסב המהרש"א דברי ר' חייא אף על התמיהה דלעיל, ואף על מקום שאינו מדרון, ומכאן דקרק מפירש"י דע"כ ליתא לתקנת חכמים (וראה תירוצו של המהרש"א. ובחידושי אגדות סוף פרקין כתב: "ועוד נראה בזה דלאו בפשיעה הוה תברי לחבית", והיא שיטה אחרת, וחלוקה על פירש"י). ועיין בספר יד רוד לכאן, עמ' קנט.

<sup>404</sup> במיוחס לריטב"א בטעות: הרי.

<sup>405</sup> במיוחס לריטב"א: אגרא.

<sup>406</sup> ועיין לעיל הע' 326, ועמ' 398, שיטת בעל העיטור.

<sup>407</sup> בחידושי הרמב"ן, ירושלים תשכ"ב, בהרבה מקומות בספר, שובש והודפס נ' במקום ל'.

<sup>408</sup> הנה עינינו רואות שאין זה פירוש רש"י אלא פירוש ראב"ד! (אלא אם כן היה לפני רבינו פירוש אחר ברש"י).

<sup>409</sup> נראה שר"ל שבכל התלמוד הירושלמי לא תמצא דין אגרא ודינו של איסי. אולם, ראה לעיל הע' 167.

<sup>410</sup> אי. צ"ל: או (וכ"ה בכתביהיר).

<sup>411</sup> וכפי שכתב לעיל בר"ה והביא, אליבא ד"רבנן", לפי שיטת הרי"ף (עיין לעיל הע' 18). ואולי ד"ה מדקאמר נוסף

אח"כ על דבריו הקודמים.

<sup>412</sup> בריטב"א הביא לשון רש"י (כלפינו, וצ"י: "ונכון הוא"), והוסיף: "ו כי הוה בענין דבשבועה היו פטורין, אלא שעשה כן כדי להביאן לבית השבועה" ומה שהיקשה במראה הפנים סוף פירקין, על הריטב"א, ואמר שאולי ט"ס הם הדברים וכוליה, הכוונה לרברי הריטב"א אלה. והוא כעין פירוש הרמב"ן, ובודאי ע"פ דבריו נאמר, אלא שמוכא כאן בשם "ירושלמי". ועי' מ"ש על זה בנתיבות ירושלים, סוף פרקין.

<sup>413</sup> עמ' 319.

<sup>414</sup> שלא כפירוש רש"י, וכפי שהעיר המאירי שם.

<sup>415</sup> "דהא לא אדכר בההוא עובדא דלא מצי לאתויי ראיה" (מיוחס לריטב"א, ד"ה דתני איסי). ועיין חולין קה ע"ב.

<sup>416</sup> והשוה רי"ץ דיננער, עמ' 88.

מגניבה ואבידה, ועל מנת כן היו נוטלין שכר, והרי לא השלימו לא כתן". וכתב המאירי לאותו ענין שם: "שכל שחייב בתשלומין מן הדין, וסבה אחרת פוטרתו, שכרו מיהא אינו גובה".<sup>417</sup> ובסוגיין כתב המאירי "שהרי אם יודע שנאנס בודאי נוטל שכרו".<sup>418</sup> אבל גם כתב שם "אם נתחייבו לשלם ושלמו מנכין שכרן מן התשלומין". משמע שהחייב בתשלומין מפסיד שכרו מן הדין רק כשלא שילם, אבל אם שילם גובה שכרו.<sup>419</sup>

בחילוף-גירסא 27 מופיעה "כפינן", במובן רעבנו, במקום "כפנינן". וכן בתענית כד ע"א "כפינן", והגיה שם הב"ח: כפנינן.<sup>420</sup> ואפשר לפתור את הצורה המקוצרת כמין הפלולוגיה,<sup>421</sup> או כיצירת שורש משני הדומה לפעלי ל"י, לאחר קטיפת העיצור הסופי של השורש.<sup>422</sup>

מעשה דשקולאי יאה לסיומו של פרק, ויש שהראשונים הדגישו זאת, כגון בחידושי הריטב"א, שהעתיק סוף העובדא,<sup>423</sup> אף שלא אמר עליו שום פירוש,<sup>424</sup> וצירף לו: "ברוך רחמנא דסייען מריש ועד כאן, אמן".

<sup>417</sup> עמ' 217. ובחיבור התשובה שלו (עמ' 227) כתב לעובדא שבכאן: "הנה שזה החכם שכר הכתפים ושכרו את החבית על צד שהיו מחויבים מן הדין לשלמה, כמו שהתבאר שם, כל שכן שאין חיוב אצל השוכר לפרוע להם דבר", עיי"ש.

<sup>418</sup> עמ' 319, עיין שם. ועיין סמ"ע סי' דש"ק ג, וטורי זהב לשם, ריש הסימן הנ"ל. ור"ע דאיינה (ראה הע' 387) כתב: "אך מן הדין לא היה פוסק עליו שיתן להם שכרם".

<sup>419</sup> ועיין רש"י ב"ק ק ע"ב, ר"ה לצבוע.

<sup>420</sup> ועי' מהר"י מלטר, עמ' 104 (וגם שם יש לפתור פעל זה על זמן עבר).

<sup>421</sup> ראה ש' שרביט, "האפלולוגיה בלשון חכמים", מחקרי לשון מוגשים לזאב בן חיים, ירושלים תשמ"ג, עמ' 568-557. ועיין לעיל עמ' 227 הע' 24.

<sup>422</sup> עיין המאמר שצוין לעיל (עמ' 72 הע' 6, עמ' 166; "לאילן-היוחסין", עמ' 128 והע' 194).

<sup>423</sup> והשוה את הסגנון בחידושי הרמב"ן.

<sup>424</sup> ועיין "פרק האשה רבה", עמ' 441.



## מפתח הסימנים

סומן למחיקה	{ }
בין השיטין	״ ״
בגליון	[ ]
חסר בכה"י (כגון קרוע או בלתי קריא)	[ ]
כך יש להשלים (ואין בכ"י קרע או קרחה)	< >

## מפתח כתבי־היד ודפוסים ראשונים

MS Escorial G-I-3	—	א
גניזה	—	ג (ג1 ג2 ג3)
כ"י המבורג 165(19)	—	ה
כ"י וטיקן 115	—	וא
כ"י וטיקן 117	—	וב
כ"י מינכן 95	—	מ
כ"י סן פלוריאן, XI, 127, Stiftbibliothek,	—	ס
כ"י פירנצה, הספרייה הלאומית II I 8	—	פ
כ"י קרימונה, הארכיון העירוני T.IV. I-II (מיספור חדש); P.F. Fumagalli, <i>Tipografia Ebraica a Cremona 1556-1576</i> , Cremona 1985, pp. 72-73	—	ק
דפוס שונצינו	—	ש
[לפרטים ביבליוגרפיים נוספים ראה, ש"י פרידמן, "לאילן־היוחסין של נוסחי בבא מציעא", מחקרים בספרות התלמודית, יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לשאול ליברמן, ח"ט' בסיון תשל"ח, ירושלים תשמ"ג, עמ' 104–106.]		
T-S NS 329.127	—	ג4
הספרייה הבריטית, Or. 5531; קטלוג 398.3; <i>JQR</i> os. XVII (1905), pp. 456-474	—	ג5
[הציונים לקטעי הגניזה, עפ"י הרישום במפעל המשנה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.]		
Frankfurt a.M.: MS Barth. 107	—	פ"פ
Archivio di Stato di Macerata: MS 725, 726	—	צ

Talmud Arukh

*BT* BAVA MEZI'A VI

Commentary

©  
Copyright 1990, by  
The Jewish Theological Seminary of America

Printed in Israel  
ISBN 0-87334-066-3

Typesetting and Printing, Ben-Zvi Printing Enterprises, Jerusalem

Talmud Arukh

# *BT* BAVA MEZI'A VI

Critical Edition  
with  
Comprehensive Commentary

*by*

SHAMMA FRIEDMAN



The Jewish Theological Seminary of America  
Jerusalem 1990



Talmud Arukh  
*BT* BAVA MEZI'A VI